

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

*****[ग्रन्थांक ४]*****

नागेन्द्रगच्छीय - श्रीमदुदयप्रभसूरिरचित

धर्माभ्युदय महाकाव्य

SINGHI JAIN SERIES

*****[NUMBER 4]*****

DHARMĀBHYUDAYA MAHĀKĀVYA

OF

ŚRĪ UDAYAPRABHA SŪRI

कलकत्तानिवासी

साधुचरित-श्रेष्ठिकर्ष्य श्रीमद् डालचन्दजी सिंघी पुण्यस्मृतिनिमित्त

प्रतिष्ठापित एवं प्रकाशित

सिंघी जैन ग्रन्थमाला

[जैन धार्मिक, दार्शनिक, साहित्यिक, ऐतिहासिक, वैज्ञानिक, कथात्मक—इत्यादि विविधविषयगुणितः प्राकृत, संस्कृत, अपभ्रंश, प्राचीनगूर्जर-राजस्थानी आदि नानाभाषानियुक्तः; सार्वजनीन पुरातन वाङ्मय तथा नूतन संशोधनात्मक साहित्य प्रकाशिनी सर्वश्रेष्ठ जैन ग्रन्थमाला.]

प्रतिष्ठाता

श्रीमद्-डालचन्दजी-सिंघीसत्पुत्र

स्व० दानशील-साहित्यरसिक-संस्कृतिप्रिय

श्रीमद् बहादुर सिंहजी सिंघी

प्रधान सम्पादक तथा संचालक

आचार्य जिन विजय मुनि

(सम्मान्य नियामक-भारतीय विद्या भवन-बंबई)

सर्वप्रकार संरक्षक

श्री राजेन्द्र सिंहजी सिंघी तथा श्री नरेन्द्र सिंहजी सिंघी

*

प्रकाशनकर्ता

सिंघी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन, मुंबई

प्रकाशक—जयन्तकृष्ण, ए. दवे, ऑनररी रजिष्ट्रार, भारतीय विद्या भवन, चौपाटी रोड, बंबई. नं. ७

मुद्रक—प्रारंभके १-८ फार्म, रामचंद्र येम् शेडगे, निर्णयसागर प्रेस, २६-२८ फोल्माट स्ट्रीट, बंबई

शेष संपूर्णग्रन्थ मुद्रक—शा. गुलाबचंद देवचंद, महोदय प्रिंटिंग प्रेस, भावनगर (तीराड)

नागेन्द्रगच्छीय - श्रीमद्बुद्धप्रभसूरिरचित

‘संघपतिचरित’ अपरनामक

धर्माभ्युदय महाकाव्य

* * *

संपादक

समाप्यविष्टितिसमवेत ‘बृहत्कल्पसूत्र’ तथा ‘बसुदेवहिंडी’ आदि
अनेक ग्रन्थ संशोधक-संपादक

दिवंगत मुनिमतल्लिक श्री चतुरविजयजी

तथा तदीयशिष्याग्रणी

जैनागमवाचनाविनिश्चयक विद्वद्बल्लभ

मुनिपुङ्गव श्री पुण्यविजयजी

प्रकाशक

सिंधी जैनशास्त्र शिक्षापीठ

भारतीय विद्या भवन

बंबई

विक्रमाब्द २००५]

प्रथमावृत्ति, पंचशत प्रति

[१९४९ ख्रिस्ताब्द

ग्रन्थांक ४]

सर्वाधिकार संरक्षक भा. वि. भ.

[मूल्य रु. ८-८-०]

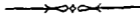
॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

भक्ति यन्नामिधे देसो सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुनिदायाद् इत्यात्पा पुरी वैभवशालिनी ॥	१
यहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊक्तेरावंसजाः । धनाढ्या नृपसम्मान्धा धर्मकर्मपरायणाः ॥	२
धीबालचन्द्र इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सचरित्रो यः सिंधीकुलप्रभाकरः ॥	३
धास्य पृथगतो यश्च कर्तुं व्यापारविसृजितम् । कठिकावामहापुत्रां पृथधर्मांशनिश्चयः ॥	४
कुत्तामीयस्वजुंजैव सहृदया च सुनिष्ठया । उपाज्यं विपुलां लक्ष्मीं कोट्यधिपोऽजनिष्ठ साः ॥	५
तस्य मधुकुमारीति सखारीकुलमण्डना । अभूत् पतिव्रता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥	६
धीबहादुरसिंहास्यो गुणवोस्तनयस्तयोः । अभयत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीमिधिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यव्रता तेन पत्नी निष्ठकसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तद्गुणाम्बरम् ॥	८
धीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुशिक्षितः । यः सर्वकार्यैर्दक्षत्वात् दक्षिणबाहुवत् पितुः ॥	९
नेरेन्द्रसिंह इत्याग्यक्षेत्रज्ञो मध्यमः सुतः । सुनुर्धरिन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥	१०
सन्निव श्रयोऽपि तत्पुत्रा भासभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भस्याः पितृमार्गानुगामिनः ॥	११
भन्येऽपि बह्वक्षस्वामवन् स्वसादिवान्धवाः । धर्मजैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥	१२

अन्यथा -

सरस्वत्यां सदायक्तो भूया लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी तच्चित्रं विदुषां खलु ॥	१३
नाहंकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्बलपः । इष्टः कदापि तद्गोहे सर्वां तद् विस्मयात्पदम् ॥	१४
मष्टो गुदजनानो स विनीतः समतान् प्रति । बन्धुजनेऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यागणेष्वपि ॥	१५
देश-कालस्थितिशोऽसौ विद्या-विज्ञानपूर्वकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-संस्कलाप्रियः ॥	१६
समुद्यत्यै समाजस्य धर्मस्थोऽर्क्यहेतवे । प्रचाराय च शिक्षया दर्शनं तेन धनं धनम् ॥	१७
गत्वा समा-समिहारी भूयाऽप्यक्षपदानिवृतः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिवाश्च कर्मदाः ॥	१८
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन शुभनिष्ठया । अकरोत् स यथासक्ति सत्कर्मणि सदाशयः ॥	१९
अथाप्यदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विशिष्टं स कार्यं मनस्वचिन्तयत् ॥	२०
पुत्र्यः पिता सदैवासीत् सम्पत्-ज्ञानरुचिः स्वपम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृद्धयै यतनीयं यथाऽप्यरम् ॥	२१
विचार्यैवं स्वयं पिते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्मिन्प्राणां विदुषां चापि तादृशाम् ॥	२२
जैनज्ञानप्रमात्तायै स्थाने प्रा निष्ठे नि के त ने । सिंधीरदाङ्कितं जैन ज्ञान पीठ मतीक्षिपत् ॥	२३
धीत्रिनवित्रयः प्राज्ञो मुनिनामा च विश्रुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थित्येतेन तस्याधिष्ठायकं पदम् ॥	२४
तस्य सौजन्य-सौहार्दे-स्थैर्यैर्दायादीन्मनुजैः । वर्तनीभूय मुद्रा येन स्वीकृतं तत्पदं धरम् ॥	२५
कपीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपात्रनपाणिना । रस-नोर्गाह-चन्द्राददे तत्प्रतिष्ठा स्वधीयत् ॥	२६
प्रासङ्गं मुनिना चारि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूनां प्रणयानां प्रपन्नं तथा ॥	२७
तस्यैव प्रेक्षां प्राप्य धीमिपीकुलकेतुना । स्वविभूषणैः चैवा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२८
उदारप्रेरणा तेन धर्मशीलेन दामिना । स्वयिधं पुष्कलं द्रव्यं तत्प्रकार्यंमुसिदये ॥	२९
प्राज्ञानां वृत्तिदानेन नैरेणो विदुषां तथा । ज्ञानाम्पासाय लिप्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
जलधाण्यादिकानां तु प्रातिवृन्द्यादसौ मुनिः । कार्यं त्रिवारिणं तत्र समाप्यायत्र चास्थितः ॥	३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यत्पत्ता । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	३२
मन्द-निष्कंठ-चन्द्राददे ज्ञाता पुनः सुयोगिता । ग्रन्थावस्थाः स्थिरायाप विक्षराय च नूतना ॥	३३
तत्रः सुदृग्परासर्गात् सिंधीवंशजनस्यता । सा त्रि या भ य ना येयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
आसीत्तल मनोबान्धाऽपुत्रां ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं स्वयिधं तेन लक्ष्मणसिंहि रूप्यकम् ॥	३५
दुर्बिडामाद् विप्रेर्हम् । श्रीभाण्णाचामभम्पूनाम् । स्वस्वनेवाय कालेन स्वर्गं स सुदृग्नी ययी ॥	३६
दुर्दु-सौ-शून्य-नेत्राददे मार्गे आश्रममण्डले । कठिकागवपुषां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥	३७
निमृगप्रैश्च तदुपैः प्रियते विदुषाम्भनः । तस्यैव प्रतिपुः स्मृत्यै प्रकाशयतेऽपुना पुनः ॥	३८
द्वयं ग्रन्थावलिः भेदा भेदा प्रजायता प्रया । भूयाद् भूये मनो सिंधीकुलवीर्तिनप्रशिक्षा ॥	३९
विद्वज्जनहृणादादा साधदानन्ददा सदा । विरे मन्दिषयं कोटं धीमेषी ग्रन्थप्रद्विता ॥	४०

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासम्पादकप्रशस्तिः ॥

स्वस्ति श्रीमैत्रपाटालयो देशो भारतविश्रुतः । रूपाहेलीति सबाह्नी पुरिका तत्र सुस्थिता ॥	१
सदाचार-विचाराभ्यां प्राचीननृपतेः समः । श्रीमच्चतुरसिंहोऽत्र राठोडान्वयभूमिपः ॥	२
तत्र धीवृद्धिसिंहोऽभूद् राजपुत्रः प्रसिद्धिभाक् । क्षात्रधर्मधनो यश्च परमारकुलाग्रणीः ॥	३
मुज्ज-भोजमुख्या भूया जाता यस्मिन् महाकुले । किं धर्यते कुलीनत्वं तत्कुलजातजन्मनः ॥	४
पत्नी राजकुमारीति तस्याभूद् गुणसंहिता । चानुर्य-रूप-कावच्य-सुवाक्-सौजन्यभूयिता ॥	५
क्षत्रियाणीप्रभापूर्णां श्रौतयोद्दीप्तमुखाकृतिम् । यां दृष्ट्वै जनो मेने राजजन्मकुलजा त्वियम् ॥	६
पुत्रः किसनसिंहाख्यो जातस्त्वयोरतिप्रियः । रणमल्ल इति चान्यद् यश्चाम जननीकृतम् ॥	७
श्रीदेवीहंसनामाऽत्र राजपुत्र्यो यतीश्वरः । ज्योतिर्भेषज्यविद्यानां पारगामी जनप्रियः ॥	८
आगतो मरुदेशाद् यो भ्रमन् जनपदान् बहून् । जातः श्रीवृद्धिसिंहस्य प्रीति-श्रद्धास्पर्दं परम् ॥	९
तेनाथाप्रतिभ्रमेणा स तस्मिन् स्वसन्निधौ । रक्षितः, शिक्षितः सम्पन्नः, कृतो जैनमत्तानुगः ॥	१०
दौर्भाग्यात् तच्छिशोर्बाह्वे गुरु-वातौ दिवंगतौ । विमूढः स्वगृहात् सोऽथ यदृच्छया विनिर्गतः ॥	११

तथा च—

भ्रान्त्वा नैकेषु देशेषु सेवित्वा च बहून् नरान् । दीक्षितो मुण्डितो भूत्वा जातो जैनमुनिस्ततः ॥	१२
ज्ञातान्यनेकशास्त्राणि नानाधर्ममतानि च । मध्यस्थवृत्तिना तेन तत्रवातत्रगवेदिणा ॥	१३
अपीता विविधा भाषा भारतीया युरोपजाः । अनेका लिपयोऽप्येवं प्रक-नूतनकालिकाः ॥	१४
येन प्रकाशिता नैके ग्रन्था विद्वत्प्रशंसिताः । लिखिता बहवो लेखा ऐतिहास्यगुम्फिताः ॥	१५
स बहुभिः सुविद्वद्भिस्तन्मण्डलैश्च सकृतः । जिनविजयनाम्नाऽसौ ख्यातोऽभवद् मनीषिपु ॥	१६
यस्य तां विश्रुतिं ज्ञात्वा श्रीमद्गान्धीमहात्मना । आहूतः सादरं पुण्यपत्तनात् स्वयमन्यदा ॥	१७
पुरे चाहम्मदाबादे राष्ट्रीयशिक्षणालयः । विद्यापीठ इति ख्यात्या प्रतिष्ठितो यदाऽभवत् ॥	१८
आचार्यत्वेन तत्रोच्चैर्नियुक्तः स महात्मना । रस-मुनि-निधीन्द्भेदे पुरा तत्त्वाद्यमन्दिरे ॥	१९
धर्षाणामष्टकं यावत् सम्भूष्य तत् पदं ततः । गत्वा जर्मनराष्ट्रे स तत्संस्कृतिमपीतवान् ॥	२०
तत्र आगत्य सँल्लमो राष्ट्रकार्ये च सक्रियम् । कारावालोऽपि सम्मातो येन स्वराज्यपर्यणि ॥	२१
क्रमात् ततो विनिर्मुक्तः स्थितः शान्ति निकेतने । विश्ववन्दकवीन्द्रधीरधीन्द्रनाथभूषिते ॥	२२
सिंधीपदयुक्तं जैनज्ञानपीठं तदाश्रितम् । स्थापितं तत्र सिंधीधीवालचन्द्रस्य सूनुना ॥	२३
धीबहादुरसिंहेन दानवीरेण धीमता । स्मृत्यर्थं निजतातस्य जैनज्ञानप्रसारकम् ॥	२४
प्रतिष्ठितश्च तस्यासौ पदेऽपिद्यत्तुसञ्चके । अध्यापयन् वरान् शिष्यान् ग्रन्थयन् जैनवाक्यम् ॥	२५
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य धीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृश्रेयसे श्लेषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२६
अथैवं विगतं यस्य धर्षाणामष्टकं पुनः । ग्रन्थमालाविकासार्थिप्रवृत्तिपु प्रयसतः ॥	२७
बाण-रत्न-नेत्रेन्द्रेदे मुंबाईनगरीस्थितः । मुंशीति विरुद्ध्यातः कन्हैयालालधीससः ॥	२८
प्रवृत्तो भारतीयानां विद्यानां पीठनिर्मितौ । कर्मनिष्ठस्य तस्याभूत् प्रयत्नः सफलोऽचिरात् ॥	२९
विदुषां धीमतां योगात् संस्था जाता प्रतिष्ठिता । भारतीयपदोपेत विद्या भवनसम्पन्ना ॥	३०
आहूतः सहकार्यार्थं स मुनिसेन सुहृदा । ततः प्रभृति तत्रापि सहयोगं प्रदत्तवान् ॥	३१
उद्भवसेऽन्यदा तस्य सेवाऽधिका श्रयेक्षिता । स्वीकृता नम्रभावेन साऽप्याचार्यपदाश्रिता ॥	३२
नन्द-निर्धय-चन्द्र-चन्द्राब्दे बैक्रमे विहिता पुनः । एतद्ग्रन्थावलीस्वैर्यं कृत् तेन नच्ययोजना ॥	३३
परामर्शात् तत्रस्तस्य धीसिंधीकुलमास्त्रता । भाविद्या भवनायेवं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
प्रदत्ता इत्तसाहस्री पुनकसोपदेशतः । स्वपितृस्मृतिमन्दिदरकरणाय सुकीर्तिना ॥	३५
दैवादभ्ये गते काले सिंधीवर्यो दिवंगतः । यस्तस्य ज्ञानसेवायां साहाय्यमकरोत् महत् ॥	३६
पितृकार्यप्रणयर्थं यत्रशीलैस्तदात्मजैः । राजेन्द्रसिंहमुख्यैश्च सकृत् तद्व्यवसतः ॥	३७
पुण्यसोकर्षितुर्नाम्ना ग्रन्थागारकृते पुनः । बन्धुन्येष्टो गुणश्रेष्ठो द्युर्लभं प्रदत्तवान् ॥	३८
ग्रन्थमालाप्रतिष्ठयर्थं पितृवत् तस्य काञ्चित् । धीसिंधीबन्धुभिः सर्वं तद्गिराऽनुविधीयते ॥	३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सचिदानन्ददा सदा । चिरं नन्दत्वियं लोके जिनविजयभारती ॥	४०

॥ सिंधीजैनग्रन्थमालासंस्थापकप्रशस्तिः ॥

भक्ति ब्रह्मभिधे देदो सुप्रसिद्धा मनोरमा । मुनिंदायाद् इत्याख्या पुरी धर्मवसालिनी ॥	१
बहवो निवसन्त्यत्र जैना ऊर्ध्वशवंशजाः । धनाद्या मृपसम्मान्या धर्मकर्मपरायणाः ॥	२
श्रीहालचन्द्र इत्यासीत् तेष्वेको बहुभाग्यवान् । साधुवत् सद्यारिप्रो यः सिंधीकुलप्रभाकरः ॥	३
धाव्य एवागतो यत्र कर्तुं व्यापारविस्तृतिम् । कलिकावामहापुर्यां धृतधर्मायनिश्चयः ॥	४
कुशापीयस्वजुर्देव सहस्रा च सुनिष्ठया । उपार्ज्य विपुलां लक्ष्मीं कौट्यधिपोऽजनिष्ठ सः ॥	५
तस्य मल्लकुमारीति सद्यारीकुलमण्डना । अभूत् पतिमता पत्नी शीलसौभाग्यभूषणा ॥	६
श्रीबहादुरसिंहाख्यो गुणवोल्लनयस्योः । अभवत् सुकृती दानी धर्मप्रियश्च धीनिधिः ॥	७
प्राप्ता पुण्यवता तेन पत्नी तिलकसुन्दरी । यस्याः सौभाग्यचन्द्रेण भासितं तत्कुलाम्बरम् ॥	८
श्रीमान् राजेन्द्रसिंहोऽस्य ज्येष्ठपुत्रः सुदक्षितः । यः सर्वकार्यदक्षत्वात् दक्षिणबाहुवत् पितुः ॥	९
नरेन्द्रसिंह इत्याख्यश्लेजस्वी मध्यमः सुतः । सुनुवीरेन्द्रसिंहश्च कनिष्ठः सौम्यदर्शनः ॥	१०
सन्निवृत्तः प्रयोऽपि सत्पुत्रा भासभक्तिपरायणाः । विनीताः सरला भग्याः पितुर्भागोनुगामिनाः ॥	११
भग्येऽपि बहवस्तत्सामवन् स्वस्त्रादिवान्धवाः । धनैर्जनैः समृद्धः सन् स राजेव व्यराजत ॥	१२

अन्यच्च—

सत्सत्त्वां सदासक्तौ भूषा लक्ष्मीप्रियोऽप्ययम् । तत्राप्यासीत् सदाचारी सचिन्त्रं विदुषां खलु ॥	१३
नाहंकारो न दुर्भावो न विलासो न दुर्वयः । इष्टः कदापि तद्गोहे सतां तद् विस्मयास्पदम् ॥	१४
भक्तो गुरुजनानां स विनीतः सज्जनान् प्रति । बन्धुजनैऽनुरक्तोऽभूत् प्रीतः पोष्यगणेष्वपि ॥	१५
देश-कालस्थितिशोऽसौ विद्या-विज्ञानपूजकः । इतिहासादि-साहित्य-संस्कृति-सत्कलाप्रियः ॥	१६
समुत्तमै समाजस्य धर्मस्तोःकर्षहेतवे । प्रचाराय च शिक्षाया दत्तं तेन धनं धनम् ॥	१७
गत्वा सभा-समित्यादौ भूत्वाऽध्यक्षपदान्वितः । दत्त्वा दानं यथायोग्यं प्रोत्साहिताश्च कर्मठाः ॥	१८
एवं धनेन देहेन ज्ञानेन श्रुभनिष्ठया । अकरोत् स यथानाक्ति सत्कर्मणि सदाशयः ॥	१९
अथाभ्युदा प्रसङ्गेन स्वपितुः स्मृतिहेतवे । कर्तुं किञ्चिद् विरिष्टं स कार्यं मनस्वन्त्ययत् ॥	२०
पूज्यः पिता सदैवासीत् सम्यग्-ज्ञानरुचिः स्वयम् । तस्मात् तज्ज्ञानवृद्ध्यर्थं यतनीयं मयाऽप्ययम् ॥	२१
विचार्यैवं स्वयं चित्ते पुनः प्राप्य सुसम्मतिम् । श्रद्धास्पदस्मिन्नाणां विदुषां चापि तादृशाम् ॥	२२
जैनज्ञानप्रसारार्थं स्थाने शा न्ति नि के त ने । सिंधीपदाङ्कितं जैन ज्ञान पीठ मतीं विपत् ॥	२३
श्रीजिनविजयः प्राज्ञो मुनिनाम्ना च विश्रुतः । स्वीकर्तुं प्रार्थितस्तेन तस्याधिष्ठापकं पदम् ॥	२४
तस्य सौजन्य-सौहार्द-स्थेर्बोधार्थादिसद्गुणैः । बशीभूय मुदा येन स्वीकृतं तपदं वरम् ॥	२५
कवीन्द्रेण रवीन्द्रेण स्वीयपावनपाणिना । रत्न-नीलाङ्क-चन्द्रोदये तत्प्रतिष्ठा व्यधीयत ॥	२६
प्राग्बन्धं मुनिना चापि कार्यं तदुपयोगिकम् । पाठनं ज्ञानलिप्सूनां ग्रन्थानां ग्रथनं तथा ॥	२७
तस्यैव प्रेरणां प्राप्य श्रीसिंधीकुलकेतुना । स्वपितृभेद्यसे चैषा प्रारब्धा ग्रन्थमालिका ॥	२८
उदारचेतसा तेन धर्मशीलेन दामिना । व्यथितं पुष्कलं द्रव्यं तत्तत्कार्यसुसिद्धये ॥	२९
छात्राणां वृत्तिदानेन नैकेषां विदुषां तथा । ज्ञानाभ्यासाय निष्कामसाहाय्यं स प्रदत्तवान् ॥	३०
जलवाय्वादिकानां तु प्रातिवृष्यादसौ मुनिः । कार्यं त्रिवार्षिकं तत्र समाप्यान्यत्र चास्थितः ॥	३१
तत्रापि सततं सर्वं साहाय्यं तेन यच्छत । ग्रन्थमालाप्रकाशाय महोत्साहः प्रदर्शितः ॥	३२
नन्द-निर्वर्द्ध-चन्द्रोदये ज्ञाना पुनः सुयोजिता । ग्रन्थावल्याः स्थिरवाच्य विस्तराय च नूतना ॥	३३
ततः सुदृष्टरामशौचं सिंधीवंशनभस्वता । भा वि चा भ व ना येयं ग्रन्थमाला समर्पिता ॥	३४
भासीत्तस्य मनोवाञ्छाऽपूर्वा ग्रन्थप्रकाशने । तदर्थं व्यथितं तेन लक्ष्मावधि हि रूप्यकम् ॥	३५
दुर्विलासाद् विधेहन्त । दौर्भाग्याचारमवधूनाम् । स्वल्पेनैवाद्य कालेन स्वर्गं स सुकृती ययौ ॥	३६
हृन्द-नन्द-चन्द्रोदये मास्ते आपादसञ्ज्ञके । कलिकावाक्यपुर्यां स प्राप्तवान् परमां गतिम् ॥	३७
पितृमकैश्च तत्पुत्रैः प्रेयसे पितृरामनः । तथैव प्रपितुः स्मृत्यै प्रकाश्यतेऽपुना पुनः ॥	३८
इयं ग्रन्थावलिः श्रेष्ठा श्रेष्ठा प्रज्ञावतां प्रया । भूपाद् भूल्यै सतां सिंधीकुलकीर्तिप्रकाशिका ॥	३९
विद्वज्जनकृताह्लादा सचिदानन्ददा सदा । विरं नन्दवियं लोके श्रीसिंधी ग्रन्थपद्धतिः ॥	४०

धर्माभ्युदयमहाकाव्य - विषयानुक्रम

सिंधीजैनग्रन्थमाला संस्थापक-स्वर्गस्य बाबू श्री बहादुरसिंहजी सिंधी

सरणाञ्जलि

धर्माभ्युदय-प्रास्ताविक	१-१०
दिवंगत मुनिवर्यश्रीचतुरविजयजी सरण-सुमनाञ्जलि	११-२९
ग्रन्थपरिचय [ले० श्रीयुत कनैयालाल मा० दवे, पाटण] ...	३०-४७
१ तीर्थयात्राविधिवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।	१-६
मङ्गलम्	१
ग्रन्थकृतः पूर्वाचार्याः	१
संघमाहात्म्यम्	२
वस्तुपालमाहात्म्यम्	२
प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम्	२
वस्तुपालवंशवर्णनम्	२
वस्तुपालस्य कुलगुरुवः	३
वस्तुपालस्य जिज्ञासा	३
राजध्यापारस्य साफल्यम्	३
प्रमाथना	४
ससंघं तीर्थयात्राया विधिः	४
२ अथमस्वामिपूर्वमेववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।	७-२२
अभयंकरवृषचरितम्	१-१७
३ अथमस्वामिजन्म-प्रतादिवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।	२३-३६
कुलकराणामुत्पत्तिर्निययथ	२३
घनकार्यवाहनीवत्स्य अथमतीर्थं कृतधरितम्	२४
४ भरतबाहुपलियर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ।	३७-५०
अत्रारकाकष्टान्तः	४२
५ शत्रुञ्जयतीर्थोत्पत्ति-अथमनिर्याणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः । ...	५१-५६
६ भरतनिर्याणवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ।	५७-६०
अथमजिननिर्याणमहोत्सवः	५७
भारतपञ्चवर्तिकेषुल्लहान-निर्वाणे	५९
७ शत्रुञ्जयमाहात्म्योन्मेषिर्णनो नाम सप्तमः सर्गः । ...	६०-६४
कथाद्विषयशोचतिः	६१
शत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनम्	६३
८ जंबूद्वीपमिचरितवर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ।	६५-९६
जंबूद्वीपमिचरितवर्णनम्	६५
जंबूद्वीपमिचरितम्	६८
मज्जिमैत्रिकावर्णनम्	७०
मज्जिमैत्रिकावर्णनम्	७३
इतिहास-इतिहासवर्णनम्	७५

सिंधी जैन ग्रन्थमाला

ॐ अद्यावधि मुद्रितग्रन्थनामावलि ॐ

- १ मेघदूताचार्यरचित प्रयन्धचिन्तामणि मूल संस्कृत ग्रन्थ.
- २ पुरातनप्रयन्धसंग्रह बहुविध ऐतिहासिकपरिपूर्ण अनेक निबन्ध संभव.
- ३ राजशेखरसूरिरचित प्रयन्धकोश.
- ४ जिनप्रभसूरिकृत विविधतीर्थकल्प.
- ५ मेघविजयोपाध्यायकृत देवानन्दमहाकाव्य.
- ६ यशोविजयोपाध्यायकृत जैनतर्कभाषा.
- ७ हेमचन्द्राचार्यकृत प्रमाणमीमांसा.
- ८ महाकल्लदेवकृत अकलङ्कग्रन्थत्रयी.
- ९ प्रयन्धचिन्तामणि-हिन्दी भाषान्तर.
- १० प्रभाचन्द्रसूरिरचित प्रभाषकचरित.
- ११ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायरचित भावुचन्द्रगण-चरित.

- १२ यशोविजयोपाध्यायविरचित ज्ञानचिन्दुमकरण.
- १३ हरिवेणोपाध्यायकृत बृहत्कथाकोश.
- १४ जैनपुस्तकप्रशास्त्रिसंग्रह, प्रथम भाग.
- १५ हरिभद्रसूरिविरचित धूर्ताख्यान. (प्राकृत)
- १६ दुर्गदेवकृत रिष्टसमुच्चय.
- १७ मेघविजयोपाध्यायकृत दिग्विजयमहाकाव्य.
- १८ कवि अण्डुल रहमानकृत सन्देशारासक.
- १९ भर्तृहरिकृत शतकप्रयादि सुभाषितसंग्रह.
- २० शान्खाचार्यकृत न्यायायतारवार्तिकचूत्ति.
- २१ कवि घाहिलरचित पउमसिरीचरित. (अप०)
- २२ महेश्वरसूरिकृत नाणपंचमीकथा. (प्राक०)
- २३ भद्रयाहुसंहिता.
- २४ जिनेश्वरसूरिकृत कथाकोपकरण. (प्रा०)
- २५ उदयप्रभसूरिकृत धर्माभ्युदयमहाकाव्य.

Life of Hemachandrāchārya: By Dr. G. Buhler.

ॐ संप्रति मुद्र्यमाणग्रन्थनामावलि ॐ

- १ परतरगच्छसूत्रदुर्गावलि.
- २ कुमारपालचरित्रसंग्रह.
- ३ विविधगच्छीयपट्टावलिंसंग्रह.
- ४ जैनपुस्तकप्रशास्त्रिसंग्रह, भाग २.
- ५ विष्णुसिसंग्रह - विष्णुसि महा लेख - विष्णुसि त्रिपेणी आदि अनेक विज्ञानिलेख समुच्चय.
- ६ उपोत्तनसूरिकृत कुचलयमालाकथा.
- ७ कीर्तिकौमुदी आदि वस्तुपालप्रशस्त्रिसंग्रह.
- ८ रामोदरकृत उक्तिच्यक्ति प्रकरण.
- ९ महामुनिगुणपालविरचित जंबूचरित्र (प्राकृत).

- १० जयपाहुडनाम निमित्तशास्त्र. (प्राकृत)
- ११ कोजहलविरचित लीलावतीकथा (प्राकृत).
- १२ गुणचन्द्रविरचित मंत्रीकर्मचन्द्रवंशप्रबन्ध.
- १३ नयचन्द्रविरचित हृग्मीरमहाकाव्य.
- १४ महेश्वरसूरिकृत नर्मदासुन्दरीकथा. (प्रा०)
- १५ जिनदत्ताचार्यानन्दय (प्राकृत).
- १६ स्वयंभुविरचित पउमचरित (अपग्रंथ).
- १७ सिद्धिचन्द्रकृत काव्यप्रकाशखण्डन.
- १८ जयसिंहविरचित धर्मोपदेशमाला. (प्रा०)
- १९ कैटव्यकृत अर्थशास्त्र-सटीक.

ॐ

ॐ मुद्रणार्थ निर्धारित एवं सज्जीकृतग्रन्थनामावलि ॐ

- १ भावुचन्द्रगणिकृत विवेकविलासटीका.
- २ पुरातन राम-भासादिसंग्रह.
- ३ प्रदीपेण वाक्य प्रकाश.
- ४ सिद्धिचन्द्रोपाध्यायविरचित वाचस्पतीटीका.
- ५ देवचन्द्रसूरिकृत मूलमुद्रितप्रकरणकृति.
- ६ अन्नप्रभाचार्यकृत उपदेशमाला टीका.
- ७ यशोविजयोपाध्यायकृत अनेकान्तव्यवस्था.
- ८ जिनेश्वराचार्यकृत प्रमालक्षण.
- ९ महाविशीषकृत.
- १० तदग्रप्रभाचार्यकृत भावदत्तकालावबोध.
- ११ राठोडवर्णनावलि.
- १२ उपक्रेतगच्छप्रबन्ध.
- १३ वर्दमानाचार्यकृत गणरत्नमहोत्सवि.
- १४ प्रतिशाकोमहत्त होमसौभाग्यकाव्य.
- १५ नेमिचन्द्रकृत पश्वीगतक (शुषक शुषक ३ बालावबोधयुक्त).
- १६ श्रीलोकभाषायां विरचित महापुराणचरित्र (प्राकृत महाग्रन्थ).
- १७ चण्देवरटीका (वर्दमानाचार्यकृत).
- १८ नेमिशास्त्रचरित्र (अपग्रंथचरित्र (संस्कृत काव्यग्रन्थ).
- १९ निर्गणलीलावती कथा (सं. कथा ग्रन्थ).
- २० तन्त्रमाहा- २४ होमदेशिकृत विरहयुगलनन्दनकृति.
- २५ समयकृन्दरारिहृत शतरत्नाकृतकृति.
- २६ पाण्डित्यदर्पण.
- २७ पुरातन-प्रयन्धसंग्रह-हिन्दी भाषान्तर.
- २८ भुवनभावुचरित्र कालावबोध.
- २९ भुवनयुगन्तरी चरित्र (प्राकृतकथा) इत्यादि, इत्यादि-

धर्माभ्युदयमहाकाव्य - विषयानुक्रम

सिंधीजैनग्रन्थमाला संस्थापक-स्वर्गस्य बाबू श्री महादुरसिंहजी सिंधी

स्मरणाञ्जलि

धर्माभ्युदय - प्रास्ताविक	१ - १०
दिवंगत मुनिवर्यश्रीचतुरविजयजी स्मरण-सुमनाञ्जलि	११ - २९
ग्रन्थपरिचय [ले० श्रीयुत कनैयालाल भा० दवे, पाठण] ...	३० - ४७
१ तीर्थयात्राविधिवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ।	१ - ६

मङ्गलम्	१
ग्रन्थकृतः पूर्वाचार्याः	१
संघमाहात्म्यम्	२
यस्तुपालमाहात्म्यम्	२
प्रस्तुतग्रन्थसामिधानम्	२
यस्तुपालवंशवर्णनम्	२
यस्तुपालस्य कुलगुरुत्वः	३
यस्तुपालस्य जिज्ञासा	३
राजव्यापारस्य साफल्यम्	३
प्रभाषना	४
ससंघं तीर्थयात्राया विधिः	४

२ ऋषभस्वामिपूर्वप्रवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ।	७ - २२
अभयंकरव्यचरितम्	९ - १७
३ ऋषभस्वामिजन्म-प्रतादिवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ।	३३ - ३६
कुलहराणामुत्पत्तिर्नितयथ	३३
धनस्यार्थवाद्दत्तवत्स ऋषभतीर्थकृतधरितम्	३४
४ भरतबाहुषलिवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ।	३७ - ५०
अज्ञानकारकशान्तः	४२
५ शत्रुञ्जयतीर्थोत्पत्ति-ऋषभनिर्वाणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ।	५१ - ५६
६ भरतनिर्वाणवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ।	५७ - ६०
ऋषभजिननिर्वाणहोमवः	५७
भरतषड्वर्गिकैवतज्ञान-निर्वाणे	५९
७ शत्रुञ्जयमाहात्म्योन्मिर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ।	६० - ६४
कर्मदिव्यशोभतिः	६१
शत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनम्	६३
८ जंबूध्वामिचरितवर्णनो नाम अष्टमः सर्गः ।	६५ - ९६
जंबूध्वामिचरितवर्णनम्	६५
जंबूध्वामिचरितम्	६८
मनुविन्दुविराटम्	७०
मनुविन्दुविराटम्	७१
उदरेत्तम-उदरेत्तमप्लानम्	७१

महेश्वरदत्ताख्यानकम्	७३
कृषिकाराख्यानकम्	७३
मांसलोलुपस्य काकस्याप्तानकम्	७४
वानराख्यानकम्	७५
पुण्यसाराख्यानकम्	७६
राज्ञी-जम्बुकयोराख्यानकम्	७८
विजुन्मालाख्यानकम्	८३
शङ्खधमकाख्यानकम्	८४
वानराख्यानकम्	८४
शुद्धिखिया आख्यानकम्	८५
वाजिराजाख्यानकम्	८६
पुण्यहीनाख्यानकम्	८८
कूर्माख्यानकम्	८८
मासाहस्यपक्षिण आख्यानकम्	८९
सोमशर्माख्यानकम्	८९
नागश्याख्यानकम्	९१
ललिताशाख्यानकम्	९२
९ तपःप्रभावोपवर्णनो युगधातुचरितं नाम नवमः सर्गः ।				९७-१०५
१० नेमिनाथप्राच्यभयवर्णनो नाम दशमः सर्गः ।	१०६-११७
११ वसुदेवयात्रावर्णनो नाम एकादशः सर्गः ।	११८-१२५
वसुदेवहिण्डः	११९
चाण्डतगन्धर्वसेनयोचरितम्	१२१
कनकवत्याः पूर्वभवः	१२६
नल - दमयन्तीचरितवर्णनम्	१२७
१२ कृष्णराज्यवर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ।	१४६-१५४
१३ हरिविजयो नाम त्रयोदशः सर्गः ।	१५५-१७१
प्रसुन्नकुमारचरितम्	१५५
प्रसुन्नस्य पूर्वभवचरितम्	१५७
१४ नेमिनिर्घाणवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः ।	१७२-१८३
१५ वस्तुपालसंघयात्रावर्णनो नाम पञ्चदशः सर्गः ।	१८४-१९०
प्रथमं परिशिष्टम् - इतिहासविदुपयोगिनां पद्यानामनुक्रमणिका ।				१ - २
द्वितीयं परिशिष्टम् - इतिहासविदुपयोगिनां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।				३ - ४
तृतीयं परिशिष्टम् - धर्माभ्युदयकाव्यान्तर्गतानां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।				५ - ७

साधुजनशुश्रूषादि चैय्यावृत्त्य क्रियाचरणप्रवण
मुनिवर श्री रमणिकविजय
स्वीकृत
वार्षिकतप उद्यापन
स्मृत्यर्थ

मध्यमवृत्तिया, सं. २००५]
वदपद (तदोदरा)

- जि न वि ज य

स्व० बाबू श्री बहादुर सिंहजी सिंघी

भने

सिंघी जैन ग्रन्थ माला

— [स्मरण शक्ति] —

तेमणे मध्यप्रतोमां आवेला कोरीया स्टेटमां कोलसानी खाणोना उद्योगाने पायो वांख्यो अने धीजी तरफ दक्षिणमां शक्ति अने अकलतरानां राज्योमां आवेली चूनाना पर्यरोनी खाणोना, तेम ज बेलगाम, सावंतवाडी, इचलकरंजी जेवा स्थानोमां आवेली 'बोकसाइट' नी खाणोना विकासनी शोध करवा पाळ्ळ पोतांतुं लक्ष्य पर्यव्युं. कोलसाना उद्योग अर्थं तेमणे 'मैसर्स डालचंद बहादुरसिंह' ए नामधी नवी पेढीनी स्थापना करी जे आजे हिंदुस्थानमां एक अग्रगण्य पेढी गणाय छे. ए उपरांत तेमणे बंगालना चोवीस परगणा, रंगपुर, पूर्णया अने मालदहा विगेरे जिझाओमां, म्होटी जमीनदारी पण खरीद करी अने ए रीते बंगालना नामांकित जमीनदारोमां पण तेमणे पोतांतुं खास स्थान प्राप्त क्युं. बाबू डालचंदजीनी आधी सुप्रतिष्ठा वेवळ व्यापारिक क्षेत्रमां ज मर्यादित म्होटी. तेओ पोतानी उदारता अने धार्मिकता माटे पण एटला ज सुप्रसिद्ध हता—तेमनी परोपकारवृत्ति पण तेटली ज प्रशंसनीय हती. परंतु, परोपकारसुलभ प्रतिदिधी तेओ प्रायः दूर रहै-ता हता. पण भागे तेओ गुप्तरीते ज अर्थिजनोने पोतानी उदारतानो लाभ आपता. तेमणे पोताना जीवनमां लाखोंतुं दान क्युं ह्यो पण तेनी प्रसिद्धि के नोंध तेमणे भाग्ये ज करवा इच्छी ह्यो. तेमना सुपुत्र बाबू श्री बहादुर सिंहजी ए प्रसंगोपात् चर्चा करतां जणाव्युं हतुं, के तेओ जे कांई दान आदि करता, तेनी खबर तेमने पोताने (पुत्रने) पण भाग्ये ज यती. आधी तेमनां जाहेर दानो अंगेनी मात्र नीचेना २-४ प्रसंगीनी ज माहिती मळो शकी हती.

सन १९२६ मां 'चित्तरंजन' सेवा सदन माटे कलकत्तामां फाळो बरतामां आय्यो ल्यारे एक वार खुद महात्माजी तेमना मकाने गया हता अने ते वखते तेमणे बगर भाग्ये ज महात्माजीने ए कार्य माटे १०००० रुपिया आप्या हता.

१९१७ मां कलकत्तामां 'गवर्नमेंट हाउस'ना मेदानमां, लॉर्ड कार्माइकलना आश्रय नीचे रेडकॉस माटे एक मेळावडो घयो हतो तेमां तेमणे २१००० रुपिया आप्या हता. तेम ज प्रथम महायुद्ध वखते तेमणे ३,०००,०० रुपियाना 'थॉर वॉण्टस्' खरीद करीने ए प्रसंगे सरकारने फाळामां मदद करी हती. पोतानी छेळी अस्थामां तेमणे पोताना निवट जुटुंवीजोने—के जेमनी आर्थिक स्थिति बहु ज साधारण प्रकारनी हती तेमने—रुपिया १२ लख व्हंचे आपवानी व्यवस्था करी हती जेनो अमल तेमना सुपुत्र बाबू बहादुर सिंहजीये क्यो हतो.

बाबू डालचंदजींतुं गार्हस्थ्य जीवन बहु ज आदर्शरूप हतुं. तेमना धर्मपत्नी श्रीमती मञ्जुकुमारी एक आदर्श अने धर्म-परायण पत्नी हता. पति-पत्नी बंधे सदाचार, सुविचार अने सुसंस्कारनी मूर्ति जेशा हतां. डालचंदजींतुं जीवन बहु ज सादुं अने साधुत्व भरेल्लें हतुं. व्यवहार अने व्यापार बंधेमां तेओ अखंत प्रामाणिक अने नीतिपूर्वक वर्तनारा हता. स्वभावे तेओ खूब ज शान्त अने निरभिमानी हता. ज्ञानमार्ग उपर तेमनी ऊंची ध्रदा हती. तत्त्वज्ञानविषयक पुस्तकोंतुं वाचन अने श्रवण तेमने अखंत प्रिय हतुं. निम्न नगर कॉलेजना एक अध्यात्मलक्षो बंगाली प्रोफेसर नामे बाबू ब्रजलाल अधिकारी—जेओ योगविषयक प्रक्रियाना अच्छा अभ्यासी अने तत्त्वचिंतक हता—तेमना सहायसधी बाबू डालचंदजीने पण योगनी प्रक्रिया तरफ खूब रुचि बई गई हती अने तेथी तेमणे तेमनी पाठेथी ए विषयनी केटलीक खास प्रक्रियाओनो ऊंडो अभ्यास पण क्यो हतो. सार्वत्रिक स्वास्थ्य अने मानसिक पावित्र्यनो जेनाधी विकास भाय एवी, केटलीक व्यावहारिक जीवनने अखंत उपयोगी, योगिक प्रक्रियाओनो तेमणे पोताना पत्नी तेम ज पुत्र, पुत्री आदिने पण अभ्यास करवानी प्रेरणा करी हती.

जैन धर्मेना विशुद्ध तत्त्वोना प्रचार अने सर्वोपयोगी जैन साहित्यना प्रसार माटे पण तेमने खास रुचि रहती हती अने पंडितप्रवर श्री सुखलालजीना परिचयमां आय्या पछी, ए कार्य माटे कांईक विशेष सक्रिय प्रयत्न करवानी तेमनी सारीं उरकंठा जागी हती. कलकत्तामां २-४ खासना खचें आ कार्य करनारू कोंई साहित्यिक के वैश्वगिक केन्द्र स्थापित करवानी योजना तेओ विचारी रखा हता, ए दरम्यान सन १९२७ (वि. सं. १९८४) मां कलकत्तामां तेमनो सर्गवास घयो.

*

बाबू डालचंदजी सिंधी, पोताना समयना बंगालनिवासी जैन समाजमां एक अखंत प्रतिष्ठित व्यापारी, दीर्घदर्शी उद्योगपति, म्होटा जमीनदार, उदारचित्त सदृष्टस्थ अने साधुचरित ससुद्ध हता. तेओ पोतानी ए सर्व संपति अने गुण-वतानो समग्र वारसो पोताना एक मात्र पुत्र बाबू बहादुर सिंहजीने सोंपता गया, जेमणे पोताना ए पुण्यश्लोक पितानी स्थूल संपति अने सुख सवकीर्ति—बंधेने घणी सुंदर रीते वधारीने पिता करतांय सवाई भेष्टता मेळवचानी विशिष्ट प्रतिष्ठा प्राप्त करी.

बाबू श्री बहादुर सिंहजीमां पोताना पितानी व्यापारिक कुशलता, व्यावहारिक निपुणता अने सार्वभारिक सजिष्ठा तो संपूर्ण अशे वारसागतरूपे उत्तरेली हती ज, परंतु ते उपरांत तेमनामां बौद्धिक विशदता, कलात्मक रसिकता अने विविध विषयमाहिणी प्राप्त प्रतिमानो पण उच्च प्रकारनो सच्चिदेव घनो हतो अने तेथी तेओ एक अवाधारण व्यक्तिव धरावजार महादुभावोनी पंक्तिमां स्थान प्राप्त करवानी योग्यता मेळवी घन्या हता.

तेओ पोताना पिताना एकमात्र पुत्र होवाची तेमने पिताना विशुद्ध वारभारमां तानपयधी ज लक्ष्य आपवानी फरज परी हती अने तेथी तेओ हाईस्कूलनो अभ्यास पूरो करवा विवाय कॉलेजनो विशेष अभ्यास करवानो अवसर मेळवी शक्या न हता. छतां तेमनी ज्ञानरुचि बहु ज तीव्र होवाची, तेमणे पोतानी मेळे ज, विविध प्रकारना साहित्यना मांचननो अभ्यास

खूब ज बधायो हतो अने तेथी तेओ इंग्रजी उपरांत, बंगाली, हिंदी, गुजराती भाषाओ पण पूब सरस जाणना हता अने ए भाषाओमां लयाएलां विविध पुस्तकोना वाचनमां सतत निमम रहेता हता.

मानपणयी ज तेमने प्राचीन वस्तुओना संग्रहणो भारे शोष लागी गयो हतो अने तेथी तेओ जूना सिक्काओ, चित्रो, मूर्तिओ अने तेथी बीडी बीडी चीजोने संग्रह करवाना अखंत रक्कित बई गया हता. इवरेरातनो पण ते साथे तेमनो शोष खूब बण्यो हतो अने तेथी तेओ ए विषयमां पण खूब ज निष्णात बई गया हता. एना परिणामे तेमणे पोतानी पासे सिक्काओ, चित्रो, हस्तलिखित बहुमूल्य पुस्तको विगेरेनो जे अमूल्य संग्रह भेगो कथो हतो ते आजे हिंदुस्थानना गण्यगण्यता एवा संग्रहोमां एक महत्त्वतुं स्थान प्राप्त करे तेवो छे. तेमनो प्राचीन सिक्काओनो संग्रह तो एटलो बघो विशिष्ट प्रकारनो छे के जेथी थाखी दुनियामां तेतुं ड्रीडुं के चोथुं स्थान आवे तेम छे. तेओ ए विषयमां एटला निपुण बई गया हता के म्होय म्होय म्हुजियमोना बयुरेटो पण बारंबार तेमनी सलाह अने अभिप्राय मेळवना अर्थे तेमनी पासे आवता जता.

तेओ पोताना एवा उच्च सांस्कृतिक शोखने रुईने देश-विदेशनी भावी सांस्कारिक प्रवृत्तियो माटे कार्य करती अनेक संस्थाओना सदस्य विगेरे बन्वा हता. दाखला तरीके—रॉयल एशियाटिक सोसायटी ऑफ बंगाल, अमेरिकन ज्योग्राफिकल सोसायटी न्युयॉर्क, बंगीय साहित्यपरिषद् कलकत्ता, न्युमिसेटिक सोसायटी ऑफ इन्डिया विगेरे अनेक प्रसिद्ध संस्थाओना तेओ उत्साही समासद हला.

साहित्य अने शिक्षण विषयक प्रवृत्ति करनारी जैन तेम ज जैनेतर अनेक संस्थाओने तेमणे मुक्त मने दान आपी ए विषयोना प्रसारमां पोतानी उत्कृष्ट अभिरुचिनो उत्तम परिचय आप्यो हतो. तेमणे भावी रीते केट-बेटडी संस्थाओने आर्थिक सहायता आपी हती तेनी संपूर्ण याही मळी शक्ती नथी. तेमनो स्वभाव आवां धर्मोमां पोताना पिताना जेवो ज प्रायः मौन धारण करवानो हतो अने ए माटे पोतानी प्रसिद्धि करवानी तेओ आकांक्षा न्होता राखता. तेमनी साथे चोई कोई बखते प्रसंगोचित वार्तालाप यतां भावी पावतनी जे आढकतरी माहिती मळी शक्ती तेना आपारे तेमनी पासेथी आर्थिक सहायता मेळवनारी केटलीक संस्थाओनां नामो विगेरे आ प्रमाणे जाणी शक्या छेः—

हिंदु एकेडेमी, दोलतपुर (बंगाल), ६० १५०००)

तरकी उर्दू बंगाल, ५०००)

हिंदी साहित्य परिषद् भवन (इलाहाबाद), १२५००)

विशुद्धानंद सरस्वती मारवाडी हॉस्पिटल, कलकत्ता, १००००)

एक मेडनिटीडोम, कलकत्ता, २५००)

बनारस हिंदु युनिवर्सिटी, २५००)

जीयार्गज हायस्कूल, ५०००)

जीयार्गज उडन मिशन हॉस्पिटल, ६०००)

कलकत्ता—मुर्शिदाबादना जैन मन्दिर, ११०००)

जैनधर्म प्रचारक समा, मानभूम, ५०००)

जैन भवन, कलकत्ता, १५०००)

जैन पुस्तक प्रचारक मंडल, आगरा, ७५०००)

जैन मन्दिर, आगरा, ३५०००)

जैन हाइस्कूल, अंबाला, २१०००)

जैन गुशुडल, पाळीताणा, ११०००)

जैन प्राकृत कोश माटे, २५०००)

ए उपरांत हजार—हजार पांचसो—पांचसोनी मानी रकमो तो तेमणे सेंकडोनी संख्यामां आपी छे जेनो सरवाळो दोड बे लाख जेटलो बवा जाय.

साहित्य अने शिक्षणनी प्रगति माटे सिंधीजीनो जेटलो उत्साह अने उद्योग हतो तेटलो ज सामाजिक प्रगति माटे पण ते हतो. अनेकवार तेमणे भावी सामाजिक समाओ विगेरेमां प्रमुख तरीके भाग रुईने पोतानो ए विषेनो आन्तरिक उत्साह अने सहकारभाव प्रदर्शित बयों हतो. जैन श्रेतांवर कॉन्फरन्सना सन् १९२६ मां मुंबईमां भराएला खास अभिवेक्षणना तेओ प्रमुख बन्वा हता. उदयपुर राज्यमां आवेला केसरीयाजी तीर्थना नदीवटना विषयमां स्टेट साथे जे झपडे उभो गयो हतो तेमां तेमणे सीधी बधारे तन, मन अने धननो भोग आप्यो हतो. आ रीते तेओ जैन समाजना हितनी प्रवृत्तियोमां यथायोग्य संपूर्ण सहयोग आपता हता परंतु ते साथे तेओ सामाजिक मूडता अने सांप्रदायिक कट्टरताना पण पूर्ण विरोधी हता. बीजा बीजा धनवानो के आगेवानो गणता रुडीमक जैनीनी माफक, तेओ संकीर्ण मनोवृत्ति के अन्धभ्रष्टाचारक विकृत भक्तिशी सर्वथा पर हता. आचार, विचार के व्यवहारमां तेओ बहु ज उदार अने विवेकशील हता.

तेमनुं एदस्य तरीकेतुं जीवन पण बहु ज साडुं अने धार्मिक हतुं. बंगालना जे जातना नवावी गणता वातावरणमां तेओ जन्म्या हता अने उद्यर्था हता ते वातावरणनी तेमना जीवन उपर कशी ज खराब अघर बई न हती अने तेओ लगभग ए वातावरणशी तर्जुन अलिप्त जेवा हता. आटला म्होटा श्रीमान् होवा छतां, श्रीमंताईना खोटा विलास के शिष्या आडंबरशी तेओ सदा दूर रहेता हता. दुर्व्यय अने दुर्व्यसन प्रत्ये तेमनो भारे विरस्कार हतो. तेमनी स्थितिना धनवानो ज्यारे पोतामां मोक्ष-शोख, आनन्द-प्रमोद, विद्यास-प्रवास, समारंभ महोत्सव इत्यादिमां लाखो रूपिया उभावता होय छे त्तारे सिंधीनी

तेनाधी तदन विमुख रहेता हता. तेमने शोख मात्र सारा वाचननो अने कलामयवस्तुओ जोवा - संग्रहवानो हतो. ज्यारे जुओ सारे, तेओ पोतानी गाठी उपर बेठा बैठा साहित्य, इतिहास, स्थापत्य, चित्र, विज्ञान, भूगोल के भूगर्भविद्याने लगता सामयिको के पुस्तको वांचता ज सदा देखाता हता, पोताना एवा विशिष्ट वाचनना शोखने छीधे तेओ इंग्रेजी, बंगाली, हिंदी, गुजराती आदिमां प्रकट यता उच्च कोटिना, उच्च विषयोने लगता विविध प्रकारनां सामयिक पत्रो अने जर्नल् आदि नियमित मगवता रहेता हता. आर्ट, आर्कैऑलॉजी, एपीग्राफी, न्युमिसेंटिड, ज्योग्राफी, आइकोनोग्राफी, हिस्टरी अने माइनिंग आदि विषयोना पुस्तकोनी तेमणे पोतानी पासे एक सारी सरखी लाइब्रेरी ज बनानी लीधी हती.

तेओ स्वभावे एकान्तप्रिय अने अल्पभापी हता. नकामी बातो करवा तरफ के गण्यं सप्पां मारवा तरफ तेमने बहु ज अभाव हतो. पोताना व्यावसायिक व्यवहारनी के विशाल कारभारनी बाबतोमां पण तेओ बहु ज मितभापी हता. परंतु ज्यारे तेमना प्रिय विषयोनी - जेवा के स्थापत्य, इतिहास, चित्र, शिल्प आदिनी - चर्चा जो नीकली होय तो तेमां तेओ एटला निमग्न थई जता के कलाको मा कलाको वही जता, तो पण तेओ तेधी याकता नहिं के कंडाळता नहिं.

तेमनी बुद्धि अत्यंत तीक्ष्ण हती. कोई पण वस्तुने समजवामां के तेनो मर्म पकडवामां तेमने कधी वार न लागती. विज्ञान अने तत्त्वज्ञाननी गंभीर बाबतो पण तेओ सारी पेठे समझी शकता हता अने तेमनुं मनन बरी तेमने पचावी शकता हता. तर्क अने दलीलमां तेओ म्होटा म्होटा कायदाशास्त्रीयोने पण आंटी देता. तेम ज गमे तेवो चालाक माणस पण तेमने पोतानी चालाकीधी चकित के मुग्ध बनानी शके तेम न हतुं.

पोताना सिद्धान्त के विचारमां तेओ खूब ज मग्न रहेवानी प्रकृतिना हता. एक वार विचार नकी कर्था पछी अने कोई कार्यनो स्वीकार कर्था पछी तेनांधी चलिंत घबानुं तेओ त्रिचकल पसंद करता नहिं.

व्यवहारमां तेओ बहु ज प्रामाणिक रहेवानी वृत्तिवाळा हता. बीजा बीजा धनवानोनी माफक व्यापारमां दगा फटका के साथ-सह करीने घन मेळववानी लृष्णा तेमने सरिकचित् पण थती न हती. तेमनी आबी व्यावहारिक प्रामाणिकताने ल्खीने इंग्लैंडनी मर्सेन्टाईल बैंकनी डायरेक्टरोनी बॉर्डिं पोतानी कलकता - शाखानी बॉर्डिंमां, एक डायरेक्टर थवा माटे तेमने खास विनति करी हती के जे मान ए पहिलो कोई पण हिंदुस्थानी व्यापारीने मळ्युं म्होतुं.

प्रतिभा अने प्रामाणिकता साथे तेमनामां योजनाशक्ति पण घणी उच्च प्रकारनी हती. तेमणे पोतानी ज स्वतंत्र बुद्धि अने कार्य उदाळता द्वारा एक तरफ पोतानी घणी मोटी जमीनदारीनी अने बीजा तरफ कोलीयारी विगेरे माईनींगना उद्योगनी जे सुव्यवस्था अने सुघटना करी हती ते जोईने ते ते विषयना ज्ञाताओ चकित थता हता. पोताना घरना नानांमां नाना कामधी ते छेक कोलीयारी जेवा म्होटा कारखाना छुपीमां - के ज्यां हजारो माणसो काम करता होय - बहु ज नियमित, व्यवस्थित अने सुयोजित रिठे काम चाल्थां करे तेवी तेमनी सदा व्यवस्था रहेती हती. छेक दरवानधी लई पोताना समो-घरीया जेवा समर्थ पुत्रो छुपीमां एक सखें उच्च प्रकारनुं शिख-पालन अने शिष्ट आचारण तेमने खां देखातुं हतुं.

सिंघीजीमां आबी समर्थ योजकशक्ति होवा छता - अने तेमनी पासे संपूर्ण प्रकारनी साधनसंपन्नता होवा छता - तेओ धमालवाळा जीवनधी दूर रहेता हता अने पोताना नामनी जाहेरातेने माटे के लोकोमां म्होटा माणस गणायानी खातर तेओ तेवी कधी प्रवृत्ति करता न हता. रावबहादुर, राजामाहादुर के सर-नाईट विगेरेना सरकारी खिताबो धारण करवानी के फार-न्वीलोमां जई ऑनरेबल मेंबर बनवानी तेमने क्यारेय इच्छा थई न हती. एवी ताली आरम्भवाळी प्रशंसिमां पैसानो दुर्भय करवा करता तेओ सदा साहित्योपयोगी अने शिक्षणोपयोगी कार्यांमां पोताना धननो सद्व्यय करता हता. भारत-र-पंनी प्राचीन कळा अने तेने लगती प्राचीन वस्तुओ तरफ तेमनो उत्कृष्ट अनुराग हतो अने तेधी ते माटे तेमणे लाखो रूपिया खर्च्यो हता.

*

सिंघीजी सापेनो मारो प्रबल परिचय सन् १९३० मां शरू थयो हतो. तेमनी इच्छा पोताना सद्गत पुंथ-शोक पिताना स्मारकमां जैन साहित्यनो प्रसार अने प्रकाश पाय तेवी कोई विशिष्ट संस्था स्थापन करवानो हतो. मारा जीवनना सुधीपैकालीन सहाकारी, सहाचारी अने सन्मित्र पंडितप्रवर श्री सुखलाळी, जेओ बाबू श्री बालचंद्रजीन विशेष धन्नाभावन होई थो बहादुर सिंहजी पण जेमनी उपर सेटलो ज विशिष्ट सद्भाव धरावता हता, तेमना परामर्श अने प्रसावधी, तेमणे मने ए धर्यनी योजना अने व्यवस्था हाथमां केवानी विनति करी अने में पण पोताने अमीष्टतम प्र-तिना आदर्शने अनुसरु उपाग कोटिना साधननी प्राप्ति थती जोई तेनो चहय अने सोशास स्वीकार कयो.

सन् १९३१ नु प्रारंभ दिवसे, विश्वबंध कवीन्द्र थी रवीन्द्रनाथ टागोरना विभूतिविहारसमा विभक्तिव्यात शांतिदिने-तनना विश्व मारती - लाभा मबन मां 'सिंघी जैन ज्ञानपीठ' नी स्थापना करी अने खां जैन साहित्यना अध्ययन-अव्यापन अने संशोधन-संपादन आदिनुं कार्य चालू क्युं. आ विवेनी केटलीक प्राथमिक हकीकत, आ मंगमाळाना सौधी प्रथम प्रकट कएला 'प्रबन्धचिन्तामणि' नामना ग्रंथनी प्रकाशनमां में आपेकी छे, तेवी तेनी अहि पुनरक्ति करवानी जरूर नथी.

सिंधीजीये मारी प्रेरणाथी, 'सिंधी जैन ज्ञानपीठ' नी स्थापना साये, जैन साहित्यना उत्तमोत्तम ग्रन्थरत्नोने आधुनिक शास्त्रीय पद्धतिये सुन्दर रीते संशोधित-संपादित करी-करावी प्रकट करवा माटे भने तेम करी जैन साहित्यनी सर्व-जनिक प्रतिष्ठा स्थापित करवा माटे, आ 'सिंधी जैन ग्रन्थमाला' प्रकट करवानी विशिष्ट योजनानो पण स्वीकार कर्यो; अने ए माटे आवश्यक अने अपेक्षित अर्थव्यय करवानो उदार उत्साह प्रदर्शित कर्यो.

प्रारंभमां, शान्तिनिकेतनने लक्ष्मीने एरु ३ वर्षनो कार्यक्रम घडी काडवामां आर्थ्यो अने ते प्रमाणे त्यां कामनो प्रारंभ करवामां आर्थ्यो. परंतु ए ३ वर्षना अनुभवना अंतै शान्तिनिकेतन मने मारा पोताना कार्य अने स्वास्थ्यनी दृष्टिये बराबर अनुकूल न लागवारी, अनिच्छाए मारे ए स्थान छोडवुं पड्युं अने अमदावादमां, गुजरात निघापीठमां सामिप्यमां, 'अने वान्त विहार' वनावी त्यां आ कार्यनी प्रवृत्ति चालू राखी. आ ग्रन्थमालामां प्रकट पएला ग्रन्थोनी उत्तम प्रसंश, प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा थएली जोड्ने सिंधीजीनो उत्साह खूब बघ्यो अने तेमणे ए अगे जेटलो खर्च थाय सेटलो खर्च करवानी अने जेम बने तेम वधारे संख्यामां ग्रन्थो प्रकट पएला जोवानी पोतानी उदार मनोवृत्ति मारी आगळ वारंवार प्रकट करी. हुं पण तेमना एका अपूर्व उत्साहथी प्रेरणै यथाशक्ति आ कार्यने वधारे ने वधारे वेग आपवा माटे प्रयत्नशूर रहते.

*

सन १९३८ ना जुलाईमां, मारा परम सुहृद् श्रेही श्रीगुन कन्हैयालाल माणेकलाल मुंशीनो - जेओ ते वखते मुंबईनी कॉमस गवर्नमेंटमां सहसंयोजीना उच्च पद पर अधिष्ठित हता - अकस्मात् एरु पत्र मने मळयो जेमां एमणे सूचव्युं हुं के 'सेठ मुंगलाल गोएनकाए वे लाल रूपियानी एरु उदार रजम एमने सुप्रत करी छे जेनो उपयोग भारतीय विद्याभोजना कोडै विकासालक कार्यं माटे करवानो छे अने ते माटे विचार-विनिमय करवा तेम ज तदुपयोगी योजना घडी काडवा अगे मारी जरूर होवारी मारे तरत मुंबई आननु विगेरे'. तदनुसार हुं तरत मुंबई आर्थ्यो अने अगे बक्षे य घाये वेसी ए योजनानी रूपरेखा तैयार करी; अने ते अनुसार, सन १९९५ नी कार्तिक सुद्धि पूर्वमाणा दिवसे श्री मुंशीजीना निवासस्थाने 'भारतीय विद्या भवन' नी एरु श्रेया समारंभ साये स्थापना करवामां आवी.

भवना विकास माटे श्रीसुशीजीनो अयाग उपयोग, अखंड उत्साह अने उदार आत्मभोग जोड्, मने पण एमना कार्यमां यथायोग्य सहकार आपवानी पूर्ण उत्संठा बई अने हुं तेनी आंतरिक व्यवस्थामां प्रमुखपणे भाग लेवा लाग्यो. भवननी विविध प्रवृत्तियोमां साहित्य प्रकाशन संबंधी जे एक विशिष्ट प्रवृत्ति स्वीकारवामां आवी हती ते, मारा आ ग्रंथमालाना कार्य-साये, एरु प्रकारे परस्पर सहायक स्वरूपनी ज प्रवृत्ति होवारी, मने ए पूर्व-अंगीकृत कार्यमां वाचक न घटां उलटी वाचक न जगाई अने तेथी में एमां यथाशक्ति पोतानी विशिष्ट सेवा आपवानो निर्णय कर्यो. सिंधीजीने ए बधी बद्धस्थितिनी जाण करवामा आवतां तेओ पण भवनना कार्यमां रस धरावता थया अने एना संस्थापक-सदस्य बनी एना कार्यं माटे पोतानी पूर्ण सहायुभूति प्रकट करी.

जेम में उपर जगाव्युं छे तेम, ग्रंथमालाना विकास माटे सिंधीजीनो उत्साह अत्यंत प्रसंशनीय हतो अने तेथी हुं पण मारा स्वास्थ्य विगेरेनी कधी दरकार राख्या बगर, ए कार्यनी प्रगति माटे सतत प्रयत्न कर्यो करतो हतो. परंतु ग्रन्थ-मालानी व्यवस्थानो सर्व भार, मारा एकलाना बंड उपर ज आश्रित थड्ने रहलेो होवारी, मार्क शरीर प्यारे ए व्यवस्था करतुं अटवी जाय, स्थारे एनी धी स्थिति थाय तेनो विचार पण मने वारंवार थयां करतो हतो. बीजी बाबु सिंधीजीनी मण उत्तरावस्था होई तेओ वारंवार अस्वस्थ थवा लाग्ता हता अने तेओ पण जीवननी अस्थिरतानो आभास अनुभववा लाग्ता हता. एटके ग्रन्थमालाना मावी विषे कोडै स्थिर अने सुनिश्चित योजना घडी काडवानी कल्पना हुं कर्यो करतो हतो.

भवननी स्थापना थयां पछी ३-४ वर्षमां ज एना कार्यनी विद्वानोमां सारी पेटे प्रसिद्धि अने प्रतिष्ठा जामवा लागी हती अने विविध विषयना अध्ययन - अन्वयान अने साहित्यना संशोधन संघाननुं कार्यं सारी पेटे आगळ वचवा लाग्युं हतुं, ए जोडै सुहृद् श्रीसुशीजीनी खास आकांक्षा थई के सिंधी जैन ग्रन्थमालानी कार्यव्यवस्थानो संबंध पण, जो भवन साये जोडी देवामां थाये तो तेथी परस्पर बनेना कार्यमां सुंदर अभिवृद्धि थवा उपरांत ग्रन्थमालाने स्थायी स्थान मळरो अने भवनने विशिष्ट प्रकारनी प्रतिष्ठानी प्राप्त थये, अने ए रीते भवनमां जैन शास्त्रोना अन्वयननुं अने जैन साहित्यना प्रकाशननुं एक अद्वितीय केन्द्र बनी रहसे. श्रीसुशीजीनी ए शुभाकांक्षा, ग्रन्थमाला विषेनी मारी मावी चिंतानी योग्य निवारक लागी अने तेथी हुं ते विषेनी योजनानो विचार करवा लाग्यो. यथावसर सिंधीजीने में श्री सुशीजीनी आकांक्षा अने मारी योजना सूचित करी. तेओ मा. वि. म. ना म्यारक-सदस्य हता ज अने तदुपरान्त श्रीसुशीजीना खास नेहाएद मित्र पण हता; तेथी तेमने पण ए ओत्रना वधावी लेवा लयक लागी. पण्डितप्रवर श्रीसुखलालजी जेओ आ ग्रन्थमालाना आरंभथी ज अंतरेण हित-चितक अने सक्रिय सहायक रहा छे तेमनी साये पण ए योजना संबंधे में उचितपरामर्श कर्यो अने संवत् २००१ ना वैशाख सुद्धिमां (मे सन १९४३) सिंधीजी कार्यप्रसंगे मुंबई थायेव्या स्थारे, परस्पर निर्णित विचार-विनिमय करी, आ ग्रन्थमालानी प्रकाशनसंबंधी सर्व व्यवस्था भवनने स्थायी न करवामां आवी. सिंधीजीए, ए उपरान्त, ते अवघरे मारी प्रेरणाथी भवनने

बीजा १० हजार रुपियांनी उदार रकम पण आपी जेना बडे भवनमां तेमना नामनो एक खण्ड बंधाववामां आवे अने तेमां प्राचीन वस्तुओ तेम ज चित्र विगेरेनो संग्रह राखवामां आवे.

भवननी प्रबंधक समिति ए सिधीजीना आ विशिष्ट अने उदार दानना प्रतिघोष रूपे भवनमां प्रचलित 'जैन शास्त्र-शिक्षण विभाग'ने स्थायी रूपे 'सिधी जैनशास्त्र शिक्षापीठ' ना नामे प्रचलित राखवामां सविशेष निर्णय कर्चो.

*

ग्रंथमाल्लाना जनक अने परिपालक सिधीजीए, प्रारंभची ज एनी सवे प्रकारनी व्यवस्थानो भार मारा उपर मूकीने पोते तो फक्त खास एटली ज आकांक्षा राखता हता के ग्रंथमाल्लामां केम बघारे ग्रंथो प्रकट थाय अने केम तेमनो बघारे प्रसार थाय. तेमना जीवननी एक मात्र ए ज परम अभिलाषा हती के आ ग्रंथमाला द्वारा जेतल्या बने तेउला धार सारा अने महत्त्वना ग्रंथो जल्दी जल्दी प्रकाशित थाय अने जैन साहित्यनो खूब प्रसार थाय. ए अंगे जेतलो खर्च थाय तेउलो ते बहु ज उत्साहची करवा उत्सुक हता. भवनने प्रथमाळा समर्पण करती बखले तेमणे मने बहू के— 'अखार सुधी तो वर्षमां सरेशा ३-४ ग्रंथो प्रकट थता आख्या छे परंतु जो आप प्रकाशित करी शको तो, दरमहिने बन्ने ग्रंथो पण प्रकाशित थता जोई हुं धराउं तेम नथी. ज्यां सुधी आपनी अने मारी जेदगी छे ह्यां सुधी, जेतळुं साहित्य प्रकट करवा-कराववानी आपनी इच्छा होय ते प्रमाणेनी आप व्यवस्था करो. मारा तरफची पैसानो संकोच आपने जराय नही जणाय'. जैन साहित्यना उदार माटे आवी उत्कट आकांक्षा अने आवी उदार वित्तवृत्ति धरावनार दानी अने विनम्र पुरुष, में मारा जीवनमां बीजां कोई नथी जोयो. पोतानी हयाती दरम्यान तेमणे मारा हस्तक ग्रंथमाला खाते लगभग ५५००० (पोंगो साक्ष) रुपिया खर्च कर्चो ह्यो; परंतु ए १५ वर्षना गळ्ळा दरम्यान तेमणे एकरवार पण मने एम नथी पूछुं के नई रकम, कया ग्रंथ माटे, बघारे खर्च करवामां आवी छे; के कया ग्रंथना संपादन माटे, कोने हुं आपवामां आच्छे छे. ज्यारे ज्यारे हुं प्रेस इत्यादिना चीलो तेमनी उजर मोकलतो ल्यारे ल्यारे, तेओ ते मात्र जोईने ज ऑफिसमां ते रकम चुकववामां शेर साथे मोकली देता. हुं तेमने कोई चीलनी विगत समजाववा इच्छो, तो पण तेओ ते विपे उत्साह-दोहा वतावता अने एनाची विद्वद् ग्रंथमाल्लानी साक्ष, टाईप, प्रॉटॉग, चार्डिंग, हेडिंग आदिनी वाचतमां तेओ खूब शीणव-टडी विचार करता रहेता अने ते अंगे विस्तारची चर्चा पण करता. तेमनी आवी अपूर्व ज्ञाननिष्ठा यने ज्ञानभक्तिये ज मने तेमना जेदपासमां बद्द कर्चो अने तेची हुं यत्किंचि आ जातनी ज्ञानोपासना करवा समर्थ थयो.

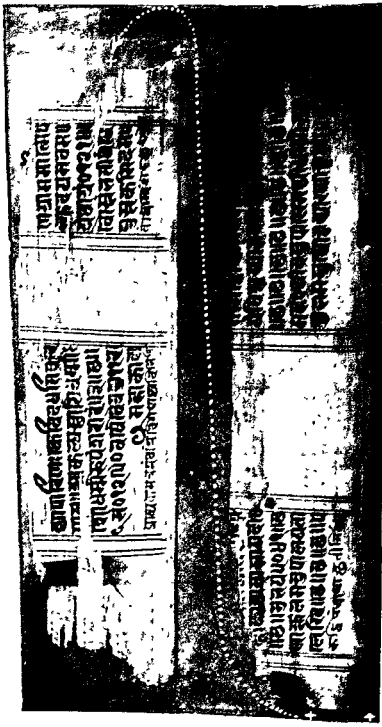
उक्त रीते भवनने ग्रंथमाला समर्पित कर्चा बाद, सिधीजीनी उपर जणवेळी उत्कट आकांक्षाने अनुलक्षीने मने प्रस्तुत कार्य माटे बघारे उत्साह थयो, अने जो के मारी शारीरिक स्थिति, ए कार्यना अविरत श्रमची प्रतिदिन बघारे ने बघारे शक्यची क्षीण थती गई छे, छतां में एना कार्यने बघारे बेगवान् अने बघारे विस्तृत बनाववानी इष्टिये केटलीक विशिष्ट योजना करवा मांडी, अने संपादनाना कार्यमां बघारे सहायता मळे ते माटे केटलाक विद्वानोना नियमित सहयोगनी पण व्यवस्था करवा मांडी. अनेक नाना-मोटा ग्रंथो एक साथे प्रेसमां छापवा आप्या अने बीजा तेवा अनेक नवा नवा ग्रंथो छापवा माटे तैयार करवा मांड्या. जेतला ग्रंथो अखार सुधीमां तुल्य प्रकट थया हता तेउला ज बीजा ग्रंथो एक साथे प्रेसमां छापवा शक्य थया अने तेची पण बमणी संस्थाना ग्रंथो प्रेस वॉपी आदिना रूपमां तैयार थवा लाग्या.

ए पछी घोडा ज समय दरम्यान, एउले सप्टेंबर १९४३ मां, भवन माटे कलकत्ताना एक निवृत्त दक्षिणी प्रोफेसरनी म्होटी लाइब्रेरी खरीद करवा हुं ल्यां गयो. सिधीजी द्वारा ज ए प्रोफेसर साथे वाटापाट करवामां आवी हती अने मारी प्रेरणाची ए आखी लाइब्रेरी, जेनी किंमत रु. ५०००० (पचास हजार) जेतली मागवामां आवी हती, सिधीजीए पोताना तरफची ज भवनने नेट करवानी अतिमहनीय मनोवृत्ति दर्शावी हती. परंतु ते प्रोफेसर साथे ए लाइब्रेरी अगेलो योग्य सोदो न थयो अने तेची सिधीजीए, कलकत्ताना सुप्रसिद्ध खर्गवासी जैन सद्गुरुधर बाबू पूरणचंदजी नाहारनी म्होटी लाइब्रेरी नई लेवा विपे पोतानी सलाह आपी अने ते अगे पोते ज योग्य रीते एनी व्यवस्था करवतु माये छीयुं.

कलकत्तामां अने आख्य बंगालमां ए वर्ष दरम्यान अज्ञ-नुर्भिक्षानो भयंकर काल काल वर्ना रशो हतो. सिधीजीने पोताना बतन अजीमगंज, सुदिदाबाद तेम ज बीजा अनेक स्थळे गरीबाने मफन अने मध्यमविविधाने अल्प मूल्यमां, प्रतिमास हजारो मण धान्य वितरण करवानी म्होटी अने उदार व्यवस्था करी हती, जेना निमित्ते तेमणे ए वर्षमां लगभग प्रण-ताडा प्रण खास रुपिया खर्च खाते मांडी वाड्या हता. बंगालना बतनीमोमां अने जमीनदारोमां आवो म्होटी उदार आर्थिक भोग ए निमित्ते अन्य कोईये आप्यो होय तेम जागवामां नथी आच्छुं.

अफोबर-नवेंबर मासमां तेमनी तनियत घण्ट्या मांडी अने ते धीरे धीरे बघारे ने बघारे सिधिल थती गई. जान्युआरी १९४४ मां प्रारंभमां हुं तेनने मळवा फरी कलकत्ता गयो. ता. ९ वी जान्युआरीना संध्या समये, तेमनी साथे वेदीने ३ कलाक सुधी ग्रंथमाला, लाइब्रेरी, अने इतिहासना आखेखन आदि अंगेनी खूब उत्साहपूर्वक वातोचीतो फरी

महामात्य श्रीवसुपालना हस्ताक्षरधी लयनाल्ल
 भूमिगुदयमहाकाव्य अणनाम सपपतिचरितनी
 ताडपत्रीय प्रतिभुं अंतिम पत्र

संभातना श्रीशान्तिनाथना ताडपत्रीय भंडारणी प्रति

ધર્માભ્યુદય-પ્રાસ્તાવિક

*

પ્રસ્તુત 'ધર્માભ્યુદય' અપર નામ 'સંઘપતિચરિત' મહાકાવ્યનું સંપાદન-પ્રકાશન કાર્ય ૧૨-૧૩ વર્ષ પહેલાં, વિદ્વદ્વરેણ્ય મુનિમતલિક શ્રી પુણ્યવિજયજી તથા ઇમના સ્વર્ગવાસી શિષ્યવરસલ ગુરુવર્ધ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે પ્રારંભ્યું હતું અને ભાવનગરની શ્રી જૈન આત્માનન્દ સભા દ્વારા પ્રકાશિત 'જૈન આત્માનન્દ-પ્રન્ય-રત્નમાલા'ના એક મળકા તરીકે ઇને પ્રકટ કરવાની યોજના વિચારી હતી. પરંતુ 'સિંધી જૈન પ્રન્યમાલા'ના ગુન્ફનકાર્યમાં તેમની સંપૂર્ણ સદ્ગતિમૂલિ ભરેલી સ્મૃતિના નિદર્શકરૂપે તેમણે પાછળથી એ પ્રન્યને, પ્રસ્તુત પ્રન્યમાલાને સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય કરી, તદ્દ્વારા મ્હારા પ્રત્યેનો પોતાનો પરમજ્ઞેહાત્મક વાત્સલ્યભાવ પ્રદર્શિત કરવાનો મનોભાવ પ્રકટ કર્યો. પરંતુ દેવના હુર્લિલાસથી, પ્રન્યનું મુદ્રણ કાર્ય સંપૂર્ણ થયું પહેલાં જ, પૂજ્યપાદ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી કેટલાક સમય સુધી આનું કાર્ય અટકી પહ્યું. પોતાના પરમ ગુરુના વિરહથી વ્યાકુલ થયેલા ચિત્તને કાલક્રમે પ્રાપ્ત થયેલી થોડીક સ્વસ્થતા પછી, મુનિવર શ્રી પુણ્યવિજયજીયે પ્તું કાર્ય શૈને શૈને: આગલ ચલાવ્યું અને યથાવકાશ પૂર્ણ કર્યું. આ રીતે અહર્નિશ જ્ઞાનોપાસક એ અનન્ય ગુરુ-શિષ્યની મુપસાદીરૂપે, હવે આ પ્રન્યમણિ જ્ઞાનાભિલાષી જનોના કરકમઝમાં સ્પસ્થિત કરતાં મ્હને પરમ આનન્દ અને સ્વહાસ થાય છે.

§ ૧. પ્રન્યનું નામકરણ

આ મહાકાવ્યની રચના નાગેન્દ્ર ગચ્છના આચાર્ય ઉદયપ્રમસૂરિયે, પોતાના પરમ ભક્ત, શ્રાવકશ્રેષ્ઠ, શ્રુતિદાસપ્રસિદ્ધ ગૂર્જર મહામાલ્ય વસ્તુપાલે કરેલા ધર્મના 'અભ્યુદય' કાર્યને સ્વદેશીને કરી છે તેથી પ્તું મુરુષ નામ 'ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય' પ્તું રાખવામાં આવ્યું છે. વસ્તુપાલે, શત્રુંજય અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા માટે જે ભવ્ય સંઘો કાઢ્યા હતા અને તે સંઘોના સંઘવતિરૂપે તેણે એ તીર્થયાત્રાઓ દરમ્યાન જે સ્વાદર દ્રવ્યવ્યય કર્યો હતો તેને લક્ષીને પ્તું મીજું નામ 'સંઘપતિચરિત' પ્તું પળ આપવામાં આવ્યું છે.

આ પ્રન્યનો વિસ્તૃત પરિચય આપવો એક અભ્યાસપૂર્ણ લેલ, પાટળનિવાસી ચિદ્વાન્ લેલક શ્રી કનૈયાલાલ માર્કેશંકર દ્વેવે લલ્લો છે જે 'મારતીય વિદ્યા' નામક સંશોધન વિષયક પત્રિકાના, પ્રસ્તુત પ્રન્યમાલાના સંસ્થાપક સ્વ૦ ધાચૂ શ્રી વહાદુર સિંહજી સિંધીની પુણ્યસ્મૃતિ નિમિત્તે, મ્હે પ્રકટ કરેલા ૩ જા પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થયો હતો. એ લેલમાં અભ્યાસી લેલકે, પ્રસ્તુત પ્રન્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી ઘળી સરી જાતવ્ય ધાવવો સ્વર વઢ્ઢુ જ સરસ પ્રકાશ પાલ્લો છે; તેથી તે સમપ્ર લેલ આના 'આ મુ સ' તરીકે આ પછી આપવામાં આવ્યો છે. માર્કે શ્રી કનૈયાલાલે જે અભ્યાસ, સ્વસાદ, મમ અને ધદ્ધાપૂર્વક એ લેલ વૈચાર કર્યો છે અને તેમ કરીને પ્રસ્તુત પ્રન્યના અભ્યયન-વાચન કરનારાઓને સ્વયોતી માહિતી આપવાનો જે પ્રજ્ઞસ પ્રપાસ સેલ્લો છે, તે માટે મ્હું તેમને અહિં મ્હારા સાદર અભિનન્દન આપવાની તક લલ્લું છું.

પરંતુ તેમને પોતાના જીવનની અગ્નિનાનો આભાસ જાણે થઈ રહ્યો હોય તેમ, વચે વચે તેઓ તેવા ઉદ્ધારો પણ કાઢતા રહેતા હતા. ૫-૩ દિવસ રહીને હું મુઝઈ આવવા નીકળ્યો ત્યારે છેલ્લી મુલાકાત લખતે તેઓ ઘડુ જ ભાવમરેણે હૃદયે મને વિદાય આપીને બોલ્યા કે- 'કોણ જાણે હવે આપણે ફરી મઝીયું કે નહિ?' હું તેમના એ દુઃખદ વાક્યને ઘડુ જ દબાવ્યા હૃદયે સાંભાલતો અને ઉદ્દેગ પામતો, તેમનાથી સદાના માટે છૂટો પડ્યો. તે પછી તેમની સાથે મુલાકાત યવાનો પ્રસંગ જ ન આવ્યો. ૫-૬ મહિના તેમની તલિયત સારી-નરહી રહ્યા કરી અને આશરે સન્ ૧૯૪૪ ના જુલાઈની ૭ મી તારીખે તેઓ પોતાના વિનશ્વર દેહને છોરી પરલોકમાં ચાલ્યા ગયા. મારી સાહિત્યોપાસનાનો મહાન્ સહાયક, મારી અલ્પસ્વલ્પ સેવાનો મહાન્ પરિપોષક અને મારી કર્તવ્યનિષ્ઠાનો મહાન્ પ્રેરક, સહૃદય સુપુરુષ, આ અસાર સંસારમાં મને શૂન્ય હૃદય બનાવી પોતે મદાસ્ત્રવ્યમાં વિલીન થઈ ગયો.

સિંધીજીનું જો કે આ રીતે નાશવંત સ્થૂલ શરીર સંસારમાંથી વિહત થયું છે, પરંતુ તેમને સ્થાપેલી આ ગ્રન્થમાલા દ્વારા તેમનું યશઃશરીર, સંકલ્પે વર્ષો સુધી આ સંસારમાં વિદ્યમાન રહી તેમની કીર્તિ અને સ્મૃતિની પ્રશસ્તિનો પ્રભાવક પરિ-
ષ્વ માત્રી પ્રજાને સતત આપ્યા કરશે.

*

સિંધી જીના સુપુત્રોનાં સત્કાર્યો

સિંધીજીના સર્ગવાસથી જૈન સાહિત્ય અને જૈન સંસ્કૃતિના મહાન્ પોષક નરરજની જે મ્હોટી છોટ પરી છે તે તો સહજમાવે પૂરાય તેમ નથી. પરંતુ મને એ જોઈને હૃદયમાં ડુંચી આશા અને આશ્વાસક આલ્હાદ ધાય છે કે તેમને સુપુત્રો-શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજી, શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજી અને શ્રી ધીરેન્દ્ર સિંહજી પોતાના પિતાના સુબોધ સન્તાનો હોઈ પિતાની પ્રવિશ્ઠા અને પ્રવિદિના કર્યમાં અનુરુપ ભાગ મજવી રહ્યા છે અને પિતાની માલના અને પ્રવૃત્તિને ઉદારમાવે પોષી રહ્યા છે.

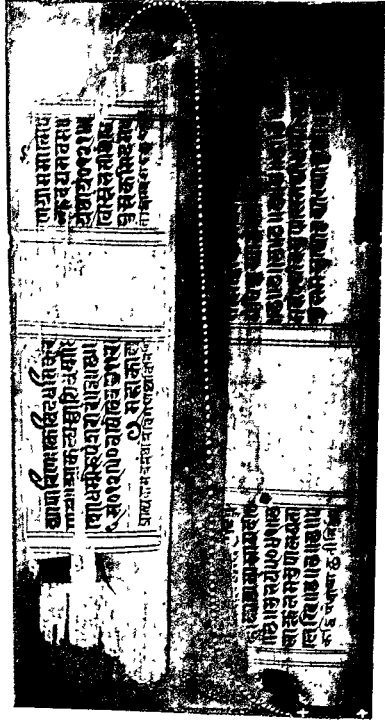
સિંધીજીના સર્ગવાસ પછી એ બંધુઓએ પોતાના પિતાના દાન-પુણ્ય નિમિત્ત અર્જીમર્ગજ વિગેરે સ્થાનોમાં લગભગ ૫૦-૬૦ હજાર રૂપિયા સર્ષ કર્યા હતા. તે પછી થોડા જ સમયમાં, સિંધીજીના શુદ્ધમાતાનો પણ સર્ગનાસ થઈ ગયો અને તેથી પોતાના એ પરમ પૂજનીયા દાસીમાના પુણ્યાર્થે પણ એ બંધુઓએ ૭૦-૭૫ હજાર રૂપિયાનો વ્યય કર્યો. 'સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા' નો સપટ્ટો માર પણ એ સિંધી બંધુઓએ, પિતાજીએ નિર્ધારેલ વિચાર પ્રમાણે, પૂર્ણ કરવાહથી લગાવી લીધો છે, અને તે ઉપરાન્ત કલકત્તાના 'ઇન્ડિયન રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યૂટ'ને બંગાલીમાં જૈન સાહિત્ય પ્રકટ કરવા માટે સિંધીજીના સ્મારકરૂપે ૫૦૦૦ રૂપિયાની પ્રારંભિક મદદ આપી છે.

સિંધીજીના જ્યેષ્ઠ ચિરંજીવ શાશુ શ્રી રાજેન્દ્ર સિંહજીએ, મારી ઇચ્છા અને પ્રેરણાના પ્રેમને વશ થઈ, પોતાના પુણ્યશ્રોક પિતાની ઇશ્ઠાત ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે, ૫૦ હજાર રૂપિયાની ઉદાર રકમ ભારતીય વિદ્યાભવનને દાન કરી, અને તેના મુદ્દે કલકત્તાની રાજ નાદાર લાઈબ્રેરી સંચાલક શ્રીને મવનને એક અમૂલ્ય સાહિત્યિક નિધિરૂપે મેટ કરી છે. મવનની એ મગ્ય લાઈબ્રેરી 'શાશુ શ્રી યહાદુર સિંહજી સિંધી લાઈબ્રેરી' ના નામે સદા ઓઢરવાશે અને સિંધીજીના પુણ્યાર્થે એ એક મ્હોટી જ્ઞાનપરશ્ન બનશે. શાશુ શ્રી નરેન્દ્ર સિંહજીએ, બંગાળની સરાક જાહિના સામાજિક અને ધાર્મિક ઉરયાન નિમિત્તે પોતાના પિતાએ જે પ્રવૃત્તિ ચાલુ કરી હતી, તેને અપનાવી રીધી છે અને તેના સંચાલનનો માર પ્રમુલ્લપણે પોતે લગાવી લીધો છે. સન ૧૯૪૪ નવેમ્બર માસમાં કલકત્તાના ડિગંબર સમાજ તરફથી લગવાવળા 'ધીરશાસન જયન્તી મહોત્સવ'ના પ્રસંગે તેના પાઠ્યામાં એમણે ૫૦૦૦ રૂપિયા આપ્યા હતા તેમ જ કલકત્તામાં જૈન શ્વેતાંબર ઉમુદાવ તરફથી ભંબલા ધારેલ "જૈન મથન" માટે ૧૧૦૦૦ રૂપિયા દાન કરી પોતાની ઉદારતાની શુભ શરૂઆત કરી છે. અભિવ્યમાં સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા' નો સર્વ આર્થિક માર આ વખે બંધુઓએ કરવાહ પૂર્વક સ્વીકારી લેવાની પોતાની પ્રશંસનીય મનો-
માલના પ્રકટ કરીને, પોતાના પિતાના એ પરમ પુનીત યશોમન્દિરને ઉગ્રાતીતર ઉચ્ચત સ્વરૂપ આપવાનો શુભ સંકલ્પ કર્યો છે. તથાસ્તુ.

સિંધી જૈન શાસ્ત્ર શિષ્યાપીઠ }
ભારતીય વિદ્યા મથન, મુમ્બઈ }

- જિ ન વિ જ ય મુ તિ

महामात्य श्रीवस्तुपालना हस्ताक्षर्यती लयाल्ल
 धम्मिन्दुदयमहाकाव्य अपरनाम सपपत्तिचरितनी
 ताडपत्रीय प्रतिनुं अंतिम पत्र

संभातना श्रीशान्तिनाथना ताडपत्रीय भंडारनी प्रति

ધર્માભ્યુદય-પ્રાસ્તાવિક

*

પ્રસ્તુત 'ધર્માભ્યુદય' અપર નામ 'સંઘપતિચરિત' મહાકાવ્યનું સંપાદન-પ્રકાશન કાર્ય ૧૨-૧૩ વર્ષ પહેલાં, વિદ્વદ્ગેરેણ્ય મુનિમતલિક શ્રી પુણ્યવિજયજી તથા એમના સ્વર્ગવાસી શિષ્યવરસલ ગુરુવર્ય શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે પ્રારંભ્યું હતું અને માવનગરની શ્રી જૈન આત્માનન્દ સમા દ્વારા પ્રકાશિત 'જૈન આત્માનન્દ-ગ્રન્થ-રત્નમાલા'ના એક મળકા તરીકે એને પ્રકટ કરવાની યોજના વિચારી હતી. પરંતુ 'સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા'ના ગુમ્ફનકાર્યમાં તેમની સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ મરેલી સ્મૃતિના નિર્દર્શકરૂપે તેમણે પાઠલ્લથી એ ગ્રન્થને, પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાલાને સમર્પિત કરવાનો નિર્ણય કરી, તદ્દ્વારા મ્હારા પ્રલેનો પોતાનો પરમસ્નેહાત્મક વાત્સલ્યભાવ પ્રદર્શિત કરવાનો મનોભાવ પ્રકટ કર્યો. પરંતુ દેવના દુર્વિલાસથી, ગ્રન્થનું મુદ્રણ કાર્ય સંપૂર્ણ થયાં પહેલાં જ, પૂજ્યપાદ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજનો સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી કેટલાક સમય સુધી આતું કાર્ય અટકી પડ્યું. પોતાના પરમ ગુરુના વિરહથી વ્યાકુલ થઈને ચિત્તને કાલક્રમે પ્રાપ્ત થઈને થોડીક સ્વસ્થતા પછી, મુનિવર શ્રી પુણ્યવિજયજીએ એનું કાર્ય શનૈઃ શનૈઃ આગલ ચલાવ્યું અને યથાવકાશ પૂર્ણ કર્યું. આ રીતે અહર્નિશ જ્ઞાનોપાસક એ અનન્ય ગુરુ-શિષ્યની સુપ્રસાદીરૂપે, હવે આ ગ્રન્થમણિ જ્ઞાનાભિલાષી જનોના કરકમલમાં વપસિત કરતાં મ્હને પરમ આનન્દ અને ઉદ્દાસ થાય છે.

§ ૧. ગ્રન્થનું નામકરણ

આ મહાકાવ્યની રચના નાગેન્દ્ર ગચ્છના આચાર્ય ઉદયપ્રમસૂરિયે, પોતાના પરમ ભક્ત, શ્રાવકશ્રેષ્ઠ, ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ગૂર્જર મહામાલ્ય વસ્તુપાલે કરેલા ધર્મના 'અભ્યુદય' કાર્યને ઉદ્દેશીને કરી છે તેથી એનું મુલ્ય નામ 'ધર્માભ્યુદયમહાકાવ્ય' એનું રાસવામાં આણ્યું છે. વસ્તુપાલે, શત્રુંજય અને ગિરનાર તીર્થની યાત્રા માટે જે મન્ય સંઘો કાઢ્યા હતા અને તે સંઘોના સંઘપતિરૂપે તેણે એ તીર્થયાત્રાઓ દરમ્યાન જે ઉદાર દ્રવ્યવ્યય કર્યો હતો તેને લક્ષીને એનું ધીજું નામ 'સંઘપતિચરિત' એનું પણ આપવામાં આણ્યું છે.

આ ગ્રન્થનો વિસ્તૃત પરિચય આપતો એક અભ્યાસપૂર્ણ લેખ, પાટળનિવાસી વિદ્વાન લેલક શ્રી કનૈયાલાલ ખાઈશંકર દવેએ લખ્યો છે જે 'ભારતીય વિદ્યા' નામક સંશોધન વિષયક પત્રિકાના, પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાલાના સંસ્થાપક સ્વ૦ વાયુ શ્રી મહાદુર સિંહજી સિંધીની પુણ્યસ્મૃતિ નિમિત્તે, મ્હં પ્રકટ કરેલા ૩ જા પુસ્તકમાં પ્રકાશિત થયો હતો. એ લેખમાં અભ્યાસી લેખકે, પ્રસ્તુત ગ્રન્થ સાથે સંબંધ ધરાવતી ઘણી સ્ત્રી જ્ઞાતવ્ય ઘાવતો ઉપર મહુ જ સરસ પ્રકાશ પાઢ્યો છે; તેથી તે સમમ લેખ આના 'આ મુ ર' તરીકે આ પછી આપવામાં આવ્યો છે. ખાઈ શ્રી કનૈયાલાલે જે અભ્યાસ, ઉત્સાહ, શ્રમ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક એ લેખ તૈયાર કર્યો છે અને તેમ કરીને પ્રસ્તુત ગ્રન્થના અભ્યયન-વાચન કરનારાઓને વપયોગી માહિતી આપવાનો જે પ્રણય પ્રવાસ સેવ્યો છે, તે માટે હું તેમને અહિં મ્હારા સાદર અભિનન્દન આપવાની તક લઉં છું.

§ ૨. મહામાત્ય વસ્તુપાલની મહત્તા

મહામાત્ય વસ્તુપાલ જૈન ધર્મના, અને તે સાથે સમગ્ર ગૂર્જર રાષ્ટ્રના इतिहासમાં, एक अद्वितीय विभूतिमान् व्यक्ति थई गई. शौर्य, सौंदर्य, औदार्य, सौभाग्य, सौजन्य અને સંસ્કારસૌષ્ઠ્ય આદિ અનેકાનેક લોકોત્તર ગુણોનો તે एक मूर्तिमान् अवतार હતો. સાહિત્ય, સંગીત અને સ્થાપત્ય જેવા જીવનોહાસનિર્દર્શક જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો તે પરમ રસિક અને પ્રકૃષ્ટ પ્રોત્સાહક હતો. રાજનીતિ અને રાષ્ટ્ર-વ્યવસ્થાના તંત્રનો તે મહાન્ સૂત્રધાર હતો. સ્વયં શ્રેષ્ઠ વિદ્વાન્ અને વીર હોઈ, વિદ્વાનો અને વીરોનો મ્હોટો પ્રશંસક, પોષક અને આશ્રયદાતા હતો. તેના માગ્યે તેને તત્કાલીન સત્તા અને સમૃદ્ધિના ચરમ શિલ્પરે પહોંચાવ્યો હતો અને તેનો તેણે સર્વોત્કૃષ્ટ સુકૃતલાભ લીધો હતો. વસ્તુપાલના જેવી, અસાધારણ પ્રકારના ઘણા ગુણધારક વ્યક્તિઓ, મહાન્ ભારતના પ્રમુત્ મૂતકાલમાં ય, વહુ જ વિરલ થયેલી જળાશે. તેને મલેલી સત્તાનો સદુપયોગ તેણે સ્વક્રીય રાષ્ટ્રની સુસ્થિતિ નિર્મિત કરવા માટે કર્યો અને સમૃદ્ધિનો સદ્વ્યય, તત્સમયની પરિસ્થિતિને અનુરૂપ, સર્વલોકોપકારક અને સાથે સુસંસ્કારપરિપોષક ઇવાં ધર્મસ્થાનોની રચના કરવામાં કર્યો. તેના ઇવા ઉદાત્તતમ અવદાતોથી આરુપાઈ, તદીય સમકાલીન, દેશના શ્રેષ્ઠ કવિઓ અને વિદ્વાનોે તેની સત્કીર્તિ અને સુસ્તુતિના વન્મુક ગુણગાન કરનારાં અનેક પ્રશસ્તિકાવ્યો રચ્યાં જેમાંનાં ઘણાં ધરાં હજી સુધી પગ સચવાઈ રહ્યાં છે. તેવી જ રીતે, તેણે જે અટલક ઢવ્ય રાષ્ટ્રો, સ્થાપત્યકલાનાં સ્તુકૃષ્ટ પ્રતીકો જેવાં શશુંજય, ધાવુ, ગિરનાર આદિ તીર્થસ્થાનોમાં જે મહ્ય દેવમન્દિરો વનાવ્યાં તેમાંના પગ ઘણાં ધરાં, આપળા દેશના સદ્માગ્યે, હજી સુધી સુરક્ષિત રહી શક્યાં છે અને જગતના પ્રવાસિયોને પોતાના નિર્માતાની દિવ્યગાથા સંભઝાવી રહ્યાં છે. સુકૃત્યો અને સત્કીર્તનો દ્વારા આ જાતનું અમર નામ પ્રાપ્ત કરનારા મનુષ્યો સંસારના इतिहासમાં વહુ વિરલ થયા છે.

વસ્તુપાલની કીર્તિ-સ્તુતિ કથનારાં જે પ્રશસ્તિકાવ્યો ઉપલબ્ધ થાય છે તે વધાનો ટૂંક પરિચય, અમદાવાદની 'ગુજરાત સાહિત્ય સમા'ના ઉપક્રમ નીચે, સન્ ૧૯૩૩ ના જુલાઈમાં, 'પ્રાચીન ગૂજરાતના સાંસ્કૃતિક इतिहासની સાધન-સામગ્રી' ે નામે મ્હૈં જે एक व्याख्यान આપ્યું હતું તેમાં આપવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. ે પરિચય પ્રસ્તુત પ્રન્થનું વાચન અને અવલોકન કરનારાઓને ધાસ ઉપયોગી હોવાથી તેમ જ તે અન્ય રીતે પણ અર્હિ વહુ જ પ્રાસંગિક હોવાથી આ નીચે તેનો ઉતારો આપવામાં આવે છે.

*

§ ૩. વસ્તુપાલ — તેજપાલનું કીર્તિકથા-સાહિત્ય

“ચૌલુક્ય વંશના છેલ્લા રાજા, ધીજા મીમદેવના સમયનો ગૂજરાતનો इतिहास પ્રમાણમાં સૌથી વધારે વિગતવાલો અને વધારે વિશ્વસનીય પુરાવાવાલો મઝી આવે છે; અને તેનું કારણ, તે સમયમાં થયેલા ષાણક્યના અવતારસમા ગૂજરાતના વે મહાન્ અને અદ્વિતીય વંધુમંત્રી વસ્તુપાલ — તેજપાલ છે. ે વે માર્હયોના શૌર્ય, ષાતુર્ય અને ઔદાર્ય આદિ અનેક અદ્ભુત ગુણોને લઈને, ઇમના સમકાલીન ગૂજરાતના પ્રવિભાવાન્ પંઢિતો અને કવિઓે ઇમની કીર્તિને અમર કરવા માટે જેટલાં કાવ્યો, પ્રવંધો અને પ્રશસ્તિઓ વગેરે રચ્યાં છે તેટલાં હિંદુસ્થાનના ધીજા કોઈ રાજપુરુષ માટે નર્હિ રષાર્યાં હોય.

(અ) વસ્તુપાલરચિત નરનારાયણાનંદ કાવ્ય

વસ્તુપાલ મંત્રી જાતે एक सरस कवि અને વહુ વિદ્વાન્ પુરુષ હતો. તે પ્રાચીન ગૂજરાતના વૈદ્ય-

જાતીય મહાકવિ માધની જેમ શ્રી અને સરસ્વતી બંનેનો પરમ કૃપાપાત્ર હતો. તેણે, જેમ મંદિરો વગેરે અસંખ્ય ધર્મસ્થાનો ઉમાં કરી અને અગણિત દ્રવ્ય દાન-પુણ્યમાં સર્વો લક્ષ્મી દેવીનો ચર્ચાર્થ ઉપભોગ કર્યો હતો; તેમ, અનેક વિદ્વાનો અને કવિયોને અત્યંત આદરપૂર્ણ અનન્ય આશ્રય આપી, તેમ જ પોતે પણ કવિતા અને સાહિત્યમાં સૂત્ર રસ લઈ, સરસ્વતી દેવીનો તે સાચો ઉપાસક બન્યો હતો. કેટલેક અંશે મહાકવિ માધ એ વસ્તુપાલના માનસનો આદર્શ પુરુષ હોય એમ મને લાગે છે. માધના 'શિશુપાલબધ' મહાકાવ્યના અનુકરણરૂપે વસ્તુપાલે 'નરનારાયણાનંદ' નામનું મહાકાવ્ય બનાવ્યું છે. એ કાવ્યના અંતિમ સર્ગમાં મંત્રીયે પોતાનો વંશપરિચય વિસ્તારથી આપ્યો છે અને પોતે કેવી રીતે અને કઈ ઇચ્છાએ, ગૂજરાતના એ વસ્તુપાલે અરાજકતંત્રનો મહાભાર માથે ઉપાડવા અમાલ્યપદ સ્વીકાર્યું છે, તેનું કેટલુંક સૂચન કર્યું છે.

(આ) સોમેશ્વરકવિકૃત કીર્તિ કૌમુદી

ગૂજરાતના ચૌલુક્યવંશનો રાજપુરોહિત નાગરવંશીય પંડિત સોમેશ્વર ગૂજરાતના કવિયોમાં શ્રેષ્ઠ પંક્તિનો કવિ થઈ ગયો. એ વસ્તુપાલનો પરમ મિત્ર હતો. વસ્તુપાલને મહામાલ્ય બનાવવામાં એનો કાંઈક હાથ પણ હતો. વસ્તુપાલની જીવનકીર્તિને અમર કરવા માટે એણે 'કીર્તિકૌમુદી' નામનું નાનું પણ ઘણું સુંદર કાવ્ય બનાવ્યું. એ કાવ્યમાં, કવિયે પ્રથમ ગૂજર રાજધાની અણહિલપુરનું વર્ણન કર્યું. તે પછી તેનાં રાજકર્તા ચાલુક્ય વંશનું અને મંત્રીના પૂર્વજોનું વર્ણન આપ્યું. તે પછી, કેવી રીતે મંત્રીને એ મંત્રીપદની પ્રાપ્તિ થઈ તેનું, મંત્રી થયા પછી સંભાતના તંત્રને વ્યવસ્થિત કર્યાનું, અને તેમ કરતાં શંકરાજ સાથે કરવા પડેલા યુદ્ધનું વર્ણન કર્યું. તે પછી મંત્રીયે સર્વજય, ગિરનાર અને સોમેશ્વર વગેરે તીર્થસ્થાનોની મોટા સંઘ સાથે કરેલી યાત્રાનું સુરમ્ય વર્ણન આપ્યું છે. એ યાત્રા કરી મંત્રી જ્યારે પાછો પોતાને સ્થાને આવે છે તે ઠેકાણે કવિ પોતાના કાવ્યની સમાપ્તિ કરે છે. યથી જણાય છે કે વિ. સં. ૧૨૮૦ ની લગભગ એ કાવ્યની રચના થઈ હોવી જોઈએ.

(ઇ) ઠકુર અરિસિંહરચિત સુકૃતસંકીર્તન

સોમેશ્વરની માફક અરિસિંહ નામના કવિયે વસ્તુપાલના સુકૃતનું સંકીર્તન કરવાની ઇચ્છાથી 'સુકૃતસંકીર્તન' નામનું અન્વર્થક કાવ્ય બનાવ્યું છે. એ કાવ્યમાં પણ લગભગ કીર્તિકૌમુદી જેવું જ ધર્મ વર્ણન આવે છે. એમાં વિશેષ એટલો છે કે, કીર્તિકૌમુદીમાં જ્યારે અણહિલપુરના રાજ્યકર્તા માત્ર ચૌલુક્ય વંશનું જ વર્ણન આપેલું છે ત્યારે આમાં એ વર્ણન અણહિલપુરના મૂલ્ય સંસ્થાપક વનરાજ ષાવડાથી શુરુ કરવામાં આવ્યું છે અને તેમાં ષાવડા વંશની પૂરી નામાવલી આપવામાં આવી છે. આ કાવ્યની રચના કીર્તિકૌમુદીના સમય કરતાં સદૈજ ઘોડી પાછલથી થઈ હશે એમ એના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે.

(ઈ) બાલચંદ્રસૂરિવિરચિત ધસન્તવિલાસ

કીર્તિકૌમુદી અને સુકૃતસંકીર્તન ઉપરાંત વસ્તુપાલના ગુણેનું ગૌરવ ગાનારું ત્રીજું કાવ્ય બાલચંદ્રસૂરિકૃત 'ધસન્તવિલાસ' નામનું છે. એ કાવ્ય, ઉપરના બંને કાવ્યો કરતાં જરા મોટું છે અને એની રચના વસ્તુપાલના મૃત્યુ પછી, પરંતુ ટરત જ, થઈ છે. કવિયે તાસ કરીને મંત્રીના પુત્ર જયન્તસિંહની પરિવૃષ્ટિ સાતર આ કાવ્યની રચના કરી છે. આ કાવ્યમાં પણ વર્ષવિવિય લગભગ ઉપરનાં કાવ્યો જેવો જ છે. વિશેષ એ છે કે, એમાં વસ્તુપાલના મૃત્યુની હકીકત પણ આપવામાં આવી છે. એ ફારણથી એની રચના વિ. સં. ૧૩૦૦ ની લગભગ ઘણી સારી શકાય.

(૩) ઉદયપ્રમસૂરિકૃત ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય

વસ્તુપાલના ધર્મગુરુ આચાર્ય વિજયસેનસૂરિના પટ્ટધર આચાર્ય ઉદયપ્રમસૂરિયે પુરાણપદ્ધતિ ઉપર એક 'ધર્માભ્યુદય' નામનો પ્રંથ બનાવ્યો છે. વસ્તુપાલે સંઘપતિ થઈને, ધના ભારે આઠંધર સાથે, શયુંજય ગિરનાર આદિ તીર્થોની જે યાત્રાઓ કરી હતી તેનું માહાત્મ્ય વતાવવા અને સમજાવવા માટે એ પ્રંથ રચવામાં આવ્યો છે. વસ્તુપાલની જેમ પુરાણ કાલમાં કયા કયા પુરુષોએ મોટા મોટા સંઘો કાઢી એ તીર્થોની યાત્રાઓ કરી હતી, તેમની કથાઓ એમાં આપવામાં આવેલી છે. પ્રંથનો મોટો ભાગ પૌરાણિક કથાઓથી ભરેલો છે, પણ છેવટના ભાગમાં, સિદ્ધરાજના મંત્રી આશુકે, કુમાર-પાલના મંત્રી યામટે અને અંતે વસ્તુપાલે જે યાત્રા કરી, તે સંબંધી કેટલીક ઐતિહાસિક નોંધો પણ એમાં આપેલી મઝી આવે છે.

(૪) જયસિંહસૂરિકૃત હમીરમદમર્દન નાટક

વસ્તુપાલે ગુજરાતના રાજતંત્રનો સર્વાધિકાર હાથમાં લીધા પછી, ક્રમે ક્રમે પોતાના શૌર્ય અને સુદ્ધિચાતુર્ય દ્વારા, એક પછી એક રાજ્યના અંદરના અને બહારના શત્રુઓનું કલ્લ અને વલ્લથી દમન કરવું શુરુ કર્યું. તે જોઈ ગુજરાતના પઢોશી રાજાઓ સ્વૂહ રાજમઝી ડહવા અને તેમણે ગુજરાતમાં પુનઃસ્થાપન થવા સુતંત્રને વ્યલાવી પાઢવાના શ્રાદાથી આ દેશ પર આક્રમણો કરવા માંઢ્યાં. વિ. સં. ૧૨૮૫ ના બરસામાં, દક્ષિણના દેવગિરિનો યાદવ રાજા સિંહણ, માલવાનો પરમાર રાજા દેવપાલ અને દિહીનો તુરુપ્ક સેનાપતિ બમીરે શીકાર — એમ દક્ષિણ, પૂર્વ અને ઉત્તર ત્રણે દિશાઓમાંથી એકી સાથે ત્રણ ષલ્લવાન શત્રુઓએ ગુજરાત ઉપર ષઢાઈ લઈ આવવાનો લાગ શોષ્યો. એ ભયંકર કટોકટીના ષરતે વસ્તુપાલે પોતાની સીક્ષણ ષાણક્યનીતિનો પ્રયોગ કરી, શત્રુઓને ઊંચિભિન્ન કરી નાંલ્યા અને દેસને આષાદ રીતે ષચાવી લીધો. દિહીના ષાદશાહી સૈન્યને આવૂની પાસે સરત હાર આપી પાછું હાંકી કાઢ્યું; અને એ રીતે એ તુરુપ્ક બમીર, જેને સંસ્કૃતમાં 'હમીર' તરીકે સંબોધવામાં આવે છે, તેના મદનું મર્દન કરી ગુજરાતની સત્તાનું સુરુ ડહલ્લ કર્યું. એ ધાલી ષંટનાને મૂલ્લ વસ્તુ તરીકે ગોઠવી, મરુપના જેન વિદ્વાન આચાર્ય જયસિંહસૂરિએ 'હમીરમદમર્દન' નામનું પંચાંકી નાટક બનાવ્યું. એ નાટકની રચના કરવામાં સુલ્ય પ્રેરણા, વસ્તુપાલનો પુત્ર જયંતસિંહ, જે તે વસતે સંભાવનો સૂબો હતો તેની હતી, અને તેના જ પ્રસુતરથ નીચે મીમેશ્વરદેવના ઉત્તવપ્રસંગે સંભાવમાં તે મંજવધામાં આવ્યું હતું. એ રીતે એ એક ઐતિહાસિક નાટક છે, જેને ભારતીય નાટકસાહિત્યમાં અત્યંત વિરલ કૃતિયોમાંની એક કૃતિ તરીકે ગણી શકાય. વસ્તુપાલના ષરતની રાજકારણ સૂચવતી જે હકીકતો આ નાટકમાં મુંધેટી છે તે ષીટી કોઈ કૃતિયોમાં નથી મલટી તેથી એ ઇતિહાસમાટે, આ ષળો ઉપયોગી અને મહત્તવનો પ્રંથ છે. કેટલાક વિદ્વાનોએ, એમાં આપેલી હકીકતોને, ષધારે અતિશયોક્તિ મરેલી જગાવી છે પણ તે ષરાષર નથી. મારા મતે ઇતું ઐતિહાસિક મૂલ્ય ષધારે ડંવા પ્રકારું છે.

વસ્તુપાલપ્રશસ્તિયો

બર જે વસ્તુપાલ વિષેનાં કાવ્યો ષગેરેનો પરિષય આપ્યો છે તે ઉપરાંત એ ભાગ્યવાન પુરુષની ષીર્ષિ ષપનારી ષીટી કેટલીક ડુંકી ડુંકી કૃતિયો મલ્લે છે, જે પ્ર ષા સિ યો કહેવાય છે. ષવી પ્રશ-સિયોમાંથી કેટલીક આ પ્રમાણે છે. —

(૫) ઉદયપ્રમસૂરિકૃત મુકુતકીર્તિક્ષોલિની

બર ષર્નંદેલ ધર્માભ્યુદય કાવ્યના ષર્તા ઉદયપ્રમસૂરિયે 'મુકુતકીર્તિક્ષોલિની' નામની ૧૭૯

પદ્યોની એક સંસ્કૃત પ્રશસ્તિ રચી છે. એમાં અરિસિંહના 'સુકૃતસંકીર્તન' નામના કાવ્યમાં જેવી હકીકત છે તેવી જ હકીકત સંક્ષિપ્ત રીતે વર્ણવામાં આવી છે. અળહિલપુરના ચાવડા વંશની હકીકત પણ એમાં, સ્વ કાવ્યની જેમ, આપવામાં આવી છે અને અંતે વસ્તુપાલે કરાવેલાં કેટલાંક ધર્મસ્થાનોની યાદી પણ આપી છે. કદાચિત્ શત્રુંજય પર્વત ઉપરના આદિનાથના મંદિરમાં કોઈ ઠેકાણે આ પ્રશસ્તિ શિલાપટ્ટપર કોતરીને મુકવા માટે બનાવવામાં આવી હોય.

(એ) જયસિંહસૂરિકૃત વસ્તુ પાલ-તેજ:પાલ પ્રશસ્તિ

જેમણે 'હમીરમદમર્દન' નામનું નાટક રચ્યું તે જ જયસિંહસૂરિયે 'વસ્તુપાલ-તેજ:પાલપ્રશસ્તિ' નામે એક ૧૧ પદ્યોની ટુંકી રચના કરી છે. એમાં અળહિલપુરના ચૌલુક્ય વંશનું, વસ્તુપાલ-તેજપાલના પૂર્વજોનું અને તેમણે કરાવેલાં કેટલાંક ધર્મસ્થાનોનું વર્ણન છે. તેજપાલ જ્યારે મરુચ ગયો ત્યારે ત્યાં તેણે જયસિંહસૂરિની પ્રેરણાથી, ત્યાંના સુપ્રસિદ્ધ પુરાતન 'શકુનિકા વિહાર' નામે મુનિસુવ્રતજિનચૈલના શિષ્યો ઉપર સુવર્ણકલશ અને ધ્વજાદંડ વગેરે ચઢાવી એ મંદિરને સ્વ અલંકૃત બનાવ્યું હતું, તેથી તેની પ્રશસ્તિરીતે આ કૃતિ બનાવવામાં આવી છે.

(ઓ) નરેન્દ્રપ્રમસૂરિવિરચિત મંત્રીશ્ચ ર વસ્તુ પાલ પ્રશસ્તિ

વસ્તુપાલના મારુપશ્ચીય ધર્મગુરુ નરેન્દ્રપ્રમસૂરિયે ૧૦૪ શ્લોકોની એક 'વસ્તુપાલપ્રશસ્તિ' બનાવી છે. એમાં ચૌલુક્ય વંશ અને વસ્તુપાલના વંશનું ટુંકું વર્ણન આપી, એ મંત્રીયે જે જે ઠેકાણે મુલ્ય મુશ્ચ ધર્મસ્થાનો કે દેવસ્થાનો કરાવ્યાં અગર સમરાવ્યાં તેની લંબાણથી યાદી આપી છે. પ્રશસ્તિકાર પોતે જ એ યાદીને ઘડી ટુંકી જગાવે છે, છતાં એ દાનવીરે ગુજરાતની પુણ્યભૂમિને મધ્ય સ્થાપર્શ્વની વિમૂલિથી અલંકૃત કરવા માટે જે અગણિત લક્ષ્મી રાચી છે તેની કેટલીક સારી કલ્પનાં એ પ્રશસ્તિનાં પાઠથી યદ્ શકે છે.

એ જ આચાર્યની રચેલી ૩૧ પદ્યોની એક ધીજી નાની સરસી પ્રશસ્તિ, તથા એમના ગુરુ ઔંચાર્ય નરચંદ્રસૂરિની કરેલી ૨૬ પદ્યોવાળી એક ધીજી પ્રશસ્તિ, તેમ જ 'સુકૃતકીર્તિકલ્લોચિની'નાં કર્તા ચંદ્રચંદ્ર-પ્રમસૂરિની રચેલી ૩૩ પદ્યોવાળી વસ્તુપાલસ્તુતિ વગેરે કેટલીક અન્ય કૃતિયો પણ મને મોકી છે.

(ઐ) વિજયસેનસૂરિકૃત રેવંત પિં રિરાસુ

વસ્તુપાલના ઇતિહાસ માટેની ઉપયોગિતામાં છેલ્લી પણ મોખાવિકાસના અભ્યાસ માટેની યોગ્યતાની દૃષ્ટિયે એક પહેલી કક્ષાની કૃતિ તરીકે વિજયસેનસૂરિનાં ધંનાવેલા ગુજરાતી 'રેવંતગિરિરાસુ'ની નોંધ પણ આ સાંઘનદામમી મેગી લેડી જોઈએ. એ વિજયસેનસૂરિ વસ્તુપાલ-તેજ:પાલના મુલ્ય ધર્માચાર્ય. એમનાં ઉપદેશને અનુસરીને જ એ ધંને માર્દેવોએ સેટલાં ઘણાં સુકૃતનાં કાર્યોં કર્યાં હતાં. એમના કથનને માંને આપીને જ વસ્તુપાલે સૌથી પહેલો ગિરનારની યાત્રાં માટેનો મોટો સંઘ કાંઢ્યો. એ સંઘમાં ઓવર્ગના ગાથા માર્ટ, ગિરનાર ધર્મેરેનું સુંદર વર્ણન ગુંથી, એ રાસની રચના કરવામાં આવી છે. એમાં વિદ્યેવ પેતિહાસિક સામમી જઢતી નથી છતાં પ્તું પેતિહાસિક મૂલ્ય આ દૃષ્ટિયે વિશિષ્ટ છે જ અને ગુજરાતી માણાંની એક આપકાલીન કૃતિ તરીકે તો એની વિશિષ્ટતા સર્વોપરી ગમી શકાય.

(એ) જિનમદ્રકૃત નાના પ્રથં ધાવ લિં

વસ્તુપાલનાં પુત્ર જયન્તસિંહના મળયા માટે સંઘત્ ૧૨૧૦ માં, ઉપર્યુક ચંદ્રચંદ્રપ્રમસૂરિનાં શિષ્ય તિનમદ્રે અનેક કપાઓના સંઘયાલી એક પ્રંધરચના કરી છે જે સંઘિતરૂપમાં મને પાંદળનાં મંદાં-રમાંથી મોકી આવી છે. એમાં પૃથ્વીરાજે ચાંદમાને, કંનેનેના જયન્તચંદ્ર, અને નાહોલના ઠાણ-

રાવ સોહાણ વગેરેને લગતા કેટલાક ઐતિહાસિક પ્રવંધો પણ આપેલા છે. 'પ્રવંધાંચિતામણી'ના કર્તાની સામે આ પ્રવંધાવલિ હોય એમ લાગે છે, પરંતુ જ નહિ પણ કેટલાક પ્રવંધો તો તેમણે એમાંથી જ નકલ કરી લીધેલા હોય તેવું પણ સ્પષ્ટ માટે છે. ચંદ વરદાહના નામે ચઢેલા અને હિંદી ભાષાના આય કાવ્ય સ્તરીકે ઓછલાવા ધૃત્વીરાજ રાસોના કર્તૃત્વ ઉપર કેટલોક નવીન પ્રકાશ આ પ્રવંધાવલિ ઉપરથી પડે છે. એ જ સંપ્રદમાં, ધર્મું કરીને પાછલ્લથી કોઈયે વસ્તુપાલના જીવનચરિત્રને લગતી પણ કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકત આપેલી છે જે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિયે ધર્મી મહત્ત્વની છે." (ઉક્ત નિબંધ, પૃ. ૧૭-૨૨)

*

વસ્તુપાલની કીર્તિકથા કથતું આ ધર્મું (ઉપર જણાવેલું) કાવ્યાત્મક તથા પ્રશસ્ત્યાત્મક જે સાહિત્ય છે તેને જો એક પ્રકીર્ણ સંપ્રદાયરૂપ ગ્રન્થમાં સંકલિત કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તો તે શિલ્પાસના અભ્યાસિયોને ઘટ્ટુ ઉપયોગી થાય તેમ છે, તેથી એ દૃષ્ટિયે પ્રસ્તુત ગ્રન્થના પરિશિષ્ટતરીકે તે ત્રણ સાહિત્યને પણ એક જુદા (વીજા) ભાગરૂપે પ્રકટ કરવાનો મ્હારો વિચાર થયો અને તે મ્હું મુદ્દમુનિવર શ્રી પુણ્યવિજયજીને નિવેદન કર્યો. તેમને પણ એ વિચાર ઘટ્ટુ ઉપયુક્ત જણાયો અને તેથી તેમણે પોતે જ એ ધર્મી પ્રશસ્ત્યાદિ કૃતિયોનું પણ સંશોધન અને સંપાદન કાર્ય સહર્ષ સ્વીકારી લઈ પૂર્ણ કર્યું છે. હવે પછી થોડા જ સમયમાં એ વીજો ભાગ પણ ઘાચકોના ફરકમઝમાં ઉપસ્થિત થશે.

૬૪. ગ્રન્થકારનો થોડોક પરિચય

ગ્રન્થકાર ઉદયપ્રમસૂરિ એક સમર્થ વિદ્વાન અને પ્રતિભાસંપન્ન સારા કવિ હતા, એ તેમની કરેલી રચનાઓના અવલોકન ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. પ્રસ્તુત ગ્રન્થમાં પણ તેમની પ્રાસાદિક ભાષાપ્રમુતા અને ઓજઃપૂર્ણ આલંકારિક રચનાશૈલીનો સરસ પરિચય મળે છે. એમનો એક વીજો મ્હોટો ગ્રન્થ તે 'ઉપદેશમાલા' ઉપરની 'કર્ણિકા' નામની વિસ્તૃત ઘૃત્તિ છે. જ્યોતિષશાસ્ત્ર વિષયનું તેમનું પાંઢિલ પણ ઘટ્ટુ ઉચ કોટિનું હતું તેની પ્રતીતિ તેમના રચેલા અને જૈન વિદ્વાનોમાં ઘટ્ટુ પ્રિય અને પ્રતિષ્ઠિત મનાવા 'આરંભસિદ્ધિ' નામના ગ્રન્થ ઉપરથી થાય છે.

એ આચાર્ય, મહામાતૃય વસ્તુપાલના કુલના વિશિષ્ટ ધર્મગુરુ હતા. એમના ગુરુ વિજયસેનસૂરિ અને પ્રમુરુ હરિમત્રસૂરિ, ઉત્કાલીન અણહિલપુરના જૈન સમાજના એક પ્રમુરુ આચાર્ય ગણાવા. પાટણના વંચાસર પાર્શ્વનાથના રાષ્ટ્રપ્રસિદ્ધ અને રાજ્યપ્રવિષ્ઠિત જૈન ચૈત્યના એ અધિનાયકો હતા. ઉદયપ્રમ સૂરિ અને તેમના ગુરુ વિજયસેનસૂરિ વસ્તુપાલના કુટુંબના અત્યંત શ્રદ્ધાભાજન આત સાધુ પુરુષ જેવા હતા. ઉદયપ્રમસૂરિના વિદ્યાપ્યયનમાં વસ્તુપાલે ધર્મી ધર્મી રીતે સહાયતા આપેલી હોય એમ જણાય છે. 'પુરાતનપ્રવચ્ચસંત્રહ' નામના ગ્રન્થમાં સંગૃહીત 'વસ્તુપાલ-તેજઃપાલપ્રવચ્ચ'માં (૫૦ ૬૪) જણાવ્યું છે કે—વસ્તુપાલે ઉદયપ્રમસૂરિના વિદ્યાપ્યયન અર્થે, ૭૦૦ યોજનના વિસ્તાર-શાલા આ દેશના કોઈ પણ ભાગમાં રહેલા સમર્થ વિદ્વાનોને યોલાવી શોલાવીને એકત્ર કર્યાં હતા અને તેમની પાસે ઉદયપ્રમસૂરિનું વિદ્યાપ્યયન કરાવ્યું હતું. વિગેરે. આ ઉપરથી એ પણ જણાય છે કે પ્રાચીન સમયમાં જૈન સાધુ-યતિજનોના વિદ્યાપ્યયન માટે શ્રાવક ધર્મ કેટલી કાઠજી લેતો હતો અને કેવા પ્રકારની સાધનસામગ્રીની યોજના કરતો હતો.

એ પ્રવચ્ચમાં ઉદયપ્રમસૂરિની વિદ્યાપ્યયન વિષેની ઉરઠટ અભિરુચિનો એક પ્રસંગ આલેલવામાં આવ્યો છે જે ઘટ્ટુ જ સ્મરુ મરેલો અને રસોત્પાદક છે.

૧ વિગેરે જૈન ગ્રન્થમાનના શિષ્ટીય મર્મિ તરીકે પ્રકાશિત થયેલ, પ્રસ્તુત ઉત્કાલ સંપાદિત.

६५. उदयप्रभसूरिनुं चाचरीयाकनी कथातुं श्रवण करवा जवुं

पाटणमां (के पछी घोलकामां ?) एक बखत कोई महाविद्वान् ब्राह्मण पण्डित, जे चाचर मांडीने कथा करवानो व्यवसाय करतो हतो ते आब्यो अने शहेरना कोई वधु उपयुक्त स्थानमां घेसीने रात्रिना पहोरमां लोको आगळ पोतानी कथा करवा लाग्यो. तेनी कथा कहेवानी शैली अने वचन-चातुरी बहु उत्कृष्ट प्रकारनी हती. तेथी नगरमां तेनी कथानी खूब ख्याती थई रही अने रोज हजारो लोको तेनी कथा सांभळवा भेगा थवा लाग्या. उदयप्रभसूरिना सांभळचामां पण तेनी ए ख्याति आवी अने तेथी तेमने पण तेनी कथा सांभळवानी खूब उत्कंठा थई. पोते एक प्रसिद्ध जैन यतिनायक होवाथी तेम ज वस्तुपाल जेवा महामात्यना बहुमान्य धर्मगुरु होवाथी, ए ब्राह्मण पण्डितनी कथामां सामान्य श्रोताजन तरीके प्रकट पणे जईने बैसवानुं तेमना माटे उचित न हतुं. तेथी तेओ वेपपरावर्तनं करीने प्रच्छन्नपणे तेनी कथा सांभळवा अने वचन चातुरीनो अनुभव लेवा जवा लाग्या. एक दिवसे रात्रे महामात्य वस्तुपाल, गुरुवन्दन निमित्ते, तेमनी पोपघशाळामां आब्यो. पट्टशालामां ज्यां वृद्धगुरु विजयसेनसूरि चेठा हता त्यां तेमने बंदना विगेरे करीने, पछी जे छोरडामां उदयप्रभसूरिनी बैठक हती त्यां ते गयो. तेणे सदाना रीवाजप्रमाणे सूरिने त्यां चेठेला न जोया. तेथी ते तरत पाछो फरी पोताना स्थाने चाल्यो गयो. एवी रीते वीजे अने व्रीजे दिवसे पण तेणे त्यां सूरिने न जोया, ल्यारे तेणे वृद्धगुरु विजयसेनसूरिने तेमना विपेनी पृच्छा करी. वृद्ध सूरिये शहेरमां चालती चाचरीयाक पण्डितनी ते कथानी वात कही. पटले पछी महामात्य पण त्यां गयो अने तेणे उक्त रीते एक एकान्त स्थानमां वेपपरावर्तन करीने चेठेला उदयप्रभसूरिने दीठा. आ रीते पोताना महाच धर्मगुरुनुं, ब्राह्मणनी कथा सांभळवा माटे त्यां जनुं महामात्यने उचित न लाग्युं अने तेथी तेणे वीजे दिवसे सयारे ए चाचरीयाक विद्वाने पोताना मकाने घोळावी, तेनी कथा-रुघननी खूब प्रशंसा करी अने तेना प्रति पोतानो विशेष आदरभाव व्यक्त करीने ये हजारनी म्होटी रकम तेने भेट आपी. पछी तेने पोतानी पोपघशाळा आगळना चच्चर (चोंठरा) उपर चाचर मांडीने कथा करवानुं कहुं, के जेथी पोताना गुरु स्वस्थानमां चेठा चेठा ज ए कथाश्रवणतो लाभ अने आनन्द भेळवी शके. ते पण्डिते महामात्यनी सूचनानुसार पछी छ महिना सुधी त्यां कथा करी. महामात्ये तेनो अन्ते खूब सत्कार कयो अने पुष्कळ पैसा आपी तेने विदाय कयो.

आ घटना उपरथी ते बरतना जैन समाजना लागीं यर्ग अने गृहस्थ यर्गना पररपरना संबन्धोनुं तेम ज आचार-विचार विपेनुं एक विशिष्ट चित्र पण आपणने जोया मळे छे. ए घटना आपणने ए वस्तुनुं पण दर्शन करावे छे के जेम वर्तमानमां देखाय छे तेम भूतकाळमां पण, जैन समाजमां स्थितिरक्षक अने प्रगतिवक्षी थंने प्रकारना मानस धरावनारा यर्गो ह्याती धरावता हता. स्थितिरक्षक साधुना मानसनी दृष्टिये विचार करवामां आवे, तो ते आशा कोई ब्राह्मण आदि अन्यधर्मीय कथाकारनी कथा वाटां सांभळवा जवानुं स्वप्रेय पण न इच्छे; अने तेम ज जो कोई धति-मुनि जतो होय तो तेने पण मिथ्यात्वना दोषनो महादोषी छेरे. तेश विचारना शायकना मानसनी दृष्टिये विचार करिये, तो ते आवी प्रवृत्ति करनार यति-साधुने भ्रष्टाचारी ज माने अने तेने समाजमांथी पहिच्छव करवानुं इच्छे. कारण के जैनशास्त्रोक्त रूढ यतिधर्मना आचारोनी दृष्टिये उदयप्रभसूरिनुं थातुं आपरण मात्र असंगत ज नहिं दूषित पण कही शक्य. परंतु आ घटनाप्रसंगथी आपणने जानवां मळे छे के उदयप्रभसूरि अने महामात्य वस्तुपाल थंने प्रगतिनीष्ट मानस धरावनारा पुरुषो

હતા. એવા માનસને વ્યક્તિ કે સમાજના હિતની દૃષ્ટિએ કરાવાતું કોઈ પણ શુભકર્મનામક કાર્ય, અનાષરણીય નથી લાગતું અને કેવલ શાસ્ત્રોના સાપેક્ષ અને સ્થૂલ વિધાનોને વચ્ચી રહી પોતાની પ્રગતિના વિકાસને અટકાવી રાખવા નથી ઇચ્છતું.

§ ૬. શશુંજયના કાર્યસ્થાન માટે યતિની નિયુક્તિ કરવી

ए ज प्रबन्धमां उदयप्रभसूरि साये संबन्ध धरावतो धीजो पण एक सरस प्रसंग आपवात् आब्यो छे जे चैत्यद्रव्यनी विचारणा करनाराओने तत्कालीन जैन समाजमां प्रचलित परिस्थितिं विप्र जोवा माटे बहु उपयोगी अने सूचक लाग्शे.

તે પ્રસંગ આ પ્રમાણે છે—મહામાત્ય વસ્તુપાલને અનુભવથી જણાયું હતું કે શશુંજય પર્વતના વહીવટી સ્વાતાની દેહરેણ રાખવા માટે જે કોઈ ગૃહસ્થ માણસને અધિકારી તરીકે મૂકવામાં આવે છે તે હોમવશ યદૈ દેવદ્રવ્યનો ભક્ષક બની વિનાશક જ થયાં કરે છે. તેથી તેનો કોઈ વપાય તે શોધ્યાં કરવો હતો. એ વખતે પૌપથશાહ્યામાં આવીને વૃદ્ધાચાર્ય વિજયસેનસૂરિને તેમ જ હુણુ આચાર્ય ઉદયપ્રભસૂરિ અને તેમની સાથે રહેલા ધીજા ૨૫ યતિયોને તેણે નમસ્કાર કર્યાં. તે વખતે તેણે એક પદાન્ત સ્થાનમાં બેઠેલા અને નમસ્કાર મંત્રનો પાઠ કરવામાં નિમગ્ન થયેલા, શાન્ત સ્વભાવના, વૃદ્ધ યતિને જોઈને તે તરફ તેની દૃષ્ટિ ફરી અને મનમાં કાંઈ વિચાર સ્ફુર્યો. પછી તેણે આચાર્યને કહ્યું કે—‘ગુરુદેવ ! દેવદ્રવ્યના ધતા વિનાશની રક્ષા કરવી સારી કે અપેક્ષા કરવી સારી ?’ ત્યારે સ્વાભાવિક રીતે જ ગુરુમહારાજ તો રક્ષા કરવાની જ વાતને સારી જણાવવાના હતા; પટલે પછી મહામાત્યે કહ્યું કે—‘જો આમ છે તો તમે મ્હને આ જે વૃદ્ધ યતિ તમારી પાસે છે તે આપો. મ્હારે એમને શશુંજયે લઈ જવા છે અને ત્યાંના કાર્યસ્થાનના રક્ષક તરીકે રાખવા છે. ત્યાં જે કોઈ અત્યારે છે તે યથા ભક્ષક છે’. ત્યારે ગુરુ મહારાજે કહ્યું કે—‘આમ કરવું તે, (અર્થાત્ એક યતિને તે કાર્ય ઉપર નિયુક્ત કરવાતું) યુક્ત નથી લાગતું’. પરંતુ તેણે ગુરુમહારાજને તે માટે દબાણ કરીને મનાવ્યા. પછી ગુરુમહારાજે તે યતિને ઘોલાવીને કહ્યું કે—‘ખાઈ, તારે આ મંત્રી જેમ કહે તેમ કરવાતું છે’. ત્યારે તે યતિ ઘોલ્યો કે—‘ગુરુદેવ ! મ્હં તો દીક્ષા મ્હારા નિક્ષાર માટે (સંસારથી છુટકારો મેલવવા માટે) લીધી છે. તેથી ત્યાં પટલે કે શશુંજયના કારસ્થાનમાં રહીને, દેવતું દ્રવ્ય રાઈને, મ્હારા આત્માને હું શા માટે મલિન કરું ?’ ત્યારે મંત્રિયે કહ્યું કે—‘એ મલિનતાતું કાર્ય નથી પરંતુ એ તો દેવદ્રવ્યતું રક્ષણ થવાથી આત્માતું મૂષણ છે’. પછી આમહ કરીને તે યતિને ત્યાં મોકલવામાં આવ્યો. ત્યાં જઈને પ્રારંભમાં તો તે પોતાના આચારમાં રહીને, દેવસ્વાતાના હીસાજ ઉપાસના પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. એ જોઈને પેલા ભક્ષકો અને પણ પોતાની જાહમાં મ્હોટા મઠપતિ છો. આપની પાસે તો તીર્થને નમવા આવનારા સારા સારા ઠાકુરો અને સેઠિયામો આવીને બેસે છે. તેથી આપ જે આઠાં મેલાં અને જૂનાં વસ્ત્રો પહેરીને ચેતો છો તે સારાં નથી લાગતાં. સારાં કપડાં પહેરવામાં શું દૂષણ લાગે ? માટે આપે જરા સારાં વસ્ત્રો રાખ્યાં જોઈએ’—એમ કહીને તેમણે તેને સારાં-વાર્તા કરવા બેસે છે તેથી આવા અસ્વચ્છ મ્હોટિ રહેવું ઠીક નથી લાગતું’. એમ કહીને તેમણે તેને મ્હોંમાં પાન ચાપતો કર્યો. પછી ધોઢા સમય પછી તેમણે તેને કહ્યું કે—‘આપની સાથે અનેક સારા સારા માણસો મ્હોંમાં પાન ચાપતો કર્યો. પછી ધોઢા સમય પછી તેમણે તેને કહ્યું કે—‘આપ નિશ્ચા લેવા માટે છોકોના પરે જાઓ છો અને તેથી આપનો બેટલો એ સમય એ માટે પાલ્યો જાય છે. તેટલો માગ્યો —

हवा. एषा मानसने व्यक्ति के समाजना हितानी दृष्टिये करावातुं कोई पण शुभफलदायक. झार्ने, अनाचरणीय नथी लागतुं अने केवल शास्त्रोना सापेक्ष अने स्थूल विधानोने बळगी रही पोतानी प्रगतिना विकासने अटकावी राखवा नथी इच्छतुं.

§ ६. शत्रुंजयना कार्यस्थान माटे यतिनी नियुक्ति करवी

ए ज प्रबन्धमां उदयप्रभसूरि साये संबन्ध धरावतो धीजो पण एक सरस प्रसंग आपवत्ता आव्यो छे जे चैत्यद्रव्यनी विचारणा करनाराओने तत्कालीन जैन समाजमां प्रचलित परिस्थितिनु चित्र जोवा माटे बहु उपयोगी अने सूचक लागशे.

ते प्रसंग आ प्रमाणे छे—महाभास्य वस्तुपालने अनुभवथी जणायुं हतुं के शत्रुंजय पर्वतना बहीबटी रातानी देखरेख राखवा माटे जे कोई गृहस्थ माणसने अधिकारी तरीके भूकवामां आवे छे ते लोभवत्त थई देवद्रव्यनो भक्षक बनी विनाशक ज थयां करे छे. तेथी तेनो कोई उपाय ते शोभ्यां करतो हतो. एक वखते पौषधशाळांमां आवीने वृद्धाचार्य विजयसेनसूरिने तेम ज लघु आचार्य उदयप्रभसूरि अने तेमनी साये रद्देला धीजा २५ यतियोने तेगे नमस्कार कर्या. ते वखते तेगे एक एकान्त स्थानमां घेठेला अने नमस्कार मंत्रनो पाठ करवामां निमग्न थएला, शान्त स्वभावना, वृद्ध यतिने जोईने ते तरफ तेनी दृष्टि फरी अने मनमां कांई विचार स्फुर्यो. पछी तेगे आचार्यने कहुं के—‘गुरुदेव ! देवद्रव्यना थता विनाशनी रक्षा करवी सारी के उपेक्षा करवी सारी ?’ ल्यारे स्वाभाविक रीते ज गुरुमहाराज तो रक्षा करवानी ज चातने सारी जणावधाना हवा; एटले पछी महामाले कहुं के—‘जो आम छे तो तमे न्हने आ जे वृद्ध यति तमारी पास छे ते आपो. न्हारे एमने शत्रुंजये लई जवा छे अने त्यांना कार्यस्थानना रक्षक तरीके राखवा छे. त्यां जे कोई अत्यारे छे ते थधा भक्षक छे’. ल्यारे गुरु महाराजे कहुं के—‘आम करवुं ते, (अर्थात् एक यतिने ते कार्य उपर नियुक्त करवानुं) युक्त नथी लागतुं’. परंतु तेगे गुरुमहाराजने ते माटे दबाण करीने मनाव्या. पछी गुरुमहाराजे ते यतिने बोलावीने कहुं के—‘माई, तारे आ मंत्री जेम कहे तेम करवानुं छे’. ल्यारे ते यति बोल्हो के—‘गुरुदेव ! न्हें तो दीक्षा न्हारा निस्तार माटे (संसारथी छुटकारो मेळववा माटे) लीथी छे. तेथी त्यां एटले के शत्रुंजयना कारखानामां रद्दीने, देवतुं द्रव्य र्खाईने, न्हारा आत्माने हूं आ माटे मलिन करूं ?’ ल्यारे मंत्रिये कहुं के—‘ए मलिनवातुं कार्य नथी परंतु ए तो देवद्रव्यतुं रक्षण थवाथी आत्मानुं भूषण छे’. पछी आप्रह करीने ते यतिने त्यां मोकलवामां आव्यो. त्यां जईने प्रारंभमां तो ते पोताना आचारमां रद्दीने, देवखाताना हीवाच फसाववा प्रयत्न करवा लाग्या. एक प्रसंगे तेमणे एने कहुं के—‘महाराज ! आप तो आ तीर्थना वेसे छे. तेथी आप जे आवां मेळां अने जूनां वखो पहेरीने वेसो छो ते सारां नथी लागतां. सारां कपडां पहेरवामां शुं दूषण लागे ? माटे आपे जरा सारां वखो राखवां जोईए’—एम कहीने तेमणे तेने सारां वखो पहेरव्यां. थोडा समय पछी तेमणे तेने कहुं के—‘आपनी साये अनेक सारा सारा माणसो चर्चा-वार्ता करवा वेसे छे तेथी आवा अस्वच्छ न्होंडे रहेवुं ठीक नथी लागतुं’. एम कहीने तेमणे तेने न्होंमां पान चायतो कर्यो. थळी थोडा समय पछी तेमणे तेने कहुं के—‘आप निष्ठा लेवा माटे लोकोना परे जाओ छो अने तेथी आपनो केटलो ए समय ए माटे चाल्यो जाय छे. तेटलो समय आप

કારખાનાના કાર્યે ઉપર નજર રાખી શકતા નથી અને તેથી કામમાં કેટલીક હાનિ થયાં કરે છે. માટે જે ભોજન અહિં (કારખાનાના રસોડે) થાય છે, તે ઠંડું લેવામાં આપને શો દોષ લાગે એમ છે ?' એમ ફરીને તેને સ્થાના ભોજનનો સ્વાદ ળગાડ્યો. વઢી પછી કહ્યું કે— 'આપને તીર્થના કામ માટે અહિં તહિં સ્વયં ફરવું પડે છે, તો તે માટે સુલાસન (પાલકી) માં બેસીને જાઓ-આઓ તો તેથી કામની યધારે સરલતાપૂર્વક દેશ્વરેસ રાખી શકાય'— એમ ફરીને તેમણે તેને પાલકીમાં બેસતો પળ બનાવ્યો.

એવા પ્રસંગે, મંત્રી વસ્તુપાલ કાર્યપ્રસંગથી શયુંજય ઉપર આવ્યો. તે પોતાના નિયમપ્રમાણે ન્હાઈ ધોઈ, સુલે મુલકોશ ઘાન્ધી, ઉપાઢા પળે, મન્દિરમાં દેવપૂજા કરવા જતો હતો; તે ઘસતે ઇ ધુદ્ધ કર્મસ્થાપરક્ષક પાલકીમાં બેસી, સાથે ૧૦-૧૫ માણસોનું ઢોલું ઠંડું, પર્વતની નીચેના પાલીતાળા ગામમાં જતો હતો, તે મંત્રીની દષ્ટિયે પહ્યો. મંત્રિયે પોતાની પાસેના માણસને પૂછ્યું કે— 'એ કોળ જાય છે ?' સારે તેની આગઢ ષાલતા પુરુષે કહ્યું કે— 'એ તો પેલા મઢપતિ યતિ છે જેને આપ અહિં મોકલવા છે.' મંત્રિયે જઈને તરત જ પાલકી ડમી રલાવી અને પેલા યતિને બંદન કર્યા. પછી કહ્યું કે— 'નીચે (પાલીતાળામાં) કાર્ય પતાવીને પાઢા ઢહેલા પધારજો !' આ પઢનાથી તે યતિ ષદુ જ ળજિત ધયો અને નીચે જઈને તેળે તો અનશન આદરી ળીધું. મંત્રિયે તેને પર્વત ઉપર ષોલાવ્યો સારે તેળે કહેવરાવ્યું કે— 'ઢ્ઢે તો અનશન ળીધું છે, તેથી હવે આવી શકું તેમ નથી. ષટલા ષધા યતિયોમાંથી ષુંડીને ઢ્ઢને તમે અહિં મોકલ્યો; પરંતુ ઢ્ઢારું તો આચરળ આવું નીકઢ્યું. હું આપને અને ગુરુમહારાજને શી રીતે હવે ઢ્ઢારું ઢ્ઢેં ષતાવું ? તેથી આપ હવે ઇ માટે અન્ય કોઈ કાર્ય-કર્તાની ઉપાસ કરશો' વિળેરે. પછી છેવઢે તે યતિ ઉપર આવીને સમાધિપૂર્વક અનશનષઢે મૃત્યુ પામી સ્વર્ગે ગયો. મંત્રિયે પોતાના નગરમાં આવીને ગુરુમહારાજને ઇ ષથી હકીકત કહી જગાવી, તે પરથી ગુરુ ઉદયપ્રભસૂરિયે મંત્રીને કહ્યું કે— 'હવે પછી કોઈ યતિ=સાધુને ષૈલ્યદ્રઢ્યની સંમાઢઢ રાલવા માટે નિયુકત નહિ કરવો જોઈએ. તે કેવો આત્માર્થી હતો છેવાં સ્વાં જઈ એવો ષઈ ગયો હતો !'

*

જૈન મન્દિરોમાં અને તીર્થસ્થાનોમાં મેળા ષથતા દેવદ્રઢ્યનો ઢુરુપયોળ પ્રાચીન સમયથી કેવો ષતો આવ્યો છે તેના માટે આ ષઢના-પ્રસંગ ષદુ જ વિચાર-પ્રેરક છે. આ રીતે જૈન મન્દિરોમાંના 'દેવ-દ્રઢ્ય' ના, તેના કાર્યકર્તાઓ ઢ્ઢારા ષથતા વિનાશના અનેક દષ્ટાન્તો જૈન ળ્વિહાસમાંથી મઢી આવે છે. તેથી ષર્તમાન સમયમાં મુંષઈની પ્રાન્તિક રાજસત્તાપ 'ધર્માર્થી દ્રઢ્ય' ના ઉપયોળ અને સંરક્ષળની દષ્ટિયે જે નૂતન વિધાન કરવાની યોજના વિચારી છે તેના ળામાલામના પક્ષમાં વિચાર કરનારા ષર્ગે, આવી ષેતિહાસિક ષઢનાઓનું પળ તારળ કાઢવું જોઈયે અને તે ઉપરથી કર્તવ્યાકર્તવ્યનું આળોષન-પ્રત્યાળોષન કરવું જોઈયે. ષ્ઢારથી જૈન મન્દિરોની સૃષ્ટિ ષમી ષઈ છે અને જૈન મન્દિરોમાં દ્રઢ્યની ષૃષ્ટિ ષધા ળાગી છે સારથી ઇ દ્રઢ્યના રક્ષળ અને સ્વામિત્વની ષિન્ઢા દેષમન્દિરોના કાર્યષાહકોને સતાપતી આવી છે, ઇ ષસ્તુ આષા ષેતિહાસિક પ્રસંગો ઉપરથી પળ સિદ્ધ ષાય છે, ષટલું જ અહિં પ્રસ્તુત ષક્તઢ્યનું તાતર્ય છે.

*

§૭. ઉદપ્રમષ્ઢરિની અન્ય પ્રશસ્તિ-રચના

ષસ્તુપાલના સુકૃતોની પ્રશંસા કરનારી ઉદયપ્રમષ્ઢરિની રલેળી ષીજી ઇક પ્રશસ્તિ ષપલઢ્ય ષાય છે જે ઉપર જળાઢ્યા પ્રમાળે 'સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની' નામથી અંકિત છે. મહામાલ ષસ્તુપાલે શયુંજયના આદિનાયના મુક્ય મન્દિર આગઢ સ્થાપત્યકલાના ઇક સુન્દરતમ ઉદાહરળસ્લરૂપ 'હન્દ્રમળ્પ' નામે સમામળ્પ ષન્ધારવ્યો હતો ળયા તેની ષે ષાળુપ ષાર્ધનામ અને મહાષીર ળિતના ષે સુશોમિત ષૈલો કરાઢ્યાં હવાં, તેમાં સ્થાપિત કરવાના શિલાલેસરૂપે ઇ પ્રશસ્તિની રચના કરવામાં આવી હોય એમ જળાપ છે. વિવિધ પ્રકારના ળન્દોમાં રચાપલું ૧૭૧ પષોતું ઇ ષક સરસ પ્રશસ્તિકાઢ્ય છે; અને તે

गः उरः सितयती नदस्यो निगा ॥ प्राणदेवामसुं पुने विस्वयामस्ये डपोषामा ज्ञी सुदयप्रलेण चरितिनियेदस्यंगिरी ॥ पल्लवमालश
 विगळ जलोविप्रो ज्ञो समी नमनासस्य श्रीनर वैड श्रीरिमु उमो दास्य मा आसकालयत् ॥ लिम्पियदवासाविकसाकिं कसेवासिनासेति
 सीतसामिना ॥ किल मन्थयेयव नोतिदिता ॥ ६ ॥ श्रीशोभास्ववावपेजचरिते धर्मे घनमुं योदधे काखेदला निमी घटवि डे कृतिक्रवपरिक
 वि श्रीनर वैड श्रीरिति ई मे शोभा वकशो गयो विप्रो काम मटये क ज्ञा ज्ञः ॥ १२ ॥ प्रलिया मयका ॥ १२ ॥ निरीयो मानिनाले गोरुं रु यो यो वसुधामसि
 रो दि क्यावमालसंधार कवल्येयाव ज्ञेमाचरु ॥ इत्येवो विडुया ज्ञे ॥ कुपनिता वन्ना विसेव सोस्यप्रस्य विरेक लयना किं शुक्रे
 दमी पद ॥ २२ ॥ इति श्री विजयसुनसू विजया श्री म इत्यत्र नरहरिचरित्रे श्रीश्रीश्रीरुद्रयना श्री श्री सी घाम ति जुरतिल इत्येक म ल्लकाय श्री
 भु मालने धी यो ओ बवसो ना मपवदशो म य ॥ ७ ॥ मुले मो ध देहादि रचिते शीरु जे ॥ १३ ॥ पात्रव नव्वा विप्रो वा वै पखिल मुगम
 खेदविछे दे दितः ॥ श्रीमि न्नीरस्यो मसरसवती म के घायससाथ ॥ नाप्यत्र दिष्टु पात्रव नव र सोभार गो वाद मा माद के त ॥ १४ ॥
 प्राग्दे कसुदने हद यालव के तामे विद्वत्सकला मु कलशु निपाः ॥ ता ह वा रस्य पदवो ॥ कु क विवतेवो धाय तु द्वि वि मनसु नव कुपा
 पात ॥ १५ ॥ ने वयाया हिल के विदयति करण याम माके कययने जे मे घो ग सिहः फल ग म ल के व ले व सुयात् ॥ आक म् ॥ १६ ॥
 धमी र्कल्य नवमला काव्यना यो यदीये श्रीस्यार्ने दलर मी निदिता ति या वाथ मी म्प शरी शी ॥ ३३ ॥ भा म्प शी ॥ २२ ॥ न यथे वा य ॥ १६ ॥
 प्रत्येक म न यी यार्थे विगलप्या विनिश्चि नो ॥ दा विनर कर दो क द्वि वा वाळती मी ती ॥ ७ ॥ श्रीम न्ना वाट व सी तु वि मा धो स ह वा दा दि ग म
 ग ज्ञानो पुत्रो मा उ कु ल्प्याः प्रविदित वरणो सि द प लो य ग लो श्री म दे वे इ ति थ ॥ १७ ॥ श्री म सु त न ल नू र से र का थ्य मे न ल र्सी व शे को
 ले स्वा लिल पु लानि थयाः ॥ १८ ॥ यः शो भयी ॥ ७ ॥

पर ४

સાથે વસ્તુપાલના વંશસાથે સંબંધ ધરાવતા ઇતિહાસનું પ્રમાણભૂત વર્ણન કરનાર ઉત્તમ પ્રકારનો પૈત્રિ-
હાસિક પ્રવચ્ચ પણ છે. તદુપરાન્ત વસ્તુપાલની સ્તુતિ કરનારા કેટલાંક મુક્ક પદ્યોના સંપ્રદાયરૂપની
એક અન્ય સ્તુતિ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. એ વંને કૃતિયો પ્રસ્તુત પુસ્તકના પરિશિષ્ટરૂપે પ્રકટ થનાર
વીજા ભાગમાં સુત્રિત કરવામાં આવી છે.

§૮. સંપાદનના ઉપયોગમાં લીધેલી પ્રતિયો*

પ્રસ્તુત પ્રન્યના સંપાદનકાર્યમાં, સંપાદક મુનિવર્યોએ ૪ હસ્તલિખિત જૂની પ્રતિયોનો ઉપયોગ
કર્યો છે. તેમાંની ૩ પ્રતિયો તાદ્વપત્રીય હતી અને એક કાગળની હતી. તાદ્વપત્રીય પ્રતિયોમાં સૌથી
વિશિષ્ટ પ્રકારની જે પ્રતિ છે તે સંભાવના શાન્તિનાથમન્દિરના જ્ઞાનમંદારની છે. એ પ્રતિ સાક્ષાત
વસ્તુપાલની જ લખાવેલી છે. વિ. સં. ૧૨૯૦ માં વસ્તુપાલ વ્યારે સ્વંમતીર્ય પટલે સંભાવના પ્રાન્તપતિ
તરીકેનો અધિકાર મોગવતો હતો ત્યારે લખવામાં આવી હતી. આ પ્રતિના અન્તિમ પૃષ્ઠની પ્રતિ-
કૃતિનું સુત્રિત-ચિત્ર આ સાથે મૂકવામાં આવ્યું છે જેથી એના આકાર-પ્રકારનો સાક્ષાત્ પરિચય
યાચકોને મળી શકશે. વીજી તાદ્વપત્રીય પ્રતિયોમાંથી એક પાટળના મંદારની હતી અને એક
ચહોદરાની મંદારની હતી. ચોથી પ્રતિ જે કાગળ ઉપર લખેલી છે તે પણ પાટળના મંદારની છે. એ
પ્રતિ વિ. સં. ૧૪૪૬ માં, લક્ષ્મીચન્દ્ર નામના એક વિદ્વાન્ની લખેલી છે જેણે પ્રતિના અન્તમાં,
પોતાનો પરિચય ધાપતું આ પ્રમાણેનું એક સંસ્કૃત પદ્ય આપ્યું છે—

ધીમત્રાગ્વાટવંશામ્બુધિશશિસદ્શો હાદિગચ્ચાઙ્ગજન્મા
પુત્રો માતૃસ્તિલસ્વાઃ પ્રવિદિતચરણો રુદ્રપહ્લીયગચ્છે ।
ધીમદ્દેયેન્દ્રશિષ્યઃ રસ-સુપ્ત-જલ-ભૂવત્સરે કાવ્યમેનં
લક્ષ્મીચન્દ્રો લિલેલાસિલગુણનિધયઃ સૂરયઃ શોધયન્તુ ॥

આ પદ્યનો ભાવાર્થ એ છે કે—પ્રાગ્વાટ વંશરૂપી સમુદ્રમાટે ચન્દ્રમા જેવો, હાદિગ પિતાને વિલ્લ
માતાનો પુત્ર, તથા રુદ્રપહ્લીય ગચ્છના દેવેન્દ્ર સૂરિનો શિષ્ય, —એવા લક્ષ્મીચન્દ્રે સંવત્ ૧૪૪૬
માં આ કાવ્યનું આલેક્ષન કર્યું છે (અર્થાત્ આ પ્રતિલિપિ કરી છે). આ આલેક્ષનમાં જે
કાંઈ અશુદ્ધિયો થવા પામી હોય, તે વિદ્વાનોએ સુધારી લેવાની વિનંતિ છે. આ જ લક્ષ્મીચન્દ્ર
વિદ્વાને, અચ્છુલ રહમાન નામના મ્લેચ્છજાતીય (સુસલમાન) કવિના અપભ્રંશ માપામાં રચેલા
'સન્દેશરાસક' નામના સુન્દર સન્દેશાત્મક કાવ્ય ઉપર સંસ્કૃતમાં સંક્ષિપ્ત ઘૃત્તિ થનાવી છે તેના અન્તે
પણ તેમણે પોતાનું પરિચાયક આ પદ્ય મૂકેલું છે. (એ ઘૃત્તિની રચના સં. ૧૪૬૫ માં થયેલી છે.)

અન્તે, પ્રસ્તુત પ્રન્યના મૂલ્ય સંપાદક સ્વર્ગવાસી પૂજ્યપાદ ધી ચતુરવિજયજી મહારાજના ચન્દનીય
ચરણોમાં મ્હારી મન્નિતમરેલી 'સરણાંજલિ' સમર્પિત કરીને, તેમનો મ્હારા પ્રત્યે જે ક્ષેદાર્દ્ર વાતસલ્ય-
માય હતો અને મ્હને આ પ્રકારની ઘાહિલ્યોપાસના કરવામાં તેમના વરકપી જે પ્રજ્ઞા પ્રેરણા અને
પ્રોત્સાહન મળ્યાં હતાં તેનો અનન્ય ઉપકારમાત્ર સ્મરણ કરવો, હું તેમના જ્ઞાનચ્યોતિર્મય અમર આત્માને
પંચાંગ પ્રણિપાતપૂર્વક ચન્દન કરું છું.

તેમ જ, પોતાના પરમગુરુધરના અપૂર્ણ રહેલા એ સંપાદન કાર્યને પૂર્ણ કરીને તથા તેની પૂર્તિરૂપે વીજા
માગનું સ્વતંત્ર સંપાદન કરી આપીને, આ પ્રન્યમાલા પ્રત્યે પોતાનો જે વિશિષ્ટ મમત્વમાત્ર થતાવ્યો છે
અને તે દ્વારા મ્હને જે સૌહાર્દપૂર્ણ સહકાર આપી ઉપદ્રવ કર્યો છે, તે માટે સૌજન્યમૂર્તિ પરમજ્ઞેહાસદ
મુનિવર ધી પુણ્યવિજયજીનો પણ હું હાર્દિક આમાર માનું છું.

વચન-લખી, વિ. સં. ૨૦૦૫ }
(પિતાં ૧-૧-૧૧૪૧) }
માર્ગદર્શક મિત્ર મન, વંદે }

सिंधी जैन ग्रन्थमाला]

[धर्माशुद्धय महाकाव्य

स्व० मुनिवर
धीचतुरविजयजी

स्व० प्रवर्तक
धीकान्तिविजयजी महाराज

मुनिवर
धीपुण्यविजयजी

दिवंगत पूज्यपाद मुनिवर्य श्री चतुरविजयजी

एक श्रद्धाभिष्यंजक-स्मरण सुमनांजलि

[समपंक-जिनविजय]

*

प्राचीन जैन साहस्यना संशोधन-संपादन कार्य तरफ म्हणे जे कांई रुचि उत्पन्न थई अने ए कार्यप्रवृत्तिमां पळोटाई जवानी जे कांई वृत्ति उद्भवती तेमां मुख्य निमित्त, प्रस्तुत 'धर्माभ्युदय' जेवा अनेकानेक ग्रन्थोना संपादक अने संशोधक स्वर्गवासी गुरुकल्प मुनिवर्य श्री चतुर-विजयजी महाराजनी अहर्निश ज्ञानोपासना छे.

तेमना चरणपीठ समीपे ज म्हारा साहित्यिक जीवनस्रोतनो प्रादुर्भाव थयो हतो अने तेमनी सहानुभूति मरी दृष्टि नीचे ज केटला य अन्तर सुधी ए स्रोत वृद्धिगत थतो आगळ यधतो रछो हतो. जिन विजय नामधी ओळखाता म्हारा व्यक्तित्वनो आरंभ तेमना ज अन्तेवासरूपी आश्र-य नीचे थाय छे अने तेनो केटलोक विकास पण तेमनी ज परिपोषणात्मक सहायताधी थाय छे. तेमना अन्तेवासमां रहैवानो जो म्हणे सुयोगन मन्त्र्यो होत तो 'जिनविजय' तरीकेनी म्हारी हयाती अने हयाति कदाच आटली लांबी नये रही होत. जावकयोगना आधारे व्योतिपिये सूचयेला अने जन्म आपनार मातापिताए पोतानी पसंदगीपूर्वक अर्पित करेला मूळ नामतुं, अने ते साथे तदवस्थ जीवनतुं य परिवर्तन करी, अकस्मात् रूपे मळी गएला एक अपरिचित साधुजने आपी दीवेल 'जिनविजय' जेतुं नूउन नाम धारण करनार तथा ते साथे पूर्वजीवन करतां तदन भिन्न प्रकारना जीवन पंथे बळनार, अने आ रीते एक जन्ममां ज जाणे अनेक जन्मनी अनुभूति मेळवनार, आ पंक्तियोना लेखकना क्षणिक तेम ज झुल्लक व्यक्तित्वना अल्प इतिवृत्तमां, स्वर्गवासी शान्तमूर्ति साधुपुंगव पूज्यपाद प्रवर्तक श्री कान्तिविजयजी महाराज तथा तेमना सुयोग्य, सुशील, सुधारक-चित्त अने सुमार्गप्रवृत्त दिवंगत मुनिवर श्रीचतुरविजयजीनां पुण्यस्मरणोतुं, अत्यन्त विशिष्ट स्थान रहेलुं होबाधी, ते स्मरणोने अल्प-स्वल्प स्वरूपमां शब्दबद्ध करवानी दृष्टिये अने ते द्वारा ते सद्गतिप्राप्त उपकारी आत्माओने पोतानी भक्ति भरेली श्रद्धांजलि अर्पित करीने स्वीय आत्माने सन्तुष्ट घनावधानी इच्छाए, अहिं आ 'स्मरण सुमनांजलि' स्वरूप एक संक्षिप्त प्रकरण आलेखित करवानी प्रयास करवामां आब्यो छे.

*

संवत् १९६५ नी सालमां, जीवनना कोई २०-२१ मा वर्षें, जैन स्थानकवासी संप्रदायानुसारी साधु जीवनना, साधारण रीते बहु कठोर गणाता आचारोतुं, ७ वर्षे सुधी चयायोग्य पाळन करतां करतां, अंतरनी वम थती जती ज्ञानलिप्सानी वृत्तिना अमावना उद्वेगादिषी प्रेरार्ई, ते सुगवटीप्रधान वेपनो त्याग कर्यो अने संस्कृत-प्राकृतदि भाषातुं अने जैन आगमोतुं विशेष ज्ञान मेळवधानी उरकट धकंठापी तेम ज विविध प्रकारनां अन्याय्य शास्त्रोपेय अभ्यास करवानी तीव्र आकांक्षाधी, श्रेतांवर संवेगपक्षीय संप्रदायना पीतवस्त्रधरान वेपनो स्वीकार कर्यो. जेदमे म्हणे ए नवीन वेप आपीने तेम ज 'जिनविजय'ना नूउन नामनी मुद्रा लगाडीने पोतानो शिष्य घनाव्यो, ते मुनिवर पं० धीमुन्दरविज-यजी गणी एक सरळस्वभावी अने सच्चरित्र बपोद्भूत साधु पुढव हता. शिष्यव्रीकेनो म्हारा ववरनो

तेमनो वात्सल्य भरेलो ममत्वभाव बहु ज सुखद अने सन्तोषकारक हतो. छतां म्हने भरखवा वळगेली तीव्र ज्ञानभूय, तेमना जेवा एकाकी, एकात्ममार्गी अने अल्पप्रभावी साधुपासे विशेष रहेवाची, घोडे अंशे पण ज्ञान्त थाय एवुं म्हने म्हारा थोडाक महिनाना अनुभवथी न जणायुं. एटले हुं, तेमनी ज अनुमति लई, अभ्यासार्थे संप्रदायना एक अन्य साधुसमुदायना म्होटा टोळा साथे मळ्यो. 'जीगर अने अमी' नामना बहु लोकप्रिय थएला पुस्तकना सर्जेक भाई मोक्षाकर विश्वबन्धु ए टोळाना ते बखते एक आन्तरिक सूत्रधार हता. राधनपुरथी शत्रुंजयतीर्थनी यात्रार्थे नीकळेला एक संघमां, ए टोळा साथे जोडाई, पालीताणानी यात्रा करवानो अने पछी त्यांथी भावनगर, खंभात विगेरे स्थानोमां थई, घडोदरामां चातुर्मास व्यतीत करवानो योग बन्यो. ए टोळामां थती सारी-नरसी विविध प्रवृत्तियोनां जे वर्णनो 'जीगर अने अमी'ना लेखके अंकित कर्यां छे तेमांनां केटळांकने, एक तटस्थजन तरीके परंतु प्रत्यक्ष रीते, अयलोकवानो म्हने पण अकल्पित प्रसंग मळ्यो. केटलाक अरुचिकर अनुभवो पोताने पण थया अने तेथी म्हारुं अपरिपक मन बहु खिन्न थयुं. एथी कां तो ए समुदायनो सहवास छोडी अन्य कोई सत्संगी सहवास शोधवो अने कां तो पछी कोई अन्य ज मार्गनो आश्रय लेवो एथी म्हारा मननी चल-विचल स्थिति थई गई.

सद्भाग्ये चातुर्मास उत्तरां पछी, ए बहुरंगी टोळासाथे सुरत जवानो योग बन्यो अने त्यां पूज्यपाद प्रवर्तक श्री कान्तिविजयजी महाराजना, संख्यामां स्वल्पत्व परंतु सुखभाव अने सुसाधुत्व गुणमां महत्त्व धरावनार मुनिमंडलना समागमनो अमीष्ट सुयोग प्राप्त थयो. प्रवर्तकजी महाराजनी सौजन्य अने सौम्यभाव भरेली सुरमुद्रा, तेम ज मधुर अने मृदुताभरेली वाणीये म्हारा उद्विग्न मनने उत्तम प्रकारनुं आश्वासन आप्युं. प्राचीन हस्तलिखित पुस्तकोना लेखन, संशोधन अने संरक्षणना कार्यमां सतत निमग्न रहेनार तेमना सुशिष्य मुनिवर श्री चतुरविजयजीना ज्ञानोपासक अने सदानुभूतिप्रदर्शक स्वभावे म्हने म्हारा भावी जीवनमाटे एक लक्ष्य सुहाडणुं. म्हारा अध्येय सतीर्थ्य अने सौजन्यमूर्ति सुहृन्मुनिवर श्री पुण्यविजयजी, जेजो ते समये म्हारा जेवा ज एक नवदीक्षित शैक्ष्य हता परंतु पोताना प्रगुरु तथा गुरुवर्यनी स्नेहस्निग्ध अने वात्सल्य-विशिष्ट शिक्षानी आसेवनानो सार्विक लाभ मेळवया सद्भागी घनी रक्षा हता, तेमना निर्व्याज स्नेहे अने निर्मल चरित्रे, म्हारा मानसिक चंक्रमणमां शैथनी संभावना उत्पन्न करी अने स्वीकृत जीवनना सद्दुपयोगनी रसवृत्ति जागृत करी. म्हें ए मुनिमंडलनी शान्तिदायक आश्रयछायानीचे रहेवानो निर्णय कर्यो.

पूज्यपाद प्रवर्तकजी महाराजने पोताना शास्त्रीय स्वाध्याय उपरांत विविध प्रकारना अन्य वाचननो पण बहु शौर हतो. साहित्य, इतिहास, स्थापत्य जेवा सार्वजनिक विषयो तरफ तेमनुं वघारे आकर्षण रहेतुं. हिंदी गुजरातीमां प्रकट यता ए विषयोनां पुस्तको सामयिको विगेरे तेमनी पासे अवार-नवार आख्यां करतां हतां जेथी म्हने पण एना वाचननो लाभ मळवा लाग्यो अने ए रीते म्हारी अभिरुचि ए विषयोना ज्ञान तरफ वचवा लागी.

चतुरविजयजी महाराजनुं संस्कृत प्राकृतनुं ज्ञान घणुं सारुं ह्युं अने जैनपरमशास्त्रोना अभ्यास बहु विसृत हतो. तेमणे पाटणना जैन भंडारोने प्रकाशमां लाववा थया तेमां रहेला हजारी जैन ग्रन्थोना जीर्णोद्धार करवा-करावया माटे रूप भ्रम लढाव्यो हतो. अनेक लहियाओने, धर्षो सुषी कामे लामाडी, तेमणे पाटण विगेरेना भंडारोमां लपटव्य थया अलक्ष्य-दुर्लभ्य थया सेंकडो ग्रन्थोनी प्रसिद्धियो कटावी हती; अने तेम करीने तेमणे, एक तो पोताना गुरुवर्यनी जन्मभूमि घडोदरामां अने

बीजो पोतानी जन्मभूमि छाणी (वडोदरा पासे) मां- एम वे म्होटा नवा ग्रन्थमंडारो स्थापित कर्या हवा. तेमो पोते पण एक सरस लिपिकार हवा, अने लेखनकळा तथा लेखनसामग्रीना विशिष्ट मर्मज्ञ हवा. लहियाओनी लखेली प्रतियोने पोते मूळभूत आदर्श प्रति साथे मेळवी जवा अने तेमां घएली अशुद्धियोनुं संशोधन विगेरे करी नवीन प्रतिने शुद्ध करवा यथेष्ट परिश्रम सेवता. आजे विद्यमान सेंकडो जैन साधुओमां, एवो एक पण साधु नहिं होय के जे तेमना जेवो जूनी प्रतियोना संशोधन कार्यमां कुसळ होय, अथवा ते माटे परिश्रम उठाववा य तैयार होय.

हुं जे समयमां तेमना अन्तेवासमां आवीने रह्यो ते समये (सुरतमां) पण तेमनुं आर्तु प्रतिसंशोधन विगेरेनुं कार्ये सतत चालू ज हतुं; परंतु ते पछी थोडा ज मासमां तेमनुं लक्ष्य प्रन्योद्वारनी दृष्टिये एक वधु उपयोगी अने वधारे महत्त्वना कार्ये तरफ वळतुं. ए कार्ये ते श्री 'जैन आत्मानन्द ग्रन्थरत्नमाला' नामे संस्कृत प्राकृत प्रन्योना मुद्रणकामनो विशिष्ट प्रारंभ.

वर्तमान जैन मुनिमंडळमां, जैन प्रन्योने छपावीने प्रकट करवानी प्रवृत्तिना सौधी मुख्य अने म्होटा चालक तथा प्रचारक एवा आचार्यवर्य श्री सागरानन्द सूरि गणाय. तेमणे पोताना जीवनना छेळा ४०-४५ चरों दरम्यान एकला हाथे जेटला जैन प्रन्योने छपावीने प्रकाशमां मूक्या छे तेटला प्रन्यो, एक पू० मुनिवर चतुरविजयजीने वाद करीने कहेवामां आवे तो, याकीना यथा साधुओ मळीने पण प्रकट करवा समर्थ थया नथी. ए श्री सागरानन्द सूरि पण ते समय दरम्यान सुरतमां रहेला हवा. तेमणे 'द्वैचन्द्र लालभाई जैन पुस्तकोद्धार फंड'नी स्थापना करावीने तेनी द्वारा, पोताना संचालन अने संपादन नीचे जैन प्रन्योनुं व्यवस्थित रीते मुद्रणकार्ये प्रारंभ्युं हतुं. पणुं करीने एनो सौधी पहेलो ग्रन्थ हेमचन्द्राचार्यविरचित 'वीतरागस्रोत्र' सटीक प्रकट थयो. सुंघईना निर्णयसागर प्रेसना सुन्दर टाईप अने सुघड छापवाळा, सुपर रॉयल १२ पेजी साइझना, प्रवाकार स्वरूपमां, जैन प्रन्योने प्रकट करवानी प्रथाना मुख्य प्रवर्तक श्री सागरानन्दसूरि कही शक्या. सर्वसाधारण वाचकोनी दृष्टिये जैन प्रन्योने ए आकार-प्रकार तहन प्रतिकूल तेम ज जाहेर पुस्तकालयोमां साचवणीनी दृष्टिये पुस्तकोने खास लुकसानकारक होवा छतां, जैन साधुओने पोताना वाचननी दृष्टिये विशेष अनुकूल लागवाथी ए प्रवाकारनी प्रकाशनप्रथा तेमने वहु ज प्रिय थई पडी छे. सागरानन्द सूरिनी ग्रन्थप्रकाशनपद्धति जैन साधुओमां एक आदर्शभूत पद्धति खिर थई गई छे अने एना अनुकरणरूपे आज सुधीमां अनेक साधुओ द्वारा एवा सेंकडो ग्रन्थ छपाईने प्रकट थई चुक्या छे. आ रीते सागरानन्द सूरिये प्रारंभेली ग्रन्थ प्रकाशननी प्रवृत्तिनुं, सौधी प्रथम सुन्दर अनुकरण करवानो विशिष्ट प्रयत्न मुनिवर श्री चतुरविजयजीये प्रारंभ्यो हवो. आ प्रयत्न ते ज भावनगरनी जैन आत्मानन्द सभा द्वारा प्रकट थती उक्त श्री 'आत्मानन्द जैनग्रन्थ रत्नमाला'नो आय आरंभ.

'समयसरणस्व' नामना एक नानकडा प्रकरण ग्रन्थना मुद्रणथी ए माळानुं मंगल गुन्फन आरंभायुं. सुरतना ज एक साधारण छापखानामां प्राथमिक नमूनारूपे एनुं मुद्रण करावामां आव्युं. 'प्रेस कॉपी'ना आलेखनथी मांडी 'भुकरेकशन' आदिनी मुद्रणकामनी थवी प्रक्रिया जे तेमना माटे ते समये प्रायः नवी अने अपरिचित जेवी हती, ते तेमणे तरत ज जागी लीवी. म्हने बराबर स्वरय छे के मांडमांड एक फार्म जेटला स्वल्प ग्रन्थपरिमाणवाळा ए प्रकरणना, प्रारंभना मात्र ४ पृष्ठ थ्यारे प्रेसमांथी कंपोज थईने, प्रथम धारना गेडी मुकोना रुतमां, तेमना हाथमां आव्या, थ्यारे तेओ अलंन प्रमुदित थई गया हवा अने ते मुकोना 'करेकशन' करवामां सहायरूप थया माटे मूळ कॉपी लईने

सामे बेसवा म्हने आज्ञा करी हती. कारण के ए ग्रन्थमाळानो प्रारंभ करवा माटे तेमने वपली प्रेरणाने, म्हें पण म्हारी ते वखतनी अकिंचित्कर जेवी परंतु उल्लास भरेली पुष्टि आपीने, कार्यान्वित करवानी इच्छा व्यक्त करी हती. सुस्तना स्थानिक प्रेसतुं ए मुद्रणकाम बहु ज साधारण कोटितुं लागयाथी पछी मुंबईना 'निर्णयसागर' प्रेस साथे संबन्ध बांधीने, प्रारंभमां तेमां धीजा तेबा नाना नाना प्रकरणग्रन्थो छापवा मोकल्या अने ते दरेक एक-पछी-एक एम क्रमथी ग्रन्थरत्नमाळाना रत्नवरीके प्रकट थवा लागया. सुस्तना निवास दरम्यान आवी रीते ७-८ नानां नानां प्रकरणो छपाईने प्रसिद्धि पाव्यां. ते पछी ते मुनिमंडळनो त्यांथी विहार थयो अने, पछीनो चातुर्मास तेमणे खेडामां व्यतीत कर्यो. हुं म्हारा एक अन्य साथी मुनिना निमित्तथी वळी पाछो ए चातुर्मास, पेळा पूर्वोक्त म्होटा टोळा-साथे व्यतीत करवा रह्यो. चातुर्मास समाप्त थयां पछी हुं त्यांथी विदाय थई पाछो प्रवर्तकत्री महाराजनी चरणसेवामां उपस्थित थयो. रोडायी विहार करी अमे वधा पाटण पद्दोच्या. रत्नामां आवता अनेक स्थानोमां जैनमन्दिरो अने जैनमूर्तियोना लेखो विगेरे लेवानुं काम अमे करवा रहेता. ए रीते धारेजा, साणंद, सेरीसा, संखेश्वर, कडी, कंचोई विगेरे स्थानोमां, अनेक मूर्तिलेखो अमे सारो संग्रह कर्यो. ए लेखोनी नकळ लेती वखते ५० मुनि श्री चतुरविजयजी लेखो वांचे अने हुं तेनी नकळ करूं एथो क्रम गोठववामां आब्यो हतो. तेमणे पाटणना भंडारोना उद्धार कार्य वखते ताडपत्रनां तथा कागळनां सेंकडो व जूनां पुस्तको जोयां, तथासां, अघलोक्यां अने उद-राग्यां हतां; तेथी प्राचीन लिपि विपेनुं तेमनुं ज्ञान घणुं ज विशाळ, मार्मिक अने चोक्षत हतुं. तेमनी साथे ए लेखो विगेरे लेवना कामथी म्हारुं पण प्राचीन लिपिविषयक ज्ञान धीमे धीमे घघतुं गयुं. ए विहारक्रम दरम्यान लीघेळा मन्दिर अने पापाणनी मूर्तियोना लेखो तो म्हें 'प्राचीन जैन लेखसंग्रह' नामना पुस्तकना २ जा भागमां प्रकट करी दीया हता परंतु धातुनी मूर्तियोना लीघेळा लेखो, के जेमनी संख्या सेंकडोनी छे, हजी सुधी म्हारी नोटबुकोमां एमने एम लखेला पहाया छे.

वि. सं. १९६९ मां अमे पाटण पद्दोच्या अने त्यां स्थिर जेवा थया. तेमना सान्निध्य अने साहाय्यथी म्हने पाटणना भंडारोने ध्यानपूर्वक जोवानो अत्युत्तम प्रसंग मळ्यो. म्हारुं मुख्य लक्ष्य ते वखते, ए पुस्तकोमांथी ऐतिहासिक नोंधो मेळववानुं हतुं अने तेथी म्हारा हाथमां आवता दरेक पुस्तकना अन्ते जे कांई प्रशस्ति के पुथिका नजरे पडती तेनी नकळ हुं करतो रहेतो. तेमणे म्हारा तथा श्री पुण्यविजयजीना विशेष अभ्ययनमाटे एक सारा पण्ढितनी पण व्यवस्था करी आपी हती; जेथी तेनी पासे अमे वझे सतीर्थ्यां व्याकरण विगेरेनो अभ्यास पण करता रहेता हता. हुं जाहेर रीते तेमनो शिष्य न होवा छातां, तेमनो वात्सल्यभाव म्हारा वपर तेडलो ज स्पष्ट देखाई आवतो हतो जेटलो तेमना प्रिय अने प्रसुर शिष्य श्री पुण्यविजयजी वपर देखातो हतो. अज्ञान अने उच्छृंखलवावडा म्हाराथी तेमनो कोक वखते अविनय पण थई जतो हतो; छातां तेथो म्हने क्षमा करता अने तेनो मनमां कशो रोप न घरावता.

तेमनी मुख्य प्रवृत्ति हवे ते ग्रन्थमाळाना विकासनी अने प्रसिद्धिनी धनी हती. पाटणमां आब्या पछी तेमणे घेटळारु म्होटा म्होटा ग्रन्थोनुं संपादन अने मुद्रण कार्य हाथमां लीधुं हतुं. प्रतियोना पाठो मेळववा तथा प्रेसकॉपीयोने सुधारवा माटे हुं तथा श्री पुण्यविजयजी पण अघार नवार तेमनी साथे बेसता. ए वपर धी म्हने पण कोई नानकडो प्रकरणग्रन्थ, स्वतंत्र रीते संशोधित-संपादित करी पोताना नामथी प्रसिद्ध करवानो मोहभरेलो मनोरथ थयो. तेमणे म्हने ए माटे एक 'अज्ञापउंछ-

कुलक नामनुं वसोएक श्लोक परिमाणवाळुं प्रकरण आप्युं, जेनी म्हें तेमनी ज षट्त्वितये शुद्ध प्रसक्तोपी विगोरे करीने तथा नानकडी संस्कृत प्रस्तावना लखीने तेनुं संपादन कर्युं अने तेमणे ते ग्रन्थमाळाना १७ मा रत्न तरीके मुद्रित करावी प्रकट कर्युं. जिन विजयनामथी अंकित, मात्र १० पानानी एक लघुकृतिरूप, ते म्हारुं सौधी प्रथम संपादनकार्य. वि. सं. १९६९ मां ते छपाईने प्रकट ययुं.

पाटणना ए चतुर्मासनी समाप्ति यथां पछी, पाटणनिवासी एक श्रावके केशरियाजी तीर्थनी यात्रार्थे संघ काढ्यो तेमां अमारुं वधानुं गमन ययुं. वीजा पण अनेक मुनियो ए संघमां यात्रार्थे आव्या हवा. केशरियाजीनी यात्रा करी पूज्यपाद प्रवर्तकजी महाराजनो परिचार तो पाछो पाटण आव्यो, परंतु हुं वीजा केटलाक अन्य कोही मुनियो साथे म्हेसाणामां चातुर्मास करवा रक्षो. त्यां विचरता विचरता श्री सागरानन्द सूरि तथा तेमना धन्धु पं. श्री मणिविजयजी गणी पण आवी पहाँच्या. ए धन्धुयुगळना विशेष निकट परिचयमां आववानो म्हने त्यां प्रसंग मळ्यो. सागरानन्द सूरिवरे ए समये ज जैन आगमोना उद्धारनी म्होटी योजना विचारी अने 'आगमोदय प्रकाशक समिति'नी स्थापना करीने तेना द्वारा आगम-वाचना अने आगम-प्रकाशननी व्यवस्था हाथमां लीची. ए योजना प्रमाणे प्रकाशित करवा घारेला आगमोमां सौधी प्रथम 'आचारांगसूत्र'नुं प्रकाशन तेमणे आरंभ्युं, जेनो १ छो फार्म कंपोज थईने त्यां, म्हारी सन्मुख ज, तेमना हाथमां आव्यो. जैन आगमो सर्व कोईने उपयोगी होई तेना वाचकोनुं क्षेत्र विशाळ रडेवानुं तेथी ते बघाने अनुकूल आवे तेवा आकार-प्रकारमां ए छपाववा जोईये—ए वाचतनी केटलीक चर्चा म्हें तेमनी साथे ते बखते करी हती; परंतु सागरजी महाराजनी दृष्टि तो मुख्य जैन साधुओना वाचन पुरती ज मर्यादित हती तेथी तेमने पोतानी ए प्रताकार प्रथा सिवाय अन्य कोई भिन्न प्रथा प्रिय थाय तेम हतुं नहिं. म्हेसाणाथी सागरजी महाराज विहार करीने मोयणी तीर्थस्थाने गया अने त्यां (पणुं करीने मेळाना प्रसंगे) आगमवाचनाना कार्यतुं मांगलिक सुहूर्त कर्युं. हुं पण ए सुहूर्तमां हाजर हवो अने आत्मारामजी महाराजना समुदायना एक प्रतिनिधि व्यक्ति तरीके, ए वाचनाना कार्यने अनुमोदन आपवा अर्थे म्हें थोडुंक भाषण पण कर्युं हतुं. सागरजी महाराज त्यांथी पछी पाटण चातुर्मास करवा आव्या अने त्यां व्यवस्थित रीते तेमणे साधु-साध्वीना समुदाय आगळ आगमवाचनानो उपक्रम कर्यो. हुं पण पाछो पाटण आव्यो अने म्हारा श्रद्धेय मुनिचरणोनी छाया नीचे म्हारुं प्रिय संशोधनकार्ये म्हें आगळ चलाव्युं.

म्हेसाणाना ज चातुर्मास दरम्यान (सं. १९७०) म्हने सौधी प्रथम प्रकाशक पंडितप्रवर श्री सुखलाळजीनो समागम अने परिचय थयो. केटलाक भिन्न-भिन्न गुरुओना—परंतु परस्पर समान रोहमाव घरावनार—शिष्योना एक मंडळरूपे अने म्हेसाणामां एकत्र थई गया हवा अने यघानी इच्छा काई-न-काई विद्याध्ययन करवानी रहेती हती. व्याकरण, साहित्य अने न्याय प्रणे विषयोना एक अच्छा अध्यापक तरीके पंडितजीनी ते बखते पण साधुवर्गमां सारी ख्याति थई चुकेली हती. एटले अमारा मंडळे चातुर्मास दरम्यान एमने अध्यापन करवा माटे चोलाव्या, म्हेसाणानी 'यज्ञोविजय जैन पाठशाळा'मां पंडित श्री भगवानदास हर्षचन्द विगोरे पण ते समये विद्याध्ययन करता-करावता हवा. पंडितजी सुखलाळजीना आगमनथी त्यांना विद्याभ्यासी वर्गमां एक प्रकारतुं सारुं उत्साही अने व्यासंगी वातावरण उत्पन्न ययुं. ४-६ महिना सुपी ए वातावरण बरापर

सामे बेसवा म्हने आज्ञा करी हती. कारण के ए ग्रन्थमाळानो प्रारंभ करवा माटे तेमने बपली प्रेरणाने, म्हें पण म्हारी ते बखतनी अर्किचिक्कर जेवी परंतु उहास भरेली पुष्टि आपीने, कार्यान्विष्ट करवानी इच्छा व्यक्त करी हती. सुरतना स्थानिक प्रेसतुं ए मुद्रणकाम बहु ज साधारण कोटितुं लागवाथी पछी मुंबईना 'निर्णयसागर' प्रेस साथे संबन्ध बांधीने, प्रारंभमां तेमां बीजा तेवा नाना नाना प्रकरणग्रन्थो छापवा मोकल्या अने ते दरेक एक-पछी-एक एम क्रमधी ग्रन्थरत्नमालाना रत्नरीके प्रकट थवा लाया. सुरतना निवास दरम्यान आवी रीते ७-८ नानां नानां प्रकरणो छपाईने प्रसिद्धि पान्यां. ते पछी ते मुनिमंडळनो त्यांथी विहार थयो अने पछीनो चातुर्मास तेमणे खेडांमां व्यतीत कर्यो. हुं म्हारा एक अन्य साथी मुनिना निमित्तथी बळी पाछो ए चातुर्मास, पेला पूर्वीक म्होटा टोळा-साथे व्यतीत करवा रहो. चातुर्मास समाप्त थयां पछी हुं त्यांथी विदाय थई पाछो प्रवर्तकत्री महाराजनी चरणसेवामां उपस्थित थयो. खेडाथी विहार करी अमे वधा पाटण पर्होच्या. रस्तामां आवता अनेक स्थानोमां जैनमन्दिरो अने जैनमूर्तियोना लेखो विगेरे लेखातुं काम अमे करवा रहेता. ए रीते धारेजा, साणंद, सेरीसा, संखेश्वर, फळी, फंचोई विगेरे स्थानोमां, अनेक मूर्तिलेखो अमे सारो संप्रद कर्यो. ए लेखोनी नकळ लेती बखते ५० मुनि श्री चतुरविजयजी लेखो बांचे अने हुं तेनी नकळ करूं एवो क्रम गोठबवामां आव्यो हतो. तेमणे पाटणना भंडारोना उद्वार कार्य बरते वाडपत्रनां तथा कागळनां सेंकडो य जूनां पुस्तको जोयां, तपास्यां, अवलोक्यां अने उत-राव्यां हतां; तेथी प्राचीन लिपि विपेनुं तेमनुं ज्ञान घणुं ज विशाळ, मार्मिक अने चोक्षस हतुं. तेमनी साथे ए लेखो विगेरे लेखाना कामथी म्हारं पण प्राचीन लिपिविषयक ज्ञान धीमे धीमे घघतुं गुणुं. ए विहारक्रम दरम्यान लीखेला मन्दिर अने पाषाणनी मूर्तियोना लेखो तो म्हें 'प्राचीन जैन लेखसंप्रद'नामना पुस्तकना २ जा भागमां प्रकट करी दीघा हवा परंतु घातुनी मूर्तियोना लीखेला लेखो, के जेमनी संख्या सेंकडोनी छे, हजी मुघी म्हारी नोटबुकोमां एमने एम लखेला पड्या छे.

वि. सं. १९६९ मां अमे पाटण पर्होच्या अने त्यां स्थिर जेवा थया. तेमना सान्निध्य अने साहाय्यथी म्हने पाटणना भंडारोने ध्यानपूर्वक जोवानो अत्युत्तम प्रसंग मळयो. म्हारं मुख्य लक्ष्य ते बखते, ए पुस्तकोमांथी ऐतिहासिक नोंधो मेळयवातुं हतुं अने तेथी म्हारा हाथमां आवता दरेक पुस्तकना अन्ते जे कांई प्रशस्ति के पुष्टिका नजरे पडती तेनी नकळ हुं करतो रहेतो. तेमणे म्हारा थया श्री पुण्यविजयजीना विशेष अध्ययनमाटे एक सारा पण्डितनी पण व्यवस्था करी आपी हती, जेथी तेनी पासे अमे यत्रे सतीर्थ्यां व्याकरण विगेरेनो अभ्यास पण करता रहेता हवा. हुं जाहेर रीते तेमनो शिष्य न होया छतां, तेमनो यात्रसत्यभाव म्हारा वपर तेटलो ज स्पष्ट देखाई आवतो हतो जेटलो तेमना प्रिय अने प्रमुर शिष्य श्री पुण्यविजयजी वपर देखातो हतो. अज्ञान अने चक्रेगलताबस म्हाराथी तेमनो फोक बखते अविनय पण थई जतो हतो; छतां तेथो म्हने क्षमा करता अने तेनो मनमां कसो रोष न घरायता.

तेमनी मुख्य प्रशस्ति हये ते ग्रन्थमाळाना विकासनी अने प्रसिद्धिनी घनी हती. पाटणमां आव्या पटी तेमणे केटलाक म्होटा म्होटा ग्रन्थोतुं संपादन अने मुद्रण कार्य हाथमां लीखुं हतुं. प्रतियोना वाडो मेळयवा तथा प्रेसकॉपीयोने सुधारवा माटे हुं थया श्री पुण्यविजयजी पण अवार नवार तेमनी साथे बेसवा. ए वर धी म्हने पण कोई नानकडो प्रकरणग्रन्थ, स्वतंत्र रीते संशोधित-संपादित करी घोगाना नामथी प्रसिद्ध करवानो मोहभरेळो मनोरथ थयो. तेमणे म्हने ए माटे एक 'अभायउंछ-

रूढिप्रिय मानसना वळणवाळो मनातो हतो. खास करीने ते घखते प्रसिद्धिपामेल लाउन-शिवजीने संपवहार करवा-करावारूप झगडा अंशे ए मेळो मळयो हतो. लगभग एक महिनासुधी ए सम्मेलन चाख्युं हशे. छेवटे केटलाक मतभेदोनो निराकरण करवामां आव्यो अने ते अंगेना सर्व सम्मतिथी केटलाक प्रस्तावो पण करवामां आव्या. ए सम्मेलनमां एक प्रस्ताव था पंक्तियोना लेखक तरफथी पण रजू करवामां आव्यो हतो (जेनो विषय अत्यारे स्मरणमां नथी) जे सर्वांनुमते स्वीकारायो हतो.

सम्मेलननी समाप्ति वाद अन्य-अन्य मुनिमंडळो अन्यान्य स्थानोमां चातुर्मास करवा माटे विदाय थयां. अमाहं मंडळ बडोदरामां ज रहुं, अने साहित्यिक संशोधन संपादनना-कार्यमां विशेष भावे प्रवृत्त थन्युं.

*

बडोदरामां अमने साहित्य-संपादनना कार्यमां एक सुयोग्य साक्षर श्रावकनो विशिष्ट सहकार मळयो, ए साक्षर श्रावक ते स्वर्गवासी श्री चिमनलाल डाह्याभाई दलाळ एम्. ए. जेभो बडोदरा राज्य तरफथी प्रकट थती 'गायकवाडसू ओरिएण्टल सीरीझ'ना मूळ संयोजक अने आद्य-प्रधान संपादक हता. तेमणे अमारा सहकारथी अनेक जैन ग्रन्थो पण ए ग्रन्थमाळांमां प्रकट करवा माटे हाथमां लीवा. तेमनी प्रेरणाथी पू० श्री चतुर्विजयजीए जैन महाकवि यशःपाठरचित 'मोहराज-पराजय' नामना नाटकनुं संपादन कार्य हाथमां लीथुं अने म्हें पण सोमप्रभाचार्यकृप प्राकृत भाषाना महान् ग्रन्थ 'कुमारपालप्रतिबोध' नुं संपादन कार्य रथीकार्युं. भाई श्री दलाळ साथेना अमारा आवा साहित्यिक सहकारना मीठा स्नेह-संबन्ध विपेनां मधुर स्मरणोनुं थोडुंक वर्णन, प्रस्तुत ग्रन्थमाळांमां हसणा ज प्रसिद्ध थपळ 'पत्रमसिरिचरिड' ना प्रास्ताविक बकनव्यमां आप्थुं छे तेथी तेनी अर्हि पुनरुक्ति नथी करतो.

पाटणना भंडारोनुं अयलोकन करती वखते, म्हारुं मुख्य लक्ष्य ऐतिहासिक साहित्यनी सामग्री संपादित करवा तरफ रहुं, ए म्हें वरर जगाव्युं छे. ए ज दृष्टिप पळी म्हें बडोदरानो ज्ञानभंडार पण जोयो अने म्हने तेमां पण विविध प्रकारनी इतिहासोपयोगी सामग्री भरी पडेळी दृष्टिगोचर थई. ए सामग्रीने व्यवस्थित रीते संपादित करीने प्रकट करवानी म्हाटी भावना थई जेनी पुष्टि पू० श्री चतुर्विजयजी महाराजे बहु ज उत्साहथी करी. प्रयत्नकर्त्री महाराजने ऐतिहासिक विषय तरफ बहु ज अनुसाराग हवो अने म्हने पण एमनी ज वास्तव्य भरेनी सहाजुभूति अने सहायवाने लीये ए साहित्यनी बहुविध सामग्रीनुं अयलोकन करवानो सुयोग मळयो; तेथी एमना ज शुभ नामथी अंकिव एवी 'प्रवर्तक श्रीकान्तिविजयजी जैन ऐतिहासिक ग्रन्थमाळा' ए नामनी श्रेणी द्वारा, म्हें ए सामग्री बाळां पुस्तकोने प्रकाशनां मूकयानो उपक्रम आरंभ्यो. विज्ञप्तित्रिवेणि, कृपारमकोण, भ्रमंजयतीयांदारग्रन्थ, जैनशिलालेखसंग्रह, जैनऐतिहासिकरुगूरकाव्यसंचय, त्रीपदीश्रयंवर नाटक, जैनपट्टावलिसंग्रह-इत्यादि पुस्तकोना संपादन-संशोधननुं काम म्हें एक माथे हाथमां लीथुं. ए थयां पुस्तकोना प्रकाशन माटे आर्थिक सहायवा मेळवयानुं तेम ज छापखाना विमोरेनी माथे गोठवण आदि करवानुं सचळुं व्यावहारिक काम श्री चतुर्विजयजी महाराजे उपाधी लीथुं ह्युं. पडोदराना ए ५-७ महिनाना यमयाट दरम्यान 'विज्ञप्तित्रिवेणी' आदि ३-४ पुस्तको छपाईने प्रकट

* 'पत्रमसिरिचरिड' प्रास्ताविक बकनव्य, पृष्ठ १० उपरनी टिप्पणी.

घाल्युं. पछी असे वधा साधुओ, पोतपोतानां इच्छित एवां जुदां जुदां क्षेत्रांमां जवानी दृष्टिये, हुटा पढ्या. हुं त्यांथी विहार (प्रवास) करी, प्रथम अमदाबाद गयो अने पछी त्यांथी बीरल्लाब विगेरे स्थानांमां थई, उपर जणाव्या प्रमाणे भोयणीमां सागरानन्दजी सूरिनी आगमवाचनान्त मंगळ मुहूर्तमां उपस्थित रही, पाटण पर्होच्यो ह्यो.

म्हैसाणाना निवास दरम्यान, मुनि (हवे आचार्य) श्री ललितविजयजीना लखेला हिन्दी 'कुमारपालचरित' नामना पुस्तकनी प्रस्तावना रूपे 'हेमचन्द्राचार्य अने कुमारपाल'ना जीवननी संक्षिप्त रूपरेखा दोरवतो एक निबन्ध म्हें लख्यो. म्हारी निबन्धलेखन प्रवृत्तिने ए सौधी पहेळो प्रयास ह्यो. पाटण आग्या पछी म्हें 'सरस्वती' नामक हिन्दीनी सर्वश्रेष्ठ मासिक पत्रिका माटे, पाटणना जैन मंडारोनी परिषायक एक सारो सरसो लेख लखीने मोकल्यो अने तेमां पश्य प्रवर्तकजी महाराज द्वारा पाटणना मंडारो जे रीते प्रकाशमां आग्या तेनी केटलीक हकीकत आलेखीने हिन्दीभाषी जगत्ने तेनी ओळख आपी. 'सरस्वती' जेवी हिन्दीभाषानी उत्कृष्ट कोटिनी साहित्यिक पत्रिकांमां म्हारा लेखने प्रसिद्धि मळवाथी प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी महाराजने पण म्हारा उपरनो आदरभाव सविशेष बघ्यो अने तेमणे म्हने, म्हारा अभ्ययन-संशोधनना व्यासंगमां सहायक याय तेवी, सातुजूळ परिस्थितिमां रहेवा अने घेसवा करवा आदिनी सविशेष सगवड करी आपी.

म्हैसाणाना चातुर्मास निवास दरम्यान पंडितजी मुखलालजीनो जे प्रथम परिचय बघ्यो ते अमारी बघे सदाना माटे ज्येष्ठसयन्धना स्वरूपमां परिणम्यो अने असे एकवीजाना विद्या-व्यासंगनी दृष्टिये, परस्पर बघारे निकट आग्या. पाटणना ए चातुर्मास चलते पंडितजी पण त्यां आवीने रखा. प्रवर्तकजी महाराजथी लई श्री चतुरविजयजी, श्री पुण्यविजयजी विगेरे असे बघा पंडितजीना ज्ञाननो लाभ लेवा अने तेओ पण पोते मेळवेला ज्ञाननो बघारे विकास करता रहेता. चतुरविजयजी महाराजनुं पोतानुं प्रत्य संपादनकार्य दिन प्रतिदिन प्रगति कर्ये जतुं हतुं अने तेमणे त्यार सुधीमां नाना म्होटा ३०-४० जेटला प्रकरण, कथा, चरित्र आदि विषयना ग्रन्थो मुद्रित करीने प्रकट करी दीया ह्या.

पाटणनो ए चातुर्मास समाप्त थया पछी, बळी एक बीजा गृहस्थे, करी तेवो ज केशरीयाजीनो संघ काट्यो अने तेमां पण अमारे ते साथे जयानो प्रसंग आब्यो. आ चलते पंडितजी पण साथे ह्या. केशरीयाजीनी यात्रा करी त्यांथी पाठा करवां अमारो विहार बहोदरानी दिज्ञामां थयो. मार्गमां पढवा कपडवणज (जे मुनि पुण्यविजयजीनी जन्मभूमि छे) विगेरे स्थाने थई, फरवा फरवा अने मुनियर चतुरविजयजीनी जन्मभूमि छाणी मुकामे आग्या अने त्यांथी पछी बहोदरे जाती चातुर्मास करवानी दृष्टिये त्यां स्थिर थया.

बहोदरामां, ते व्हाळामां आत्मारामजी महाराजने बघो साधुसमुदाय एकत्र थयो अने एक 'मुनिसम्मेलन' भरपामां आभ्युं. समुदायना भिन्न-भिन्न नायको बघे जे केटलाक खास मतभेदो थई ग्या ह्या तेनो निकाल करवानी ए 'मुनिसम्मेलन'नो उद्देश ह्यो. ए साधुसमुदायमां एक वर्गता सुख नायक, प्रवर्तकजी महाराज अने तेमना पश्चना स्व० श्री हंसविजयजी महाराज तथा भीविजयबळ-मसूरि आदि प्रसिद्ध मुनियो ह्या अने बीजा वर्गना नायक, आचार्यपदधारक स्व० श्री विजयकमळ-सूरि अने तेमना धर्मज्ञाना अन्य मुनियो ह्या. प्रवर्तकजी महाराजने पक्ष, कांईक उदार विचार अने सुधारक मानस धरवतार गगयो ह्यो त्यारे श्री कमळसूरिजीनो पक्ष, चरन संकुचित विचार अने

प्रेमी, पं० श्री जुगलकिशोरजी मुख्तार, स्व० साक्षर वन्धु श्री मोहनलाल दलीचंद देशाई जेवा जैन साहित्य अने इतिहासना मर्मज्ञ अभ्यासीयो अने अन्वेषको हता; सारें वीजी तरफ स्व० श्री वाढीलाल मोतीलाल शाहा तथा स्व० श्री मनमुखलाल रवजीभाई महेता विगेरे जेवा विशिष्ट तत्त्वचिन्तक अने समाजसुधारक क्रान्तिप्रिय पुरुषो हता. बालकेधरना उभाश्रयमां अवार-नवार ए विद्वान् वन्धुओ बहु ज ज्ञेह अने आदरभावधी म्हारी पासे आवता अने परस्पर अनेक प्रकारनी साहित्यिक अने सामाजिक तत्त्वविचारणा करता. एमांघी म्हने विचारनी घणी नवी दृष्टिओ प्राप्त थवा लागी अने जीवनना चाल्या आवता प्रवाहमां अनेक प्रकारनां घमळ उत्पन्न थवा लाग्यां. म्हने एम लागवा मांड्युं के हुं जे स्थिति अने संयोगोमां जीवन व्यतीत करी रखो छुं ते म्हारी चित्तवृत्तिने बराबर वन्ध वेसतुं लागतुं नथी. प्रामाणिक साधुजीवनने आवश्यक एनी विरक्त मनोदशा म्हारी हती नहिं. बळी तेमां एवा समूहमां रहेवाना प्रसंगो गळता गया, तेथी जे फाई थोटी घणी अन्वश्रद्धाना बळे, मनने पराणे विरक्ति तरफ दोरव्यां करतो हतो, ते श्रद्धा पण नष्ट थवा लागीं. जे साधुसमुदायना म्होटा टोळा साथे म्हारे मुंबईमां आशवानुं थयुं तेमां, प. प्रवर्तकजी महाराजना अमारा नानकडा समुदाय सिवाय, अन्य ज मंडळनुं घधारे घर्चस् अने फारभाहं हतुं. ए मंडळमां पणा सरा ते ज मुनिमहाशयो हता जेमना सहवापमां रहेवानो म्हने सौथी प्रथम प्रसंग, उपर जणाव्या मुजव बडोदराना (संवत् १९६७) चातुर्मासमां गळ्यो हतो. बडोदराना ते निवास घसते तो म्हारी मानसिक भूमिका बहु ज अविक्तित अने जीवन विपेनी करुपना अस्फुटित दशामां हती. वीजी रीते पण हुं कोई पण प्रकारना कार्यसाधक सामर्थ्य घगरनो हतो. ते घसते पहेला धोरणना के बहु तो पछी वीजा-त्रीजा धोरणना निशाळीया जेवी ज्ञानशक्ति के आत्मशक्तिना भान जेटली, म्हारी आन्तर-बाह्य परिस्थिति हती. परंतु मुंबईना आ निवास समय दरम्यान, हुं वीजा फेटलांक धोरणो पसार करीने ते करतां कांईक घधारे ऊंची स्थिति पहांच्यो हतो. एटले म्हने हवे बडोदराना ते प्रथम चातुर्मासना जेवा घातावरगनी कशी उद्वेजक असर थाय तेम न हतुं. उलटुं एमांघी घणी ररी व्यक्तिओ तो हवे म्हारा आश्रय अने साहाय्यनी अपेक्षा राखनारी थई गई हती. पण मुंबईना निवास दरम्यान म्हने अमुक साधुजोगा जीवननी फेटकीक विशिष्ट अने सर्यया अकल्पित घटनाओनो अभिनव अनुभव थयो अने तेथी अत्वार मुथी चाली आवती म्हारी एकंदर विचारमरणीमां, सहन नवीन ज प्रकारना विरूपो उत्पन्न थवा लाग्या. एकंदर साधुजीवननुं विचार घर्तुळ, म्हारा मानसिक चंक्रमणने बहु ज संकीर्ण देलाया मांड्युं अने एथी साधुओना टोळामां रहेवानुं ज म्हने खटक्या लाग्युं. म्हारी मानसिक वृद्धि, जे कोई जावनी नूतन दिशा तरफ जवानुं यळग धारण करवा लागी हती, तेनो सुमेळ म्हें खीकारेल आचार अने सद्दयान साथे बराबर यतो होय एम म्हने न लागवा मांड्युं. प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी महाराज, जेमनी म्हाण उपर सद्भाव्य भरेली छया हनी, तेओ पण वास्तविक रीते हो संप्रदायगत जीवनना ज श्रद्धालु आत्मा हता. तेमनी साथे रहने साधु संप्रदायधी विलक्षण के विसंगल एवो कोई पण प्रकारनी व्यवहार आचरवानी जो हुं छूट लेया ह्पुं हो तेथी तेमना मनने पण क्लेश थाय ए न्नाभाविक ज हतुं; अने तेमनी लागणीने प्रत्यक्षरूपे कोई पण रीते न दुमववी एवी म्हारी चोमरी भावना थपली हती.

थई गयां अने तेमनो जैन तेम ज जैनेतर विद्वानोए सारो सरकार कर्यो. ए जोई म्हारो उस्ताह ए कार्य करवा तरफ बघारे बघवा लाग्यो. म्हें एवा अनेक ग्रन्थोनां संशोधन-संपादननां मनोरथो करवा मांड्यां. ए प्रकारना प्रोत्साहक वातावरण नीचेनो बडोदरानो अमारो निवास जो बघारे समयसुबी लंघायो होव तो २-३ वर्ष दरम्यान १५-२० ग्रन्थो प्रसिद्धिमां मूकी देवानी म्हारी भाजना कदाप सहजे मफळ थई जाव. परंतु ते पछीना ग्रीष्मकाळना प्रारंभ दरम्यान, मुनिराज (हवे आचार्य) श्रीबल्लभविजयजी महाराजनी आमद भरेली विद्वत्ति अने प्रेरणापी प्रवर्तकजी महाराजनो मुंबई तरफ विहार करवानो अने आवतुं चोमासुं त्यां रद्देवानो विचार थयो. प्रवर्तकजी महाराजना अन्तेवातमां रहेनारा अमारामांता घगा सराए मुंबई जोयुं न हतुं तेथीं थमने पण ए जोवानी इच्छा थई आधीं हती. एटले अमे बघा मुंबई तरफ विहार करवा सम्मत थई तैयार थया. यथाक्रमे भरुच, सुरत, नवसारी, वलसाड विगेरे स्थानोमां थता, बेक महिनाना प्रवास पछीं मुंबई परोंच्या. प्रवर्तकजी महाराज तथा श्रीविजयवल्लभसुरेजी आदिनो बनेलो १७-१८ साधुओनो अमारो ए समुदाय गोडीजीना जैन उपाश्रयमां वर्षावास करवा स्थिर थयो.

*

म्हारी रुचि अने स्वभाव प्रमाणे म्हने गोडीजीना उपाश्रयतुं अने तेनी आसपासतुं अस्वच्छ वातावरण जराय न गम्युं. खास करीने शौचादि जवा माटेनी जे व्यवस्था ए उपाश्रयमां हती तेथीं तो हुं अत्यंत त्रासीं उठ्यो. २-३ दिवस सुधीं तो हुं शौच ज न जईं शक्यो. मुंबईमां क्यांय पण शौच माटेनी स्वच्छ, एरान्त अने सुद्धीं जग्या मळवीं अशक्य छे, एम म्हने ज्यारे जणांयुं त्तारे मुंबई आववानो अने जोवानो म्हारो जे उस्ताह थयो हतो ते विपादना रूपमां परिणत थयो. परंतु साथे एरु अन्य वृद्ध मुनि हता जे म्हारा प्रत्ये बहु ज ममत्व अने आदरभाव घरायता हता, तेमणे म्हने बालकेश्वरमां प्रण घत्तीं पासे आवेला जैन मन्दिरनो उपाश्रय घताव्यो अने नेपियन सी रोहनी नीचे आवेला दरियाना खुळा खडको देखाड्या के ज्यां आगळ शौचक्रियाने योग्य एरान्त अने स्वच्छ जग्या मुळम हती. म्हें म्हारी मुक्केजी अने मनोवृत्ति प्रवर्तकजी महाराजने निवेदन करी. तेमणे तरत ज प्रसन्नतापी म्हने बालकेश्वरमां जईने रद्देवानी अनुमति आपी. पेंला वृद्ध मुनिने पण थोडा समय माटे म्हारी साथे रद्देवा मोकल्या. जेटला समय सुधीं प्रवर्तकजी महाराज मुंबईमां रक्षा (लगमग ६-७ महिना) वेटलो थयो थलत म्हें बालकेश्वरमां ज व्यतीत कर्यो. अथार-नथार तेमने बंदन विगेरे करपा हुं गोडीजी जतो-आवतो अने म्हारा कार्यक्रमपी पाकेक करतो रद्देवो. समुदायमांथीं अन्यान्य साधुओ पण वारंवार बालकेश्वरना उपाश्रयमां आवता-जता रद्देवा अने म्हने पोताना सहवासनो लाभ आप्यां करता.

बडोदराना ऐला निवाम दरम्यान म्हें जे साहित्यिक आलेखन अने संपादन कार्य करवानी करणा करीं हतीं ते, त्यांथीं निहार करीने मुंबई आववानो प्रसंग उपस्थित थतां, चुंथाईं गई. अने जे ग्रन्थो प्रेसमां पाळू हता तेना कार्यमां पण शिथिलता आवी गई. परंतु मुंबईना निवास दरम्यान म्हने बीजा ज प्रकारना वातावरण अने विद्वत्समागममां आववानो अनेरो लाभ मळया लाग्यो अने तेना हींथे म्हारा जीवन विषेना समग्र दृष्टिकोणमां, धरमूळ परिषर्तन करणां अदृष्टित आन्शोडनो, म्हाणं मानसिक घरायळ अनुभवथा लाग्युं. जे जैन विद्वानोना विशिष्ट समागममां आववानो म्हने अर्दि प्रसन्न मळ्यो तेमां एरु तरफ पंडितपर्यं धी नायूरामजी

प्रेमी, पं० श्री जुगलकिशोरजी सुल्तार, स्व० साक्षर बन्धु श्री मोहनलाल दलीचंद देसाई जेवा जैन साहित्य अने इतिहासना मर्मज्ञ अभ्यासीयो अने अन्वेषको हता; लारे वीजी तरफ स्व० श्री वाडीलाल मोतीलाल शाहा तथा स्व० श्री मनसुखलाल खत्रीभाई महेता विगेरे जेवा विशिष्ट तत्त्वचिन्तक अने समाजसुधारक क्रान्तिप्रिय पुरुषो हता. बालकेश्वरना उगाश्रयमां अवार-नवार ए विद्वान् पन्धुओ बहु ज क्षेह अने आदरभावथी म्हारी पासे आवता अने परस्पर अनेक प्रकारनी साहित्यिक अने सामाजिक तत्त्वविचारणा करता. एमांथी म्हने विचारनी घणी नवी दृष्टिओ प्राप्त थया लागी अने जीवनना चाल्या आवता प्रवाहमां अनेक प्रकारनां घमळ उत्पन्न थया लाग्यां. म्हने एम लागवा मांड्युं के हुं जे स्थिति अने संयोगोमां जीवन व्यतीत करी रह्यो हुं ते म्हारी चित्तवृत्तिने बराबर बन्ध वेसतुं लागतुं नथी. प्रामाणिक साधुजीवनने आवश्यक एयी विरक्त मनोदशा म्हारी हती नहिं. वळी तेमां एया समूहमां रहेवाना प्रसंगो मळता गया, तेथी जे कांई थोडी घणी अन्धश्रद्धाना वळे, मनने पराणे विरक्ति तरफ दोरल्यां करतो हतो, ते श्रद्धा पण नष्ट थया लागी. जे साधुसमुदायना म्होटा टोळा साथे म्हारे मुंबईमां आशवानुं थयुं तेमां, पू. प्रयतंरुजी महाराजना अमारा नानकडा समुदाय सिवाय, अन्य ज मंडळनुं वधारे धर्म अने फारभारुं हतुं. ए मंडळमां घणा खरा ते ज मुनिमहाशयो हता जेमना सहयाममां रहेवानो म्हने सौथी प्रथम प्रसंग, उपर जणाच्या मुजब बडोदराना (संवत् १९६७) चातुर्मासमां मळ्यो हतो. बडोदराना ते निवास वखते तो म्हारी मानसिक भूमिका बहु ज अविकसित अने जीवन विपेनी फुसपना अस्फुटित दशामां हती. वीजी रीते पण हुं कोई पण प्रकारना कार्यसाधक सामर्थ्य वगरणो हतो. ते वखते पहेला धोरगना के बहु तो पठी वीजा-त्रीजा धोरणना निशाळीया जेवी ज्ञानशक्ति के आत्मशक्तिना भान जेटली, म्हारी आन्तर-बाह्य परिस्थिति हती. परंतु मुंबईना आ निवास समय दरम्यान, हुं वीजा फेटळंक धोरणो पसार करीने ते कर्ता कांईक वधारे ऊंची स्थितिप पहोंच्यो हतो. पटले म्हने हचे बडोदराना ते प्रथम चातुर्मासना जेवा यातावरगनी कशी बदेजक असर घाय तेम न हतुं. उळटुं एमांथी घणी खरी व्यक्तिओ तो हचे म्हारा आश्रय अने साहाय्यनी अपेक्षा राखनारी थई गई हती. पण मुंबईना निवास दरम्यान म्हने अमुक साधुओना जीवनी फेटळीक विशिष्ट अने सर्वथा अकलित घटनाओनो अभिनव अनुभव थयो अने तेथी अत्यार सुधी चाली आवती म्हारी एकंदर विचारसरणीमां, तदन नवीन ज प्रकारना विकस्यो उत्पन्न थया लाग्या. एकंदर साधुजीवननुं विचार घेतुं, म्हारा मानसिक चंक्रमणे बहु ज संकीर्ण देसाया मांड्युं अने एयी साधुओना टोळ्यामां रहेवानुं ज म्हने खटकथा लाग्युं. म्हारी मानसिक वृत्ति, जे कोई जातनी नूतन दिशा तरफ जवानुं घळग धारण करवा लागी हती, तेनो मुमेळ म्हें खोकारेल आपार अने सहवास साथे बराबर यनो होय एम म्हने न लागवा मांड्युं. प्रयतंरुजी महाराज तथा श्री चतुरविजयजी महाराज, जेमनी म्हारा उर सद्भाव भरेली कृपा हनी, तेओ पण वास्तविक रीते हो संप्रदायगत जीवनना अ दळालु आत्मा दता. ऐमनी साथे रहीं साधु संप्रदायथी विलक्षण के विसंगत एयो कोई पण प्रकारनो व्यवहार आपरपासी जो हुं दृष्ट रोवा इणुं हो तेथी जेमना मनने पण हेत घाय ए न्याभाविक ज हयुं; अने ऐमनी लागनीने प्रत्यक्षणे कोई पण रीते न दुमथवी खरी म्हारी चोखरी भावना थरती हती.

ए रीते वालकेधरना ए चातुर्मास दरम्यान, म्हारुं सतत संघर्षात्मक मनोमन्थन चालु रहुं. ए वधुं तो विस्तृत रूपे आलेखवानो अहिं प्रसंग नथी. अहिं तो फक्त पू० प्रवर्तकजी महाराज अने श्री चतुरविजयजी महाराज साथेनां पुनीत स्मरणोनी दृष्टिए ज एनी दूंदी नोंव लेवामां आवी छे.

*

घणुं करीने ए चातुर्मासना छेह्ला समयमां, पूनाना 'भांडारकर ओरिएन्टल रीसर्च इन्स्टीट्यूट'ना संस्थापकोमांनी मुख्य व्यक्तिओ—डॉ० गुणे, डॉ० वेस्वलकर अने डॉ० सरदेशांडुं वनेलुं एक डेप्युटेशन, मुंबईना जैन समाजने, ए नवीन स्थापित थता भारतीय साहित्यना संशोधन मन्दिने काईक आर्थिक सहायता अपाववानी विनंति करवा अर्थे आब्युं. मुंबई सरकारनी मालिकीनो, प्राचीन हललिखित ग्रंथोना संग्रह्नो जे महान ज्ञानभंडार, पूनानी डेकन कॉलेजमां राखवामां आवेलो हतो तेने, सरनारे ए इन्स्टीट्यूटना अधिकारमां अने स्थानमां राखवा देवानो स्वीकार क्यो हतो. ए ग्रन्थसंग्रहमां, जैन ग्रन्थोने पण घणो सारो संग्रह थएलो होवाथी, जैनेने पण एमां सहकार आपवो योग्य छे अने तेम थवाथी ए द्वारा जैन साहित्यना प्रकाशनने पण विशिष्ट लाभ मळे तेम छे—एवी दृष्टि लईने ए प्रतिनिधि मंडळ, गोडीजीना जैन उपाश्रयमां प्रवर्तकजी महाराज पासे आब्युं हतुं, अने वीजे दिवसे व्याख्यान वरते ए भाईयोए उपस्थित श्रोताओ आगळ पोतांनी इन्स्टीट्यूट विपेनी वधी कल्पना अने योजना रजु करी हती. हुं पण ए सभा प्रसंगे हाजर हतो. प्रवर्तकजी महाराजे तथा वीजा भाइओए ए प्रसंगे केटलुंकर प्रासंगिक विवेचन करीने जैन समाजे ए इन्स्टीट्यूटने यथाशक्य आर्थिक सहायता विगेरे आपवी जोईए एम जणाब्युं हतु.

जैन साहित्य अने जैन इतिहासतुं नवीन पद्धतिए संशोधन—प्रकाशन आदिना कार्यमां म्हने विशेष रस छे, तेथी म्हारा स्व० सहृदय साक्षरमित्र श्रीमोहनलाल द० देशाई डॉ० गुणेने खास मळवा माटे म्हारी पासे वालकेधर लईने आब्या. हुं इंग्रजी तो ते वरते विशेष समजी शकतो न हतो तेथी डॉ. गुणे भांगी—तूटी हिन्दीमां बोलवा लाग्या. परंतु म्हने मराठी भाषा ठीक ठीक समजाय छे अने बोलतां पण साधारण आवडे छे, ए जाणीने तेओ वधारे प्रसन्न थया अने अमे वेरु कळाक सुधी वेसीने जैन साहित्यविपेनी अनेक प्रकारनी चर्चा करी. म्हें तेमनी पासेथी पूना तेम ज तेमना नूतन स्थापित इन्स्टीट्यूट विपेनी वधी भावना विलारथी समजवानो प्रयत्न क्यो. डॉ. गुणेना पांडित्य अने उत्साहथी हुं तेमना व्यक्तित्व तरफ आकर्षायो अने म्हारी जिज्ञासा अने कार्यप्रवृत्तियो ते म्हारी तरफ आकर्षायो. म्हने तेमणे प्रत्यक्ष पूना आवचानो आमद क्यो अने पूनामां रहींने हुं जैनसाहित्यना संशोधन-प्रकाशन अंगे विशिष्ट कार्य करवानी साधन-सामग्री प्राप्त करी शकीश एवी तेमणे म्हने केटलीक कल्पना आपी. फर्ग्युसन कॉलेजमां उच्च प्रकारना अध्ययन माटे एक सेमिनारनी स्थापना करवामां आवेली छे अने तेमां एक-वे जैन स्कॉलरो पण जैन साहित्य अने तत्त्वज्ञाननो खास अभ्यास करी रखा छे—ए विगेरे हकीकत पण तेमणे म्हने जणावी.

*

डॉ० गुणेना मेळापथी म्हारुं मन पूनानी यात्रा करवा उत्सुक थयुं. पूना ते वखते भारततुं. एक मुख्य प्रगतिशील शहर मनातुं हतुं. राजकीय, सामाजिक तेम ज शैक्षणिक प्रवृत्तियोतुं ते म्होडुं केन्द्रस्थान हतुं. एटले पूना जवानी अने जोवानी म्हने खास उरकंठा थई रही. त्यां

जवाथी म्हने काई-काई नवुं जाणवानुं-विचारवानुं मळसे अने मनमां थता रहेता विचारमन्थनने कोई चोक्स प्रकारनुं स्वरूप प्राप्त थई शकसे, एवी आशाथी म्हें पूना जवानो संकल्प कर्यो.

घणुं करीने पोप यदमां के पछी माघ सुदमां प्रवर्तकजी महाराजे मुंबईथी विहार करी सुरत तरफ जवानो विचार कर्यो. परंतु घाटकोपर जोयुं न हतुं तेथी मुंबईथी रवाना थई दादर, कुर्लांने रस्ते घाटकोपर गया. हुं पण तेमनी साथे ज हतो. म्हें तेमने तथा श्री चतुरविजयजी महाराजने म्हारो विचार पूना जोवा जवानो छे ए विषे खुळा मनथी वात करी. तेमणे म्हारो विचार सहायभूतिपूर्वक सांभळ्यो. पूना अनेक दृष्टिए दर्शनीय स्थान छे, ए तो प्रवर्तकजी महाराज पण सारी रीते जाणता हता अने योग्य अवसर होत तो पोते पण पूना जवानुं पसन्द करत, एवी तेमनी इच्छा रहेती. एटले तेमणे म्हारा जवा माटे तो कशोय विरोध न कर्यो परंतु पोतानी पासे एवो कोई वीजो साधु नथी के जेने म्हारी साथे तेओ मोकली शके; अने एम एकाकी तरीके म्हारुं जवुं ए व्यक्तिनी दृष्टिए तेम ज समाजनी दृष्टिए वहु उचित न देखाय; तेथी तेमना मनने, म्हने मुक्तमने रजा आपवामां संकोच पण जरूर थयो हतो. पेला वीजा समुदायमांथी एक अन्य शुद्ध साधु म्हारी साथे आववा वहु उत्सुक हता, परंतु तेमनो स्वभाव वधारे उग्र अने तोरी हतो तेथी तेमने साथे राखवानी म्हारी इच्छा न थई. एरु-वे दिवसनी विचारणा पछी अने चर्चा पछी प्रवर्तकजी महाराजे म्हने प्रसन्नता पूर्वक जवानी रजा आपी अने घाटकोपरना अमुक गृहस्थोने म्हने पूना सुधी पर्वोचाडी देवानी योग्य भळामणो करी. तेओ पोताना अन्य शिष्यपरिवारसाथे घाटकोपरथी विहार करी अन्धेरी तरफ विदाय थया. हुं थोडा दिवस वधु घाटकोपर रोकायो.

*

ए रीते साधु तरीके एकाकी रहेवानो म्हने जीवनमां पहेलवहेलो प्रसंग प्राप्त थयो. थोडाक दिवस तो मनमां अनेक प्रकारना संकल्प-विकल्पो थयां कर्यो. एकाकी रहेवुं सारुं के नहिं एनी विचारणामां मन मुझातुं रळुं. छेवटे पूना गया पछी भविष्यनो विशेष विचार करवानो मने निर्धार कर्यो अने हुं घाटकोपरथी पूनाना मार्गे रवाना थयो. घाटकोपरना गृहस्थोए रस्तामां साथी तरीके एक नोकर जेवा भाणसने मोकली आप्यो. ठाणा, पनवेल, लोणावळा थई, रस्तामां कार्ळांनी गुफाओ जोई, ८-१० दिवसे पूना पर्वोच्यो. त्यां तेना आगला ज वर्षे स्थापित थएल 'भारत जैन विद्यालय' नामना वॉर्डिंग हाउस के-जे फर्ग्युसन कॉलेज रोड उपर आवेल रहाते करना बंगलामां सोलवामां आवेल हतुं-तेमां मुकाम कर्यो. वॉर्डिंगना एक कार्यवाहक भाई जे म्हने मुंबईमां ज परिचित थया हता तेमणे म्हारी त्यां रहेवा करवानी थोडीक व्यवस्था करी आपी.

पूनामां रहीने, भांडारकर इन्स्टीट्यूटने सहायतादि करवानी विविध प्रयत्तिओमां, भारत जैन विद्यालयने विरुसाववानी विविध योजनाओमां, तेम ज 'जैनसाहित्य संशोधक समाज'नी स्थापना करीने ते द्वारा संशोधनात्मक उच्च प्रतिनुं त्रैमासिक अने तेवुं अन्य साहित्य प्रकट करवानी घट्टुमुखी दिशाओमां, जे जे प्रयासो थया तेनी विगतमां उतरवानो अहिं अवसर नथी; फक्त एटळुं ज ए विषे प्रासंगिक व्हवेवानुं उचित छे के ए धर्षी प्रयत्तिथी हुं पू० प्रवर्तकजी महाराज तथा श्री चतुर-विजयजीने यथायसर परिचित राखतो हतो अने तेओ पण पत्रद्वारा ए वधुं जाणी-सांभळीने सदा पोतानो प्रसन्नभाव प्रकट करता रहेता हता. तेम ज म्हने अपेक्षित पुस्तको विगेरे मोकलवा रहीने यथायोग्य सहायता आपता रहेता हता.

*

તેના ધીજે વર્ષે આરા દેશમાં ભયંકર ઇન્ફ્લ્યુએન્જાની ધીમારીનો મહા પ્રંકોપ થયો અને તેના લીધે પૂનાના ઇ ઘોર્ડિંગ હાઉસમાં રહેતા વધા વિદ્યાર્થીયો પળ પોતપોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા અને ઘોર્ડિંગ હાઉસ વન્ધ જેવું થયું. હું મ્હારા આહારાદિની સુલભતાની દૃષ્ટિએ પૂના શહેરની જૈનધર્મ શાલામાં જઈને રહ્યો, પરંતુ થોડાક દિવસ પછી હું પળ ઇ વિમારીમાં સપડાયો. ઇકાકી જ હતો. સામે કોઈ પરિચારક કે પરિચિત જન જેવો ન હતો. ગામમાં જૈનો ઘણા હતા પરંતુ તેમને કોઈને મ્હારી કશી વિશેષ રચર ન હતી. તેથી કોઈ ડૉક્ટર કે વૈદ્યની કશી સહાયતા ન મળી. વરાવર ૧૦-૧૧ દિવસ સતત તાવ રહ્યો. ઇઠવા-વેસવાની શક્તિના અભાવે મ્હેં અન્ન લેવાનું તો સર્વથા વન્ધ જ કયું હતું; પરંતુ ધર્મશાલાનો ઇક મરાઠો નોકર, ક્યાંકથી મ્હારા માટે વ્હાના ઇક-વે પ્યાલા સવાર સાંજ લાવીને ઠાપી દેતો હતો, તેથી મ્હારા પ્રાણ ટકી રહ્યા હતા. ધીમે ધીમે તાવ તો ઇતર્યો પરંતુ ઔષધાદિ સપચાર અને વોપળાત્મક આહારના અભાવે શરીર તદન શુષ્ક થઈ, મસ્તિષ્ક પળ શુષ્ક થઈ ગયું; અને હું જાણે મ્હારા મન અને શરીર તંત્ર ઇપરનો કાઠૂ ગુમાવી વેઠો હોઝં તેવી સ્થિતિમાં મૂકાઈ ગયો. પછીથી મુંવઈ - ઘાટકોપરના વેક પરિચિત સ્નેહી જનોને તેની રચર પડી. પંડિતજી સુપલાલજી, જે તે ઇરતે આગરામાં હતા તેમને પળ રચર પડી. ઇટલે ઇક-વે સ્નેહી જનો પરિચર્યા માટે ઠાવી પહોંચ્યા. પ્રયત્નકરી મહારાજને સમાચાર મળતાં તેઓ પળ ઇહુ ચિંતિત થયા અને તેમણે પળ પોતાના પરિચિત ભાવક જનોને મ્હારી ઇયગ્ય પરિચર્યા ઠાય તેવી ત્વાસ સૂચનાઓ મોકલવી. પૂનામાં ઇયગ્ય પરિચર્યા ઠાય તેવું ન જળાયાથી ઘાટકોપરવાલા સેઠ પરમાનંદ રતનજીએ પોતાના ઇસાહ અને સેવાભાવને વશ થઈ, મ્હને ગાઢીમાં વેસાઢી પૂનાથી ઘાટકોપર પોતાના મકાને ઇઈ ઠાવ્યા. ફેટલાક સારા ડૉક્ટરો અને વૈદ્યોને વતાવી મ્હારો ઇયગ્ય ઔષધોપચાર કરવામાં ઠાવ્યો અને ઇ રીતે વેક મહિનામાં હું કાઈક સ્વસ્થચિત્ત થયો. પછી મ્હારી ઇચ્છાને અનુસરી મ્હને ફરી પાઠો પૂના પહોંચાઢી દેવામાં ઠાવ્યો. હું ત્યાં પાઠો મ્હારા પૂર્વનિયોજિત કામે ઇઠળ્યો.

પૂનાના પ્રગતિપરાયળ ઇવાવરણે મ્હારા મન ઇપર અનેક પ્રકારની અસરો નિપજાવ્યા માંઢી. જે સ્થિતિમાં હું હતો તે સ્થિતિ તો મ્હને સંતોષજનક મ્હોતી જ લાગતી. સમાજસેવા, સાહિત્યસેવા અને દેશસેવાના અનેક નવા નવા તરંગો અને વિકલ્પો મનમાં ઇત્વન્ન થયાં કરતા હતા. પૂનામાં રહેતું રહેતાં મ્હને ધીજા પળા વિદ્વાનો, દેશનેતાઓ અને સમાજસેવકોના પરિચયનો લાભ મળતો ગયો. જૈન સમાજના પળ ફેટલાક ત્વાસ ઠાગેવાન ધનિકો તેમ જ વિચારશીલ સજનોનો પરિચય વપતો રહ્યો. જૈન સમાજની સૌથી વધારે વ્રાંતિકારી વ્યકિ સ્વ૦ સેઠીજી અર્જુનલાલજીનો પળ મ્હને ત્યાં ધનિષ્ઠ સમાગમ થયો અને તેમની સાથે ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજનૈતિક વિચારોનો ત્વા જ મિનિમય થતો રહ્યો. જૈન સમાજની વ્યાપક જઢતા અને દેશકાલ-પરાઢમુગ પ્રવૃત્તિ જોઈ જોઈને મન તિષ્ઠ થયાં કરતું હતું. હું કરવાથી જૈન સમાજની પ્રગતિ ઠાય અને જૈન ધર્મ વધારે ઇકોવ-કારક વને તેની નાના પ્રકારની કલ્પનાઓ ઠાવ્યાં કરતી હતી. મ્હારી ઠાન્તરિક ચિત્તવૃત્તિ વિરચિત્તે વ્હાત્ની હતી કે અન્યાય પ્રકારની કોઈ ઠાસલિઓને ઇચ્છતી હતી - ઇની પળ મ્હને વિવિધ તર્વળાઓ થયાં કરતી હતી. યૌવનમુલમ ફેટલાક મનોવિકારો પળ અન્તરના પઢરા પાઠ્ઠલ વધારેક વધારેક ઠોકિયું કરી જતા હતા. પરિણામે મ્હારું મન કોઈક નૂતન માર્ગે પ્રયાળ કરવા, નૂતન શેત્રમાં પ્રવેશીને કાર્ય કરવા અને નૂતન પ્રકારના વીષનનો અનુમય લેવા માટે વધારે ને વધારે ઇત્તુક થવા ઇામ્યું. ધાર્મી તરકથી જૈન સાહિત્ય, જૈન ઇતિશાસ અને જૈન તરવજ્ઞાનનાં અધ્યયન-અલ્લોકન-

मनन-चिन्तन आदिनी जे काई नवी दृष्टि प्राप्त थई हती अने तेना लीचे ए विषयो तरफ पण मन खूब आकृष्ट थतुं हतुं. तेथी जैनवाङ्मयनी विशेष प्रसिद्धिनी कोई प्रवृत्ति हाथमां लई तेने ज जीवनतुं प्रधान कार्यक्षेत्र घनाववानी पण भावना तैटली ज बलवती थयां करती हती.

पूनामां जतां साथे ज म्हने एक विशिष्ट प्रतिभाशाली अने विचारशील युवक जैन बन्धुना समागमनो लाभ मळयो जेणे तरेतमां ज पूनानी फर्ग्युसन कॉलेजमां रहीने जैन तत्त्वज्ञाननो मुख्य विषय लईने बी. ए. नो अभ्यास पूरो कर्यो हतो, अने त्यांनी ज फिजोसॉफिकल सेमिनारनी स्कॉल-शिप मळवाथी जैन तत्त्वज्ञाननो विशेष अभ्यास करवानी दृष्टिए त्यां फेलो थईने रखा हता. ए युवक बन्धु ते म्हारा एक प्रिय शिष्य अने प्रियतर मित्र जेश भाई श्री रसिकलाल छोटालाल परीख—जेओ अत्यारे अमदावादी सुप्रसिद्ध 'गुजरात विद्यासभा' (जूनी 'गुजरात चर्नांक्युलर सोसायटी') ना उषतर अध्ययन अने संशोधन विद्याविभागना मुख्य अधिष्ठाता (डायरेक्टर) छे. भाई श्री रसिकलाल गुजरातना समर्थ चिन्तकोमांना एरु विशिष्ट चिन्तक छे. एमना चिन्तनशील स्वभावे अने प्रगतिवादी विचारे, म्हारा मन उपर अने जीवन उपर केटलीक विशिष्ट असरो फरी छे. पूनातुं कार्यक्षेत्र छोडीने 'गुजरात विद्यापीठ'नी सेवामां जोडावा गाटे म्हें जे निर्णय कर्यो तेमां अनेक अंशे प्रेरकरूप थनार म्हारा ए सुहृद्द बन्धुजन छे. पूनामां गया पळी म्हें म्हारा ए प्रतिभाशाली युवक मित्रने साहित्यिक कार्यमां सहकारी घनाव्या. भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूटना जैन ग्रन्थोतुं विस्तृत सूचिपत्र घनाववामां, 'जैन साहित्य संशोधक'तुं संपादन करवामां, तेम ज धीजा तेवा संशोधनात्मक निबन्धो विंगेरे छपवामां, म्हने तेमनो घणो उपयोगी सहकार मळवा लाग्यो. ए घरते अने पूनाना ए भांडारकर इन्स्टीट्यूट जेवी ज कोई संस्था गुजरातमां स्वभावी जोडिए अने महाराष्ट्रनी माफक गुजरातमां पण ऐतिहासिक अन्वेषण—संशोधन आदितुं कार्य थयुं जोडिए; तेम ज महाराष्ट्रीय विद्वानो अने समाजसेवको जेवा गुजरातमां पण विद्वानो अने सेवको तैयार थया. जोडिए—इत्यादि प्रकारना अनेक मनोरयो कर्यां करता. केटलांक कौटुंबिक कारणोने लईने पळी भाई श्री रसिकलालने अमदावाद जयानुं थयुं अने त्यां साक्षरवर्ये श्री रामनारायण वि० पाठक विंगेरे मित्रोनी साथे जोडाई एक शिक्षण कार्य करवारी संस्थानी स्थापना द्वारा तेमां जोडाया.

पूनामां आ रीते म्हारुं कार्य चालू ज हतुं, ते दरम्यान म्हने लोकमान्य टिळकना परिचयमां आववतानो अनेरो लाभ मळयो. ते साथे महिळविश्वविद्यालयना संस्थापक महर्षितुल्य प्रो. कर्वेना समागमनो पण प्रसंग मळयो. सर्वट्रस्ट ऑफ इन्डिया सोसायटीना एक धार्मिकोत्सव प्रसंगे महात्माजी पूनामां आव्या त्यारे तेमने पण प्रत्यक्ष मळवानो योग बन्धो अने तेमनी साथे म्हारा पोताना जीवनलक्ष्य विषे केटलीक सामान्य चर्चा करवानो पण अनपेक्षित अथसर मळयो. महात्माजीए धर्मदावादां सापेळा सत्तामह-आधम विषे केटलीक विगतो जाणया-सांभळवामां आवी हती, तेथी फोक फोक घरते ए सत्तामह-आधममां जईने महात्माजीनी प्रेरणा नीचे ज, कोई सेवाकार्यमां जोडाई जयानो तरंग पण मनमां आरी जतो हतो. ए दृष्टिए म्हें केटलाक मित्रो साथे विचार-विनिमय करवाना उद्देशथी पत्रव्यवहार पण चालू कर्यो हतो.

ए रीते मनमां अनेक प्रचारना विषायेनी सतत भरती-ओट घर्षां करती हती, ते घरते ज, १९२० ना ऑगस्टनी १ टी ठारिये महात्माजीए भारतने स्वयंत्र करवाना हेतुथी ब्रिटीश सरकार

સાથે અસહકારાત્મક અભિનવ સંપ્રામની ઉમ્ર ઉદ્ધોષણા કરી. તેના લીધે દેશવ્યાપી અદ્ભુત આન્દોલન શુરુ થયું. અસહકારના વહુમુસ્તી કાર્યક્રમમાં સરકારી શિક્ષણ સંસ્થાઓનો બહિષ્કાર કરવાનો પગ નિર્ણય કરવામાં આવ્યો હતો અને તેના પ્રતિયોગમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ સંસ્થાઓ સ્થાપિત કરવાનો નિશ્ચય થયો હતો. એવા વિશિષ્ટ પ્રકાર યાઢી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ સંસ્થા તરીકે સૌથી પ્રથમ મહાત્માજીની જ સીધી દોરવળી નીચે, અમદાવાદમાં 'ગુજરાત વિદ્યાપીઠ' સ્થાપિત કરવાની યોજના થઈ અને તેમાં પ્રથમ સંસ્થાપક-સેવકો તરીકે જોડાવાનો જે જે ડરસાદી વન્ધુઓએ વિચાર કર્યો હતો તેમાં ખાઈ શ્રી રસિકલાલ પળ એક પ્રમુખ વ્યક્તિ હતા. તેમણે મ્હને પત્ર દ્વારા પોતાનો વિચાર જણાવ્યો અને સાથે ઇ પળ જણાવ્યું કે મ્હારે પળ ઇમાં જોડાઈને હવે દેશસેવાની નૂતન દીક્ષા લેવી જોઈએ—ઇલાદિ. ખાઈ રસિકલાલ મ્હારા વિચારોથી મુપરિચિત હતા અને મ્હારી ચિત્તવૃત્તિનું પળ તેમને કેટલુંક દર્શન થપ્લું હતું; તેથી તેમણે, મ્હારા જીવન માટે ઇ એક ઉત્તમ અને પવિત્રતમ કાર્યક્ષેત્ર છે ઇમ જણાવી મ્હને ઇમાં સમ્મીલિત થવાની વિશિષ્ટ પ્રેરણા કરી. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ દ્વારા ગુજરાતમાં એક પ્રતિષ્ઠિત ઇતિહાસિક સંશોધન મન્દિરની પળ સ્થાપના થઈ શકશે અને તે રીતે પૂનામાં ષેસીને જે મનોરથો કરવામાં આવતા હતા તેની પળ કાંઈક સિદ્ધિ સાધી શકારો. વિગેરે વિગેરે.

સ્થાપિત થનાર ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સેવામાં હું કાંઈક યોગ્ય ડપયોગી થઈ શકીશ ઇવી ષાત મહાત્માજી પાસે પળ મૂકવામાં આવી. મહાત્માજીએ તે ષાતને સહર્ષ ઘષાધી લીધી અને મ્હને અમદાવાદ આવવા માટે આમંત્રણ મોકલવામાં આવ્યું. હું ઇ માટે ગંમીર ખાવે વિચાર કરવા લાગ્યો. કોઈ પળ પ્રકારનો નિશ્ચય કરું તે પહેલાં એકવાર મ્હારે અમદાવાદ જઈને ષધી પરિસ્થિતિનું પ્રલક્ષ ડવલોકન કરી લેવાની અને પોતાને યોગ્ય ઇ કાર્યક્ષેત્ર છે કે નહિ, તે સમમ રીતે સમજી-વિચારી લેવાની તક લેવી જોઈએ—ઇવી ટપિથી મ્હે એક ષાર અમદાવાદ જવાનો નિર્ણય કર્યો.

ઇવામાં જ મહાત્માજી કાર્ય પ્રસંગે મુંઝઈ આવ્યા અને મ્હને તેમણે મુંઝઈમાં મઢી જવા માટે ષાસ માળસ મોકલી સન્દેશો કહેવડાવ્યો. આશ્વિનમુડી ૧૨ નો ઇ દિવસ હતો. તે જ રાત્રે અનેક સંકલ્પ-વિકલ્પોની મધામળ સાથે હું પૂનાથી ગાડીમાં ષેસીને મુંઝઈ આવ્યો અને ગામદેવીના રેષાશંકર જગજીવનદાસ મહેતાના મકાનમાં મહાત્માજી ડતર્યા હતા ષ્યાં તેમને મઢ્યો. ષધી ષાતચીત ષઈ. તેમણે મ્હને તે જ સાંજે, પોતાની સાથે જ, અમદાવાદ આવવાની આઢ્ઠા કરી. હું સાથે થયો. ષીજી સષારે અમે આગન્દ ડતર્યા અને ષ્યાંથી પછી આશ્વિન પૂર્ણિમાનો ઢાકોરનો મેલ્લો મરાયો હતો તેમાં ગયા. આસો વદ ૧ ના દિવસે અઘ્યારેક ષાઘ્યાના મુમારે અમદાવાદ—સલ્લામદ આશ્રમમાં પહોંચ્યા. મહાત્માજીએ પોતાના જ ષેસયાના રૂમમાં મ્હને ડતારો આપ્યો. ૪-૫ દિવસ હું ષ્યાં રહ્યો અને ખાવી 'ગુજરાત વિદ્યાપીઠ'ની ષધી રૂપરેષાનો પરિચય મેલ્લવ્યો. ખાઈ શ્રી રસિકલાલ વિગેરે સાથે ષર્ષા કરીને નિર્ણય ડપર આવ્યો અને પછી પાછો પૂના આવી ષ્યાંનું કેટલુંક કાર્ય આટોપી આગામી કાર્તિક મુડી ૫ ના દિવસે ગુજરાત વિદ્યાપીઠની જે વિધિપૂર્ષક સ્થાપના થવાની હતી તેમાં ડપસ્થિત થવાનો નિશ્ચય કર્યો.

મ્હે ઇ રીતે નવીન જીવનમાર્ગ લેવાનો જે નિર્ણય કર્યો તેની જાળ તરવ જ પ્રયર્તકજી મહારાજને પળ કરી દીધી હતી અને માયમરેલી ઢમા ષાચના પૂર્ષક મ્હે તેમના ષાતસરય મરેલ ષાસીર્ષાદની

पण याचना करी होती. तेमनो टुंको उत्तर आव्यो के 'तमे सर्ववाते मुझ छो. जे कांई निर्णय कर्यो हशे ते पोवाना आत्माना हिताहितने लक्ष्यमां राखीने ज कर्यो हशे.' विगेरे.

म्हें म्हारा ए निर्णयने 'जैन'विगेरे पत्रो द्वारा जैन समाज आगळ पण जाहेर कर्यो अने संकल्प प्रमाणे कार्तिक सुदी पंचमीए (जैन समाजगां सुप्रसिद्ध ज्ञानपंचमीना दिवसे) थनारा 'गुजरात विद्यापीठ'नी स्थापनाना शुभमुहूर्त प्रसंगे हाजर थयो. ए दिवसे म्हें म्हारा गुरुपदने सूचवता एवा देखाता जैन साधुवेपनो परित्याग करी सामान्य जनसेवकनो नूतन वेप धारण कर्यो. ए वेप परित्याग करवाना विषयमां महात्माजीनी पण खास प्रेरणापूर्ण विशिष्ट सम्मति मळी होती. प्रारंभमां तो म्हने केटलीक अकळामण थती रही परंतु धीरे धीरे मननुं वळण वदलातुं गयुं अने हुं अन्तरधी तेम ज बहारधी नवा वेशने अनुरूप थई गयो.

आ रीते जीवन नाटकतुं हचे ननुं ज दृश्य शुरु थयुं. म्हारुं ए जातनुं वेपपरिवर्तन अने जीव-नपरिवर्तन स्वाभाविक रीते ज जैन समाजना केटलाक विभागमां टीकातुं पात्र वनुं. केटलाक बन्धुओए म्हें जे क्युं छे ते ठीक ज क्युं छे एवो अनुकूल मत वताव्यो, तो केटलाके हुं संयमधी भ्रष्ट थई पतित थयो छुं विगेरे-एवो प्रतिकूल अभिप्राय प्रकट कर्यो. रूढीप्रिय अने स्थितिशील वर्गनी दृष्टिए तो हुं संयमधी अने जीवनधी भ्रष्ट ज थएलो देखाणो; अने तेथी तेमणे म्हारा कृत्यने स्वच्छ-न्दतातुं पोपक गणावी ठीक ठीक बघोडी काढ्युं. आ वधी घटनाधी प्रवर्तकजी महाराजना मन बपर श्री असर थई हशे अने तेमनो पण म्हारा विपे केवो भाव थयो हशे तेनी कशी विशेष खबर तरत न पडी अने तेथी हुं पण म्हारा मनमां केटलोक संकोचभाव सेवतो, केटलाक समय सुधी, तेमने पत्रादि विगेरे लखी शक्यो नहिं.

*

गुजरात विद्यापीठमां जोडाईने म्हें धीमे धीमे म्हारुं काम चालु क्युं. महात्माजीनी खास इच्छा अने प्रेरणाधी म्हारा नियामरूपणा नीचे 'गुजरात पुरातत्त्वमन्दिर'नी स्थापना करवामां आवी. भाई श्री रसिकलाल परीख तेना मुख्य मंत्री तरीके नियुक्त थया. पूताना भांडारकर रीसर्च इन्स्टीट्यूट जेवी संस्था गुजरातमां स्थापन थएली जोवानी कल्पनाना जे स्वप्नो, अमे वे वर्ष पहेलां ज, पूतानां सेवता हता, ते अकल्पित रीते ए पुरातत्त्वमन्दिरना रूपमां सिद्ध थएलां जोई मनमां आनन्द अने ब्रह्मसना तरंग उल्लसवा लाग्या. समय जतां पुरातत्त्वमन्दिरनुं कार्यक्षेत्र समृद्ध अने सुप्रतिष्ठित थतुं गयुं. अध्ययन, अध्यापन, संशोधन, संपादन अने प्रकाशन आदि विविध प्रकारतुं कार्य ए मन्दिर द्वारा थया लाग्युं अने गुजरात तेम ज गुजरात बहार तेनी सारी ख्याति थया लागी. पं० श्रीसुरलालजी, पं० श्री बेचरदासजी तथा प्रसिद्ध बौद्धसाहित्यवेत्ता स्व० अध्यापक श्री.धर्मानन्दजी कोसंबी जेवा लब्धप्रतिष्ठ विद्वानो ए मन्दिरना सेवको तरीके म्हारी साथे जोडाया.

म्हने परोक्ष रीते जाणया मळ्युं के आ वधी प्रवृत्ति जाणी-सांभळीने प्रवर्तकजी महाराजनुं मन प्रसन्न ज थयुं हतुं अने म्हारा प्रत्ये तेमनो तेवो ज सद्भाव रहेलो हतो. पछी कांईक प्रसंग लईने हुं तेमने साक्षात् बंदन करवा पाठण गयो. म्हने तेमणे पूर्वना जेवा ज वात्मस्व भावधी न्हवराव्यो. श्री चतुरविजयजी महाराजे पण एवा ज ज्ञेयधी म्हने आचक्र्यो. म्हारो संकोच दूर थयो अने जाणे हुं पूर्वनी जेम ज तेमना अन्वेषासमां रहेलो छुं एवो सुरानुभव करवा लाग्यो.

संप्रदाय अने समाजनी मर्यादामांथी वहार जनार तथा समाजना श्रद्धा भगना श्रद्धालु वर्गनी दृष्टि ए टीरुपात्र बननार म्हारा व्यक्तित्व विषे, ज्यारे म्हें तेमनो आवो उदार अने स्नेहाद्र-भाव अनुभव्यो त्यारे म्हारी तेमना प्रत्येनी जे श्रद्धा हनी ते अनेकगणी वधी गई. म्हने तेमनामां साची साधुताना अभिनव दर्शन थयां अने हुं तेमनो अ-तरंगथो पूजक अने प्रशंसक बन्यो.

पछी तो वर्षमां एकाववार तेमने वंदन करवा जवानो प्रसंग हुं अवश्य लेतो रहेतो. पाटणना भंडारोमांथी के तेमना पोताना बडोदरानी भंडारमांथी जे कोई ग्रन्थ विनोरेनी म्हने जरूर पढती ते तेओ मुक्तमने मोनखावता रहेता अने म्हारी यत्किंचिन् साहित्यसेवामां सदाय सद्दर्प सहायता आपता रहेता.

सने १९२८ मां म्हारो विचार जर्मनी जवानो थयो, त्यारे ते अंगेनी रखर आपवा तेम ज तेमना आशीर्वाद मेळवया माटे पण हुं तेमनी पासे खास गयो हतो. जर्मनीथी पाठा आव्या पछी १९३० ना नमरु सत्याग्रह वाळा संप्राममां जोडावानुं थयुं अने तेथी जेठनिवास भोगववानुं भाग्य मळयुं. जेलमांथी मुक्ति मळवा पछी, स्व० बाबू श्री महादुरसिंहजीना उःसाद् अने आमंत्रणने वस थई, भारतना जगत्सिद्ध महान् कविवर गुरुदेव रवीन्द्रनाथ प्रस्थापित विश्वविख्यात 'शान्तिनिकेतन-विश्वभारती'मां 'जैन ज्ञानपीठ'नी स्थापना द्वारा त्यां रही 'सिंधी जैन ग्रन्थमाळा' प्रकाशित करवानो उपक्रम कर्यां. ए कार्य माटे म्हने पाटणना भंडारोमांथी केटलीक 'विशिष्ट प्रकारनी साहित्यिक सामग्री प्राप्त करवानी जरूर पडी अने तेथी सने १९३१ ना ग्रीष्मकाळना बेक महिनानो कार्यक्रम थोजी हुं पाटण गयो. पंडितजी सुमलालजी पण ते प्रसंगे साथे आव्या हता. ए वसते पू० श्री चतुरविजयजी महाराजे भंडारोमांथी प्रतियो मेळवया करवामां जे अतन्य सहायता आपी हती अने तेनुं जे थोडुंक टुंकुं वर्णन, म्हें स्व० बाबू श्री महादुरसिंहजीनां लखेलां स्मरणोमां आभ्युं छे, ते ज अहिं उद्धृत करीने सन्तोष मानीश.

"उम ग्रीष्मकाळके अवकाशमें में अहमदाबाद आया और पण्डितजी वगैरहको साथ ले कर पाटणके भण्डारोंमेंसे साहित्यिक सामग्री इकट्ठी करने तथा ग्रन्थोंकी प्रतिलिपियाँ आदि करने करानेके निमित्त दो एक महीने वहाँ ठहरा। मेरे परमपूज्य गुरुस्थानीय प्रवर्तकजी श्री कान्तिविजयजी महाराज तथा उनके साहित्योद्धारकार्यनिरत सुचतुर शिष्यप्रवर मुनिवर श्री चतुरविजयजी महाराजकी मेरे प्रति अप्रतिम वसलता एवं ममताके कारण, मेरे अपने कार्यमें उनसे संपूर्ण सहायता मिलती रही और उसके कारण भण्डारोंका निरीक्षण करनेमें मुझे यथेष्ट सफलता प्राप्त हुई। पाटणके भण्डारोंकी सुव्यवस्था और सुरक्षा आदि करनेमें जितना परिश्रम और जितना उद्यम मुनिवर्य श्री चतुरविजयजीने किया, वैसा आज तक किसी साधुने, किसी ज्ञानभण्डारके निमित्त किया हो ऐसा मुझे ज्ञात नहीं है। वे बडे कर्तव्यनिष्ठ और साहित्य-संरक्षक साधुपुरुष थे। मैंने पहले पहल अपने ग्रन्थसम्पादनका "ॐ नमः सिद्धम्" का पाठ उन्हींसे पढा था। पाटणमें संवर्षीके पाडेमें जो ताडपत्रका मुख्य भण्डार है उसके ग्रन्थोंकी प्रशस्तियाँ आदि लेनेमें स्वयं इन शिष्यवत्सल मुनिवरने मुझे बहुत सहायता की। सैरुडों ही प्रशस्तियाँ उन्होंने अपने हाथसे लिख कर मुझे दीं। उस उग्र ग्रीष्मकाळके भर मध्याह्नमें वे सागरगच्छके उपाग्रथसे चढ कर सबर्षीके पाडेमें पहुँचते और भंडारके पिटारोंमें रखे हुए सैरुडों ही पुस्तकोंके बस्तोंको अपने हाथसे उठा उठा कर इधर उधर रखते और अमीध पोथीको खोज कर निम्नलते। भण्डारकी पोथियोंको रखनेके लिए कुछ आलमारियाँ नहीं थी सो उनके बनवानेकी इच्छा श्री चतुरविज-

यजी महाराज कर रहे थे। मैंने यह सब हाल सिंधीजीको लिख भेजा और सूचित किया कि यदि उनकी इच्छा हो तो इस भण्डारके रक्षणकार्यमें कुछ मदद देने योग्य है। इसके उत्तरमें उन्होंने ५०० रु. के नोट भेजे जो मैंने श्रीचतुरविजयजी महाराजको ज्ञानोद्धार कार्यमें समर्पण कर दिये।”

*

सिंधी जैन ग्रन्थमाळानुं काम हाथमां लीधा पटी म्हारे अवार-नवार पाटग जवानो प्रसंग उपस्थित थतो अने त्यां हूं ए पूज्योना साध्विष्यमां रहींने म्हारुं काम सिद्ध करतो. प्रसंग विशेषो उपर एमना प्रमुखपणानीचे म्हारां व्याख्यानो विगोरे पण थतां.

पू० प्रवर्तकजी महाराज विशेष वृद्ध थया हता, विहारादिनी प्रवृत्ति तेमना माटे अशक्य वनी हती, तेथी तेओ त्यां पाटणमां ज हवे शिरवास करीने रखा हता. श्री चतुरविजयजी महाराजनुं वय पण वधतुं जतुं हतुं अने तेमने पण वृद्धावस्थानी विशेष असर थनी जती हती; छतां तेओ पोतानुं संशोधननुं अने संपादननुं कार्य अविरतभावे कर्ये जता हता. हवे श्री पुण्यविजयजी पण तेमना समकक्ष सहकार्य कर्ता थया हता. वंने गुरु-शिष्योए 'वसुदेव द्विण्डी' अने 'बृहद्रूपसूत्र भाष्य-टीका' जेश महान् ग्रन्थोना संशोधन-संगाननुं कार्य हाथमां लीधुं हतुं. अत्यार सुधीमां तेमणे एकला हाथे नाना-म्होटा ७०-८० संस्कृत, प्राकृत ग्रन्थो संपादित करी प्रकाशमां मूकी दीधा हता. तेमना अनुकरणरूपे वीजा पण केटलाय साधुओ पोन-पोताना नामनी जुदी जुदी ग्रन्थमाळो प्रकट करवानी स्वर्द्धा करया प्रेरया. परंतु तेमना जेटली सफळता कोई पण न मेळनी शक्या. तेमनुं संगान कार्य वधु चोक्ससाइ भरेलुं अने शुद्धिपूर्ण छे. तेओ वनतां सुधी संपाद्य ग्रन्थनी अनेक प्रतिथो मेळयवा प्रयत्न करता अने ते उरथी सारी प्रेसकॉपी करी-करानी, जुदी जुदी प्रतिथो साथे पाठभेदादिने सरखावी, उपयोगी जणातां पाठानरोने टिप्पणीमां मूकी, सुवाच्य अने सुदृश्य रीते पुस्तको मुद्रित करवानी कळामां कुशळ हता. वीजा वीजा साधुओ द्वारा थपला ते जावना पुस्तकोना मुद्रणमां भाग्ये ज तेवी कुशळता दृष्टिगोचर थसे. तेमना संगानित ग्रन्थोमां 'सभाष्य-सटीक बृहद्रूपसूत्र' तेमना परिश्रम, कौशल्य अने अध्ययनना एक चिरस्मारक तरीके छेरासे.

*

प्रवर्तकजी महाराज तथा तेमना उपदेशधी पाटणमां सेठ हेमचन्द्र मोहनलाल नामना गृहस्थे पोताना पितानी पुण्यस्मृतिमां 'हेमचन्द्राचार्य जैन ज्ञानमन्दिर' नामनुं एक सुन्दर ज्ञानभवन तैयार करावुं जेमां पाटणना भिन्न भिन्न स्थानोमां रहेला मुख्य मुख्य ग्रन्थभंडारोने एकत्र गोठववामां आढ्या छे. जैन ग्रन्थोना विशाल संग्रहनी दृष्टिए ए ज्ञानभंडार साराय भारतवर्षमां एकमेवाद्वितीय जेवो छे. जैन संप्रदाय सिंघाय ब्राह्मण अने बौद्ध संप्रदायना पण केटलाक एथा विशिष्ट ग्रन्थो ए भण्डारोमां सुरक्षित रखा छे जेमनी प्रतिलिपिओ, भारतमां अन्यत्र कथांय उपलब्ध थती नथी. हस्तलिखित ग्रन्थोनी प्राचीनतानी दृष्टिए पण पाटणनो ए ग्रन्थसंग्रह अनन्य कोटिनो गणी शक्य तेवो छे.

संवत् १९९५ ना चैत्रवदमां (तिथि ३. ४. ५; वा. ७. ८. ९ सन् १९३९) ए जैन ज्ञानमन्दिरनो उद्घाटन समारंग करवामां आढ्यो. ते प्रसंगे गुजराती साहित्य परिषद्ना उपक्रमे परिषद्ना प्रमुद अने गुजराती अस्मिताना अनन्य प्रतीक जेश साक्षरवर श्रीयुन कनैयालाल

માળેકલાલ મુન્શી—જેઓ તે વખતની મુંબઈની કૉમ્પેસ સરકારમાં ગૃહમંત્રીના ઉચ્ચ સ્થાન પર અધિષ્ઠિત હતા—ના અધ્યક્ષ પગા નીચે, 'હેમચન્દ્ર સારસ્વા સત્ર' ઉજવવાની પળ યોજના કરવામાં આવી. મુંબઈ, અમદાવાદ, વઢોદરા, ભાવનગર વિગેરે સ્થલેથી ગુજરાનના અનેક વિદ્વાનો, લેલકો અને સાહિત્યિકો તે પ્રસંગે ઉપસ્થિત થયા હતા. ૩ દિવસ એ સમારંભ ઉજવાયો અને તેમાં અનેક વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો તેમ જ નિવંધવાચન વિગેરે થયાં. પ્રાયઃ દરેક સભામાં પ્રવર્તકજી મહારાજ તથા શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ પોતાના સમગ્ર શિષ્ય પરિવાર સાથે ઉપસ્થિત રહેતા હતા. આ પંક્તિઓનો લેલક પળ એ પ્રસંગ ઉપર પૂજ્યશ્રીના સ્વાસ આમંત્રણથી, ઉપસ્થિત થયો હતો અને પ્રસંગને અનુરૂપ વિશિષ્ટ દૃષ્ટિવિન્દુથી આલેલેલો 'રાજર્ષિ કુમારપાલ' એ નામનો એક નિવંધ, પળ સભા સમક્ષ મ્હં વાંચ્યો હતો. પ્રસંગોચિત સભા આગલ એક અન્ય સંભાવણદ્વારા પાટણના જૈન મંડારોના ઉદ્ધાર અને સંરક્ષણ સંબંધે એ વસ્ત્રે જ્ઞાનોપાસક ગુરુ-શિષ્યોએ વર્ષો સુધી જે સતત પરિશ્રમ ઉઠાવ્યો અને શ્રાવણને એ વિષયમાં જે પ્રેરણાત્મક ઉપદેશ આપ્યો તેની પગ મ્હં કેટલીક રૂપરેલા પ્રદર્શિત કરી જેથી શ્રોતાઓને તે કાર્યની વિશિષ્ટ કલ્પના સમજાણી અને એ ઉભય પૂજ્ય ગુરુ-શિષ્યોને પળ વિશેષ આન્તરિક સન્તોષ થયો.

પાટણમાં એ ઉત્સવ ઉજવાયો તેની પહેલાં, ૫-૬ મહિના પૂર્વે જ 'ભારતીય વિદ્યાભવન'ની સ્થાપના થઈ હતી અને એ દિવસોમાં એની કેટલીક યોજનાઓ થોડું થોડું મૂર્તસ્વરૂપ લઈ રહી હતી. મળનના સંસ્થાપક અને સંયોજક શ્રી મુન્શીજીના સાદર આમંત્રણને વડા થઈ હું પળ એના વહતરમાં જે યથા-યોગ્ય સહકાર આપવા પ્રેરાયો હતો તેની કેટલીક કલ્પના પ્રવર્તકજી મહારાજ તથા શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજને એ સમયે મ્હં આપી હતી જે સાંભળી વસ્ત્રે જળ વહુ પ્રસન્ન થયા હતા. શ્રીયુત મુન્શીજીના સંબંધમાં, અન્યાન્ય જૈન સાધુ વર્ગની જેમ તેમનો પગ એવો અભિપ્રાય વધવાયો હતો, કે મુન્શીજીનું માનસ જૈનસંપ્રદાય તરફ ઈર્ષ્યાભાવ અને તિરસ્કારાત્મક વિચાર ધરાવનારું હોઈ, એમણે પોતાની કૃતિઓમાં જૈન આચાર્યો અને જૈન વ્યક્તિઓને ઈરાદાપૂર્વક ક્ષુદ્રચરિત્રવાલ્કી આલેલિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તે સંબંધમાં પળ મ્હં તેમને શ્રી મુન્શીજી સાથે મ્હારો જે જાતનો અંગત સંબંધ છે અને એ સંબંધ દ્વારા એમના માનસનું મ્હને જે નિખાલસ દર્શન થયું છે તે વિશેની કેટલીક હકીકતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાથી, પ્રવર્તકજી મહારાજના ઉદાર મનને કેટલોક સંતોષ થયો હતો અને મુન્શીજીના વિષયમાં તેમનો આદરભાવ વધ્યો હતો; અને તેથી જે ઘણતે મુન્શીજી તેમના દર્શન નિમિત્તે સાગર-ગચ્છના ઉપાશ્રયમાં ગયા તે વખતે તેમણે વહુ જ પ્રસન્ન અને ઉદાર મને તેમની સાથે વાર્તાલાપ કર્યો હતો.

પાટણમાં ઉજવાયેલા એ 'હેમસારસ્વનસત્ર'ના ઉત્સવ પછી ધોડાક જ મહિના ઘાદ, ઘટલે સં. ૧૯૯૬ ના કાર્તિક કૃષ્ણ પક્ષમાં, શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજનો, ધોડાક જ દિવસની વ્યાધિના યોગે, સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેથી એ ઉત્સવ પ્રસંગે જે તેમના ચરણવન્દન કરવાનો લાભ મ્હને મળ્યો તે મ્હારા માટે અતિમ નિવહ્યો.

સંવત્ ૧૯૫૬ ની સાલથી પાટણના જૈન મંડારોને મુઘ્યવસ્થિત કરવાની પ્રવૃત્તિ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે જે આરંભી હતી તે સં ૧૯૯૬ માં થયેલા તેમના જીવનના અન્તસમય સુધી— ઘટલે કે પૂરા ૪૦ વર્ષસુધી તેમણે એ જ્ઞાનોદ્ધારની સમ્યક્ ક્રિયાપ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખી હતી. આવી રીતે એકામ ભાવથી અને એકાન્ત રૂપથી અર્ધાં શતાબ્દી સુધી સતત જ્ઞાનોપાસનામાં નિમગ્ન રહેનાર અને અવિરત ધમ સેવનાર અન્ય કોઈ જૈન સાધુના જીવનનો મ્હને પરિચય નથી થયો.

प्रवर्तकजी महाराजनुं चय पण ए वखते लगभग ९० वर्षनुं थयुं हतुं. पोतानी हयातीमां ज पोताना आवा सुचतुर, सुशील अने श्रुतनिष्ठ शिष्यनो स्वर्गवास थई जवाथी तेमना समत्वपूर्ण अने निर्द्वन्द्व आत्माने पण आन्तरिक आघात थाय ते स्वाभाविक हतुं. श्री चतुरविजयजी म. ना स्वर्गवास पछी हुं वयारे तेमना चरणवन्दन करवा गयो वयारे तेमणे म्हारी आगळ पोतानी ए आत्मवेदना फेटलेक अंशे प्रकट करी'हती. वयारे म्हने सविशेषपणे जगायुं के ते शिष्यवत्सल गुरुवरनो पोताना सुशिष्यना सद्गुणो तरफ फेटलो सद्भाव अने ज्ञेदानुराग हतो.

प्रवर्तकजी महाराजनी शारीरिक स्थिति वयोमानानुसार स्वाभाविक रीते ज बहुश्रीण थई गई हती अने तेमां आ शिष्यवियोगनुं निमित्त मळ्युं तेथी ते शरीर हवे वधारे दिवस टकी शके तेम नथी एम म्हने स्पष्ट लाग्युं हतुं. एवी अवस्थामां पण तेमणे म्हारी साथे तेटळा ज वात्सल्यभावथी थोडी पणी वातचीत करी अने म्हारा तरफथी संपादित थता ग्रन्थो विगेरे विषे पोतानी जिज्ञासा वृत्ति वतावी.

संवत् १९९८ ना आषाढ मासनी सुदी ११ नी पुष्य तिथिए तेमनो पण स्वर्गवास थयो अने एम, ए वझे गुरु शिष्यो थोडा ज समयना वियोग पछी पाळा स्वर्गलोकरुमां सहवासी थई गया.

आ रीते जो के ए वझे साधु पुरुषोनुं स्थूल शरीर मारा चर्मचक्षुने अटष्ट थयुं छे परंतु मारा मानस चक्षुने तो तेमनी प्रतिकृतिओ सतत तेवी ज देखायां करे छे; एटळुं ज नहि पण अनेक वार म्हने स्रग्गमां पण तेमनां दर्शन थयां करे छे जे भाग्ये ज अन्य व्यक्तिओ विषे हुं अनुभवुं छुं.

हुं म्हारी जातने तेमना प्रकट शिष्य तरीके ओळखाववा के आलेखवा नथी इच्छतो. कारण के म्हारी जीवनचर्या तदनु रूप रही नथी. आचार अने विचारथी हुं वर्तमानमां तदन एवं भिन्न व्यक्तित्व घरावुं छुं जे ए साधुपुरुषोना जीवन अने मानस साथे सर्वथा असंबद्ध अने अननुरूप जेवुं लागे. एवी परिस्थितिमां म्हारी जातने तेमना एक शिष्य तरीके व्यक्त करवी ते हुं एक प्रकारनी तेमनामां रहेला गुरुभावनी आशातना जेवी समजुं छुं. छावां अन्तरथी हुं तेमने गुरुभावे ज ममन करुं छुं, अने ए दृष्टिए ज तेमना विषेनी आ स्मरण-श्रद्धां ज लि तेमनी ज्ञानवान् आत्मगोतिने समर्पण करीने, यत्किंचित् मानसिक आनुष्यानुभव प्राप्त करवा इच्छुं छुं.

वीरशुद्धा १, वि. सं. २००५ }
(दिनांक १०. मार्च. १९९९) }
भारतीय विद्या भवन, बंबई }

जि न त्रि ज य

ધર્માભ્યુદય મહાકાવ્ય અને મહામાત્ય વસ્તુપાલ-તૈજપાલ

લે. - શ્રીયુત કનૈયાલાલ ભા. દવે

અન્નદાનૈઃ પયઃપાનૈર્ધર્મસ્થાનૈશ્ચ ભૂતલમ્ ।

યશસા વસ્તુપાલેન દક્ષમાકાશમણ્ડલમ્ ॥ ૧ ॥

અપરેશતરિણી

ઇતિહાસ શબ્દનો વાચ્યાર્થ પ્રાચીન ઇતિવૃત્ત એવો થાય છે. પરંતુ વ્યાપક દૃષ્ટિયે તપાસતાં તે શબ્દના મિત્ર મિત્ર પર્યાયો માલુમ પડે છે. તેમાં એકલાં ચરિત્રો જ ગુણવામાં આવે છે એવી દૃઢ માવના આજે જન-સમાજમાં પ્રચલિત છે પણ તેના કરતાં ઇતિહાસ વીઝી કેટલીયે વિશિષ્ટ વાવતો જેની કેં ધર્મ, ન્યાય, દાન, ઔદાર્ય, રાજધર્મ, સચરિત્ર, શીલ, તપ, વિવેક, દાક્ષિણ્ય વગેરે લોકોત્તર ધર્મોનું શિક્ષણ આપે છે. જે ઇતિહાસ જનસમાજને કર્તવ્યના પાઠ ન શીખવે તેને સાચો ઇતિહાસ કહી શકાય નહિ. તેમ નિઃસરર ઇતિવૃત્તોની ગણના ઇતિહાસપ્રત્યોમાં કરવાથી ઊલટું ઇતિહાસનું ગૌરવ ઘટે છે. ગુજરાતનો મધ્ય-કાલીન ઇતિહાસ પહેલ પાઢેલા કાચ જેવો છે. તેના દરેક પાસાનું નિરીક્ષણ કરતાં તેમાં જુદા જુદા રંગો ભાસે છે. સાદા શબ્દોમાં કહીયે તો તે એક જ્ઞાનપોય છે. ઇતિહાસનાં કેટલાંક વિશિષ્ટ લક્ષણો તેમાં જોવામાં આવે છે. રાજા અને પ્રજાના ગૌરવાન્વિત સંસ્મરણોથી તે સભર છે. તેમાંથી એક નરસાર્કલના ચારિત્રની યશગાથાનુ વર્ણન કરવાનો અર્શ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

તે ચરિત્રનાયક કોણ ! જેણે સમસ્ત ગુજરાતને દેરાલપમંડિત કરી હતી. પોતાનું સમસ્ત જીવન જે મહાનુભાવે લોકન્યાય માટે જ નિવૉધ્યું હતું. એ દાનેષ્ઠીમાં કર્ણ અને વલિના અત્તારરૂપ હતો. શાંતિ એ વૈશ્ય હોવા છતાં યુદ્ધકલામાં તે સપરકેસગી ગણાતો. રાજસટપટમાં ચાણક્ય સમાન મુસ્તરી હોવા છતાં વિદ્વત્તામાં તેણે મહાકવિની ઉપાધિ મેઝવી હતી. તે હતો પ્રાગ્વાટકુલભૂષણ ધર્મધુરંધર સચિવેન્દ્ર વસ્તુપાલ - જેણે એકલા જૈન ધર્મનાં જ નહિ પણ શૈવ, વૈષ્ણવ, શાક્ત અને મુસ્લીમ ધર્મોનાં પણ દૃઢા દાષ્ટ્યે ધર્મરૂપોં કર્યાં હતાં. તેનું ચરિત્ર એક જ્ઞાનસંહિતા જેવું છે જેનું અનુશીલન અને શ્રવણ શ્રોતા, યક્તા ઉભયનું વલ્યાણ સાધે છે. એટલું જ નહિ પણ માનવજન્મના સાફત્વનું સાધન કરવાની પ્રેરણા કરી સાચો રાહ સૂચવે છે. તેના સારાવ જીવનમાં ધર્મ, દાન, શીલ, તપ, વિવેક, સચરિત્ર, વિનય વગેરે ઉત્તમ ગુણોની સુગમ પ્રમતી રહી છે. આવા લોકોત્તર ગુણોને ઊર્ડે સેઓ જૈન અને જૈનેતર સમાજમાં યુ સન્મા-નનીય બન્યા હતા. તેમણે રાજા અને પ્રજાની અનન્ય પ્રીતિ મેઝવી પોતાનું જીવન ધન્ય કર્યું છે એટલું જ નહિ પણ તેમના પ્રાતઃસ્મરણીય નામોર આજે જનસમાજમાં અમરતા પ્રાપ્ત કરી છે.

§ ૧. વસ્તુપાલચિપયક ઇતિહાસિક સાહિત્ય

આ મહાનુભાવનું ચરિત્ર અને તેના સુશ્ન કાર્યો નિરૂપિત કરતા કેટલાય પ્રત્યો આજે ઉપલબ્ધ પાય છે. તેના ઘગાવરા સંસ્કૃતમાં અને વાવિના વીના ગૂર્નેર ભાગમાં રચાયા છે. આ ચરિત્રપ્રત્યો વૈકી કેટલાક તેમની દયાનીનાં જ રચાયા છે જે તેમના આશ્રિત કવિયરો દ્વારા તેમણે કરેલ સન્મયોની પ્રશંસા કરવા લગાવા હતા એમ જગાવ છે.

પ્રફર્યાત કવિ સોમેશ્વરે 'કીર્તિકૌમુદી' ગ્રન્થ તેમના જીવન અને કવનનું સ્તવન કરવા રચ્યો છે. આ સિવાય 'સુરયોત્સવ' અને 'ઉદ્ધાવરાઘવ'ના છેલ્લા સર્ગોમાં પોતાની પ્રશસ્તિ સાથે વસ્તુપાલના જીવનને લગતી ટૂંક હકીકત આપી છે. તેણે વંશવેળા ગિરનાર અને આઝૂ ઉપરના મંદિરોની પ્રશસ્તિ રચનાર આ જ કવિ હતો. તેમાં પણ વસ્તુપાલના ચરિત્ર અને સ્તુતિમાં માટે ટૂંક નોંધ કરી છે. વીજા એક અરિસિંહ નામક કવિએ વસ્તુપાલના જીવન સાથે તેણે કરેલાં સુકૃત કાર્યોનું વિવેચન કરવા 'સુકૃતસંકીર્તન' નામક ગ્રન્થ રચ્યો છે જેમાંથી ચાવઢા અને ચૌલુક્યોનો પણ કેટલોક ઇતિહાસ મળી આવે છે. જયસિંહ સૂરિએ 'હમ્મીરમદમર્દન' નાટક અને 'વસ્તુપાલ પ્રશસ્તિ' કાવ્યો રચ્યાં છે. તેમાં વસ્તુપાલની યુદ્ધકુશલતા અને હમ્મીર સાથે થયેલ યુદ્ધ પ્રસંગને નાટકના રૂપમાં યોગ્યા છે. આ વધામાં નવીન માત પાઢતાં તેમનાં ગુરુ ઉદયપ્રમસૂરિવિરચિત 'ધર્મામ્યુદય' અને 'સુકૃતકીર્તિકલ્લોલિની' કાવ્યો છે. એમાંના 'ધર્મામ્યુદય' કાવ્યનું વિસ્તૃત વિવેચન પ્રસ્તુત લેખમાં કરવાનું હોવાથી તેનો પરિચય આગલ ઉપર વિસ્તારથી આપવામાં આવ્યો છે જ. 'કીર્તિકલ્લોલિની' ગ્રન્થ એક સર્વોત્કૃષ્ટ કાવ્ય છે. તેની પ્રાસાદિકતા, આલંકારિકતા અને પયરચના ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના જોવામાં આવે છે. 'સુકૃતસંકીર્તન'ની માફક તેની શરૂઆત વનરાજથી કરવામાં આવી છે. તેમાં ચાવઢા અને ચૌલુક્યોનો ક્રમવદ્ધ ઇતિહાસ આપ્યા પછી વસ્તુપાલવંશવર્ણન, વસ્તુપાલ-ચરિત્ર અને તેનાં ધર્મકાર્યોની ટૂંક નોંધ આલંકારિક માપામાં રજુ કરી છે. આ વધાં કાવ્યોની રચના વસ્તુપાલની સમકાલીન છે. ઇટલે તેમની ઐતિહાસિકતાના વિષયમાં શંકાને અવકાશ નથી. કદાચ પ્રશંસાત્મક વર્ણનોમાં અલંકારયુક્ત હકીકતો મૂકી હોય તે સ્વાભાવિક છે.

વાલચંદ્રસૂરિએ 'વસંતવિલાસ' કાવ્ય રચ્યું છે જેમાં વસ્તુપાલનું જીવનવૃત્ત અને તેના સત્કાર્યોનું વિસ્તૃત વર્ણન સંસ્કારી માપામાં આપ્યું છે. વસ્તુપાલના જીવન બાદ તરત જ રચાયા ગ્રન્થોમાં આ સુલ્ભ છે. કારણ કે તે વસ્તુપાલના મરણવાદ ધોડાંક જ વર્ષોમાં રચાયો છે. આ સિવાય મેરુતુંગકૃત 'પ્રવંધચિંતામણિ', જિનપ્રભરચિત 'તીર્થકલ્પ', રાજશેઠ્ઠરકૃત 'ચતુર્વિંશતિપ્રવંધ'માં પણ વસ્તુપાલના જીવનને સ્પર્શ કરતી કેટલીક હકીકત નોંધાઈ છે. છેલ્લામાં છેલ્લું વ્યવસ્થિત રીતે રચાયેલું જિનહર્ષકૃત 'વસ્તુપાલ-ચરિત્ર' છે જેમાં કેટલીક અનન્ય હકીકતો સચવાઈ છે. તે માટે મારે 'કીર્તિકૌમુદી' અને 'ચતુર્વિંશતિ-પ્રવંધ'ના આધાર ઉપર રચવામાં આવ્યું છે.

ગૂર્જર માપામાં હીરાનંદસૂરિ, લક્ષ્મીસાગરસૂરિ, પાર્શ્વચંદ્ર અને સમયસુંદર વગેરેએ 'વસ્તુપાલ રાસા'ઓ રચ્યા છે જે લગભગ સંસ્કૃત કાવ્ય ગ્રંથોને અનુરૂપ છે. વર્તમાન યુગમાં કેટલાક વિદ્વાનોએ તેમના ચરિત્રને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અવલોક્યું છે. સ્વ. ચીમનલાલ ઢાઢામાઈ દલાલે 'સુકૃતસંકીર્તન', 'વસંત-વિલાસ', 'હમ્મીરમદમર્દન' અને 'નરનારાયણાનંદ'ની પ્રસ્તાવનામાં તત્સંબંધી વિદ્વત્પૂર્ણ સંશોધનો કર્યાં છે. આ સિવાય સ્વ. વલ્લભજી આચાર્યે 'કીર્તિકૌમુદી'ના ગુજરાતી માપાંતરની પ્રસ્તાવનામાં, શ્રી. ક્ષત્રેરી જીવણચંદ્ર સાકરચંદે 'જૈનપત્ર'ના અંકમાં અને શ્રી નરહરિમાઈ પરિલે 'મધપૂઢા'માં વસ્તુપાલના જીવન સંબંધી લેલો લખ્યા છે. 'નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા' મા. ૪ ના અંક પહેલામાં શ્રી. શિવરામ શર્માએ "સોમેશ્વરદેવ ઓર કીર્તિકૌમુદી" નામક વિવેચનપૂર્ણ નિબંધ લખ્યો છે. આ વધાનો સમન્વય સાધી શ્રી મોહનલાલ દલીચંદ્ર દેશાઈએ 'જૈન સાહિત્યના સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'માં વસ્તુપાલચરિત્ર અને તેના સાહિત્યની સુંદર સમાલોચના કરી છે. આ વધા ગ્રન્થોની હકીકત લગભગ એક વીજાને મળ્લી આવે છે. કેટલાકમાં તેનાં સુકૃત કાર્યો અને વર્ણનોની વધવટ જોવામાં આવે છે. ઉપર્યુક્ત ગ્રંથો પૈકી ઘણાકરા વલ્કે 'ધર્મામ્યુદય-કાવ્ય' સિવાયના વધા ગ્રન્થો પ્રકાશિત થયા છે. હવે આ ઐતિહાસિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિવિદુ રજુ કરતો

‘ધર્મામ્બુદય’ ગ્રંથ પરમપૂજ્ય મુનિવર શ્રી પ્રથર્તક કાંતિવિજયજીના સુશિષ્ય—પ્રશિષ્ય મુનિ શ્રી ચતુરવિજયજી અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી જેવા વિદ્વાન્ સાધુ પુરુષો દ્વારા સંપાદિત થઈ ‘સિંધી જૈન ગ્રન્થમાલા’ના એક મૂલ્યવાન મણિ તરીકે પ્રકાશમાં મુકાય છે જે અભિનંદનાર્હ છે. એમાંથી વસ્તુપાઠના જીવન ઉપરાંત કેટલીક અન્ય હકીકતો પણ જાણવા જેવી મઠ્ઠી શકે છે. વસ્તુપાઠનાં અનેક સંસ્કારોમાં શત્રુંજય અને રૈવતકની સંઘયાત્રા એ મહત્ત્વનું ધર્મકાર્ય હતું. આ યાત્રાની કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકતો ‘ધર્મામ્બુદય’ પૂરી પાડે છે.

§ ૨. ધર્મામ્બુદય યાને સંઘપતિચરિત્ર મહાકાવ્ય

આ મહાકાવ્ય તેના અભિધાન અનુસાર સંઘાધિપતિઓનાં કર્તવ્યને લગતાં ચરિત્રો રજુ કરે છે જેથી સમાજના માનસ ઉપર ધર્મામ્બુદયની છાપ પડે છે. તેની વીજી વિશિષ્ટતા તેમાંથી વસ્તુપાઠચરિત્રની સહેજ શાંખી થવા ઉપરાંત સંઘપતિ વસ્તુપાઠે સંઘસહિત કરેલ શત્રુંજયતીર્થની મહાયાત્રાનું વ્યવસ્થિત વર્ણન છે. આ આશ્ચર્ય ગ્રન્થ શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયો છે. તેના કુલ પંદર સર્ગ અને ૫૨૦૦ શ્લોક છે.^૧

તેની રચના મહાકાવ્યની પદ્ધતિએ કરવામાં આવી છે. તેનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ ઇતિહાસલક્ષી છે. તેમાં વસ્તુપાઠવંશવર્ણન, વસ્તુપાઠના કુલગુરુઓનો પરિચય, વસ્તુપાઠે કરેલ સંઘયાત્રાનું વર્ણન અને વસ્તુપાઠના ગુરુ વિજયસેન સૂરિના નાગેન્દ્રગચ્છમાં થયેલ પૂર્વાચાર્યોની રસિક હકીકત નોંધાઈ છે. વાકીના સર્ગોમાં પુણ્યવિત્ર મહાપુરુષોનાં પૌરાણિક વર્ણનો છે. આ ગ્રન્થનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયો છે. તદુપરાંત દરેક સર્ગના અંતમાં મૂકાયેલા વસ્તુપાઠના પ્રશંસાત્મક શ્લોકો પણ ખુદા ખુદા છેદોમાં છે, જ્યારે પૌરાણિક હકીકતો રજુ કરતા વાકીના સર્ગો મોટે ભાગે અનુપ્રેમમાં લખાયા છે. આ વધા છેદોમાં શાર્દૂલવિક્રીડિત, સમ્બરા, ઇંદવઝા, વસંતલિલકા અને મંદાક્રાંતા મુખ્ય છે. કાવ્યની ભાષા પ્રાસાદિક અને સાલંકાર છે. આશ્ચર્ય ગ્રંથ અર્થગાંભીર્ય અને પદલાલિત્વની શમક વાળો છે. દરેક સર્ગના અંતે વસ્તુપાઠની પ્રશંસા કરતા એક વે શ્લોકો મૂકવામાં આવ્યા છે જે વસ્તુપાઠનું અપ્રતિમ ગૌરવ પ્રદર્શિત કરે છે. આ પદ્ધતિ ‘સુકૃતસંકીર્તન’, ‘નરનારાયણાનન્દ’ અને ‘વસંતલિલાસ’કારે પણ અલ્પભાવે કરી છે. આ મહાકાવ્યના કેટલાક શ્લોકો ‘નરનારાયણાનન્દ’, ‘ઉપદેશ-તરંગિણી’ અને ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’માં ઉદ્ધૃત થયા છે.^૨ વસ્તુપાઠ જેવા કવિવરે પોતાના જ કાવ્યમાં ‘ધર્મામ્બુદય’ના કેટલાક શ્લોકોને સ્થાન આપી તે ગ્રંથનું મહત્ત્વ અદ્વિતીય હોવાનું જાહેર કર્યું છે. આથી વસ્તુપાઠના હૃદયમાં આ ગ્રન્થ માટે અનન્ય સદ્ભાવ હતો એમ પણ જણાય છે. સત્પુરુષ પોતાની શ્લાઘા સ્વમુલે કરે એ અયોગ્ય લેખાય એ ન્યાયે વસ્તુપાઠે ગુરુની ઉક્તિઓ મૂકી હશે એમ સાધારણ અનુમાન પાય છે. વીજા કોઈ કવિની તેવી ઉક્તિઓ નહિ ગ્રહણ કરતાં ગુરુના જ શ્લોકો કેમ દાખલ કર્યા એ પ્રશ્નના સમર્પનમાં એમ કહી શકાય કે આ ગ્રન્થોક્ત ગુરુદેવની ઉક્તિઓએ વસ્તુપાઠના માનસ ઉપર વધુ પ્રભાવ પાડ્યો હતો જેનો સચોટ પુરાવો ‘ધર્મામ્બુદયકાવ્ય’માંથી ઉદ્ધૃત કરેલ ગુરુમોક્ત ઉક્તિઓ આપે છે. આ ગ્રન્થનું મુદ્દયનામ ‘સંઘપતિચરિત્ર’ છે પણ તેમાં ધર્મનો અમ્બુદય સાધનાર્તા, ધર્મ ઉપર પ્રકાશ વેરનાર્તા

^૧ પ્રલોકમય ગ્રન્થમાં વિગળત્વ વિનિશ્ચિતમ્ । દ્વાવિંશદશસ્લોકોદ્વિપદાશ્લોકીભિતમ્ ॥

^૨ શુભો ‘નરનારાયણાનંદમહાકાવ્ય’ના સર્ગ ૨,૯,૧૦ ના અંતે શ્લોકો તથા ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’ અને ‘ઉપદેશ-તરંગિણી’માં સંમહાવેલા ‘ધર્મામ્બુદયકાવ્ય’ના શ્લોકો.

वस्तुपाळना धर्मिक सत्कर्मोनुं विवरण रज्जु करायुं होई तेनुं अपर नामं 'धर्माभ्युदय महाकाव्य' छे एवो अभिप्राय ग्रन्थकार धरावे छे.^१

§ ३. ग्रंथप्रयोजन

आ ग्रंथनुं समुत्थान केवा कारणने लई ययुं हतुं ते माटेना स्वतंत्र उल्लेखो कर्ताए रज्जु कर्या नयी. वस्तुपाळनो अनन्य धर्मप्रेम सुप्रसिद्ध छे. जगतनी व्यामोह भावनानुं भान तेने जीवननी शरुआतमां ज ययुं हतुं. असार संसारनी प्रलोभनजनक अने वंचक भावनाओधी दूर रहेवा तेनुं हृदय हमेशां प्रयत्न करतुं. मनुष्यजन्मनुं साचुं श्रेय जगत्कल्याण अने धर्माचरणमां ज छे एवो गुरुद्वारा मळेजो अमून्य उप-देश तेनी रोगरगमां बहेतो हतो. सत्त्वशुद्ध भावनाओना प्रतापे तेओ सदाकाळ जीवनसाफल्यनो सर्वो-त्कृष्ट मार्ग श्रवण, मनन, सत्समागम अने अनुशीलन द्वारा मेळवना प्रयत्न करता हता. एक वखत वस्तु-पाळे पोताना कुण्डगुरु विजयसेनसूरिने जिज्ञासापूर्वक मनुष्यजन्मनी सार्यकतानुं साधन पूळ्युं हतुं.^२ गुरवे तेनो जवाब टूंकमां ज आपतां धर्मनां गूढ तत्त्वो दान, शील, तप अने भावना(प्रभावना)मां समायेळा होवानुं निदर्शन करतां भावनानी प्रधानता दर्शावी. परंतु वस्तुपाळना हृदयनुं समाधान ययुं नहि. मंत्रीधरना हृदयमां छूपायेळी आत्मकल्याणनी उत्कृष्ट भावना जोतां गुरु श्री विजयसेनसूरिये फरीधी ते ज हकीकतने पूता विवेचन सह वस्तुपाळने समजावतां कय्युं के, पुण्यकार्यो करनार मनुष्य स्वच्छ बुद्धि अने परोपकार द्वारा पोतानुं जीवन धन्य बनावे छे. कल्याणकारी उत्तम भावना द्वारा जगत्कल्याण-कारी प्रभावना साधी शकाय छे. बहुमां ऋषिप्रणीत भावनानां प्रशस्त्य अंगो निरूपित करतां अष्टाहिका महोत्सव, रथयात्रा अने तीर्थयात्रानो उल्लेख करी सर्व सुकृत कार्यामां संसंध तीर्थयात्रा करवानुं भारपूर्वक जणाच्युं. त्सार वाद तीर्थयात्राविधि, तेना नियमो, संघपतिए पाळवानां व्रतो अने धर्मकर्मोनुं सशास्त्र वर्णन करतां संघपति वनी तीर्थयात्रा करवानो आदेश आप्यो. एतल्लं ज नहि पण पूर्वकाळमां जे धर्मद्रष्टा महापुरुरोए यात्राओ अने धर्मकार्यो कर्या हता तेना यथास्थित विवेचनो कर्या अने ते ज प्रमाणे धर्मशास्त्र-कारोये निर्दिष्ट करेळ तीर्थयात्रा विधिसह संसंधयात्रा करी समाजमां नवीन आदर्श पेदा करवा वस्तुपा-ळने खास उपदेश आप्यो.

• आधी ग्रन्थप्रयोजननुं मुख्य कारण जनसमाजमां धर्माचरणनी शुद्ध भावना पेदा करवा माटेनुं ज हतुं जेने आ ज ग्रंथना केटलाक श्लोकोधी पुष्टि मळे छे.^३ आ ज ग्रन्थकारे वस्तुपाळनुं वंशवर्णन अने सुकृत कार्यानी भव्य नोंध रज्जु करतुं 'सुकृतकीर्तिकल्लोलिनी' नामक काव्य सर्वोत्कृष्ट भाषामां रच्युं छे, छतां फरीधी ते ज चरित्रने विशिष्ट कारण सिराय कर्ता पुनः प्रतिपादित करे तेम मानी शकाय नहि. वळी 'धर्माभ्युदय काव्य', तेनुं कथासाहित्य, अने तेमां समाएळा धार्मिक शोक वगैरेनो विचार करतां आ ग्रन्थ धर्मप्रचारना शुभ उद्देशाना कारणे अने वस्तुपाळनी तीर्थयात्रानुं ऐतिहासिक वर्णन करवा माटे रचवानां

१ छत्रपतिचरितमेतत्, इतिनः कर्णावतंसतां नयत । धीवस्तुपालधर्माभ्युदयमहो महितमाहात्म्यम् ॥
 धर्माभ्युदयकाव्य. सर्ग १, श्लो. १०.
 २ इतिविशेष मन्त्रीघः, इतप्रामात्रिकृदियः । गला पुरो गुरोत्सव, नला विज्ञो व्यजिहार ॥

 एतय कारणं विशिष्टभिरुपं निरूप्यताम् ॥ कारणानां हि नानात्वं, कार्यभेदाय जायते ॥
 धर्माभ्युदय. सर्ग १, श्लो. २१-२३
 ३ एतत् सुवनेरचितं, विशालं हरणमनपुगुरवम् ।
 संकपीधरचरितं, एतदुदितं कुरत हरि उन्तः ॥ धर्माभ्युदय. सर्ग १५, ४०.
 प. १०. ५

‘ધર્મામ્યુદય’ ગ્રંથ પરમપૂજ્ય મુનિશ્રી શ્રી પ્રવર્તક કાંતિવિજયજીના સુશિષ્ય—પ્રશિષ્ય મુનિ શ્રી ચતુરવિજયજી અને મુનિ શ્રી પુણ્યવિજયજી જેવા વિદ્વાન્ સાધુ પુરુષો દ્વારા સંપાદિત થઈ ‘સિંધી જૈન ગ્રંથમાલા’નાં એક મૂલ્યવાન મણિ તરીકે પ્રજ્ઞાશમાં મુકાય છે જે અભિનંદનાર્હ છે. એમાંથી વસ્તુપાઠના જીવન ઉપરાંત કેટલીક અન્ય હકીકતો પણ જાણવા જેવી મઠી શકે છે. વસ્તુપાઠનાં અનેક સત્કાર્યોમાં શત્રુંજય અને રૈવનકર્મી સંઘયાત્રા એ મહત્ત્વનું ધર્મકાર્ય હતું. આ યાત્રાની કેટલીક વિશિષ્ટ હકીકતો ‘ધર્મામ્યુદય’ પૂરી પાડે છે.

§૨. ધર્મામ્યુદય યાને સંઘપતિચરિત્ર મહાકાવ્ય

આ મહાકાવ્ય તેના અભિધાન અનુસાર સંઘાધિપતિઓનાં કર્તાવ્યને લગતાં ચરિત્રો રજુ કરે છે જેવી સમાજના માનસ ઉપર ધર્મામ્યુદયની છાપ પડે છે. તેની ધીજી વિશિષ્ટતા તેમાંથી વસ્તુપાઠચરિત્રની સહેજ જાણી યા ઉપરાંત સંઘપતિ વસ્તુપાઠે સંઘસહિત કરેલ શત્રુંજયતીર્થની મહાયાત્રાનું વ્યવસ્થિત વર્ણન છે. આ આશ્લેષ ગ્રંથ શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયો છે. તેના કુલ પંદર સર્ગ અને ૫૨૦૦ શ્લોક છે.^૧

તેની રચના મહાકાવ્યની પદ્ધતિ કરવામાં આવી છે. તેનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ કૃતિહાસલક્ષી છે. તેમાં વસ્તુપાઠવંશવર્ણન, વસ્તુપાઠના શુભગુરુઓનો પરિચય, વસ્તુપાઠે કરેલ સંઘયાત્રાનું વર્ણન અને વસ્તુપાઠના ગુરુ વિજયમેન સૂરિના નાગેન્દ્રગચ્છમાં થયેલ પૂર્વાચાર્યોની રસિક હકીકત નોંધાઈ છે. બાકીના સર્ગોમાં પુણ્યવિત્ર મહાપુરુષોનાં પૌરાણિક વર્ણનો છે. આ ગ્રંથનો પહેલો અને પંદરમો સર્ગ વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયો છે. તદુપરાંત દરેક સર્ગના અંતમાં મૂકાયેલા વસ્તુપાઠના પ્રશંસામક શ્લોકો પણ જુદા જુદા છેદોમાં છે, જ્યારે પૌરાણિક હકીકતો રજુ કરતા બાકીના સર્ગો મોટે ભાગે અનુષ્ટુપમાં લખાયા છે. આ વધા છેદોમાં શાર્દૂલવિક્રીડિત, સમધરા, રૂદ્રવજ્રા, વસંતતિલકા અને મંદાક્રાંતા મુખ્ય છે. કાવ્યની ભાષા પ્રાસાદિક અને સાલંકાર છે. આશ્લેષ ગ્રંથ અર્ચમાંમીર્ય અને પદલાલિત્વની શમક બાલો છે. દરેક સર્ગના અંતે વસ્તુપાઠની પ્રશંસા કરતા એક બે શ્લોકો મૂકવામાં આવ્યા છે જે વસ્તુપાઠનું અપ્રતિમ ગૌરવ પ્રદર્શિત કરે છે. આ પદ્ધતિ ‘સુશ્રુતસંકીર્તન’, ‘નરનારાયણાનન્દ’ અને ‘વર્મતલિલાસ’કારે પણ અલ્પભાગે કરી છે. આ મહાકાવ્યના કેટલાક શ્લોકો ‘નરનારાયણાનન્દ’, ‘ઉપદેશ-તરંગિણી’ અને ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’માં ઉદ્ધૃત યા છે.^૨ વસ્તુપાઠ જેવા કવિવરે પોતાના જ કાવ્યમાં ‘ધર્મામ્યુદય’ના કેટલાક શ્લોકોને સ્થાન આપી તે ગ્રંથનું મહત્ત્વ અદ્વિતીય હોવાનું જાહેર કર્યું છે. આથી વસ્તુપાઠના દ્વયમાં આ ગ્રંથ માટે અનન્ય સદ્માન હતો એમ પણ જણાય છે. સત્પુરુષ પોતાની શ્રાપા સમુદે કરે એ અયોગ્ય લેવાય એ ન્યાયે વસ્તુપાઠે ગુરુની ઉક્તિઓ મૂકી દશે એમ સાધારણ અનુમાન યાય છે. યીના કોઈ કવિની તેવી ઉક્તિઓ નહિ પ્રદેશ્ય વરતાં ગુરુના જ શ્લોકો કેમ દાવત્ત કર્યા એ પ્રશ્નના સમર્પનમાં એમ કરી શકાય કે આ ગ્રંથોક ગુરુદેવની ઉક્તિઓ. વસ્તુપાઠના માનસ ઉપર યુગ પ્રમાણ પાઠ્યો હતો જેનો મયોટ પુરાણો ‘ધર્મામ્યુદયગાન્ય’માંથી ઉદ્ધૃત કરેલ ગુરુમોક ઉક્તિઓ આપે છે. આ ગ્રંથનું મુદ્દપનામ ‘સંઘપતિચરિત્ર’ છે પણ તેમાં ધર્મનો અમ્યુદય સાધનાર્થ, ધર્મ ઉપર પ્રવચન બેનાર્થ

^૧ પ્રવેશમય ગ્રંથમાં વિવિધરૂપે વિશિષ્ટિતમ્. કાવિવરવરશ્લોકવિજયચરિત્રકીર્તિતમ્ ॥

^૨ જુઓ ‘નરનારાયણાનન્દ’માં સર્ગ ૨, ૬, ૧૦ માં અન્ય શ્લોકો યથા ‘ચતુર્વિંશતિપ્રબંધ’ અને ‘નરનારાયણ-

વિલીપીમાં કવિવરશ્લોક ‘ધર્મામ્યુદય’માં શ્લોકો.

વિક્રમ, વિદ્યા, વિદગ્ધતા, વિત્ત, વિતરણ (દાન), વિવેક વગેરે 'વિ'કારો=વિશિષ્ટ ગુણો વસ્તુપાઠમાં હોવા છતાં તેનામાં 'વિકાર' (દુષ્ટભાવ) ન હતો'. વસ્તુપાઠ નામ 'વ' યી શરૂ થાય છે તે આદિ શબ્દનો સુમેલ સાધી કરતાં તે જ શબ્દમાં જુદા જુદા ગુણોનું દિગ્દર્શન કરાવે છે. આવી જ વલ્કે અને મલ્કતી એક ઉક્તિ વસ્તુપાઠના કવિ સોમેશ્વરે 'અર્બુદપ્રશસ્તિ'માં રચી છે, જેમાં કવિ કહે છે કે 'વંશ, વિનય, વિદ્યા, વિક્રમ અને સુકૃતકાર્યોમાં વસ્તુપાઠ સમાન કોઈ પણ પુરુષ વગર મારી દૃષ્ટિએ આવતો નથી'. આ પ્રમાણે પ્રંયરચયિતા ધર્મપ્રન્યને અનુકૂલ વસ્તુપાઠનું વંશવર્ણન ટૂંકમાં પણ અલંકારસંયોજન સાથે નોંધી તેની મુખ્ય મુખ્ય હકીકતોને આલેખે છે.

૬૫. સંઘપતિ અને તેના ધર્મો

ધર્માચરણના મુખ્ય અંગોમાં તીર્થયાત્રા એ આવશ્યક અંગ મનાય છે. દરેક ધર્મમાં તીર્થયાત્રાનું મહત્ત્વ દર્શાવેલું છે. હિંદુધર્મનાં ઘણાં ધર્મો પુરાણોમાં તીર્થમાહાત્મ્યનાં મારોમાર વર્ણનો જોવામાં આવે છે. આ સિવાય મુસ્લીમ, પારસી, ક્રિશ્ચિયન વગેરે બીનહિન્દુ ધર્મોમાં પણ તીર્થયાત્રાનાં વિવેચનો લખાયા છે. જૈન ધર્મશાસ્ત્રકારો પણ તીર્થયાત્રાનું અર્બુદ મહત્ત્વ પોતાના ધર્મપ્રન્યોમાં નોંધ્યું છે એટલું જ નહિ પણ ધર્મનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સાધનોમાંનું તે એક હોવાનું મારપૂર્વક સૂચવ્યું છે. ધર્મદ્રશ્ય વિજયસેનસૂરિએ વસ્તુપાઠને ધર્મોપદેશ આપતાં તીર્થયાત્રા કરવાનો અપ્રતિમ આદેશ આપ્યો હતો એમ આગળ જણાવી ગયા છીએ. કેવલ મોજશોખ અને વિવિધ શહેરોની શોમા નિહાલવામાં જ તીર્થયાત્રાનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થાય છે એવો ભ્રામક વ્યવહાર આજના સમયમાં જોવામાં આવે છે પણ સાચી રીતે તે માન્યતા વરાવર નથી. જૈન અને હિન્દુ-ધર્મોમાં યાત્રાવિધિનાં સ્વતંત્ર પ્રકરણો લખાયાં છે, જેમાં યાત્રિકે પાઠવાના નિયમો, વ્રતો, દાનો અને આચારધર્મોનું ધ્યાન શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. પણ જૈન ધર્મશાસ્ત્ર તો તેથી પણ આગળ વધી તીર્થ-યાત્રા કરવા જતાં પોતાની સાથે હજારો મનુષ્યોને લઈ મોટો સંઘ કાઢી સંઘ યાત્રા કરવાનું અદ્વિતીય માહાત્મ્ય રજૂ કરે છે. આવી ઉદાત્ત ભાવનાનું દર્શન જૈન ધર્મના જનકલ્યાણકારી ઉન્નત વિચારોને યશસ્વળગી અપાવે છે. કારણ તેમાં સંઘપતિ પોતાના ધર્મ હજારો માનવોને તીર્થયાત્રાનો અમૂલ્ય લ્હાવો લેવાવાથી અશ્વય પુણ્યની લ્હાણ આપે છે. આ ઉપરાંત આવી સસમૂહ સંઘયાત્રાના વિધાયકે પાઠવાના નિયમો, વ્રતો, દાનો અને આચારધર્મોને અસિવારાવ્રતની માફક ચુસ્તપણે પાઠવાનો આદેશ જૈન શાસ્ત્રો આપે છે. અને તે પ્રમાણે વ્રતાચરણ કરનારને જ સંઘપતિ વિરુદ્ધ આપવાનું ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે. તેમાં જગા-વેલા સંઘપતિના ધર્મો એક સાચા આત્મસંન્યાસ પ્રહણ કરનાર યોગીને અનુરૂપ છે. એમાં લોકકલ્યાણની ઉદાત્ત ભાવનાઓ ઠેર ઠેર જોવામાં આવે છે.

વિજયસેનસૂરિએ તીર્થયાત્રાવિધિ અને સંઘપતિનાં કર્તવ્યોને વિસ્તૃત રીતે આ પ્રન્યમાં આલેખતાં કહ્યું છે કે—સંઘપતિપણું અલંકૃત દુર્લભ છે. જે મનુષ્ય સંઘપતિ વની તીર્થાભિવંદન કરે છે તેને ધન્ય છે. પૂર્વના પુણ્યયોગે આત્મઉદ્ધારક સંઘપતિપણું પ્રાપ્ત થાય છે. સંઘપતિએ સૌથી પ્રથમ ગુરુની આજ્ઞા લઈ પૂર્ણ ઉત્સાહ સાથે સંઘપ્રસ્થાનનું મુહૂર્ત નક્કી કરવું. પોતાની સાથે સંઘયાત્રામાં આવવા માટે સાધાર્મિકોને વહુમાનપુરઃસર આમંત્રણપત્રિકાઓ મોકલવી. તેમને વાહન વગેરેની વ્યવસ્થા કરી આપવી. જલોપકરણ, છત્ર, દીપધારણ કરનારા (મશાલચીથો), ધાન્ય, વૈષ, દવાલાલું, ચંદન, અગર, કર્પૂર, કેસર, ઘસ

૧ વિમુક્તાવિક્રમવિદ્યાવિદગ્ધતાવિત્તવિતરણવિવેકઃ । યઃ સત્તર્કિ-કારેઃ વલ્કિતોઽપિ ચમાર ન વિદ્યારમ્ ॥ સર્ગ ૧, ૨૩,
૨ અન્યથેન વિનયેન વિદ્યાયા વિક્રમેણ સુકૃતકમેણ ચ । ક્વાપિ ક્લોઽપિ ન પુમાતુઃૈતિ મે વસ્તુપાઠસહસો દયોઃ પતિ ॥
-સોમેશ્વરકૃત અર્બુદપ્રશસ્તિ ।

આવ્યો હતો એ સ્પષ્ટ છે. પ્રંપની પદ્મશ્રુતિ પણ તેવો જ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે. કર્તા પોતે જ આ મહા-કાવ્યને યશ અને ધર્મરૂપ શરીરવાલું તેમ જ વિશ્વાનંદ લક્ષ્મીનો પ્રકાશ કરનારું સૂચવે છે^૧, તેથી પ્રંપ-કારનો ઉદ્દેશ ऐतिहासिक हकीकतोंને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પ્રતિપાદિત કરવાનો પણ જણાય છે. તેના ऐति-हासिक विधानों के टोकीक नकर हकीकतों पूरी पाड़े છે. આશ્રિન કવિયો કેટલીક વખત પોતાના આશ્રય-દાતાની પ્રશંસા કરતાં અતિશયોક્તિ વાપરે છે. પરંતુ આ કાવ્યમાં તેવા પ્રયોગો મૂકતામાં આવ્યા હોવાનું ધ્યાન નથી. તેથી ऐतिहासिक दृष्टिये પણ આ ગ્રન્ય મહત્ત્વ ધરાવે છે.

§ ૪. વસ્તુપાલવંશવર્ણન

પ્રન્યની શરૂઆતમાં કર્તા દેવગુરુનું મંગલ સ્તનન કરી પ્રન્યનું નામાભિધાન વ્યક્ત કર્યા બાદ, પોતાના પૂર્ણ મક્ત અને જિનશાસનના પરમ અનુગામી વસ્તુપાલની ઓલલાણ આપતાં તેમના પૂર્વજોનો ટૂંક પરિચય નોંધે છે. આજ કર્તાયે પોતાના 'સુકૃતકીર્તિક્ષોલિની' કાવ્યમાં વસ્તુપાલ અને તેના પુરોગામી વંશધરોનું મહ્ય વર્ણન કરતા અઢાર શ્લોકો રચ્યા છે; ઉપરે આ મહાકાવ્યમાં તે પાંચ જ શ્લોકોમાં સમેટી દે છે. પ્રંપકાર આ પ્રન્યને મહાકાવ્ય તરીકે જાહેર કરે છે અને મહાકાવ્યના નિયમ મુજબ ચરિત્રનાયકનું વિવે-ચન વિસ્તારથી કરવું જોઈયે છતાં સૂરિશ્રીયે તેને સંક્ષેપમાં મૂકવું ડચિન માન્યું છે. તેનું કારણ એમ ડામે છે કે આ મહાકાવ્ય વસ્તુપાલની કીર્તિ અમર કરવાના કારણથી રચવાનો પ્રન્યકારનો ઉદ્દેશ ન હતો, પણ જનસમાજને તે દ્વારા ઉપદેશ આપી તેના જેવાં સન્કર્મોં કરવાની પ્રેરણા ઉત્પન્ન કરવાનો જ હતો. આથી સૂરિશ્રીએ ધાર્મિક વાસ્તુનું પ્રધાન વિવેચન કરવાના આશયને ડઈ વસ્તુપાલના પૂર્વજોનું કીર્તિગાન વિસ્તૃત રીતે આ પ્રન્યમાં નહિ નિયોગ્યું હોય એમ માનું છે. છતાં તેના આદિપુરુષથી વસ્તુપાલ સુધીના મહાનુભાવોની યોગ્ય વિજ્ઞાન ઘોડા ગન્દોમાં પણ સંપૂર્ણતઃ આપી છે. વસ્તુપાલચરિત્રવર્ણન અને તેનાં સુકૃત કાર્યોની આલોચના કરવા ડલાયેલા 'સુકૃતસંકીર્તન', 'સુકૃતકીર્તિક્ષોલિની,' 'કીર્તિસૌમરી' અને 'વન્તવિલાસ' ગમેરે કાવ્યોમાં તેમનું વંશવર્ણન મમરુદાર માધામાં રડુ કરાયું છે ઉપરે અહીં આ પ્રંપકાર એક જ શ્લોકમાં તે વધી હકીકત જાહેર કરતાં કહે છે કે "પ્રાગઘાટ ગોત્રમાં અળહિલુર નામક નગરને વિષે ચંડવનો પુત્ર ચંડપ્રસાદ યયો. જેનાથી સોમ અને તેનાથી આસરાજ પુત્ર યયો, જે કાલકૂટને મહ્થળ કરનાર શ્રીરંટ (રુદ)ના કંઠસ્વલ્લ વિષે રહેલ વિપજ મલ્લના નાશકર્તા નયીન અમૃત જેવા યશવાલો યયો^૧." કવિ ટૂંકમાં પોતાને કહેવાનું વધું સમજાવી દે છે. "તે આસરાજથી લક્ષ્મીના ધામરૂપ કુમારદેવીના કુક્ષિ-સરમાં વસ્તુપાલ નામક પુત્ર યયો. તેમના અપ્રજ (મોટા માઈ) મહ્લદેવ અને અનુજ (નાના માઈ) તેજ-પાલ નામક આરુઓ યયા^૨". ત્વાર બાદ તેઓએ મંત્રીશ્ચરની મુદ્રા કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી તેનો પૂર્વ પરિચય આપતા કવિ ડરે છે કે તે સમયમાં ચૌલક્યકુલચંદ્ર લવણપ્રસાદના કુલને ડલગલ કરનાર વીરધવલ દેવ રાજ્યધુરાને ધારણ કરતા હતા. ગુજરાતના પ્રાચીન પાટનગર અળહિલુરનો સંસ્થાપક વનરાજ હતો તે આઘ્યાયિકાને અનુસરી આ પ્રંપકારે પણ અળહિલુરને આદિરાજ વનરાજની કીર્તિપ્રમા જેવું જણાવ્યું છે. વસ્તુપાલમાં ઉચ્ચ પ્રકારના સાત 'વિ'કારો હતા તેની નોંધ લેતાં સૂરિશ્રી કહે છે કે "વિમુતા,

૧ આકલ્યાયવિ ધર્માભ્યુદયનવમહાકાવ્યનાપ્રા યરીયમ્ ।
निश्रुत्याऽऽनन्दलक्ष्मीलिति दिशति यशो-धर्मरूपं शरीरम् ॥-वंचदशसर्गान्ते

૨ શ્રીમદભાસ્વાટગોત્રેણહિલુરપુત્રવશ્વપ્રસાદપ્રન્ના, જેહે ચંડપ્રસાદઃ યદનમુરુધિયામમ્પ્રભૂસ્વલ્ય સોમઃ ।
આસારાજોઽસ્ય સુતઃ કિલ નશમમૃતં કાલકૂટોપમુકથીશ્ચીકાન્ટકાન્ટમ્બલનલવિપદુરુદેરકં યયગ્રોઽમુરુ ॥ ૧૮ ॥

૩ મોઽય કુમારદેવીકુક્ષિવરઃપરવિગ્નં શ્રિયઃ યદનમ્ । શ્રીવસ્તુપાલવલિવોઽન્નિ તનયસ્વસ્યં જિનિતનયઃ ॥ ૧૯ ॥
વપ્યામનો મદ્દેવ, ડનપ્ય દ્વ વાસ્વતેઃ । ડવેન્દ્ર દ્વ ચેન્દ્રસ્ય, તેજઃપાલોઽનુજઃ પુત્રઃ ॥ ૨૦ ॥-સર્ગ ૧.

विक्रम, विद्या, विदग्धता, वित्त, वितरण (दान), विवेक वगैरे 'वि'कारो=विशिष्ट गुणो वस्तुपाळ्मां होवा छतां तेनामां 'विकार' (दुष्टभाव) न हतो'. वस्तुपाळ नाम 'व' धी शरु थाय छे ते आदि शब्दोनु सुमेळ साधी कर्ता ते ज शब्दमां जुदा जुदा गुणोनु दिग्दर्शन करावे छे. आची ज वल्के आने मळती एक उक्ति वस्तुपाळना कवि सोमेश्वरे 'अर्बुदप्रशस्ति'मां रची छे, जेमां कवि कहे छे के 'वंश, विनय, विद्या, विक्रम अने सुकृतकार्योमां वस्तुपाळ समान कोई पण पुरुष कर्ताय मारी दृष्टिये आवतो नधी'. आ प्रमाणे ग्रंथरचयिता धर्मग्रन्थने अनुकूल वस्तुपाळनु वंशवर्णन टूंकमां पण अलंकारसंयोजन साथे नोंधी तेनी मुख्य मुख्य हकीकतोने आलेखे छे.

१५. संघपति अने तेना धर्मो

धर्माचरणना मुख्य अंगोमां तीर्थयात्रा ए आवश्यक अंग मनाय छे. दरेक धर्ममां तीर्थयात्रातुं महत्त्व दर्शावेळुं छे. हिंदुधर्मनां घणां खरां पुराणोमां तीर्थमाहात्म्यनां भारोभार वर्णनो जोवामां आवे छे. आ सिवाय मुस्लीम, पारसी, क्रिश्चियन वगैरे वीनहिन्दु धर्मोमां पण तीर्थयात्रांनां विवेचनो लखाया छे. जैन धर्मशास्त्रकारोए पण तीर्थयात्रातुं अपूर्व महत्त्व पोताना धर्मग्रन्थोमां नोंघ्युं छे एटळुं ज नहि पण धर्मनां सर्वोत्कृष्ट साधनोमांनुं ते एक होवानुं भारपूर्वक सूचव्युं छे. धर्मद्रष्टा विजयसेनसूरिए वस्तुपाळने धर्मोपदेश आपतां तीर्थयात्रा करवानो अप्रतिम आदेश आप्यो हतो एम आगळ जणाची गया छीए. केवळ मोजशोख अने विविध शहैरोनी शोमा निहाळवामा ज तीर्थयात्रातुं कर्तव्य पूर्ण थाय छे एवो भ्रामक व्यवहार आजना समयमां जोवामां आवे छे पण साची रीते ते मान्यता बराबर नधी. जैन अने हिन्दु-धर्मोमां यात्राविधिनां खतंत्र प्रकरणो लखायां छे, जेमां यात्रिके पाळवामा नियमो, व्रतो, दानो अने आचारधर्मोनुं खास शिक्षण आपवामां आव्युं छे. पण जैन धर्मशास्त्र तो तेथी पण आगळ वधी तीर्थ-यात्रा करवा जतां पोतानी साथे हजारो मनुष्योने लई मोटो संघ काडी ससंघ यात्रा करवानुं अद्वितीय माहात्म्य रजु करे छे. आची उदात्त भावनातुं दर्शन जैन धर्मना जनकल्याणकारी उन्नत विचारोने यशकळगी अपावे छे. कारण तेमां संघपति पोताना खर्चे हजारो मानवोने तीर्थयात्रांनो अमूल्य व्हावो लेवरावी अक्षय पुण्यनी व्हाण आपे छे. आ उपरांत आची ससमूह संघयात्रांना विंधायके पाळवामा नियमो, व्रतो, दानो अने आचारधर्मोने अस्तिधाराव्रतनी माफक चुस्तपणे पाळवामा आदेश जैन शास्त्रो आपे छे. अने ते प्रमाणे व्रताचरण करनारने ज संघपति विरुद्ध आपवानुं धर्मशास्त्रो कहे छे. तेमां जणा-वेळा संघपतिना धर्मो एक साचा आत्मसंन्यास ग्रहण करनार योगीने अनुरूप छे. एमां लोककल्याणनी उदात्त भावनाओ ठेर ठेर जोवामां आवे छे.

विजयसेनसूरिये तीर्थयात्राविधि अने संघपतिनां कर्तव्योने विस्तृत रीते आ ग्रन्थमां आलेखतां कळुं छे के—संघपतिपणुं अत्यंत दुर्लभ छे. जे मनुष्य संघपति वनी तीर्थाभिवंदन करे छे तेने धन्य छे. पूर्वना पुण्ययोगे आत्मउद्धारक संघपतिपणुं प्राप्त थाय छे. संघपतिए सौथी प्रथम गुरुनी आज्ञा लई पूर्ण उत्साह साथे संघप्रस्थानतुं मुहूर्त नक्की करवुं. पोतानी साथे संघयात्रामां आववा माटे साधर्मिकोने बहुमानपुरःसर आत्मन्यासत्रिकाओ मोकळची. तेमने वाहन वगैरेनी व्यवस्था करी आपवी. जलोपकरण, छत्र, दीपधारण करनारा (मशाळचीयो), धान्य, वैद्य, दवाखानुं, चंदन, अगर, कर्पूर, केसर, वख

१ विभुताविक्रमविद्याविदग्धतावित्तवितरणविवेकः । यः सप्तभिर्विन्कारैः कलिगोऽपि बभार न विदारम् ॥ सर्ग १, २३, २ अन्वयेन विनयेन विद्यया विक्रमेण सुकृतकमेय च । क्वपि कोऽपि न पुमानुपैति ने वस्तुपाळसदशो दशोः पयि ॥
-सोमेश्वरान अर्बुदप्रशस्ति ।

વગેરે માર્ગમાં ઉપયોગી તેમ જ જિનાર્ચનાદિમાં ઉપયોગી સામગ્રી તૈયાર કરી સાથે લેવી. શુભ મુહૂર્તે પોતાની દૃષ્ટદેવને પુષ્પપવિત્ર તીર્થજલ વડે સ્નાન કરાવી તેમની વિવિધ ઉપચારોવડે પૂજા રચી તેમની સામે બેસી ગુરૂપદેશ પ્રમાણે સંઘરાત્રીશ્વાને પ્રહણ કરવી. દિક્પાલ્યોને મંત્ર સાથે ચલિપ્રદાન કરવું અને પુષ્પ, વજ્રો, તથા મંત્રાદિકવડે પૂજિત રથમાં પ્રસુને પોને પથરાવવા. ગુરૂને આગલ કરી સસંઘ ચૈત્યવંદન કરવું. ક્ષુદ્રો પદ્મોનો નાશ કરવા વલ્ક, મંત્ર, અલ્પયોગો વગેરેને ગુરૂસન્નિધિ અમિમંત્રણ કરી સાથે રાલવા અને જ્ય-પ્ચાને મંગલુદ્ધનિ કરતા વાજતે ગાજતે શહેરમાંથી નીકળી નગરની નજદીકમાં જ મંગલપ્રસ્થાન કરવું. પછી વિવિધ સ્નાનોથી યાત્રા કરવા માટે આવતા સાધર્મિકોને ધન, વાહન, વગેરેની સહાય આપી સન્કાર કરવો. સાથે આવેલા વંદી (માટ, ચારણ વગેરે), ગાયક (ગાયન-સ્તવન કરનારા) અને મહાત્માઓને વજ્ર, મોચ્ચ, દ્રવ્ય વગેરેથી સન્કારવા. માર્ગમાં આવતાં ચૈત્યોનું પૂજન કરવું અને ખંડિત હોય તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો. ચૈત્ય વગેરેનો વહીવટ કરનાર સાધર્મિકોનું વાસ્તવ્ય અને વહિવટની તપાસ કરવી. દીનોને દાન અને મયવાચ્યાઓને અમય પ્રદાન આપી વંદી (કેરી) મનુષ્યોને વંધન મુક્ત કરવા. પંકમત્ર (વદ-વમાં રુંચી ગરુડા) શકુટો (ગાઢાઓ) ને વહાર કઢાવવા, માંગી ગયાં હોય તેને પોતાના શિલ્પીઓ પાસે તૈયાર કરાવનાં. ક્ષુધિતોને અન્ન, તૃપિતોને જલ, વ્યાધિપ્રસ્રોને ઔષધ, અને શ્રમનેઃસહોને વાહન વગેરેનો વંદોનસ્ત કરી આપવો. પોને પ્રહ્લચર્ય, તપ, શમ વગેરે ધર્મોનું યથોક્ત પાલન કરવું. ક્રમ પ્રમાણે આવના તીર્થોમાંથી પુષ્પાધિવાસિન પવિત્ર જલના ઘડાઓ ભરી લેવા અને ત્રેલોક્યપતિ જિનમગ્ધાનનો સ્નાનપૂજામહોત્સવ રચવો. તેના મહોત્સવોમાં દૂધ, દર્શી, કર્પૂર વડે પંચામૃત છાત્ર અમ્સ્ય કરવું. પ્રસુને ચંદન, કર્પૂર, કાલ્દી વગેરેનું ધિલેપન કરવું. સ્વર્નામરણ, પુષ્પમાલા અને વજ્રાદિક પદાર્થો અર્પણ કરી અગરુ, ચંદન આદિ ઘુર્ગરિ દ્રવ્યોનો ધૂપ આપવો. કર્પૂરની આરાત્રિક કરી પુષ્પાંજલિ અર્પવી અને વિભિન્ન સાધન સામગ્રી સાથે ચૈત્યવંદન-દેવવંદન કરવું.

માત્રાધારણ અને મુક્ષોદ્વાટન મહોત્સવ વખતે દેવ-દ્રવ્યની વૃદ્ધિ માટે તેમાં સ્વશક્ત્યનુસાર દ્રવ્ય ધોશાગરમાં અર્પણ કરવું અને ગદ્ગદ્વાણી વડે દીનતા દર્શાવી પ્રસુનું અનઃકરણપૂર્વક શુદ્ધ માતૃથી સ્તન કરવું. આમ પ્રસુના પૂજન અર્ચન કાર્યો કરતાં તીર્થયાત્રા કરી તીર્થાધિરાજનું ધ્યાન કરતાં કરતા શુભ મુહૂર્તે નગરપ્રવેશ કરવો અને પ્રસુને ઘેર પથરાવવા. ઘેર આવીને ધર્મવંદુઓ, મિત્રવર્ગો, પૌરજનો સહિત શ્રીનંવનું મોજનાદિ વડે સાધર્મિક-વાસ્તવ્ય કરવું. સૂરિશ્રી વધુનાં કહે છે કે--સંવપૂર્ણાં ૧ મહાદાન છે અને ૧ માતૃયજ્ઞ ગણાય છે. પરોપકાર, પ્રહ્લમનાચરણ, વ્યાસશિક્ષિ તપ અને અનાયોને દાન ૧ ચાર મહાસ્વાનોની પુષ્પાનુવંધી પુષ્પલક્ષ્મીને સંઘરાત્રી આરાધી જોઈ. જે ભવ્ય મનુષ્ય ઉચ્ચકુ પ્રકારે વ્રતનિયમમદિન સમય તીર્થયાત્રા કરે છે તે સૌમાન્ય અને માગ્યમાનને સંઘરાત્રીરૂપ લક્ષ્મી વોને જ વરે છે. તીર્થયાત્રાનું આતુ અદ્ભુત વર્ગન પુષ્પવશોમિત્વદિ માટે કોને આકર્ષવું નથી ! આશ જ વર્ગનો 'હાનાધર્મકૃપા', 'વ્યવહારમૂત્ર' અને ધીમા અનેક જૈન ધર્મશાસ્ત્રોમાં લખાયાં છે. તેમાંથી મનુષ્ય સ્વસ્ત્યવદના પાટ દર્શાવી શકે છે. ૧૮૪૬ જ નહીં પણ જનકલ્યાણકામી ઉદાત્ત માતૃનાના સષોટ પુરાગતો પૂરા પાડે છે. ૧૬૩૫૪૬ આનું જ સંઘરાત્રીવન ધારણ કરવું હતું જેની સવિસ્તાર આલોચના હવે પછી કરવામાં આવનાર છે.

૬૬. પ્રાર્થનાર્હીન સંપત્તિઓ અને યાત્રિકો

ગનપ કાયા કરવી, તેને ઉચિત ધર્મો આચરવા, પોતાની મહુરની ઉપરનો નિષ્પાનોદ ત્યાગ કરી તેને આશ સન્કારોનાં નિવોત્તરી ૧ ૧૬૬ દુષ્કર કાર્ય છે. તેમાં તપ, દાન, દયા, ઔદાર્ય, યજ્ઞ અને

દેવતા વગેરે ઉત્તમ ગુણોને ધ્યાન કરીને પચાવઠા પહે છે. આપણા પંચમહામૌતિક શરીરમાં રહેલાં પદ્મરિપુઓ (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મસ્ત) અપર્યાપ્ત ગણાવેલા સારિચક ગુણોના દુરમનો છે. આજના મૌતિક વાદમાં તે પદ્મરિપુઓને પરાસ્ત કરવા એ સાધારણ કાર્ય નથી. જો કે સાચિક ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ યતાં આ મહારિપુઓ આપોઆપ ચાલ્યા જાય છે. પણ તેવા દૈવી ગુણોને દ્વયમાં સ્થિર કરવા તે અસાધારણ કાર્ય છે. સદાચરણ, સત્સમાગમ, પૂર્વકર્મ અને પ્રમુની સંપૂર્ણ સહાય હોય તો જ મનુષ્ય તે કાર્યમાં સફળતા મેળવે છે. વિજયસેનસૂરિએ તે સત્વને હુંદર રીતે સમજાવતાં વસ્તુવાળને અમુલ્ય અપદેશ આપ્યો હતો, જેમાં સંઘપતિ અને તેના ધર્મોનો આચરણ કરતા પ્રાક્ કાલમાં આવાં સત્કર્મો કરનારા જે જે દૈવી પુરુષો થયા છે તેમનાં યોગ્યિત દૃષ્ટાંતો રસિક ભાષામાં સૂરિશ્રીએ રજુ કર્યાં છે. તે બધી હકીકત સવિસ્તાર રીતે આપનાં તો આહું એક સ્વતંત્ર પુસ્તક થવા સંભવે તેથી તેઓનો ટૂંક પરિચય આપીને જ અહીં સંતોષ માનવો પડે છે.

૬૭. શશુજયતીર્થમાહાત્મ્ય

શશુજય તીર્થની ऐतिहासिकता ठेठ पुराणकाळ सुधी ठई जवामां आवे છે. તેનાં જુદા જુદા એકતીસ નામો છે. ત્યાં અનેક દૈવી પુરુષો, ચક્રવર્તિઓ, સિદ્ધો, મુનિઓ અને ઋષિઓએ આવી તીર્થયાત્રાનું મહત્વપુણ્ય સંપાદન કર્યું હતું. અહીં યુગાદીશે તપ કર્યું હતું. ઋષભ, નેમીશ્વર વગેરે અહીંતોએ અહીં નિવાસ કર્યો હતો. ભરતેશ્વરે આ પુષ્પગિરિ ઉપર તીર્થાધિરોહણ કરી જિનાધીરાણું ચૈત્ય બંધાવ્યું હતું. તે જ રીતે કુશ્માકુવંશીય સગર રાજાએ પોતાના પૂર્વજોના ઉદ્ધાર માટે આ મહાતીર્થની યાત્રા કરી તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. સ્વાયં વાદ તે જ વંશમાં થયેલ રઘુકુલતિત્તક રામચંદ્રે રાવણનો સંહાર કરી આ સર્વશ્રેષ્ઠ તીર્થની યાત્રાએ આવતાં જિનપ્રમુખું ચૈત્ય બંધાવ્યું અને તેનો સમુદ્ધાર કર્યો. કુરુકુલનો વિનાશ કરનાર પાંચોએ પણ વિમલાચલની યાત્રાનો પરમ લાભ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. આ સિવાય આ મહત્તીર્થનાં મુખ્યસિદ્ધ યાત્રિકોમાં નમિ-વિનમિ વગેરે મહર્ષિઓ, દ્રાવિડ, વાલ્કિલ્યાદિ ઋષિઓ, જયરામાદિ રાજર્ષિઓ, નારદાદિ મુનિવરો, પ્રયુક્ત, સાંવ પ્રમુલ્લ કુમારો, આદિલ્યવંશ તથા સગરાદિ રાજવીઓ, અને ભરતના પુત્ર શેલક, શુક વગેરે મુદ્દમ હતા. આ તીર્થનો અનેક ચલત ઉદ્ધાર થયો છે. 'વિવિષતીર્થક્લ્પ' અને 'મુદ્દન-કીર્તિકલ્લોલિની'માં તે વધા તીર્થોદ્ધારકોની નોંધ લેતાં સંપ્રતિ, વિક્રમાદિલ્ય, સાતશાહન, પાદલિત્ત, આમદત્ત, ભરત, સગર, દાશરથિ, જાવલિ, શ્રીલાદિલ્ય, અને વાગ્મટનાં નામો જણાવ્યા છે. મધુમતી- (મહુવા)માં જન્મ લેનાર મહાનુભાવ શ્રેષ્ઠી જાવલે અહીં ઘણું જ દ્રવ્ય ધર્મકાંપોમાં વાપરી ઉપોત્તિલ્પ જિનવિંવની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. તે વિક્રમાદિલ્ય પછી ૧૦૮ વર્ષ વાદ થયો હતો એમ જિનપ્રમમૂર્એ ઠણેલ કરી ત્યાં જિનવિંવની પ્રતિષ્ઠા કર્યાની નોંધ લીધી છે. વડીપતિ શ્રીકાદિલ્યે આ ગિરિરાજ ઉપર જિનાલય બંધાવ્યું હતું. મૂર્તેશ્વર સિદ્ધરાજના મંત્રિવર્ય આગુકે આ પવિત્ર નગાવિરાજ તીર્થની પાત્રા કરી પોતાની અનન્ય ભક્તિ પ્રદર્શિત કરવા નેમિનાયતું મંદિર બંધાવ્યું એટલું જ નહિ પણ ત્યાં આવનારા યાત્રિકોની તૃપ્તિ શાત કરવા એક મહત્ત વાપિસા (વાવ)નું સ્થાપલ્ય કરાવ્યું હતું.

૧ (૧) સમ્પ્રતિવિક્રમાદિલ્ય, સાતશાહનવાગ્મટી. પાદલિત્તાડમદતાથ સમ્પાદારકૃત: મુદ્દના: ૩૫ ॥

— શશુજયતીર્થક્લ્પ.

(૨) અભિજ્ઞાનિમુલ્ય: પ્રમોલ્લત્તમરથકી ઇ ચક્રે પુણ ચૈલ્લં ધીમલતા: પરં તુ સગરવંશનારાલમુલ્લા મ્યુ: ૧

દેવો દાશરથિ: પુષ્પામુન્યવતિ: સાતશાહનમૂર્તિ: શ્રીકાદિલ્યવંશ: ઇ વાગ્મટમહામત્તો ચ સમ્યોદ્ધરિત્તુ ॥ ૧૧૧ ॥

— મુદ્દનકીર્તિકલ્લોલિની.

૨ અટોત(વર્વંછવેન્દીતે ધીમિક્રમાદિલ્ય. મુદ્દનવ્યવવાદ્ વિન્ધં આરથિ: ઇ મ્પતીલ્લિત્તુ ॥ ૭૧ ॥

— વિવિષતીર્થક્લ્પને શશુજયતીર્થક્લ્પ.

गूर्जरेश्वर सिद्धराजे आ तीर्थना पूजन, अर्चन माटे वार गामो आण्णं हतां. सिद्धराज पंछी गार्दी उपर आवनार सोलंकीकुळभूपाळ कुमारपाले तथा तेना मंत्री उदयने आ तीर्थनी यात्रा करी अहीं अनेक धर्मकार्यो कर्णो हतां. उदयन पुन यामाटे आ महान् विमलाचळ उपर नामि प्रमुतुं नूनन मंदिर विशाल शिळा अने कपिशीर्षकोथी शोभना कोट सह बंधव्युं हतुं. अने ते पद्धि महातीर्थनी नजदीकमां कुमारपुर वसाव्युं जेनी मध्यमां नीळमणिपुक पार्श्वजिनविंवीनी स्थापना करायेल त्रिमुचन विहार बंधव्यो तेम ज ते नगरनी पासे प्रभुना पूजन, अर्चन माटे पुण्य वाटिका करावी हती. आ प्रमाणे आ पुण्यपावित तीर्थनी यात्रानो अमूल्य लाभ देवो, महर्षिओ, चक्रवर्तिओ, नृपतिओ, मंत्रीओ, अने लक्ष्मीधरो वगोरे अनेक महापुरुषोए प्राप्त कर्णो हतो एम ग्रन्थकारे. विस्तारथी नोच्युं छे.^१ आनी संक्षिप्त नोंध आ ज ग्रन्थकारे पोताना 'सुकृतकीर्तिकुलोत्तिनी' काव्यमां लीवी होवानुं आगळ जणावी गया छीवे. ए वस्तुपालना पिता आसराजे आ तीर्थाधिराजनी यात्रा करी हती एम 'वसंतविलास'मां बालचंद्रसूरिए जणाव्युं छे. ते समये वस्तुपाल पण साथे हता. आवा महान तीर्थाधिराजनी संसंघ यात्रा करवानी अद्वितीय प्रेरणा वस्तुपालने विजयसेनसूरिए करी हती जेथी तेमणे धर्मशाखना नियमानुसार संवपतिनी दीक्षा गुरुपासेथी ग्रहण करी विमलादितीर्थनी पवित्र यात्रानुं सौभाग्य प्राप्त कर्णुं हतुं. वस्तुपाल पछी पण समराशाह अने पेयडशाहे आ भव्य तीर्थनी यात्रा अने जीर्णोद्धार कर्णाना उल्लेखो 'समरासु', 'नाभि-नंदनजिनोद्धार प्रबंध' अने 'पेयडरास' उपरथी जणाव छे.^२

§८. वस्तुपालनी संसंघ यात्रा

गुरुना आदेश मुजब वस्तुपाले संघाधिपति वनी शत्रुंजयनी महायात्रा करी हती. तेणे कुळ एकंदर तेर यात्राओ हरी कती एम अनेक प्रमाणोथी जणाव्युं छे.^३ तेमां पोताना पिता आसराज साथे संसंत १२४९ अने १२५० मा, तथा पोते संवपति दीक्षा धाण्य करी सं. १२७७, १२९०, १२९१, १२९२ अने १२९३ मा शत्रुंजय तथा गिरनार वनेनी यात्राओ करी हती. ज्यारे एकत्र विमलाचळ (शत्रुंजय)नी परिवार साथे सात यात्राओ सं. १२८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९ मा अनुक्रमे नियोजी हती.

आ वधा यात्रा महोत्सवोना जुदा जुदा विवेचनो तेमनुं जीवनचरित्र आलेखता ग्रंथोमां व्यवस्थित रीते मोंधाया नथी. आ ग्रन्थ उपरांत 'सुकृतसंकीर्तन', 'कीर्तिकौमुदी' अने 'वसंतविलास काव्य'मां तीर्थयात्रानां वर्णनो आपेळां छे.^४ पण ते कई कई यात्रानां वर्णनो छे तेनो स्पष्ट निर्देश कर्णो नथी. वसंतविलासमां वर्णन करेल यात्रावर्णन तेनी छेड्डी सं. १२९३नी यात्रानुं वर्णन होवानुं लागे छे; ज्यारे धर्माभ्युदय,

^१ जुओ आ ज ग्रन्थनो सर्ग ७, श्लोक ६७ बी ८३. विशेष माटे जुओ 'पुरातनपबंधधंध'मां पान ५८ उपर श्लोक १५८ बी १६१.

^२ समरास (गा. ओ. सी. छपायेत प्राचीन गूर्जरकाव्य संग्रह), मंडळीकृत पेयडरास तथा नाभिनंदन जिनोद्धार प्रबंध.

^३ (१) सं. १२४९ वर्षे संवपतिस्यपितृ ठ. श्रीभाशाराजेन समं महं श्रीवस्तुपालेन श्रीविमलाश्री देवते च यात्रा कृता । सं. ५० वर्षे तेनेव समं स्थानद्वये यात्रा कृता । सं. ७७ वर्षे स्वयं संवपतिना भूया सपरिवारस्युतं ९० वर्षे सं. ९१ वर्षे सं. ९२ वर्षे सं. ९३ वर्षे महाविस्तरेण स्थानद्वये यात्रा कृता । श्री शत्रुंजये अमूल्येव पंच वर्षाणि तेन सं. ८३ वर्षे सं. ८४ सं. ८५, ८६, ८७, ८८, ८९ सात यात्राः सपरिवारेण तेन तेने... श्री नैमिनाथास्त्रिंशत्तशसादायाः... भूता अभिष्यति ।

(१) प्रबोदच तीर्थयात्राः संवपतिभूय कृताः । तीर्थं कल्प पा. ८० - वॉटसन म्यूसीयम राजकोटनो शिलालेख. (२) अथ स मरुद्भो देवी भवतः सार्धत्रयोदशसंख्या यात्रा अभिहितवती । - ड. के. शास्त्री संवादित प्रबंध-विनामनि पा. ११३

^४ जुओ-गुरहनसंकीर्तन, सर्ग ५-७-८-९; कीर्तिकौमुदी, सर्ग ९; वसंतविलास, सर्ग १०-११-१२.

सुकृतसंकीर्तन अने कीर्तिकौमुदीनां वर्णनो संवत् १२९० पहेलांनी कोई यात्राना होवा जोईये एम लागे छे. कारण धर्माभ्युदयनो रचनाकाळ संवत् १२९० पहेलां आवे छे जेनी पयलोचना "रचनाकाळ" ना शिरोलेख नीचे हवे पछी कारवामां आवनार छे. ते ज प्रमाणे सुकृतसंकीर्तन पण तेना समकाळगां रचायुं होवातुं ख० चीमनलाळ दलाले तेनी प्रस्तावनामां जणाच्युं छे. तद्दुपरंत, धर्माभ्युदय काव्यना यात्रा-वर्णनने सुकृतसंकीर्तन तथा कीर्तिकौमुदी केटलेरु अंशे अनुसरे छे; उयारे वसंतविलासनुं वर्णन तेथी जुहुं पडे छे. आथी वसंतविलास अने धर्माभ्युदय काव्यनां यात्रावर्णनो जुदी जुदी तीर्थयात्राओनां ह्यो एवुं अतुमान थाय छे. सुकृतसंकीर्तन अने कीर्तिकौमुदीनां यात्रावर्णनो करतां धर्माभ्युदयनुं यात्राविवरण अनेरु दृष्टि उच्छ्रयता जाहेर करे छे तेतलुं ज नहि पण बधा यात्रामहोत्सव स्तोत्रोमां उदयप्रमनुं आ यात्रावर्णन नवीन आदर्श पेदा करे छे. ते जेतलुं रसिक छे तेतलुं ज भाववाही छे. तेनां अतिशयोक्तिने विडकुळ अवकाश नथी. तेना शब्दे शब्दमां निर्मगना अने धर्मभावनानो अप्रतिम रस टपकतो जोगामां आवे छे. तेमणे आलेखेल यात्रावर्णन अने तेनी रोचक शैली ग्रन्थकारने एक साचा विवेचक तरीके जहेर करे छे. तेनी टूंक आलोचना अही आपवामां आवे तो अस्थाने नहि गणाय एम मान्नी तत्संबंधी केटलुंक विवरण अत्रे रजु करवा प्रयत्न कर्यो छे.

वस्तुपालना हृदयमां रहेली धर्मनी उदात्त भावनाना परिणामे पोताना गुरुश्री विजयसेनसूरिना उपदे-
शाश्रुतथी प्रेरणा मेळवी तेमणे महायात्रानो अद्वितीय प्रसंग धर्मशास्त्रना नियम मुजब योज्यो हतो. शुभ
मुहूर्ते आ यात्रानुं संघप्रस्थान शरु थयुं. धोळगाथी नीकळी संघे कासहद (कासीद्रा) मां पडाव नाश्रयो.
रस्तागां आवतां दरेक गाम अने शहेरानां देवमंदिरो, तीर्थो अने उपाश्रयोना पूजन, अर्चन तथा जीर्णोद्धार
करी संघपति सेमने सत्कारता. ठेर ठेर साधर्मिकतासत्त्वो धता. आ प्रमाणे धर्माचरण करतां तीर्थघ्यानमां
दक्षिण वस्तुपाळ संघ साधे शत्रुंजय पहोंच्यो. तीर्थयात्रानी प्रेरणा वस्तुपालने गुरुद्वारा थई हती ते हकी-
कतने प्रामाणिक मानी, दरेक यात्रावर्णन लखनाराये अपनावी छे. उदयप्रमसूरि आ यात्रामां प्रख्यात
धर्माचार्यो के बीजा मुद्दय मुख्य यात्रियो माटे कंई पण निर्देश करता नथी, उयारे सुकृतसंकीर्तनकार
विजयधर्मसूरि साधे मलघासीगच्छीय नरचंद्रसूरि, यायदगाच्छीय जिनदत्तसूरि, संडेरकमच्छना शांतिमूरि
अने गण्डक लोमोना वर्धमानसूरि वगैरे प्रख्यात धर्माचार्यो हता एम नोंधे छे. धर्मविलासनुं यात्रा-
वर्णन आथी जुहुं छे. पण तेमां केटलीक हकिःकृतो विस्तारपूरक संप्रद्वयामां आवी छे. तेणे तो जुदा जुदा
शहेरोमांथी ते यात्रामां आवेळ संघपतिओनो निर्देश करतां लख्युं छे के चार मंडलाधिपतिओ; लाट, गीढ
गरु, डाहाळ, अर्बति अने अंग देशना संघपतिओ पोताना संघ सद्द आ यात्रामां आभ्या हता, जेमनुं

१ नागेन्द्रगच्छसूरसुनेरुत्तमाहर्ष्यहर्षमिति मन्त्रपतिर्विचारम् ।
नता स्वधामनि बगाम जिनेन्द्रदाय निर्माणनिर्मलमनोऽस्तिमनोरथपीः ॥ ४४ ॥ - सुकृतसंकीर्तन, अंग ४
शिरोधमां सुत्रो-नारायणानंद, अर्ध १९, श्लो. ३२-३३.

२ अयाचतन् वाचदगच्छसुत्राः कलाहरदं धीजिनदत्तसूरिः ।
निघण्टुधीयु न येयु मन्त्रपः चकार केसि जननीधिपथनः ॥ ११ ॥
महाभिभूतेन मनेमुवा मयादनीशिनैः भूतमवागिभूमिभिः ।
अवाति हन्टेहमगच्छसूरिभिः प्रचान्तदुरैरथ घातिगसूरिभिः ॥ १२ ॥
छरीभाधैव परामर्षं स्वरः स्वरजनदत्तं मित्रं वस्य वरतः ।
सवर्धमानाभिचक्षुरिचैरस्योऽपचनदत्तद्वयोऽङ्गारचरः ॥ १३ ॥

योग्य सम्मान उपायनो-भेटणां वडे वस्तुपाले क्युं हतुं.^१ संघे प्रस्थान करी नामेय प्रभुनी मंजित अने कीर्ति प्रदर्शित करता कासहदनां पडाव नाहयो ज्यां वस्तुपाले जिनार्चाओ करी हती, ए उदयप्रभुना कयनने सुकृतसंकीर्तनची टेक्री मळे छे. वधुमां ते उमेरे छे के वस्तुपाले अहीं नामितनुज (ऋषभदेव) ना महाप्रासादां महोत्सव रच्यो हतो.^२ ज्यारे वसंतविलासनो कर्ता संघे कासहदना बदले वलभपुरमां भेलाण क्युं होवानुं कहे छे^३ ज्यांची विजयसेनसूरिए शत्रुंजय पर्यंतने वताब्यो. वस्तुपाले अहीं स्वामि-यासल्य क्युं हतुं. आधी स्पष्टरीते जणाय छे के धर्माभ्युदयना यात्रावर्णनधी वसंतविलासनुं यात्राविवरण लुटुं छे. आ सिवाय पण वीजां केटलां क सूचनो मळी आवे छे जेथी वने ग्रंथकारोए जुदी जुदी यात्रानी नोंच लीधी हती ते हकीकतने वधु पुष्टि आपे छे. एतुं तुलनात्मक विवेचन हवे पछी कारवामा आव्युं छे.

स्वाधी संघे प्रयाण करी विमलाद्रि उपर आरोहण क्युं. त्यां जई नाभिजिनेशाना उल्कट दर्शनाभिजापी वस्तुपाले पूर्ण प्रेमभक्तिवडे स्नात्रमहोत्सव कर्यो. विघ्नोच्छेदक कापर्दी यक्षनुं पूजन, अर्चन सारी रीते करी तेमने प्रसन्न कर्या. संघमां आवेल यात्रिकोने श्रमाम्बित घयेला जोई मंत्रिवर्धनुं हृदय खेहार्द्र क्युं. त्यां तेमणे भगवान आदिनायना मंदिर पासे इंद्रमंडप बंधाववानो प्रारंभ कर्यो एम उदयप्रभूसूरि जणाने छे;^४ ज्यारे वसंतविलासनो कर्ता संघ पालीनाणा गयो त्यां वस्तुपाले पार्श्वप्रभुनुं पूजन क्युं, अने स्मारवाद संघे विमलाचळ उपर प्रस्थान क्युं. विमलाद्रि उपर जई सौधी प्रथम कापर्दी यक्षनी विविध उपचारो वडे पूजा कर्या पछी भगवान आदिनायनी अष्टप्रकारी पूजा रचिने, प्रशासनीय चीनवख (चीनी रेशम)नुं ध्वजारोपण क्युं हतुं एम नोंचे छे.^५ परंतु अरिसिंह तो धर्माभ्युदयना कयन मुजव वस्तुपाले शत्रुंजय उपर जई कपर्दी यक्षनुं पूजन करीने भगवान आदिनायनो महामहोत्सव कर्यो हतो एम कहे छे.^६ तेमां वसंतविलास प्रमाणे पादलिप्तपुरनी हकीकत जोगमां आवती नथी. आधी पण उदयप्रभ अने अरिसिंहनां यात्रावर्णनो एरु ज संघना विवेचनो होवानुं स्पष्ट जणाय छे. मंत्रीघरे अहीं विविधप्रकारी स्नात्रमहोत्सव भग्य रीते कर्यो हतो तेनुं रसिक वर्णन धर्माभ्युदयकारे अहीं त्रण श्लोकोमां विस्तारवडे रच्युं छे. ते दानवीरे त्यां अनेक प्रकारे दानधर्मो अने पूजामहोत्सवो रच्या हता. संघ आठ दिवस रखो त्यां सुधी अष्टाह्विवा महोत्सव भारे दवदवा साथे कर्यो. आदिनाय भगवानना मंदिरपासे वृत्त गान करवा माटे मंत्रिघरे इंद्रमंडप बंधाब्यो हतो

१ छाटगोहमरकच्छडाह्लावणितवृत्तविषयाः समन्ततः ।

तत्र सघपतयः समाश्रयुन्वोवधाविव समस्तविन्धवः ॥ २५ ॥

आगतं विविचदेशतत्त्वतः सैष सद्भजनतां प्रमोदभाक् ।

वस्तुपालसचिवः शुचिक्रियः सच्चकार विविचैहपायनैः ॥ २६ ॥

२ वितन्वतः कासहदाख्यपतने महोरसवं नामितनुजसप्रनि ।

सहायतां प्रत्युष्णोन्महामतेरमुष्य श्रान्तमनि देवताम्बिका ॥ १६ ॥

३ उत्तरयाणकुरुचीहरःश्रीती संघलोकयुद्धप्रयाणकः ।

संभराद् वलभिपत्तनावनीमण्डलेऽतिसुरमण्डलेधरः ॥ ४२ ॥

तत्र सद्गपतये नवेन्दुवपावनो विमलसञ्चितो गिरिः ।

अंशुनीक्षिसलयामर्षज्ञया दार्शितो विजयसेनसूरिभिः ॥ ४३ ॥

४ तत्र स्नात्रमहोत्सवव्ययनिनं मार्तेष्टचण्डसुप्ति, ह्लातं सद्भजनं निरीक्ष्य निखिलं शार्दीभवन्मानसः ।

सयो मायदमन्दनेदुरतरभ्रह्मनिधिः शुद्धपीर्मन्त्रिन्द्रः स्वयमिन्द्रमण्डपमयं प्रारम्भयामासिवात् ॥ ८ ॥

५ लुओ-वसंतविलास, सर्ग १०, श्लोक ५८ वी ८३

६ सुहृत्संकीर्तन, श्लोक १२ वी ४२

-वसंतविलास, सर्ग १०

-सुहृत्संकीर्तन, सर्ग ५

-वसंतविलास, सर्ग १०

-धर्माभ्युदय, सर्ग १०

तेनी नौध वसंतविलासमां पणं लेवाई छे.^१ अनन्यभक्तिवडे जिनेशनां पूजन, अर्चन करी वस्तुपाळे संघ सह पर्यंत उपरथी अवरोहण करी अजाहरा (अजारा) तरफ प्रयाण आदर्यु. त्यांना अजयपाल नृपतिए संघनो सुंदर सत्कार कर्यो अने ते राजवीथी बंधमान त्यांना पार्श्वप्रभुसुं पूजन करी संघ कोडीनार गयो एम उदयप्रभसूरिए जणव्युं छे.^२ ज्यारे वसंतविलासनो कर्ता संघने शत्रुंजयथी एकदम प्रभासमां लांवे छे. जो के उदयप्रभसुं संघयात्रावर्णन वसंतविलासना करतां दुंकामां छे पण तेमां जे हकीकतो नौधाई छे ते प्रामाणिकतानी पराकाष्ठा रजु करे छे, तेठलुं ज नहीं पण केटलीक नकर हकीकतो पूरी पाडे छे. कोडीनारथी संघ देवपाटण (प्रभास) गयो त्यां इन्द्रादिदेवोथी संस्तूपमान (स्तवन कराएला) अमृतां-शुलांछनवाळा कालारि भगवान पिनाकपाणि सोमनाथ महादेवसुं वस्तुपाळे सारीरीते यजन कर्यु. सर्व धर्म उपर सद्दिण्युभाववाळा अने थाडाबंधीना मिथ्याभेदोने नहीं माननारा ते महातुभावे जिनेशना यात्रा मार्गमां आवनार सोमनाथ भगवानसुं विना संकोचे यजन करी जैन अने जैनैतरोंने सांप्रदायिक असद्दिण्यु मानसोने त्याग करवा आदर्श हृष्टांत रजु कर्यु. ते ज हकीकत सुकृतसंकीर्तनमां पण आपी छे. वसंतविलासनो कर्ता बहुमां अहीं वस्तुपाळे प्रियमेलक तीर्थमां खान करी सुवर्ण अने जवाहीरनां दानो प्राक्षणोने आप्यां हतां तेम ज चंद्रप्रभ प्रभुसुं पूर्ण भक्तिवडे यजन कर्यु हतुं एटली नवीन हकीकत मुके छे.^३ आ हकीकत बीजा कोई यात्रावर्णन करनार ग्रंथकारे लीधी नथी. आथी पण वसंतविलासमां आलेखाएल यात्रावर्णन धर्माभ्युदय वगैरे ग्रन्थमां जणावेली यात्रा करतां बीजी यात्रासुं होवासुं सूचवे छे. त्यांथी संघ वामनस्थळी (बंधळी) धई रैवत (गिरनार) गयो. बीजा कोई ग्रन्थकारे प्रभासथी वामनस्थळी संघ गयानी हकीकत मुक्ती नथी ज्यारे उदयप्रभे तेने व्यवस्थित रीते नौंधी छे. आथी उदयप्रभसुं वर्णन केठलुं चोकसाईवालुं छे ते जोई शक्य छे.

संधाधिपति वस्तुपाळे रैवतकारोहण करी पोताना पापकल्मषनो नाश करवा गजेन्द्रपदकुंडमां खान कर्यु अने नेमिनाथ भगवाननी विविधप्रकारी पूजा करी अष्टाद्विक महोत्सव रच्यो. आ प्रमाणे आठ दिवस सुधी संघेश वस्तुपाळे गिरनार उपर रही प्रसन्न मनवडे पुष्कळ दानधर्मो कर्यो अने अंबा, प्रद्युम्न, सांव वगैरे दूंकोनी यात्रा करी त्यांना तीर्थदेवताओनो पूजन, अर्चन करी सत्कार कर्यो. पछी पोते संघ सह नीचे उतर्यो. प्रभासथी गिरनार तरफ आवतां रैवतकनी तलेटीमां तेजपाले वसावेल तेजपालपुरतुं कुमार सरोवर, जे तेमणे बंधाव्युं हतुं, त्यां वस्तुपाळे आदीश्वर भगवानसुं पूजन कर्यु एम वसंतविलास काव्यनो कर्ता जणावे छे.^४ उदयप्रभसूरिए महाधार्मिक वस्तुपाळनी तीर्थयात्रा अने तेना दानप्रवाहनी श्लाघा करतां तेसुं रसिक वर्णन अहीं सर्वोत्कृष्ट भाषामां सुंथ्युं छे. तेमां यात्रानी एक पवित्र नदी साधे सुलनां करतां, जेम नदी पोताना प्रवाह मार्गमां आवतां प्राणीमात्रसुं कल्याण साधे छे तेम आ महापुरुषे पोताना दानप्रवाहने अखंड रीते चाडू राखी जनसमाजसुं परम कल्याण साध्युं हतुं, एवो आशय व्यक्त

१ प्रेक्षणक्षणमथो विचक्षणस्तीर्थमनुंरयमप्रतो व्यधात् ।
नर्तकीकुचतटत्रुदन्मणिसरमणिकरपुजितावनी ॥ ८४ ॥

- वसंतविलास महाकाव्य, सर्ग १०.

२ अत्राहणव्ये नगरे च पार्श्वपादानजापालनृपालपूज्यात् ।
अभ्यर्चयन्नेप पुरे च कोडीनारे स्फुरत्कीर्तिकदम्बम्बाम् ॥ १२ ॥

- धर्माभ्युदयमहाकाव्य, सर्ग १५.

३ वसंतविलास काव्य, सर्ग ११, श्लोक ७० वी ७२

४ वसंतविलास काव्य, सर्ग ११, श्लोक ७३ वी ७६

પાલ્લી	૫૦૦	૫૦૦
શ્રીકરણ (મહેતા)	૨૨૦૦	૦
ઘોડા	૪૦૦૦	૪૦૦૦
બલ્લદ ઘુઘરમાઝવાલા	૨૦૦૦	૦
ઝંટ	૦	૨૦૦
જૈન ગાયક	૪૮૪	૪૫૦
બંદીજન (માટચારણ)	૩૩૦૦	૩૩૦૦
વાદી (અન્યધર્મા)	૩૩૦૦	૦
મઠ	૭૦૦	૦
આચાર્ય	૭૦૦	૭૦૦
દિગંબર સાધુ	૧૧૦૦	૧૧૦૦
શ્વેતાંબર સાધુ	૨૧૦૦	૦
યતી	૦	૨૨૩૨
ગાઢાં	૧૧૦૦	૪૫૦૦
વાહિની (ઢોઢી)	૧૦૦૦	૧૮૦૦
દાંતનાં સિંહાસન	૩૦૦	રૂપમાં છે ૨૪
સાંગનાં ,,	૧૨૦૦	૦
ઝાકઢાનાં દહેગાં	૦	૧૨૦
સંઘવી	૪	૪
કુલમાણસ	૭૦૦૦૦૦	૭૦૦૦૦૦
કુઢ ઝરઘ	૩૩૧૪૧૮૮૦૦	૨૨.૮૦૨૦૨૦૭

આ ઉપરથી સંઘની મન્યતાનો કાંઈક હ્યાઢ આવી શકે છે. જો કે આ સૂચીમાં અતિશયોક્તિને અધકાશ છે પળ તેના ઉપરથી ઇટલું તો સમજી શકાય છે કે વસ્તુપાલે હજારો મનુષ્યોને સાથે ઢઈ, પર મપુનીત જૈન તીર્થોની અનેક યાત્રાઓ, મારે દવદવાથી કરી હતી. આ સિવાય જિનહર્ષના વસ્તુપાલ ઘરિત્રમાં પળ તેની યાત્રાનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું છે. આથી વસ્તુપાલની ધર્મમાવના, લોકવહ્યાણનો ઉઘ આદર્શ અને મહાન સ્વાગ અપૂર્વ હતો ઇમ કહ્યા સિમય ઘાલે તેમ નથી. અજે પળ આવી સંઘયાત્રામો જૈન દાનઘીરો કરે છે અને જગતને અદ્વિતીય સ્વાગ તપા ડદાઘ ધર્મમાવનાના પદાર્થપાઢો શીઘવે છે.

§ ૧૦. વસ્તુપાલનાં સુકૃત કાર્યો

વસ્તુપાલની કીર્તિ કેવા અદ્ભુત ગુણોને ઢઈને દિગંતન્યાપી ઘનાં હતી તેનાં વિશિષ્ટ કારણો આ મહા- સુમાવના ઘરિત્રમાંથી જ્ઞાત ઘાય છે. તે નરશ્રેષ્ઠમાં વિદ્ધતા, રામ્યન્યવહારની કુદાઢ્ઢતા, ઘીરતા અને અદ્વિતીય ધર્મમાવના હતી પરંતુ તે ઘધા કરતાં તેને જગતમાં ઘધુ યશ અપાવનાર તેના દાનકાર્યોં હતાં. તેનાં જેવો ડદાર ઘની મૂતલે ઘરીથી પાઘવો નથી. જુદા જુદા ઋણોમાંથી તેનાં દાનકાર્યોનાં જે ડહેલો મઢ્ઢે છે તેથી તેની દાનમાવના જગતમાં અજોઢ હતી, ઇમ ઢામયા ઘગર રહેલું નથી. કવિશ્રી સોમેઘરે તેના માટે

૧ જુઓ કીર્તિઢોમુરીના ઇમશ્લેથી મુઢગલી માઘાંતરની પ્રહારનામાં સ. ઘઘમઘી આઘાર્યે રઘુ ઢરેલ વસ્તુપાલ ઘેઢગલ ઘઘાઘાંની ઘંઘના ઘાહિલની સુધિ, પ્રસાવના, ઘા. ૨૭

કર્ચો છે.^૧ યાત્રિકવર્ગને અનેક પ્રકારે સુખસાધનો આપતા અને આનંદ પ્રમોદ આપતા વસ્તુપાઠ સંઘ સહ ધોલકા ગયા. ત્યાં તેમનું સન્માન કરવા તેજપાઠ અને પૌરજનોની સાથે વીરધવલદેવે સામા જઈ જિનપ્રમુને નમસ્કાર કર્યા. વસ્તુપાઠે ત્યાં જિનપ્રમુને રમમાંધી નીચે પથરાવી મક્તિવડે પૂજન કર્યું અને સંઘને ભોજન, વસ્ત્રાદિકવડે સંતોષ આપ્યો.

ધૌરધવલે વસ્તુપાઠને કુશલ વર્તમાન પૂછી વિવેક દર્શાવ્યો. ઉદયપ્રમસૂરિય આ યાત્રાનું વર્ણન યોઢાક શબ્દોમાં સંપૂર્ણતઃ આપ્યું છે. તેમની લેખનશૈલી વિદ્વાન મનુષ્યોને પણ મોહ પમાડે છે, કારણ તેમાં કર્ણકદ્રુતા કે શબ્દાઢંબરની છાયા કોઈ પણ ઠેકાણે જોવામાં આવતી નથી. જે હકીકત રજુ કરાઈ છે તેમાં પૂરતી ચોકસાઈ અને પ્રામાણિકતા ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપ્યું છે. તેથી જ વીજાં બધાં યાત્રાવર્ગનો કરતાં ઉદયપ્રમનું યાત્રાવિવેચન વધું પ્રામાણિક અને સન્માન્ય છે. આ પ્રંથનું ધાર્મિક મહત્ત્વ અનેકગણું હશે પરંતુ ऐतिहासिक दृष्टि पर તેનું મહત્ત્વ ઓછું નથી એમ કહેવું પડે છે.

§ ૯. વસ્તુપાલના સંઘની સામગ્રીગણના

આ તીર્થયાત્રાઓમાં કેટલાં મનુષ્યો, રયો, ગાઢાંઓ, રક્ષકો, સુખાસનો અને હ્તર જનસમુદાય કોરે હતા તેની કેટલીક નોંધ જુદાજુદા પ્રન્થોમાં જોવામાં આવે છે. યાત્રાવર્ગન આલેખનારા કીર્તિકૌમુરી, સુકૃતસંકીર્તન, વસંતવિલાસ કે ધર્માભ્યુદય પ્રન્થના રચયિતાઓએ તે સંબંધી કાંઈ પણ નિર્દેશ કર્યો નથી; પણ જિનપ્રમના તીર્થકલ્પમાં તથા પ્રવંધચિંતામણિ અને 'વસ્તુપાઠ તેજપાઠ રાસા'માંથી તત્સંબંધી કેટલીક માહિતી ઉપલબ્ધ થાય છે. જો કે તેમાં કેટલું સત્ય સમાવેલું હશે તેનું પૃથક્કરણ કરવાનાં પૂરતાં પ્રમાણો નથી, તેમાં કેટલીક અતિશયોક્તિ હોવાનું પણ માસે. પરંતુ તે સંબંધી નક્કર હકીકત ગ્યાંસુધી પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાં સુધી તેને સત્ય માની લેવામાં વાંધો નથી, એમ માની જે તે પ્રન્થોમાંથી તેનાં સૂચનો અહીં રજુ કર્યા છે. જિનપ્રમસૂરિ તીર્થકલ્પમાં તેનો નિર્દેશ કરતાં લખે છે કે "વસ્તુપાઠની પ્રથમ તીર્થયાત્રામાં ૪૫૦૦ ગાઢાં (શય્યાપાલનો સહિત), ૭૦૦ સુખાસનો, ૧૮૦૦ પાલ્લી, ૧૨૦૦ હાથી, ૨૧૦૦ શ્વેતાંબરો, ૧૧૦૦ ઢિગંબરો, ૪૫૦૦ જૈન ગાયકો અને ૩૩૦૦ બંદીજનો હતા.^૨ પ્રવંધચિંતામણિમાં ૫૫૦૦ વાહનો, ૨૧૦૦ શ્વેતાંબરો, ૧૦૦૦ ઘોઢેસારી રક્ષકો, ૭૦૦ કુંટો અને સંઘરક્ષકાધિકારિ ચાર મહાસામંતો યાત્રામાં હતા એમ નોંધ્યું છે.^૩ ણ્યારે વસ્તુપાઠ તેજપાઠ રાસામાં તેની બાદશાહી સૂચી આપતાં સંવત ૧૨૭૩ અને ૧૨૮૫ ની યાત્રાઓના સંઘવર્ણનો રજુ કર્યા છે તેમાં નીચે પ્રમાણે જનસમુદાય, સાહિત્ય, રક્ષકો અને વાહનોની નોંધ આપી છે.

સામગ્રીની સંઘ્યા	સંવત ૧૨૭૩માં	સંવત ૧૨૮૫ માં
સેજયાણાં (વેલડીયો)	૫૫૦૦	૪૦૦૦
સુખાસન (સીંઘરામ)	૭૦૦	૭૦૦

૧ પુરઃ પુરઃ પૂરવતા પર્વાણિ ધનેન સાન્નિધ્યહતા હૃતીન્દુઃ ।

સહીર્નિશ્ચયનસી દ્વદશં મીધ્વેન્તિમીધ્વેન્પિ પદે પદેડસો ॥ ૨૧ ॥ - ધર્માભ્યુદય કાવ્ય, ધર્મ ૧૫.

૨ 'તપ્ર પ્રથમયાત્રામાં ચત્તારિ સહસ્રાણિ પચ્ચગ્નાણિ સાઢટાનાં સસાધ્યાપાલકાનાં સત્તરઠી સુખાસનાનાં અષ્ટાદશઠી શાહિનીનાં એકોનવિંશતિ ઘનાણિ ધીઢરીનાં એકવિંશતિઃ ષટ્તાણિ શ્વેતાંબરાણાં એકાદશઠી ઢિગમ્બરુણાં ચત્તારિ ષટ્તાણિ ષર્ષાણિ જૈનગાયકાનાં ત્રયત્રિંશત્તરઠી ચન્ડીચનાનામ્ ।'

૩ 'સર્વેશ્વરાહનાનામધર્મચમસહસ્રાણિ, એકવિંશતિષટ્તાણિ શ્વેતાંબરાણાં, સંપત્તદ્રવ્યધિકારે સહસ્રં દુરત્રમાર્ગાં સત્તરઠી રક્ષકરમીનાં, સંપત્તધિકારિજલસાગે મહાસામન્તાઃ ।' - પ્રવંધચિંતામણિ, પા. ૧૬૧. ધી ડુ. કે. ષાક્ષી સંપાદિત.

પાલ્લી	૫૦૦	૫૦૦
શ્રીકરણ (મહેતા)	૨૯૦૦	૦
ઘોડા	૪૦૦૦	૪૦૦૦
વલ્લદ ધુધરમાલ્લાલા	૨૦૦૦	૦
કુંટ	૦	૨૦૦
જૈન ગાયક	૪૮૪	૪૫૦
બંદીજન (માટચારણ)	૩૩૦૦	૩૩૦૦
વાદી (અન્યધર્મી)	૩૩૦૦	૦
મટ્ટ	૭૦૦	૦
આચાર્ય	૭૦૦	૭૦૦
દિગંબર સાધુ	૧૧૦૦	૧૧૦૦
શ્વેતાંબર સાધુ	૨૧૦૦	૦
યતી	૦	૨૨૩૨
ગાઢાં	૧૧૦૦	૪૫૦૦
વાહિની (ઢોઢી)	૧૦૦૦	૧૮૦૦
દાંતનાં સિંહાસન	૩૦૦	==રમ્યાં છે ૨૪
સાંગનાં ,,	૧૨૦૦	૦
ઝાકડાનાં દહેશં	૦	૧૨૦
સંચવી	૪	૪
કુલમાણસ	૭૦૦૦૦૦	૭૦૦૦૦૦
કુલ ચરચ	૩૩૧૪૧૮૮૦૦	૨૨૮૦૨૦૯૦૭

આ ઉપરથી સંવત્રની મહત્વતાનો કાંઈક છવાઈ શકે છે. જો કે આ સૂત્રમાં અતિશયોક્તિને અવકાશ છે પણ તેના ઉપરથી ઇટલું તો સમજી શકાય છે કે વસ્તુપાલે હજારો મનુષ્યોને સાથે લઈ, પરમપુત્રીત જૈન તીર્થોની અનેક યાત્રાઓ, મારે દબદબાથી કરી હતી. આ સિવાય જિનહર્ષના 'વસ્તુપાલ ચરિત્રમાં પણ તેની યાત્રાનું વિગતવાર વર્ણન આપ્યું છે. આથી વસ્તુપાલની ધર્મભાવના, લોકરુક્ષણનો ઉચ્ચ આદર્શ અને મહાન સ્વાગ અર્પણ હતો એમ કહ્યા સિવાય ચાલે તેમ નથી. આજે પણ આવી સંવત્રયાત્રાઓ જૈન દાનવીરો કરે છે અને જગતને અદ્વિતીય સ્વાગ તથા ઉદાત્ત ધર્મભાવનાના પદાર્થપાઠો શીખવે છે.

§ ૧૦. વસ્તુપાલનાં સુકૃત કાર્યો

વસ્તુપાલની કીર્તિ કેવા અદ્ભુત ગુણોને લઈને દિગંતવ્યાપી બની હતી તેના વિશિષ્ટ કારણો આ મહા-નુમાવના ચરિત્રમાંથી જ્ઞાત થાય છે. તે નરશ્રેષ્ઠના વિદ્વત્તા, રાગ્યવ્યવહારની કુશલતા, વીરતા અને અદ્વિતીય ધર્મભાવના હતી પરંતુ તે વધા કરતાં તેને જગતમાં વધુ યશ અપાવનાર તેનાં દાનકાર્યો હતાં. તેના જેવો ઉદાર ધની મૂતલે ફરીથી પાક્યો નથી. જુદા જુદા ધર્મોમાંથી તેનાં દાનકાર્યોના જે ઉછેલો મલ્લે છે તેથી તેની દાનભાવના જગતમાં અનોઢ હતી, એમ લાગ્યા વગર રહેતું નથી. કવિશ્રી સોમેશ્વરે તેના માટે

૧ જુઓ કીર્તિદોષુદીના સમષ્ટેકી ગુજરાતી ભાષાંતરની પ્રસ્તાવનામાં સ્વ. વલ્લમજી આચાર્યે રજૂ કરેલ વસ્તુપાલ વૈજયંત રાજાયાંની સંવત્રના વાહિલ્લની સૂત્રિ, પ્રસ્તાવના, પા. ૨૭

કર્ચો છે.^૧ યાત્રિકવર્ગને અનેક પ્રકારે સુખસાધનો આપતા અને આનંદ પ્રમોદ આપતા વસ્તુપાઠ સંઘ સહ ધોલકા ગયા. ત્યાં તેમનું સન્માન કરવા તેજપાઠ અને પૌરજનોની સાથે વીરધવલદેવે સામા જઈ જિનપ્રમુને નમસ્કાર કર્યા. વસ્તુપાઠે ત્યાં જિનપ્રમુને રમ્યાંધી નીચે પથરાવી ભક્તિવહે પૂજન કર્યું અને સંઘને ભોજન, વસ્ત્રાદિકવહે સંતોષ આપ્યો.

ધીરધવલે વસ્તુપાઠને કુશલ વર્તમાન પૂછી વિવેક દર્શાવ્યો. ઉદયપ્રભસૂરિયે આ યાત્રાનું વર્ણન યોડાક શબ્દોમાં સંપૂર્ણતઃ આપ્યું છે. તેમની લેખનશૈલી વિદ્વાન મનુષ્યોને પણ મોહ પમાડે છે, કારણ તેમાં કર્ણઋદુતા કે શબ્દાઢંચરની છાયા કોઈ પણ ઠેકાણે જોવામાં આવતી નથી. જે હકીકત રજુ કરાઈ છે તેમાં પૂરતી ચોક્કસાઈ અને પ્રામાણિકતા ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપ્યું છે. તેથી જ વીજાં વધાં યાત્રાવર્ગનો કરતાં ઉદયપ્રમનું યાત્રાવિવેચન વધું પ્રામાણિક અને સન્માન્ય છે. આ ગ્રંથનું ધાર્મિક મહત્ત્વ અનેકગણું હશે પરંતુ ऐतिहासिक दृष्टिए પણ તેનું મહત્ત્વ ઓછું નથી એમ કહેવું પડે છે.

§ ૧. વસ્તુપાલના સંઘની સામગ્રીગણના

આ તીર્થયાત્રાઓમાં કેટલાં મનુષ્યો, રથો, ગાઢાંઓ, રક્ષકો, સુખાસનો અને હત્તર જનસમુદાય વગેરે હતા તેની કેટલીક નોંધ જુદાજુદા ગ્રન્થોમાં જોવામાં આવે છે. યાત્રાવર્ગન આલેખનારા કીર્તિકૌમુદી, સુશ્રુતસંકીર્તન, વસંતવિલાસ કે ધર્માભ્યુદય ગ્રન્થના રચયિતાઓએ તે સંબંધી વર્ણવે પળ નિર્દેશ કર્યો નથી; પણ જિનપ્રમના તીર્થકલ્પમાં તથા પ્રવંધચિંતામણિ અને 'વસ્તુપાઠ તેજપાઠ રાસા'માંથી તત્સંબંધી કેટલીક માહિતી ઉપલબ્ધ થાય છે. જો કે તેમાં કેટલું સત્ય સમાયેલું હશે તેનું વૃથાકરણ કરવાનાં પૂરતાં પ્રમાણો નથી, તેમા કેટલીક અતિશયોક્તિ હોવાનું પણ માસે. પરંતુ તે સંબંધી નક્કર હકીકત ગ્યાંસુધી પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યા સુધી તેને સત્ય માની લેવામાં વાંધો નથી, એમ માની જે તે ગ્રન્થોમાંથી તેનાં સૂચનો અહીં રજુ કર્યા છે. જિનપ્રમસૂરિ તીર્થકલ્પમાં તેનો નિર્દેશ કરતાં લખે છે કે "વસ્તુપાઠની પ્રથમ તીર્થયાત્રામાં ૪૫૦૦ ગાઢાં (શય્યાપાલકો સહિત), ૭૦૦ સુખાસનો, ૧૮૦૦ પાલ્લી, ૧૯૦૦ હાથી, ૨૧૦૦ શ્વેતાંવરો, ૧૧૦૦ દિગંવરો, ૪૫૦૦ જૈન ગાયકો અને ૩૩૦૦ બંદીજનો હતા. પ્રવંધચિંતામણિમાં ૫૫૦૦ વાહનો, ૨૧૦૦ શ્વેતાંવરો, ૧૦૦૦ ઘોડેસારી રક્ષકો, ૭૦૦ ડુંટો અને સંઘરક્ષકાધિકારિ ધાર મહાસામંતો યાત્રામાં હતા એમ નોંધ્યું છે.^૨ જ્યારે વસ્તુપાઠ તેજપાઠ રાસામાં તેની વાદશાહી સૂચી આપતાં સંવત ૧૨૭૩ અને ૧૨૮૫ ની યાત્રાઓના સંપર્કનો રજુ કર્યા છે તેમાં નીચે પ્રમાણે જનસમુદાય, સાહિત્ય, રક્ષકો અને વાહનોની નોંધ આપી છે.

સામગ્રીની સંખ્યા	સંવત ૧૨૭૩માં	સંવત ૧૨૮૫ માં
સેજયાળાં (વેલહીયો)	૫૫૦૦	૪૦૦૦
સુખાસન (સીંઘણમ)	૭૦૦	૭૦૦

૧ પુરઃ પુરઃ પૂરતા પવંશિ ધનેન સાશિષ્યહતા જ્ઞતીન્દુઃ ।

સાશિર્નિશ્ચયનયી દર્દર્ષાં શીષ્યેન્દ્રિમીષ્મેન્દ્રિ પદે વહેડમાં ॥ ૨૧ ॥ - ધર્માભ્યુદય કાવ્ય, છાં ૧૫.

૨ 'તત્ર પ્રથમયાત્રાયાં વનપરિ સદ્ગણિ પંચગાણિ શઢટાનાં સપ્તવાગાલકાનાં સપ્તગણી શુશાસનાનાં અષ્ટાદશગણી કાશિનીનાં એકોત્તરિગણિ છતાણિ ધીંટીનાં એકવિંશતિઃ છતાણિ શ્વેતાંવરાણાં એષાદશગણી દિગંબરાણાં વક્તારિ છતાણિ ઘાષાણિ જૈનગાયકાનાં ત્રયશ્રિષ્ઠગણી વન્ડીજનાનામ્ ।'

૩ 'શ્વેતાંવરનાનામર્થેવમગદધારિ, એવિંશતિગણિ શ્વેતાંવરાણાં, સંપત્તશાધિકારે સદ્ગ્રં દુરત્રમાર્ગાં સપ્તગણી સપ્તગણી, સંપત્ત-વિકારિગ વત્તારે મહાસામંતાઃ ।'

- પ્રવંધચિંતામણિ, પા. ૧૬૨. ધી ૩. કે. ઘાણી ધરારિય.

पालखी	५००	५००
श्रीकरण (महेता)	२९००	०
घोडा	४०००	४०००
बल्लद घुघरमाळवाला	२०००	०
ऊंट	०	२००
जैन गायक	४८४	४५०
बंदीजन (भाटचारण)	३३००	३३००
वादी (अन्यधर्मा)	३३००	०
भट्ट	७००	०
आचार्य	७००	७००
दिगंबर साधु	११००	११००
श्वेतांबर साधु	२१००	०
यती	०	२२३२
गाढां	११००	४५००
वाहिनी (डोळी)	१०००	१८००
दांतनां सिंहासन	३००	रथमां छे २४
सांगनां "	१२००	०
आकडानां दहेयां	०	१२०
संघवी	४	४
कुलमाणस	७०००००	७०००००
कुळ खरच	३३१४१८८००	२२.८०२०९०७

आ उपरणी संघनी भग्यतानो काईक ख्याळ आवी शकते छे.^१ जो के आ सूचीमां अतिशयोक्तिने अवकाश छे पण तेना उपरणी एटछं तो समजी शक्या छे के वस्तुपाले हजारो मनुष्योने साथे लई, पर मपुनीत जैन तीर्थोनी अनेक यात्राओ, भारे दबदबायी करी हती. आ सिवाय जिनहर्षना 'वस्तुपाल चरित्रमां पण तेनी यात्रातुं विगतवार वर्णन आप्युं छे. आपी वस्तुपालनी धर्मभावना, लोककल्याणनो उच्च आदर्श अने महान त्याग अपूर्व हतो एम कहा सिवाय चाले तेम नथी. आजे पण आपी संघयात्राओ जैन दानवीरो करे छे अने जगतने अद्वितीय त्याग तथा उदात्त धर्मभावनाना पदार्थपाठो शीलवे छे.

§ १०. वस्तुपालनां सुकृत कार्यों

वस्तुपालनी कीर्ति केवा अद्भुत गुणोने लईने दिगंतन्यायी बना हती तेना विशिष्ट कारणो आं महा-नुभावना चरित्रमांयी ज्ञात घाय छे. ते नरश्रेष्ठमां विद्वत्ता, राज्यन्यवहारनी कुशाख्या, वीरता अने अद्वितीय धर्मभावना हती परंतु ते कथा करतां तेने जगतमां वधु यश अपावनार तेनां दानकार्यो हतां. तेना जेवो उदार घनी भूतले फरीपी पाक्यो नथी. जुदा जुदा ग्रंथोमांयी तेनां दानकार्योना जे उल्लेखो मळे छे तेपी तेनी दानभावना जगतमां अजोड हती, एम लायवा वगर रहेतुं नथी. कविश्री सोमेश्वरे तेना माते

^१ जुओ कीर्तिहोमुदीना समक्षेदी शुभरावी भाषांतरनी प्रस्तावनामां स्व. वदमत्री आचार्यो रड्ड करेल वस्तुपाल चरित्रमां सहायनी संघना साहित्यनी दृष्टि, प्रस्तावना, पृ. १७

સાદા શબ્દોમાં લક્ષ્યું છે કે “વસ્તુપાલે અજ્ઞાન, જલપાન, અને ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વીને અને તે વડે પ્રાપ્ત થયેલ યશથી આકાશમંડલને મરી રીધું છે.” તેણે કરાવેલાં ધર્મસ્થાનો, મહાદાનો અને ધર્મકાર્યોની જુદી જુદી નોંધો સુકૃતમંકીર્તન, કીર્તિકૌમુદી, વસંતવિલાસ, પ્રવંધચિંતામણિ, પ્રવંધકોષ, જિનહર્ષકૃત વસ્તુપાલચરિત્ર અને તીર્થકલ્પ વગેરે કેટલાય ऐतिहासिक પ્રવંધો અને રાસાઓમાં આવેલી છે. જો કે તે બધામાં કેટલીક વધઘટ પણ જોવામાં આવે છે. તેની સવિસ્તર યાદી પૂતા વિવેચનસાથે કરતાં એક સ્વતંત્ર નિવંધ થવા સંભવ છે. ઉદયપ્રભસૂરિય આ મહાકાવ્યમાં પણ તેના કેટલાંક સુકૃત કાર્યોની નોંધ કરી છે, જેનું કેટલુંક વિવેચન અહીં કરવામાં આવ્યું છે.

તે દાનશૂરે શત્રુંજય ઉપર આદિનાથ ભગવાનના મંદિર આગળ ઇંદ્રમંડપ વંધાવ્યો હતો જેની નોંધ આગળ પણ આપી ગયા છીય. ધ્રંયકાર ફરીથી તેનો ઉલ્લેખ કરતાં તે મંડપની પાસે સ્તંભન પાર્શ્વનાથ અને ગિરનારના નેમિનાથ ભગવાનનાં મંદિરો વંધાવ્યાં હોવાનું જણાવે છે. આ જ હકીકતને ધ્રંયકારે પોતાના સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની કાવ્યમાં પણ મુકી છે. ‘સુકૃતસંકીર્તનકાર પણ આ વસ્તુના કથનને પુઠી આપે છે.’ વસંતવિલાસ અને તીર્થકલ્પમાં ધર્મસ્થાનો અને દેવમંદિરો વંધાવ્યાના મોઘમ ઉલ્લેખો છે; પણ કયે કયે સ્થલે, કેટલાં મંદિરો, કોનાં કોનાં વંધાવ્યાં હતાં તેની પૃથક્ પૃથક્ વિચારણા કરી નથી. આ ઇંદ્રમંડપમાં ‘સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની’ નામક સંસ્કૃત કાવ્ય, વિવિધ વૃત્તોમાં રચાયેલા ૧૭૯ શ્લોકોવાળું શિલોત્કર્ષિણ કરવામાં આવ્યું હતું, એ કેટલાક ઉલ્લેખો ઉપરથી જણાય છે. ઉદયપ્રભસૂરિય પણ આ મહાકાવ્યમાં ઇંદ્રમંડપમાં મુકવામાં આવેલી વસ્તુપાલની યશઃપ્રશસ્તિની પ્રશંસા રજુ કરતાં સુંદર શબ્દોમાં તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. ‘આ મંદિરમાં વસ્તુપાલે ગુરુ, પૂર્વજ, સંબંધી, અને મિત્રની મૂર્તિઓ તેમ જ તે વસ્તુના ભાતુયુગલની અસ્મારૂઢ પ્રતિમાઓ બનાવી મુકી હતી. સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિનીમાં ફક્ત તેનો ઉલ્લેખ જ છે જ્યારે સુકૃતમંકીર્તનકાર તે વસ્તુના માર્ગે (વસ્તુપાલ-તેજપાલ) ની તથા વીરધવલની હાથી ઉપર વેઠેલી મૂર્તિઓ મુકી હતી, એમ નોંધે છે.’ વસ્તુના કથનમાં વધુ તપાવત નથી, ફક્ત તેમાં ઘોડાને બદલે હાથી ઉપર હોવાની જણાવી છે. આ સિવાય પ્રવંધચિંતામણિમાંથી પણ ઇંદ્રમંડપ અને બીજાં વિવિધ ચૈત્યો વંધાવ્યાની તથા પોતાની અને ગુરુવગરેની મૂર્તિઓ વેસાડ્યાની હકીકત મળી આવે છે. વસ્તુપાલે આ

૧ જુઓ, આ નિવંધની શરૂઆતમાં મુકેલો ઉપદેશતરંગિણીનો શ્લોક.

૨ કયાતનવ્રમરેન્દ્રમણ્ડપમયં શ્રીરેવતસામ્બનાલકારપ્રમુનેમિપાર્શ્વસહિતં તીર્થેન્દ્ર શત્રુંજયે ।
પ્રત્યાટાન્વયશાદંવર્ધનવિપુર્ધાનીસમન્ત્રીશિતા સ્વપ્નઃ સદ્ગતિઃ સતાં વિગયતે ધીવસ્તુગણેડ્વુના ॥ ૧૬૭

— સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની

૩ શત્રુંજયાદિસુકૃતસ્ય પુરો જિનસ્ય તેનેન્દ્રમણ્ડપમિદં તદવારિ કિશિન્ ।

અપ્યેશ્વારમધિગમ્યજના યદન્તર્જન્માન્તરેન્દ્રપિ ન ભજન્ગિત કથાપિ તાપમ્ ॥ — સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૧૧, ૧૫

૪ ધીવસ્તુપાલસચિતસ્ય પારે ક્ષીન્દ્રાઃ કાર્યં યશાષિ વ્યવન્તુ વયં તુ નૈવ ।
યેનેન્દ્રમણ્ડપટ્ટોન્દસ્ય યશઃપ્રશસ્તિરસ્ત્યેવ શકહદિ શૈલશિલાવિશાલે ॥ — ધર્મામ્યુદય મહાકાવ્ય, પંચમસર્ગાન્તે.

૫ મૂર્તિત્રયં હરિકરિસ્થમપૂરિ તેજ પાલસ્ય વીરપવલસ્ય તથાત્મનોન્દ્રો ।
સખદમુદ્ધરહલિપ્રલવાય મૂર્તમ્બ્યં યુગત્રયમિવાન્ન પવિત્રદેશે ॥ — સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૧૧, ૧૬

૬ ‘નન્દીશ્ચરાવગારે પ્રાસાદાન્દ્રન્દ્રમણ્ડપં ચ તન્મધ્યે ગમ્યાવિરૂઢશ્રીલક્ષ્મણપ્રભાદવીરધવલમૂર્તિઃ, દુરશ્ચારિરૂઢં
નિત્રમૂર્તિ સન્ન સતપૂર્વપુરુષમૂર્તિઃ સતપુરુષતીર્થ ૧’ — પ્રવંધચિન્તા • પૃ. ૧૬૨

પવિત્ર તીર્થમાં ગિરનારની સાંઝાદિ ટૂંકોના જેવી રચના કરાવી હતી. ત્યાં જિનમંદિરો ઉપર કલશો (શિખર કલશો) વેસાર્યા અને ઉપર્યુક્ત પ્રાસાદો ઉપર સુવર્ણ દંડો (ધ્વજ-દંડો) મુકવામાં આવ્યા હતા. આદીશ્વર ભગવાનના મંદિર ઉપર જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રરૂપી મહારત્નનિધાન સરલા ત્રણ સુવર્ણકલશો મંત્રીશ્વરે મુકાવ્યા હતા. ૧ ઉપરાંત બે અતિમૂલ્યવાન તોરણો ત્યાં કરાવ્યાં હતાં.

શત્રુંજય પાસે આવેલું અર્કપાલિત (અંકેવાલિયા) ગામ જે રાણાક શ્રી વીરવઢની સત્તામાં હતું તે તેમની પાસેથી આ મંદિરોના પૂજનાર્ચનાર્થે અપાવ્યું. તેની નોંધ સુકૃતકીર્તિકલ્હોલિનીમાં પણ આપવામાં આવી છે. પરંતુ વીજા પ્રન્યકારોએ તે સંબંધી કાંઈ પણ ઈસારો કર્યો નથી. વધુમાં ત્યાં 'અશ્વાત્તર મંદિર' બંધાવી મુનિસુત્રતની મૂર્તિ વેસાર્યાનું તથા પરવ બંધાવ્યાનું જણાવ્યું છે. ય્યારે સુકૃતસંકીર્તનકાર ત્યાં તલ્લાવ ખોદાવ્યાનું કહે છે. પાલિતાણામાં પોતાની પત્ની લલિતાના નામ ઉપરથી 'લલિતા સરોવર' બંધાવ્યું હોવાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેની અલંકારપૂર્ણ ભાષામાં પ્રશંસા કરતાં કવિ કહે છે, કે જાણે મંત્રીશની કીર્તિનો પ્રકાશ કરતું હોય તેવું આ સરોવર નિર્મલ જલ યુક્ત છે. આ સરોવરની નોંધ વધા પ્રન્યકારોએ લીધી છે. આદીશ્વર ભગવાનની પાછલ સુવર્ણનું પૃષ્ઠપટ્ટ (પુંડીયું) કરાવી અર્પણ કર્યું. શ્રીનાભિસૂત્ર પ્રમુના પ્રાસાદમાં વસ્તુપાલે સુવર્ણતોરણ કરાવ્યું. ઘ્યાર બાદ કવિએ બન્ને મંત્રીશ્વરોની કેટલીક યશગાયાઓ અલંકારપૂર્ણ ભાષામાં રજુ કરી છે. વસ્તુપાલે લ્લાપથના માર્ગમાં રહેલા તપસ્વિઓના શાસનોને ઉદ્ધાર કરી યાત્રિઓ પાસેથી લેવાતો ધર માફ કરાવ્યો અને તેમને પ્રસન્ન કર્યો. આ હકીકત પણ નવીન છે. વીજા કોઈ ગ્રન્થમાં તે જોવામાં આવતી નથી. છેવટમાં પ્રન્યકર્તા, વસ્તુપાલે શત્રુંજય ઉપર 'નંદીશ્વરતીર્થ' અને 'અનુપમાસર' બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ કરી યોગ્ય શબ્દોમાં પ્રશંસા કરે છે. વધુમાં રૈવતકના તાપસોને ગામનું દાન કર્યાની હકીકત જણાવી તેનાં સુકૃત-કાર્યોની નોંધ સમેટી લે છે. ઉપરોક્ત કથાનુસાર કવિ કેટલીક નવીન હકીકતો રજુ કરે છે. આથી કવિનું યાત્રાવર્ણન તેમ જ ધર્મકાર્યોનું વર્ણન વધુ ચોક્કસાઈ ધાલું હોવાનું જણાય છે. અંતમાં પ્રંયકાર વસ્તુપાલની અને તેના દાનકાર્યોની યોગ્ય શબ્દોમાં પુનઃ પ્રશંસા કરી, ધર્મામ્યુદય મહાકાવ્યની ફલશ્રુતિમાં કહે છે કે - વિશ્વાલંકૃત કરનાર અને ગુણરત્નોના મંડારરૂપ આ સુવર્ણ રચિત 'સંવાધીશ્વર ચરિત્ર' સજન પુરુષોના હૃદયમાનસમાં રહેલાં દુરિતોનો નાશ કરો. એવો આદેશ આથી પ્રંયકર્તા વિરમે છે.

§ ૧૧. ઉદયપ્રમસૂરિ અને તેમના પૂર્વાચાર્યો

જે સાધુ પુરુષના પુનીત વચનામૃતોથી પવિત્ર બની, વસ્તુપાલે મહાન દાનધર્મો કર્યા હતા તે મહાનુભાવ અને તેમના વિદ્વાન શિષ્ય ઉદયપ્રમસૂરિનો, તે ગચ્છના પૂર્વાચાર્યોસાથે ટૂંક પરિચય આપ્યા સિવાય આ નિબંધ અપૂર્ણ જ લેખાય. તેથી તેમની યથાયોગ્ય પિચ્છાન આપવા અહીં પ્રયત્ન કર્યો છે. આ પ્રંપના રચયિતા મુનિવર્ચ ઉદયપ્રમસૂરિ સુપ્રસિદ્ધ નાગેન્દ્ર ગચ્છના હતા. તેમણે પોતાના ગચ્છનો પૂર્વપરિચય આપતાં કહ્યું છે કે "નાગેન્દ્રગચ્છમાં શાંતિસુવાના કલશસમાન અને સંસારદુમોન્મૂલન તત્ત્વાદેશ આપનાર મહેન્દ્રસૂરિ યયા. તેમના પટ્ટધર શ્રી શાંતિસૂરિ યયા જેમણે દિગંવરો ઉપર વિજય મેલ્લ્યો હતો. તેમના પછી નાગેન્દ્રગચ્છ-સિદ્ધાસનાધિરૂઢ શમદમને ધારણ કરનાર આનંદસૂરિ અને અમરચંદ્રસૂરિ યયા. વાદિચક્રવર્તિ આ બન્ને સૂરિઓએ સિદ્ધરાજની રાજસભામાં વાદિઓને પરાસ્ત કર્યા હતા. તેથી રાજાધિરાજ સિદ્ધરાજે તે બન્નેને 'વ્યાગ્રશિશુક' અને 'સિદ્ધશિશુક' બિરુદો આપ્યાં હતાં." ઉદયપ્રમસૂરિ અને તેમના પૂર્વાચાર્યોનો ળાવો જ પરિચય સુકૃત-

૧ અભ્યાપચાલ્લયવશેનિભિમન્દરપરિશુશયુગોઃ ક્ષિમનયોઃ સ્તુમહે મહિષ્રઃ ।

ભાસ્ત્રેપિ નિર્દેશિતવાદિગજો જગાદ યો વ્યાગ્ર-સિદ્ધશિશુચવિતિ સિદ્ધરાજઃ ॥ ૪ ॥

કીર્તિકલ્પોલિની અને સુકૃતસંકીર્તનમાં આપવામાં આવ્યો છે.^૧ આ જ અમરચંદ્રે 'સિદ્ધાંતાર્ણવ' નામકું મહાપ્રન્ય રચ્યો હતો એવું અનુમાન છે. કારણ તરજાચિંતામણિમાં તાર્કિક ગંગેશ ઉપાધ્યાયે સિંહવ્યાગ્ર લક્ષણો મુક્યાં છે જે આ બંને માટે હશે એમ ડૉ. સતીશચંદ્ર વિદ્યાભૂષણ માને છે.^૨

તેમની પછી ધર્મગાદી ઉપર શ્રીહરિભદ્રસૂરિ આરૂઢ થયા જે સચારિત્ર અને વીજા પ્રદાસ્ય ગુણોને હર્ડે 'કલિકાલ ગૌતમ'વિરુદ્ધી રૂપાતકીર્તિ થયા. તેમના શિષ્ય વિજયસેનસૂરિ થયા જે અગણિત ગુણોના મંડાર સમાન અને વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ હતા. તેમના સદ્ધર્મપ્રેરક વ્યાખ્યાનો માનવદ્વદયને સચોટ અસર કરતાં. તેમની પુનીત પાવન વ્યાખ્યાનગંગા 'વનરાજવિહાર'તીર્થરૂપ અળહિલપુર પાટણના પંચાસર મંદિરમાં વહન કરતી હતી. આ મુનિરાજ વસ્તુપાઠના પરમગુરુ હતા. વસ્તુપાઠને તેવાં દાનો, ધર્મઠાથો અને યાત્રાઓ કરવાની મુખ્ય પ્રેરણા, ધર્મોદ્ધારક આ મહાન્ આચાર્ય પાસેથી જ મળી હતી, એમ અનેક પ્રન્યકારોએ નોંધ્યું છે. વસ્તુપાઠે સ્થાપિત કરેલા કેટલાંક જિનવિવોના સ્થાપક પળ આ જ વિજયસેનસૂરિ હતા, એમ તે વિવોની નીચેની પ્રશસ્તિઓ ઉપરથી જ્ઞાત થાય છે.^૩ તેમણે કોઈ પ્રન્યો લલ્યા હશે કે કેમ ? તે સંબંધી વધુ માહિતી મળી શકી નથી. તેમના વિદ્વાન શિષ્ય ઉદયપ્રમસૂરિ થયા જે આ મહાકાવ્યના પ્રણેતા હતા. તેઓ ઉચ્ચ કોટીના વિદ્વાન હતા એમ તેમણે રચેલા અનેક પ્રન્યો ઉપરથી માલમ પડે છે. આ મહાકાવ્ય તેમણે ગુરુ શ્રીવિજય-સેનમૂરિના આદેશથી રચ્યું હતું તેની સગવે નોંધ પ્રન્યપ્રશસ્તિમાં ણીધી છે.^૪ આ સિવાય શત્રુંજય યાત્રાતું વિચણ કરતી ઐતિહાસિક હકીકતોથી સમર સંસ્કૃત કાવ્યપ્રશસ્તિ સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની રચી છે. જેને શત્રુંજય ઉપર વસ્તુપાઠે બંધાવેલ ઇંદ્રમંડપમાં શિલાષ્ટુપર (પથ્થરમાં) કોતરવામાં આવી હતી. તે હકીકત આગલ પળ આપી ગયા છીએ. આ બંને પ્રન્યો ઉપરાંત ઉદયપ્રમસૂરિએ જ્યોતિષ વિષયક આરંભસિદ્ધિ પ્રંય, સંસ્કૃત નેમિનાથ ચરિત્ર, પઢશીતિ અને કર્મસ્તવ ઉપર ટિપ્પણ, ધર્મદાસગેળીકૃત ઉપદેશમાલા ઉપર ઉપદેશમાલાઠર્ણિકા નામક ટીકા વગેરે પ્રન્યો લલ્યા છે. આ મહાકાવ્ય તેમણે મલધારી ગચ્છીય નરચંદ્ર મુનિ પાસે સંશોભવ્યું હતું, તેની નોંધ લઈ અંતમાં આ ધર્મસંહિતા ચિત્રકાલ સુધી વિદ્વજ્ઞનોના હૃદયકમલમાં ધર્મની સૌભ પ્રકૃતાઓ એવો આરતીવાદ આપતાં સૂરિ શ્રી પ્રન્યની ઇતિશ્રી કરે છે. આથી જ પ્રશસ્તિઓ આ પ્રન્યકારે સ્વરચિત વીજા પ્રન્યોમા પળ મુકી હશે. પરંતુ તે વધા પ્રંયો મેલવી તેની પૂર્તી તપાસ કરવાનો લાભ મળી શક્યો નથી. અનુમાનથી લાગે છે કે તે વધામાં આથી જ હકીકતો જુદા જુદા સ્વરૂપે અલંકારપ્રચુર માપામા ગુંથવામા આવી હશે.

૧ (૧) સુકૃતકીર્તિકલ્પોલિની, શ્લોક, ૧૫૪ (ગા. ઓ. સી. ના હમીરમદમદન નાટકસાથે છાપાયેલ)

(૨) શૈલવેડપિ મદનતવાદવિહારવારણનિવારણસમૌ ।

વો જગદ જયબંધુપતિવ્યાગ્રિસેહશિષુદાવિતિ સ્વયમ્ ॥ ૨૦ ॥ - સુકૃતસંકીર્તન, સર્ગ ૪

૨ જુઓ 'જેન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત' ઇતિહાસ પા. ૨૫૦

૩ આપુના સ્થાપિત વચ્ચદિકામાની નેમિનાથ પ્રમુની સ્થાપના વિજયસેનસૂરિ કરી હતી, એમ તેની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણાય છે. જુઓ 'પ્રાચીન જૈન લેલ સપ્રદ'માંની તેની પ્રશસ્તિ. તારંગા ઉપર વસ્તુપાઠે અજિતલામિચૈલમાં આદિનાથ મળવાનના જિનવિવો મોસલો બંધાવ્યો હતો તેમાં આદિનાથની પ્રતિષ્ઠા કુવનનાર વિજયસેનસૂરિ હતા એમ લાંના સંવત ૧૨૮૫ ના ધિલાલેલ ઉપરથી જાણાય છે. જુઓ 'પ્રાચીન જૈન લેલસપ્રદ' માં તે લેલ.

૪ શત્રુંજયા ગતયોલયોરવ પયો દ્રષ્ટે પ્રમલસળે, વિજ્ઞાપ્ય સ્વગુરો. પુર: સવિનયં નમ્રીમવનમૌલિના ।

પ્રાન્યાડડેશમસું પ્રમોર્વેત્વપામાલે ધનાથેડુવા, પ્રાગત્તમીસુદવનમેળ ચરિતં નિસાન્દરૂપં મિરામ્ ॥ ૧૨ ॥

§ १२. ग्रंथनो रचनाकाळ

आ ग्रन्थ क्यारे रचायो ते माटे ग्रन्थकारे कांई पण उल्लेख कर्षो नथी. वस्तुपाळे शत्रुंजयनी अनेक यात्राओ करी हती तेमां आ कांई यात्रातुं वर्णन छे ते पण स्पष्ट नथी. परंतु आ ग्रन्थ क्यारे लखायो तेनी नोंध ग्रन्थप्रशस्तिना अंतमां लेवाई छे. तेमां ते संवत १२९० ना चैत्र सुदि ११ ने वार रविना दिवसे संमतीर्थमां (खंभातमां) आ महाकाव्य वस्तुपाळे लखाव्युं ऐवो स्पष्ट उल्लेख छे.^१ आथी आ ग्रन्थ ते अगाऊ रचायो हतो एम चोकस लागे छे. वस्तुपाळनी अनेक यात्राओ करतां आ यात्रातुं वर्णन एक करतां वधु विद्वानोए आलेख्युं छे. तेथी बधी यात्राओमां आ तीर्थयात्रा अननुभूत हशे तेमां शंका नही, अर्थात् ते महायात्रा हशे एम मानुं छुं. प्रबंध चिंतामणिमां वस्तुपाळे महायात्रानो प्रारंभ संवत १२७७ मां कर्षो हतो एम जणाव्युं छे.^२ आ हकीकतने गिरनारना संवत १२९३ ना शिलालेखथी पुष्टि मळ्ळे छे तेमां पण वस्तुपाळे संवत १२७७ मां संघपति वनी यात्रा कर्षातुं सूचव्युं छे. आथी वस्तुपाळे संवत् १२७७ मां महायात्रा करी हती एम लागे छे. आ तीर्थयात्रामांथी आब्या वाद योडाक वखत पछी आ ग्रन्थनी रचना करवामां आवी होधी जोइए; ऐटले ते संवत १२७७ थी ९० सुधीमां रचाई गयो हतो एमां शक नथी. अने ते प्रमाणे धर्माभ्युदय काव्यनी रचना संवत १२७९-८० मां थई हशे एवुं अनुमान पाय छे. आ अनुमान करवानुं खास कारण तेना माटे सीधे सीधा प्रमाणोना अभावने लईने छे. छतां ते १२९० मां लखायो हतो एवो स्पष्ट पुरावो मळतो होवाथी ते वस्तुपाळना समकाळमां संवत् १२९० पहेळां रचायो हतो एम स्पष्ट रीते सावीत घाय छे.

^१ १ सं० १२९० वर्षे चैत्र शु० ११ रवौ सप्तमतीर्थवेलाकूलमनुपालवता महं० श्रीवस्तुपाळेन श्रीधर्माभ्युदयमहाकाव्य पुस्तकमिदमलेखि ॥

^२ २ 'अथ सं० १२७७ वर्षे सरस्वतीकण्ठाभरणलघुमोत्रराजमहाकविमहामात्यश्रीवस्तुपाळेन महायात्रा प्रारेभे ॥'

—प्रबन्धचिन्तामणि, पा० १६२. श्री दु. के. शालि संपादित,

॥ अर्हम् ॥

॥ श्रीमद्विजयानन्दस्वरिपादपद्मेभ्यो नमो नमः ॥

नागेन्द्रगच्छाधिपतिभिः श्रीमद्भिरुदयप्रभाचार्यवरैर्विरचितं

धर्माभ्युदयमहाकाव्यम् ।

(सङ्घपतिचरितापरनामकम्)

॥ ९० ॥ ॐ नमः सर्वज्ञाय ॥

मङ्गलम्

अर्हंलक्ष्मीं स्तुमः श्रेष्ठपरमेष्ठिपदप्रदाम् । यत्पुरः किङ्करायन्ते, सुराऽसुर-नरधियः ॥ १ ॥
सम्भूय सकलैः कल्पपादपैरिष कल्पितः । युगादिजिनकल्पद्रुलोकोत्तरफलोऽस्तु वः ॥ २ ॥
जयन्ति शान्तिनाथस्य, क्रमप्रेङ्खन्नखाचिपिः । विश्वचिभ्वविपद्धान्ततान्तिशान्तिकहेतवः ॥ ३ ॥
नेमेर्नमत सौभाग्यमजिह्वप्रह्लाचारिणः । ध्यानाद् यस्य ययौ राजीमती त्यक्ताऽपि निर्वृतिम् ॥ ४ ॥
मूर्ध्नि पार्श्वप्रभोः सप्त, फणाः सन्तु सतां धिये । जितान्तःशत्रुपट्टकस्य, स्वस्य च च्छत्रसन्निभाः ॥ ५ ॥
वीरः ध्रियेऽस्तु व्याख्यासु, यद्वन्तकिरणाङ्कुराः । दधुर्मीलिपु नम्राणां, मङ्गल्यामक्षतश्रियम् ॥ ६ ॥
तिरञ्चोऽपि विपश्चिखं, नीर-क्षीरविद्येचने । हंसस्य यत्पदोपास्त्या, स्तुमस्तां श्रुतदेवताम् ॥ ७ ॥

ग्रन्थकृतः पूर्वाचार्याः

गौतमं तमहं वन्दे, यः श्रीवीरगिरं पुरा । अङ्गत्रयमयीं प्राप्य, सचञ्चके चतुर्गुणाम् ॥ ८ ॥
शुभः श्रीहरिभद्रोऽयं, लेभेऽधिकवचस्थितिः । मोहद्रोहाय चारित्रनृपनाशीरवीरताम् ॥ ९ ॥
तमस्तोमच्छिदे स श्रीसिद्धसेनदिवाकरः । गगनं ध्यानदो यस्य, कलापुष्टो यशःशशी ॥ १० ॥
हरिमद्रविभुर्विद्यास्थानकानि चतुर्दश । लब्ध्वा शतगुणान् जैनग्रन्थवृक्षानरोपयत् ॥ ११ ॥
राजा लुलोठ पादाप्रे, जिह्वाप्रे च सरस्यती । यस्य शश्वन्मुदे स धीहेमस्तरिनयः शिवः ॥ १२ ॥
नरचन्द्रमुनीन्द्रस्य, विश्वविद्यामयं महः । चतुरन्तधरिप्रीशसभ्यैरभ्यर्चितं स्तुमः ॥ १३ ॥
जीयाद् विजयसेनस्य, प्रभोः प्रातिभदर्पणः । प्रतिविम्बितमात्मानं, यत्र पश्यति भारती ॥ १४ ॥

१ "नवृक्षावृक्षा" वता० ॥ २ द्वादशश्लोकानन्तरं खंता० पुस्तके श्लोकोऽयमधिक उपलभ्यते—
तस्य धीवज्जसेनस्य, गौरवं ध्येयमीदृशम् ।
वृषप्रसविनी यस्य, गौरवन्ध्येयमीक्ष(क्ष्य)ते ॥

सङ्घमाहात्म्यम्

व्याप्तशेषहरिचतुर्मुखतया तन्वन्नदीनां स्थितिं,
 स स्तुत्यः पुरुषोत्तमैकवसतिः श्रीसङ्घरत्नाकरः ।
 यं संसेव्य घनाघना इव जिना धारालघर्मांमृतै-
 विश्वाश्वासनहेतवुः कति न तेऽभूवन् भविष्यन्ति वा ? ॥ १५ ॥

वस्तुपालमाहात्म्यम्

सुर्वाशीर्वचसां फलं निरवधि श्रीसिद्धिसिद्धौपधिः,
 कीर्तिस्फूर्तिस्तुधासुधांशुरुदयद्दीपप्रभाभास्करः ।
 मूर्तः पुण्यसमुद्भयो विजयते कोऽप्येव सङ्घधिपः,
 शङ्के यस्य विभात्यखण्डविभुतापाखण्डमाखण्डलः ॥ १६ ॥

प्रस्तुतग्रन्थस्याभिधानम्

सङ्घपतिचरितमेतत्, कृतिनः कर्णावतंसतां नयत् ।
 श्रीवस्तुपालधर्माभ्युदयमहोमहितमाहात्म्यम् ॥ १७ ॥

वस्तुपालवंशवर्णनम्

श्रीमत्प्राग्वाटगोत्रेऽणहिलपुरभुवश्चण्डपस्याङ्गजन्मा,
 जज्ञे चण्डप्रसादः सदनमुरुधियामङ्गभूस्तस्य सोमः ।
 आसाराजोऽस्य सन्तुः किल नवममृतं कालकूटोपभुक्त-
 श्रीकथीकण्ठकण्ठस्थलमलविपदुच्छेदकं यद्यशोऽभूत् ॥ १८ ॥

सोऽयं कुमारदेयीकुक्षिसरःसरसिजं श्रियः सदनम् ।
 श्रीवस्तुपालसचिवोऽजनि तनयस्तस्य जनितनयः ॥ १९ ॥

यस्याम्रजो मह्यदेव, उतथ्य इव धाम्पतेः ।
 उपेन्द्र इव चेन्द्रस्य, तेजःपालोऽनुजः पुनः ॥ २० ॥^१

शौलभ्यचन्द्रलवणप्रसादकुलधवलवीरधवलस्य ।
 यो दध्ने राज्यधुरामेकपुरीणं विधाय निजमनुजम् ॥ २१ ॥

१ विगतितम् श्लोकानन्तरं पाता • पुस्तकेऽधोनिश्चितः श्रीमोऽधिक उपलभ्यते—

धरूपधस्य पन्थास्तपस्विनां ग्रामशासनोद्धारात् ।
 येनापनीय नवकरमनवकरः कारयाञ्चके ॥

पपदिदं मिल पश्चदशसर्गान्तर्वरीशृष्यते सर्वाभु प्रतिपु ॥

'अणहिलपाटकनगराऽऽदिराजवनेराजकीतिकेलिगिरिम् ।
 पञ्चासराद्वजिनगृहमुद्भे यः कुलं च निजम् ॥ २२ ॥
 विभुता-विक्रम-विद्या-विदग्धता-वित्त-वितरण-विवेकैः ।
 यः सप्तभिर्विकारैः, कलितोऽपि यभार न विकारम् ॥ २३ ॥

वस्तुपालस्य कुलगुरुवः

एतेषां च कुले गुरुः समभवन्नागेन्द्रगच्छश्रिय-
 श्रृङ्गारत्नमयलसिद्धमहिमा सूरिर्महेन्द्राभिधः ।
 तस्माद् विस्मयनीयचारुचरितः श्रीशान्तिसूरिस्ततो-
 ऽप्याऽऽनन्दा-ऽभरसूरियुग्ममुदयचन्द्रा-ऽर्कदीप्रद्युति ॥ २४ ॥
 श्रीजैनशासनवनीनवनीरवाहः, श्रीमांस्ततोऽप्यघहरो हरिभद्रसूरिः ।
 विद्यामदोन्मदगदेष्वनवधयैधः, स्यातस्ततो विजयसेनमुनीश्वरोऽयम् ॥ २५ ॥

वस्तुपालस्य जिज्ञासा

कदाचिदपि मन्त्रीशः, हृतप्रभातिक्रियः । गत्वा पुरो गुरोस्तस्यं, नत्वा विश्वो व्यजिज्ञपत् ॥ २६ ॥
 भगवन्धर्मकोऽपि, मर्त्यजन्ममहीरुहः । चतुःप्रकारः किं नाम, प्राणिभेदेन भासते ? ॥ २७ ॥
 अवकेदी यदेकेषां, केषाञ्चिद् विपभूरुहः । किम्पाकतहरणेषां, परेषां कल्पपादपः ॥ २८ ॥
 तदत्र कारणं किञ्चिदभिरूपं निरूप्यताम् । कारणानां हि नानात्वं, कार्यभेदाय जायते ॥ २९ ॥
 अथोवाच गुरुः साधु, विश्व ! जिज्ञासितं त्वया । इदं सकर्ण ! निर्णीतं, सर्वं सर्वविदागमे ॥ ३० ॥
 सुकृतं न कृतं किञ्चिद्, यैः प्रमादपरैः पुरा । तेषां त्रिवर्गान्यानां, दीनानां जन्मनिष्कलम् ॥ ३१ ॥
 तमोमयैः पुनर्यद्, पापं पापानुबन्धि यैः । तत् तेषां सौनिकादीनां, परब्रह्म च दुःखदम् ॥ ३२ ॥
 रजस्तमोमयैश्चक्रे, पुण्यं पापानुपक्लि यैः । तत् तेषां भ्लेच्छपादीनां, नरकान्तसुखप्रदम् ॥ ३३ ॥
 पुण्यानुबन्धयन्धूनि, सुकृतानि कृतानि यैः । दत्ते मानुपजन्मेषां, परब्रह्म च वाञ्छितम् ॥ ३४ ॥
 अथाऽऽह मन्त्री पूज्यास्तत्, कथयन्तु यथागमम् । पुण्यानुबन्धयन्धूनां, सुकृतानां निबन्धनम् ॥ ३५ ॥
 जंगदुर्गुरवो मन्त्रिन् !, श्रूयतां तद् यथागमम् । यद् विघातव्यमव्यप्रशोकैर्बोकोत्तरैरेः ॥ ३६ ॥
 दान-शील-तपो-भावभेदभिन्नं चतुष्टयम् । पुण्यानुबन्धिपुण्यानां, निबन्धनमिदं विदुः ॥ ३७ ॥
 तंप्रापिं मुनयैः प्राहुर्भाविनांयाः प्रधानताम् । तयैवानुगृहीतं हि, त्रितयं तत् फलेर्माह ॥ ३८ ॥
 राजव्यापारस्य साफल्यम्

पायनी नायनीनाप !, व्यापारकल्पे हृदि । आस्माकीये यस्त्युद्येर्भावना भगवन्सौ ॥ ३९ ॥
 इत्युक्ते मन्त्रिणाऽथोचन्, गुरवो गौरवोचितम् । मन्त्रिन् ! नृपस्य व्यापारः, किमर्थं दूष्यते त्वया ? ॥ ४० ॥ शुभम् ॥

यदयं तुच्छचिन्तानामशानां क्रूरकर्मणाम् । परदार-परद्रोह-परपीडापरयत्ननाम् ॥ ४१ ॥
 तादात्म्यकमुत्साहसादसाद्रीकृतचेतसाम् । नरकालोकनेऽप्यानां, धधिराणां हितश्रुती ॥ ४२ ॥

जायते ध्रुवसत्त्वानामयशःपङ्कपातिनाम् । पेहिकामुष्मिकानर्थसम्यन्धैकनिबन्धनम् ॥४३॥ विशेषकम् ॥
 ये पुनः पुण्यकर्माणो, महच्छाः स्वच्छबुद्धयः । परोपकारव्यापारसफलीकृतजीविताः ॥४४॥
 गुरुपदेशपीयूषपूरपावितमानसाः । वैभवे च भवे चास्मिन्, भङ्गुरीभावभाविनः ॥४५॥
 शुचौ यशसि धर्मे च, स्वैर्यबुद्धिविधायिनः । विनिर्जितारिपद्भर्गाः, स्वयमायतिर्दशिनः ॥४६॥
 भवत्यद्भुतसत्त्वानां,तेषां लोकोत्तरात्मनाम् । नृपव्यापार पवायमिहामुत्र च सिद्धये ॥४७॥ कलापकम् ॥

प्रभावना

येन लोकोत्तरः कोऽपि, धर्मस्तीर्थैशदेशितः । स्वर्गापवर्गसाम्राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपः ॥ ४८ ॥
 सुदुष्करतरः कामं, महासत्त्वेतरैर्नरैः । किमन्यत् ? तीर्थं हृल्लक्ष्मीकारणानां शिरोमणिः ॥ ४९ ॥
 प्रभावनाभिधः सोऽपि, नृपव्यापारतेजसा । दुरितध्वान्तविध्वंसाद्, भास्वरां श्रयति धियम् ॥ ५० ॥ विशेषकम् ॥
 क्रमन्ते यत्र नान्यानि, प्रायश्चित्तानि कल्पये । तत्राप्यनन्यसामान्यमयमेवाघमर्षणम् ॥ ५१ ॥
 भावना शिवदा स्वस्य, स्याऽन्ययोस्तु प्रभावना । प्रकारात् तदितः श्रेष्ठा, भावनातः प्रभावना ॥ ५२ ॥
 रयाताश्च यद्यपि स्पष्टमष्टावेव प्रभावकाः । तथाऽप्युपनिषत्प्रोक्ताः, परेऽप्यद्भुतवैभवाः ॥ ५३ ॥
 तथाद्यतिशयस्फूर्तिगणभूपतिसम्मताः । प्रभावयन्ति तीर्थैशतीर्थमन्वैर्यशक्तयः ॥ ५४ ॥
 अङ्गं प्रशस्यमस्याश्च, निर्णीतं परमर्षिभिः । श्रद्धाविशुद्धं विधिवज्जैनयात्राप्रवर्तनम् ॥ ५५ ॥
 एतां च त्रिविधामादुरेकामष्टाद्विकाभिधाम् । द्वितीयां रथयात्रां च, तीर्थयात्रामथापराम् ॥ ५६ ॥
 वितन्वन्ति सतामेतास्तिस्रोऽपि श्रावसीं धियम् । तथापि तीर्थयात्रेयममेयसुकृतास्पदम् ॥ ५७ ॥
 दान-शील-तपो-भाव-प्रभावनसमुद्भवः । पुण्यराशिरदोपोऽपि, यत्र प्रयते पृथुः ॥ ५८ ॥

ससहं तीर्थयात्राया विधिः

तीर्थयात्रां चिकीर्षोश्च, यत् कर्तव्यं महात्मनः । यथागमं विधितस्तय, क्रमादयमुदीर्यते ॥ ५९ ॥
 विवेकी पुरुषस्तत्र, जाति-कर्माद्यदूषितः । नृपावष्टम्भसंरम्भी, नीतिस्कीर्तघनागमः ॥ ६० ॥
 यदान्यो जनतामान्यः, पूज्यपूजापरायणः । जन्म-जीवित-वित्तानां, जिघृक्षुः फलमद्भुतम् ॥ ६१ ॥
 तिथौ पुण्यातिथौ गत्वा, गुरुक्रमयुगान्तिके । धक्षाशुद्धाशयः पुण्यप्रशो विष्णुपयेदिदम् ॥ ६२ ॥
 मर्त्यजन्म-कुलैश्वर्यसामग्रीं प्राप्य दुर्लभाम् । एतार्थीकर्तुमिच्छामि, भगवँस्तीर्थयात्रया ॥ ६३ ॥
 धन्यस्त्वं तीर्थं हृत्पूज्यो, यस्य सङ्घः पतिस्तव । सेनाधिपत्ययत् सहाधिपत्यं वितरिष्यति ॥ ६४ ॥
 सहाधिपत्यमत्यन्तदुर्लभं भविनां मये । तीर्थाधिपत्ययद् मद्र !, जगद्भद्रकृतेदयम् ॥ ६५ ॥
 अजितोत्तमपुण्यस्य, भाविकल्याणसम्पदः । कस्यापि तीर्थयात्रार्थमियमुत्सहते मतिः ॥ ६६ ॥
 एषं संयर्षितोत्साहो, गुरुणा प्रीतचेतसा । यात्रायै हृतसत्कारः, कारयेद् दिननिर्णयम् ॥ ६७ ॥
 साधर्मिकानां सर्पत्र, बहुमानपुरःसरम् । यात्रार्थं हृतहृत्सेवान्, लेखान् सम्प्रेषयेत् ततः ॥ ६८ ॥
 हृत्कुर्यादना-ऽऽयास-कोश-पादतसङ्घटः । युग-योत्रादिगन्धर्व-शिल्पिवर्गपरिभ्रष्टः ॥ ६९ ॥

जलोपकरण-च्छत्र-दीपिकाधारिभिर्युतः । सूषुद्धान्य-भैषज्य-मिषकप्रभृतिसम्भृतः ॥७०॥
 चन्दना-ऽगरु-कर्पूर-कादमीर-चसनादिभिः । वस्तुभिर्मुदितश्चैत्य-तीर्थ-सङ्घार्चनोचितैः ॥७१॥
 मुहूर्ते पूर्वनिर्णीते, स्तपयित्वा जगद्गुरुम् । रचयित्वाऽद्भुतां पूजां, निषण्णस्तत्पुरस्ततः ॥७२॥
 सङ्घापित्यदीक्षायां, दत्तायां गुरुभिर्मुदा । दिक्पालेभ्यस्ततो दत्त्वा, स्फूर्जन्मन्त्रबलं वलिम् ॥७३॥
 पूजिते पुष्प-चासाद्यैर्मन्त्रमुद्राञ्जिते रथे । स्वयमारोपयेद् देवं, महेनातिमहद्वीयसा ॥७४॥
 ॥ पद्भिः कुलकम् ॥

पुरस्कृतगुरुः कृत्वा, ससङ्घैश्चैत्यवन्दनम् । कायोत्सर्गैः कपर्द्यग्याप्रभृतीन् सन्निधापयेत् ॥७५॥
 क्षुद्रोपद्रवविद्राचिमन्त्रघ्यानामलात्मभिः । क्लृप्तान्तःकवचाह्वैश्च, गुरुभिः कृतसन्निधिः ॥७६॥
 स्फूर्जन्जयजयध्वान-धवलध्वनिधन्धुरैः । अयायैस्तूर्यनिर्घोषैर्निदिताभ्यरगद्वरः ॥७७॥
 उहामदान-सम्मानपूरिताथिमनोरथः । रम्ये परिसरे पुर्याः, कुर्यात् प्रस्थानमङ्गलम् ॥७८॥ विशेषकम्
 ततः साधमिकान् सर्वान्, नानास्थानागतानसौ । सल्लस्य सहितस्तैश्च, कुर्वन्नुवाँ प्रमोदिनीम् ॥
 धनेर्धनार्थिनः कामं, धाहनेर्वाहनार्थिनः । सहायैरसहायाँश्च, प्रीणयन् सहयात्रिकान् ॥८०॥
 वन्दि-गायकमुख्याँश्च, नामग्राहान् महात्मनाम् । अशनैर्वसनैरर्थैर्यथाशक्ति कृतार्थयन् ॥८१॥
 वैत्यानि पूजयन् मार्गैः, भग्नानि च समुद्धरन् । तत्कर्मकृत्यु धात्सल्यं, कुर्वन्स्तरकार्यचिन्तनम् ॥८२॥
 सत्कुर्वन् धार्मिकान् निःस्वान्, दानान् दीनान् प्रमोदयन् ।

मीतानामभयं यच्छन्, मोचयन् यन्धनस्थितान् ॥८३॥

पङ्कमं च भग्नं च, सङ्कटे शकटादिकम् । नियुक्तैरुद्धरन्स्तत्कर्मशिल्पकरैर्नरैः ॥८४॥
 क्षुधितं तृपितं व्याधियाधितं भ्रमनिस्सहम् । तन्यानः सुस्थमन्ना-ऽभ्यु-मिषग-भैषज्य-चाहनीः ॥८५॥
 धुन्दानश्चाखिलान् क्षुद्रोपद्रवान् धार्मिके जने । विदधानश्च जैनेन्द्रशासनस्य प्रभावनाम् ॥ ८६॥
 ब्रह्मचर्य-तपस्तेजोऽजनितान्तस्तमःशमः । दधद्देव-गुरुपास्तिभावनापावनं मनः ॥ ८७ ॥
 क्रमेण प्राप्य तीर्थानि, साधार्मिकसमाधिना । भ्रुत्वा तीर्थान्मसा कुम्भान्, पुष्प-चासाधियासितान् ॥
 सङ्घं गान्धर्ववर्गं च, चर्चयित्वा ययोचितम् । पुष्प-कुङ्कुम-कर्पूर-चन्दनप्रमुखैस्ततः ॥ ८९ ॥
 अलक्षुताभिर्देवेन्द्रविमानादिविभूतिभिः । प्रस्लसतीर्थैश्चजन्मजनोत्सवयैभयः ॥ ९० ॥
 जगन्न्रपतेः स्नात्रं, कुर्वीत प्रीतमानसः । जगतीजिनविभ्यानां, वैयावृत्त्यकृतामपि ॥ ९१ ॥
 ॥ त्रयोदशभिः कुलकम् ॥

उग्घाघैरमृतैः किञ्च, कर्पूराद्यैश्च पञ्चभिः । ततः पञ्चामृतस्नात्रं, पात्रं कल्याणसम्पदः ॥ ९२ ॥
 चन्दनस्यन्द-कस्तूरी-कर्पूराद्यैर्विलेपतैः । स्वर्णामरण-पुष्पस्रग्-चसनादिभिरर्चनम् ॥ ९३ ॥
 घनसारा-ऽगुरुप्रायसुगन्धद्रव्यधूपनम् । प्रेक्षां दक्षजनप्रेक्ष्यामद्भुतं च महाध्वजम् ॥ ९४ ॥
 चलघामर-भृङ्गार्जरीरघारासनोद्गरम् । कर्पूरात्रिकं पुष्पवृष्टिसम्बन्धयन्पुरम् ॥ ९५ ॥
 देवानां यन्दनं चाथ, कृत्वा कुर्याद् ययोचितम् । देवसेवकसत्कारमनिवारं च भोजनम् ॥
 ॥ ९६ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

मुषोद्घाटयिधाने च, मालोद्दहनपर्वणि । किञ्चाक्षयनिधिरेपे, भूमिभाण्डादिनिष्कये ॥ ९७ ॥
 कौशं संपर्ष्यं देवस्य, दीनादीननुकम्प्य च । आपृच्छेत्तार्चनापूर्वैः, प्रभुं गद्गदया गिरा ॥९८॥ युग्मम् ॥

विश्वसङ्कल्पकल्पद्रोः, त्वदेकमयमानसे । पुंनर्देशनदानेन, प्रसीद सद्दयं मयि ॥ १६ ॥
 ततः प्रभुं नमस्कृत्य, सत्कृत्य संहयात्रिकान् । तीर्थानुष्ठानधन्यात्मा, निवृत्तः स्वपुरं गतः ॥ १०० ॥
 पुण्यस्फूर्ते मुहूर्तेऽसौ, समुत्सर्पनमहोत्सवम् । रथप्रवेशमाधाय, प्रतिमामोनेयंद् गृहम् ॥ १०१ ॥
 साधमिकः सुहृद्बन्धु-पौरधोरैयकास्ततः । भोजनादिभिरानन्द्य, कुर्यात् सङ्गस्य पूजनम् ॥ १०२ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

इदमेव महादिनि, भाषयशोऽयमेव च । इदमेव धियो मूलं, यदेतत् सङ्गपूजनम् ॥ १०३ ॥
 इति सिद्धान्तसिद्धोऽयं, तीर्थयात्राविधौ विधिः । स्थानेश्वनुभिराराद्धैः, सम्यगाराधितो भवेत् ॥ १०४ ॥

तद्यथा—

परोपकारकरणं, ब्रह्ममतनिपेवणम् । यथाशक्ति तपः सम्पद्दीना-ऽनाथानुकम्पनम् ॥ १०५ ॥
 स्थानान्येतानि चेत्यारि, सङ्गाधिपतिना ततः । आराध्यानीच्छता पुण्यधियं पुण्यानुबन्धिनीम् ॥ १०६ ॥

यश्चेतसा शुचितरेण चतुःप्रकारामाराधयत्यभिमतमिति तीर्थयात्राम् ।

प्रीता स्वयंघरेविधि विदधाति तस्मिन्, सौभाग्यभाग्यवति सङ्गपतित्वलक्ष्मीः ॥ १०७ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीउदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्मानुदय-
 नाम्नि श्रीसङ्गपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये तीर्थयात्रा-
 विधिवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ छ ॥

वर्षीयान् परिलुप्तदर्शनपथः प्रातः परं तानघं,

रोहन्मोहतया तथा हतपरिस्पन्दोऽतिमन्दोद्यमः ।

धीमन्त्रीश्वर घस्तुपाल ! भवतो हस्तावलम्बं चिराद्,

धर्मः प्राप्य महीं विहर्तुमधुना घत्ते पुनः पाटयम् ॥ १ ॥ छ ॥

॥ अं० १२१ ॥ छ ॥ छ ॥

द्वितीयः सर्गः ।

परोपक्रान्ः पुण्युद्धिवाद्धिसर्वदने विधुः । लोकोत्तरस्फुरत्कीर्चिबलिपल्लवनेऽम्बुदः ॥ १ ॥
 भवन्ति हि महात्मानः, परोपकृतिकर्मठाः । अप्रधानीकृतस्वार्थः, सार्थवाहो प्रथा धनः ॥ २ ॥

तद्यथा—

अस्ति प्रत्यग्विदेहेषु, जन्मभूमिरिव श्रियः । क्षितिप्रतिष्ठितं नाम, पुरं क्ष्मासुकुटोपमम् ॥ ३ ॥

सुरालयचयोतुङ्गशृङ्गरङ्गजवजैः । दत्तपत्रमिवाभाति, यदमर्त्यपुरं प्रति ॥ ४ ॥

आसीदासीमभूमीशदासीकरणकौतुकी । प्रसन्नचन्द्रः क्ष्माचन्द्रस्तत्र क्षत्रशिरोमणिः ॥ ५ ॥

कालः करालो यस्यासीन्निश्चिः संहरन्निन् । एतस्माद् दुःसहो जज्ञे, प्रतापतपनः पुनः ॥ ६ ॥

पुरे तत्रामवलक्ष्मीनिवासभवनं धनः । सार्थवाहो यशोमिश्च, वणिग्मिश्च विगाढदिक् ॥ ७ ॥

चलाचलाऽपि नो लक्ष्मीर्यत्कराम्भोजमत्यजत् । वाताहृता पताकेव, देवायतनकेतनम् ॥ ८ ॥

दृष्टे नृणामपूर्वार्थसुन्दरे यस्य मन्दिरे । बभूव शङ्के शङ्केति, किमिदं जगदन्तरम् ? ॥ ९ ॥

क्षीराब्धेरिव ये तस्य, दधिरे दानपात्रताम् । वारिदा इव ते जग्मुर्जगतोऽप्युपजीव्यताम् ॥ १० ॥

स वसन्तपुरं गन्तुं, व्यवहारार्थमन्यदा । यात्रार्थिनः समाहातुं, वादयामास डिण्डिमम् ॥ ११ ॥

यस्य यत् पूर्यते नैव, स तद् याचतु हे जनाः ! । इत्युद्धोषणया पूर्णव्योमा सोमाकृतिर्धनः ॥ १२ ॥

अक्षतान् शिरसा विभ्रन्, मङ्गलध्वनिपूर्वकम् । तस्यौ निवेशितावासः, पुरीपरिसरावनौ ॥ १३ ॥

॥ युग्मम् ॥

अत्रान्तरे समायातं, धर्मघोषमुनीश्वरम् । सत्कृत्य कृत्यविभ्रमः, किं कार्यमिति सोऽवदत् ॥ १४ ॥

धर्म्यां वाचमथोवाच, वाचंयमशिरोमणिः । त्वया समं समेप्यासौ, वसन्तपुरपत्तनम् ॥ १५ ॥

सार्थवाहस्तथेत्युक्त्वा, प्राह सूपकृतः प्रति । अत्राद्यमीपां सम्पाद्यं, युष्माभिर्नित्यमित्यहो ! ॥ १६ ॥

अत्रान्तरे च केनापि, स्थालं सार्थपतेः पुरः । रसालफलसम्भारसम्भृतं प्राभृतीकृतम् ॥ १७ ॥

अथ सोत्कर्षहर्षांशुर्धन्यमन्यमना धनः । धर्मघोषमुनिं प्राह, सोत्साहकरकोरकः ॥ १८ ॥

मगवन्ननुगृहीत, गृहीत फलसञ्चयम् । धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि, भवत्पादाब्जसेवया ॥ १९ ॥

मूर्तिमैनिव धर्मोऽथ, धर्मघोषमुनिर्धनम् । भापते स्म महाभाग !, कल्पनीयमिदं न नः ॥ २० ॥

सिद्धमन्नं जलं प्राप्तु, फलं निर्वीजतां गतम् । भवेन्मुनीनां कल्प्यं यन्न कृतं न च कारितम् ॥ २१ ॥

वचनं स मुनीशस्य, निशम्य क्षमितस्पृहम् । अवोचद् विस्मयस्मेरनेत्रलीलोत्पलो धनः ॥ २२ ॥

अहो ! कष्टमहो ! धैर्यमहो ! दुष्करकारिता । एते विदधते यत् तत्रान्ये श्रोतुमपीशते ॥ २३ ॥

अथ प्रतस्थे सार्थेन, समं स रथमास्थितः । उदण्डभाण्डसम्भारवाहिभिर्वाहनोर्मिभिः ॥ २४ ॥

समं श्रीधर्मघोषोऽपि, मुनिभिः परिवारितः । ब्रजजतितरां रेजे, विकैरिव महागजः ॥ २५ ॥

अधीयैरौक्षकैर्मानुष्यकैरग्याभिरौष्ट्रकैः । धनश्चाल वैपुल्यं, विपुलाया विलोपयन् ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
घने प्रचलिते कम्पं, मेजे विश्वम्भरा मरात् । विपरीतममुं सर्वाः, सरितः परितः पुनः ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
केकिपत्रातपत्रेषु, बहसु जलदश्रियम् । दग्ने तडिल्लतालक्ष्मी, स्फुरन्ती कुन्तसन्ततिः ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
घनदृष्टा मुधावृष्टा, ग्रीन्नेऽपि प्रस्ततापया । न सार्थः प्रार्थयामास, धारागृहमहोत्सवम् ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
स यावदटवी काञ्चित्, कैश्चित् प्राप प्रयाणकैः । मार्ग एवामवत् तावत्, कालो मुदिरमेदुरः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
यया यया धरापीठे, धारा धाराधरोऽमुचत् । शरानुरसि पान्थानां, मन्मथोऽपि तथा तथा ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
वारिधारामिराशङ्क्य, शङ्के पङ्केरुहक्षयम् । अन्तर्दधे किल द्रष्टुमक्षमः पद्मवान्धवः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
साचिव्यं स्मरसाम्राज्ये, किमस्य मयि गर्जति ! । इतीवाम्बुजति प्राप्य, पयोदः पिदधे विधुम् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
खेदविस्फारसूत्कारा, दुर्दिनदयामलद्युतः । पान्थाश्चरन्तः पद्मान्तर्भेजिरे गूढपादताम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
पान्थानां गच्छतामग्रे, प्राणद्रव्योत्तमर्णकैः । नद्यो गतिनिषेधोज्ञारेखा इव कृता धनैः ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
चापमारोप्य पान्थेषु, स्मराज्ञानभ्रकारिषु । वीराः पयोमुचोऽमुच्चन्, धारा नाराचदुर्दिनम् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
दुर्गाहिवाहिनीवाहैः, पथिभिः पङ्कसङ्कुलैः । धारासारैरतिस्फारैः, क्रमोऽप्यजनि योजनम् ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
कष्टं दृष्ट्वाऽय सार्थस्य, ततः सार्थपतिर्धनः । सौस्थ्येनावसितस्तस्यै, तत्रोच्चैरटवीतटे ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥
स्थिते सार्थपतौ तत्र, जनानां सार्थवासिनाम् । पाथेयानि न्युन्ति स्म, कियद्भिरपि वासरैः ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥
अय सार्थस्तपस्वीव, प्रविष्टः कष्टसङ्कटे । कन्द-मूल-फलप्रायैर्वृत्तिं कर्तुं प्रचक्रमे ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥
सार्थवाहस्तथा स्पष्टमाभिरुष्टध्विन्तया तथा । ईर्ष्ययेव यथा तस्मान्निद्रया विद्रुतं द्रुतम् ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥
यामिन्याः पश्चिमे यामे, शुश्रावाथ श्रुतिप्रियम् । असौ परस्परालापं, मन्दुरा-यामपालयोः ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥
तावत् परोपकारित्वमस्य लोकस्य दश्यते । यावद् दुःसमयच्छन्ना, निकपो निकपा नदि ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥
यया यया पुनः कालः, करालोऽयं विजृम्भते । तथा तथाऽयं नः स्वामी, प्रतिपन्नेऽतिनिश्चलः ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥
परितः प्रसरन्त्येताः, पयोदचयवीषयः । प्रतिपन्नार्थेश्वरस्य, प्रमोरस्य च कीर्त्तयः ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
संलापमेतैर्योः श्रुत्वा, सर्वं श्रुतवतांवरः । चित्ते सध्विन्तयामास, स चिद्रूपशिरोमणिः ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
मुवमाम्यामुपालम्भं, लम्मितोऽस्मि स्तुतिच्छलात् । यदीदृशि मया कष्टसङ्कटे पातितो जनः ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
अय सध्विन्तयन् सार्थं, सार्थेशः स मुन्ना-ऽमुले । सस्मार धर्मघोर्षाल्यमुनेर्विमलमानसः ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
अप्राणुक्रीकृतं धन्याः, पयोऽपि न पिबन्ति ये । कथं तेषां मुनीन्द्राणां, प्राणयात्रा भविष्यति ! ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
अहो ! मे मन्दमाम्यस्य, तथा निश्चेतनं मनः । यथा कथाऽपि साधूनां, नाकारि सहचारिणाम् ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
अत्रान्तरे पपाटोद्यैर्वहिर्मङ्गलपाठकः । उदयानुगतं भानोः, प्रातःमुप्रातमङ्गलम् ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
रुद्धोऽपि मेधैः सार्थेश !, मजानिव निमाविषुः । अमुंशङ्कयमुत्साहमुपकारार्थमुद्ययौ ॥ ५२ ॥	॥ ५२ ॥
अय प्रामातिकं कृत्यं, विधाय विधिवद् धनः । माणिमद्राभिधं मित्रं, पप्रच्छ जनवत्सलः ॥ ५३ ॥	॥ ५३ ॥
धर्मपोषः प्रभुः पुत्र, कथं वा मित्र ! वतंते ! । यदहो ! मुवहोः कालादय मे स्मृतिमागतः ॥ ५४ ॥	॥ ५४ ॥
तेनाय कथिते तेषामाश्रमे मनुपागनः । गुन्धे तसुरस्तार्थं, स दृष्टो दृष्टवान् मुनीन् ॥ ५५ ॥	॥ ५५ ॥

१ 'धाय, रेखा' संज्ञा० ॥ २ 'धरतिस्तत्र, प्रपि' संज्ञा० ॥ ३ 'दृष्टम् संज्ञा० पाठा० ॥

४ 'धरतिस्तत्र, संज्ञा० ॥ ५ 'तयोः सार्थं, धन्या धत' संज्ञा० पाठा० ॥ ६ 'वस्य, मुने' संज्ञा० ॥

७ 'मुपपन्न' संज्ञा० ॥ ८ 'श्च, सुष्ट' संज्ञा० ॥

कायोत्सर्गस्थितान् काँश्चिदितरान् ध्यानबन्धुरान् । स्वाध्यायधन्यानन्याँस्तु, प्रत्युपेक्षापरान् परान् ॥ ५६ ॥
स प्रणम्य क्रमादेतान्, धर्म्यकर्मसु कर्मठान् । गुरोः पुरस्तादासीनः, कृताञ्जलिदोऽवदत् ॥ ५७ ॥
॥ युग्मम् ॥

समायाताः स्थ सार्धेऽस्मिन्, वचनैर्मम निर्ममाः ! । चक्रे मया न चिन्ताऽपि, सन्तापि हृदयं ततः ॥ ५८ ॥
महामोहस्य माहात्म्यात्, तदिदं स्वलितं मम । सर्वं क्षन्तव्यमव्यग्रमतिभिर्मुनिपुङ्गवैः ॥ ५९ ॥
अथो गुरुरभाषिष्ट, कष्टमेतन्मुषैव ते । सार्धाधीश ! किमस्माकं, न हितं विहितं त्वया ? ॥ ६० ॥
संसार इव दुर्लङ्घ्ये, कान्तारेऽस्मिन् महामते ! । भवता दुष्टकर्मभ्यो, दस्युभ्यो रक्षिता वयम् ॥ ६१ ॥
मुनीनामन्न-पानादि, सर्वमेते यथोचितम् । सार्धवाह ! प्रयच्छन्ति, सार्धिकास्ते निरन्तरम् ॥ ६२ ॥
घनोऽप्यूचे गुणमयं, मन्यन्ते गुणिनो जगत् । वसुधा हि सुधाभानोः, सुधाघौतेव भासते ॥ ६३ ॥
तत् करुणनीयमाहारमिदानीं दिस्त्ररस्म्यहम् । मुनीन् प्रेषयताऽऽवासं, प्रति सद्यः प्रसद्य मे ॥ ६४ ॥
वर्तमानेन योगेनेत्युक्ते भगवताऽथ सः । प्राप्तः स्वावासमासन्नबोधिः शोधितमानसः ॥ ६५ ॥
गुरोरथ समादेशाद्, गृहायातं मुनिद्वयम् । करुप्यान्तरस्याभावेन, स स्वभावेन शुद्धधीः ॥ ६६ ॥
श्रद्धया ग्राहयामास, सर्पिरुत्सर्पिवासनः । सङ्घातीतगुणं बोधिबीजं प्राप्येव निर्वृतः ॥ ६७ ॥ युग्मम् ॥
धर्मलाभोऽस्त्विति स्पष्टमिष्टमाशीर्वचो मुनी । दत्त्वा घनाय नम्राय, जग्मतुर्गुरुसन्निधौ ॥ ६८ ॥
अथाहायापराहेऽपि, घनोऽपूर्णमनोरथः । गुरुपादान्तिकं प्राप, निन्दन्नात्मानमात्मना ॥ ६९ ॥
अथारेमे मुनीन्द्रेण, देशना क्लेशनाशनी । त्वं नात्मनिन्दया दुःखं, महात्मन् ! कर्तुमर्हसि ॥ ७० ॥
स्वार्थीकृतपरार्थेन, चरितेनामुना भवान् । लोकोत्तरश्रियां नूनं, भविष्यति निकेतनम् ॥ ७१ ॥
महात्मनां ह्ययं पन्थाः, क्षुण्णः पुण्यात्मभिर्नृभिः । यत् परप्रीणनं नाम, प्राणैरपि घनैरपि ॥ ७२ ॥
अस्मिन्नर्थे कथं सार्धवाह ! विश्वैकपावन ! । अमयङ्करम्भर्तुर्न श्रुतं चरिताद्भुतम् ? ॥ ७३ ॥

अमयङ्करनृपचरितम्

यथाऽपरविदेहेषु, विद्यते भूविभूषणम् । विजये पुष्कलावत्यां, नगरी पुण्डरीकिणी ॥ ७४ ॥
तस्यां विश्राणितक्षोणिक्षेमः क्षेमङ्करो नृपः । तस्य चाऽमरसेनेति, बभूव प्राणवल्लभा ॥ ७५ ॥
अर्धरात्रेऽन्यदा देवी, लग्ने सर्वमहेक्षिते । चतुर्विंशमहास्वप्नसूचिताद्भुतवैभवम् ॥ ७६ ॥
देवपूजा-दया-दान-दीनोद्धारदिदोहदैः । प्रकाशितगुणग्रामं, सुतरलमसूत सा ॥ ७७ ॥ युग्मम् ॥
पिता हर्षप्रकर्षेण, कृताद्भुतमहोत्सवः । अमयङ्कर इत्यस्य, समये चाभिधां व्यधात् ॥ ७८ ॥
वर्द्धमानः क्रमात् पर्वशर्वरीरमणोपमाम् । लेभे कुमारः कलयन्, सकलः सकलाः कलाः ॥ ७९ ॥
निद्राविरामे भूपालतनयोऽपश्यदन्यदा । आत्मानं काननस्यान्तः, पश्चिमप्रहरे निधौः ॥ ८० ॥
न तत् पुरं न तद् गेहं, न स लोको न सा रसा । अदृष्टपूर्वः सर्वोऽयं, प्रदेशः प्रतिमाति मे ॥ ८१ ॥

१ दुर्लङ्घ्ये, काँ संता० पाता० ॥ २ सार्धाधीश ! प्रय' संता० ॥ ३ 'त्रिधिम्' संता० पाता० ॥

४ 'नोदरणदो' संता० ॥ ५ निदिशि संता० ॥

किमिन्द्रजालं! किं स्वप्नः?, किं वाऽयं विभ्रमो मम? । इत्यनरूपैर्विकल्पधैस्तस्य द्रोलायितं मनः ॥ ८२ ॥

॥ युग्मम् ॥

अत्रान्तरे त्रिनीतात्मा, दिव्यरूपधरः पुरः । गिरं शुचिस्मितां कश्चित्, कुमारं प्रत्यमापत् ॥ ८३ ॥

विस्मयं धीर! मा, कार्पीस्त्वं मयाऽपहृतोऽसि यत् । ज्ञाताऽसि तु स्वयं प्रातरपहारस्य कारणम् ॥ ८४ ॥

इति श्रुत्वा कुमारोऽपि, यावद् यदति किञ्चन । भजे तावद्दृश्यत्वं, स दिव्यपुरुषः क्षणात् ॥ ८५ ॥

किमेतदिति तस्याथ, विस्मयस्मितचेतसः । तथैवावसितस्याप, क्षणेन क्षणदा क्षयम् ॥ ८६ ॥

अथोत्थाय कुमारोऽसौ, कौतुकोत्तानमानसः । वनं विलोकयामास, हर्षसोत्कर्षलोचनः ॥ ८७ ॥

वनं स मेने सच्छायवृक्षच्छन्नदिगन्तरम् । गयादिव दिवा भानोः, पिण्डीभूय स्थितं तमः ॥ ८८ ॥

स्यूर्लस्युल्लुल्लैः शैलैस्तनिकाकारनिर्झरैः । स्कन्धावारः स्मरस्येव, जहारास वनं मनः ॥ ८९ ॥

तद् वनं सर्वधूमककुञ्जपुञ्जं विलोकयन् । स मानसं सरोऽपश्यदात्ममानसनिर्मलम् ॥ ९० ॥

कुमारः कनकाम्बोजैर्मूर्षितं वीक्ष्य तत् सरः । दिग्बधूदर्पणं मेने, सङ्क्रान्तवदनाम्बुजम् ॥ ९१ ॥

अथास्य सरसो नीरे, समीरितवारिजे । उचितां शुचितां कृत्वा, वज्राम विपिने पुनः ॥ ९२ ॥

अथाप्रतो गतो भूपनन्दनो वन्दनोचितम् । दर्शनीयं ददशोर्ध्वमठं कञ्चन काञ्चनम् ॥ ९३ ॥

उद्दामविस्मया-ऽऽनन्ददत्तहस्तावलम्बनः । कुमारोऽथ समारोहत्, तस्य प्रथममूमिकाम् ॥ ९४ ॥

विलोकयन्नयं तस्य, मठस्य रमणीयताम् । क्रमेणोपरि भूमागमाप निष्पापमानसः ॥ ९५ ॥

अथ तत्र स्थितं कश्चिद्, दिव्याकृतिधरं पुरः । योगपट्टपरीताङ्गमक्षसूत्रपवित्रितम् ॥ ९६ ॥

पश्यन्तमन्तरात्मानं, विनिवारितमारुतम् । अद्यो योगीन्द्रमद्राक्षीत्, साक्षाद् योगमिवाङ्गिनम् ॥ ९७ ॥

॥ युग्मम् ॥

प्रणम्याभ्रे निविष्टेऽस्मिन्, समाधिभवधूय सः । ऊचे मधुमुचं वाचं, वाचंयमचमूपतिः ॥ ९८ ॥

स्वागतं भवतः श्रीमन् !, राजपुत्राऽभयङ्कर! । मया त्वमत्रानीतोऽसि, विनीत! हितहेतवे ॥ ९९ ॥

सोऽप्यूचे स्वागतं तात! , स्वयि दृष्टे ममाधुना । यत् पुण्यं जन्मिनां जन्म, दर्शनेन महात्मनाम् ॥ १०० ॥

इत्थं वदत एवास्य, कुमारस्य क्षणादयम् । विविवद् विदधे ध्यानमानन्दैकमना मुनिः ॥ १०१ ॥

अथाम्बरपधेनैव, मास्वरस्वर्णमाजना । आगान्मर्त्येण्वसम्भाव्या, भव्या रसवती पुरः ॥ १०२ ॥

जम्पद् योषी सजेन्नुनन्दनं तद्वन्दनम् । अतिथिस्त्वं भयत्यसि, कुमार! । कुरु भोजनम् ॥ १०३ ॥

अथ स्वर्णनयं स्थालं, स्वयमेव पुरोऽभवत् । यथेष्टमोज्यसम्पूर्णमैकैकमुभयोस्तयोः ॥ १०४ ॥

वृन्तभोजनयोर्भजे, करकः पुरतोऽम्बरे । तेन प्रदत्ताचमनातुभावप्युत्थितौ ततः ॥ १०५ ॥

अथ हुङ्कारमात्रेण, योगिनोऽस्य महात्मनः । यथाऽऽप्यातं तथा यातं, रसवत्या तया पुनः ॥ १०६ ॥

चन्दना-ऽगुरु-कर्पूर-पूर-सौरभसम्भृतम् । ताम्बूलमुभयोः पाणौ, कुतोऽप्युपनतं स्वयम् ॥ १०७ ॥

अथो यथोचिते स्थाने, मुम्बविश्रान्तयोस्तयोः । अयलोपनतं वेणु-वीणादिध्वनिवन्धुरम् ॥ १०८ ॥

स्थान-मान-यति-आम-लयत्रयपवित्रितम् । तदा तत्राभवद् दिव्यं, सङ्गीतं प्रीणितश्रुति ॥ १०९ ॥

॥ युग्मम् ॥

इत्थं विनोदसन्दोहेस्तस्यापहृतचेतमः । यद्यो निद्रावदीर्घोऽपि, निमेष इव वासरः ॥ ११० ॥

तेजश्छटासटे याते, तदा देशान्तरं हरौ । भ्रान्तैरिभनिभैर्भ्रान्तैरिभःकाननमानदौ ॥ १११ ॥
 तमःकञ्जुकमाच्छिद्य, कौरुञ्ज्वलयन् मुखम् । निशाकृशाङ्ग्याः प्राणेशो, दूरदेशादुपांगमत् ॥ ११२ ॥
 अथ पृथ्वीपतेः पुत्रः, पवित्रस्तेन योगिना । जगदेकमहाबाहुर्जगदे मुदितात्मना ॥ ११३ ॥
 सन्ति मे शतशो विद्या, निरवद्या नृपात्मज ! । तासामथ यथापात्रं, क्वचित् काश्चिन्नियोजिताः ॥ ११४ ॥
 परमद्यापि विद्याऽस्ति, खड्गसिद्धिनिबन्धनम् । ममैका साऽनुरूपस्य, पात्रस्याभावतः स्थिता ॥ ११५ ॥
 एतस्याः सिद्धविद्यायाः, स्मरणेन रणे नरः । भवेदपि परोलक्षविपक्षविजयक्षमः ॥ ११६ ॥
 यद्यपि प्राप्य यो विद्यां, कयाचिदपि शङ्कया । नियोजयति नान्यत्र, स विद्यावधपातकी ॥ ११७ ॥
 तथापि तस्याः सत्यात्रं, प्राप्नोति न यदा नरः । तदा श्रेयस्तमो मन्ये, निराम्नाथः किल क्षयः ॥ ११८ ॥
 ॥ युगम् ॥

असङ्कामितविद्यस्य, मम स्यादधमर्णता । असत्पात्रे तु विन्यासो, विद्याविष्टवकारणम् ॥ ११९ ॥
 आयुश्च स्वल्पमेवैतदितो व्याघ्र इतस्तटी । इति कर्तव्यतामूढमानसो यावदस्म्यहम् ॥ १२० ॥
 तावद् विधेयमागत्य, सयमेव पुरो मम । चिन्तां त्वं वत्स ! मा कार्पीरित्यवोचत सादरम् ॥ १२१ ॥
 अद्य प्रातर्गुणभ्रामरामणीयकमन्दिरम् । समानेष्यामि सत्यात्रभूतं कमपि पूरुषम् ॥ १२२ ॥
 त्रैलोक्यमण्डनप्राये, तस्मिन् मां पुरुषाद्भुते । सम्यग् विन्यस्य संव्यस्य, शरीरं त्वं सुखी भव ॥ १२३ ॥
 अथैतया त्वमानीतः, प्रेषितात्रिजचेटकात् । प्रतिपद्यस्व तद् विद्यामित्युक्ते सोऽप्यदोऽवदत् ॥ १२४ ॥
 एतावतैव धन्योऽस्मि, दृष्टवान् यत् तव क्रमौ । तद् विद्यया किमद्यापि, कृत्यं सद्विद्यं । विद्यते ? ॥ १२५ ॥
 सिद्धिसौभाग्यसोपानं, श्रीवशीकारकारणम् । कल्याणसम्पदादर्शो, दर्शनं हि महात्मनाम् ॥ १२६ ॥
 योगीन्द्रोऽप्यब्रवीद् भद्र !, जगद्भद्रङ्करश्रियः । भवन्ति हि भवाहदाः, कल्पवृक्षा इव क्षितौ ॥ १२७ ॥
 परं तथाऽपि मे विद्यां, गृहाणानुगृहाण माम् । ऋणं गुरोर्मयि च्छिन्दन्नुपकारपरो भव ॥ १२८ ॥
 इत्युक्त्वा खड्गसिद्धिं तां, दत्त्वा सत्त्वानुरञ्जितः । योगीन्द्रः प्रापयामास, कुमारं पितुरन्तिके ॥ १२९ ॥
 अथाकस्मान्नुपो दृष्ट्वा, सं समौघातमात्मजम् । नगरं कारयामास, महोत्सवमयं तदा ॥ १३० ॥
 पृथ्वीनाथेन पूर्वेषामथ प्रस्थास्तुना पथि । कुमारो राज्यदानार्थमर्थितोऽत्यर्थमब्रवीत् ॥ १३१ ॥
 गृह्णामि नाहं साम्राज्यं, तात ! पातकर्षातकम् । कर्तुमभ्युत्सहे किन्तु, त्वत्सेवामेव केवलम् ॥ १३२ ॥
 यातस्ताताप्रतः पद्भ्यां, प्रियाः प्रस्वेदविन्दवः । न तु मे त्वद्विमुक्तस्य, मौलौ मुक्ताफलस्रजः ॥ १३३ ॥
 अनिच्छतोऽप्यथैतस्य, क्षेमङ्करनरेन्धरः । अर्पयामास साम्राज्यमभिषेकपुरःसरम् ॥ १३४ ॥
 अथ क्षेमङ्करः क्षामृद्, दक्षो दीक्षामुपाददे । अभयङ्करभूपालः, पालयामास तु क्षितिम् ॥ १३५ ॥
 राज्यभारधुरं विभ्रन्, न्यायधर्मधुरन्धरः । अयमानन्दयामास, प्रजा इव निजाः प्रजाः ॥ १३६ ॥
 तस्य कल्पद्रुमस्येव, सर्वतोऽप्युपकुर्वतः । दिशोऽपिवासयामास, यशःकुमुनसौरमम् ॥ १३७ ॥
 अधान्यदाऽप्य भूमर्तुर्धर्मासनमुपेयुषः । सदःसदनमभ्येत्य, प्रतीहारो व्यजिज्ञपत् ॥ १३८ ॥
 प्रभो ! पुष्पपुरस्वामी, नृसिंहः सिंहविक्रमः । वहिः स्वल्पपरीवारो, देवपादान् दिदृक्षते ॥ १३९ ॥
 अथ भूमर्तुरादेशात्, प्रावेदायदसौ नृपम् । सोऽप्यासन्नासनासीनः, सप्रथयमदोऽवदत् ॥ १४० ॥

दुःस्रधर्मोपतसस्य, जगतो जीवनं द्वयम् । पुष्करावर्तमेधो वा, सज्जनो वाऽद्भुतोदैयः ॥ १४१ ॥
 श्रितोऽस्मि त्वां जगन्मित्रं, तज्जीवितमहीतलम् । विपक्षेण क्षयं नीतः, शीतद्युतिरिवारुणम् ॥ १४२ ॥
 तगरानगरीशेन, यतोऽकारणवैरिणा । विगृह्य जगृहे राज्यं, बलिना च्छलिना च मे ॥ १४३ ॥
 तस्मद्भविद्यादानादित्त्वदवष्टम्भवैमवात् । यथा श्रियं श्रयामि त्वां, पृथ्वीनाथ । तथा कुरु ॥ १४४ ॥
 इति विज्ञापितो राजा, प्रतिश्रुत्य तथैव तत् । प्राहिणोत् प्रतिहारेण, सहितं स्वागताय तम् ॥ १४५ ॥
 अयोधे सुमतिर्मन्त्री, स्वच्छ । स्वच्छन्दचारिता । वारिता नीतिशास्त्रेण, कथमाद्रियते त्वया ? ॥ १४६ ॥
 अस्मै साहाय्यकामाय, सिद्धिर्दातुं न बुध्यते । आरामिकः किमारामं, दत्ते पुष्प-फलार्थिनाम् ? ॥ १४७ ॥
 चतुरङ्गचमू-देश-कोशप्रभृतिभिः प्रभो ! । स्वगृहान्नणमायातं, तत् कृतार्थं पार्थिवम् ॥ १४८ ॥
 भूपोऽभ्युपगत मन्त्रीश !, समीचीनमिदं वचः । किन्तु वन्ध्याः कला यासां, न परोपकृतिः फलम् ॥ १४९ ॥
 जायन्ते जन्तवः कुक्षिम्बरयो भूर्यो न किम् ? । परार्थाः सिद्धयो यस्य, स जातः स च जीवति ॥ १५० ॥
 पात्रे हि योजिता विद्या, क्षेत्रे चारोपिता लता । मनोरथपथातीतं, प्रसूते फलमद्भुतम् ॥ १५१ ॥
 फलं कलासमृद्धोऽस्तु, सगर्वः शर्वरीवरः । क्षीणोऽपि पूज्यते किन्तु, कलाभिः प्रीणितामरः ॥ १५२ ॥
 इति सम्बोध्य मन्त्रीशं, मुहूर्ते गुमशंसिनि । सङ्गसिद्धिं ददौ तस्मै, नृसिंहाय महीभुजे ॥ १५३ ॥
 कृतसाहायकः सैन्यैरदैन्यैः सिद्धवैभवः । सोऽज्ञेयीत् सङ्गरोत्सङ्गे, तगरानगरीधरम् ॥ १५४ ॥
 क्षीणशक्तिवयः सोऽपि, नृसिंहहृदतवैभवः । व्यभावयदहो ! दैवं, नैवं मे हृदयेऽप्यमृत् ॥ १५५ ॥
 अष्टराज्यद्वयः सोऽहं, दुःस्थवस्थः करोमि किम् ? । अथवा यस्य साहाय्यादनेनोर्जित्यमर्जितम् ॥ १५६ ॥
 अमयङ्करभूपालं, तमनुप्रविशाम्यहम् । येन स्याद् बहिदग्धानां, बहिरेव महौपधम् ॥ १५७ ॥ युग्मम् ॥
 विपश्चिदिति निश्चित्य, नगरीं पुण्डरीकिणीम् । आगत्य नत्वा भूमीशं, समयज्ञो व्यजिज्ञपत् ॥ १५८ ॥
 देव । तमेव नाम्नाऽपि, कर्मणाऽप्यभयङ्करः । नाममात्रेण कीटोऽपि, वर्ण्यते त्विन्द्रगोपकः ॥ १५९ ॥
 स्युर्यस्मिन्नार्थिसार्थस्य, फण्वन्तो मनोरथाः । तेनैव नररत्नेन, रत्नगर्भेति भूरभूत् ॥ १६० ॥
 तदेवं देव । नावचं, विषते त्वयि किञ्चन । परं तथापि बाह्यम्यात्, त्वमुपालभ्यसे मया ॥ १६१ ॥
 अहं हि तगरापुयां, नृपतिर्घनवाहनः । ह्यतराज्यो नृसिंहं, त्वत्प्रसादोन्मदिष्णुना ॥ १६२ ॥
 शुमुदम्य श्रियं हत्वा, निषते रविरभुजे । इन्दुरप्युदयं प्राप्य, कुरुते तद्विपर्ययम् ॥ १६३ ॥
 राज्यं तन्मे त्वयाऽऽच्छिद्य, नृसिंहाय प्रयच्छता । आत्मा लोकोत्तरः सम्प्रत्येतयोः सट्टरीकृतः ॥ १६४ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 जगदुच्छ्वासिनः सन्तन्नुस्या हि म्याऽभ्यपशयोः । नामावंशा इवोपुष्पा, वाम-दक्षिणनेत्रयोः ॥ १६५ ॥
 किञ्चोपकर्तुमानानामलक्ष्मणकुदिना । त्वादशानां धनानां च, विदधे विधिना जनिः ॥ १६६ ॥
 राजेन्द्र । तन्ममापि त्वं, ममत्वं हृदये दधत् । राज्यथीमंशसन्तापव्यापदं हर्तुमर्हसि ॥ १६७ ॥
 अथ पृथ्वीपतिः प्राह, लज्जावनमिताननः । यन्मे दूरस्थितम्यामृत्, तत् त्वया भूयन्तामिति ॥ १६८ ॥
 मदभ्यर्षणया राज्यं, देश-कोश-बलान्वितम् । मामकीनमपिष्टाय, त्वं सरते ! सुमिनो भय ॥ १६९ ॥
 उक्तेन्यस्याभिषेकाय, यावदादिगति म्म मः । मन्त्रीशः गुमनिष्ठासन्, साक्षेपमिदमब्रवीत् ॥ १७० ॥
 वारं वारं किभो ! केषमनालोचनचारिता ! । प्राणैरप्यग्नये राज्यं, यत् तत् त्याज्यं कश्चिद् भवेत् ॥ १७१ ॥

देशैकदेशो देशो वा, पादान्तिकमुपेयुषे । युक्तं यन्नृपपुत्राय, प्रेमपात्राय दीयते ॥ १७२ ॥
 सकलं राज्यमुत्सृज्य, गात्रमात्रपरिच्छदः । कथं पत्नीजनस्यापि, स्वाननं दर्शयिष्यसि ? ॥ १७३ ॥
 नृपतिस्तावदेवासि, यावच्छस्मीरभङ्गुरा । भङ्गुरायां पुनस्तस्यां, नृपतिर्भवसि क्षणात् ॥ १७४ ॥
 उद्धते निधनावस्थो, नरः स्कन्धेन बन्धुभिः । त्यज्यते निर्धनावस्थः, सोदैररिपि दूरतः ॥ १७५ ॥
 आश्रितस्य श्रिया पुंसः, स्युर्यै लोकम्पृणा गुणाः । त एव तद्विमुक्तस्य, जगदुद्वेगहेतवः ॥ १७६ ॥
 अभ्यधादथ भूमिन्दुस्त्वं लोकोचितमुचिवान् । तत्त्वस्पृशा दृशा किन्तु, सचिवोच्चैर्विवेचय ॥ १७७ ॥
 श्रियो वा स्वस्य वा नाशे, येनावश्यं विनश्यते । श्रीसम्बन्धे बुधाः स्थैर्यबुद्धिं बध्नन्तु तत्र किम् ? ॥ १७८ ॥
 अहमस्याः पतिः सेयं, ममैवेत्यभिमानिनः । भुवा भोगार्थिनः के वा, वेश्येयव न वञ्चिताः ? ॥ १७९ ॥
 पत्रपात्रीव धात्रीयं, मुक्त्वा त्यक्त्वा महात्मभिः । विगृह्य गृह्यते लुब्धैः, कुकुरैरिव ठकुरैः ॥ १८० ॥
 यः श्रियं सुकृतक्रीतीं, सुपात्रे नैव निक्षिपेत् । विदुषोऽप्यस्य सोत्कर्षा, कर्षुकादपि मूर्खता ॥ १८१ ॥
 वर्धयेद्भान्यवीजं हि, क्षेत्रे निक्षिप्य कर्षुकः । निधाय न पुनर्गोहे, मूलनाशं विनाशयेत् ॥ १८२ ॥
 पुंसस्तस्य वटस्येव, विटस्येव च वैभवम् । निःश्वस्य गम्यते यस्मादकृतार्थैः फलार्थिभिः ॥ १८३ ॥
 मायैरावर्जितैर्लक्ष्मीस्त्यक्त्वाऽप्यभ्येति वेदमनि । गृहादपि बहियसि, तैरनावर्जितैः पुनः ॥ १८४ ॥
 राज्यमूमीरुहो मूलं, श्रीवशीकारकर्मणम् । भाग्यमावर्जयन्तं मां, तन्मन्त्रिन् । मा निवारय ॥ १८५ ॥
 प्रतिबोधयेति मन्त्रीशं, धात्रीशो^१ मेघवाहनम् । भद्रपतिं प्रतिष्ठाप्य, प्रसमादभ्यपिञ्चत ॥ १८६ ॥
 तस्मै राज्यश्रियं यच्छन्, धन्यां कन्यामिवात्मनः । देशं कोशं च सैन्यं च, सर्वमूर्वीपतिर्ददौ ॥ १८७ ॥
 अभयङ्करदेवस्य, लोकमेकाग्रमानसः । आरादाराधयामास, सुतवन्मेघवाहनः ॥ १८८ ॥
 अथाऽभयङ्करक्षमापस्तमाष्टच्छय बलादपि । कृतानुगमनान् पौरा-ऽमात्यादीन् विनिवर्त्य च ॥ १८९ ॥
 विहाय वाहनश्रेणिमपि विश्राणितां स्वयम् । सत्पात्रदत्तसर्वस्वमात्मानमनुमोदयन् ॥ १९० ॥
 एकोऽप्यद्भुतमाहात्म्यात्, परिवारैरिवावृतः । पाणौ कृपाणं विभ्राणः, प्रतस्थे तीर्थकौतुकी ॥ १९१ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥
 यामिन्यामन्यदा धीमानन्तःकान्तारगह्वरम् । शुश्राव करुणध्यानमध्वान्मत्तिलङ्घयन् ॥ १९२ ॥
 ध्वनेस्तस्यानुसारेण, करुणाञ्चितचेतनः । स विवेश विशामीशः, सत्वरं गिरिगह्वरम् ॥ १९३ ॥
 तस्मिन् गुरुगुहागर्मव्यापारितविलोचनः । अपश्यन्मण्डलं कुण्डमज्वलज्वलनोज्ज्वलम् ॥ १९४ ॥
 तदन्तिकनिपण्णां च, बनितां नवयौवनाम् । शापादिव दिवः सस्तां, पुरन्दरपुरश्रियम् ॥ १९५ ॥
 जानुयुग्मान्तरन्यस्तज्यस्तालकमुखाश्वजाम् । भय-शोकातिरेकेण, तनुकृततनुद्युतिम् ॥ १९६ ॥
 योगिनोघतसङ्गेन, वीक्षितां क्रूरचक्षुषा । तनुमिव निशामर्तुः, सैहिकेयकटाक्षिताम् ॥ १९७ ॥
 करवीरसजा रक्तचन्दनेन च चर्षिताम् । असौ विलोकयामास, विलपन्तीमिदं शुहुः ॥ १९८ ॥
 ॥ कलापकम् ॥
 दूरात्मनो मुस्तादस्य, निपादस्य हठादपि । योऽप्यर्पति मां तेन, किमु शून्या जगत्त्रयी ! ॥ १९९ ॥
 अहो ! मे मन्दभायाया, धर्मः स भगवानयम् । जगत्त्राणप्रवीणोऽपि, विपरीतो विवर्तते ॥ २०० ॥

प्रणिपत्य क्रमौ कर्मसाक्षिन्नभ्यर्थये मुहुः । जगच्चक्षुरसि त्राता, तन्मे कश्चिद् विलोकताम् ॥ २०१ ॥
 अथ विधोपकारैकदीक्षितः क्षितिवल्लभः । निखिशं घृतनिखिशं, योगीन्द्रमिदमब्रवीत् ॥ २०२ ॥
 महात्मन्नद्भुतसंपूर्तिरियं मूर्तिस्तर्वाञ्जिता । साम्राज्यलक्षणैरेतैर्न ब्रूते योगिमात्रताम् ॥ २०३ ॥
 इदं लोकद्वयापथ्यं, कर्म धर्मविदांवर ! । न शक्यं वक्तुमप्युचैस्तत् किमर्थं त्वयाऽर्थात् ? ॥ २०४ ॥
 सन्तो ह्यपथपान्थानां, परेषां पथदेशकाः । आत्मनैव कथङ्कारं, प्रथयन्त्यपथे पदं ॥ २०५ ॥
 तदस्या ननु योगीन्द्र !, जीवितव्यप्रदानतः । अतिथेर्मे समेतस्य, कर्तुमातिथ्यमर्हसि ॥ २०६ ॥
 अथ कन्याशिरोदेशाद्, विनिवर्तितया दृशा । पश्यन् नरेन्द्रं योगीन्द्रः, प्राह साहसिकाग्रणीः ॥ २०७ ॥
 जगत्त्रयपवित्रेणै, सच्चरित्रेण चासुना । श्रीपुपा वपुपा च त्वं, चक्रवर्तीव लक्ष्यसे ॥ २०८ ॥
 तन्ममास्मिन्नकृत्येऽपि, प्रवृत्तेः शृणु कारणम् । विश्वासमाजनं कस्य, भवन्ति न भवादृशाः ? ॥ २०९ ॥
 तुङ्गशृङ्गसमूहेन, नमः कवलयन्निव । अस्ति विस्तारविचाढ्यो, चैताढ्य इति पर्वतः ॥ २१० ॥
 तत्राहसुत्तरश्रेणी, विद्याधरपतेः सुतः । कुलक्रमागतां विद्यामद्भुतामपराजिताम् ॥ २११ ॥
 आराधयितुमारमे, तथा तद्भ्यानमानसः । दिनेष्वपरिपूर्णेपु, साक्षादेपा यथाऽभवत् ॥ २१२ ॥ युग्मम् ॥
 अभापिष्ट च तुष्टाऽस्मि, वत्स ! त्वस्तेवयाऽनया । मदाज्ञया पुनः सेवासुत्तरां कर्तुमर्हसि ॥ २१३ ॥
 द्वात्रिंशत्क्षणां नारी, नरं वाऽद्भुतविक्रमम् । हुत्वाऽमिकुण्डे त्वं वत्स !, चरेप्यं वृणुया वरम् ॥ २१४ ॥
 अथैतदन्यथाकारं, करिष्यसि वचो मम । स्फुटिष्यति ततस्तूर्णं, मूर्धां तव सहस्रथा ॥ २१५ ॥
 अन्तर्हितायां चैतस्यां, तदर्थं पृथिवीमटन् । दृष्ट्वा सिंहपुराधीशसुतामेतौमिहानयम् ॥ २१६ ॥
 तन्महात्मंस्त्वमेतस्याः, प्राणत्राणपरायणः । सिद्धेर्मम परार्थकनिम्न ! किं यासि विघ्नताम् ? ॥ २१७ ॥
 अस्या विवेकिन्नेकस्या, जीवितं ते समीहितम् । शूतात्रां परित्रातुर्न पुनर्नृपतेर्मम ॥ २१८ ॥
 भुवि स्यात्प्रथो वाचमथोवाच धराधवः । मद्र ! सुद्रवियां गच्छस्यध्वन्यध्वन्यातां कुतः ? ॥ २१९ ॥
 परेषां पोष्यमात्मानं, सर्वे कुर्वन्ति जन्तवः । जगदप्यात्मनः पोष्यं, कश्चित्तु कुरुते पुमान् ॥ २२० ॥
 निर्मथ्य धर्ममत्यर्थमर्थमावर्जयन्ति ये । द्रुमं समूलमुन्मूल्य, फलानि कलयन्ति ते ॥ २२१ ॥
 किञ्च दृष्टं श्रुतं वाऽपि, स्त्रीवधाद् देवतार्चनम् ? । तन्मन्ये वञ्चितोऽसि त्वं, छलाद् देवतया तया ॥ २२२ ॥
 अथ देव्या वचस्तथ्यं, तथाप्येपा विमुच्यताम् । हुत्वा मदीयं मूर्धानं, भव पूर्णमनोरथः ॥ २२३ ॥
 एवं च कुर्वता स्वस्य, कन्यायाश्च ननु त्वया । परार्थसिद्धिलब्धस्य, ममाप्युपकृतं भवेत् ॥ २२४ ॥
 गिरं श्रुत्वेति गम्भीराममयङ्करमुजः । योगीन्द्रुरवदद् दन्तद्युतिवोतितदिष्मुखः ॥ २२५ ॥
 अप्राकृतगुणाधारस्ववाकारोऽयमद्भुतः । प्राह साहसिकप्रज्ञामवज्ञातबृहस्पतिम् ॥ २२६ ॥
 सौभाग्य-भाग्ययोगेहं, देहं त्वन्यार्थमुत्सृजन् । स्वार्थाद् अग्रोऽसि दूरेण, स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता ॥ २२७ ॥
 यदि चात्मव्ययेनेतां, वनितां त्रातुमिच्छसि । ततः सकर्ण ! स्वर्णेन, क्रेतुं रीतिं समीहसे ॥ २२८ ॥
 मूपतिः प्राह भो मित्र !, तव स्नेहोचितं वचः । अन्यः कोऽपि पुनः स्वार्थः, परमार्थविदां मतः ॥ २२९ ॥
 दानं धनं क्षमा शक्तिरुत्तिर्गुरुसन्नतिः । स्वार्थः परार्थनिष्पचिमेने लोकोत्तरेनरैः ॥ २३० ॥

किञ्च प्राण्युपकाराय, प्रायः कायः क्षमो न चेत् । तदनेनाधमर्णेन, पोषितेनाधमेन किम् ? ॥ २३१ ॥
 बहुविधः कृतज्ञोऽयं, मुधैव यदि यास्यति । कायः परार्थे पुण्याय, किं न विक्रीयते ततः ? ॥ २३२ ॥
 दैवस्य वश्यः कायोऽयमवश्यं तेन गृह्यते । यदर्जितं ततः पुण्यमवैगुण्यं तदात्मनः ॥ २३३ ॥
 वयस्य । यदि मे सत्यं, हिताय विहितादरः । तत् पवित्रः कृपाणोऽयं, पाणौ मम समर्प्यताम् ॥ २३४ ॥
 विद्याधरकुमारोऽथ, योगिवेपथरोऽञ्जवीत् । देव्या वचसि नैवास्ति, महात्मन् ! मम संक्षयः ॥ २३५ ॥
 प्राणान् जगत्त्रयत्राणप्रवीणान् मोक्तुमुत्सुकः । स्त्रीमात्रस्य कृते राजन् !, जाने भूदोऽसि सर्वथा ॥ २३६ ॥
 ग्रहिलो महिलात्राणकदाग्रहपरिग्रही । नाहं त्वमिव तद् मूप !, कृपाणं न तवार्पये ॥ २३७ ॥
 पृथ्वीनाथोऽप्यमापिष्ट, सभाशिष्टमिदं वचः । निर्विचारं विचारज्ञ !, त्वद्बचः प्रतिमाति मे ॥ २३८ ॥
 क्षत्रियो हि क्षतात् त्राता, प्राप्नोत्यन्वर्थनामताम् । क्षत्रियस्याङ्गजत्वेन, भल एवान्यथा भवेत् ॥ २३९ ॥
 तदहं युवयोस्त्राणकृते कायममुं त्यजन् । अर्जयँश्च यशोदेहं, शाश्वतं ग्रहिलः कथम् ? ॥ २४० ॥
 अनिच्छतोऽप्यथैतस्य, करादाच्छिद्य मूपतिः । अन्तकप्रकुटीभीमं, खड्गमयप्रमग्रहीत् ॥ २४१ ॥
 उपकारिणमासाद्य, खड्गं खेहस्पृशा दृशा । वीक्षाञ्चक्रे सुधावर्षैः, स नृपः स्रपयस्त्रिव ॥ २४२ ॥
 अथ निस्त्रिदुर्दर्शः, स्मेरद्वदनपङ्कजः । मीपणो रमणीयश्च, तदा राजा रराज सः ॥ २४३ ॥
 अथ व्यापारयामास, कृपाणं पाणिना नृपः । सादरं मुदितो मौलिकमले कमलेक्षणः ॥ २४४ ॥
 दरिद्र इव सम्प्राप्य, परमात्रं सुदुर्लभम् । मुमुदे स तदा स्कन्धे, लब्ध्वा खड्गस्य सङ्गमम् ॥ २४५ ॥
 रोमाङ्कुरभैरून्सुदुरैः स तदा बभौ । अभ्युत्थानार्थमत्यर्थं, खड्गायेव समुत्थितैः ॥ २४६ ॥
 अथाकस्माद् द्विपच्छेददक्षिणोऽपि न दक्षिणः । बाहुर्वमूव भूमर्तुः, खड्गव्यापारणक्षमः ॥ २४७ ॥
 बाहुस्तम्भेन तेनोच्चैरन्तःसन्तापवान् नृपः । मन्त्रान्निग्रहमापन्नः, पन्नगेन्द्र इवामवत् ॥ २४८ ॥
 अथ यावदयं धीरः, कृपाणं वामपाणिना । अग्रहीत् साहसोत्साहधुरीणो घरणीधरः ॥ २४९ ॥
 घर्षणोत्थामिदुर्द्धरिं, कण्ठे दम्भोलिसन्निभे । भेजेऽसिः कुण्ठतां तावन्मदनेनेव निर्मितः ॥ २५० ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 अथ यावच्छिरश्छेतुं, स्वेन स्वमयमक्षमः । तदर्थं प्रार्थयामास, योगिनं जगतीपतिः ॥ २५१ ॥
 जीर्णमूरुद्रुवत् तावद्, वातेन क्रूरकमणा । शठात्मा स महीपीठे, योगीन्द्रः पुरतोऽपतत् ॥ २५२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 पृथ्वीनाथोऽप्यथाकस्मात्, किञ्चिन्मूर्च्छितचेतनः । अशृणोद् दिव्यनारीणां, हाहाकारं नमस्तले ॥ २५३ ॥
 लब्धसंज्ञश्च वर्षन्ती, पीयूषं स्वकमण्डलोः । स्फारतारोत्करेणैव, मुक्ताहारैण हारिणीम् ॥ २५४ ॥
 चन्द्रोज्ज्वलमुत्सीं स्वच्छचन्दनस्यन्दसुन्दराम् । सेवागताभिः स्वःस्त्रीभिश्चकोरीभिरिवावृताम् ॥ २५५ ॥
 नेत्रनीलोत्पलानन्दमन्दिरं सुन्दराकृतिम् । ददर्श पुरतो देवीं, ज्योत्स्नामिव शरीरिणीम् ॥ २५६ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥
 अथो जगाद सा देवी, सैवाहमपराजिता । वत्स ! त्वत्साहसेनाऽऽशु, तुष्टाऽस्मि वृणु वाञ्छितम् ॥ २५७ ॥
 अथ प्रणम्य तां राजा, रम्यतामधिकं दधत् । जगाद देवि ! मे श्रेयस्तरुय फलेग्रहिः ॥ २५८ ॥
 यतस्त्वं मम तुष्टाऽसि, शिरश्छेदार्थमथिनः । तदिदं प्रार्थये मातः !, प्रसादः क्रियतां मयि ॥ २५९ ॥

बाहुस्तम्भे तथा स्तम्भं, निशुम्भय भयापहे । शिरदष्टेतुमलम्पूण्यथाऽयं जायते क्षणान् ॥ २६० ॥
 एवं प्रतिज्ञानिर्वाहप्रतरक्षणतो मम । उपकारो महान् देवि !, भवेदेव न संशयः ॥ २६१ ॥
 मम कार्यं न राग्येन, न धर्मेन बधूजनैः । यदि तुष्टाऽसि सत्येन, तदिदं क्रियतां त्वया ॥ २६२ ॥
 नैवं चेत् कर्तुमुत्साहो, मत्साहसवशादथ । योगिनोऽस्य ततः स्पष्टमिष्टसिद्धिर्विधीयताम् ॥ २६३ ॥
 अथ देवी पुनः प्राह, नाहमस्य दुरात्मनः । प्राणानपि प्रयच्छामि, दूरेऽमीष्टार्थसाधनम् ॥ २६४ ॥
 अयं हि जगतीनाथ !, स्त्रीवधारम्भपातकी । भवाद्दृशां वधादात्मसिद्धिं दुष्टः समीहते ॥ २६५ ॥
 एतस्य सत्त्वपर्यन्तपरीक्षार्थं मया पुरा । अहृत्यमिदमादिष्टमपूर्णे पूर्वकर्मणि ॥ २६६ ॥
 वत्स ! तत् सर्वमुत्सृज्य, मन्त्रानुष्ठानमुचमम् । यश्चित्तोऽयं मया लोमान्निष्कृतं कर्म निर्ममे ॥ २६७ ॥
 अभीरोरस्य पापेषु, लोरुद्वयविरोधिनः । हीनसत्त्वस्य तत्त्वज्ञ !, कुतः सिद्धिर्भवत्वसौ ? ॥ २६८ ॥
 पुंसः पद्माकरस्येव, क्षीणसत्त्वाग्बुजस्थितेः । श्रीर्वशं कथमायातु, अमरीवं चलाचला ? ॥ २६९ ॥
 दुरात्मनस्तदेतस्य, हेतवे त्वं महीपते ! । रलगर्भामिमामात्मशून्यां नो कर्तुमर्हसि ॥ २७० ॥
 अथापि क्रियतामेवं, परोपकृतिकर्मठ ! । यदि स्यादुपकारोऽस्य, कश्चिद् दुश्चरिताम्बुधेः ॥ २७१ ॥
 निवृत्तायामथैतस्यां, रेजे भूपतिमारती । सत्क्रियानन्तरं कान्ता, सात्त्विकस्याऽऽयतिर्यया ॥ २७२ ॥
 यदेव देवि ! साध्येऽर्थे, निषेधाय त्वयोच्यते । तदेव प्रत्युतात्यर्थं, प्रवृत्तिं प्रति कारणम् ॥ २७३ ॥
 ततस्त्वं मां शिरश्छेदप्रतिज्ञापूर्णाद्यतम् । निवारयन्ती तुष्टाऽपि, कष्टं रुष्टाऽसि तत्त्वतः ॥ २७४ ॥
 प्रसादसादरं मातः !, प्रतिज्ञातार्थधारणात् । निम्नत्या मे यशोदेहं, किं ते सम्प्रति साम्प्रतम् ? ॥ २७५ ॥
 यदि भ्रमप्रतिज्ञोऽपि, जीवलोकेश्च जीवति । वद तद्देवि ! को नाम, मृत इत्यभिधीयताम् ? ॥ २७६ ॥
 ततस्त्वं यदि तुष्टाऽसि, तत् प्रयाहि यथाऽऽगतम् । शिरश्छेदाशमोऽप्येष, विशाम्यमौ यथा स्वयम् ॥ २७७ ॥
 इत्युक्तैव समुत्स्र्यौ, श्रमार्थं स विभावसौ । नहि सत्त्ववतां किञ्चिदशक्यं प्रतिभासते ॥ २७८ ॥
 ह्यद्वा सिंहपुराधीशमुत्ताऽप्येतं तथोद्यतम् । अन्तःसजातसङ्घटा, पृथिव्यामपतत् तदा ॥ २७९ ॥
 बलादथ समाकृष्य, रमसादपराजिता । भापते स्म मुदा स्पेरवदना मेदिनीपतिम् ॥ २८० ॥
 साहसं वत्स ! मा कार्षीरहं तुष्टाऽस्मि सर्वथा । तवोपरोधात् पश्यायं, जीवितं लम्मितोऽयमः ॥ २८१ ॥
 इत्युक्त्वा योगिनस्तस्य, जीवितव्यमिवाङ्गवत् । शवप्राये शरीरेऽन्तश्चिक्षेपाम्भः कमण्डलोः ॥ २८२ ॥
 कुमारीमपि तामेवमपिच्योऽपराजिता । स्वयमुज्जीवयामास, धनलेखालतामिव ॥ २८३ ॥
 अथ जीवन्तमालोक्य, कुमारी धरणीधवम् । विमर्श-विस्मयस्मेरा, सुमुदे कुमुदेक्षणा ॥ २८४ ॥
 अन्तश्चिदं प्रविष्टोऽथ, तदा तस्या रतेरिव । लोकोत्तरगुणः सोऽयं, पतिः सङ्ग्रहजोऽभवत् ॥ २८५ ॥
 तदा दग्धे धराधीशमनोऽपहरणार्थिनः । तस्या विलोकितं साचि, साचिर्व्यं चित्तजन्मनः ॥ २८६ ॥
 अत्रोचत पुनर्देवी, नरेन्द्रमपराजिता । तवोपरोधात् तुष्टाऽहं, महात्मन्नस्य योगिनः ॥ २८७ ॥
 सत्त्वरत्नान्धुरेस्य, दर्शनार्थैव लालसः । कर्मसाक्षी तदाऽऽरोहत्, प्राचीनाचलचूलिकाम् ॥ २८८ ॥
 अत्रान्तरेऽभवद् मूरिनिःस्वान्स्वनमांसलः । दिक्कुक्षिम्भरिरत्युच्चैः, कोऽपि कोलाहलो महान् ॥ २८९ ॥
 ददशास्यानुसारेण, चक्षुर्विक्षु क्षिपन्नयम् । क्षोणिनाथः क्षणेनाथ, घृतनां कृतिर्नावरः ॥ २९० ॥
 क्रिमेतदिति विस्मेरविलोचनमथो नृपम् । सैन्यादस्मादुपागत्य, कश्चिन्नत्वा व्यजिज्ञपत् ॥ २९१ ॥

अस्मद्भूर्तिरिदं सैन्यमरिकेशरिभूजः । स्वामिशून्यं प्रभावस्मिन्नपुत्रे त्रिदिवं गते ॥ २९२ ॥	॥ २९२ ॥
आराध्य विधिवद् गोत्रदेवताप्रपराजिताम् । ततस्तदुपदेशेन, भवन्तमुपतिष्ठते ॥ २९३ ॥ युगम् ॥	॥ २९३ ॥ युगम् ॥
राज्यश्रियस्तदेतस्या, भव त्वं बलभो विभो ! । रम्याऽपि हि श्रियं धत्ते, न विनेन्दुं कुमुद्वती ॥ २९४ ॥	॥ २९४ ॥
प्रज्ञालोकाभिधानस्य, मन्त्रिणः क्रमिकस्य मे । अभ्यर्थनामिमां नाथ !, नान्यथा कर्तुमर्हसि ॥ २९५ ॥	॥ २९५ ॥
अथो निकटवर्तिन्या, स्वयं देवतया तया । अभ्यपिच्यत राजेन्दुर्निवेश्य कनकासने ॥ २९६ ॥	॥ २९६ ॥
तस्योत्तमाङ्गे शुशुभे, सितमातपवारणम् । पूर्वक्षोणिभृतः शृङ्गे, सितांशोरिव मण्डलम् ॥ २९७ ॥	॥ २९७ ॥
कुमारीमपि तामस्मै, मङ्गलस्नानपूर्वकम् । दत्त्वा देवी क्षितीशाय, क्षणेनाथ तिरोदधे ॥ २९८ ॥	॥ २९८ ॥
अथाऽरिकेशरिक्सापपुरं लक्ष्मीपुराभिधम् । तथा वनितया साकं, प्रविवेश विशांपतिः ॥ २९९ ॥	॥ २९९ ॥
तल्लक्ष्मीपुरसाम्राज्यमभ्युपेत्याऽभयङ्करः । पाथोद इव पाथोधिपाथः पृथ्वीमतर्पयत् ॥ ३०० ॥	॥ ३०० ॥
ततः सिंहपुराधीशः, स्वयमेत्य प्रमोदवान् । तामनङ्गवतीं पुत्रीं, भूमुजा पर्यणीनयत् ॥ ३०१ ॥	॥ ३०१ ॥
भूचराः खेचराश्चान्ये, कन्यादिभिरुपायनैः । भक्तिपङ्कजैर्भवाच्चिचास्तं भूमुजमपूपुजन् ॥ ३०२ ॥	॥ ३०२ ॥
विद्याधरेश्वरः सोऽपि, देवतादत्तैर्भवः । सोऽपि पुष्पपुराधीशः, स चापि घनवाहनः ॥ ३०३ ॥	॥ ३०३ ॥
नृपं परेऽपि सामन्ताः, समन्तादेत्य सम्मदात् । रत्न-वाजि-गजप्रैथैः, प्राभृतैरुपतस्थिरे ॥ ३०४ ॥	॥ ३०४ ॥ युगम् ॥
अन्यदा वन्यदावाम्निप्रतापस्यास्य भूमुजः । चक्रमायुधशालायामाविरासीत् सुदुःसहम् ॥ ३०५ ॥	॥ ३०५ ॥
चक्रस्यास्य प्रभावेण, द्विगुणीकृततेजसा । अभयङ्कररूपेण, पट्सण्डा साधिता मही ॥ ३०६ ॥	॥ ३०६ ॥
न नाम भूभृतामेव, सार्वभौमपदं नृपः । महात्मनामपि प्राप, गुणैर्लोकोत्तैरैरयम् ॥ ३०७ ॥	॥ ३०७ ॥
अथ क्रमेण सम्प्राप्य, व्रतसाम्राज्यसम्पदम् । पदं लोकोत्तरं लब्धा, चक्रवर्च्यभयङ्करः ॥ ३०८ ॥	॥ ३०८ ॥
सार्थवाह । श्रियो मूलमालवालं यशस्तरोः । व्रतं परोपकाराख्यं, मुनयस्तदिदं विदुः ॥ ३०९ ॥	॥ ३०९ ॥
न शोच्यस्तत् त्वयाऽऽप्यात्मा, पाप इत्यमलाशय ! । उपकारपरा बुद्धिः, शुद्धां भ्रूते तवायतिम् ॥ ३१० ॥	॥ ३१० ॥
उपयोगः परं कश्चिद्, यत्नास्मचोऽभवत् तव । सार्थवाह ! क्रियाहीनं, तन्मनोऽतिदुनोति नः ॥ ३११ ॥	॥ ३११ ॥
तन्महात्मस्तवात्यर्थै, सर्वथाऽप्युपकुर्वतः । तत्त्वोपदेशमात्रेण, वयमप्युपकुर्महे ॥ ३१२ ॥	॥ ३१२ ॥
संसारे जन्तवः सन्ति, मिथ्यात्वमयनिद्रया । हिता-ऽहितमजानन्तो, जीवन्तोऽपि मृता इव ॥ ३१३ ॥	॥ ३१३ ॥
मिथ्यात्वतटिनीपूरप्लावितः सर्वथा जनः । रयाहुस्तरसंसारपारावारो पतत्ययम् ॥ ३१४ ॥	॥ ३१४ ॥
तन्मिथ्यात्वमयं ध्वान्तं, सद्गतिस्त्वनक्षमम् । जिघांसता जननोच्चैः, सेव्यः सम्यक्त्वभास्करः ॥ ३१५ ॥	॥ ३१५ ॥
स्मेरं सम्यक्त्वसूर्येण, निगूढगुणगौरवम् । उचंसयति मुक्तिश्रीरजस्रं पद्मवज्जनम् ॥ ३१६ ॥	॥ ३१६ ॥
सम्यक्त्वकौमुदीस्वादचकोराणां शरीरिणाम् । पुरोवर्तिनि मिथ्यात्वविषे दृष्टिर्विरज्यते ॥ ३१७ ॥	॥ ३१७ ॥
रागादिविजयी देवः, सच्चरित्रगुरुर्गुरुः । प्राणित्राणप्रधानश्च, धर्मः सम्यक्त्वमुच्यते ॥ ३१८ ॥	॥ ३१८ ॥
तत् तवामलद्वारो, युज्यते पुरुषोत्तम ! । आधातुं हृदये श्रीमत्सम्यक्त्वं कौस्तुभः शुभः ॥ ३१९ ॥	॥ ३१९ ॥
उत्ते धनोऽप्य भगवन् !, प्रतिपन्नमिदं मया । नहि श्रियं सनायान्ती, पदेन प्रेरयेद् बुधः ॥ ३२० ॥	॥ ३२० ॥
गुरुनभ नमस्कृत्य, प्रीतः सम्यक्त्वसम्पदा । तां क्षपां क्षपयामास, निजादासं गत्वा धनः ॥ ३२१ ॥	॥ ३२१ ॥

प्रणेऽथ माणिभद्रेण, विज्ञप्तः सुहृदा धनः । इयं प्रावृडतिक्रान्ता, निशेवोद्भासिभास्करा ॥ ३२२ ॥
 विमुक्तं धनुरिन्द्रेण, गृहीतं वसुधाधिपैः । नमस्त्यक्तं धनैः श्लिष्टं, जिगीषुबलभूलिभिः ॥ ३२३ ॥
 कालेऽत्र प्रसरन्त्युच्चैर्व्यवसायिमनोरथाः । प्रभो ! प्रतिदिशं प्रौढाः, सहस्रांशोरिवांशवः ॥ ३२४ ॥
 एतदाकर्ण्य सार्थेशः, समुल्लङ्घ्याटवीमिमाम् । गुरुणां गौरवं कुर्वन्, वसन्तपुरमाययौ ॥ ३२५ ॥
 तत्र भूपतिसत्कारद्विगुणोत्साहितो धनः । विक्रीय स्वीयमाण्डानि, प्रतिमाण्डान्युपाददे ॥ ३२६ ॥
 तत्र स्थितमथापृच्छथ, धर्मवोपमुनीश्वरम् । क्षितिप्रतिष्ठितं प्राप, कृतार्थः सार्थपः पुरम् ॥ ३२७ ॥
 अथ कालेन पूर्णायुरुत्तरेषु कुरुष्वयम् । कल्पद्रुपूर्णसङ्कल्पो, जग्मिवान् युग्मधर्मताम् ॥ ३२८ ॥
 ततश्च प्रथमे कल्पे, भूत्वाऽसौ भासुरः सुरः । अपरेषुं विदेहेषु, विजये गन्धिलामिधे ॥ ३२९ ॥
 वैताह्यशैले गन्धारदेशे गन्धसमृद्धके । पुरे शतबलक्षमाभूत्तुत्रो विद्याधरान्वये ॥ ३३० ॥
 चन्द्रकान्ताङ्गसम्भूतो, जज्ञे नाम्ना महाबलः । अज्ञावगणितानङ्गः, शृङ्गार इव मूर्तिमान् ॥ ३३१ ॥

॥ विशेषकम् ॥

राज्यं महाबलायाय, दत्त्वा शतबलो नृपः । दीक्षां गृहीत्वा कृत्वा च, तपांसि दिवमासदत् ॥ ३३२ ॥
 जयो महाबलः क्षमाभृद्, यौवनोन्माददुर्धरः । अज्ञातधर्मा कर्माणि, निर्ममे स यथारुचि ॥ ३३३ ॥
 महाबलमहीपालमन्यदा सदसि स्थितम् । निर्भरस्फीतसङ्गीतरसनिर्मग्नमानसम् ॥ ३३४ ॥
 मन्त्रीसो धर्मतत्त्वज्ञः, स्वयम्बुद्धोऽभिधानतः । वैराग्यवासनाविष्टमभापिष्ट विशिष्टधीः ॥ ३३५ ॥ युग्मम् ॥
 अस्तु स्वादुफलश्रीकः, कदलीद्वुरिवैकदा । विनैकं पुण्यबीजं तु, जन्तुरुच्छेदमृच्छति ॥ ३३६ ॥
 तत् तवापि श्रियां मूलं, त्यक्त्वा धर्मं कुलप्रभो ! । इत्थं न विषयग्रामो, भोक्तुं तत्त्वज्ञं । युज्यते ॥ ३३७ ॥

अभ्यघाद् भूपतिर्मन्त्रिन् !, किमप्रस्तुतमुच्यते ? ।

उवाच सचिवः स्वामिन् !, श्रूयतामत्र कारणम् ॥ ३३८ ॥

॥ ३३८ ॥

शुचिभिः सचिवैः स्वामिन् !, कुशलोदककर्मकेशम् । अप्रस्तुतमपि प्रायो, हितं वाच्यं हितैपिभिः ॥ ३३९ ॥
 यदद्य नन्दनोयाने, जानातिशयशालिनौ । भवदायुर्मया पृष्टौ, चारणौ वाचमूचतुः ॥ ३४० ॥
 मासमात्रं भवद्भ्रुंराणुः शेषमिति प्रभो ! । विज्ञ ! विज्ञप्यसे बाढमतस्त्वमिति मा मुहः ॥ ३४१ ॥
 ऊचे महाबलः साधु, साधुबुद्धिहृत्स्पते ! । स्वयम्बुद्ध ! गुरस्त्वं मे, त्वं मन्त्री त्वं च बान्धवः ॥ ३४२ ॥
 यदित्थं पातकाम्बोधिपातुकं प्रति सम्प्रति । मामन्यमिव निर्बन्धाद्, मुजालम्बं प्रयच्छसि ॥ ३४३ ॥
 परं समीपमापन्ने, मृत्यौ कृत्यं करोमि किम् ? । मूर्ध्नि दत्तपदे शत्रो, विक्रमः क्रमतां कुतः ? ॥ ३४४ ॥
 प्रशङ्गां दिनमप्येकं, प्राप्यानन्यमना जनः । मोक्षं यदपि नाप्नोति, कामं वैमानिको भवेत् ॥ ३४५ ॥
 इत्यमाल्योपदेशेन, महाबलमहीपतिः । जग्राह दीक्षामाचार्यसमीपमुपजग्मिवान् ॥ ३४६ ॥ युग्मम् ॥
 असावनशनं कृत्वा, दिनेद्वाविंशति ततः । ईशानरूपे देवोऽभृद्, विमाने श्रीप्रभाभिधे ॥ ३४७ ॥
 नाम्नाऽथ ललिताङ्गस्य, तत्र वैषयिकं सुगम् । भुञ्जानम्यान्यदाऽच्योष्ट, प्रिया तस्य स्वयम्प्रमा ॥ ३४८ ॥
 हा प्रिये ! देहि मे वाचं, प्रलपन्नित्ययोदितः । म्वसामानिकदेवेन, सौहार्दाद् दृढधर्मणा ॥ ३४९ ॥
 यः पुरा मित्र ! मन्त्रीसः, स्वयम्बुद्धम्वामभवत् । सोऽहं तव वियोगेन, प्रतज्येनां श्रितः श्रियम् ॥ ३५० ॥

१ 'प्यसौ संतो' पाता० ॥ २ 'रहीतिस' यता० ॥ ३ 'मिषु' पाता० संता० ॥

४ दिनान् दा' संतां० ॥ ५ दृढधर्मणा संता० पाता० ॥

अहं त्वयि ततः स्नेहाद्, विज्ञायावधिनाऽधुना । पुनः स्वयम्प्रभामन्यां, भाविनीं कथयामि ते ॥ ३५१ ॥
 वभूव धातुकीखण्डप्राग्बिदेहैकमण्डने । नागिलाख्यो गृहपतिर्नन्दिग्रामेऽतिदुर्गतः ॥ ३५२ ॥
 तस्य नागश्रियां पत्न्यां, पुत्रीपदकादनन्तरम् । सुताऽभूमर्त्यलोकेऽपि, नरकक्षमेव सप्तमी ॥ ३५३ ॥
 एतस्यां जातमात्रायाममात्रोद्धिग्नमानसः । नगरान्निरगाद् दूरं, विरागान्नागिलः किल ॥ ३५४ ॥
 दुर्भगत्वेन पुत्र्यास्तु, नाम्नोऽप्यकरणादथ । निर्नामिकेत्यभूत् तस्याः, प्रसिद्धिर्जनिता जनैः ॥ ३५५ ॥
 सा वद्विष्णुः क्रमेणाथ, समं दारिद्र्यकर्मणा । अगमद् दारुभारार्थं, नमस्तिलकपर्वते ॥ ३५६ ॥
 युगन्धरमुनिं तत्र, सुराऽसुरनमस्कृतम् । दृष्ट्वा नत्वाऽथ तद्व्याख्यां, श्रुत्वा संवेगतो जगौ ॥ ३५७ ॥

दुःखिनः सन्ति भूयांसो, भवेऽस्मिन् भगवन् ! जनाः ।

मत्तस्तु मन्दभाग्यायाः, कोऽपि दुःखाधिकोऽस्ति किम् ? ॥ ३५८ ॥

अथो युगन्धरः प्राह, केवलज्ञानभास्करः । वत्से ! वत्से मुधा दुःसाह्वैतवैतण्डिकं मनः ॥ ३५९ ॥
 दुःखानि परतः सैन्धु, तावन्नरकवासिनाम् । श्रुतमात्राणि भिन्दन्ति, हृदयं यानि देहिनाम् ॥ ३६० ॥
 परं प्रत्यक्षमेवैते, वनेऽपि सुखमानिनः । विनाऽपराधं वध्यन्ते, पशवः पश्य पापिभिः ॥ ३६१ ॥
 दृढं कशाभिस्ताडयन्ते, कर्कशाभिस्तुरङ्गमाः । वध्यन्ते चाद्भुतप्राणबन्धुरा अपि सिन्धुराः ॥ ३६२ ॥
 परद्रव्य-परद्रोहपराः पश्य नरा नृपैः । क्रन्दन्तः करुणं मारिर्निहन्यन्ते नवैर्नदैः ॥ ३६३ ॥
 स्वस्वामिभावसम्बन्धसुपुरैर्मर्मदाहिभिः । वत्से ! स्वर्गेऽपि ताप्यन्ते, मरुतोऽविरतोत्सवाः ॥ ३६४ ॥
 विलोक्यते न तल्लोके, प्रदेशो निरुपप्लवः । आराध्यते न वेदेप, धर्मः शर्मनिबन्धनम् ॥ ३६५ ॥
 संसारदुःखसम्मर्दकर्म पततामयम् । धर्म एव भुजालम्बं, दत्ते नान्यः शरीरिणाम् ॥ ३६६ ॥
 आराद्धश्च विराद्धश्च, चक्रवर्तीव देहिनाम् । धर्मस्तुष्टश्च रुष्टश्च, सुखं दुःखं च यच्छति ॥ ३६७ ॥
 सुखाय वत्से ! तद् वाञ्छा, यदि ते विद्यते हृदि । आराध्यतां ततो धर्मः, कल्पनाकल्पपादपः ॥ ३६८ ॥
 उपदेशमिति श्रुत्वा, मुनेष्वैलोक्यदर्शिनः । अनुज्ञां चास्य सम्प्राप्य, दुःखौघक्षयकाङ्क्षया ॥ ३६९ ॥
 उद्विग्ना निजदेहेऽपि, गृहीतानशनाऽधुना । वर्ततेऽस्यास्ततो गत्वा, स्वं रूपं दर्शय स्वयम् ॥ ३७० ॥
 ॥ युग्मम् ॥

तथाकृतेऽथ तेनैषा, तस्मिन्नेवानुरागिणी । श्रुत्वा तस्याऽभवद् देवी, प्रेमपात्रं स्वयम्प्रभा ॥ ३७१ ॥
 भोगान् मुक्त्वा तया साकं, साकम्पोऽथ दिवश्च्युतः । क्षेत्रे महाविदेहेऽमुल्लोहार्गीलपुरप्रभोः ॥ ३७२ ॥
 सुतः सुवर्णजङ्घस्य, प्रतापजितभास्वतः । सै लक्ष्मीकुक्षिमाणिक्यं, वज्रजङ्घ इति श्रुतः ॥ ३७३ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

नगर्यां पुण्डरीकिण्यां, च्युत्वा साऽपि स्वयम्प्रभा ।

चक्रिणो वज्रसेनस्य, श्रीमतीति सुताऽभवत् ॥ ३७४ ॥

अन्यदा प्रमदोद्याने, क्रीडन्ती समुपागतम् । मुनिं केवलिनं वीक्ष्य, वन्दितं देव-दानवैः ॥ ३७५ ॥

जातजातिस्मृतिर्ज्ञात्वा, सा सर्वं पूर्वचेष्टितम् । धात्रेयां पण्डितामाह, रहो विश्वासभाजनम् ॥ ३७६ ॥

॥ युग्मम् ॥

पुरा ममाऽऽसीदीशानकरूपे हृदयवल्लभः । ललिताङ्ग इति ह्यातस्तत्पियाऽहं स्वयम्प्रभा ॥ ३७७ ॥

स च मध्यवनात् पूर्वं, च्युतः क्षाप्यभवद् भुवि । न ज्ञायते ततस्तस्य, प्रयत्नं प्राप्तये कुरु ॥ ३७८ ॥
 पण्डिताऽपि श्रुतादोषवृत्तान्तानुगतं पटम् । लेखयित्वाऽङ्गणोपान्ते वज्रसेनस्य चक्रिणः ॥ ३७९ ॥
 सेवागतानां सर्वेषां, कुमाराणामदर्शयत् । दृष्टैतद् वज्रजङ्घोऽपि, जातजातिस्मृतिर्जगौ ॥ ३८० ॥
 मम पूर्वभवः सोऽयं, पण्डिते ! लेखितः कुतः ? । दिव्यज्ञानवता केन, कथितं वा तवामृतः ? ॥ ३८१ ॥
 एकैकशस्तया शृष्टः, पर्वतादिविनिर्णयम् । पूर्वदृष्टानुसारेण, स यथाभिधमभ्यधात् ॥ ३८२ ॥
 अथोत्सुकतया वृत्तमनाख्यायाऽपि पण्डिता । श्रीमत्याः पुरतो गत्वा, तद्गुह्यं व्यजिज्ञपत् ॥ ३८३ ॥
 वज्रसेनोऽपि विज्ञप्तः, स्वयं पण्डितया तया । सुवर्णजङ्घपुत्रं तं, कुमारायां पर्यणीनयत् ॥ ३८४ ॥
 सोऽयं श्वशुरमापृच्छय, लोहार्गलपुरं गतः । स्वयं जिघृक्षुणा दीक्षां, पित्रा राज्ये निवेशितः ॥ ३८५ ॥
 सुतं पुष्कलपालाल्यं, राज्ये कृत्वा स चक्रभृत् । वज्रसेनोऽपि सज्जज्ञे, मुनीम्याथ तीर्थकृत् ॥ ३८६ ॥
 अन्यदा पुष्कलक्ष्माणं, श्रुत्वा शत्रुभिरावृत्तम् । वज्रजङ्घोऽपि साहाय्यं, कर्तुं तस्य पुरीं ययौ ॥ ३८७ ॥
 तत्र शत्रून् विनिर्जित्य, श्रीमत्या सहितोऽथ सः । व्रजन् निजपुरं मार्गं, विलोक्य मुनिसत्तमौ ॥ ३८८ ॥
 आत्मीयावेव सोदर्यां, केवलज्ञानशालिनौ । नमश्चक्रे कृती नाम्ना, सेनान्तौ मुनि-सागरौ ॥ ३८९ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथैवं चिन्तयामास, वज्रजङ्घनरेध्वरः । अहो ! मे मन्दमाम्यत्वमहो ! मे मतिहीनता ॥ ३९० ॥
 यदहं प्राप्तवान् लक्ष्मीं, वान्तप्रायामिमां पितुः । एतौ चारित्रसाप्ताज्यं, प्रापतुः सोदरौ तु मे ॥ ३९१ ॥
 अधुनाऽपि पुरं गत्वा, दत्त्वा राज्यं स्वसूनवे । चारित्राशनिना कर्मद्वमं मस्मीकरोम्यहम् ॥ ३९२ ॥
 इति निश्चित्य भूपालो, लोहार्गलपुरं गतः । प्रातर्दिसुरयं राज्यं, प्रसुप्तः श्रीमतीयुतः ॥ ३९३ ॥
 अज्ञातपरमार्थेन, राज्यलोभान्धचेतसा । विपधूमप्रयोगेण, घातितो निशि सूनुना ॥ ३९४ ॥ युग्मम् ॥
 अथोत्तरकुरुष्वेप, समं दयितया तया । नृपो युगलधर्माऽऽयुर्यथाक्षेत्रमपालयत् ॥ ३९५ ॥
 सौधर्मकल्पे सङ्कल्पोपनतैः प्रीणितौ सुखैः । स्नेहस्यूताविवाभूतामेककालमुभौ सुरौ ॥ ३९६ ॥
 वज्रजङ्घस्य जीवोऽथ, जम्बूद्वीपे दिवश्च्युतः । क्षितिप्रतिष्ठितपुरे, विदेहक्षेत्रमण्डने ॥ ३९७ ॥
 वैद्यस्य सुविधेः सूनुर्जज्ञे सत्कर्मकर्मठः । जीवानन्दाख्यया ख्यातो, वैद्यविद्याविशारदः ॥ ३९८ ॥
 ईशानचन्द्रभूर्भर्तुस्तत्रैव नगरे तदा । कान्तायां कनकवत्यां, जज्ञे पुत्रो महीधरः ॥ ३९९ ॥

लक्ष्म्यां च जज्ञे कान्तायां, सुनासीरस्य मन्त्रिणः ।

सुतः सुभुद्विर्विख्यातो, नाम्ना च क्रियया च यः ॥

॥ ४०० ॥

प्रियायां श्रीलवत्यां च, घनाख्यश्रेष्ठिनस्तदा । नन्दनो गुणरत्नानामाकरोऽभूद् गुणाकरः ॥ ४०१ ॥
 बभूवाऽमयमत्यां च, पत्न्यां सार्थपतेः सुतः । नाम्ना सागरदत्तस्य, पूर्णमद्र इति श्रुतः ॥ ४०२ ॥
 सोऽप्यत्र श्रीमतीनीवश्च्युतः सौधर्मकल्पतः । बभूवेश्वरदत्तस्य, श्रेष्ठिनः केशवः सुतः ॥ ४०३ ॥
 एषामपि च पद्मानां, समानगुणशालिनाम् । जीवानन्देन वैद्येन, सह सख्यमभूत् तदा ॥ ४०४ ॥
 सङ्गतानामथामीपामन्येद्युर्वैद्यवेदमनि । साधुर्माधुकरौ मिश्रां, कुर्वन् नेत्रपथं ययौ ॥ ४०५ ॥
 तं पृथ्वीपालभर्तुः, पुत्रं किल गुणाकरम् । आचरतं तपःकष्टानुष्ठानैर्वीक्ष्य कुष्ठिनम् ॥ ४०६ ॥
 महीधरकुमारस्तं, वैद्यपुत्रं तदाऽवदत् । धिगिदं भिषजां जन्म, धिगिदं शास्त्रकौशलम् ॥ ४०७ ॥

अनीहानां शरीरेऽपि, परत्रैकरतात्मनाम् । यदीदृशानां साधूनां, नोपकाराय जायते ॥ ४०८ ॥
 यल्लोकमल-मूत्रादिघ्राणान्मालिन्यमर्जितम् । तदिदं क्षाल्यतामघ, मुनेरारोग्यदानतः ॥ ४०९ ॥
 जीवानन्दो जगादैवमथ राजेन्दुनन्दनम् । युवाऽपि वृद्धबुद्धिस्त्वं, युक्तमेवोक्तवानिति ॥ ४१० ॥
 किन्तु दीनारलक्षणे, प्रत्येकमपि दुर्लभैः । निगृह्यते यतेरस्य, रोगोऽयं भेषजैस्त्रिभिः ॥ ४११ ॥
 एतेषु लक्षपाकास्यं, तैलमस्त्येव मद्बुद्धे । गोशीर्षचन्दनं रत्नकम्बलं च पुनर्नहि ॥ ४१२ ॥
 इत्युक्ते तेन ते पञ्च, विपणिश्रेणिमण्डनम् । कञ्चिन्महेभ्यमभ्येत्य, श्रेष्ठिनं श्रेष्ठमूर्चिरे ॥ ४१३ ॥
 अपि दीनारलक्ष्याभ्यां, देहि गोशीर्ष-कम्बलौ । यदाभ्यां कर्तुमिच्छामश्चिकित्सां रोगिणो मुनेः ॥ ४१४ ॥
 तेषामिति वचः श्रुत्वा, विस्मयस्मेरमानसः । जगाद सादरं श्रेष्ठी, धन्याः । शृणुत मद्बचः ॥ ४१५ ॥
 कुष्ठरोगाभिभूतस्य, योग्यावेतौ महामुनेः । राज्येनापि न लभ्येते, दूरे दीनारदर्शनम् ॥ ४१६ ॥
 सन्ति पुण्यनिदानानि, यानि दानानि कोटिशः । एतैरारोग्यदानस्य, शताशेनापि नोपमा ॥ ४१७ ॥
 तद् गृहीत विना मूल्यमनुगृहीत मां मुदा । श्रेष्ठीत्युक्त्वाऽर्पयामास, रत्नकम्बल-चन्दने ॥ ४१८ ॥
 ततस्ते समुपादाय, शकुनैः शुभशंसिभिः । जीवानन्देन सहिता, मुनेरनुपदं ययुः ॥ ४१९ ॥
 कायोत्सर्गासनानीनमधोन्यप्रोधमूरुहः । बाह्योद्यानेऽथ ते वीक्ष्य, नमश्चकुर्मुनीश्वरम् ॥ ४२० ॥
 ततो मुनिमनुज्ञाप्य, तैलेनाभ्यज्य वैद्यभूः । निश्चेतनेऽथ तद्देहे, क्षिप्तवान् रत्नकम्बलम् ॥ ४२१ ॥
 तैलत्वापेन तेनाथ, व्याकुलास्तत्कलेवरात् । निःसृत्य शीतले लीनाः, कृमयो रत्नकम्बले ॥ ४२२ ॥
 अथ गोशवमानीय, तस्योपरि दयापरः । कम्बलात् पातयामास, कृमीन् वैद्यवरः स्वयम् ॥ ४२३ ॥
 गोशीर्षचन्दनस्यन्दैरिन्दुनिस्थन्दसुन्दरैः । शमिनः शमयामास, स तापव्यापदं मुदा ॥ ४२४ ॥
 त्रिर्विधाय क्रियामित्यं, कृमीनतुलकौशलः । गोशवे पातयामास, त्वग्मांसास्थिगतानयम् ॥ ४२५ ॥
 कैश्चिद् दिनैः शमिस्वामी, चामीकरसमच्छविः । क्षमितस्तैर्विहाराय, पुनर्नवपुर्ययौ ॥ ४२६ ॥
 वणिक्प्रष्टोऽपि भैषज्यदानप्रभववैभवात् । अन्तकृत्केवलीभावं, तस्मिन्नेव भवेऽभजत् ॥ ४२७ ॥
 तेऽपि कम्बल-गोशीर्षशोषं विक्रीय काञ्चनैः । प्रासादं कारयामासुः, स्वेन लक्षद्वयेन च ॥ ४२८ ॥
 क्रियताऽप्यथ कालेन, समं सज्जातभावनाः । व्रतं प्राप्याऽच्युते कल्पे, शिथिर्युस्त्रिदशश्रियम् ॥ ४२९ ॥
 द्वाविंशत्यतरापुरास्ते सर्वेऽप्यच्युताच्युताः । प्रागृद्धीपप्राग्विदेहेषु, तटे लवणवारिधेः ॥ ४३० ॥
 विजये पुष्कलावत्यां, पुण्डरीकिण्यधीशितुः । वज्रसेननृपस्याऽऽसन्, धारिण्यां पञ्च सूनवः ॥ ४३१ ॥
 ॥ सुगम् ॥
 अमूत् तेषु भिषग्जीवो, वज्रनाभाभिधोऽजः । चतुर्दशमहास्वप्नशिष्टसाम्राज्यवैभवः ॥ ४३२ ॥
 बाहुः सुबाहुः पीठोऽथ, महापीठः क्रमादमी । जीवास्ततो नृपा-ऽमाल्य-श्रेष्ठि-सार्थैश्चैन्मिनाम् ॥ ४३३ ॥
 आसीत् केशवजीवोऽपि, सुयशा राजपुत्रकः । प्राम्मवस्नेहतः सोऽपि, वज्रनाभमशिश्रियत् ॥ ४३४ ॥
 तीर्थभट्टस्यै विज्ञप्तस्ततो लोकान्तिकैः सूरैः । वज्रसेननृपो राज्ये, निवेश्य निजमात्मजम् ॥ ४३५ ॥
 सांवत्सरिकदानानि, दत्त्वा देवेन्द्रवन्दितः । चारित्रसम्पदा साकं, मनःपर्यायमांसदत् ॥ ४३६ ॥
 वज्रनाभमहीनाथो, महीमथ महाभुजः । सुयशःसारथिः शक्रसमलक्ष्मीरपालयत् ॥ ४३७ ॥

केवलं वज्रसेनस्य, तस्य तीर्थकृतस्तदा । चक्रं तु सममेवाभूद् वज्रनाभस्य भृशुजः ॥ ४३८ ॥
 वज्रनाभो विजित्याथ, विजयं पुष्कलावतीम् । प्राप्तचक्रिपदः कामं, धर्म्यकर्माणि निर्ममे ॥ ४३९ ॥
 अन्यदा जातवैराग्यस्तातपादान्तमागतः । राज्यं न्यस्य सुते दीक्षां, सवन्धुर्जगृहे नृपः ॥ ४४० ॥
 भवोपमाहिकर्माणि, क्षयं नीत्वाऽथ निर्वृतिम् । । वज्रसेनप्रभौ प्राप्ते, धरायां विजहार सः ॥ ४४१ ॥
 द्वादशाङ्गधरस्यास्य, सिद्धयः सकला अपि । वज्रनाभमुनीन्द्रस्य, पादपीठान्तिकेऽलुठन् ॥ ४४२ ॥
 अन्येऽपि बन्धवस्तस्य, समं सुयशसाऽभवन् । एकादशाङ्गपारीणा, महिष्ठां च महास्पदम् ॥ ४४३ ॥
 विशत्याऽऽराधितैः सानैरर्हद्भक्तिपुरःसरैः । वज्रनाभमुनीन्द्रोऽथ, तीर्थकृतकर्म निर्ममे ॥ ४४४ ॥
 वैयावृत्येन साधूनां, बाहुश्चक्रिपदप्रदम् । सुबाहुस्तु बलाधायि, कर्म निर्मितवान् मुनिः ॥ ४४५ ॥
 प्रशंसां च तयोश्चक्रे, वज्रनाभमुनीश्वरः । तेन पीठ-महापीठौ, प्रकामं दुर्मनायितौ ॥ ४४६ ॥
 तदीप्यांजनितं कर्म, ताम्यामालोचनां विना । स्त्रीभावफलदं चक्रे, मायामिथ्यात्वयोगतः ॥ ४४७ ॥
 क्रमाद् पडपि ते पूर्वलक्षान् दीक्षां चतुर्दश । पालयित्वाऽथ सर्वार्थसिद्धिश्रियमशिश्रियन् ॥ ४४८ ॥
 इत्यऽनुत्तरविमाननिवासश्रीविलासविकसन्मनसस्ते ।
 निर्वृतिप्रतिभुवं भवभाजां, मेजिरे निरुपमां सुखलक्ष्मीम् ॥ ४४९ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदय-
 नाम्नि श्रीसहस्रपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीऋषभेस्वामि-
 पूर्वभववर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः समाप्तः ॥

यस्तीर्थयात्राभवपुण्ययोगान्मात्राधिकोऽभूद् भंगवत्प्रसादः ।
 श्रीवस्तुपालस्तममुं पृथिव्यां, प्रासादमूर्त्यां प्रकटीचकार ॥ १ ॥^३

॥ अं० ४५६ उभयं ५७७ ॥

१ धर्मकं पाता० ॥ २ "भदेयस्या" वता० ॥

३ एतत्पर्यायानन्तरं पाता० पुस्तकेऽयं श्लोकोऽधिक उपलभ्यते—या श्रीः स्वयं जिनपतेः पद्मप्रसन्ना,
 मालस्थले सपदि सङ्गमिते समेता । श्रीवस्तुपाल ! तत्र भालनिभालनेन, सा सेवकेषु सुख-
 मुन्मुखता विभाति ॥ २ ॥ वता० संता० पुस्तकयोः पुनरयं श्लोकः तृतीयसर्गप्रान्ते वर्तते ॥

४ अंथाप्रम्—४५३ ॥ उभयं ५६८ ॥ इति पाता० ॥

तृतीयः सर्गः ।

कुलकराणामुत्पत्तिर्नीतयश्च

इतश्च जम्बूद्वीपेऽस्ति, विदेहेष्वपरेषु पूः । ईशानचन्द्रश्चाचन्द्रत्राता नाम्नाऽपराजिता ॥ १ ॥
 तत्र चन्दनदासस्य, श्रेष्ठिनो नन्दनोऽभवत् । ख्यातः सागरचन्द्राख्यो, द्राक्षोपमवचस्ततिः ॥ २ ॥
 कौमुद्यां बाह्यमुद्यानमन्येद्युः सपुरे नृपे । सम्प्राप्तेऽशोकदत्तेन, समं मित्रेण सोऽप्यगात् ॥ ३ ॥
 श्रेष्ठिनः पूर्णभद्रस्य, नन्दिनीं बन्दिसङ्कटात् । असावन्नान्तरे दृष्ट्वाऽभोचयत् प्रियदर्शनाम् ॥ ४ ॥
 तावन्योन्यसमालोकप्रमोदहृतमानसौ । छलैकदृष्टेः कन्दर्पपिशाचस्य वशङ्गतौ ॥ ५ ॥
 स्वं स्वं गृहमयो यातावन्योन्यविरहातुरौ । न रतिं प्रापतुः क्वापि, कामाज्ञा हि सुदुःसहा ॥ ६ ॥
 अथ सागरचन्द्रस्य, श्रुत्वा तद् विक्रमाद्भुतम् । पिता चन्दनदासोऽस्मै, सामग्राम गिरं जगौ ॥ ७ ॥
 कृथा मास्म वृथा वत्स !, विक्रमक्रममन्यदा । यतो न वणिजां क्वापि, शौर्यमौचित्यमञ्चति ॥ ८ ॥
 अपि चाशोकदत्तोऽयं, छद्मनः सन्न जङ्गमम् । सङ्गमस्तेन नैतेन, समं कार्यः क्वचित् त्वया ॥ ९ ॥
 ईर्ष्यालुः कोऽपि तातस्य, मिथ्यैवेदं न्यवेदयत् । यन्मे वयस्यो मायावी, मायावीतमना अपि ॥ १० ॥
 स स्वच्छप्रकृतिश्चित्ते, चिन्तयन्निति सागरः । तातादेशः प्रमाणं मे, नित्यमित्यवदत् कृती ॥ ११ ॥ युग्मम् ॥
 चन्दनः पूर्णभद्रश्च, चित्तज्ञौ सुतयोः स्वयोः । कारयाञ्चक्रतुः प्रीत्या, पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥ १२ ॥
 पत्या सागरचन्द्रेण, तुल्येन प्रियदर्शना । लक्ष्मीर्नारायणेनेव, भीता नीता कृतार्थताम् ॥ १३ ॥
 प्रियेऽन्यदा बहियति, सति तद्दामगामिना । प्रार्थिताऽशोकदत्तेन, त्यक्तलज्जेन साऽवदत् ॥ १४ ॥
 त्वं मायातः समायातः, किमु रे ! मम मन्दिरे ? ।

तुच्छ ! तद् गच्छ भर्ता मे, स्वच्छस्त्वां मित्रमिच्छति ॥ १५ ॥

अधोद्विग्नो विनिर्गत्य, सागरप्रेऽत्रवीदिदम् । पत्न्यास्ते दुश्चरित्रायाः, सङ्कटेऽद्यापतं सखे ! ॥ १६ ॥
 श्रुत्वेति सागरोऽप्युचे, क्षणं विकृतमानसः । सखे ! न खेदस्ते दक्ष !, विधातुमुचितः क्वचित् ॥ १७ ॥
 स्नेहानुविद्धयोर्भ्रातरावयोर्मानसैश्चरितः । भाविनी नाविनीतायाः, कृते तस्याः कदाचन ॥ १८ ॥
 ऋजुप्रकृतिना तेन, स दुष्ट इति भाषितः । कामं मुदितचित्तोऽभूत्, स्वभावोऽयं दुरात्मनाम् ॥ १९ ॥
 स्वयोपायामद्वोपायामपि मित्रगिरा तथा । सागरोऽभूद् गतप्रेमा, ज्ञापयामास तां न तु ॥ २० ॥
 प्रियदर्शनया साकं, श्रुत्वा कालेन सागरः । जम्बूद्वीपेऽत्र भरतक्षेत्रार्द्धे दक्षिणेऽभवत् ॥ २१ ॥
 तृतीयारेऽवसर्पिण्यां, सिन्धु-गङ्गान्तरक्षितौ । शोषे पर्योपमाष्टारो, युग्मधर्मा रविच्छविः ॥ २२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

माययाऽशोकदत्तोऽपि, निष्पन्नोऽत्रैव कुञ्जरः । चतुर्दन्तः सितच्छायकायस्तं दृष्टवान् भ्रमन् ॥ २३ ॥
 आविर्भूताद्भुतमीतिः, सकरेणुः करेण तम् । आलिङ्गयाऽऽरोपयामास, निजस्कन्धे सविस्मयम् ॥ २४ ॥

अयं मया क्वचिद् दृष्ट, इत्यन्योन्यं सचिन्तयोः । तयोः स्मृतिपथं यातः, स्नेहः पूर्वभवोद्भवः ॥ २५ ॥
 प्राग्भवस्मरणाज्जातनीतिः संकन्धाधिरोपितः । करिणा तेन स ख्यातिं, लेभे विमलवाहनः ॥ २६ ॥
 प्रमावादवसर्पिण्याः, कालेऽत्र ममताजुषाम् । न ददुर्वाञ्छितं कल्पतरवः स्तोकरतां गताः ॥ २७ ॥
 ममायमिति कल्पद्विविषये कलहाकुलाः । अभवन् मार्गगाः सर्वे, तस्य हाकारदण्डतः ॥ २८ ॥
 तस्य चन्द्रयशोनाम्नि, कलत्रेऽभवदन्यदा । धनुरष्टशतीतुङ्गं, प्राच्यसंहननं शिति ॥ २९ ॥
 विद्वत्सप्तस्रवपूर्वायुः, स्त्री-पुंसमिथुनं किल । चक्षुष्मांश्चन्द्रकान्ता चेत्यनयोर्नाम कल्पितम् ॥ ३० ॥
 युगम् ॥

जरा-रोगौ विना मृत्वा, ततो विमलवाहनः । सुपर्णाल्यकुमारेषु, सुरः समभवन्नवः ॥ ३१ ॥
 नागलोकेष्वमृच्चन्द्रयशा अपि मृता ततः । अगाधनागकुमारेषु, कुञ्जरोऽपि च्युतस्ततः ॥ ३२ ॥
 अन्यकालेऽथ चक्षुष्मानपि युगमजीजनत् । यशस्वी च सुररूपा च, चन्द्रकान्ताङ्गसम्भवम् ॥ ३३ ॥
 चक्षुष्मान् स सुपर्णेषु, मृतवोत्पेदे महासुरः । चन्द्रकान्ताऽपि नागेषु, समानसमयं किल ॥ ३४ ॥
 अथो यशस्विनस्तस्य, पितृवत् प्रमुताजुषः । धार्ष्ट्योल्लङ्घितहाकारनीतिभिर्मिथुनैः स्थितम् ॥ ३५ ॥
 तच्छासनाय माकारदण्डं चक्रेऽथ स प्रभुः । यथापराधं प्रायुङ्क्त, नीतिद्वयमथः क्रमात् ॥ ३६ ॥
 अभिचन्द्रोऽभवत् पुत्रः, प्रतिरूपा च कन्यका । गौर-श्यामरुची पत्न्यां, सुररूपायां यशस्विनः ॥ ३७ ॥
 यशस्व्यन्धिकुमारोऽभूत्, सुररूपां त्वस्य वल्लभा । विपद्य सममेवाहिकुमारः समजायत ॥ ३८ ॥
 पुत्रः प्रसेनजिज्ञाम, चक्षुःकान्ता च नन्दनी । अभिचन्द्रस्य जज्ञाते, प्रतिरूपाङ्गसम्भवौ ॥ ३९ ॥
 अभिचन्द्रो विपद्याऽन्धिकुमारेपदपद्यत । सहेव प्रतिरूपा तु, जज्ञे नागकुमारकः ॥ ४० ॥
 पितृवद् युग्मिनां शास्ति, प्रसेनजिति कुर्वति । सति हाकार-माकारलङ्घने धार्ष्ट्यैः पुनः ॥ ४१ ॥
 विकारनीतिं निर्माय, निर्मायः क्रमशस्त्रिभिः । दण्डैरमीभ्यश्चण्डाज्ञो, मिथुनानि जज्ञास सः ॥ ४२ ॥
 युगम् ॥

चक्षुःकान्ताऽथ तत्कान्ता, मरुदेवं तनुद्भवम् । सुतामसूत श्रीकान्तां, चेति तद्युग्मजातकौ ॥ ४३ ॥
 मृत्वा प्रसेनजिद् द्वीपकुमारेष्वथ निर्जरः । चक्षुःकान्ताऽथ नागेषु, समं समुदपद्यत ॥ ४४ ॥
 पितृवन्मरुदेवस्य, शासतोऽथ प्रजा निजाः । श्रीकान्तायां सपादाप्रधनुःपञ्चशतोच्छ्रयौ ॥ ४५ ॥
 शातकुम्भद्युतिर्नाभिर्मरुदेवा प्रियङ्गुरुक् । नाभेत्यजायतां पुत्रः, पुत्री च युगजातकौ ॥ ४६ ॥ युगम् ॥
 सङ्घातपूर्वमिति, तयोरायुरजायत । पैतृकाद्रायुषः किञ्चिन्न्यूनमन्यूनपुण्ययोः ॥ ४७ ॥
 प्राप द्वीपकुमारत्वं मरुदेवो विपद्य सः । श्रीकान्ता तस्य कान्ता तु, तदा नागकुमारताम् ॥ ४८ ॥

धनसार्थवाहजीवस्य ऋषमतीर्थकृतश्रितम्

अथो विदधतो नामैर्युग्मिनामनुशासनम् । तृतीभारस्य शेषेषु, पूर्वलक्षेषु केषुचित् ॥ ४९ ॥
 आयुर्मुक्त्वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसंमिमत् । जीनः श्रीवज्रनाभस्य, च्युत्वा सर्वार्थसिद्धितः ॥ ५० ॥
 कृष्णापादस्य सुवैऽद्भ्युत्तरापादान्धिते विधौ । कुक्षौ श्रीमरुदेवायाः, स प्रभुः समवातरत् ॥ ५१ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

अवतारे प्रभोस्तत्र, पवित्रे भुवनत्रयम् । ध्वस्तध्वान्तं सुखिस्वान्तं, शान्तदुःखमभूत् क्षणम् ॥ ५२ ॥
 शृपेभ-सिंह-श्री-दाम-चन्द्रा-ऽऽदित्यान् ध्वजं पटम् । सरो-वाङ्मि-विमानानि, रत्नौघ-ज्वलितानलौ ॥ ५३ ॥
 एतान् लोकोत्तरस्फूर्तिप्रभावाद्भुतसूचकान् । तदा चतुर्दश स्वप्नान्, मरुदेवी व्यलोकयत् ॥ ५४ ॥
 ॥ युगम् ॥

अथ मातः प्रबुद्धाऽसौ, नामैः स्वप्नानचीकथत् । सोऽप्युवाचेति पुत्रस्ते, भावी कुलकरोधमः ॥ ५५ ॥
 अथाऽऽसनप्रकम्पेन, विज्ञायावतरं प्रभोः । समं समन्तात् तत्रैत्य, स्वप्नार्थं वज्रिणो जगुः ॥ ५६ ॥
 मरुदेवीं नमस्कृत्य, ततः सर्वे सुरेश्वराः । जग्मुर्निजं निजं स्थानमभन्दानन्दमेदुराः ॥ ५७ ॥
 निधानं रत्नगर्भेव, विभ्राणा गर्भमद्भुतम् । दिनेषु परिपूर्णेषु, श्यामचैत्राष्टमीदिने ॥ ५८ ॥
 उत्तरापार्श्वे युके, विधावुचैः शुभग्रहैः । देवी युगलधर्माणं, सुतरत्नमघत् सा ॥ ५९ ॥ युगम् ॥
 सुखैस्तदोदितं वातैर्मुदितं नारकैरपि । जगन्नयेऽपि तेजोऽभूदनदद् दिवि हुन्दुभिः ॥ ६० ॥
 पीठकम्पा-ऽवधिज्ञानाज्ज्ञात्वाऽऽदिजिनजन्म तत् । अष्टाधोलोकवासिन्यः, समीपुर्विक्कुमारिकाः ॥ ६१ ॥

भोगङ्करा भोगवती, तीयधाराऽप्यनिन्दिता ।

सुभोगा पुष्पमाला च, विचित्रा भोगमालिनी ॥ ६२ ॥

आभिर्नत्वा च नुत्वा च, भेतव्यं नेत्युदीर्य च । हेतुरागमने स्वामिमातुस्तथ्यमकथ्यत ॥ ६३ ॥
 ॥ युगम् ॥

उत्तरसां दिशि स्तम्भसदृशं प्राङ्मुखं च ताः । वातपूतद्विगव्यूति, व्यधुः सृतिगृहं शृहत् ॥ ६४ ॥
 उचंसांभोजभृशालिध्वानस्थानप्रदानतः । प्रीता गीतानि गायन्त्यो, नत्वा प्रमुमग्नि स्थिताः ॥ ६५ ॥
 एत्य कम्पासर्गो ज्ञात्वा, मेरुस्थाः स्वर्गलोकगाः । प्रणेमुर्विक्कुमार्योऽष्टौ, जिनं तज्जननीमपि ॥ ६६ ॥

मेघङ्करा वत्समित्रा, सुवत्सा मेघमालिनी ।

सुमेधा मेघमाला च, वारिषेणा बलौहिका ॥ ६७ ॥

भृशाम्बुदा मुदा हत्वा, रेणुं सुरभिवारिणा । आयोजनं ततः पुष्यैर्वृष्टिं पञ्चविधैर्व्यधुः ॥ ६८ ॥
 ॥ युगम् ॥

अभ्येत्य दिक्कुमार्योऽष्टै, पौरस्त्यरुचकाद्रिगाः । नेसुर्जिनं तदग्न्यां च, करस्फुरितदर्पणाः ॥ ६९ ॥
 नन्दा नन्दोचराऽऽनन्दा, वैजयन्त्यपराजिता ।

जयन्ती विजया चैव, किष्कान्या नन्दिवर्द्धना ॥ ७० ॥

आयाता दिक्कुमार्योऽष्टवपाच्यरुचकाद्रिगाः । नत्वा मात्रा समं नाथं, सभृश्वाराः सगीतयः ॥ ७१ ॥

लक्ष्मीवती चित्रगुप्ता, समाहारा वसुन्धरा । सुप्रबद्धा शेषवती, सुप्रदत्ता यशोधरा ॥ ७२ ॥

अथ प्रतीपीरुचकादुपेत्याष्टौ कुमारिकाः । नत्वाऽर्हन्तं च देवीं च, तस्युर्व्यजनपाणयः ॥ ७३ ॥

मद्रा नवमिका सीता, एकनासा पृथिव्यय । इलादेवी-सुरादेवी-पद्मवत्य इति श्रुताः ॥ ७४ ॥

उदीपीरुचकादष्टावागता दिक्कुमारिकाः । प्रणम्य देवं देवीं च, चामराणि करे दधुः ॥ ७५ ॥

१ 'रुदेयां व्यं' वता ॥ २ 'रुदेयां न' वता ॥ ३ 'द्वन्द्वश्रे, विधा' रंता ॥ ४ 'नत्वा' शा' कंता ॥ ५ 'साहस्य' रंता ॥ ६ 'ऽष्टौ, पौ' रंता ॥ ७ 'प्रबुद्धा' रंता ॥ ८ 'पता' ॥

वारुणी पुण्डरीका च, हासा ह्रीः श्रीरलम्बुसा । ख्याताः सर्वप्रभा मित्रकेशी चेत्यभिधानतः ॥ ७६ ॥
 अष्टाष्ट दिक्कुमार्यक्षाः, पौरस्त्यरुचकादितः । विज्ञप्य पूर्ववद् देवीं, दिक्षु पूर्वादिषु स्थिताः ॥ ७७ ॥
 निपीतस्फीतपीयूषपुरोद्धारैर्वैः स्वैः । तेनुर्जिनगुणग्रामगानमानन्दमन्दिरम् ॥ ७८ ॥
 दशभिः कुलकम् ॥

विदिशारुचकादेत्य, चतस्रो दिक्कुमारिकाः । नत्वा देवं च देवीं च, गायन्त्यो दीप्तदीपकाः ॥ ७९ ॥
 सतेरा चित्रकनका, चित्रा सौत्रामणी तथा । विज्ञप्य पूर्ववत् तस्थुरैशान्यादिविदिक्षु ताः ॥ ८० ॥
 ॥ युग्मम् ॥

चतस्रो दिक्कुमार्योऽथ, रुचकद्वीपतोऽभ्ययुः । सुरुपा-रूपिकावत्यौ, रूपा-रूपांसिके तथा ॥ ८१ ॥
 चतुरङ्गुलतो बालनालं छित्त्वा न्यधुर्दरे । तत्र रत्नादिना पूर्णे, दूर्वया पीठिकां व्यधुः ॥ ८२ ॥
 सिंहासन-चतुःशालजुपत्नीन् कदलीगृहान् । चक्रुश्च मूलप्रासादात्, प्राचीनोत्तर-दक्षिणान् ॥ ८३ ॥
 अभ्यङ्गयुभयोश्चक्रुश्चतुःशालेऽथ दक्षिणे । लक्षपाकेन तैलेन, दिव्यसुद्वर्तनं च ताः ॥ ८४ ॥
 संस्रप्य प्राक् चतुःशाले, लिप्सा गोशीर्षचन्दनैः । ताश्च व्यमूषयन् दिव्यचेला-ऽलङ्कारैरुभौ ॥ ८५ ॥
 ताश्चोत्तरचतुःशालपीठमानीतयोस्तयोः । हुत्वा हिमाद्रिगोशीर्षं, रक्षापोष्टलिकां न्यधुः ॥ ८६ ॥
 पर्वतायुर्भवेत्युत्त्वा, कर्णाम्यर्णे जिनस्य ताः । स्फारमास्फालयामासुराशु पापाणगोलकौ ॥ ८७ ॥
 अथो जिनं जिनाम्नां च, नीत्वा सूतिनिकेतने । मुदा तरुणे समारोप्य, गायन्त्यस्तस्थुरन्तिके ॥ ८८ ॥
 नेदुर्दिवि तदा घण्टाश्चक्रुपे वासवासनैः । अहो ! किमिदमित्येवमासदद् द्युसदां भयम् ॥ ८९ ॥
 क्रुद्धो बद्धोपमः पूर्वं, शक्रो विक्रमकेशरी । सावधानोऽवधिज्ञानाज्ज्ञात्वा जन्म जगद्गुरोः ॥ ९० ॥
 क्रोपाटोपं समुत्सृज्य, मुक्तसिंहासनस्ततः । प्राग्मित्याहु-कृतं दत्त्वा, नत्वा च त्रिजगद्गुरुम् ॥ ९१ ॥
 समं समस्तैर्गावणैर्विधित्सुजिनमज्जनम् । आदिदेश सुराधीशः, सेनान्यं नैगमेपिणम् ॥ ९२ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

तद्वादितसुघोषास्मपण्टया सह सर्वतः । नादाद् विमानघण्टानामाधान्त सुघामुजः ॥ ९३ ॥
 पञ्चयोजनश्लुचं, लक्षयोजनविस्तृतम् । पालकः पालकं यानं, चक्रे शक्रनिदेशतः ॥ ९४ ॥
 महिषीभिः सहामात्यैः, साकं नाकेश्वरस्तनः । मेजे विमानं व्योमेव, विधुस्तारा-ग्रहान्वितः ॥ ९५ ॥
 अथ नन्दीश्वरद्वीपे, गत्वा रतिकरे गिरौ । विमानं तत्र सङ्क्षिप्य, प्राप्तो जिनजनेर्गृहम् ॥ ९६ ॥
 प्रदक्षिणिततीर्थेऽसौधः सौधर्मनायकः । तद्विमानमुदकप्राच्यां, संस्थाप्य प्रभुमभ्यगात् ॥ ९७ ॥
 दृष्टमात्रं जिनं मात्रा, समं नत्वा सुरेश्वरः । त्रैधं प्रदक्षिर्णाकृत्य, कृत्यवित् प्रणनाम च ॥ ९८ ॥
 मुदाऽथ द्युसदानाथः, प्राह सोस्ताहमानसः । भरुदेव्याः पुरो जन्ममहिम्नं स्वं समागतम् ॥ ९९ ॥
 दत्त्वाऽवस्वापिनीं देव्याः, प्रतिच्छन्दं जगत्पतेः । स्थापयित्वा तदन्ते च, पञ्चमूर्तिर्भूव सः ॥ १०० ॥
 एकः पुरः सुरस्वामी, सुवनस्वामिनं न्यधात् । गोशीर्षचन्दनामोदशस्ते हस्ताम्बुजद्वये ॥ १०१ ॥
 छत्रमत्र दधारैकधामरे परितोऽप्युमौ । एको वेनीव निर्दम्भो, दम्भोऽलि पुरतो हरिः ॥ १०२ ॥
 रङ्गो रत्नगिवासाद्य, माघनृमुरिर्मुः स्वयम् । निधाय हृदये यत्नादगमन्मेरुमूर्द्धनि ॥ १०३ ॥

शिलया पाण्डकवने, पाण्डुकम्बलया घृतम् । अध्यास्त वासवः स्नात्रपीठमुत्सङ्कितप्रसुः ॥ १०४ ॥
 अस्मिन् महे महाघोषाघण्टानिर्घोषबोधिताः । इन्द्रास्त्रिपष्टिराजमुपरि सपरिच्छदाः ॥ १०५ ॥
 अच्युतेन्द्रोऽथ सौवर्णान्, रौप्यान् मणिमयानपि । हेमरूप्य-हेमरत्न-रत्नरूप्यमयानपि ॥ १०६ ॥
 हेमरूप्यमणिमयान्, भौमांश्च कलशान् सुरैः । अष्टोत्तरसहस्रं स, तान् प्रत्येकमचीकरत् ॥ १०७ ॥
 कुम्भवत् पात्रिका-रत्नकरण्ड-स्नात-दर्पणान् । मृङ्गार-पुष्पचङ्गेरी-सुप्रतिष्ठानकारयत् ॥ १०८ ॥
 क्षीरोद-पुष्करोद्गाम्यामम्भः साम्भोरुहं तदा । समृत्तं चान्यतीर्थेभ्यो, भरतैरावतादियु ॥ १०९ ॥
 आनिन्यिरे पद्महृदात्, किञ्चित् क्षुद्रहिमाद्रितः । तुवरीय-सिद्धार्थ-कुसुमानि च ते सुराः ॥ ११० ॥

नन्दनात् पाण्डकाद् भद्रशालात् सौमनसाच्च ते ।

गन्धद्रव्याण्युपानीय, पानीयान्तर्निचिक्षिपुः

॥ १११ ॥

कुम्भानम्भोभिरापूर्थ, स्फूर्जचूर्णैर्वोजितम् ।

क्षित्वा पुष्पाञ्जलीन् शकाः, स्नात्रमासूत्रयन् विभोः

॥ ११२ ॥

रुक्षाङ्गं गन्धकापाय्या, व्यालिम्पन्नय ते विभुम् । पात्रिकान्यस्तगोशीर्षश्रीसण्डद्रवकर्दमैः ॥ ११३ ॥

अन्मर्चितोऽङ्के दधेऽथ, प्रसुरीशानवज्जिणा । सौघर्माधिपवद् भक्त्या, मूर्त्तिः पद्म वितन्वता ॥ ११४ ॥

शृङ्गोच्छलज्जलान् दिक्षु, चतुरश्रतुरो वृषान् । विधाय विदधे स्नात्रं, सौधर्मेन्द्रोऽप्यथ प्रभोः ॥ ११५ ॥

पूजा-विलेपना-कल्पैरनल्पामोदमेर्दुरैः । विभुं विमूपयामास, दासवद् वासवः स्वयम् ॥ ११६ ॥

ततश्च पृथिवीपीठविलुटन्मौलिमण्डलः । नमस्कृत्य जगन्नाथं, हृष्टमनुष्टाव वासवः ॥ ११७ ॥

नमस्ते विश्वनाथाय, विश्वानन्दप्रदायिने । विश्वोचरचरित्राय, विश्वताताय तायिने ॥ ११८ ॥

थीयुरादिजगन्नाथ !, कृतावतरणे त्वयि । अद्याभूद् भरतक्षेत्रं, पवित्रं त्रिदिवादपि ॥ ११९ ॥

गते काले महामोहमेघव्यूहृतमोमये । दिष्टया दृष्टा भवन्मूर्तिर्नैत्रकैरवकौमुदी ॥ १२० ॥

अस्मिन् जन्मनि मन्येऽहं, धन्यमदातनं दिनम् । यत्र स्वत्यदपञ्चाम्यां, शिरः सुरमितं मम ॥ १२१ ॥

श्रीजिनेश ! दिनेशस्त्वमपूर्वप्रथितोदयः । उर्व्यां सर्वज्ञ ! कुर्वीथाः, शाश्वतं मुदिनोत्सवम् ॥ १२२ ॥

ईशानेशदधो नाथं, शृहीत्वा पद्मरूपमाक् । यथाऽऽगतं सुधर्मेन्द्रः, सूतिकासदनं ययौ ॥ १२३ ॥

विनिवृत्त्य प्रंतिच्छन्दं, विभुं तरुणे निवेदय च । वाससी कुण्डले चात्र, मुमुचे नमुचेरिपुः ॥ १२४ ॥

अस्तन्यपाननिष्ठस्य, निजागृह्णशिसालिहः । मुषा मुषामुजां भर्त्रा, न्यधायि स्वामिनोऽङ्गुले ॥ १२५ ॥

अथ धान्नि प्रभोः स्वर्ण-रत्न-यन्त्रा-ऽऽसनादिकम् । सारं सांसारिकं चस्तु, सर्वं श्रीदो-न्यधापयत् ॥ १२६ ॥

जिनस्य जिनमातृवा, योऽवयं चिन्तयिष्यति । तन्मूर्द्धां शतथा भावीत्युर्ध्वगिरमुदीर्य सः ॥ १२७ ॥

पात्रीकर्मप्रपद्याय, तल्पघाप्सरसो हरिः । आदिदेश सदेशस्थाः, शाश्वद् विश्वत्रयीगुरोः ॥ १२८ ॥

॥ युगम् ॥

सौधर्मेन्द्रस्त्वदोऽऽनन्दी, नदीधरवरं गतः । स्पष्टमष्टादिकामत्र, चक्रे शक्रास्तथाऽपरे ॥ १२९ ॥

परेऽपि सर्वे सर्वेषु, शाश्वताहृतसम्पु । यथाविधि महं कृत्वा, यथागतमगुः सुराः ॥ १३० ॥

वृषमधिदमूरुस्थं, स्वमे प्राग् वृषमोऽप्यमृत् । प्रभोर्ऋषम इत्याम्यां, चक्रतुः पितरी ततः ॥ १३१ ॥

चात्पस्यः पात्पमानोऽप, सुस्त्रीभिः सं पथभिः । दधौ वृद्धिं ममिनिभिः, साशात् संयमवत् प्रसुः ॥ १३२ ॥

- तपुमजन्मपन्थायाः, कन्याया नाम चक्रतुः । सुमङ्गलेति सम्प्रीती, नितरां पितरावय ॥ १३३ ॥
 वत्सरे स्वामिनः पूर्णे, जनकोत्सङ्गसङ्गिनः । सौधमेन्द्रोऽवयस्थित्यै, सेजुयष्टिः पुरोऽभ्यगात् ॥ १३४ ॥
 प्रमुञ्जतिन्द्रसङ्कल्पो, जमारेह्लुटां च ताम् । इक्ष्वाकुसंज्ञं कृत्वेति, वंशं मर्तुर्यमौ हरिः ॥ १३५ ॥
 विमुरम्यागर्तदेवरेव रम्यमरम्यत । नित्यमत्यद्भुतानेकरूपनिर्माणकर्मठैः ॥ १३६ ॥
 माप्य प्रमुरथाङ्गुष्ठपानावस्यातिगं वयः । अप्रीयत फलैर्दिव्यैस्तेरुत्तरकुहूद्वैः ॥ १३७ ॥
 स्वामी क्रमान् प्रवर्द्धिष्युः, स्पर्द्धिष्युः कल्पपादपम् । सौभाग्यरूपभूपालभवनं यौवनं ययौ ॥ १३८ ॥
 मेज्ये चन्द्रबुटुम्बेन, पद्मन्यकारभीरुणा । प्रमोर्नसमणिव्याजात्, पादपद्मे विराजतः ॥ १३९ ॥
 मुञ्जो भातः प्रमोः श्राद्ध-साधुधर्मपरोद्धृतौ । मुजगेन्द्राविबोधिद्रनसरलाङ्गुलीफणौ ॥ १४० ॥
 अन्योन्यमुपगीयन्ते, कराङ्घ्रि-नयनादयः । प्रमोर्मुकुर्विन्ध्वेषु, नामि-द्वद्धदनादयः ॥ १४१ ॥
 कारुष्यशालितारुष्यचारुष्यज्ञे जगद्गुरुः । अर्पीप्यत घृतिपयस्तृपितान् लोकदृग्भृगान् ॥ १४२ ॥
 बालकेलिरसोरास्तालद्रुमतलेऽप्यदा । दारकः फलपातेन, कुतोऽपि मिथुनान्मृतः ॥ १४३ ॥
 अयान्यमिथुनेर्बाला, परासुपितृ-बहभा । जातरूपसदृज्जातरूपधीर्नाभयेऽर्पिता ॥ १४४ ॥
 साऽपि प्रापच्युतेव श्रीर्नयनानन्दकौमुदी । गन्दनीव मुनन्दाख्या, नामिना साऽभिनन्दिता ॥ १४५ ॥
 श्यशीति पूर्वश्यानि, यावद् भोगफलोदयम् । प्रभुः स्वस्वावधिज्ञानाज्ञानान् शक्रकृतोत्सवः ॥ १४६ ॥
 मुमङ्गला-मुनन्दे ते, रति-मीतिनिमे ततः । निरस्तदर्प-कन्दर्पचर्यः पर्यणयञ्जितः ॥ १४७ ॥
 अथादपूर्णापरपूर्वत्वां कुक्षौ मुमङ्गला । तौ बाहु-पीठयोर्बीचौ, च्युतौ सर्वार्थसिद्धितः ॥ १४८ ॥
 मुनन्दाऽपि कृतानन्दा, तदानीमुदरे दधौ । तौ मुबाहु-महापीठौ, तत एव दिवश्च्युतौ ॥ १४९ ॥
 दृष्ट्वा चतुर्दश स्वमानथ देवी मुमङ्गला । स्वास्तुक्तचक्रिमातृत्वमीता युग्ममसूत सा ॥ १५० ॥
 मुनो भरत इत्यस्या, श्राद्धीति च मुताऽभवत् । मुनन्दा बाहुपलिनं, मुन्दरीमप्यजीवनत् ॥ १५१ ॥
 पुनरेकोनपञ्चाशत्प्रयुग्मानि जीवन्तुः । अमृत मृतलस्युत्तमश्रुतानि मुमङ्गला ॥ १५२ ॥
 नदा च स्वामिनो दानाद्भुतादिव विन्ञ्जितैः । कल्पद्रुमैरदृश्यत्वं, तैर्जमे युग्मधर्मिणाम् ॥ १५३ ॥
 निधोऽत्र मिथुनैः कालयोगात् कलिकृदधिदैः । एत्य विज्ञापितः स्वामी, समन्तादसमजसम् ॥ १५४ ॥
 ज्ञानधनतो वाचं, ततो वाचंयमामनीः । ऊचे मो ! भूपतिः शारित, न्यायवार्तातिवर्तिनः ॥ १५५ ॥
 गोऽप्यन्तमिनि तैरके, पिता दातेति सोऽब्रवीत् । नामिनाऽपि समादिष्टं, भूयस्तं भूपमभ्यैगुः ॥ १५६ ॥
 वाचा तस्याभिरेकाव, विरेकापचनेतमः । ते जम्मुयुंमिनस्तूर्णं, पयसे नपसेविनः ॥ १५७ ॥
 नरा पामनकम्बेन, शक्रोऽप्यरथिबोधितः । काठं मन्वाऽभिप्रेक्ष्य, प्रमोरभ्यर्चनंमम्यगात् ॥ १५८ ॥
 इमवन्वाऽनेपन्नः, गिहामननुषः प्रमोः । शक्रे शक्रमृतो राग्याभिप्रेकं तीर्थकारिभिः ॥ १५९ ॥
 गङ्गातीर्थीरौः शीतधीरौषणं शचीरः । विभुं स्यभूपपद् विधग्भूषणं भूपदैरति ॥ १६० ॥
 पुनन्त्यप्यञ्जिनीर्देशनोयमानीय विशिषुः । भूपिनस्य विभोर्दोष्यं, नमूर्धीनि पदाञ्जयोः ॥ १६१ ॥
 शनि मारु विनीतानि, मिथुनानीती नीतिनात् । धनदेन विनीताभ्यं, शक्रः पुरमपीकरत् ॥ १६२ ॥
 विष्णोः-ऽऽममगन्तुर्नव-श्राद्धसदीपनात् । अयोप्ये वन्पनामानं, स दिव्या नगरी स्यपात् ॥ १६३ ॥

विशतौ पूर्वलक्षाणां, पूर्णायां जन्मतो विभुः । अयोध्यायामभूद् भूपः, प्रजापालनपण्डितः ॥ १६४ ॥
रुक्मक्षिणेन कालेन, जातेऽप्यौ तरुषु स्वयम् । स्वामिना चकिरे कुम्भकारप्रमुखकारवः ॥ १६५ ॥
भरताय कला बाहुमलयेऽश्वादिलक्षणम् । सुन्दर्यं गणितं ब्राह्म्यै, लिपीरप्यादिशत् प्रभुः ॥ १६६ ॥

विधाय विधिवद् विश्वान्, विश्वनाथो नियोगिनः ।

अदैन्यानि च सैन्यानि, राज्यं प्राज्यमपालयत् ॥ १६७ ॥

निःशङ्का निर्विपत्यङ्गा, निरातङ्गा निरागसः । निरीतयः प्रजास्तस्मिन्, बभुर्वसुमतीपतौ ॥ १६८ ॥

सस्यान्यकृष्टपच्यानि, घेनवः कामघेनवः । विसृष्टवृष्टयः काले, जलदाः फल्दा हुमाः ॥ १६९ ॥

राजन्वत्यां तदा तेन, भुवनस्वामिनाऽवनौ । जातः शूरोऽपि न मूर्कराक्रान्तिकृतौ कृती ॥ १७० ॥

आज्ञामात्रे धरित्रीशान्, कुर्वत्यस्य वशंवदान् । स स्मरो यदि सस्मार, केवलं चापचापलम् ॥ १७१ ॥

इत्थं त्रिवर्गसंसर्गसुभगभावुकाः प्रजाः । त्रिपष्टिः पूर्वलक्षाणां, अज्ञे पालयतः प्रभोः ॥ १७२ ॥

अन्यदा शिशिराक्रान्तं, जगदानन्दयन्त्रयम् । वसन्तर्तुर्जगद्भर्तुः, सेवां कर्तुमिवाययौ ॥ १७३ ॥

मधुर्विधाय वासन्ती, पुष्पाभरणभूषिताम् । चक्षुर्दोषभियाऽकार्पादिलिङ्गजलमञ्जुलाम् ॥ १७४ ॥

सहकारं सहङ्कारं, किल कोकिलकूजितैः । पथिकाः पथि कामस्य, मृत्यं मृत्युर्ममन्यत ॥ १७५ ॥

कन्दर्पो दर्पवानाज्ञामङ्गव्यान् वियोगिनः । पश्यत्यन्तर्वणं कुर्वन्नुच्चैश्चम्पकदीपकान् ॥ १७६ ॥

सारो मधुरसैरन्तरुद्धिन्नमधुभाण्डवत् । मधुपानां कलकलैर्व्याकुलो बकुलोऽभवत् ॥ १७७ ॥

पुष्पोल्लासैः सहासेव, सगीतेवालिनिःस्वनैः । बधूरिव मधून्मचा, वनलक्ष्मीरलक्ष्यत ॥ १७८ ॥

दह्नीसकल्याद् बह्नीवैल्लत्पल्लवपाणिभिः । अनीनटन्नटाचार्यकल्या मलयानिलः ॥ १७९ ॥

तदोत्कण्ठितचेतोभिः, प्रेरितो भरतादिभिः । जगाम जनितानन्दं, नन्दनं नाभिनन्दनः ॥ १८० ॥

पिकीनां पद्यमोघारैर्भृङ्गीसङ्गीतनिःस्वनैः । असमैः कुसुमैर्भर्तुर्वनधीः स्वागतं व्यधात् ॥ १८१ ॥

पुष्पवेदमङ्गतावासे, पुष्पभूषणभूषिते । तत्र पुष्पासनासीने, पुष्पमास इव प्रभौ ॥ १८२ ॥

यद्योभिर्वासिते विश्वे, विश्वतः स्वामिनाऽमुना ।

किमेतैरिति पुष्पाणि, चिन्वन्ति स्म विलासिनः ॥ १८३ ॥ युगम् ॥

अस्रप्रपद्यं पद्मेपोरन्यन्नहि सहामहे । इतीव पुष्पावचयं, रचयन्ति स्म सुभुवः ॥ १८४ ॥

कोऽपि मियास्तनस्तन्वे, स्तन्वेरममिव स्मरम् । बबन्ध निदधत्पुष्पमालामालानसन्निमाम् ॥ १८५ ॥

भियोपनीतं सावज्ञं, धासैर्भून्मास मस्मसात् । इतीव कुसुमं कान्ता, नासिकान्तादपातयत् ॥ १८६ ॥

पाणिः पुष्पाणि चिन्वत्याः, कस्याश्चित् कोमलाङ्गुलिः ।

उच्चैश्चुबुन्वे रोलम्बकुटुम्बैरन्वुजभ्रमात् ॥ १८७ ॥

कपोलेऽवाडयत् काश्चिदुत्पल्लवपाणिना । अद्योक्तः पादपातस्य, कृतप्रतिकृतौ कृती ॥ १८८ ॥

लताभ्यः पुष्पसर्वस्वं, हृत्वा यात्यङ्गनाजने । स्पनन्तोऽनुपदीमृता, मृन्नासदुपजीविनः ॥ १८९ ॥

पद्यवर्णसुमस्तोमसर्वाङ्गीणविभूषणाः । विरेजुर्जङ्गमाः कामशम्भाला इव स्त्रियः ॥ १९० ॥

सुस्थितैर्मिमुनैरित्थं, परितः परिवारितः । बभौ त्रिभुवनस्वामी, तदाऽनङ्ग इवाङ्गवान् ॥ १९१ ॥

अपैकतः कृतोपालतारु-नादानुगामिभिः । मृदङ्ग-भणवा-ऽऽतोच-वेणु-वीणादिनिःस्वनैः ॥ १९२ ॥

कीर्णकर्णसुधावर्षं, यति-मान-लयान्वितम् । भावहस्तक-दृष्यचारी, चारुनृत्तमनोहरम् ॥ १९३ ॥
 भ्राम-रागोज्ज्वलस्फीतगीतप्रीतजगज्जनम् । सङ्गीतकं प्रमुस्तत्र, प्रीत्याऽत्यर्थं कृतार्थयन् ॥ १९४ ॥
 अन्यतः प्रमदोद्दामप्रमदाजनचच्चरीः । परतः पौरलोकानामापानकमहोत्सवम् ॥ १९५ ॥

अपरत्रापि लोलाक्षीर्दोलान्दोलनखेलिनीः ।

पश्यन् प्रमुदितः स्वामी, चिन्तयामासिवानिति ॥ १९६ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

किं कदाऽपि मया कापि, सुखतीदृक्षमीक्षितम् ? । दृष्ट्वा विमृशन्नेवमवधिज्ञानतः प्रमुः ॥ १९७ ॥
 आत्मनैवानुभूतं यत्, पुरा वैषयिकं सुखम् । अनुत्तरविमानान्तस्त्रिदिवेषूत्तरोत्तरम् ॥ १९८ ॥ युगम् ॥
 विमुर्ध्विर्भावयामास, स्वभावं भविनां ततः । जानन्तोऽपि हि मोहेन, जीयन्ते हन्त ! जन्तवः ॥ १९९ ॥
 यदनन्तमवाम्यस्तं, सुखं विषयसम्भवम् । अपूर्वमिव मन्यन्ते, वुसुक्ष्व इवाशनम् ॥ २०० ॥
 दुःखहेतुषु तत्त्वेन, सुखेच्छा विषयेषु या । साऽपि मोहस्य माहात्म्यं, सुधाबुद्धिविषेप्विव ॥ २०१ ॥
 अर्थ्यमानोऽपि नोपैति, नोपेतोऽप्यवतिष्ठते । स्थितोऽपि न सुखं दत्ते, मत्तेभ्यो विषयव्रजः ॥ २०२ ॥
 मल-मूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मनुजन्मनाम् । सचेतसामसावस्तु, वस्तुतः कैव काम्यता ॥ २०३ ॥
 अस्थिस्रष्टेषु दन्तेषु, कुन्दसुन्दरतामतिम् । मलक्षेत्रेषु नेत्रेषु, नीलोत्पलदलभ्रमम् ॥ २०४ ॥
 श्लेष्मादिदोषवृक्षाणां, कानने वनितानने । सुधांशुबुद्धिं बध्नन्ति, धिगमी मोहमोहिताः ॥ २०५ ॥

॥ युगम् ॥

किञ्चात्र चक्रि-शक्राद्यैरप्यनाक्रान्तविक्रमे । नित्यमत्यन्तमुद्युक्ते, मृत्यौ स्वैरिणि वैरिणि ॥ २०६ ॥
 जरायां रूपसर्वस्वहरायामस्खलद्गतौ । यौवनं वनवद् भस्मीकुर्वत्यां पलितच्छलात् ॥ २०७ ॥
 अशेषसुखसन्तानकानगाशनिसन्निभे । विविधव्याधिसम्बन्धे, बाधामाधातुमुद्धते ॥ २०८ ॥
 विमवे विभ्रसद्हातघातसम्पातकातरे । उत्पातवातनिर्धूतपताकाञ्चलचञ्चले ॥ २०९ ॥
 संसारचारकक्षिप्तो, महामोहतमोहतः । ध्वस्तालोकः कथं लोकः, क्रीडारसवशंवदः ? ॥ २१० ॥

॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥

ततः संसारकारान्तनिवासं प्रति सम्प्रति । विरज्य युज्यते मुक्तेरध्वन्यध्वन्यतैव मे ॥ २११ ॥
 तदा पदान्तिकप्राप्तैरथ लोकान्तिकैः सुरैः । समयज्ञोऽपि करुणैर्व्यज्ञप्यत जगत्पतिः ॥ २१२ ॥
 राज्यवत् प्रथमं नाथ !, धर्मतीर्थं प्रवर्तय । कृतिन् ! कृत्यं जगज्जन्तुहितसार ! जितस्मर ! ॥ २१३ ॥
 इति विज्ञप्य यातेषु, तदा तेषु जगत्पतिः । आनन्दी नन्दनोधानात्, सदःसदनमासदत् ॥ २१४ ॥
 अथाकार्यं तदा हर्षभरतो भरतं सुतम् । समं समस्तसामन्त-चाहुवल्यादिनन्दनैः ॥ २१५ ॥
 आदिदेश विभुर्वत्स !, भव राज्यपुरन्धरः । भावयन्तो वयं तोषं, प्रहीप्यामो हि संयमम् ॥ २१६ ॥
 विचक्षणः क्षणं वीक्ष्य, विभोर्मुसुलमबोचत । सादरं भरतः स्वामिसेवारभरतस्ततः ॥ २१७ ॥
 स्वदमे गच्छतः क्षोणिपरागैरङ्गसङ्गिभिः । प्रथमे मे यथाऽऽनन्दश्चन्दनैरपि नो तथा ॥ २१८ ॥
 प्रीता नित्यं भवत्पादसेवासुखसुधारसैः । स्वामिन् ! साम्राज्यमोगाय, रमते न मतिर्मम ॥ २१९ ॥
 जगदे जगदेकाधिनायेनाधेदमङ्गज । वत्स ! सेवा पितुः सेयमाज्ञाऽवज्ञायते न यत् ॥ २२० ॥
 अङ्गजा अपि ये कुर्मुर्वांशांतेऽत्र नन्दनाः । अन्ये तु स्नेहभाजोऽपि, त्याज्या एव मला इव ॥ २२१ ॥

एकदेहविनिर्माणदधमर्णीकृतैः सुतैः । यशो-धर्ममयं देहद्वयं पित्रोर्वितीर्यते	॥ २२२ ॥
श्रुत्वा सुरा-ऽसुरैरान्यामाज्ञामिति जगत्पतेः । न्यमुखो भरतस्तस्थावदचपुनरुत्तरः	॥ २२३ ॥
हृष्टाः स्वामिसमादिष्टाः, सचिवास्तदनन्तरम् । भरतं परतन्त्रेच्छमभ्यपिञ्चन् पितुः पदे	॥ २२४ ॥
उद्गाहृचलिमुख्यानामपि बाहुवलस्पृशाम् । विमुर्विभज्य भूभागान्, नन्दनानां तदा ददौ	॥ २२५ ॥
ततश्च वार्षिकं दानं, निदानं पुण्यसम्पदाम् । प्रभुः प्रवर्तयामास, वित्तैर्वित्तेशपूरितैः	॥ २२६ ॥
अष्टलक्षाधिकां तत्र, कोटिमेकां च काञ्चनीम् ।	
प्रातः प्रारभ्य मध्याह्नं, यावद् देवोऽन्वहं ददौ	॥ २२७ ॥
भागेऽहः पश्चिमे चैत्रश्यामाष्टम्यामथ प्रभुः । चन्द्रमस्युत्तरापाढाभाजि भेजे व्रतोद्यमम्	॥ २२८ ॥
व्रताय विपिने गन्तुमथ प्रथमपार्थिवः । याप्ययानं समारोहन्मोहराजपराजयी	॥ २२९ ॥
शिविकासविकासान्तःश्रद्धावन्धोद्गुरैर्नरैः । ऊढा प्रौढैश्च गीर्वाणैर्दासवद् वासवादिभिः	॥ २३० ॥
दिव्यैरातोवनिघोर्पैर्नृणां जयजयस्वनैः । सिंहनादैर्दिविपदां, मागधध्वनिवर्द्धितैः	॥ २३१ ॥
शब्दाद्वैतमयीं कुर्वन्नुर्वीमुखीं वहन् सुदम् । विभुर्जम्भारि-रम्भादिनृत्ते दत्तेक्षणः क्षणम्	॥ २३२ ॥
पूर्वशो भृङ्गयन्नङ्गे, जितचम्पकसम्पदि । भरताद्यैः समं स्वामी, सिद्धार्थवनमागमत्	॥ २३३ ॥
॥ विशेषकम् ॥	
शिविकायास्तदोत्तीर्य, किङ्किङ्खित्तले द्रुतम् । स्वयं जगदलङ्कारोऽलङ्कारानत्यजद् विभुः	॥ २३४ ॥
शक्रः स्कन्धेऽथ देवस्य, देवदूष्यं न्यवेशयत् । निर्मलं केवलज्ञानाग्रयानमिव मूर्तिमत्	॥ २३५ ॥
तीर्थङ्करः कराम्भोजे, भृङ्गतां विभ्रतः क्षणम् । मूर्ध्निश्चतसृभिः केशानुचखानाथ मुष्टिभिः	॥ २३६ ॥
केशाः सुवर्णवर्णोऽङ्गे, सन्तु नीलमणिश्रियः । इत्युक्तः पञ्चमीं मुष्टिमसुचलमुचिद्विषा	॥ २३७ ॥
लज्जया मज्जयन्नीलरत्नानि क्षीरनीरसौ । शक्रेणाथ तदक्षेपि, केशमुष्टिचतुष्टयम्	॥ २३८ ॥
आगत्याथ घुनाथेन, तुमुले मुकुलीकृते । कृताष्टमतपाः स्वामी, कृत्वा सिद्धनमस्कृतिम्	॥ २३९ ॥
सर्वसावद्ययोगानां, प्रत्याख्यानमुदीरयन् । भवाब्धिपोतश्चारित्रं, तदाऽरित्रमिवासदत्	॥ २४० ॥
नारकाणामपि प्रीतिस्फीतं विरचयन् मनः । तन्मनःपर्ययज्ञानमुत्पेदे त्रिजगत्पतेः	॥ २४१ ॥
चतुःसहस्रसङ्घैश्च, समं भर्त्रा समन्ततः । मूषैः कच्छ-महाकच्छमुख्यैर्दाक्षां तदाऽऽददे	॥ २४२ ॥
स्तुत्वा नत्वा च यातेषु, सुतेषु त्रिदशेषु च । विहर्तुमिह मौनेन, स भूचक्रे प्रचक्रमे	॥ २४३ ॥
प्रमुणा भ्रमता भिक्षा, प्रापि न कापि पारणे ।	
भिक्षानभिज्ञः स्वर्णादि, तदा लोको ह्यदौक्यत्	॥ २४४ ॥
यां निर्वास्य चिरस्यापि, वसन्ती जनवेशमसु । यः श्रियं वासयामास, सा भिक्षा किमुपैतु तम् ॥	॥ २४५ ॥
तथाऽप्यनार्तैः लुचृष्णाद्यार्तैः कच्छादिभिः प्रभुः ।	
आलोच्यैमोचि तस्थे च, गङ्गाप्रस्थे फलाशिभिः	॥ २४६ ॥
अथ कच्छ-महाकच्छसुतौ पूर्वं नियोजितौ । तदा नमि-विनम्याख्यौ, पित्रोः पादान्तमीयतुः ॥	॥ २४७ ॥
अथैतौ प्रेषितौ ताम्बां, सेवितुं भरतं प्रभुम् । ऊचतुश्चतुरं साभिमानमानसविक्रमौ	॥ २४८ ॥

१ कङ्किं खंता० पाता० ॥ २ चीर्णाष्टं खंता० पाता० ॥ ३ च्याथोऽघतस्ये पाता० ॥

विभुं विहाय नामेयं, नावां सेवावहे परम् । को हि रोहणमासाद्य, प्रपद्येतापरं गिरिम् ॥ २४९ ॥
इति प्रतिज्ञामाधाय, प्रणिपत्य पितृक्रमान् । प्रभुं गत्वा च नत्वा च, तौ व्यजिज्ञपतामिति ॥ २५० ॥

क्षेत्रमात्र्यपि किं तात !, भागेऽस्माकं न भूरभूत् ? ।

विज्ञप्तोऽपीति नैताभ्यां, वाचं वाचंयमो ददौ ॥ २५१ ॥

व्यधचामतिमच्या तावप्यवकारि भर्तरि । सेवामेवान्वहं के वा, हेवाकं मोक्षुमीशते ? ॥ २५२ ॥

बभौ विभुः स्थितो मध्ये, स तत्पाणिः कृपाणयोः । परास्तयोरिव शिवपुरद्वारकपाटयोः ॥ २५३ ॥

अपरेषुः परश्रद्धाधरणो धरणोरगः । अपश्यन्नामि-विनमी, सेवकौ विनमन् जिमन् ॥ २५४ ॥

कौ युवां ? संश्रितौ किं वा, मौनध्यानधनं जिनम् ? । कर्ता किमर्थः कार्यं वामित्युक्तौ भोगिमृमुजा ॥ २५५ ॥

तावूचतुश्चतुर्बाहुविक्रमौ भोगिनां विभुम् । सेवैव सेवकैः कार्या, चिन्ता किं तादृशी प्रभोः ? ॥ २५६ ॥

॥ युगम् ॥

एतस्य मौनयुक्तस्य, धनमुक्तस्य सेवया । यद् भवेत् तेन नो कार्यमेकः सेव्यो हि मानिनाम् ॥ २५७ ॥

सेविते तत् किमन्यत्र, निर्धनेऽप्यत्र यत् फलम् ? । दीपे क तज्जगदीपे, मेघच्छन्नेऽपि यन्महः ? ॥ २५८ ॥

तयोः फणिपतिः प्रीतः, प्रज्ञप्तिप्रमुखां ददौ । पाठसंसिद्धविद्याष्टचत्वारिंशत्सहस्रिकाम् ॥ २५९ ॥

विद्याः किलैता वैताद्वयमेखलादक्षिणोत्तरे । प्रभावं प्रथयिष्यन्ति, भवतोरित्युवाच च ॥ २६० ॥

प्रमुप्रभावसम्प्राप्तविधौ ह्य्यौजसाविमौ । गतौ वैताद्वयमावेच, पितृभ्यां भरताय च ॥ २६१ ॥

वयं वसुन्धराहारो, निराहारोऽप्यय प्रभुः । अमन् बहुषु देशेषु, क्षुधाक्षामीकृताकृतिः ॥ २६२ ॥

अवधिज्ञानतो ज्ञात्वा, तदा पारणकारणम् । पुरं गजपुरं प्राप, द्विपस्तस इवाह्विषम् ॥ २६३ ॥

॥ युगम् ॥

तत्र बाहुचलेः पौत्रः, स्वप्ने सोमप्रभातमभूः । श्रेयांसो धूसरं मेरुं, क्षीरैश्शालयत् तदा ॥ २६४ ॥

प्रापि सोमप्रमेणापि, स्वप्नः किल महामटः । रिपुभ्योऽमोचि रोचिष्युः, श्रेयांसेनाद्भुतश्रिया ॥ २६५ ॥

अदर्शि मास्करः स्वप्ने, श्रेष्ठिनाऽपि सुयुद्धिना । अतिभास्वान् किल प्रष्टैः, करैः श्रेयांसयोजितैः ॥ २६६ ॥

विचाराय प्रगे सोमप्रप्रक्षमापसमान्तरे । स्वप्नार्थं तेष्वजानत्सु, मिलितेषु समन्ततः ॥ २६७ ॥

पुरं त्रिभुवनस्वामी, व्योमदेशमिबांशुमान् । विहर्तुं प्रविवेशाय, पिष्य्याद्विष्य्यान्तरं चरन् ॥ २६८ ॥

अगृह्णति जिने मिशां, हस्तयश्च-वसनादिकाम् । लोलाः कोलाहलं चक्रुः, प्रजाः सायंमजा इव ॥ २६९ ॥

प्रेषितस्तुमुलं ज्ञातुं, प्रत्यागत्य व्यजिज्ञपत् । प्रतिहारः कुमाराय, वेगाद्वागमनं प्रभोः ॥ २७० ॥

नापदन्तापद्रायिन्यः, प्रभवन्ति प्रभोः पुरः । श्रेयांस इति निर्मुक्तच्छत्रोपानदुपागमत् ॥ २७१ ॥

नमस्कृतप्रभुः सोऽथ, किहर्तव्यविमूढधीः । श्रेयांसः शिश्रिये जातिस्मृत्याऽन्धिपरिव वेलया ॥ २७२ ॥

पूर्वं पूर्वविदेहेषु, चञ्जसेनंजिनाग्रजः । चञ्जनामोऽभवच्चक्रो, सोऽश्मेतस्य सारथिः ॥ २७३ ॥

महात्मनं मया साकमीष्टमुद्रामृनस्तदा । पार्श्वे पितुरवापायमनपायसुखेच्छया ॥ २७४ ॥

चञ्जसेनजिनेन्द्रेण, तदाऽऽदिष्टमिति स्वयम् । भविता ग्रजनामोऽयं, भरते प्रथमो जिनः ॥ २७५ ॥

तदयं सा दयाराशिः, पयोराशिगमीरिमा । दिष्टया दृष्टया मया दृष्टश्चोरेणैव चन्द्रमाः ॥ २७६ ॥

निश्चित्येदं तदा जानन्, मिश्राकल्पमनल्पधीः । ददाविहुरसं भर्तुः, श्रेयांसस्तत्क्षणगतम् ॥ २७७ ॥

प्रभुणा पाणिपात्रेण, साक्षादिक्षुरसो घृतः । आरूढः शिखया व्योम, जेतुमिन्दुकरानिव ॥ २७८ ॥	
तदा ददत् कुमारोऽयं, मुदा रोमाञ्चमेचकः । बभौ मुक्तिश्रिया साक्षात्, कटाक्षैरिव वीक्षितः ॥ २७९ ॥	
पुण्यैरिव कुमारस्य, दिवमिक्षुरसैर्गतिः । उत्सवाय समाहूताः, पुरुहूतादयः सुराः ॥ २८० ॥	
हतदुन्दुभयो रत्न-पुष्प-गन्धोदकादिम् । विधाय भूतले देवाश्चेतोत्सेपमथ व्यधुः ॥ २८१ ॥	
प्रभोः शुक्लवृत्तीयायां, वैशाखेऽजनि पारणम् । तदक्षयवृत्तीयाख्यं, पर्व सर्वत्र विश्रुतेम् ॥ २८२ ॥	
किमेतदिति सोत्कर्षं, पृच्छते स्वच्छचेतसे । राज्ञे प्राज्ञेन विज्ञसं, प्राग्वृत्तं तेन सुनुना ॥ २८३ ॥	
कल्प्या-ऽकल्प्यविचारं च, जातजातिस्मृतिः कृती ।	
अपशोकाय लोकाय, श्रेयांसः श्रेयसेऽदिशत् ॥ २८४ ॥	
नाथपारणकेनाथ, कुमारजनितेन ते । स्वप्नाः स्पष्टार्थतां प्रापुख्येऽपि पुरुषत्रये ॥ २८५ ॥	
अथ प्रभौ गते पापवारणे कृतपारणे । चकार पारणस्थाने, रत्नपीठं नृपाङ्गजः ॥ २८६ ॥	
एतदादिकृतः पीठमिति लोकाय सोऽवदत् ।	
जनोऽपि जिनमिक्षायाः, स्थाने तत् तादृशं व्यधात् ॥ २८७ ॥	
तदादि त्यक्तत्त्वेन, तदाऽऽदित्यस्य मण्डलम् । जनेनाजानताऽद्यापि, नित्यं कृत्वाऽपि पूज्यते ॥ २८८ ॥	
नाथोऽन्यदा विहारेण, दक्षस्तक्षशिलां पुरीम् । सायं बाहुचलेः प्राप, बहलीदेशमण्डनम् ॥ २८९ ॥	
ज्ञात्वा तमागतं बाहुचलिश्चक्रे पुरोत्सवम् । पादारविन्दं वन्दिष्ये, सुप्रातेऽहं प्रभोरिति ॥ २९० ॥	
अथाङ्गेनातिरम्येण, भूषणान्यपि भूषयन् । समं समन्तात् सामन्तैः, प्रातरानन्दमेदुरः ॥ २९१ ॥	
यावत् पुरन्दरप्रायः, पश्यन् शृङ्गारितां पुरीम् । भगवान् विषयत्रासी, यत्रासीत् तत्र यातवान् ॥ २९२ ॥	
॥ युग्मम् ॥	
विजहारान्यतस्तावत्, प्रभञ्जन इव प्रभुः । तदुःखितं नृपं ग्राह, सचिवः शुचिवागथ ॥ २९३ ॥	
हृद्ये करोति हृद्येव, देवस्तव सदा पदम् । मा विपादनिपादस्य, सुखदस्योर्विशो भव ॥ २९४ ॥	
पदानि पद्म-कुलिशा-ऽङ्कुशाङ्गानि जगद्गुरोः । एतानि तानि भूखण्डमण्डनानि नमस्करु ॥ २९५ ॥	
सचिवस्य वचः कृत्वा, तथेति पृथिवीपतिः । धर्मचक्रमिह वृथ्यत्कर्मचक्रः प्रचक्रमे ॥ २९६ ॥	
नमोरत्नसपत्नोरहरत्नराजिविराजितम् । तद् विषाय व्यधादेप, स्पष्टामष्टाहिकामिह ॥ २९७ ॥	
अष्टयोजनविस्तीर्णे, चक्रेऽस्मिन् योजनोन्नते । सहस्रारे सहस्राणि, यामिकानां नृपोऽमुचत् ॥ २९८ ॥	
ततश्च भगवान् भास्वांस्तमःशमनकर्मठः । विहरन् म्लेच्छदेशेषुं, पङ्कशेषमशेषयत् ॥ २९९ ॥	
अथ वर्षसहस्रान्ते, घसान्त इव चन्द्रमाः । पुरं पुरिमतालाख्यं, प्राचीमुखमिवागमत् ॥ ३०० ॥	
अयोध्याया महापुर्यास्तस्मिन् शाखापुरे स्थितः ।	
फाल्गुने मासि कृष्णायाम्, प्रशुरेकादशीतियो ॥ ३०१ ॥	
तदानीमुत्तरापाठावस्थिते सितदीधितौ । अवाप केवलज्ञानं, शुक्लध्यानधनो जिनः ॥ ३०२ ॥	
ततश्चासनकम्पेन, समीयुस्तत्र वासवाः । अथाकारि चमत्कारि, त्रिदशैर्दशनासदः ॥ ३०३ ॥	

१ रसं ददत् खंता० ॥ २ 'नेन जा' पातसं० विना ॥ ३ पुरम् पाता० ॥ ४ 'पु, पापपङ्क-
मशोपयत् खंता० । 'पु, कर्मपङ्कमशोपयत् पाता० ॥

प्रविश्य पूर्वद्वारेण, नत्वा तीर्थं च तीर्थकृतम् । सिंहासनमलञ्चके, दक्षिणः सप्रदक्षिणम् ॥ ३०४ ॥
 यथास्थानं निविष्टेषु, सभालोकेषु धासवः । गत्वाऽन्तरुचरद्वारा, चकार त्रिः प्रदक्षिणम् ॥ ३०५ ॥
 अथ स्तुत्वा नमस्कृत्य, कृतकृत्यः सुरेश्वरः । प्रभोरुपासनाहेतोरुपासनासनमासदत् ॥ ३०६ ॥
 इतश्च भरतो भक्तिभरतो मातरं पितुः । तदाऽगमन्नमस्कृतुं, स्वकुलस्यैव देवताम् ॥ ३०७ ॥
 तां च पुत्रवियोगेन, श्रवदक्षुपयःप्लवैः । उन्मीलनीलिकालुप्तदर्शनां जननीं प्रभोः ॥ ३०८ ॥

पौत्रो ज्यायानयं मातरम् !, नमति स्वल्पदान्भुजम् ।

विज्ञप्त्वायं नमस्कृत्य, भरतः पुरतोऽभवत् ॥ ३०९ ॥ युग्मम् ॥

अथ पुत्रप्रवासेन, समं प्रोषितसम्भवा । उच्छलच्छोककल्लोलकुल्यया साऽवदद् गिरा ॥ ३१० ॥

धत्सु ! स्वच्छन्दमानन्दमेदुरां त्वं श्रितः श्रियम् । मदीयः पुत्रको गात्रमात्रस्तु वनवास्पगृह् ॥ ३११ ॥

शरीरं मुकुमारं तद्, यत् तेन तपसोऽर्पितम् । रग्भास्तम्भो गृहस्थूणास्थाने तद् विनियेशितः ॥ ३१२ ॥

क तास्तस्य सुरस्त्रीणामास्पदं सुखसम्पदः ! । केदानीं शीत-यातादिपुष्टा कष्टपरम्परा ? ॥ ३१३ ॥

नैधासनं न वसनं, न गृहं न परिच्छदम् । अवगच्छामि यत्तस्य, जीवाम्यघापि पापिनी ॥ ३१४ ॥

तामित्थमथ शोचन्तीममुद्यन्तीं कदाग्रहम् । अम्यधाद् भरतो मातस्तातस्य त्वं जनन्यसि ॥ ३१५ ॥

विशाऽपि किमविज्ञेय, सुतवासस्त्रयमोहिता । विचिन्तयसि सातेऽपि, मातरम् ! मानवमात्रताम् ! ॥ ३१६ ॥

स हित्वा लौकिकीं लक्ष्मीं, लिप्सुलोकौचरां श्रियम् ।

यद् विपत्तेऽधुना मातः !, फलं त्वं तस्य पश्यसि ॥ ३१७ ॥

हृद्यामिति समासाय, यावत्सुधां वसुधाभुजः । मरुदेवाऽभवद् यावन्निरिर्विपादविषोदया ॥ ३१८ ॥

ज्ञापितौ वेत्रिणा तावत्, पुरुषो द्वैः समीपतुः । तयोराद्योऽवदन्नात्ता, यमको पटिताञ्जलिः ॥ ३१९ ॥

दिशाऽथ वर्षसे देव !, कानने शकटानने । उत्पेदे फेयलज्ञानं, युगादिजगदीशितुः ॥ ३२० ॥

व्यजिज्ञपद् द्वितीमोऽथ, स्यातः श्रमकतंज्ञया । आविरासीत् प्रभो ! चकरलमघासमन्दिरे ॥ ३२१ ॥

महःसहजमाहास्यविध्वस्तामविरोधिनः । पूर्वं प्रभोर्वा कुर्वंश्चमर्चां चक्रस्य वा स्वयम् ! ॥ ३२२ ॥

क वा जगत्प्रयाता, सातः शान्तिकरमपः ! । क चैनसां निषिधकं, भुवनैकमयङ्करम् ! ॥ ३२३ ॥

पौरितोपिकदानेन, विद्युज्य मुदितौ च तौ । मरुदेवापुषाचैवं, भरतो हर्षनिर्भरः ॥ ३२४ ॥

॥ विशेषकम् ॥

मातः ! मुनवियोगेन, त्वं सदा दुःखतः पुरा । रूक्षाशरं समादिक्षः, परं पश्य सुतश्रियम् ॥ ३२५ ॥

पितामही महीनाथर्तदेखुत्तवाऽधिरौप्य च । कुजरे स्वयमारोहत्, कृतकौतुकमन्नलः ॥ ३२६ ॥

अथ मज्जु गजारूढो, मरुदेवीप्रवाच सः । मातराकर्ष्यतामेतत्, पुंशस्य विशुताद्भुतम् ॥ ३२७ ॥

रूप्य-कस्याग-माणिक्यमयमप्रप्रयागृत्तम् । देशनासादनं चक्रुः, शकादेशेन नाकिनः ॥ ३२८ ॥

अयं वृन्दारकैर्वन्दिश्वन्दिरेव जयधनिः । त्वयुप्रम्य पुरो मातः !, क्रियमाणो विमान्यते ॥ ३२९ ॥

अयमम्भोधरप्यानगभीरो दुन्दुभिधनिः । मातस्तनोति सोस्तेकाः, फेकाः काननकेकिनाम् ॥ ३३० ॥

मुनेन मरुदेवायाम्नाऽऽज्जन्दाभुवारिभिः । नेत्रयोर्नीलिकातङ्कपङ्कः प्रशालिनः क्षणात् ॥ ३३१ ॥

स्वयमेवाध पश्यन्त्यास्तस्यास्तद् वैभवं विभोः । विलीनं मनसा सचः, परानन्दाभृतद्रवैः ॥ ३३२ ॥
 तदैव केवलज्ञानं, तस्याः प्रादुरभूत् ततः । प्राप्येव तपसा मातुः, प्रमुणा प्राभृतीकृतम् ॥ ३३३ ॥
 अन्तकृत्केवलीमूय, लोकान्तमथ साऽगमत् । मन्ये मुक्तिपुरद्वारमपवारयितुं पुरः ॥ ३३४ ॥
 अस्यामस्यावसर्पिण्यां, प्राच्यसिद्धस्य तद् वपुः । त्रिदशैर्निदधे तूर्णं, सत्कृत्य क्षीरनीरघौ ॥ ३३५ ॥
 वतः प्रभृति लोकेषु, वृत्तं मृतकपूजनम् । सर्वो हि दर्शितां पूर्वैर्वर्तनीमनुवर्तते ॥ ३३६ ॥
 व्याप्तोऽथ हर्ष-शोकाभ्यां, वद्धस्पर्धं धराधवः ।

निर्शां प्रान्त इव ध्वान्त-प्रकाशाभ्यामभूत् समम् ॥ ३३७ ॥

पचिर्विमुक्तच्छत्रादिदूरादूरीकृताञ्जलिः । देशनासदनस्यान्तः, प्रविवेश विशांपतिः ॥ ३३८ ॥

त्रिंश्व प्रदक्षिणीकृत्य, नमस्कृत्य जगद्गुरुम् । यथास्थानं निविष्टोऽथ, प्रहृष्टो भरतेश्वरः ॥ ३३९ ॥

अथाऽऽयोजनगामिन्या, सर्वभापानुरूपया । गिरा जगद्गुरुस्तत्र, विदधे धर्मदेशनाम् ॥ ३४० ॥

असावसारसंसारवनसेचनसारणिः । दूरेण युज्यते त्यक्तुं, मोहनिद्रा महात्मनाम् ॥ ३४१ ॥

मोहभिल्लेशपल्लीव, तदिदं भवकाननम् । पुण्यरत्नहरैः क्रूरैश्चौरै रागादिभिर्वृतम् ॥ ३४२ ॥

अनाविले कुले जन्म, दुर्लभेभ्योऽतिदुर्लभम् । चिन्तारत्नमिव प्राप्य, हार्यते किं मुधा बुधाः !? ॥ ३४३ ॥

यतध्वमपवर्गाय, तन्निर्विण्णा भवाद् यदि । स हि सर्वापदां पारमपारानन्दमन्दिरम् ॥ ३४४ ॥

प्राप्यते प्राणिभिर्नायं, धर्मस्याराधनां विना । किं कदापि कचिद् दृष्टस्तह्नीनः फलोद्गमः ! ॥ ३४५ ॥

तस्य सुश्रमणो वा स्यान्मूलोत्तरगुणोत्तरः ।

श्राद्धो वाऽऽराधकः सम्यक्, सम्यक्तवा-श्रुतवादिभूत् ॥ ३४६ ॥

एतौ मोक्षस्य पन्थानौ, मन्थानौ भववारिधेः । कामं श्रामण्य-गार्हस्थ्यधर्मौ श्वाश्वतशर्मदौ ॥ ३४७ ॥

यानि चक्रिपदादीनि, स्पृहणीयानि देहिनाम् । असौ कुसुमसम्पत्तिस्तस्य धर्ममहीरुहः ॥ ३४८ ॥

फलं तु परमानन्दरसनिःप्यन्दसुन्दरम् । महोदयमयं किञ्चिल्लोकोत्तरमनश्चरम् ॥ ३४९ ॥

श्रुत्वेति देशनां भर्तुर्भरतस्याङ्गजन्मभिः । शतैः पञ्चभिरानन्दाञ्जलिभिः सप्तभिः शतैः ॥ ३५० ॥

तथा सोदरया ब्राह्मया, परब्रह्मार्पितात्मभिः । तैस्तेर्ऋषमसेनार्चैः, साग्रहैर्जगृहे व्रतम् ॥ ३५१ ॥

॥ युग्मम् ॥

दीक्षां तदाऽऽददे किञ्च, मरीचिश्चक्रिनन्दनः । सादरं सुन्दरी किन्तु, चक्रिणा वारिता व्रतात् ॥ ३५२ ॥

व्रतिनः पुण्डरीकाद्याः, साध्यो ब्राह्मीपुरःसराः ।

श्राद्धाः सोमात्मजप्रथाः, श्राविकाः सुन्दरीमुखाः ॥ ३५३ ॥

इत्थं चतुर्विधः सङ्घः, स्थापितः प्रमुणा तदा । पूज्यतेऽद्यापि विधेऽस्मिन्, देव-दानव-मानवैः ॥ ३५४ ॥

श्रीपुण्डरीकमुख्यानां, यतीशानां जगद्गुरुः । ततश्चतुरशीतिरेप्यादिदेश पदत्रयीम् ॥ ३५५ ॥

तेऽप्युत्पाद-व्यय-ध्रौव्यरूपां प्राप्य पदत्रयीम् । वितेनुरद्भुतप्रज्ञा, द्वादशाङ्गानि लीलया ॥ ३५६ ॥

शक्रानीतैरथो दिव्यैस्तूर्णं चूर्णैर्जगत्प्रभुः । अनुयोग-गणानुज्ञे, यच्छैस्तान्मप्यिष्यत ॥ ३५७ ॥

जातेऽथ पौरुषीकाले, सकलैर्निस्तुपाशतैः । कृप्तः समञ्जलचारं, बलिः पूर्वदिशाऽविशत् ॥ ३५८ ॥

१ निशामां संता० ॥ २ अथ यो संता० ॥ ३ 'ज्योऽपि दुर्ल' संता० पात्ता० ॥

४ 'अथणो वता० ॥ ५ 'सचादियं वता० ॥

क्षिप्तः पुरः सुरैः सोऽर्धमघार्धं चक्रिणा पुनः । यथाविभागमन्यैश्च, जगृहे गृहमेधिभिः ॥ ३५९ ॥
 अथ द्वितीयपौरुष्यां, देवच्छन्दं गते प्रभौ । पुण्डरीकमुनेर्व्याख्यां, श्रुत्वा जग्मुर्जना गृहान् ॥ ३६० ॥
 सदा गोमूखयक्षेण, देव्या चाऽप्रतिचक्रया । अमुक्तसन्निधिः स्वामी, सर्वातिशयभाजनम् ॥ ३६१ ॥
 पावनीमवर्णां कुर्वन्, कोटिदैवतसेवितः । गानास्थानान्यथाक्रामन्, विजहारान्यतस्ततः ॥ ३६२ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

इति ज्ञानोद्योतप्रशमितसमस्तान्तरतमाः,

क्रमात् क्रामन्नुर्वीतलमलुलोकमृष्टणगुणः ।

स्फुरन्मार्गालोकं सकलमपि लोकं विरचयन्,

विवस्वान् विश्वाब्जे कृतसुकृतलक्ष्मीं जिनपतिः

॥ ३६३ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसहस्रपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये श्रीऋषभस्वामि-
 जन्म-व्रत-ज्ञानवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

या^३ श्रीः स्वयं जिनपतेः पदपद्मसद्मा, मालस्थले सपदि सङ्गमिते समेता ।
 श्रीवस्तुपाल । तव मालनिमालनेन, सा सेधकेषु सुपमुन्मुखतामुपैति ॥

॥ अंन्याग्रम् ३६८ । उभयम् ९४५ ॥

चतुर्थः सर्गः ।

इतश्च भरतश्चकी, शस्त्रागारगतः स्वयम् । भक्त्या चक्रं नमश्चक्रे, क्षत्रप्रत्यक्षदैवतम् ॥ १ ॥
 पूजां नित्यं वितन्वानो, नवनैवेद्यमेदुराम । अष्टाहिकोत्सवं चक्रे, तत्रैव निवसन्नसौ ॥ २ ॥
 अथ प्रस्थानिके लम्बे, कृतप्रस्थानमङ्गलः । अनुचक्रं दिशि प्राच्यां, करिरत्नेन सोऽचलत् ॥ ३ ॥
 छत्र-चर्म-ऽथ-सेनानी-खड्ग-दण्ड-पुरोधसः । कुटुम्बी भणि-काकिण्यौ, वर्षकिश्च नृपानुगः ॥ ४ ॥
 चचाल रत्नस्तोमोऽयं, देवताकृतसन्निधिः । दिगन्तमूपतीनां तु, चकम्पे हृदयावनिः ॥ ५ ॥

॥ युग्मम् ॥

चैले समं ततस्तेन, सामन्तैश्च समन्ततः । सितांशुनेव नक्षत्रैः, स्फुरचेजोमयात्मभिः ॥ ६ ॥
 तरङ्गैरिव पाथोपेस्तुरङ्गैर्वायुचञ्चलैः । चलितं कलितोत्साहैः, प्रतिकूलेऽप्यभङ्गुरैः ॥ ७ ॥
 अथ प्रतस्ये वेगेन, हास्तिकं गर्जितोर्जितम् । प्रत्यर्थिक्षितिभृत्तेजोदाववारिदमण्डलम् ॥ ८ ॥
 निजानाकारयन्तोऽथ, कारयन्तोऽरितर्जनम् । ध्वजाञ्चलैश्चलैश्चेलुः, समेनैव पथा रथाः ॥ ९ ॥
 अनुचक्रं व्रजन्तीव, द्विगव्यूतिप्रयाणकैः । तीरे नीरेशितुः प्राप, पतिभीत्येव वाहिनी ॥ १० ॥
 तत्र वर्षकिरत्नेन, निर्मितानमितश्रियः । आवासानावसन्ति स्म, सैनिकाः स्मेरविस्मयाः ॥ ११ ॥
 चक्रे पौषशालां च, विशालां रत्नशालिनीम् । वर्षकिर्वर्धितानन्दश्चक्रिणः पुण्यपुङ्गवत् ॥ १२ ॥
 तस्यामुत्तीर्य सद्वीर्यः, कुञ्जराद् राजकुञ्जरः । प्रविवेश नभोदेशमिवार्कः पूर्वपर्वतात् ॥ १३ ॥
 दर्भसन्दर्भनिष्पन्नस्तरे स्रस्तपातकः । उपवासत्रयं चक्रे, तत्र वक्रेतराशयः ॥ १४ ॥
 अथ प्रथितचातुर्यैस्त्युयैऽहनि महामहाः । सुगन्धिभिर्जैलैः स्नातो, बली बलिविधिं व्यधात् ॥ १५ ॥
 सर्वाण्यस्त्राण्युपादाय, शक्रदायादविक्रमः । अथारूढो रथं चक्री, गरुमन्तमिवाच्युतः ॥ १६ ॥
 नामैषभू रथं नाभिद्वयसे पयसि स्थिरम् । विरचय्य समुद्रान्तः, समुन्मुद्रितकार्मुकः ॥ १७ ॥
 सौवर्णं विस्फुरद्वर्णं, नामाङ्कितमथो शरम् । पुङ्खमभ्यसुखाधीशसुपर्णभुजगासुरम् ॥ १८ ॥
 दिशि मागधतीर्थस्य, पत्युरत्युज्वलाकृतिम् । क्ष्मापथिक्षेपं साक्षेपं, विद्युदण्डमिवाम्बुदः ॥ १९ ॥

॥ विशेषकम् ॥

समायां मागधेशस्य, पक्षसूक्तकारदारुणः । स चेपुर्वेगसम्पन्नः, पन्नगारिरिवापतत् ॥ २० ॥
 अथ अकुटिमीमास्यः, सलास्याधरपल्लवः । बालार्कशोणटकोणः, प्राह मागधतीर्थपः ॥ २१ ॥
 जिघृक्षुः को हरेर्दृष्टां, कः क्षेप्ता ज्वलने पदम् ? । आन्तारघटचक्रारमध्ये कः कुरुते करम् ? ॥ २२ ॥
 क एष मयि निःशेषशस्त्रविस्तृतकौशले । अक्षिपन्मार्गणं सृत्युमार्गमार्गणदूतवत् ? ॥ २३ ॥
 इत्युषस्थौ समं वीरैर्धीरैः कोपातिपाटलैः । स निर्विदीः स्फुरद्भूमैर्ज्वालावर्तैरिवानलः ॥ २४ ॥
 अथ व्यालोकयामास, तन्मन्त्री तस्य पत्रिणः । अक्षराणि फले दूतजिह्वायामिव शुद्धधीः ॥ २५ ॥

धूपमस्यादिदेवस्य, सनुर्भरतचक्रमूर्त्ते । इत्यादिशति बो दण्डं, दध राज्ये स्पृहा यदि	॥ २६ ॥
वर्णानिमानमात्येन्द्रः, प्रबलोऽप्यवलोक्य सः । मुमोच मदमुद्दामः, प्रेक्ष्य मन्त्रमिवोरगः	॥ २७ ॥
पतिं प्रति प्रतिज्ञातत्यागहेतोरदोऽवदत् । स्वामिन् ! विमुञ्च संरम्भमम्भःपतिरिव प्रगे	॥ २८ ॥
असावसमशौडीर्षश्चक्री मूचकमूपणम् । भरतो भरतक्षेत्रपतिश्चिक्षेप सायकम्	॥ २९ ॥
एतस्य भागधेयानि, भागधेय ! विरेजिरे । प्रतिवासरवर्दीनि, स्पर्दीनि प्रथमेन्दुना	॥ ३० ॥
अनरुपोऽपि हि कल्पान्ते, क्षीयते क्षीरनीरधिः । सुपर्वपर्वतः सोऽपि, कम्पतेऽर्हपतिः पतेत्	॥ ३१ ॥
पोत्री घात्रीतलं मुञ्चेत्, पविच्छविमथ त्यजेत् । अन्नमन्नमसौ किन्तु, मजेन्नहि महासुजः	॥ ३२ ॥
अस्मै पप्पेदिनीम्बण्डमण्डनाय महीमुजे । दण्डमुदण्टकोदण्डदोर्दण्डाय प्रयच्छ तत्	॥ ३३ ॥
निद्राम्य सम्यगित्येष, वचनं सचिवेशितुः । समं मुजाभृतां तत्या, तत्याज परुषां रूपम्	॥ ३४ ॥
तत्काण्डदण्डं दण्डं च, समादाय समागतः । नत्वा श्रीमरतं वाचमित्युवाच स भागधः	॥ ३५ ॥
ममैव मुष्यनैपुष्यं, ममैव प्रगुणा गुणाः । तेजस्वी यस्य नाथस्त्वममो जस्येव भास्करः	॥ ३६ ॥
अतः परं गतः पारं, सिन्धोरप्यस्मि ते वशः । जानीहि मां हिमांशुश्रीश्चकोरमिव सेवकम्	॥ ३७ ॥
तं विसृज्य प्रसन्नेन, रथोऽथ पृथिवीमुजा । जवाद्वाह्यताम्भोयेः, संरम्भाच्च मनोरथः	॥ ३८ ॥
प्राप्तोऽथ क्ष्मापकोटीरः, कटकं जितकण्टकः । भागघाधीशुमुद्दिश्य, स्पष्टामष्टाहिकां व्याधात्	॥ ३९ ॥
अथानुचक्रं चलित्वा, चक्रवर्तिचमूत्तदा । तदं जगाम सङ्घामदक्षिणा दक्षिणौदधेः	॥ ४० ॥
वरदामाधिनायोऽपि, तत्र भागधनाथवत् । विगृह्य जगृहे दण्डमसण्डं चक्रवर्तिना	॥ ४१ ॥
विदिताष्टाहिकस्तत्र, चक्रमार्गानुगः क्रमात् । विपश्चित् पश्चिमं प्रार्पत्, तीरं नीरनिधेरथम्	॥ ४२ ॥
प्रभासान्द्रः प्रभासेन्द्रं, जित्वा तत्रापि पूर्ववत् । चिन्तारल-शिरोरल-सुवर्णादीन्यदण्डयत्	॥ ४३ ॥
तत्कृताष्टौहिकः श्रीमाननुचक्रं चलद्वलः । यथौ चक्री मद्वासिन्धुसिन्धोर्दक्षिणरोधसि	॥ ४४ ॥
पूर्ववत् पीपथागारे, विरचय्याष्टमं तपः । असावसाधयद् वेगादेव तां सिन्धुदेवताम्	॥ ४५ ॥
अथ सा नमसाऽभ्येत्य, रमसा भरतेश्वरम् । ऊचे तवाहं राजेन्दो !, किञ्चरेव करोमि किम् ?	॥ ४६ ॥
अथो यथावदाधाय, प्राभूतं सा भूतं श्रिया । जगाम चामरीभूतमुक्ताताडद्वदीपितिः	॥ ४७ ॥
तत्रापि तापितारातिर्विहिताष्टाहिकः क्रमात् । प्राचीं प्रति चचालायं, चक्रानुचरसैनिकः	॥ ४८ ॥
तटीर्षिप्राणमद्वैताः, वैताड्यमगमन्नगम् । भरतार्धद्वयीसीमारूपं भरतभूपतिः	॥ ४९ ॥
दक्षिणेऽथ नित्रन्नेऽप्य, स्तम्भेरममनोरमाम् । चमूममृमुचदमूममृदकमविक्रमः	॥ ५० ॥
राजाऽष्टमं तपन्तेने, तेनाथ चलित्वासनः । आयथौ मद्गु वैताड्यकुमारोऽवधिवोधितः	॥ ५१ ॥
प्रौढानि दौर्कपित्वाऽथ, दौर्कनान्येष चक्रिणे । अपाद्रि तव दास्योऽमित्युदिता जगाम च	॥ ५२ ॥
प्रदृशित्वाष्टमतपनारणेनाथ भृशुजा । अष्टाहिकोत्समाद्द्वैमादिस्त्यत चमूपतिः	॥ ५३ ॥
सुपेण । गच्छ वैताड्य-मिन्धुदक्षिणनिन्धुटम् । श्राधि निर्वाधमुर्षीर्य, निद्रगां चर्मरत्नतः	॥ ५४ ॥
इत्यादेयमथागाप, माघन्करित्युत्कृष्टैः । सार्धमर्षीकृतैः सैन्यैः, सुपेणो निद्रगामगात्	॥ ५५ ॥
नदीमदीनमःकमां, चर्मानन्देन बर्चना । अयोधतार सेनानी, रसेनानीतसाम्भदः	॥ ५६ ॥

१ विश्विन्, मं गंगा० ॥ २ समागधः वना० ॥ ३ शिष्याभ्युधेः गता० वना० ॥ ४ 'प,
तीरं वना० ॥ ५ 'श्राहिकः र्षिग० वना० । एकमपेऽपि ॥

सिंहलोन् सिंहतुल्यौजा, बर्बरान् गर्वपर्वतः । यवनान् यवनाश्वथीः, कालः कालमुखान् रणे ॥ ५७ ॥
 अपरानपि राजश्रीजनको यौनकादिकान् । पराजिग्ये मुखेनैव, सुपेणध्वजिनीपतिः ॥ ५८ ॥
 ॥ युगम् ॥

जित्वैति सिन्धुसुचीयं, कीर्यमाणयशा जनेः । चक्रिणो दौकयाश्चक्रे, तद्दण्डान् दण्डनायकः ॥ ५९ ॥
 तत्तमिश्रागुहाद्वारकपाटोद्घाटनाय सः । आदिष्टश्चक्रिणा चक्रे, गत्वा तत्राष्टमं तपः ॥ ६० ॥
 कृतर्मौलाभिषं देवमथोद्दिश्य चमूपतिः । तमिश्राकन्दरद्वारि, वितेनेऽप्राहिकामहं ॥ ६१ ॥
 ह्यारूढः प्रणम्याथ, कपाटे कन्दरामुखे । जघान दण्डरत्नेन, करेणैव तमोऽशुमान् ॥ ६२ ॥
 कपाटे अपि ते सयो, दण्डघातेन रहसा । पश्चाद्मूतां वीरस्य, पक्षद्वयबले इव ॥ ६३ ॥
 वाजिनं विनिवर्त्याथ, प्रतिलोमं चमूपतिः । राज्ञे विज्ञपयामास, कपाटोद्घाटनक्रियाम् ॥ ६४ ॥
 सिन्धुरस्कन्धमारूढः, पुरतो भरतेश्वरः । मणिरत्नं समारोप्य, तमःशमनहेतवै ॥ ६५ ॥
 भ्रंविवेश गुहागर्भे, समं निजचमूचरैः । तारकानिकरैः सौकमभ्रान्तरिव चन्द्रमाः ॥ ६६ ॥ युगम् ॥
 भोगे चैकोनपञ्चाशन्मण्डलानि चकार सः । लोकालोकाय काकिण्या, वाम-दक्षिणपक्षयोः ॥ ६७ ॥
 उन्मत्तं च निमग्नं च, नद्यौ वीक्षितवानथ । तरत्यश्माऽपि पूर्वस्यां, नान्यस्यां तूलमप्यहो ! ॥ ६८ ॥
 बद्ध्यां वर्धकेर्बुद्ध्या, पचया सोऽनवचया । समुत्तार ते नद्यौ, यमभ्रमङ्गभङ्गुरे ॥ ६९ ॥
 अर्थोर्धरगुहाद्वारकपाटप्रत्तनिर्गमः । सचक्रः स ब्रजन् रेजे, सभानुरिव वासरः ॥ ७० ॥
 सं तां गुहामतिक्रम्य, भरतार्थमथोत्तरम् । विवेश जेतुं कान्तारमिव सिंहोऽतिरंहसा ॥ ७१ ॥
 तत्र चापातमप्रेऽपि, जनतात्रासहैतवः । मानिनो धनिनः शूराः, क्रूराकार-पराक्रमाः ॥ ७२ ॥
 कालाः कालायसेनेव, क्लृप्ताज्ञा भिल्लभुजः । अदृष्टपूर्वाभिभवा, वसन्त्यापातसंज्ञकाः ॥ ७३ ॥
 ॥ युगम् ॥

किरातैरथ युद्धाय, सन्नद्धायतपतिभिः । चक्रिणः कृपणीचक्रे, चमूचकं रणाङ्गणे ॥ ७४ ॥
 ततः सुपेणसेनानीः, सेनानीरनिधेर्विधुः । तुरङ्गरत्नमारूढः, खड्गरत्नकरोऽचलत् ॥ ७५ ॥
 तं समायान्तमालोक्य, मिह्लाः सम्मुखगामिनः । पतन्ना इव रङ्गन्तः, प्रदीपस्य विरेजिरे ॥ ७६ ॥
 सौवर्णं फलकं विभ्रत्, कालक्रूरसिमासुरम् । सुपेणोऽभाजितं दीप्त्या, दिनेशमिव साङ्गजम् ॥ ७७ ॥
 सोढुं प्रतापमेतस्य, क्षमायामक्षमा अमी । सिन्धोन्तीरगता गोत्रदेवताराधनं व्यधुः ॥ ७८ ॥
 तेषामाराधनेनाथ, सुरा मेघमुस्ताभिषाः । एत्य प्रादुरहो वत्साः !, किमारव्यभिदं मुधा ! ॥ ७९ ॥
 दूरे धैर्यमयं जेतुं, शक्रेणापि न शक्यते । अलक्ष्यशासनश्चक्री, शृथिवीपाकशासनः ॥ ८० ॥
 तथापि धैर्यमेतस्य, गुप्ताकमनुरोधतः । उपसर्गं करिष्याम, इत्युक्त्वा ते तितोऽभवन् ॥ ८१ ॥
 अथ मेघमुखैर्धैर्येण्डम्बरमम्बरे । विचक्रे चक्रिसैन्योद्धं, दिगन्तातङ्गकारणम् ॥ ८२ ॥
 रसन्तो विरसं मेघा, मुक्तं वार्धेर्जलैः समम् । उद्धमन्तो व्यलोक्यन्त, वाडवाभि तडिच्छलात् ॥ ८३ ॥
 धाराप्रचलपातेन, खण्डयन्त इव क्षितिम् । राक्षसा इव तेऽभवन्, घना भीषणमूर्तयः ॥ ८४ ॥
 चर्मरत्नमथो चक्री, यावद्वादशयोजनीम् । पाणिस्पर्शेन विस्तारयोर्हत् सह चमूचरैः ॥ ८५ ॥
 छत्ररत्नमयाप्युधैस्तावन्मात्रं नभोङ्गणे । चर्मरत्नस्यलोकानामुपरिष्टाद् व्यजृम्भत ॥ ८६ ॥

छत्रदण्डोपरिन्यस्तमणिरलप्रभावतः । शममन्तस्तमः प्राप, सम्पुटे च्छत्र-चर्मणोः	॥ ८७ ॥
प्रातरुस्तानि धान्यानि, गृहिरलेन चर्मणि । निष्पत्तिमापुः सन्ध्यायां, तथा शाक-फलाद्यपि	॥ ८८ ॥
अत्रैः शाकैः फलाद्यैश्च, गृहिरलप्रभावतः । सद्यः प्रतिगृहं प्रासैर्लोकैः स्वर्गाव सोऽभवत्	॥ ८९ ॥
तरदण्डमिवालोक्य, तल्लोकैः सम्पुटं जले । भुवनेषु कृता शङ्के, ब्रह्माण्डमिति कल्पना	॥ ९० ॥
सप्तमेऽहि व्यतिक्रान्ते, चक्री चिन्तामिति व्यधात् ।	
प्रत्यनीकं ममाप्युच्चैः, प्रत्यनीको नु कोऽम्बुदः ?	॥ ९१ ॥
अथ तस्य प्रमोश्चितानुवर्तनपराः सुराः । सहस्राः षोडशाप्युच्चक्रुटीमङ्गभीषणाः	॥ ९२ ॥
गत्वा मेघमृत्स्वान् देवान्, नेत्रारुणविभानिभात् । उद्गिरन्त इव क्रोधमिदं वचनमूचिरे	॥ ९३ ॥
अरे रे ! केन वो दत्ता, दुर्देवनेदृशी मतिः ! !	
चक्री न यदि दृष्टोऽयं, तत् किं नाम्नाऽपि न द्युतः ?	॥ ९४ ॥
यात तद् दूरतः मूराः !, नैव यावदयं प्रभुः । दम्भोलिनेव चक्रेणाभिहन्ति भवतां शिरः	॥ ९५ ॥
इति यक्षवचः श्रुत्वा, तैर्द्रुतं विद्रुतं ततः । दुग्धधौतमिव व्योम, वैमत्स्यममजत् तदा	॥ ९६ ॥
दौकने स्वर्ण-भाणिक्य-गज-वाजिनजानय । आदाय म्लेच्छपाः सर्वे, भरतं शरणं ययुः	॥ ९७ ॥
भरतोऽपि प्रसद्यैतान्, विससर्ज महाशयः । नतेषु पक्षपातित्वमुत्तमानां हि लक्षणम्	॥ ९८ ॥
सिन्धोरथोत्तरं वार्षिगिरिसीमान्तनिष्कृतम् । जित्वा सुपेणतश्चक्री, ययौ क्षुद्रहिमालयम्	॥ ९९ ॥
दक्षिणेऽथ निनम्बेऽस्य, न्यस्य सैन्यं नरेश्वरः । व्यधादुद्दिश्य हिमवत्कुमारं स तपोऽष्टमम्	॥ १०० ॥
रथारूढोऽष्टमान्तेऽथ, रथाम्रेण हिमाचलम् । त्रिस्ताडयित्वा हिमवत्कुमारस्येपुमक्षिपत्	॥ १०१ ॥
द्वास्तप्तमयो गत्वा, योजनान्यम्बरात् पतन् । हिमाचलकुमारेण, वीक्षितः स शरः पुरः	॥ १०२ ॥
विधामिवाय कोपामेः, स्तम्भनीं स कुमारकः ।	
वीक्ष्य नामाक्षरश्रेणि, काण्डदण्डेऽतिमक्तिमान्	॥ १०३ ॥
सुमनःसुमनोमालां, तथा गोशीर्षमौषधीः । इदाम्भः कृच्छ्रान् बालुरक्षान् दिव्यांशुकान्यपि	॥ १०४ ॥
गत्वा भरतपादान्ते, प्राभृतीकृतवानयम् ।	
महात्मनां हि पुण्यानि, किं न यच्छन्ति धान्छितम् ! ॥ १०५ ॥ विशेषकम् ॥	
आर्षमिम्नं विद्युग्याथ, चलितः कलितः श्रिया । जपानर्षमहृष्टाद्रिं, त्रिः शीर्षेण रथस्य सः ॥ १०६ ॥	
तरुर्कटकै चक्री, काकिणीरलनोऽलिमात् । चक्रन्त्येवसार्षिण्यां, भरतः प्रयमोऽस्म्यहम् ॥ १०७ ॥	
न्याहृत्त्याय गतः सैन्ये, पारणं वैरिवारणः । विधायाष्टादिकां चक्र, तत्र श्रुत्वविचक्षणः ॥ १०८ ॥	
अथ निर्देन्यसैन्योऽयं, चक्री चक्रमनुप्रवन् । उदमिनम्बे वैताद्वगिरेः सैन्यं न्यनीविशत् ॥ १०९ ॥	
तस्मिन् नमि-विनम्ब्याप्यौ, जेतुं विधापरेश्वरौ । अक्षिपत् क्षितिपः क्षिप्रमभाप्रसरं शरम् ॥ ११० ॥	
अथ सौ कुपिनौ वीक्ष्य, चक्रनायकसायकम् । प्राप्नो साकं निगानार्कयुद्धयाद्गामदुर्गौ	॥ १११ ॥
गमं विधापरवैश्वेभि विधापरेश्वरौ । विजोस्य गमरं घोरमारेभे भरतेश्वरः ॥ ११२ ॥	
दोर्दन्दयोः समगोच्य, कोदण्डं विदपे तदा । जयधियः प्रवेगाय, भरतो रणतोरणम् ॥ ११३ ॥	
अथ द्वादशवर्षान्ते, वर्षान्त इव भास्वरः । करैरिव शरेश्वरी, निपशानक्षिपत् पनान् ॥ ११४ ॥	

प्रणष्टेऽथ बले प्रह्वौ, विद्याधरनरेश्वरौ । भरतेशं नमस्कृत्य, भक्तितो वाचमूचतुः	॥ ११५ ॥
त्वं क्षमस्व क्षमास्वामिन्नेतद् दुर्वृत्तभावयोः । प्रणिपातावधिः क्रोधः, सतां हि परिकीर्तितः	॥ ११६ ॥
स चिरत्नानि रत्नानि, नमिर्नमितमस्तकः । दौकने दौकयामास, क्षमाशक्राय चक्रिणे	॥ ११७ ॥
स्त्रीरत्नेनाथ कन्दर्पजगज्जयपताकया । स्थापत्येन मुवः पत्ये, प्राभृतं विनमिर्व्यधात्	॥ ११८ ॥
एतौ च सुतयोर्न्यस्य, विद्याधरधुरीणताम् । गृहीतदीक्षौ तीर्थेशसेवामेवाथ चक्रतुः	॥ ११९ ॥
अथ त्रिपथगातीरे, सैन्यं न्यस्य नरेश्वरः । असाधयत् सुपेणेन, गङ्गसुत्तरनिष्कृतम्	॥ १२० ॥
तं चाष्टमतपःसम्पलम्पटीकृतमानसा । उपतस्थे स्वयं गङ्गादेवी विविधदौकनैः	॥ १२१ ॥
तदाऽसौ नृपमालोक्य, तस्मिन्नेवानुरागिणी । ईर्ष्ययेवेपुमिर्जने, विपमैर्विपमेपुणा	॥ १२२ ॥
ऋसौ तत्रैव तत्येनवारिवारणतां गतः । निनाय नायको भूमेः, सहस्राब्दीं घटीमिव	॥ १२३ ॥
अथ खण्डप्रपाताख्यां, गुहामभ्येत्य मूपतिः । नाट्यमालं सुरं तत्र, साधयामास पूर्ववत्	॥ १२४ ॥
गुहां तामप्यतिक्रम्य, तमिथावक्षरेश्वरः । सैन्यं निवेशयामास, सैकते सौरसैन्धवे	॥ १२५ ॥
तत्राष्टमेन तपसाऽसाधयद् वसुधाधवः । निघोन् यक्षसहस्रेण, प्रत्येकं कृतसन्निघोन्	॥ १२६ ॥
साधयित्वा सुपेणेन, गङ्गादक्षिणनिष्कृतम् । नृपोऽचालीदशायोध्यां, प्रति सिंहो गुहामिव	॥ १२७ ॥
मुखं सैन्यरजःकीर्णां, तुरङ्गैरुदतारि या । कष्टं मदाम्मोगम्भीरा, सेव जैवलिनी द्विपैः	॥ १२८ ॥
रथाश्वेन्द्रजवाद् भूमेर्भ्रमयन्तो ध्वजांशुकम् । पतयोऽप्यनुकुर्वाणाः, कृपाणावर्तनैरिमान्	॥ १२९ ॥
गोरसप्राभृतभृतो, ग्रामवृद्धान् पदे पदे । भूपः स्वयमभापिष्ट, तद्ग्रापा-मौग्यकौतुकी	॥ १३० ॥
इति क्षमापध्मूरेणुपूरैः पिहितभानुभिः । एकच्छत्रामिव सुवं, निर्माय स्वपुरीं ययौ	॥ १३१ ॥
विन्धितान् रत्नवप्राप्ते, तदा पौरैश्चमूचरान् । आरोहत इवारूढैर्द्वैष्ट्रा हृष्टैः करोऽर्पितः	॥ १३२ ॥
अभ्युद्यातस्ततः प्रातर्गौरवात् पौर-मन्त्रिभिः । सैन्यैरनुगतः पुण्ये, मुहूर्ते कृतमङ्गलः	॥ १३३ ॥
स्फुरत्कपाटपक्ष्माख्यमतोलीनेत्रवर्त्मना । अथाविशत् पुरस्तस्या, हृदि सौभाग्यमूर्त्तपः	॥ १३४ ॥ युग्मम् ॥
यन्दिबृन्दमुत्साम्भोजस्फुरत्पदपदशब्दितैः । मामुराभ्युदयो भाभिर्दिवाकर इवापरः	॥ १३५ ॥
पदयन्तीनां पुरो हारयष्टिगुम्भेऽपि विन्धितः । हृदि स्फुटीमवत्कामद्वितीय इव योषिताम्	॥ १३६ ॥
व्यालोलानिव कङ्गोलानानन्दक्षीरनीरधेः । पश्यन् बातेरितान् केलुपटाननुनिकेतनम्	॥ १३७ ॥
भासुरं रभसाऽऽरब्धवाद्य-नृवाद्रिकौतुकैः । कृतमाङ्गलिकं लोकं, मध्ये मध्ये कृतार्थयन्	॥ १३८ ॥
बालाः पुत्रीरिव तदा, सुमीदा भगिनीरिव । जननीरिव वृद्धास्तु, निर्विकारं विलोकयन्	॥ १३९ ॥
सभाससाद् सदनं, सदनन्तगुणो नृपः । अमन्दानन्दसन्दोहकन्दो हरिषराक्रमः	॥ १४० ॥

॥ पङ्क्तिः कुलकम् ॥

अभ्येत्याभ्येत्य मूषालैः, क्रमशः परिकल्पितम् । स भजे चक्रवर्तिन्वामिपेकं द्वादशाब्धिकम् ॥ १४१ ॥

स पदयन् स्वजनान् सर्वान्, सुन्दरीं मन्दिरोदरे । ददर्श कर्मिताकारां, कलामिव कलावतः ॥ १४२ ॥

कृशात्वकारणं तस्याः, साक्षेपमथ भृशुजा । ऊर्जुर्नियोगिनः पृष्टा, नाम्नाकं देव । दूषणम् ॥ १४३ ॥

प्रभोः पष्टिसहस्राब्दीं, दिग्जयादिदिनादियम् । आचाम्बानि चकारोर्ध्वनेनग्रहणसाम्रहा ॥ १४४ ॥

चक्रिणाऽथ व्रतायासौ, विसृष्टाऽष्टापदे गिरौ । दक्षा दीक्षां प्रभोः पार्श्वे, जगृहे गृहनिस्पृहा ॥ १४५ ॥
चक्रिराज्याभिषेकेऽथ, तस्मिन् द्वादशवार्षिके । आगता-ऽनागतान् लोकान्, प्रमुत्वादवलोकयन् ॥ १४६ ॥
निजानुजाननायातान्, विज्ञाय न्यायवित्तमः । तान् प्रति प्रेषयामास, दूतान् भूतलवासवः ॥ १४७ ॥
॥ युगम् ॥

यदि राज्यार्थिनस्तद्भोः, भरतं कुरुत प्रभुम् । दूतोक्तिमिति ते श्रुत्वा, जगदुर्भरतानुजाः ॥ १४८ ॥
विभज्य राज्यमस्माकमेतस्यापि भवन्नभोः । तातेन दत्तमस्मत्तः, स किमाच्छेतुमिच्छति ? ॥ १४९ ॥
अधिकेन न नः कार्यं, रक्षितुं स्वं स्वयं क्षमाः । अयोग-क्षेमकृत् तस्मान्नाथः कथमयं भवेत् ? ॥ १५० ॥
वलीयानथ यद्येष, निःशेषद्वेषिशातनः । तदेतु वयमप्येते, पितुस्तस्यैव सूनवः ॥ १५१ ॥
किन्तु तातमनापृच्छन्न, वयं स्वच्छन्दकारिणः । अप्रजेन समं क्रोधाद्, योद्धुमीहामहे नहि ॥ १५२ ॥

इत्युक्त्वाऽष्टापदे गत्वा, नत्वा निर्वृजिनं जिनम् ।

तत् ते भरतसन्दिष्टं, सर्वमूर्वीभुजोऽभ्यधुः ॥ १५३ ॥

सिद्धञ्चिव सुधाशृङ्गा, वसुधामृषमप्रभुः । तानुवाच ज्वलत्कोपवद्देहाय शान्तये ॥ १५४ ॥

चपला चपलेव श्रीमार्तस्यौ भुवनान्तरे । कल्याणवाञ्छया वत्सास्तत् तां गृहीत किं मुधा ? ॥ १५५ ॥

किञ्च स्वःसम्भवेभोगैर्या तृप्तिरभवन्न चः । सा मर्त्यभोगैरङ्गारकारकस्यैव किं भवेत् ? ॥ १५६ ॥

अङ्गारकारकदृष्टान्तः

तथाहम्भोदति कश्चिद्, गृहीत्वाऽङ्गारकारकः । रीणवारिण्यरण्येऽगादङ्गारकरणोद्यतः ॥ १५७ ॥

भीष्मप्रीष्मार्ककार्कश्यकृशानुकृतया तृषा । स तृप्तिं नाप्तवान् सर्वं, पायं पायं पयो दृतेः ॥ १५८ ॥

कश्चित् तरुले सुप्तः, स्वप्ने सदनमागतः । परेत इव पानीयं, समग्रमपि सोऽपिचत् ॥ १५९ ॥

तथाऽप्यच्छिन्नतृष्णोऽयं, भ्रामं भ्रामं जलशयान् । बहिरीर्व इवापूर्वं, सर्वांनुर्व्यामशोपयत् ॥ १६० ॥

अथैकं कश्मलक्षारदुरासलिलं मरौ । कूपं प्राप्य भ्रमन् मेने, प्रत्यक्षं क्षीरनीरधिम् ॥ १६१ ॥

तत्रापि स तृषाऽऽक्रान्तः, पयसे कुशपूलकम् । संयोज्य रज्जुभिः क्षिप्त्वा, सरसं तरसाऽकृपत् ॥ १६२ ॥

अतिनिभ्रतया कूपः, कुभूप इव सेवकात् । यातः स्वदत्तमादत्त, सर्वस्वं तृणपूलकात् ॥ १६३ ॥

पूलकादथ निश्चोत्स, पाश्चात्यास्तोयविभुषः । स चातक इवाम्भोदादुन्मुसुस्तृपितः पयौ ॥ १६४ ॥

तत् तृष्णा याऽस्य न च्छिन्ना, वारिधेरपि वारिभिः । किं सा निरङ्कुशा पूलकुशाम्रपयसा वृटेत् ? ॥ १६५ ॥

मुष्माकमपि तद् वत्साः, या दिव्यैरपि नावृटत् । मर्त्यलोकभवेभोगैः, किं सा तृष्णा तृट्तिप्यति ? ॥ १६६ ॥

श्रुत्वेति देशनां भर्तुर्लक्ष्मीमुखपराश्रुस्ताः । अथाष्टनवतिर्भेजुन्ते प्रतं भरतानुजाः ॥ १६७ ॥

दूतान्ततो निवृत्त्याथ, स्वामिने विन्मयम्निताः । सोदराणां यथावृत्तं, वृत्तान्तं ते व्यजिज्ञपन् ॥ १६८ ॥

अथ प्राज्यानि राज्यानि, तेषां भरतमूपतिः । जमसे सकलान्येष, सर्वांलानीव भस्मकी ॥ १६९ ॥

अपरेऽनृपश्रेणीश्रेणीसम्मार्जितकमम् । व्यजिज्ञपन्नृपं नत्वा, गुपेणो गर्भपर्वतः ॥ १७० ॥

कृत्वाऽपि दिग्बयं स्वामिन्धकमपुत्रमन्दिरे । एतद् विनाति नापापि, यथा शिष्यः शठो मठे ॥ १७१ ॥

अथ सर्वोपधामुद्बुद्धि सचिवपुत्रवः । उवाच वाचमाचार्य, इव क्षमायामरागतः ॥ १७२ ॥

स्वामिन् । को नाम दिग्यात्राकर्तारि त्वयि भर्तारि । सिधेताद्यापि ? चण्डांशौ, तमस्काण्डं कियच्चिरम् ? ॥ १७३ ॥

आः । ज्ञातमथवा स्वामिन्नवश्यं न वशंवदः । स बाहुबलिमूपालस्तवैवावरजो बली ॥ १७४ ॥

अपि विश्वं स सामर्षः, सवायुरिव पावकः । विश्वं दग्धुमलं खड्गधूमानीकृतशात्रवः ॥ १७५ ॥

पदस्वण्डं भरतक्षेत्रं, जित्वाऽपि जगतीपते । अजित्वा तं जगद्गीरं, वास्तवस्तव कः स्तवः ? ॥ १७६ ॥

एतस्याविजये देव !, दिग्जयव्याजतस्त्वया । अस्मिन् पदस्वण्डमूखण्डे, कृतं देशान्तरेक्षणम् ॥ १७७ ॥

तदेव देव ! भवतो, युज्यते प्राज्यतेजसः । नोपेक्षितुं क्षितिस्वामिन् !, नमितामितशात्रवः ॥ १७८ ॥

अथ प्रथमतो न त्वं, चान्धवं चन्धुवर्त्सल । योद्धुमुत्सहसे दूतं, तत् कञ्चित् प्रेपयाधुना ॥ १७९ ॥

वीरमन्यो न मन्येत, तवाज्ञां यदि चानुजः । तदा यदायुधीयानां, बुध्यते तद् विधीयताम् ॥ १८० ॥

इत्यमात्योदिते दूतं, दक्षस्तस्त्रिशिलां प्रति । स वेगेन सुवेगाख्यं, निस्पृष्टार्थं त्रिस्पृष्टवान् ॥ १८१ ॥

अथास्त्वलद्रतिर्वायुरिवायं वेगतोऽगमत् । निवारितोऽपि शकुनैः, सुवेगो दूत्यदक्षिणः ॥ १८२ ॥

निम्नगा-नगर-भ्राम-कान्तार-गिरि-गह्वरान् । सुवेगः स लघूच्छ्रय, बहलीदेशमासदत् ॥ १८३ ॥

श्रीमद्बाहुबलिस्वामियशःसुरभिताननैः । कान्तं वनान्तविश्रान्तैः, क्रीडन्नोपाङ्गनैर्गणैः ॥ १८४ ॥

गायन्तीमिश्रित्राणि, श्रीयुगादिजिनेशितुः । नन्दनादेत्य दैत्यारिस्त्रीभिः सान्द्रीकृतद्रुमम् ॥ १८५ ॥

अलङ्कारप्रभाभिन्नतमिश्रासु दिनेष्विव । तमिश्रास्वपि पान्यस्त्रीपाणिन्धमभवत्पथम् ॥ १८६ ॥

उपेत्य स्वर्गिणां स्वर्गाद्भ्रूतश्रीदिदृक्षया । हृष्टानामद्भुतैर्भोगैर्दुस्त्यजीभूतभूतलम् ॥ १८७ ॥

॥ पञ्चमिः कुलकम् ॥

असावासाद्य तं देशमपूर्वाद्भुतवैभवम् । जन्मान्तरमिव प्राप्तः, कृत्यं विस्मृतवानिव ॥ १८८ ॥

अथ तक्षशिलां बाहुबलिबाहुबलोजिताम् । नगरीं स गरीयस्याः, सम्पदः पदमासदत् ॥ १८९ ॥

पश्यन्नस्यामसौ पुर्यां, वैभवं भुवनाद्भुतम् । उन्मुखो ददृशे लोकैर्विक्रीतेभ्य इवोद्धृतः ॥ १९० ॥

क्षणं प्राप्य नृसिंहस्य, सिंहद्वारं महीभुजः । तस्यौ रथादथोत्तीर्य, स्मरन्निव स वाचिकम् ॥ १९१ ॥

गच्छन्नथाप्रतश्चक्रिप्रताप इव मूर्तिमान् । तस्यौ राजकुलद्वारि, वारितो वेत्रिभिः क्षणम् ॥ १९२ ॥

अथ बाहुबलेराज्ञां, द्वाःस्थेनासाद्य सादरम् । प्रावेश्यत सुवेगोऽयं, सहर्षः पर्यदन्तरे ॥ १९३ ॥

स सभान्तः सभासद्भिः, कचिन्नीलाशमकुट्टिमे । जलभीत्योद्धरन् वासः, सहासमवलोकितः ॥ १९४ ॥

आकाशस्फटिकस्तम्भस्वलितान्नतया कचित् । अन्यत्रापि चचारासौ, हस्तैर्न्यस्तैः पुरः पुरः ॥ १९५ ॥

रत्नस्तम्भसमालम्बिप्रतिविम्बमवेक्ष्य सः । कृच्छ्रेण जज्ञे विशोऽपि, तत्त्वतः पृथिवीपतिम् ॥ १९६ ॥

नमस्कृत्य नृपं पुञ्जीभूतहारः स भूतले । विशिष्टो विष्टरे वेत्रिनिर्दिष्टे स निविष्टवान् ॥ १९७ ॥

मुस्ताब्जविलसद्वाणी, रणभूपुरहारिणीम् । उज्जगर गिरं कर्णयुधां स वसुधाधवः ॥ १९८ ॥

कचित् कुशलमार्यस्य, कचित् कुशलमी प्रजा ? । कुशली कच्चिदार्यस्य, सेनान्यादिपरिच्छदः ? ॥ १९९ ॥

स पदस्वण्डं क्षमासण्डमास्वण्डलपराक्रमः । साधयन्न कचित् कचिदार्यः प्राप परामवम् ? ॥ २०० ॥

आवर्जिता जिताः कच्चिदार्येण जगतीभुजः । यथाऽन्वहं बहन्तस्तामाज्ञां न स्युर्विपादिनः ? ॥ २०१ ॥

समं जनानुरागेण, स्पर्धया वृद्धिगामिनः । आर्यस्य धर्म-कामा-धर्मा, न बाधन्ते परस्परम् ? ॥ २०२ ॥

१ 'स्वलः संता० पला० ॥ २ 'व्योदितेर्दूतं संता० ॥ ३ 'गो दौत्यद्' संता० ॥

४ 'नाजनैः संता० पला० ॥

इत्युक्त्वाऽवस्थिते राज्ञि, दूतः सद्भूतमत्रवीत् । कस्यस्य कुशलप्रश्नः?, कुशलं जगतोऽपि यः ॥ २०३ ॥
 कस्तस्मिन् सैन्यलेदोऽपि, देशे चाकुशलक्रमः? । यस्मिन् सुरकृतोपास्तिः, शास्तिकृद् बान्धवस्तव ॥ २०४ ॥
 तिष्ठत पुरतः कश्चिद्, दिग्जैत्रे तत्र शत्रवः? । अर्कं विक्रामति ध्वान्तविक्रमः क्रमतां कुतः? ॥ २०५ ॥
 अनेकैः सममेकाऽपि, नानादेशैर्निवेशिभिः । तस्याज्ञा मान्यते मूर्ध्नि, विधेरिच्छेव जन्मिभिः ॥ २०६ ॥
 मृमुजस्तस्य पाद्भुष्योपाय-शक्तित्रयादयः । फलन्ति चिन्तितैरर्थैः, साक्षात् कल्पद्रुमा इव ॥ २०७ ॥
 निर्वाधमेव सेवन्ते, पुरुषार्थोत्सवोऽपि तम् । विमाणा इव सन्ध्यायाः, दिवसं भास्वरोदयम् ॥ २०८ ॥
 नृपैर्लाटिकीमृतैः, सेवितोऽपि परैः परम् । नै मोदते स दूरस्थानपश्यन्ननुजान् निजान् ॥ २०९ ॥
 सत्यामपि स्यान्नो यस्यां, बान्धवानां विलोकनम् । श्रियं सारामिमां कारानुकारां गणयत्ययम् ॥ २१० ॥
 विजित्य जगतीमस्य, विनीतायामुपेयुषः । सम्बन्धिभिः सुहृद्भिश्च, चक्रे चर्कित्तोत्सवः ॥ २११ ॥
 तवाग्रजन्मनस्तस्मिन्नस्तवे पृथिवीमुजः । लक्ष्मी-जीवितरक्षार्थं, के स्वयं न समाययुः? ॥ २१२ ॥
 अनायातानयं ज्ञात्वा, महे द्वादशवार्षिके । किलाऽऽकारयितुं आतून्, प्रेषयामास पूरूपान् ॥ २१३ ॥
 विकल्पानरूपसङ्कराः, किमप्येते सुमेधसः । आगत्य तातपादान्ते, दान्तात्मानो व्रतं व्यधुः ॥ २१४ ॥
 तदयं तद्वियोगार्तिगर्तसम्पातकातरः । समागत्य समुद्धतुं, साम्प्रतं तव साम्प्रतम् ॥ २१५ ॥
 यद्यपि आतृभावेन, त्वं पुरा न समागमः । वक्तव्यमथा तथाऽप्येष, सर्वथा दुर्मुखो जनः ॥ २१६ ॥
 तत् स्वयं हर्षसोत्कर्षदृष्टिर्पायूपवृष्टिभिः । द्विजिह्वप्रभवद्वोपमोपः कर्तुं तवोचितः ॥ २१७ ॥
 स स्वयं दान-सम्मानपूर्तिार्थिमनोरथः । त्वत्प्रणामान्न नामान्यज्जगन्मान्यः समीहते ॥ २१८ ॥
 धीरा न चित्ते विचेष्टं, चेष्टन्ते किन्तु तेजसे । मुक्तापङ्क्तिष्विषया हन्ति, सिंहः किं हस्तिमस्तकम्? ॥ २१९ ॥
 आता ममायं भूमतीं, मास्म मूरिति निर्भयः । राजामाज्ञाधनानां हि, जातेयं कोपयुज्यते? ॥ २२० ॥
 समन्युरथ तं वीरमन्यस्त्वमवमन्यसे । भासि भास्वति तत् तस्मिन्नुद्यत्सद्योत्तपोतवत् ॥ २२१ ॥
 पुत्रस्त्वमपि नामेयप्रमोर्भरतवत् ततः । कुलप्रमुरसि स्वामिन्, हितं जल्पामि तत् तव ॥ २२२ ॥
 करालगरलः सर्पः, पावकः पवनोद्धतः । प्रमुः प्रौढप्रतापश्च, विश्वास्या न त्रयोऽप्यमी ॥ २२३ ॥
 जीवितव्येन राज्येन, कार्यं तद् विद्यते यदि । तदा रक्षोपघं मूर्ध्नि, धार्यतां आतृशासनम् ॥ २२४ ॥
 नित्यं वितन्यते यत्र, सेवा देवा-ऽमूर्तरपि । भवतो मर्त्यमात्रस्य, सेवायां तत्र का त्रपा? ॥ २२५ ॥
 एवं वदति दूतेऽत्र, सुनन्दानन्दनः स्वयम् । बाहुं विलोकयामास, रोमाञ्चकवचाङ्घ्रितम् ॥ २२६ ॥
 अबोधदधरज्योतिर्मिश्रदन्तांशुदम्भतः । कोपपाटलितां साक्षादिव वाचं धराधवः ॥ २२७ ॥
 ज्यायानयं मम आता, यदीच्छति समागमम् । युक्तं यदेव तातस्य, तुल्यः पूज्यो हि सर्वथा ॥ २२८ ॥
 युक्तं तदपि यत् प्रैषीत्, प्रमुन्ते भरतेश्वरः । आकारणानि बन्धूनां, गुरोः कृत्यमिदं यतः ॥ २२९ ॥
 तेषु तातानुयातेषु, स्वयं यत्त्वेव ते विमुः । तेषां राज्यानि अग्राह, स्नेहोऽयं दूतं नूतनः ॥ २३० ॥
 कनिष्ठैर्विजितो ज्येष्ठः, प्रवादो मास्म भूदयम् । इत्यन्वगुरमी तातं, जितकात्री तदेव किम्? ॥ २३१ ॥
 त्वद्गतां भरतेश्वरं, जित्वा तन्मां विरोधयन् । निष्पन्नं हेम नागेन, नियतं दृष्यत्ययम् ॥ २३२ ॥

१ 'शे च, देशे मता० पाता० ॥ २ 'दानिचास्तिभिः खना० ॥ ३ 'माऽऽमो' पाता० ॥
 ४ 'किमहोत्स' खता० ॥ ५ 'विकल्पानेकम्' इत्यान्, किमप्येते खना० । विकल्पानरूपसङ्करान्,
 विकल्पेते सुमे' पाता० ॥ ६ 'नोदुरः । प्रमुः खता० पाता० ॥

भ्रातृभावादानायाते, निर्भये वा स्वभावतः । किन्तु मर्येव लोकोऽयमवद्वपदनोऽभवत् ? ॥ २३३ ॥
 किं वा यदेव भ्रातृणां, राज्यानि नृपतित्तव । जप्रसे श्वेव वान्तानि, तथा तत्राप्यभ्युदयम् ? ॥ २३४ ॥
 मम प्रसुरसावेव, सेव्यः श्रीनाभिनन्दनः । सुरा-ऽसुरनृपैः क्लृप्तप्रथः प्रथमतीर्थकृत् ॥ २३५ ॥
 पिता गुरुर्वा स्वामी वा, जन्मन्येकत्र जन्मिनाम् । एक एव भवेन्नान्यस्तत् किं तेन करोम्यहम् ? ॥ २३६ ॥
 स मम ज्येष्ठभावेन, प्रणामं यदि लप्स्यते । न प्रमुत्वाभिमानेन, पुनः स्वमेऽपि ते पतिः ॥ २३७ ॥
 यच्च मत्तोऽपि तेजांसि, नाथस्ते नाथते ध्रुवम् । कक्षस्य वह्नितस्तेजोवाञ्छामनुकरोति तत् ॥ २३८ ॥
 ज्ञातेयं कोपयुज्येत, राज्ञां ! मिथ्येति ते वचः । मयि सत्यप्ययं राज्यश्रियं मुक्ते कुतोऽन्यथा ? ॥ २३९ ॥
 ते चान्ये ये दधुर्भास्वत्यस्मिन् खद्योतपोतताम् । अहं तु हन्त ! तस्य स्यामस्तमूधरबन्धुरः ॥ २४० ॥
 त्रैलोक्यपूजितो यस्य, पिता श्रीवृषभप्रभुः । किञ्चायमनुजः शौर्यतृणीकृतजगद्भवः ॥ २४१ ॥
 सुरा-ऽसुर-नरैः सोऽयं, सेव्यो यत् तदिदं कियत् ? ।

इदं वद यदेतस्य, पुरः कोऽयं सुरेश्वरः ? ॥ २४२ ॥ शुभम् ॥

तत्र त्रपाऽस्य सेवायां, करुणा तु ममाद्भुता । लज्जिष्यतेऽसौ मां वीक्ष्य, यत्पुरा खुरलीजितः ॥ २४३ ॥
 पुरा कारासुखं प्राप, यत्रास्मद्भुजपङ्कजे । तत् किं विस्मृतमेतस्य, चाट्टकृष्णाट्टगर्विणः ? ॥ २४४ ॥
 तद् गच्छ त्वं समायातु, स स्वयं भवतः प्रभुः । यथाऽस्य गर्वदुष्कर्मप्रायश्चित्तं करोम्यहम् ॥ २४५ ॥
 दूतोऽथ धैर्यमालम्ब्य, समयः स समागृहात् । निस्ससार समासद्भिः, कृणितार्क्षं विलोकितः ॥ २४६ ॥
 सजीकृतायुधान् वीरान्, शृत्यश्रुत्यानिबोधतान् । पश्यन् सुवेगो वेगेन, निरगान्नपमन्दिरात् ॥ २४७ ॥
 नवः क इव दूतोऽयं, भरतस्य महीभुजः ! किमन्योऽपि नृपोऽज्येष्ठः, स्वामिनोऽस्यैव चान्यवः ॥ २४८ ॥
 केयत्कालं गतः सोऽमृज्जयाय भरतक्षितेः ? । अत्रामुं स कुतः प्रैपीदनुजाकारणेच्छया ? ॥ २४९ ॥

अस्य बन्धो किमुत्कण्ठा ? , न किन्तु प्राभवत्पृष्टा ।

मन्त्रे किं नाखुरप्यस्य, शतशः सन्ति मन्त्रिणः ? ॥ २५० ॥

तैः स किं बलिनं सिंहं, म्वलीकुर्वन् वारितः ? । प्रत्युत प्रेरितोऽमीभिर्वुद्धिः कर्मानुसारिणी ? ॥ २५१ ॥

जितं किं हारयत्येष, परस्वण्डं मण्डलं भुवः ? । जितकाशितया वेत्ति, न मूढः प्रौढिमारमनः ॥ २५२ ॥

इत्थं पथि कथाः शृण्वन्, मिथः पौरमुखोद्भृताः । दूरादुल्लङ्घयामास, सुवेगो नगरीमिमाम् ॥ २५३ ॥

॥ पट्टिः कुलकम् ॥

क्रमेणाथ प्रयातोऽयमटवीं भिल्लसङ्कुलाम् । श्रीबाहुबलिभूपालवत्सैराटविकैर्दृताम् ॥ २५४ ॥

तत्र शार्ङ्गधरान् कौशित्, पशुंस्पर्शपरान् परान् ।

एकानशमायुधानन्यान्, कुन्तदन्तुरिताम्बरान् ॥ २५५ ॥

अयं सूर्वानिवोत्साहान्, श्रीबाहुबलिभूभुजः । भिल्लानालोकयामास, सुवेगः कम्पिताकृतिः ॥ २५६ ॥

अटवीं तामथोल्लङ्घ्य, कथञ्चिदतिभीषणाम् । चक्रिणो देशमासाद्य, स्वं मेने स पुनर्नवम् ॥ २५७ ॥

अपकान्यपि धान्यानि, हृनीत ननु रंहसा । अपूतान्यपि गुप्ताम्, क्षिपत क्षोणिन्वानियु ॥ २५८ ॥

अतिभारसहानुधैः, शकटान् कुरुतोत्कटान् । लभ्य-देयानि सैद्धोच्योचलितुं भवतोद्यताः ॥ २५९ ॥

यस्मान् भरतभूपालमभिषेणयितुं बली । श्रूयतेऽप्युपनो बाहुबलिबाहुबलोन्मदः ॥ २६० ॥

प्रतिक्षेत्रं प्रतिग्रामं, चक्रिदेशनिवासिनाम् । व्याकुलत्वं विलोकयेति, चिन्तयामासिधानसौ ॥ २६१ ॥

॥ कलापकम् ॥

अहो ! विग्रहवार्तेयमस्मत्तो वेगवत्तमा । अग्रे भूत्वा यतः कश्चिन्नागतः श्रूयते त्वसौ ॥ २६२ ॥

अहो ! प्रौढप्रतापत्वं, श्रीचाहुबलिभूभुजः । स्वस्थानस्येऽपि यत् तस्मिन्नस्माकं भयमीदृशम् ॥ २६३ ॥

चिन्तयन्निति सम्प्राप्तो, विनीतायां स नीतिमान् । विज्ञो विज्ञपयामास, यथावल्लपतेः पुरः ॥ २६४ ॥

पटाञ्चलेन चेद् भानुश्छाद्यः स्यात् तरुणच्छविः । यदि ज्वालाकुलो वद्विर्भवेद् ग्राह्यश्च मुष्टिना ॥ २६५ ॥

तवानुजस्तथाप्येष, स्वामिन् ! पदखण्डमूपते ! । उत्कर्षिपौरुषो नान्यैर्जेतुं शक्यः सुरैरपि ॥ २६६ ॥

॥ युग्मम् ॥

श्रुत्वेति भरताधीशः, सोत्साहो मन्त्रिभाषितैः । प्रयाणं कारयामास, पुरीं तद्वृत्तिलां प्रति ॥ २६७ ॥

सम्पन्नपुलका कुन्तैः, स्वित्ना करिमदान्भुभिः । स्वैरं भर्त्रा बलाक्रान्ता, चकम्पे काश्यपी तदा ॥ २६८ ॥

मारुतस्य मुखे धूलि, क्षिपन्तश्चरणोद्धृताम् । वाजिनः परितोऽघावन्, सत्वरः सत्चराजिनः ॥ २६९ ॥

द्विपद्यशोमहश्चन्द्र-भानुच्छादनहेतवे । वहन्तो मेघलेखावत्, खड्गान् वीरास्तदाऽचलन् ॥ २७० ॥

वंशनासास्तुरङ्गाक्षाः, पताकातिलकास्तदा । प्रचेत्तुध्रुक्ताडङ्गा, रथाः सेनाननश्रियः ॥ २७१ ॥

स्थिरामस्थिरयद् वेगात्, तच्चाल बलं तदा । उद्यद्भूलिभरैरिन्धि, गम्भीरमगभीरयत् ॥ २७२ ॥

बहलीदेशसीमानमसमानपराक्रमः । आचक्राम क्रमाच्चकी, वियदेशमिवांशुमान् ॥ २७३ ॥

ज्ञात्वा तत् परिघोचालबाहुर्बाहुबलिर्वलम् । प्रेरयामास कल्पान्तोत्पातवात् इबोदधिम् ॥ २७४ ॥

तद्वेरीनलिकायन्त्रप्रेरितैः समिरोर्मिभिः । भटाः प्रदीपितक्रोधवह्यश्चेत्तुरुधकैः ॥ २७५ ॥

नेदुस्तदा रिपुप्राणप्रयाणपटहोपमाः । निःस्वानप्रकराः शब्दैरुदरम्भरयो दिशाम् ॥ २७६ ॥

संसिच्य मदपाथोभिः, संवीज्य श्रुतिमारुतैः । करिणः कम्पयामासुः, शीतार्तामिव मेदिनीम् ॥ २७७ ॥

खनन्ति स्म खुरैः क्षोणि, जबना वाजिराजयः । आक्रप्सुमिव पानीयं, सेनायास्तृप्तिहेतवे ॥ २७८ ॥

तरङ्गैरिव सध्वानैर्बलैर्बाहुबलिस्ततः । महीमाच्छादयामास, कल्पान्तभ्रान्तावद्विबत् ॥ २७९ ॥

उपान्ते चक्रिसेनायाः, सेनामयमवासयत् । प्रातस्तिमिरधोरण्याः, शूरोऽनुरूपमामिव ॥ २८० ॥

गाम्भीर्यं दर्शयन्तोऽपि, तदा सैन्यैः कदर्थिताः । तत्कालं कलयामासुः, कलुपत्वं जलाशयाः ॥ २८१ ॥

स्थूला स्थूलततिस्तेने, तदा गुरुगिरिश्रियम् । तटागलितमातङ्गण्डशैलाऽतिदुर्गमा ॥ २८२ ॥

गुरुडम्बरमौलिस्थिरलकुम्भसमानताम् । रविलिप्सुरिव प्राप, तदाऽस्तगिरिमस्तकम् ॥ २८३ ॥

अस्ताचलपतद्भानुगोलकोच्छलितैरथ । पाथोमिरिव पाथोपिस्तमोभिर्व्यानशे नभः ॥ २८४ ॥

तदाऽर्क-मन्दरक्षोभान्निःसरन्त्या इव श्रियः । उन्ममज्ज मुखाम्भोजमम्भोपेरिन्दुकैतवात् ॥ २८५ ॥

सेनाभटेषु कुर्वन्सु, शस्त्रजागरणोत्सवम् । खड्गं जागरयामास, शशाङ्कोऽप्यङ्ककैतवात् ॥ २८६ ॥

स्तुतिव्रतानामन्योन्यं, वचनाहुतिभिर्भृशम् । दिदीपे नृपयोर्बद्धबोधः क्रोधधनञ्जयः ॥ २८७ ॥

ततस्ततरणोत्साहैः, सैन्ययोरुभयोर्भटैः । रणदेव्याः पुरस्तेने, निद्रैव प्रथमं बलिः ॥ २८८ ॥

बलयोस्तूर्यनिर्घोषैर्भृशं त्रस्तमिवाङ्गतः । दिदृक्षुरथ शीतांशुरगादस्ताद्रिकाननम् ॥ २८९ ॥

ततः पूर्वादिमारुढे, देवे दिवसभर्तरी । रागेणाभ्यागमस्ताभ्यां, चक्राभ्यामुपचक्रमे ॥ २९० ॥

- सुभटः सुभटं हस्ती, हस्तिनं रथिनं रथी । आसदत् सादिनं सादी, बलयोरुभयोरपि ॥ २९१ ॥
- छिन्नाः प्रोङ्गीनकाण्डालीमण्डपेन रवेः कराः । पतिता इव भान्ति स्म, क्षितौ क्षतजकैतवात् ॥ २९२ ॥
- उद्धतधूलिजे ध्वान्ते, द्रष्टुं द्विष्टानिव क्रुधा । धावन्ति स्म भटाः प्रेङ्खन्तुन्तदीपकपाणयः ॥ २९३ ॥
- मुजामृतां मुजादण्डैः, शिरोभिश्च क्षितिच्युतैः । कृतान्तकिङ्कराश्चकुर्दण्ड-कन्दुककौतुकम् ॥ २९४ ॥
- ये तरस्वितया तेरुर्मटाः सङ्गरसागरम् । आसन् रुधिरवाहिन्यस्तेषामप्यतिदुस्तराः ॥ २९५ ॥
- अश्वानामश्ववाराणामप्यङ्गमिलितैर्मिश्रः । शिरोभिः पतितैर्युद्धं, किञ्चाराणामिवैक्ष्यत ॥ २९६ ॥
- दन्तिदन्ताप्रसङ्गदृजन्मा वह्निकणोत्करः । रेजे रजोघनध्वान्तखेलत्खद्योतपोतवत् ॥ २९७ ॥
- प्रस्थानानि सुवाहूनामिव प्रीताः सुरस्त्रियः । भटानां भाविभर्तृणां, स्रजः कण्ठेषु चिक्षिपुः ॥ २९८ ॥
- विभ्रद्भिः शुशुभे खड्गलेसां धूमशिखासखीम् । रुपाऽरुणैर्भटैर्भर्तुर्मूर्तेस्तोऽनलैरिव ॥ २९९ ॥
- अथ बाहुबलेः सैन्यैर्भरतेऽशस्य वाहिनी । कल्लोलिनीशकल्लोलैरिव पश्चाद् व्यधीयत ॥ ३०० ॥
- पुरस्कृतसुपेणोऽथ, रणाय भरतेश्वरः । स्वयं रविरिवोचस्येऽस्येसाराणसारथिः ॥ ३०१ ॥
- युद्धभ्रद्दालमालोक्य, ज्यायांसं आतरं पुरः । तुल्यं बाहुबलिभूपोऽभूदोकः शोक-हर्षयोः ॥ ३०२ ॥
- गृहीतरणदीक्षोऽथ, प्रज्वलन्निव तेजसा । रवेः समः समारोहत्, कुञ्जरं राजकुञ्जरः ॥ ३०३ ॥
- तौ स्वयं जगतीमल्लौ, वीक्ष्य युद्धोद्यतौ तदा । हन्त ! चेतांस्यकम्पन्त, त्रिविष्टपसदामपि ॥ ३०४ ॥
- अथो भरतमभ्येत्य, दत्त्वाऽऽशीर्वादमादरात् । देवा एवमवोचन्त, प्रशान्तं स्वान्तशान्तये ॥ ३०५ ॥
- पद्मखण्डभरतक्षेत्रविजये तव सर्पतः । सम्मुखीनोऽभवत् कश्चिन्न चेन्नामेयनन्दन ! ॥ ३०६ ॥
- दोर्दण्डकण्डूभेदाय, तत् किं नाम महाभुज ! । निजेन बन्धुना सार्धं, युद्धसज्ज ! न लज्जसे ? ॥ ३०७ ॥
- ॥ युगम् ॥
- अथाऽऽह चक्री गीर्वाणाः !, युक्तमेतद् भवद्वचः । किन्तु सम्यग् न जानीथ, बन्धुना रणकारणम् ॥ ३०८ ॥
- न दोःकण्डभरच्छेदबुद्धिर्युद्धे निबन्धनम् । हेतुः किन्तु रथाङ्गस्याप्रवेशः शस्त्रमन्दिरे ॥ ३०९ ॥
- अनुप्रविश्य मां शस्त्रगृहे चकं प्रवेश्य च । पद्मखण्डभरतक्षेत्रपतिर्मूयान्ममानुजः ॥ ३१० ॥
- अनेन वचसा बाहुबलिं बोधयताधुना । यदि युद्धनिषेधाय, युष्माकमयमुद्यमः ॥ ३११ ॥
- अथोचुस्ते पुनर्देवा, यद्यसौ नहि बुध्यते । तथापि नास्त्रैर्योद्धव्यमाज्ञाऽत्र ऋषभप्रभोः ॥ ३१२ ॥
- दृष्टि-चाग्-दण्ड-दोर्दण्डयुद्धैरेव बलाबलम् । युवयोर्ज्ञास्यते किं तदायुधैर्दारुणै रणे ? ॥ ३१३ ॥
- ओमित्युक्तवति क्षमापे, ततो जग्मुर्दिवोकसः । नृपं बाहुबलिं भूर्तमिव वीररसं प्रति ॥ ३१४ ॥
- जनेत्याशिपमुद्गार्मी, दत्त्वा प्रीतेन चेतसा । सुधामधुमुचा वाचा, प्राहुर्बाहुबलिं सुराः ॥ ३१५ ॥
- ज्यायानयं नयोत्सं !, किं न सत्क्रियते त्वया ? । संरम्मः किमयं वीर !, भरतं प्रति सम्प्रति ! ॥ ३१६ ॥
- जेया रागादयस्तावद्, ये युगादिजिनेशितुः । तदङ्गजस्य ते तात !, पोपस्तेषां किमु क्षमः ? ॥ ३१७ ॥
- नतिमात्रेण यत् तोषं, भजत्येव तवाम्रजः । कथङ्कारं तमाराध्य, नात्मसात् कुरूपे क्षमाम् ? ॥ ३१८ ॥
- अथ बाहुबलिः प्राह, सुरान् गम्भीरया गिरा । इत्थं कथमविज्ञातवस्तुतत्त्वैरिवोच्यते ? ॥ ३१९ ॥
- यद्यसौ भ्रातृभावेन, मत्तः सत्कारमिच्छति । युक्तं तदेव यत् तातसम एव ममाग्रजः ॥ ३२० ॥
- परं प्रौढप्रतापत्व्याञ्जितकाशितया तया । आक्रम्य नमयेद् यन्मां, न तदेतदहं सद्दे ॥ ३२१ ॥

वेवस्वदश्ववित्रासी, शशिसारङ्गमङ्कृतम् । चक्रिणा सिंहनादोऽथ, लोडितः क्रोडिताम्बरः ॥ ३५३ ॥	॥ ३५३ ॥
वमत्कारिणि विश्वानां, विरते भरतध्वनौ । सिंहनादो महान् बाहुबलिनो व्यानशे दिशः ॥ ३५४ ॥	॥ ३५४ ॥
स्रयाब्दगर्जिसंवादे, नादे तस्मिन् विसर्पति । अमूदकालकल्पान्तशङ्कातङ्कातुरं जगत् ॥ ३५५ ॥	॥ ३५५ ॥
मुञ्चत्यर्षतलण्डेन, क्षुम्भदम्भोधिनाऽधिकम् । विजिम्बे तेन शब्देन, भूयो भरतभूपतिः ॥ ३५६ ॥	॥ ३५६ ॥
अथ हस्तप्रहारेण, रणं निश्चित्य दुर्मदौ । तावपासरतां शक्तिधन्यौ वन्यौ गजाविव ॥ ३५७ ॥	॥ ३५७ ॥
भरतेनाऽऽहतः प्राणपुष्ट्या मुष्ट्याऽथ मूर्धनि । क्षणं बाहुबलिध्वान्तैर्वेधे रविरिवाम्बुदैः ॥ ३५८ ॥	॥ ३५८ ॥
सद्बुचस्येव कौलीनं, मुनेर्मन्युरिव क्षणात् । ययौ शत्रुधरस्येव, राहुर्बाहुबलेस्तमः ॥ ३५९ ॥	॥ ३५९ ॥
ततो बाहुबलेर्मुष्टिवज्रपातेन ताडितः । पपात शैलवचक्री, समं सैन्यमनोरथैः ॥ ३६० ॥	॥ ३६० ॥
बन्धुना चन्दनस्यन्दैः, सिक्तश्चन्द्रकैरिव । कैरवाकरवन्मूर्च्छामथासुञ्चत चक्रभृत् ॥ ३६१ ॥	॥ ३६१ ॥
निश्चित्याथ प्रचण्डेन, दण्डेन समरोत्सवम् । अघावतामुभौ भीष्मौ, घृतदण्डौ यमाविव ॥ ३६२ ॥	॥ ३६२ ॥
ततः शिरसि दण्डेन, हतो भरतभूसुजा । सुनन्दासुरराजानु, ममज्ज भुवि कीलवत् ॥ ३६३ ॥	॥ ३६३ ॥
अथ ममौ क्रमौ तस्माद्, मृतलात् पङ्किलादिव । लीलयैव क्रमेणायमुद्धार धराधवः ॥ ३६४ ॥	॥ ३६४ ॥
तद् बाहुबलिना मौलौ, दण्डेन भरतो हतः । ममज्ज लज्जयेवोच्चैराकण्ठमवनीतले ॥ ३६५ ॥	॥ ३६५ ॥
बभूव क्षितिमग्नस्य, चक्रिणः स्फुटमाननम् । शोकश्यामं निजयशःशशिग्रासेन राहुवत् ॥ ३६६ ॥	॥ ३६६ ॥
मनो गतादथाकर्षि, चक्री कोहालिभिर्मटैः । उत्तमर्णैरिव प्रत्तदेयचित्तोऽवमर्णकः ॥ ३६७ ॥	॥ ३६७ ॥
आससाद् विपादस्रद्, भरतं परितो जितं । चक्री नाहमसौ चक्री, ध्यायन्तमिति चेतसि ॥ ३६८ ॥	॥ ३६८ ॥
अथाकस्मात् करेऽमुष्य, चक्रित्वान्तिमितये । आरुरोह ज्वलचक्रं, रविबिम्बमिवाम्बरे ॥ ३६९ ॥	॥ ३६९ ॥
तेन पार्श्वगतनोचैश्चक्री चक्रेण सोऽज्वलत् । मार्तण्डमण्डलेनेव, मार्तण्डोपलपर्वतः ॥ ३७० ॥	॥ ३७० ॥
अथ ज्योतिःपथे सुस्थाँस्त्रासयँस्त्रिदिवौकसः । वधाय बन्धोर्भिःशङ्कश्चक्री चक्रं मुमोच तत् ॥ ३७१ ॥	॥ ३७१ ॥
कल्याणशालिनो बाहुबलेर्मैरोरिव व्यधात् । चक्रं प्रदक्षिणाचक्रं, चक्रवान्यवविम्बवत् ॥ ३७२ ॥	॥ ३७२ ॥
गोत्रे न प्रभवत्येव, चक्रमित्यवलिष्ट तत् । अमोघमप्यनिप्पन्नचक्रवर्तिमनोरथम् ॥ ३७३ ॥	॥ ३७३ ॥
सस्मयं भस्मयिष्यामि, सचक्रं चक्रवर्तिनम् । इत्युत्पात्र्य क्रुधा मुष्टिं, सुनन्दाभूरधावत् ॥ ३७४ ॥	॥ ३७४ ॥
गतो वक्त्रं हहा ! चक्रवर्त्यसौ समवर्तिनः । ईदृक् कलकलारावो, यभाराम्बरगह्वरम् ॥ ३७५ ॥	॥ ३७५ ॥
अत्रान्तरे विवेकार्कतेजःशाम्यन्मनस्तमाः । दध्यौ प्रवीरतामानी, मानी नामेयसम्भवः ॥ ३७६ ॥	॥ ३७६ ॥
जगती जिष्णुरप्येव, योधैः क्रोधादिभिर्जितः । तदन्यविजितं जेतुमेतं धिग् ! धिग् ! ममोद्यमम् ॥ ३७७ ॥	॥ ३७७ ॥
सज्जयामि यदि भ्रैतानेतान् जितजगत्रथान् । सत्यं तचनुजन्माऽस्मि, तस्य विश्वप्रभोरहम् ॥ ३७८ ॥	॥ ३७८ ॥
स ध्यात्वैति नवद्वारे, पुरे तेषां सदास्पदे । शिरःपरिसरं दुच्चखान तत् केशकाननम् ॥ ३७९ ॥	॥ ३७९ ॥
निवार्य सर्वव्यापारानसौ निश्चलनिश्चयः । स्वतन्त्रस्तत्र पाना-ऽन्नप्रवेशमरुधत् ततः ॥ ३८० ॥	॥ ३८० ॥
बन्धवो लघवः सर्वे, केवलज्ञानशालिनः । कथं बन्धा मया साक्षाद्, गत्वा तातस्य सन्निधौ ! ॥ ३८१ ॥	॥ ३८१ ॥
सत् प्राप्य केवलज्ञानमिहैवानन्दमन्दिरम् । मूत्वा समः स्वबन्धूनां, गन्ताऽहं तातसंसदि ॥ ३८२ ॥	॥ ३८२ ॥
निश्चित्येति चिरं चित्ते, तत्रैव कृतवान् कृती । कायोत्सर्गविधिं मोहमद्दीपतिजयोर्जितः ॥ ३८३ ॥	॥ ३८३ ॥

तं तथास्थितमालोक्य, बान्धवं वसुधाधवः । विपण्णः कर्मणा स्वेन, वाप्पाविलविलोचनः ॥ ३८४ ॥
 धिगेतच्चक्रवर्तित्वं, बन्धुभिर्विरहो यतः । किं तेन काञ्चनेनापि, येनाऽऽद्यु व्रुटति श्रुतिः? ॥ ३८५ ॥
 मन्ये धन्यमहं काकं, साकं यः स्वजनैर्निजैः । अप्यस्यां बलिमादत्ते, नात्मानं त्यक्तवान्धवम् ॥ ३८६ ॥
 मा निजैर्बन्धुभिः साकं, संविमज्य न भुज्यते । पुंसः श्रियमिमां मेने, विधिर्व्याधिमिव व्यधात् ॥ ३८७ ॥
 इति ध्यायन् विपण्णात्मा, बन्धुमध्यात्मबन्धुरम् । निपत्य पादयोश्चक्री, निजगाद सगद्गदम् ॥ ३८८ ॥
 स्रुस्त्वमेव-तातस्य, नाहं हतकविक्रमः । वक्ष्ये मयि दयालुर्यैः, शमं सोम । समासदः ॥ ३८९ ॥
 हतकोऽहं पुरा मुक्तः, समग्रैरपि बन्धुभिः । एकं त्वमपि मुञ्चन् मां, तात । मा कृपणं कृष्याः ॥ ३९० ॥
 तात । राज्यमिदं पातु, ताततुल्यगुणो भवान् । चक्रवर्त्यपि वर्तिष्ये, तवाहं वाहनोपमः ॥ ३९१ ॥
 स्वचेष्टितामिसन्तप्ते, मुञ्च बागमृतच्छटाम् । मयि प्रलपति आतर, दयाकर । दयां कुरु ॥ ३९२ ॥
 बदक्षिति नतश्चक्री, सचिवैरुच्यते स्म सः । नाथ ! बाहुबलिः सोऽयं, न वक्ता निश्चितव्रतः ॥ ३९३ ॥
 इति तद्बचनैश्चक्री, जानन् बान्धवनिश्चयम् । उन्मुक्तः साश्रुदृक् पादन्यस्तहस्तोऽवदत् पुनः ॥ ३९४ ॥

न चेद्दास्यसि तन्मा दा, वाचं वाचंयमाग्रणीः । ।

किं प्रसन्नाक्षिदानेऽपि, काऽपि स्यादवकीर्णता ? ॥ ३९५ ॥

अथ तुष्टिसुधावृष्ट्या, दृष्ट्वा किञ्चिन्मुनीन्धरः । अपश्यद् भरतं हर्षोदञ्चिरोमाञ्चकञ्चुकम् ॥ ३९६ ॥

अथ नेत्राम्बुसम्पातनिर्घाती क्षमिनः क्रमौ । केशपाशेन सम्मार्ज्यं, निर्ययौ भरतेश्वरः ॥ ३९७ ॥

ततः सोमयशाः सोमयशा बाहुबलेः सुतः । स्वयं तक्षशिलाराज्ये, भरतेनाभ्यपिच्यत ॥ ३९८ ॥

ततः समं समप्रेण, बलेन बलिनांवरः । ययावयोर्ध्यां चक्रं च, विवेशासुधवेशमनि ॥ ३९९ ॥

इति जितपुरहृतः पुण्यसंहृतसम्प-

त्परिचयचयमास्वद्भाग्यसौभाग्यलक्ष्मीः ।

अनिष्ठचलितचेलोत्सेधमेध्यामयोर्ध्या-

मविशदविशदात्मा बन्धुभिर्विप्रयोगात्

॥ ४०० ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसहपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीभरतदिग्विजय-
 पाह्लपलिब्रतवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः समाप्तः ॥

भिजगति यशसस्ते तस्य विस्तारभाजः,

कथमिव महिमानं मूढे यस्तुपाल ! ? ।

सपदि यदनुभावस्फारितस्फीतमूर्ति-

विधुरगिलदराति राहुमाहुस्तमद्गम् ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् ४०४ ॥ उभयम् १३४९ ॥

पञ्चमः सर्गः ।

इतश्च सत्त्वावष्टम्भनिस्तरङ्गीकृताकृतिः । तस्थौ बाहुबलिध्यानवद्भनिश्चलनिश्चयः	॥ १ ॥
ततः क्षमामृतां नाथे, तत्र त्रैलोक्यजित्वरे । क्रुधा हैमनवातास्रं, हिमालय इवायुचत्	॥ २ ॥
ज्वलद्भयानामलध्वस्तजाह्वज्वरविजृम्भिते । तस्मिन् हेमन्तमाहात्म्यं, तदेतन्मोघतां गतम्	॥ ३ ॥
स्वनामधेयचौराणां, तपसां वासदायिनः । बाधामाघातुमेतस्य, माघमासः समासदत्	॥ ४ ॥
लोहं वज्रे खलः साधौ, ग्रीष्मकाल इवोदधौ ।	
दधौ तपोनिधौ तस्मिन्, शिशिरः फल्गु बल्गितम्	॥ ५ ॥
चक्रिणाऽप्यजितं बाहुबलिं जेतुमिवोत्सुकः । पुष्पमासं पुरश्चक्रे, पुष्पेपुस्त्रिजगज्जयी	॥ ६ ॥
अमद्भ्रमरधूमाल्यैः, किंशुकाऽशोक-चम्पकैः । मधुः कुसुमवाणस्य, ज्वलनास्रनिर्भैर्बभौ	॥ ७ ॥
जितमोहमहीनाथे, तस्मिन् मथितमन्मथे । मधोः किं नाम कुर्वन्तु, सायकाः शीर्षनायकाः ?	॥ ८ ॥
अजितेऽथ स्मरेणास्मिन्, मुनौ चैक्रिविजित्वरे ।	
भीष्मो ग्रीष्मो दयाञ्चक्रे, चक्रबन्धुः पराक्रमम्	॥ ९ ॥
करानथ किरत्यर्के, खादिराङ्गारदारुणान् । अमृद् बाहुबलिः कामं, प्रशमामृतवैरिदः	॥ १० ॥
जगज्जनानुरागेण, स्फूर्जतेव समन्ततः । मुनिरासीत् किलाऽऽताम्रो, न पुनस्तपनातपात्	॥ ११ ॥
पश्यन्नस्य तपस्तीव्रमाभेयास्रमिवोदितम् । रविरुल्लासयामास, जलदास्रं तपात्यये	॥ १२ ॥
चक्रिदण्डनिपातं यस्तृणायापि न मन्यते । प्रभवन्तु कुतस्तस्मिन्, धारादण्डाः पयोयुचाम् ?	॥ १३ ॥
ऊढप्रतिज्ञाभारोऽयं, न वोढुं शक्यते मया । इतीव पन्नगेन्द्रेण, प्रेरिताः फणिनां गणाः	॥ १४ ॥
रसातलोद्गताः श्यामाः, कुटिलैर्भ्रान्तिशालिनः । दधुः सर्वाङ्गमुल्लास्य, तं लताततिकैतवात्	॥ १५ ॥
	॥ सुग्मम् ॥
शिलीमुखगणैर्वाणासनान्तर्विनियोजितैः । तस्य क्षोभाय संरम्भमथाऽऽरेमे घनात्ययः	॥ १६ ॥
अथ सत्त्वाद्भुतेनास्य, जलैरप्यमलाशयैः । अहासि शरदि प्रीतैर्विक्रवरसुखाम्बुजैः	॥ १७ ॥
शुक्लध्यानेऽमुनाऽऽरब्धे, अष्टकेकिच्छदच्छलात् । शेषध्यानमहांसीव, महीपांठे शुचाऽऽल्लत्	॥ १८ ॥
मुनेर्यशः-प्रतापाम्यामिव नैर्मन्यमर्जितम् । क्रमादम्बुदमुकेन्दु-मानुमन्मण्डलच्छलात्	॥ १९ ॥
अथ सम्प्रेषिते ब्राह्मी-सुन्दर्यैः नामिषुनुना । ज्ञानाधीशप्रवेशार्हतन्मनःसौघशुद्धये	॥ २० ॥
कुञ्जरादुचर आतम्, वाच्यमेतदिति मधुः । शिखां ददौ तयोर्यान्त्योर्ज्ञानश्रीकृष्टिमघ्नवत्	॥ २१ ॥
स्यानं तदय ते याते, न मुनीशमपश्यताम् । दृष्टो गुस्मस्तु बलीनां, सोच्छ्वासः पुरुषाकृतिः	॥ २२ ॥
तत्र सम्भाव्य तं ताम्यामुक्त्वां शुश्राव तां गिरम् । पार्श्वस्थयुष्मकैवत्यलक्ष्मीकर्णैर्बयां मुनिः	॥ २३ ॥

आतरुचर मातङ्गादित्याकर्ण्य तयोर्वचः । चिन्ताचान्तमतिभ्रान्तस्तस्थिवान् स मुनिश्चिरम् ॥ २४ ॥
 शब्दोऽयं नियतं ब्राह्मी-सुन्दर्योः श्रुतिसुन्दरः । भाषेते चानृतं नैते, न चारूढोऽस्मि हस्तिनम् ॥ २५ ॥
 विकल्पं कल्पयन्नेवं, दध्यौ वन्दे लघून् न यत् ।
 मानोऽयमेव मे हस्ती, तत्राऽऽरूढोऽस्मि षिग् ! जडः ॥ २६ ॥
 सत्यं मत्वेति तातेन, दयां मयि वितन्वता । त्रतिन्यौ प्रतिबोधाय, प्रेषिते शीलसद्गनी ॥ २७ ॥
 केवलज्ञानिनो बन्धून्, लघून्पि गुणाधिकान् । करिष्ये तदहं मूर्ध्नि, पुष्पस्तोमानिबामलान् ॥ २८ ॥
 ध्यात्वेति पादमुद्यम्य, भिन्ने मानमतङ्गजे । अलाभि मुनिसिंहेन, केवलं मौक्तिकं फलम् ॥ २९ ॥
 मानेऽथ सर्वथा मुक्ते, स्फुरन्त्या केवलश्रिया । आश्लिष्टस्य तदा तस्य, विलीनं मनसा रसात् ॥ ३० ॥
 दिवि दुन्दुभ्यो नेदुरभवन् पुष्पवृष्टयः । प्रासास्तं वन्दितुं भक्तिभासुराश्च सुरा-ऽसुराः ॥ ३१ ॥
 अथो परिवृतः श्रीमान्, सुरसार्धर्महामुनिः । जगदीशस्य समवसरणं प्राप पापभित् ॥ ३२ ॥
 प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य, गत्वा केवलिपर्षदि । उपाविशन्मुनिर्मुक्तालतायामिव नायकः ॥ ३३ ॥
 औरुरोहान्यदा स्वामी, स्पष्टमष्टापदाचलम् । समं मुनीन्द्रैः पूर्वाद्रि, नक्षत्रैरिव चन्द्रमाः ॥ ३४ ॥
 त्रिविष्टपसदस्तत्र, विद्युर्दशनासदः । प्रमुश्चतुर्मुखीगूय, तस्मिन् धर्ममुपादिशत् ॥ ३५ ॥
 ततः समं समायातौ, भरतेश-सुरेश्वरौ । निन्यतुः कर्णपूरत्वं, विमोर्वचनपङ्क्तवान् ॥ ३६ ॥
 देशनान्ते ततश्चक्री, बन्धूनालोक्य वत्सलः । तेषां भोगविभागाय, जिनराजं व्यजिज्ञपत् ॥ ३७ ॥
 अथाऽऽदिशजिनाधीशो, भरतक्षमापतिं प्रति । भोगानभिलपन्त्येते, किमभङ्गुरसङ्गराः ? ॥ ३८ ॥
 आनाय्य न्याय्यवित् क्षोणीपती रसवतीमथ । हेतवे निजबन्धूनामन्धूनां प्रशामाभसः ॥ ३९ ॥
 विज्ञो विज्ञपयामास, सानन्दो नाभिनन्दनम् ।
 भोजनायाऽऽदिश स्वामिन् !, शमिनो बान्धवानिति ॥ ४० ॥ युग्मम् ॥
 आदिदेशाथ तीर्थेशः, कारितं कल्पते न यत् । मुञ्जते तत् कुतो ज्ञानबन्धुरास्तव बन्धवः ? ॥ ४१ ॥
 पुनर्विज्ञपयामास, नृपस्तर्हि जगत्प्रभो ! । स्वामिन्नकारितालाय, प्रेष्यन्तां मद्ब्रह्महानमी ॥ ४२ ॥
 तमादिदेश तीर्थेशो, यथार्थमथ पार्थिवम् । राजन् ! न कल्पते राजपिण्डः श्रमभृतामिति ॥ ४३ ॥
 नरेन्द्रेऽस्मिन् जिनेन्द्रेण, निपिद्धे सर्वधेत्यथ । पराभवमवन्मानम्भानिदयामलितानने ॥ ४४ ॥
 माऽसौ खेदस्य पात्रं, भूदित्यवेत्य मरुत्वता । अवग्रहभिदाः पृष्टः, स्पष्टमूचे जगद्गुरुः ॥ ४५ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 शक्रस्य चक्रिणो राज्ञः, स्थानेशस्य गुरोरिति । पञ्चघाऽवग्रहो भावात्, पञ्चानामपि पुण्यकृत् ॥ ४६ ॥
 अथ शक्रः प्रणम्याऽऽह, प्रभो ! क्षेत्रेऽत्र भारते । मया वासाय साधूनां, प्रदत्तोऽयमवग्रहः ॥ ४७ ॥
 आकर्ण्य भरतोऽपीति, प्रीतो नत्वा जगद्गुरुम् । अनुजज्ञे निवासाय, साधूनां भारतीं भुवम् ॥ ४८ ॥
 अथापृच्छन्महीमर्ता, बुभुत्तरं संसम्मदः । देयं कस्यान्नमानीतमिदमेवं निवेचताम् ॥ ४९ ॥
 गुणाधिकेषु कर्तव्या, पूजेत्युक्ते विडौजसा ।
 साधून् विना गुणी क्वोऽस्ति, मत्तोऽपीति व्यचिन्तयत् ॥ ५० ॥
 ज्ञातं सन्तितरां सन्तः, श्रावका मद्गुणाधिकाः । तेभ्यः पूजा विधेयेति, निश्चयं भरतो व्यधात् ॥ ५१ ॥

अथ प्रणम्य तीर्थेशं, ययौ दिवि दिवस्पतिः । भरतस्तु विनीतायां, पुर्यां धुर्यो मनस्विनाम् ॥ ५२ ॥	
अन्यतो विजहाराथं, प्रभुरष्टापदाचलात् ।	
निर्दम्भं लम्भयन् लक्ष्मीं, पुराम्भोजानि भानुवत् ॥ ५३ ॥	
भरतोऽपि रतो धर्मे, श्राद्धानाह्वय भूरिशः । इदं जगाद भोक्तव्यं, भवद्विर्मम मन्दिरे ॥ ५४ ॥	
क्रियासु कृपिसुख्यासु, कार्यं चेतोऽपि न क्वचित् । भवद्विः केवलं भाव्यं, धर्मकर्मैककर्मैः ॥ ५५ ॥	
इदं च पाठ्यं निःशाठ्यं, भोजनान्ते भेदप्रतः । वैर्तते मीर्भवान् जिग्ये, ततो मा हन मा हन ॥ ५६ ॥	
मत्वेदमथ ते श्राद्धा, भवने तस्य भुञ्जते । पठन्ति च वचस्तत् ते, सम्मोहगरगरुडम् ॥ ५७ ॥	
प्रमादी भेदिनीशोऽपि, ममो रतिमहानदे । नित्यमाकर्ष्य तद् वाक्यं, विचिन्तयति किञ्चन ॥ ५८ ॥	
अहं केन जितो? ज्ञातं, कथायैस्तेभ्य एव मीः । वैर्तते दुर्धरा तेन, न धात्याः प्राणिनो मया ॥ ५९ ॥	
नित्यं ते स्मारयन्तीति, नीतिशक्राय चक्रिणे । विरागसागरोह्लासनिशाकरनिभं वचः ॥ ६० ॥	
प्रमादपादपाकीर्णं, तस्मिन् भरतभूभृति । पावनैस्तद्विरां पूरैर्धर्मध्यानानलोऽज्वलत् ॥ ६१ ॥	
श्राद्धा-श्राद्धाविवेकज्ञैस्तदाऽप्यक्षैर्निवेदिते । चैक्री चक्रे परीक्षां तदणु-शिक्षा-गुणव्रतैः ॥ ६२ ॥	
श्रावकाणां तदा चक्रे, निर्व्यूढानां परीक्षणे । रेखात्रयं स काकिण्या, रत्नत्रितयसूचकम् ॥ ६३ ॥	
स्वाध्यायहेतवे तेषां, वेदानार्यान् नृपार्यमा । स चकार परार्था हि, प्रवृत्तिः स्यान्महात्मनाम् ॥ ६४ ॥	
अथान्तरेऽस्य तीर्थस्य, व्यवच्छेदे कदाग्रहात् । अनार्यत्वममी मोहान्मिध्यात्वं च प्रपेदिरे ॥ ६५ ॥	
इतश्च भगवानष्टापदमापदमहंसात् । आययाविति विज्ञाय, वन्दितुं गतवान् नृपः ॥ ६६ ॥	
नत्वा तत्र जगन्नाथं, प्राञ्जलिर्जगतीपतिः । कथां शलाकापुरुषत्रिपष्टेरपि सोऽशृणोत् ॥ ६७ ॥	
अथ विज्ञपयामास, स्वामिनं भरतेश्वरः ।	
अस्यां सभायां कोऽप्यस्ति, प्रभो ! भावी समस्त्वया ? ॥ ६८ ॥	
अथ प्रथमतीर्थेशः, प्रोवाच भरतेश्वरम् । यस्त्वत्पुत्रोऽग्रहीद्दीक्षां मरीचिर्मत्पुरः पुरा ॥ ६९ ॥	
स दीक्षाभारमुद्वोढुमशक्तः सुखलालसः । छत्रमावारकं विभ्रत्, कर्म मूर्च्छिमात्मनः ॥ ७० ॥	
सकपायोऽहमित्युच्चैः, कपायवसनान्वितः । त्रिदण्डदण्डितश्चाहमिति दण्डत्रयं वहन् ॥ ७१ ॥	
न स्वभावसुगन्धोऽहमिति श्रीस्रण्डमण्डितः । पारिव्राज्यं किलाऽऽदत्त, नोल्लङ्घ्या भवितव्यता ॥ ७२ ॥	
॥ विशेषकम् ॥	
ततोऽनुपदिकोऽस्माकं, विहरन्नेप भूपते ! । नवीनरुचिभिलोकैः, पृष्टो धर्ममवोचत ॥ ७३ ॥	
महाव्रतानि पञ्च स्युः, श्रमणानां महात्मनाम् ।	
मुँल्यो मोक्षस्य मार्गोऽयमशक्तौ श्रावको भवेत् ॥ ७४ ॥	
अणुव्रतानि पञ्च स्युः, सप्त शिक्षाव्रतानि च । श्राद्धेन पालनीयानि, यदीच्छाऽनुपमे सुखे ॥ ७५ ॥	
प्रतिबुद्ध्याथ तन्मध्यात्, संसारोद्वेगशालिनः । श्राद्धानामथ साधूनामयाचन्त व्रतानि ये ॥ ७६ ॥	
स तानाह ततानाहमशक्तो हीहशे व्रते । पारिव्राज्यमिदं मन्दमतिस्तद् गच्छत प्रसुम् ॥ ७७ ॥	

१ भूयसः संता० पाता० ॥ २ ममाग्रं पाता० ॥ ३ वर्धते संता० पाता० ॥ ४ वर्धते संता० पाता० ॥ ५ अणु-शिक्षाव्रतैश्चक्रे, परीक्षां भरतोऽन्यदा इतिरूपमुत्तरार्धं पाता० ॥ ६ रताधिपम् संता० पाता० ॥ ७ मुमुक्षोर्मोक्षमार्गो संता० ॥

यथोचितमथो चक्रुममित्य भवभीरवः । जनास्ते यत्प्रवृत्तिः स्याद्, यथा स्वार्थमिहार्थिनाम् ॥ ७८ ॥
 एवं विहरमाणोऽयमस्माभिः सह सम्प्रति । इतः स भवतः पुत्रो, धर्मध्यानमना मुनिः ॥ ७९ ॥
 सुरा-सुरेशिरःश्रेणिमणिभासुरितकमः । भावी मम समानश्रीश्चतुर्विंशो जिनेश्वरः ॥ ८० ॥ युग्मम् ॥
 भरतोऽथ समुत्थाय, मरीचिं निकषा गतः । एनं प्रदक्षिणीकृत्य, नमश्चक्रे कृताञ्जलिः ॥ ८१ ॥
 उक्तवाँश्च न ते पारिव्राज्यमेतन्न जन्म च । किन्तु यत् तीर्थकृत्वं ते, भावि तद् वन्द्यते मया ॥ ८२ ॥
 भगवन्तमथो नत्वा, गतवान् भरतेश्वरः । विजहार च तीर्थेशोऽन्यतो वायुरिवास्त्वलन् ॥ ८३ ॥
 अथ लोकस्य दुःकर्मशत्रुच्छेदाय तीर्थकृत् । पुनानः पृथिवीं पादैः, शत्रुञ्जयगिरिं ययौ ॥ ८४ ॥
 तं विलोक्य त्रिलोक्यन्तर्द्धर्मस्योच्चैः क्षमाभृतः । दुर्गप्रायगिरिं मेने, मुनीन्द्रो निरुपद्रवम् ॥ ८५ ॥
 अथ प्रथमसर्वज्ञः, स विज्ञाय जगद्गुरुः । नेगेन्द्रमिह माहात्म्यनिधानमिव पिण्डितम् ॥ ८६ ॥
 तमारोहन्महामोहद्रोहाय परमेश्वरः । शत्रुवित्रासनायेव, कुञ्जरं वीरकुञ्जरः ॥ ८७ ॥ युग्मम् ॥
 मुनयः पुण्डरीकाद्याः, सहैवाऽऽरुरुहुर्गिरिम् । सोपानमिव निर्वाणसौधस्यात्यन्तमुत्सुकाः ॥ ८८ ॥
 यमौ स तं समारूढः, शैलं त्रैलोक्यनायकः । मुक्तिद्वीपमिव प्रासस्ततीत्वां संसारवारिधिम् ॥ ८९ ॥
 पिङ्गः प्रभोः प्रभाभारैः, कीर्णः कुसुमवृष्टिभिः । ताराभाराकुलस्वर्गशैललीलामगाद् गिरिः ॥ ९० ॥
 पवित्रयति मूर्धानं, तदा त्रिजगतीगुरौ । प्रभावप्रणमद्द्रक्षुजाप्रैर्नृत्यति स्म सः ॥ ९१ ॥
 प्रमुष्ट्या सुधावृष्ट्या, पुनः प्रारूढपक्षतिः । अभितः स समारोहल्लोललोकनिभादभात् ॥ ९२ ॥
 विबुधास्त्रिविधास्तूर्ण, देवं सेवितुमाययुः । स्वस्थानस्या निरायासं, ज्योतिष्कास्तु सिपेविरे ॥ ९३ ॥
 जन्तूनां पापभीतानां, दुर्गभूतस्य भूभृतः । मौलौ वप्रत्रयं रत्न-स्वर्ण-रूप्यैः सुरा व्यधुः ॥ ९४ ॥
 प्राकारद्वारदम्भेन, सज्जितानि कुतहलात् । दिग्धूमिर्मुलानीव, स्मेराणि जिनमीक्षितुम् ॥ ९५ ॥
 सर्वतः पर्वतेष्वेकः, पवित्रोऽहमिति ब्रुवन् । अशोकानोकहव्याजादयमूर्द्धं व्यधाद् भुजम् ॥ ९६ ॥
 माहात्म्येन महीप्रेषु, गिरिर्गुरुरसाविति । रत्नसिंहासनव्याजादस्योष्णीपं व्यधुः सुराः ॥ ९७ ॥
 चतुर्मूर्तिभूतस्तत्र, स्थितस्याऽऽस्येन्दुभिर्विमोः । स जज्ञे पर्वतः पूर्वः, सर्वासामप्यसौ दिशाम् ॥ ९८ ॥
 तद्देशानां समारेभे, स मारेभैककेसरी । विभुर्भविकलोकानां, कर्णाभृतकिरा गिरा ॥ ९९ ॥
 महीरुहेषु कल्पद्रुः, स्वयम्भूरमणोऽन्विषु । ज्योतिष्केषु रविः सोऽयं, शैलः शैलेषु शस्यते ॥ १०० ॥
 तुङ्गतां सर्वतः सर्वपर्वतेषु दधात्ययम् । यन्मौलिर्वर्तिनां हस्तप्राप्यं मुक्तिलताफलम् ॥ १०१ ॥
 जलकान्तमणिश्रेणिमयवत् प्रतिभात्ययम् । विषटन्ते झटित्येव, भवाब्धयेत्र वीचयः ॥ १०२ ॥
 गृणामिहाधिरूढानां, शुक्रध्यानविभानिभात् । हस्तावलम्बनं दत्ते, मुक्तिश्रीः कुन्दसुन्दरा ॥ १०३ ॥
 भ्रूण-त्रक्षर्पिषातादिपातकान्यपि तत्क्षणात् । व्यपोहत्यस्य महिमा, हिमानीवाहिमत्वियः ॥ १०४ ॥
 व्यक्तं विमुक्तकाठिन्यमिह क्रूरात्मनां मनः । प्रयाति सादिराङ्गारकुण्डेऽयस्त्रिपण्डवद् द्रवम् ॥ १०५ ॥
 अतः शमसुधाकुण्डं, पुण्डरीकं । त्वयाऽऽस्यताम् ।
 अम्निन् धराधरे सिद्धिलोलुभैः साधुभिः समम् ॥ १०६ ॥
 इत्यासाद्य प्रमोराङ्गां, पादौ नत्वाऽत्र भूधरे । अस्यायि पुण्डरीकेण, मुनिहंसैः सहामलैः ॥ १०७ ॥

१ 'रत्नश्रेणि' वता० ॥ २ तमद्रिमिह पाता० ॥ ३ 'मिवोत्तीर्णस्ती' संता० ॥
 ४ 'ऽद्रिषु' वता० ॥

ततश्च विहृतेऽन्यत्र, जगत्रितयनेतरि । शुचाऽमुचदयं शैलः, शालादिमणिमण्डनम्	॥ १०८ ॥
तत्रादिगणमृद् दुर्गे, श्रीजिनेशनितेशतः । सहितः साधुभिस्तत्रैस्तत्रपाल इव स्थितः	॥ १०९ ॥
तदुवाच मुदा साधूनमणीर्गणधारिणाम् । मनःसंवेगसंवेगगौरगौरवया गिरा	॥ ११० ॥
तपःश्रीदूतिकाङ्कृतसिद्धिसम्बन्धकाङ्क्षिणाम् । कोऽपि केवलसङ्केतनिकेतनमयं गिरिः	॥ १११ ॥
अस्मिन्नाकारणं मुक्तेस्तद्वः केवलमेप्यति । तदात्मा तपसा शुद्धो, वास्यतां ध्यानसौरमात्	॥ ११२ ॥
इति संवेगसश्रीकपुण्डरीकगिरा चिरात् । सर्वेऽप्यालोचनारोचमाना मानादिमाथिनः	॥ ११३ ॥
क्षणक्षामितनिःशेषजन्तवोऽनन्तबोधयः । कर्मदानवमेदाय, साधवो माधवोपमाः	॥ ११४ ॥
गृहीतानशनाः शुक्लध्याननिर्घातकन्मपाः । वभूव भूमृतस्तस्य, ते लीलामौलिमण्डनम्	॥ ११५ ॥
	॥ विशेषकम् ॥
गणमृन्मुक्तिनिःश्रेणि, क्षपकश्रेणिमाश्रितः । तैः सार्द्धं साधुभिर्लेभे, द्वादशीं गुणभूमिकाम्	॥ ११६ ॥
मौसान्ते चैत्रराकायामथ प्रथमतोऽभवत् । केवलं पुण्डरीकस्य, ततोऽन्येषां तपोभृताम्	॥ ११७ ॥
अथैतान् मुक्तिवनिता, नितान्तमनुरागिणी । निर्मुक्तकर्मावरणानात्मसादकृत स्वयम्	॥ ११८ ॥
गीर्वाणास्तत्र निर्वाणगमनोत्सवमुत्सुकाः । आगत्य चक्रिरे तेषां, हर्षसोत्कर्षचेतसः	॥ ११९ ॥
तदेव प्रथमं तीर्थं, शृशुञ्जयधराधरः । वभूव पुण्डरीकादिसाधुसिद्धिनिबन्धनम्	॥ १२० ॥
तत्र रत्नमयं चैत्यमुदितं मुदितो व्यधात् । उदयाद्रिशिरश्चुम्बिरविविम्बविडम्बकम्	॥ १२१ ॥
जितस्तेनैव चैत्येन, प्रभया सुरमूधरः । प्रस्वेदविन्दुसन्दोहं, घटे तारावलिच्छलात्	॥ १२२ ॥
पुण्डरीकप्रभोर्मूर्त्त्या, युतामत्र नृपो व्यधात् । युगादिजिननाथस्य, प्रतिमां मतिमानसौ	॥ १२३ ॥
विहरन्नथ देशेषु, विविधेषु जगद्गुरुः । भविनां मुक्तिमार्गाय, धर्मं युग्यमिवापयन्	॥ १२४ ॥
पूर्वलक्षं परिक्षिप्य, दीक्षाकालात् त्रिकालवित् । निर्वाणकालं विज्ञाय, स्पष्टमष्टापदं ययौ	॥ १२५ ॥
	॥ युगम् ॥
अष्टापदाद्रिमारूढः, परीतः स्फटिकांशुभिः । शुशुभे स विभुः शुभ्रैः, सिद्धेरालोकजैरिव	॥ १२६ ॥
प्रत्यपद्यत साधूनां, सहस्रैर्दशभिर्युतः । चतुर्दशतपोयोगात्, पादपोपगमं जिनः	॥ १२७ ॥
तथाऽवस्थितमद्रीन्द्रपालो व्यालोक्य तं प्रभुम् । गत्वा विज्ञपयामास, भरतं भूमिवासवम्	॥ १२८ ॥
ध्रुत्वा चतुर्दशाहारपरिहारं जगद्गुरोः । न चतुर्दशभिर्भजे, रत्नैरपि नृपः सुखम्	॥ १२९ ॥
ततश्चरणचारेण, चचाल भरतेश्वरः । परिवारैर्दिशो रून्ध्रपदावष्टापदं प्रति	॥ १३० ॥
अनुयाताऽपि वातेन, वेगादचलचीवरः । आजगाम गिरेर्मौलिमाकृष्टो मनसेव सः	॥ १३१ ॥
अपासपूर्वावाजन्म, चरणौ प्राप्य चक्रिणः । मार्गमूर्द्धभगेव स्त्री, रक्ताऽभूत् क्षरताऽसृजा	॥ १३२ ॥
अशक्येऽपि सहाऽऽननुं, लत्रधारिणि चक्रिणः । अपनिन्ये मनस्तापस्तपनातपवेदनाम्	॥ १३३ ॥
अथाष्टापदमारूढस्तं तथाऽवस्थितं प्रभुम् । अपश्यत् प्रसभोन्मीलद्वाम्पाविलविलोचनः	॥ १३४ ॥
स प्रणम्याभवद् थावदुपास्तिन्यस्तमानसः । अपश्यत् तावदायातान्, सर्वान् गीर्वाणनायकान्	॥ १३५ ॥
भक्ति-शोकभराभोगमङ्गुरीकृतकन्धरः । तैः समं शमिनामीशमुपासामासिवानसौ	॥ १३६ ॥

१ 'निर्धूतं' नन्ता० पाता० ॥ २ अथ प्रथममुत्पेदे, पुण्डरीकस्य केवलम् । मासान्ते चैत्रराकायां, ततोऽन्येषां तपोभृताम् ॥ ११७ ॥ इति श्लोकायं श्लोकः पाता० उपलभ्यते ॥

माघकृष्णत्रयोदश्यां, पूर्वाह्नेऽभीचिगे विधौ । समाहितमनाः काययोगे स्थित्वाऽथ बादरे ॥ १३७ ॥
 अरौत्सीद् बादरौ शब्द-चित्तयोगौ जगद्गुरुः । कायस्य बादरं योगं, सूक्ष्मेणैव रुरोध सः ॥ १३८ ॥
 क्षिप्तसूक्ष्मतनूयोगं, सूक्ष्मक्रियमिति क्रमात् । तार्तीयिकं स तीर्थेशः, शुक्लध्यानमसाधयत् ॥ १३९ ॥
 ततश्चतुर्थमुच्छन्नक्रियं ध्यानमशिश्रियत् । पञ्चद्वस्वाक्षरोर्धारकालमालम्बनातिगम् ॥ १४० ॥
 प्रक्षीणाशेषकर्माघः, संत्यक्ततनुपञ्चकः । स्वभावसिद्धोर्द्ध्वगतिर्ज्वालावद्वजुनाऽध्वना ॥ १४१ ॥
 असृष्टाकाशगमनः, सिद्धानन्तचतुष्टयः । एकेन समयेनाऽऽप, मुक्तिलक्ष्मीवतंसताम् ॥ १४२ ॥
 ॥ युगम् ॥

क्षपकश्रेणिमारुह्य, परेऽपि परमर्षयः । तदा दश सहस्राणि, मुक्तिं प्रमुवदभ्यगुः ॥ १४३ ॥
 प्रथममयमुदारं प्राप्य सम्यक्त्वलक्ष्मीं,
 तदनु मनुजवर्ग-स्वर्गसाम्राज्यलक्ष्मीम् ।
 अथ निरुपमसम्यग्ज्ञान-चारित्रलक्ष्मीं,
 मुवनपतिरवाप श्रायसीं शर्मलक्ष्मीम् ॥ १४४ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीशत्रुञ्जयमहातीर्थोत्पत्ति-
 श्रीशङ्खभस्वामिनिर्वाणवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥

श्रीयस्तुपालसचिवस्य परे कवीन्द्राः,
 कामं यशांसि कवयन्तु घयं तु नैव ।
 येनेन्द्रमण्डपहतोऽस्य यशःप्रशस्ति-
 रस्त्येव शकहृदि शैलशिलाविशाले ॥ १ ॥
 ॥ ग्रन्थाम् १४९ । उभयम् १४९८ ॥

पठः सर्गः ।

ऋषभजिननिर्वाणमहोत्सवः

प्रभोर्मोक्षक्षणे तत्र, नारकेष्वपि सौख्यदे । अज्ञातरुदितश्चक्री, मूर्च्छितः क्ष्मातलेऽपतत् ॥ १ ॥
 शोकग्रन्थिविभेदाय, रुदितं शिक्षयन् हरिः । तस्य कण्ठमथाऽऽलम्ब्य, पूत्कारं तारमातनोत् ॥ २ ॥
 लब्धसंज्ञोऽथ राजाऽपि, रुदन्नृचैःस्वरं पुरः । विह्वलः शोकपूरेण, विललापेति बालवत् ॥ ३ ॥
 नाथ । त्यक्तः कुतो दोषादनाथोऽयं त्वया जनः ? ।
 युष्मद् विना कथं भावी, भवारण्येऽशरण्यकः ? ॥ ४ ॥
 वियोगः सङ्घते भानोः, पुनरुद्रमनाशया । अनावृत्तिपदस्यस्य, भवतस्तु सुदुःसहः ॥ ५ ॥
 मूलतोऽसि न यैर्दृष्टेऽप्यस्मत्तः प्रभो ! वरम् । अदृष्टेऽर्थं न तद् दुःखं, दृष्टनष्टे तु यद् भवेत् ॥ ६ ॥
 बन्धवोऽप्यनुगन्तारस्त्वाममी मम सर्वथा । एक एवाहमत्रास्मि, त्वया पङ्क्तिवहिष्कृतः ॥ ७ ॥
 भूत्वा तस्य सुतः श्रीमन्निति शोकवशंवदः । अपि मुक्तिपदप्राप्तं, किं व्रीडयसि तं प्रभुम् ? ॥ ८ ॥
 नृपः प्रलापान् कुर्वाणो, गीर्वाणपतिना स्वयम् । इत्थं प्रबोधितः शोकशङ्कुं किञ्चिन्मुमोच सः ॥ ९ ॥
 ॥ युष्मद् ॥
 अथाऽऽदिष्टाः सुरेन्द्रेण, चन्दनैर्नन्दनोद्गतैः । पूर्वस्यां दिशि याम्यायां, प्रतीच्यामपि च क्रमात् ॥ १० ॥
 वृत्तां प्रभोः कृते व्यसामिष्वाकुकुलजन्मनाम् । चतुरस्रां परेषां तु, चित्तां चक्रुर्दिवौकसः ॥ ११ ॥
 ॥ युष्मद् ॥
 ततो मुक्तशरीराणि, निवेश्य शिविकान्तरा । चितासमीपमानिन्युस्ते महेन महीयसा ॥ १२ ॥
 अथो यथोचितं तेषु, निहितेषु चितान्तरे । वह्निं विचक्रुर्वायुं च, वह्नि-वायुकुमारकाः ॥ १३ ॥
 तं च व्यध्यापयन् वह्निमहायाऽद्भुतकुमारकाः । सुगन्धिभिरुपानीतैः, क्षीरवारिधिवारिभिः ॥ १४ ॥
 ततः सर्वेऽपि देवेन्द्राः, देवाश्च जगृहर्षुदा । दंष्ट्रा-दन्तादिकान्यस्थिशकलानि यथोचितम् ॥ १५ ॥
 याचमानाश्च देवेभ्यो, लब्धकुण्डत्रयाग्रयः । श्रावकास्तत्रभृत्येवमभूवन्नमिहोत्रिणः ॥ १६ ॥
 मस्मभूपणतां प्रापुः, परे तद्भस्मबन्दकाः । ततश्चितान्त्रयस्याने, रत्नस्तूपान् व्यधुः सुराः ॥ १७ ॥
 इन्द्राश्चाष्टाद्विकां नन्दीश्वरे कृत्वाऽञ्जनाद्रिषु । न्यस्य माणवकस्तम्भे, दंष्ट्रा भर्तुरपूपुजन् ॥ १८ ॥
 भरतोऽपि प्रभोरङ्गसंस्कारासन्नमृतले । त्रिगव्यूतोच्छ्रयं चैत्यं, चक्रे योजनविस्तृतम् ॥ १९ ॥
 रत्नाश्मनिर्मितेनाथ, तेन चैत्येन भासुरः । आविर्भूतो बभौ रत्नगर्भागर्भ इवाचलः ॥ २० ॥
 तत्र चैत्ये चतुर्द्वारे, प्रतिद्वारं स मण्डपान् । विचित्रान् सूत्रयामास, प्रभापल्लविताम्बरान् ॥ २१ ॥
 प्रत्येकं तत्पुरः प्रेक्षामण्डपानां चतुष्टयम् । अक्षपाटक-चैत्यद्व-पीठ-पुष्करिणीयुतम् ॥ २२ ॥
 तं गिरिं दण्डरत्नेन, समीकृत्य नृपो व्यधात् । अष्टापदं स सोपानैरष्टभिर्मंसलानिभैः ॥ २३ ॥

१ 'तलेऽञ्जुठत्' संता० पाता० ॥ २ 'जन्मिनाम् पाता० ॥

लोहयन्त्रमयानेष्यजनताशातनामयात् । रक्षकानार्पमिस्तत्राकार्पीत् कीनाशदासवत् ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
तस्य सिंहनिपद्याख्यप्रासादस्य च मध्यतः । देवच्छन्दं व्यधाचक्री, रत्नपीठप्रतिष्ठितम् ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
यथामानं यथावर्णं, यथालाञ्छनेमत्र च । विम्बानि ऋषमादीनां, चतुर्विंशतिमातनोत् ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥
कृत्वा रत्नमयीः सर्वभ्रातृणां प्रतिमा अपि । तत्रोपास्तपरां भूपः, स्वमूर्तिमपि निर्ममे ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
बहिश्चैत्यं चितास्थाने, प्रभोः स्तूपमपि व्यधात् । भ्रातृणामपि च स्तूपान्, नवतिं स नवाधिकाम् ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
प्रतिष्ठाप्याथ विम्बानि, तत्र चैत्ये यथाविधि । पयोमिः स्नपयामास, मांसलामोदमेदुरैः ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
प्रमृज्य गन्धकाषाण्या, चन्दनेन विलिप्य च । अर्चयामास माणिक्य-सुवर्ण-कुसुमांशुकैः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
तत्र चागुरु-कर्पूर-धूपधूम्या घनावृते । कुर्वन् घण्टारवैर्गर्जि, विद्युतं भूषणद्युता ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
तूर्य-चामर-सोत्कर्षपुष्पवर्षमनोहरम् । कर्पूरारात्रिकं चक्री, चक्रे शक्रेण सन्निभः ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥ युग्मम् ॥
तदन्ते च विधायोच्चैर्विधिवच्चैत्यवन्दनाम् । महीमहेन्द्रस्तुष्टाव, भौवपावनमानसः ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
अहो! सहोत्थितज्ञानत्रयो विश्वत्रयीपतिः । दुःखत्रयात् परित्राता, त्रिकालज्ञो जयत्ययम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
जयत्येष स्व-परयोर्निर्विशेषमना मुनिः । समीपदीपसैलोक्येऽप्युच्चैस्तमतमश्चिदे ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
अयं जयति कन्दर्पसर्पदर्पपतत्पतिः । सुरा-ऽसुरशिरोरत्नराजिनीराजितक्रमः ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
जयत्यसावसामान्यधामधामजिनाग्रणीः । समग्रजगदम्भोजविकाशनविभौविभुः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
असौ दिशत् विधेऽपि, हर्षमुत्कर्षयन् गुणान् । स्पष्टमष्टमहाकर्ममर्मनिर्मन्थकर्मठः ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥
सम्पिष्टविष्टपानिष्टदुरितोऽङ्घ्रितोत्सवः । जयत्ययं महामायात्रियामाया दिवाकरः ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥
असावपारसंसारसमुत्तारतरण्डकः । जयतादुज्ज्वलज्ञानमुक्ताधानकरण्डकः ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥
सिद्धिसौधोन्मसप्राणिश्रेणिनिःश्रेणिसन्निभः । रोहन्मोहद्रुमद्रोहलोहपर्शुर्जयत्ययम् ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥
आदिनाथमिति स्तुत्वा, परानपि जिनेश्वरान् । पुनः पुनर्नमंश्चैत्यान्, कथञ्चिन्निर्ययौ नृपः ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥
गिरिं विलोकयन् वारंवारं बलितकन्धरः । भोक्तुं भोक्तुं चासमर्थो, निधानमिव तद्भनः ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥
वसान्तमार्जितोन्मज्ज्हाप्यभ्रुतविलोचनः । निमृतेर्भानिभिर्मूर्पैर्वृतोऽप्येक इव प्रजन् ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥
मन्दमन्दाङ्घ्रिसञ्चारमुत्तार गिरेस्ततः । नृपः शोकतमःपूरैरपश्यन्निव वर्त्तनीम् ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
॥ विशेषकम् ॥	
असौ सैन्यजनैः स्वम्बवाहनवरणालसैः । शोकप्रच्छादितोत्साहमयोऽप्यामविशत् पुरीम् ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
नाभेयप्रमुपादानां, दिवानिशमसौ स्मरन् । त्यक्तान्यव्यापृतिक्षत्र, तस्याथस्वस्थमानसः ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
तममात्यजनो धीश्व, सर्वैरुत्थपराब्जुभम् । इति प्रबोधयामास, पितृ-भ्रातृशुचाकुलम् ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
जगतोऽपि कृनालोकं, लोकोत्तरपद्माम्पदम् । तातं ह्यनविपैत्तापं, शोचितुं तव नोचितम् ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
तद्भनःकुसुमासारसारसौरभसम्भूतः । शोच्यस्त्वया न चात्माऽपि, पुण्यलक्ष्मीस्वयंवरः ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
मूर्खो दुःस्मार्दितोऽप्येति, लोकः शोकम्य वश्यताम् । सेवते न पुनर्धर्मं, तत्प्रतीकारकारणम् ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
त्वमप्याक्रान्तलोकेन, शोकेन यदि जीयसे । शौडीर्यगर्जितं तपे, न घृते ध्रुवमूर्जितम् ॥ ५२ ॥	॥ ५२ ॥
शक्रोऽप्यक्रीडयत् पीडाविम्मारणविधित्मया । एनं प्रतिदिनं नानाविनोदैरात्सम्मदम् ॥ ५३ ॥	॥ ५३ ॥

जलेर्जितामृतैः स्वामिदेशनावन्धबन्धुभिः । सह मित्रसमूहेन, चक्रे केलिं कदाऽपि सः ॥ ५४ ॥
 आदायाऽऽद्राय पद्मानि, तत्र मूर्धनि धारयन् । नृपः प्रमोदमामोति, नामेयाङ्घ्रिमादिव ॥ ५५ ॥
 कदाऽप्युपवनोत्सङ्गे, धत्ते मुदमसौ लसन् । पुष्पाणि वासिताशानि, पश्यन् नामेयकीर्तिवत् ॥ ५६ ॥
 वहन् स कौसुमीं मालां, हृदि तत्र प्रमोदते । प्रमोव्याख्याक्षणेन्मीलहृशनद्युतिकौतुकात् ॥ ५७ ॥
 मूनेता नित्यमित्यादिकेलिकल्लोलकौतुकी । मुदा निर्गमयामास, दिनानि घटिकार्द्रवत् ॥ ५८ ॥
 सांसारिकसुखाम्भोषिममो भरतमूपतिः । विमोर्मोक्षदिनात् पञ्च, पूर्वलक्षाण्यवाहयत् ॥ ५९ ॥

भरतचक्रवर्तिकेवलज्ञान-निर्वाणे

अन्येषुः स्नात्रनिर्णिक्कात्रो धात्रीमृतांवरः । अन्तरन्तःपुरावासं, मूरिभूषणभूपितः ॥ ६० ॥
 रत्नादर्शगृहं प्राप, वैरस्त्रीपरिवारितः । भरतेशो नभोदेशं, विभामिरिव मास्करः ॥ ६१ ॥ युग्मम् ॥
 शुशुभे स स्थितस्तत्र, दर्पणप्रतिबिम्बितः । विजितेन स्मरणेण, सेवितुं कृतसन्निधिः ॥ ६२ ॥
 तदा विलोकमानस्य, नृपस्य मणिदर्पणम् । अमवद् द्विगुणा मूर्त्तिः, कान्तिः कोटिगुणा पुनः ॥ ६३ ॥
 न्यस्तं मोहेन हिङ्गीरमिव तस्य महीशितुः । तदा लीलालुल्पाणेर्निजगालाङ्गुलीयकम् ॥ ६४ ॥
 विना तेनाङ्गुलीयेन, दृष्टा तेनाङ्गुली ततः । निःश्रीका निष्पताकेव, मणिकेतनयष्टिका ॥ ६५ ॥
 सौभाग्यं भूषणैरेव, विभर्ति वपुरङ्गिनाम् । निश्चेतुमिति मोक्तुं स, प्रारेमे भूषणावलीम् ॥ ६६ ॥
 विमुच्य मुकुटं हेममयं मौलि व्यलोकयत् । श्रिया विरहितं चैत्यमिव निष्कलशं नृपः ॥ ६७ ॥
 मुक्ते मुक्तावलीनद्वे, कुण्डलद्वितयेऽथ सः । शताङ्गमिव निश्चक्रं, स्वास्यं निःश्रीकमैक्षत ॥ ६८ ॥
 व्यलोकयत् परित्यक्तहारां स हृदयार्दनीम् । संशुष्कनिर्झरोद्गारां, स्वर्णाचलतटीमिव ॥ ६९ ॥
 श्रीवामुत्तारितस्मेरमणिश्रेयैवकामसौ । अतारापरिधिं मेरुमेखलामिव चैक्षत ॥ ७० ॥
 स मुञ्चौ च्युतलक्ष्मीकौ, निरैक्षत निरङ्गदौ । प्रतिमानविनिर्मुक्तौ, सुरेभदशनाविव ॥ ७१ ॥
 हस्तावपास्तमाणिक्यकङ्कणौ पश्यति स्म सः । तोरणस्तम्भवद् वातहृतवन्दनमालिकौ ॥ ७२ ॥
 शेषा अप्यङ्गुलीमुक्ताङ्गुलीयाः सस्ततेजसः । शास्ता इव परिभ्रष्टपङ्कवाः स व्यलोकयत् ॥ ७३ ॥
 एवं विमुक्तालङ्कारं, सोऽपश्यद् वपुरप्रभम् । शुष्कं सर इव भ्रष्टहंस-राजीव-कैरवम् ॥ ७४ ॥
 अचिन्त्यच ही ! देहो, भूषणैरेव मासते । पङ्कोत्कर्पाङ्गुले वर्षाकालः सस्योद्गमैरिव ॥ ७५ ॥
 शरीरं मलमङ्गुषा, बहिर्दुर्गन्धिभीरुभिः । मूढैः कर्पूर-कस्तूरी-चन्दनैरधिवास्यते ॥ ७६ ॥
 मलोत्पन्नानमलैः पूर्णादतोऽङ्गालीनमन्तरा । धौषं बोधिजलैः ज्ञानरत्नमाद्रियते बुधैः ॥ ७७ ॥
 स्वकीयान् बान्धवानेव, मन्ये धन्यतमानिमान् । यैरिदं राज्यमुत्सृज्य, लेभे लोकोत्तरं पदम् ॥ ७८ ॥
 अहं तु विपयातङ्कपङ्कनिःशूकशूकरः । गणयामि न नामाहमात्मानं मानुषेष्वपि ॥ ७९ ॥
 चिन्त्यन्नित्ययं धीमानपूर्वकरणक्रमात् । भावनां भवनाशाय, भावयामास भूविभुः ॥ ८० ॥
 अयोधैः सिद्धिसौधायसङ्गजाप्रन्मनोरथः । क्षितीशः क्षपकश्रेणीनिःश्रेणीमारुरोह सः ॥ ८१ ॥
 मुनिस्तदानीमानीतकेवलश्रीकरग्रहः । उत्सवोत्सुकचित्तेन, सुरेन्द्रेणाम्यगम्यत ॥ ८२ ॥

ख्यापयित्वा बलीयस्त्वं, व्यवहारनयस्य सः । शक्रेणाभिदधे दीक्षावेपग्रहणहेतवे ॥ ८३ ॥
 केशसम्भारमुत्पाद्य, मुष्टिभिः पञ्चभिर्नृपः । दत्तं देवतयाऽशेषं, मुनिवेषं तदाऽऽददे ॥ ८४ ॥
 सममेव महीशानां, सहस्रैर्दशभिस्तदा । साग्रहैर्जगृहे दीक्षादक्षैः स्वाम्यनुवर्तने ॥ ८५ ॥
 तदानीं केवलज्ञानमहिमानं महामनाः । व्यधत् तस्य नाभेयप्रभोरिव ऋमुप्रभुः ॥ ८६ ॥
 भरतोऽपि ततस्तत्तवर्तनीमनुवर्तयन् । असिञ्चद् देशनासारसुधाभिरवनीवनीम् ॥ ८७ ॥
 अतिक्रम्य ततः पूर्वलक्षं दीक्षादिनादसौ । आरोहन्मुषिताशेषकष्टमष्टापदाचलम् ॥ ८८ ॥

कृत्वा मासोपवासक्षणभक्षणव्यानशुद्धान्तरात्मा,

शैलेशीं प्राप्य योगव्यतिकरहरणोपात्तसौस्थ्यामवस्थाम् ।

तत्रायं त्रातपाताकुलसकलजगज्जन्तुजातः प्रयातः,

सिद्धिं सौधर्मनाथप्रथितपृथुमहःश्लाघ्यनिर्वाणलक्ष्मीः ॥ ८९ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये भरतनिर्वाणवर्णनो
 नाम षष्ठः सर्गः ॥

पतेऽन्योन्यविरोधिनस्त्वयि गुणाः श्रीवस्तुपाल ! क्षमा-

शक्ति-प्रातिभ-वैभवं प्रभृतयः सौस्थ्येन तस्थुः कथम् ? ।

नाश्चर्यं यदि या दिवानिशमसौ हृत्पङ्कजान्तस्तव,

स्वैरस्मेरविरोधवारिधिमदागस्त्यो यदास्ते जिनः ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् ९२ ॥ उभयम् १५९० ॥

सप्तमः सर्गः ।

इत्थं परोपकारस्य, विपुलाः फलसम्पदः । धनसार्थेशदृष्टान्तात्, तवामात्य! प्रदर्शिताः ॥ १ ॥
यदुत्तरोत्तरश्रीणां, सज्जने भाजनं धनः । सर्वं परोपकारस्य, तदेतन्महिमाऽद्भुतम् ॥ २ ॥
किञ्च विश्वोपकाराय, तद् युगादिजिनेन्दुना । तीर्थेषु धुर्यतां नीतः, सोऽपि शशुञ्जयो गिरिः ॥ ३ ॥
मन्त्रिलेतस्य तीर्थस्य, प्रभावविभवोऽद्भुतः । यं वक्तुं सङ्कुचन्त्युच्चैर्वाचो वाचस्पतेरपि ॥ ४ ॥
मनोरथेऽपि सम्पन्ने, यत्र यात्रोत्सवं प्रति । सम्यक्त्वरत्नं निर्यत्नं, सद्योऽप्यासाद्यते जनैः ॥ ५ ॥
दृष्टेऽपि यत्र पुण्यश्रीः, स्यादवश्यं वशं वदाः । स्पृष्टे तु साऽपि निर्वाणपदवी न दवीयसी ॥ ६ ॥

कपर्दियक्षोत्पत्तिः

उपत्यकायां किञ्चास्य, पञ्चास्यध्वनितादपि । जयत्यभीरुकाभीरं, पुरं पालित्पालितम् ॥ ७ ॥
तत्राभवत् कपर्दीति, नाम ग्राममहत्तरः । चौर्यैः क्रौर्यैः मृपा-मद्य-यूतस्यूतमनोरथः ॥ ८ ॥
पूरिताऽप्यघसङ्घातैरनघा नाम विश्रुता । उदण्डा चण्डतेवाऽभूद्, देहिनी तस्य गेहिनी ॥ ९ ॥
अन्येधुर्मघपानेन, तांभ्रास्यो मघमाण्डभृत् । अपश्यन्मञ्चकासीनो, मुनिद्वन्द्वगुपागतम् ॥ १० ॥
नत्वा भ्रूभङ्गमात्रेण, तौ मुनी निजगाद सः । हंहो ! निवेद्यतामत्र, समागमनकारणम् ॥ ११ ॥
तक्रेण दग्ना दुग्धेन, सर्पिषा वा प्रयोजनम् ? । यद्यस्ति किञ्चित् तद् ब्रूत, नूतनं दर्शनं हि वः ॥ १२ ॥
तमृचतुर्मुनी हंहो !, महत्तर ! निशम्यताम् । त्वदन्तिकमुपागन्तुमस्ति नौ कारणांतरम् ॥ १३ ॥
तीर्थयात्रार्थमायाताः, सन्त्यत्र सुरवोऽपुना । सोऽयं तोयदकालोऽपि, समं दैवादवातरत् ॥ १४ ॥
गुरूणां युज्यते स्थातुं, चतुर्मासीमिहैवं यत् । उपाश्रयार्थमायातौ, ततश्चावां तवान्तिके ॥ १५ ॥
सोऽप्यब्रवीन्निराबाधो, गृह्यतामयमाश्रमः । निजोपदेशलेशोऽपि, देयो नात्र स्थितैः पुनः ॥ १६ ॥
तथेति प्रतिपद्याथ, तस्युस्ते तत्र सूरयः । स्पर्द्धिष्णवः पयोवाहं, स्वाध्यायामृतवृष्टिभिः ॥ १७ ॥
प्रतिश्रयान्तः संलीनैरदीनैर्मुनिपुङ्गवैः । अत्यवाह्यत बाह्या-ऽन्तःसंयतैः स तपात्ययः ॥ १८ ॥
मानसादिव तद्भ्रामान्मुनिहंसा विहारिणः । ऊचुः कपर्दिनं प्राणिमर्दिनं तेऽनुयायिनम् ॥ १९ ॥
अस्माकं स्थानदानेन, सर्वथोपकृतं त्वया । तवोपकारिणोऽप्युच्चैरस्माभिस्तु न किञ्चन ॥ २० ॥
तदद्य यद्यनुज्ञा ते, ज्ञातेयमनुरुध्यते । दत्त्वोपदेशं तत् किञ्चिन्निर्धुनीमोऽधमर्णाताम् ॥ २१ ॥
महत्तरोऽवदद् देयः, स्तोकोऽपि नियमो न मे । कथयन्तु पुनः किञ्चिदक्षरं परमाक्षरम् ॥ २२ ॥
ततस्ते सुरवस्तस्मै, स्मितनेत्राम्बुजन्मने । परमेष्ठिमयं मन्त्रं, मानसान्तर्न्यवीविशन् ॥ २३ ॥
एतन्मन्वशिर्षधैते, त्वया मन्त्रोऽयमद्भुतः । शयने भोजने पाने, स्मर्तव्यः प्रथमं सदा ॥ २४ ॥
महीयान् महिमा मद् !, कतमोऽस्य प्रशस्यते ! । स्वरूपः कल्पद्रुमो यत्र, चिन्ता चिन्तामणौ वृथा ॥ २५ ॥
पञ्चाननवधूः पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिः । स्थित्वा मनोवनोद्देशो, हन्ति दन्तिसमं तमः ॥ २६ ॥

दुरितानि दुरन्तानि, तस्य नश्यन्ति दूरतः । यच्चित्ते यामिकी पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिः ॥ २७ ॥
 अत्र शत्रुञ्जयाद्रौ च, श्रीयुगादिजिनेश्वरः । नमस्कार्योऽन्वहं सन्ध्यामवन्ध्यां तन्वता त्वया ॥ २८ ॥
 अयं हि विमलो नाम, गिरिर्धुरि' धरामृताम् । स्थानमासूत्रयद् यत्र, जगन्नयगुरुः स्वयम् ॥ २९ ॥
 ख्यातिर्विमल इत्यस्य, विश्वान्तरमलञ्जयात् । जयादान्तरशत्रूणां, श्रीशत्रुञ्जय इत्यपि ॥ ३० ॥
 भावेन भजतामेतं, मुक्तिः साऽपि स्वयं वरा । लक्ष्मीरिव भवेन्न्यायवर्तनीवर्तिनां नृणाम् ॥ ३१ ॥
 यदस्मिन् पुण्डरीकेण, धुर्येण गणधारिणाम् । लेभे मुक्तिर्मुनीन्द्राणां, पञ्चभिः कोटिभिः सह ॥ ३२ ॥
 द्रविडा वालिखिल्याश्च, नरेणा दश कोटयः । सहैव सिद्धिसौधाग्रमारोहन् मोहनिर्जयात् ॥ ३३ ॥
 ख्यातनामा नमिः कोटिद्वयेन विनमिश्च सः । वालिर्दाशरथी राम-भरतौ च शमे-रतौ ॥ ३४ ॥
 धावचानन्दनः सोऽपि, ध्वस्तशोकः शुकोऽपि च । मुनीनां द्विसहस्रेण, पञ्चशत्या तु शैलकः ॥ ३५ ॥
 पाण्डवाः किञ्च पञ्चापि, जनन्या सह धन्यया । प्रद्युम्नादिकुमाराणां, साद्वास्तिस्त्रयश्च कोटयः ॥ ३६ ॥
 ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
 नारदः पारदस्वच्छसच्चरित्रपवित्रधीः । अस्मिन्नवासवान् मुक्तिमतिमुक्तमुनेर्गिरा ॥ ३७ ॥
 तीर्थाधिपतिभिः सर्वैरेकं श्रीनेमिनं विना । अत्र पावित्र्यमासूत्रि, पावनैः पादपांशुभिः ॥ ३८ ॥
 तिर्यञ्चोऽपि हि धन्यास्ते, येऽत्र संजज्ञिरे गिरौ । मन्ये धन्यतमं त्वां तु, नित्योपासनवासनम् ॥ ३९ ॥
 शिक्षाभङ्गीमिमामङ्गीकार्यं तं सूरयो ययुः । शिक्षाऽपि क्रियया भेजे, कर्पादिनमहर्दिनम् ॥ ४० ॥
 निरस्तः सोऽन्यदा क्रोधचण्डया रण्डया तया । बहिरृहाद् विनिर्यातः, शत्रुञ्जयतले ययौ ॥ ४१ ॥
 श्रमाद् विश्रामकामोऽथ, वटं विटपिनं श्रितः । आसन्नभूतले सद्यो, मद्यभाण्डं मुमोच सः ॥ ४२ ॥
 क्षणमात्रेण विश्रान्तः, स्मृतपञ्चनमस्कृतिः । पातुकामः सुरां पात्रे, विपबिन्दुं ददर्श सः ॥ ४३ ॥
 कुतोऽयमिति तेनाथ, दूरोदञ्चितचक्षुषा । दृष्टो गृध्रः फणिग्रासव्यग्रो न्यग्रोधपादपे ॥ ४४ ॥
 मदिराक्षीमिव त्यक्त्वा, मदिरामप्ययं ततः । आरुरोह गलन्मोहः, शत्रुञ्जयगिरेः शिरः ॥ ४५ ॥
 तत्र नेत्रमुधावृष्टौ, दृष्टे भुवनभर्तरी । पराभवभवस्तस्य, तापः प्रापत् तदा शमम् ॥ ४६ ॥
 ततः कन्दलितानन्दः, प्रणम्य परमेश्वरम् । स पश्यन्नात्मनो भ्राममुत्तरं शिखरं ययौ ॥ ४७ ॥
 तत्र पश्यन् प्रमोक्षैत्यं, स्मरन् पञ्चनमस्कृतिम् । मुच्यता प्रचारमाहारपरिहारं चकार सः ॥ ४८ ॥
 ततस्तीर्थप्रभावेन, भावेन च शुभेन सः । यक्षतामक्षतां प्राप, सप्रभावां भवान्तरे ॥ ४९ ॥
 ततः सोऽवधिना बुद्ध्या, कर्पदीं वृत्तमात्मनः । परित्यज्यान्त्यैकार्याणि, वेगादिह समागमत् ॥ ५० ॥
 अपयित्वाऽर्चयित्वा च, स्तुत्वा च भुवनप्रभुम् । ततो विज्ञः कृतज्ञोऽसौ, जगाम गुरुसन्निधौ ॥ ५१ ॥
 गुरुन् सोऽथ नमस्कृत्य, दिव्यरूपधरः पुरः । ज्ञापयित्वा स्ववृत्तान्तमुवाच रचिताञ्जलिः ॥ ५२ ॥
 ममैतास्तात ! यक्षत्वमुलमाः सुखसम्पदः । तवोपदेशकल्पद्रोस्फुल्लतप्लवधियः ॥ ५३ ॥
 प्रभवोऽन्येऽपि दृष्टेभ्यः, कष्टेभ्यस्त्रातुमातुरम् । दृष्टादृष्टं पुनः कष्टं, पेन्दुमीष्टे परं गुरुः ॥ ५४ ॥
 वस्तुनोऽन्यस्य दक्षस्य, फलं क्षयि मुहुर्मुहुः । गुरूपदेशस्य पुनः, फलं गुरु पुरः पुरः ॥ ५५ ॥
 तद्वादेनं प्रयच्छन्तु, गुरवः करवाणि किम् ? । कथञ्चित् तनुतामेति, मम येनाधमर्णता ॥ ५६ ॥

१ 'रि मदीभू' शंता० पाता० ॥ २ शैलकः वता० ॥ ३ कलापकम् वता० पाता० ॥

४ न्यकर्मणि शंता० ॥

ऊचिरे सूरयोऽप्येतत्, कृतज्ञस्य तवोचितम् । तीर्थप्रभावप्रभवं, वैभवं भवतः पुनः	॥ ५७ ॥
तदत्रावस्थितेनैव, सेव्यः शश्वदंसौ प्रभुः । तदाराधकलोकस्य, दुरितं हरता त्वया	॥ ५८ ॥
ततो गुरुणामादेशाद्, देशान्तरपराष्णुतः । यक्षः कपर्दी तीर्थेऽस्मिन्, विघ्नमर्दी स्थितः स्वयम्	॥ ५९ ॥
वृचान्तमेनमाकर्ण्यऽनघा कौलीनशङ्किनी । शाकिनीवातिदुष्टाऽपि, स्वपापेनान्वतप्यत	॥ ६० ॥
सा विवेकमिवोत्तुङ्गमारुह्य शिखरं गिरेः । प्रभुमेनं नमस्कृत्य, कृत्यज्ञा भक्तमत्यजत्	॥ ६१ ॥
ततः सा तीर्थमाहात्म्याद्, द्विपरूपधरः सुरः । भर्तुर्वाहनतां प्रापदाभियोगिककर्मणा	॥ ६२ ॥
यक्षस्ततः प्रभृत्येव, कपर्दी करिवाहनः । पाशा-ऽङ्कुशलसद्वाम-दक्षिणोपरिपाणिकः	॥ ६३ ॥
द्रव्यप्रसेविका-बीजपूराङ्गाधःकरद्वयः । स्थापितः शिखरेऽत्रैव, भजते जनपूजनम्	॥ ६४ ॥
समस्तेष्वपि सङ्घेषु, तीर्थयात्राविधायिषु । कुरुते दुरितोच्छेदमेदुरं प्रमदोदयम्	॥ ६५ ॥
दिवानिशमसौ तीर्थरक्षादक्षिणमानसः । विषत्ते प्रत्यनीकेषु, सम्प्रत्यपि विनिग्रहम्	॥ ६६ ॥

शत्रुञ्जयतीर्थोद्धारवर्णनम्

अपि चात्र जिनाधीशचैत्यं भरतकारितम् । भूयोभिहङ्कृतं भूपैर्गतं कालेन जीर्णताम्	॥ ६७ ॥
ततश्चेक्ष्याकुवंश्येन, स्मरता निजपूर्वजान् । पुनः सगरसंज्ञेन, तच्चक्रे चक्रिणा नवम्	॥ ६८ ॥
ततः क्रमेण रामेण, निर्जित्य दशकन्धरम् । धरोद्धरणधुर्येण, चैत्यमेतत् समुद्धृतम्	॥ ६९ ॥
हृष्यन्निजभुजौर्जित्यजितकौरवगौरवैः । पुनर्नयमवलक्ष्मीताण्डवैरथ पाण्डवैः	॥ ७० ॥
ततो मधुमतीजातजन्मना सचसन्नना । देवतादेशमासाद्य, तपो-ब्रह्ममयात्मना	॥ ७१ ॥
पुण्यप्राप्यं प्रतिष्ठाप्य, प्रभूतद्रविणव्ययात् । ज्योतीरसाग्मनो विघ्नं, जावडेन न्यवेद्यत	॥ ७२ ॥
	॥ युग्मम् ॥
शिलादित्यक्षमापालो, यलमीवलभित् ततः । पुनर्नवीनताह्वयपुण्यं चक्रे जिनालयम्	॥ ७३ ॥
गूर्जरत्राघरित्रीशो, ततः सिद्धाधिपे सति । श्रीमानाशुकमन्त्रीशस्तीर्थमेनमपूपुजपत्	॥ ७४ ॥
उपत्यकायामेतस्य, निवेद्य च निवेशनम् । स चैत्यं नेमिनाथस्य, भक्तिसारमकारयत्	॥ ७५ ॥
यापीमप्यत्र लोकस्य, तृष्णाविच्छेददायिनीम् । भगवदेशानासारन्तीरां स निरमापयत्	॥ ७६ ॥
किञ्च तीर्थेऽत्र पूजार्थं, द्वादशग्रामशासनम् । अदापयदयं मन्त्री, सिद्धराजमहीभुजा	॥ ७७ ॥
कुमारपालभूपाले, पालयत्यवनीतलम् । मन्त्री वाग्भटदेवोऽभूदधोदयननन्दनः	॥ ७८ ॥
निदेशादथ भूभर्तुरभ्यमित्रीणताञ्जुपः । समं सुराष्ट्रापतिना, पितुः सद्दामगाग्निः	॥ ७९ ॥
समायातस्य तीर्थेऽस्मिन्, तीर्थोद्धारमनोरथम् ।	
विज्ञो विज्ञातवान् सोऽयं, परिवारगिरा चिरात्	॥ ८० ॥ युग्मम् ॥
पुण्यलक्ष्मीं भवाम्भोदेवद्वर्तुं पुरुषोत्तमः । स नामेयप्रमोर्नव्यं, मग्निदरं मन्दरं व्यधात्	॥ ८१ ॥
विशालशालं शैलाधो, मुक्ताभकपिशीर्षकम् । ताडङ्गवद् भुवश्चक्रे, श्रीकुमारपुरं पुरम्	॥ ८२ ॥
त्रिभुवनपालविहारे, नीलमणिधिडम्बिपाश्वर्जिनविग्न्यः ।	
इह बहति मर्ष्यनिहितस्तथकतुलामतुलसौभाग्यः	॥ ८३ ॥

१ 'दयं प्र' खंता० ॥ २ 'धराधीश' खंता० ॥ ३ 'जुषा' खंता० पाता० ॥

४ पुरा खंता० पाता० ॥ ५ 'ध्यविनि' वता० ॥

नन्दनाभिनयनाय नाटिकाः, वाटिकाश्च धृतपुष्पसाटिकाः
कर्तुमस्य जिनभर्तुरर्चनं, तत्पुरः परिसरेऽकरोदसौ

॥ ८४ ॥

इत्थं यथाश्रुतमयं कथितः कथञ्चित्, किञ्चित् प्रभावविभवस्तथ चस्तुपाल ! ।

यागोचरे चरति सैव पुनः समस्त-स्तीर्थस्य पश्य महिमा नहि मादृशानाम्

॥ ८५ ॥

संसारसागरपतञ्जनतान्त्रीप-भारोहतां शिवपदं प्रथमावतारः ।

पापप्रपातधुतधर्मनिवासदुर्गं, शत्रुञ्जयो जयति पुञ्जितपुण्यलक्ष्मीः

॥ ८६ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुद्धयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीशत्रुञ्जयमाहात्म्यो-
त्कीर्तनी नाम सप्तमः सर्गः ॥

श्रीयासाम्बुजमाननं परिणतं पञ्चाङ्गलिच्छन्नतो,

जग्मुर्दक्षिणपञ्चशापमयतां पञ्चापि देवद्रुमाः ।

घाञ्छापूरणकारणं प्रणयिनां जिह्वैव चिन्तामणि-

र्जाता यस्य किमस्य शस्यमपरं श्रीवस्तुपालस्य तत् ? ॥ १ ॥

स्वस्ति श्रीपुण्डरीकक्षितिधरशिखराद् यक्षमुख्यः कपर्दी,

भूमौ श्रीवस्तुपालं कुरालयति मुदा क्षेमवानस्मि सौम्य ! ।

साग्निध्यं सङ्घलोकेऽद्भुतमिति भयता कुर्वता सर्वथाऽहं,

चक्रे सौख्यैकपात्रं त्रिजगति सततं जीव तत् कल्पकोटीः ॥ २ ॥

॥ ग्रन्थाम् ९५ । उभयर्म् १६८५ ॥

अष्टमः सर्गः ।

जितचिन्तामणिप्रायरत्नसम्भववैभवम् । जयत्यमेयमाहात्म्यं, ब्रह्मचर्यमयं महः ॥ १ ॥

तदेतद् दुरितघ्नान्तबन्धविध्वंसनौषधम् । त्रैधं समिद्धमाधेयं, श्रीजम्बूस्वामिना यथा ॥ २ ॥

जम्बूस्वामिपूर्वभवचरितम्

मगधोऽध्वगघोरप्याः, श्रान्तिहर्ता श्रियः पदम् । अस्ति त्रिविष्टपादेशो, देशो मूलण्डमण्डनम् ॥ ३ ॥

छायोच्छेदितसन्तापाः, स्फुरच्छत्राद्भुतश्रियः । मूपरूपा बभुर्यत्र, तरवः सरवद्विजाः ॥ ४ ॥

यस्मिन् हरन्ति पर्यन्तहरितः सरितः सदा । भूमेः श्यामंशुकस्यूतप्रान्तकान्तदुकूलताम् ॥ ५ ॥

श्रीप्लेऽपि वारि यच्छन्तो, महिषैः स्थानपूरुषैः । यस्मिन्नदुर्न दुर्मिक्षमम्भसां जातुचिद् घनाः ॥ ६ ॥

काष्ठासु दशसु ग्रामः, सुग्राम इति विश्रुतः । तदन्तर्विधते ह्यविधतेजस्विपूरुषः ॥ ७ ॥

यल्लक्ष्मीलेखया शेष-लेखपुर्यो विनिर्जिते । स्थानं निम्नं च शून्यं च, जग्मतुर्लज्जिते भ्रुवम् ॥ ८ ॥

राष्ट्रकूटान्वयः श्रीमानार्यवानार्यवागभूत् । तत्राद्रिकूटतुल्यान्नकूटः कौटुम्बिकाम्राणीः ॥ ९ ॥

तस्याजनि गुणैर्वया, मर्यादाजलधेर्वधुः । जाह्नवीशुभ्रनीरेव, रेवती शीलशालिनी ॥ १० ॥

एतयोर्मवदत्तश्च, भवदेवश्च विश्रुतौ । अमृतां निहताशर्मधर्मकर्मयुतौ सुतौ ॥ ११ ॥

इभ्यः सुस्थितसुरिभ्यः, स्वैरै वैराग्यतोऽन्यदा । भवदत्तो निजगृहे, निःस्पृहो जगृहे व्रतम् ॥ १२ ॥

अनुसूरिपदद्वन्द्वमथासौ पृथिवीतले । ब्राम्राम ब्रामकाश्मानमश्मसारवदन्वहम् ॥ १३ ॥

एकदाऽऽमद्वितीयः सैत्सूरीनापृच्छद्य कश्चन । निजग्रामे जगामेच्छन्, बन्धुं व्रतयितुं व्रती ॥ १४ ॥

साधुः पाणिग्रहारम्भग्रहिलेन कनीयसा । न वीक्षितोऽप्यसौ हर्षप्रकथन्विनेन बन्धुना ॥ १५ ॥

कनिष्ठमथ धिक्कुर्वन्, गुर्वन्तिकमगगान्मुनिः । विलक्षो रविलक्षोरुतपस्तेजास्तनोतु किम् ? ॥ १६ ॥

गुरोः पुरो मुनौ तस्मिन्, तत् तथ्यं कथयत्यथ ।

भवदत्तोऽवदत् तोपिन्!, धिक्! तत्कठिनतामिति ॥ १७ ॥

तदोचे मुनिनाऽन्येन, भवदत्तो वदन्नदः । आताऽस्य कठिनस्त्वं तन्मुदुं दीक्षय सोदरम् ॥ १८ ॥

सन्धासन्धानतोऽभाषि, भवदत्तेन तन्मुदा । इदं बुध ! विधातव्यं, गुरौ मगधगामिनि ॥ १९ ॥

विहरन् मिहिरश्रीको, देशाद् देशान्तरं क्रमात् । अगमन्मगधान् सूरिर्नेमोभागानिवामलान् ॥ २० ॥

स्वग्रामं भवदत्तोऽथ, ययावेको गुरोर्गिरा । भयाय नासहायत्वं, सिंहस्येव महामुनेः ॥ २१ ॥

नागिलां वासुकीजानेर्नागदत्तस्य नन्दनीम् । कनीयान् भवदत्तोऽपे, पाणौ जग्राह सामहः ॥ २२ ॥

१ ंडमूपपाम् खंता० पाता० ॥ २ ं न् भजन्ति खंता० पाता० ॥ ३ ं घस्तेज पाता० ॥

४ भाव वता० ॥ ५ सन्, स्व० खंता० ॥

जनांमत्वेति तत्त्वज्ञः, किङ्कर्तव्यतया जडः । मन्दमन्दममन्दश्रीर्निजं धाम जगाम सः ॥ २३ ॥
 अब्जखण्डं त्रियामार्तं, मार्तण्ड इव दूरतः । स्वजनं स्मेरयन्ने, शमभूः समभूत् ततः ॥ २४ ॥
 ते तु हेतुमसुं पुण्यनैपुण्यस्य मुनिं जनाः । नमश्चकुर्निककुश्च, दुरितं स्फुरितोद्यमाः ॥ २५ ॥
 मुनिना धर्मलाभोऽथ, निर्मलाभो विनिर्ममे । तेषां तमस्ततिच्छेदी, दिशामिव निशाधवः ॥ २६ ॥
 अस्ति मे गुरुरासन्नग्रामे सन्नतमाः शमी । भोक्तव्यं तत्र गत्वेति, स जगाद जनं मुनिः ॥ २७ ॥
 तदाऽऽशु प्राशुक्त्रेण, स यतिः प्रतिलग्नितः । उत्सुकस्तैः सदाचारसहकारशुकैः स्वकैः ॥ २८ ॥

नागिलायाः किलाऽऽयाम-रम्याक्षया वक्षसि स्वयम् ।

तन्वानो मण्डनं तन्व्याः, सम्पूर्णाखिलमूपणम् ॥ २९ ॥

बन्धुमागतमाकर्ष्य, वधुं मुक्त्वाऽर्धमण्डिताम् । द्विपो वङ्गीरिव सखीरवधूयाग्रतो गताः ॥ ३० ॥

स्फूर्तिमन्तर्वहन् धर्मं, मूर्तिमन्तमिवाग्रजम् । भवदेवो जवादेव, जगाम च ननाम च ॥ ३१ ॥

॥ विशेषकम् ॥

सर्पिषः कल्पनीयस्य, पात्रं भ्रात्राऽर्पितं करे । प्रस्थानकं व्रतस्येव, भवदेवः सुधीर्दधौ ॥ ३२ ॥

प्रचञ्चाल स चालस्यमुक्तो मुनिमतल्लिका । अस्तोकवन्धुलोकेन, परितः परिवारितः ॥ ३३ ॥

दूरतो वलितास्रस्य, नत्वा नत्वा च बान्धवाः । समीरे सम्मुखे सिन्धुप्रवाहस्येव वीचयः ॥ ३४ ॥

वाल्म्यक्रीडादिवाताभिरनार्ताभिः प्रवर्तकम् । घृताज्यभाजनः साधुमनुजस्त्वनुजग्मिवान् ॥ ३५ ॥

आनिनाय भवान् बन्धुं, मानिनायक ! दीक्षितुम् ? । इत्यथ व्रतिभिः पृष्टः, प्राप साधुर्गुरोः पुरः ॥ ३६ ॥

प्रणम्य रम्यचारित्ररत्नराकरं गुरुम् । मुनिर्न्यवेदयद् बन्धुं, समायातं व्रताय तम् ॥ ३७ ॥

सत्यमित्यथ पृष्टोऽसौ, भवदेवोऽपि सूरिभिः । ज्यायानृषिर्नृपाभाषी, मा भूदित्यन्यमस्त तत् ॥ ३८ ॥

ततः स्वबन्धुसम्बन्धबन्धनावद्वचेतसः । नागिलागुणरक्तस्य, तस्य दीक्षां ददौ गुरुः ॥ ३९ ॥

भवदत्तप्रयुक्तेन, नियुक्तो गुरुणा स्वयम् । एकेन मुनिना साकं, ग्राममन्यं जगाम सः ॥ ४० ॥

अद्यापि भवदेवोऽयं, नायातीति समागताः । बन्धवो भवदत्तेन, साक्षाद् गत इतीरिताः ॥ ४१ ॥

बन्धूपरोधरुद्धात्मा, भवदेवो व्रते स्थितः । नित्यं ध्यायति चित्तेन, नागदत्तसुतां तु ताम् ॥ ४२ ॥

कालेन मुचिरेणाय, शुचिरेणाङ्गवन्मुनिः । तपस्तपनपूर्वाद्भिर्भवदत्तो दिवं ययौ ॥ ४३ ॥

अकुर्वता व्रतादीनि, भ्रातरि म्वर्गयातरि । अलागि नागिलाध्याने, भवदेवेन तेन तु ॥ ४४ ॥

अथ सुतां मुनिश्रेणीं, निशि मुक्त्वाऽङ्गिजनीमिव । स भृङ्ग इव गन्ताऽभूत्, कान्तां कैरविणीमिव ॥ ४५ ॥

अथ श्लथगुणग्रामः, सुग्रामग्रामसीमनि । गत्वाऽसौ मण्डपाहृतशैत्ये चैत्ये स्थितः क्वचित् ॥ ४६ ॥

आययौ वृद्धया साकमेकया सविवेक्या । तदत्र काऽपि कामहुवात्या कात्यायनी पुरः ॥ ४७ ॥

एतां श्वेताम्बरोऽपृच्छन्, रेवत्यार्यवतोः कथाम् ।

सौ प्रमीतौ ततः श्रुत्वा, सोऽपृच्छन्नागिलाकथाम् ॥ ४८ ॥

स्वयं सा नागिला चित्ते, भवदेवं विचार्य तम् । पप्रच्छ भवदेवोऽसि, नागिलाजानित्यमुम् ॥ ४९ ॥

एष प्रियाविरोपोत्कन्तः, स्मरदाहवान् । भवत्या भवदेवोऽहं, भद्रे ! कथमवधोषिषि ? ॥ ५० ॥

सद्यनदृष्टप्रना नीत्वा, पुराऽहं ग्राहितो व्रतम् । भ्रात्रा मात्राधिक्रमीतिर्नागिलावशगोऽपि सन् ॥ ५१ ॥

तद्भ्रातरि गते स्वर्गमनर्गलतमस्य मे । मानसं नागिलाप्रीतिरधुनाऽतिधुनाति सा ॥ ५२ ॥
 मन्मनःसहकारस्य, सा शुकी वामुकीसुता । अस्ति वा नास्ति वा साक्षादिदं वद मदग्रतः ॥ ५३ ॥
 तदेवं भवदेवेऽस्मिन्, जल्पाके घस्मरस्मरे । वृद्धाया नागिलासख्याः, सूनुः प्राप्तः पुरो बटुः ॥ ५४ ॥
 जगादायमिदं मातरहमस्मि निमन्त्रितः । दक्षिणार्थं गमिष्यामि, गेहमेहि त्वरात्पुरा ॥ ५५ ॥
 दुग्धमुच्छालयिष्यामि, धर्तव्यं भाजनं त्वया । भुक्तं श्राद्धान्नमुद्गीर्ये, यथाऽऽगत्य पिबामि तत् ॥ ५६ ॥
 वदन्तमित्यवादीत् तं, भवदेवो हसन्निव । भविष्यसि कथं न त्वमितिलिप्सुर्जुगुप्सितः ? ॥ ५७ ॥
 भवदेवमुवाचाथ, नागिला वेत्सि यद्यदः । प्रिया तवाहं मां वान्तां, तद् भोक्तुं यतसे कुतः ? ॥ ५८ ॥
 मूढाशय ! नवामूढामिव मामागतः स्मरन् । जराजर्जरितां पश्य, संसारस्य क सारता ? ॥ ५९ ॥
 एतस्मिन् शुचिवस्तूनां, मलिनीकारकारणे । देहे जरापराधीने, मुधा मुह्यन्ति जन्तवः ॥ ६० ॥
 विषं माममृतं दीक्षामन्यथा मास्म मन्यथाः । तद् व्याधुष्व झटित्येव, गुरुं भज कुरु व्रतम् ॥ ६१ ॥

इति प्रबोधितः प्रीतो, नागिलाया गिरा चिरात् ।

साधु साध्विति तां श्रुत्वा, साधुः सूरि रयादयात् ॥ ६२ ॥

आलोच्य तद् गुरोरे, तदुग्रं स व्रतं व्यधात् । येनाजनिष्ट सौधर्मे, प्रभाभिर्मासुरः सुरः ॥ ६३ ॥

क्षेत्रे महाविदेहेऽथ, विजये पुष्कलाभिधे । देशे विश्वप्रिये पुण्डरीकिण्यां पुरि चक्रिणः ॥ ६४ ॥

पत्न्यां यशोधराख्यायां, वज्रदत्तस्य नन्दनः । नाम्ना सागरदत्तोऽभूद्, भवदत्तो दिवश्श्रुतः ॥ ६५ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथ पित्रा पवित्राङ्गीर्धन्याः कन्याः सहस्रशः । पुत्रः शत्रुद्रुमद्रोहकरिणा परिणायितः ॥ ६६ ॥

स समन्तात् समं ताभिः, क्रीडन् मूपालभूर्ध्वभौ । मूर्तिमद्भिरिव स्फीतैः, स्वर्भोगफलकर्मभिः ॥ ६७ ॥

एकदाऽनेकदारान्तर्वर्ती मन्दिरमूर्धनि । स्थितोऽन्तरिक्षे सोऽद्राक्षीत्, स्वर्णवर्णं पयोमुचम् ॥ ६८ ॥

तमाक्रान्तनमश्चक्रं, शिखाशिखरदोखरैः । पश्यन् मेरुमिव स्मेरसमाजः समजायत ॥ ६९ ॥

क्षणद् वातोद्धते धाराधरे विधुरतां गते । भावेषु भङ्गुरीभावं, कुमारः स व्यचारयत् ॥ ७० ॥

प्रतिबुद्धः स्वयं बुद्ध्या, व्रतं जग्राह साग्रहः । ततः सागरदत्तोऽयं, सूरैरमृतसागरात् ॥ ७१ ॥

कृपाणतीव्रताजैत्रव्रतायत्तेन तेन तत् । अज्ञानमवधि ज्ञानमवधिल्याति विभ्रता ॥ ७२ ॥

तत्रैव विजये वीरशोकानामनि पत्तने । भवदेवोऽभवश्श्रुत्वा, दिवः शिव इति श्रुतः ॥ ७३ ॥

पुत्रः पद्मरथस्याथो, वनमालाङ्गसम्भवः । कुमारः सुकुमाराभिः, कुमारीभिर्विवाहितः ॥ ७४ ॥

॥ युग्मम् ॥

स्थितः सह महेशभिः, सोऽन्यदा सदनीपरि । नाम्ना कामसमृद्धस्य, सार्थवाहस्य वेदमनि ॥ ७५ ॥

मुनिं सागरदत्ताख्यमाचभिक्षं विलोकयन् । स्वर्णवृष्टिं सूरैः सृष्टां, दृष्ट्वा ह्यटोऽभवत् तदा ॥ ७६ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथ स्थानगतं पार्षतारणं कृतपारणम् । गत्वा नत्वा मुनिं राजाङ्गोऽन्ते समुपाविशत् ॥ ७७ ॥

ततोऽसौ देशनां तेने, मुनिमनिभकेशरी । सर्वास्तथा कथाः पूर्वजन्मजाता न्यवेदयत् ॥ ७८ ॥

१ 'स्यासौ, घन' संता० पाता० ॥ २ 'क्षं व्यलोकयत्' वता० ॥ ३ स्थाने गतं पाता० ॥

४ 'पवारणं' संता० ॥

सोऽपि भूपाङ्गभूः श्रुत्वा, विशुद्धः प्रतिबुद्धवान् । नत्वा यति गतः प्रष्टुं, पितरौ निश्चितव्रतः ॥ ७९ ॥
 पितृभ्यामननुज्ञातस्ततश्चाकृतभोजनः । गत्वा पौषशालायां, तस्यावस्थानमहसाम् ॥ ८० ॥
 इभ्यात्मजेन मूर्तुरादेशाद् दृढधर्मणा । श्राद्धेन बोधितोऽभुक्, पष्टादाचाम्लपारणः ॥ ८१ ॥
 ईदृक्तपःप्रकाशी च, प्राशुकाशी व्रतीव सः । तत्र शुश्रूषितसुख्यत्कर्मणा दृढधर्मणा ॥ ८२ ॥
 अथ द्वादशवर्षान्ते, भावनिर्व्युदसंयमः । विद्युन्मालीति देवोऽभूद्, ब्रह्मलोकेऽद्भुतद्युतिः ॥ ८३ ॥
 श्रीवीरः समवासार्षीत्, पुरे राजगृहेऽप्यदा । तदीयपदपद्माली, विद्युन्माली तदाऽभवत् ॥ ८४ ॥
 शकादिसुरचक्रेषु, काचेष्विव मणिर्ज्वलन् । अकरोहुष्करं किं किं, देवासौ पूर्वजन्मनि ? ॥ ८५ ॥
 श्रेणिकक्षोणिकान्तेन, पृष्टः स्पष्टमिति प्रमुः । तद् विद्युन्मालिनः सर्वं, पूर्ववृत्तं न्यवेदयत् ॥ ८६ ॥
 ॥ युगम् ॥
 भविष्यति भुवि स्वामिन् !, कीदृशोऽयमतश्च्युतः ? । इति पृष्टे नृपेणाऽऽह, पुनस्त्रिभुवनप्रमुः ॥ ८७ ॥

जम्बूस्वामिचरितम्

राजन् । राजगृहेऽत्रैव, ऋषभश्रेष्ठिसूरसौ । जम्बूनामाऽवसर्षिण्यां, भावी चरमकेवली ॥ ८८ ॥
 तद् विद्युन्मालिनः कान्ताश्चतस्रो विनयाऽऽनताः ।
 तीर्थेशमिति पप्रच्छुः, काऽस्माकं भाविनी गतिः ? ॥ ८९ ॥
 श्रेष्ठिनां तनुजीमूय, यूयमप्यस्य योपितः । भविष्यथ पुरेऽत्रैव, तदिदं विमुरम्यधात् ॥ ९० ॥
 अथ तद्विवासादेव, स देवः सप्तमेऽऽनि । धारिण्या ऋषभेश्रेष्ठिपत्न्याः कुक्षाववातरत् ॥ ९१ ॥
 पूर्णैरथ दिनेः श्रेष्ठिप्रिया सुतमसूत सा । आनन्दामृतरोचिष्णुः, सरसीव सरोरुहम् ॥ ९२ ॥
 पुरा च नगरेऽत्रैव, वैभारगिरिकानने । सुधर्मस्वामिनं नन्तुं, गताऽमूहवर्षमप्रिया ॥ ९३ ॥
 सा शुश्राव तदा सिद्धपुत्रं विद्याधरं प्रति । कथ्यमानं गणभृता, भुवं जम्बूविचारणम् ॥ ९४ ॥
 ततो जम्बूविचारान्ते, सा पप्रच्छ गणेश्वरम् । भविष्यति तन्जन्मां, कथं मे ? कथ्यतामिति ॥ ९५ ॥
 गणेशं धीक्ष्य सावद्यप्रश्नतो मौनमास्थितम् । साऽभापि धारिणी शीलधारिणी सिद्धसूनुनां ॥ ९६ ॥
 सति । वतिपतिर्नेदं, सावद्यं कथयिष्यति । भवत्यै कथयिष्यामि, सुतार्थमहमप्यदः ॥ ९७ ॥
 मम वाचा त्वमाचाम्लान्यष्टोत्तरशतं कुरु । पुत्रस्तदन्ते भावी ते, सिंहस्वप्नेन सूचितः ॥ ९८ ॥
 इत्याकर्ण्य गृहं गत्वा, सा सर्वं तत् तथा व्यधात् । अपश्यमान्यदा स्वप्ने, सिंहमुत्सङ्गसङ्गतम् ॥ ९९ ॥
 भातश्च पत्युराख्याय, वितेने जिनपूजनम् । अथ प्राचीव भास्वन्तं, काले सुतमसूत सा ॥ १०० ॥
 असौ जम्बूविचारस्य, प्रक्रमे समम्बुदिति । पितृभ्यां विहितो जम्बूकुमारं इति नामंतः ॥ १०१ ॥
 पद्मावती सङ्घट्टस्य, प्रेयसी सुपुत्रे सुताम् । समुद्रश्रियंमुन्द्रचन्द्रस्रन्द्रमुत्सविपम् ॥ १०२ ॥
 समुद्रदत्तप्रेयस्या, जज्ञे कमलमालया । नन्दनी किल पद्मश्रीः, पद्मश्रीदस्युलोचना ॥ १०३ ॥
 पुत्री सागरदत्तस्य, जनिता विजयश्रिया । पद्मसेनेति निश्च्यपसेनेव स्मरंभूजः ॥ १०४ ॥
 सुता कुबेरदत्तस्य, दयितार्यां जयश्रियाम् । आसीत् कनकसेनेति, कनकस्पृधिदीधितिः ॥ १०५ ॥
 विद्युन्मालिसुरस्यैताश्चतस्रश्चिवल्लभाः । गृहेषु श्रेष्ठिनामेषामवतेरुर्दिवश्च्युताः ॥ १०६ ॥

तथा कुबेरसेनस्य, नमःसेनेति नन्दनी । सज्जाता कमलवतीकुक्षिपस्वलवारला	॥ १०७ ॥
श्रेष्ठिश्रमणदत्तस्य, सुपेणाकुक्षिसम्भवा । सुताऽमृतं कनकश्रीस्तां, न कः श्रीवदमन्यतः ॥	१०८ ॥
सुपुत्रे च सुपेणस्य, प्रिया वीरमती पुनः । सुतां कमलवत्याख्यां, साक्षादिव दिवः श्रियम् ॥	१०९ ॥
वसुपालितगोहिन्या, सुपुत्रे जयसेनया । जयश्री रतिरूपस्य, जयश्रीरिति नन्दनी	॥ ११० ॥
दिक्पालराजधानीनामधौ मूर्ता इव श्रियः । सेवन्ते तत्पुरं बाला, जैत्रं जम्बूगुणेन ताः	॥ १११ ॥
दातुं ताः पितृभिर्जम्बूस्वामिने ऋपमोऽर्थतः । सर्वं मेने न कस्तुल्यगुणसङ्गाय कौतुकी ? ॥	११२ ॥
तदानीं च महामोहमेघसन्दोहमारुतः । श्रीसुधर्मा समायासीद्, वैभारगिरिकाननम्	॥ ११३ ॥
श्रुते तस्मिन् समायाते, निर्यातं नगरादथ । जनैर्मृद्नैरिवाभोजादुदितेऽभोजवान्धवे	॥ ११४ ॥
श्रीसुधर्मगणाधीशं, नमस्कृतुं समागमत् । तदा जम्बूकुमारोऽपि, समारोपितसम्भदः	॥ ११५ ॥
तदा मुनीन्दुः प्रारोभे, देशनां दशनांशुभिः । पुरो जम्बूवपुः सिद्धन्, प्रैसादैरिव देहिभिः ॥	११६ ॥
भवेद् भवार्णवः पुंसां, सुतरः सुतरामसौ । न्यञ्चनोदञ्चनोप्राश्चेन्न स्युः श्रीचयवीचयः ॥	११७ ॥
मेधानामिव लोकानामायुर्गलति नीरवत् । चपलेव चला लक्ष्मीः, पाण्डुतेवैति विश्रसा	॥ ११८ ॥
तदायुषा च लक्ष्म्या च, वपुषा चास्थिरात्मना । चिरस्थिरतरं रत्नत्रयं ब्राह्मं विवेकिना	॥ ११९ ॥
तत्रोपाश्रय-भैषज्य-पुस्तका-ऽन्ना-ऽशुकादिभिः ।	
साहाय्यं ज्ञानिनां तन्वन्, ज्ञानमाराधयेद् गृही	॥ १२० ॥
सहवासस्स्य-जैनेशवेश्म-यात्रा-ऽर्चनादिभिः । प्रभोः प्रभावयैस्तीर्थं, सम्यक् सम्यक्त्वमर्जयेत् ॥	१२१ ॥
भक्त्या चारित्रपात्रेषु, तथाऽऽवश्यककर्मभिः । तपोभिरपि चारित्रं, गृहमेधी समेधयेत्	॥ १२२ ॥
काले पाठादिभिर्ज्ञानमशङ्कावैश्व दर्शनम् । मूलोत्तरगुणैः शुद्धैश्चारित्रं भजते यतिः	॥ १२३ ॥
इति रत्नत्रयाल्लेभे, हतमोहतमोमरैः । चिराद् गृहस्थैः सद्योऽपि, यतिभिः शाश्वतं पदम्	॥ १२४ ॥
ये तु मोहग्रहग्रस्ताः, प्रमादस्य वशंवदाः । अशरण्यैर्भवारण्ये, अमितव्यं सदाऽपि तैः	॥ १२५ ॥
जम्बूरमूर्ज्ज्वलं पीत्वा, घनादिव गुरोर्वचः । महीरुह इवामुञ्चत्, सद्यो भवदवव्यथाम् ॥	१२६ ॥
नत्वा मुनीन्द्रमुञ्जिद्रव्रतग्रहमहोद्यमः । जगामायममायः सन्, सदनं मदनं द्विपन्	॥ १२७ ॥
सत्वरः पितरौ नत्वा, जम्बूः कम्बूलसद्यशाः । स जगादायमादाय, व्रतं प्रीतो भवाम्यहम्	॥ १२८ ॥
इत्याकर्ण्य ततः कर्णतप्तत्रपुनिभं वचः । सुतं व्रतनिषेधाय, पितरावूचतुस्तराम्	॥ १२९ ॥
एकस्त्वमावयोर्दीपो, भानुर्न-नभसोरिव । त्वां विना वत्स । नितगां, तमांस्यमिभवन्ति नौ	॥ १३० ॥
मनोरथशताहृतस्तपोभिरतिदुष्करैः । दुर्लभस्तात । लब्धोऽसि, त्वमुदुम्भारपुष्पवत्	॥ १३१ ॥
तच्चिरोद्भूतमस्माकं, मनोरथमहीरुहम् । विदग्ध ! दग्धुं किं नाम, वाग्ज्वालाभिः प्रगल्भसे ? ॥	१३२ ॥
यथाचिरे चिरेणैताः, दासीकृतरतिद्युतः । अष्टौ याः कन्यकास्तुभ्यं, त्यजस्येताः कुतः सुत ! ? ॥	१३३ ॥
विवाहमण्डपान्तस्त्वं, वधुभिरभितो वृतः । वशाभिरिव यूथेशो, मानसं नौ प्रमोदय	॥ १३४ ॥
त्वंसङ्गसुभगम्मन्याः, कन्याः परिणयनिगाः । कुतूहलं श्रुतोर्देलुरावयोः पूरयाऽऽवयोः	॥ १३५ ॥
आशानामिव तत् तासामन्तश्चन्द्र इव स्फुरन् । पुण्यवन्नावयोर्नेत्रकुमुदानां मुदं कुरु	॥ १३६ ॥

श्रुत्वा पित्रोरिमां वाचमचलत्रतनिश्चयः । उचितज्ञः कुमारोऽयमम्यधान्मधुरं वचः ॥ १३७ ॥
 तावदाचर्यत ब्रह्मचर्याय नियमो मया । कुतूहलाय वां कार्यं, पाणिग्रहणमप्यदः ॥ १३८ ॥
 विवाहस्य द्वितीयेऽह्नि, ग्रहीष्यामि पुनर्ब्रतम् । क्षेप्यस्तद्वत्सवात्सल्यान्नाहं भवदवानले ॥ १३९ ॥
 आसां मृगीदृशां प्रेमस्थेमसम्बन्धवन्धने । पतित्वेन पतित्वाऽसौ, क्व मोक्षाय यतिष्यते ? ॥ १४० ॥
 इत्यालोच्य मिथस्ताभ्यां, पितृभ्यां तन्मतं वचः । अकारि च मुदा पाणिग्रहोपक्रमणक्रमः ॥ १४१ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

अथ जम्बूकुमारेण, ज्ञापिते स्वब्रतोद्यमे । पितृन् किंकार्यतामूढानाहुस्तानिति कन्यकाः ॥ १४२ ॥
 इहापि परलोकेऽपि, जम्बूस्वामी गतिः स नः । मार्तण्ड इव मार्तण्डप्रावपावकरोचिषाम् ॥ १४३ ॥
 स मन्मथपथेऽस्माभिस्तेनाऽऽस्माध्वनि वा वयम् । नेतव्याः सत्यमित्यस्तु, स्पैर्धाविन्धः परस्परम् ॥ १४४ ॥
 महासतीषु धन्यानां, कन्यानां वचनैरिति । तेऽप्युद्दिश्य विवाहस्य, दिनमानन्दिनः स्थिताः ॥ १४५ ॥
 अथाऽऽननेन्दुनिर्गच्छदुल्लसुमुधया तथा । स्त्रीषु सज्जीवयन्तीषु, भयदग्धं मनोभवम् ॥ १४६ ॥
 बन्धूनामुपरोधेन, विरोधेन तु चेतसः । लभे जम्बूकुमारोऽयमुपयेमे कुमारिकाः ॥ १४७ ॥
 स हताभिः स्मरशरैः, सह तामिस्तदा वदन् । गतस्पृहो गृहावासे, वासवेदमर्न्यवास्थित ॥ १४८ ॥
 इतश्च विन्ध्यो विन्ध्याद्रौ, व्यधाज्जयपुरेश्वरम् ।

पुत्रं प्रमथ ज्येष्ठः, प्रमथो निरगात् क्रुधा ॥ १४९ ॥

चौरपञ्चशतीयुक्तः, कुर्वन्नृष्यां स चौरिकाम् । जज्ञेऽवस्वापिनी-तालोद्घाटनीविचयोः पदम् ॥ १५० ॥
 गृहं तदा तदागत्य, जम्बूस्वामिनिपेवितम् । विधे प्रयुज्य तन्वानश्रौर्यं स्तम्भमवाप सः ॥ १५१ ॥
 केनाहं स्तम्भतो मृत्यैः, सहितोऽपीति चिन्तयन् । दृशं प्रतिदिशं चौरभ्रामणीरक्षिपत् ततः ॥ १५२ ॥
 अथ सुष्ठेऽखिले लोके, कुमारं स्त्रीभिरावृतम् । अपश्यज्जाग्रतं सोऽञ्जपण्डे कैरवपण्डवत् ॥ १५३ ॥
 प्रभवस्तमुवाचाथ, जम्बूनामानमानतः । स्तम्भनीं देहि मे विद्यां, गृह्णन् विद्याद्वयं मम ॥ १५४ ॥

जम्बूस्वामी ततो वाचमाचष्टे स्म शमैकम् ।

नास्ति मे स्तम्भनी विद्या, त्वद्विद्याभ्यां च किं मम ? ॥ १५५ ॥

काह्नामि यदहं गेहविरहं निरहङ्कृतिः । व्रतं प्रातर्ग्रहीष्यामि, सुधर्मस्वामिसन्निधौ ॥ १५६ ॥

अथाऽऽह प्रमथः श्रीमन्निति प्रामथमागम् भवान् ।

मुनक्ति नैव किं भोगान् ?, व्रताय यतते कुतः ? ॥ १५७ ॥

वरेणेदमथावादि, तथावादिनि तस्करे । सावधानीभवत्कर्णस्त्वमाकर्णय मद्विरम् ॥ १५८ ॥

मधुचिन्दाहरणम्

अगरप्यो मदरप्ये, सार्धः कोऽपि मलिग्लुचैः । अमुष्यत यथा व्योम्नि, तारामारः पयोपरैः ॥ १५९ ॥

सार्धे व्रते समन्तेऽपि, पुमानटविक्रोटेरे । तस्मिन्नेकः स्थितो मूढः, शारीवीप्रदबोद्धतः ॥ १६० ॥

१ पतिरप्ये यिनिपत्यासौ, पता- ॥ २ 'स्तासां, पितृभिः तन्म' पता- ॥ ३ स्पर्धयं
 गंता- पता- ॥ ४ 'दुष्टोल्लसु' पता- ॥ ५ 'दग्धमं' पता- ॥ ६ 'न्यवस्थितः' शंता- पता- ॥
 ७ प्रमायं' शंता- पता- ॥

सिन्धुरेणोद्दुरेणाय, समारन्धः स कानने । धावन् मृत्युभयाज्जीर्णकूपे झम्पामयं ददौ ॥ १६१ ॥	
तत्रावटंतटोद्भूतवटशाखाविनिर्गतम् । पादं बन्धुमिवाभीष्टमाश्लिष्टः सोऽन्तरापतन् ॥ १६२ ॥	
अथ कूपतलेऽद्राक्षीत्, करालमुखकोटरम् । क्षणादजगरं कालनगरोदरसोदरम् ॥ १६३ ॥	
परितोऽपश्यदाशासु, निराशासु स्थितिश्व सः । चतुरो यमनिर्घुक्तान्, यामिकानिव पन्नगान् ॥ १६४ ॥	
किञ्चाऽऽल्म्बनशाखायामीक्षामास सिता-ऽसितौ । आखू मूलं खनन्तौ स, निष्कारणखलाविव ॥ १६५ ॥	
तस्य दुर्भूषवत् कूपद्वारस्थस्य विषाणिनः । स ददर्श कुटुम्बीव, क्लीबः प्रसृमरं करम् ॥ १६६ ॥	
मधुच्छत्रोत्थिता हस्तिहस्ताहतिचले वटे । लम्बाश्च मक्षिकास्तस्मिन्, ऋजौ लुब्धा इवेश्वरे ॥ १६७ ॥	
मधुमण्डाच्छ्रुतास्तस्य, वदने मधुविन्दवः । निपेतुश्चातकस्येव, मन्दवारिदविमुपः ॥ १६८ ॥	
नासौ मधुरंसासावदसुखलालसमानसः । तदनेकविधं दुःखं, स्मरति स्म रति वहन् ॥ १६९ ॥	
अथ व्योमपथक्रोडे, कोऽपि विद्याधरश्चरन् । तं वीक्ष्य करुणाविष्टः, क्रष्टुं बन्धुरिवाऽऽस्यौ ॥ १७० ॥	
दत्तहस्ते ततस्तस्मिन्नुपहासिनि हर्षितः । स्थितिर्वा निर्गमो वाऽस्य, किं युक्तमिति कथ्यताम् ॥ १७१ ॥	
अथो हसन्नसावाह, कुमारमिति राजसुः । किं पृष्टं ? वेत्ति मूढोऽपि, निःसृतिस्तस्य शस्यते ॥ १७२ ॥	
व्यक्तमित्युक्तवत्यस्मिन्नुपहासिनि हर्षितः । ऊचे जम्बूकुमारोऽपि, सुधाकवचितं वचः ॥ १७३ ॥	

मधुविन्द्वारूपानकोपनयः

पुरुषो यः स संसारी, संसारस्तु महाटवी । मानुष्यं जन्म कूपश्च, नरकोऽजगरस्त्वधः ॥ १७४ ॥	
तथा कपायाश्चत्वारश्चतुर्दिक्षु भुजङ्गमाः । यमश्च गूर्ध्नं मातङ्गो, मक्षिका व्याधयः पुनः ॥ १७५ ॥	
छिन्तश्च द्रुलतामायुरासू पक्षौ सिता-ऽसितौ । प्रीणन्ति जन्तुं कष्टेऽस्मिन्, विषया मधुविन्दवः ॥ १७६ ॥	
सुधर्मस्वामिना विद्याधरेणेवेति कष्टतः । कृष्यमाणो निपिष्येऽहं, किं त्वया विषयेच्छया ? ॥ १७७ ॥	
इत्थं विषयसम्बन्धनिषेधेन निरुत्तरः । प्रभवः प्राह दन्तांशुनासीरविदितं वचः ॥ १७८ ॥	
कुटुम्बमिति सन्त्यज्य, निःशेषं निर्विशेषधीः । कुर्वन् जनकयोः पीडां, व्रीडामपि विमुञ्चसि ॥ १७९ ॥	
ऊचे च प्रभवेणेति, श्रीजम्बूरवदत्तदा । महात्मन् ! श्रूयतामेकं, ज्ञातेयस्य कथानकम् ॥ १८० ॥	

कुवेरदत्त-कुवेरदत्तारूपानकम्

आसीत् कुवेरसेनेति ^१ , मथुरायां पणाङ्गना । यदीयवदनस्येव, स्नपनप्रतिमा शशी ॥ १८१ ॥	
सा कदाऽप्यथ कष्टेन, तनयां तनयं च तौ । कीर्ति-प्रतापौ भूपासिलेखेवासूत नूतनौ ॥ १८२ ॥	
तौ त्याजयन्त्या कुट्टिन्वा, निराकृत्य वचोविपम् । एकादशाहं सा हन्त !, पाययामास तौ पयः ॥ १८३ ॥	
कुवेरदत्त इत्याख्याजुषं पुत्रस्य मुद्रिकाम् । पुत्र्याः कुवेरदत्तेति, नामभाजं च सा व्यधात् ॥ १८४ ॥	
मञ्जुपायामयो रत्नराजिभाजि न्ययोजयत् । तदपत्यद्वयं माता, कातरा कुट्टिनीभयात् ॥ १८५ ॥	
यमुनाम्भसि मञ्जुपां, मुखपेटामिवात्मनः । चिक्षेप वितरन्तीव, सा जलाञ्जलिमश्रुभिः ॥ १८६ ॥	
अथ सूर्यपुरोपान्ते, यमुनावारिवाहिता । पेटेयमिम्ययुग्मेन, दृष्टा हृष्टान्तरात्मना ॥ १८७ ॥	
आकृष्योद्वाह्य तां पेटामन्तर्वाक्ष्य शिशुद्वयम् । दायादाविव सर्वस्वमाददातां विभज्य तौ ॥ १८८ ॥	

१ 'ण्डच्यु' पाता० ॥ २ 'स्मिन्, मधुविन्दुयिल्लीभिन्नः । स्थिति' संता० पाता० ॥ ३ 'ति येदया कापि पुरे पुरा । यदी' पाता० ॥

तो तयोः श्रेष्ठिनोर्यलात्, संवर्धते सहोदरौ । यथा बलक्षपक्षस्य, कौमुदी-कौमुदीपती	॥ १८९ ॥
अङ्गुलीमुद्रिकानाम्ना, स्यातयोरितयोर्मिथः । विवाहं चक्रतुः श्रेष्ठिमुस्यौ तौ युग्मिनोरिव	॥ १९० ॥
क्षिप्ता कुवेरदत्तेन, प्रेमवत्याः करेऽन्यदा । निजनामाङ्किता मुद्रा, वैराग्यस्येव पत्रिका	॥ १९१ ॥
वीक्ष्य मुद्रां स्वमुद्रावत्, मियं सा प्राह विस्मिता । नाम्नाऽङ्गेन च किं साम्यमनयोरावयोरिव ?	॥ १९२ ॥
तदावां सोदरौ शङ्के, नानयोः श्रेष्ठिनोः सुतौ । आभ्यामपि कचिल्लब्धावज्ञानात् परिणायितौ	॥ १९३ ॥
सत्यंमत्याग्रहादद्य, प्रष्टव्यौ पितरौ ततः । ज्ञातव्यमेव जन्म स्वमालोच्येति समुत्थितौ	॥ १९४ ॥
पितरावाग्रहात् पृष्ट्वा, मत्वाऽऽमचरितं च तत् । निश्चित्य सोदरत्वं च, पाणिग्रहमशोचताम्	॥ १९५ ॥
इति निःसारसंसारवैराद् वैराग्यवासितौ । स्थितावधोमुखावेव, प्रणे कुमुदिनीन्दुवत्	॥ १९६ ॥
ततः कुवेरमापृच्छच्च, पितरौ च विरक्तया । कुवेरदत्तयाऽप्राहि, जिनदीक्षाऽतिदक्षया	॥ १९७ ॥
स्वयं नामाङ्कितं मुद्रारत्नमस्थगयच्च सा । बोधं कुवेरदत्तस्य, मूर्तिमन्तमिवोज्ज्वलम्	॥ १९८ ॥
गतः कुवेरदत्तस्तु, मूरिकीतक्रयाणकः । मथुरायां पुरि स्फारव्यवहारविहारतः	॥ १९९ ॥
यस्यां कुवेरसेनायामुत्पन्नः स किलाऽभवत् ।	
शशी निशीव कान्तोऽभूत्, तस्या एव स धिग् । विधिम्	॥ २०० ॥
कालात् कुवेरसेनायां, कुवेरस्य सुतोऽभवत् । भवव्यामोहसर्वस्वसारणेण विनिर्मितः	॥ २०१ ॥
अथोत्पन्नावधिज्ञाना, बन्धोर्बोधार्थिनी ततः । सर्वं कुवेरदत्ता तदपश्यदसमञ्जसम् ॥	२०२ ॥
गोपितस्वाङ्गुलीयाऽसावनुज्ञाप्य प्रवर्तिनीम् । भवाब्धौ गज्जतो आतुर्वेडेव मथुरां ययौ	॥ २०३ ॥
पुरः कुवेरसेनाया, याचित्वा वसतिं च सा । तस्यावस्थानकेऽप्यन्योपकृतिः कृतिनां व्रतम्	॥ २०४ ॥
पुरः स्फुरन्तमालोक्य, कुवेराङ्गजमन्यदा । व्रतिनी व्रतिनीतिज्ञा, सा वभाषे मृयोज्जिता	॥ २०५ ॥
वाल । त्वमसि मे पत्युः, सोदरत्वेन देवरः । माता तथाऽऽवयोरैका, तेनासि मम सोदरः	॥ २०६ ॥
जातोऽसि मम पत्या त्वमपत्यमिति तेन मे । त्वत्पिता मे सपत्नीभूः, पौत्रस्त्वमसि मे ततः	॥ २०७ ॥
मन्मातुः पतिसोदर्यस्त्वं पितृव्योऽसि तन्मम । सहोदरस्य सूनुस्त्वं, आतृव्योऽप्यसि मे ततः	॥ २०८ ॥
माताऽपि तव माता मे, धृतावावां ययोदरे । सा मन्मातृमुजङ्गस्य, माता तन्मे पितामही	॥ २०९ ॥
मत्सपत्नीतनूजस्य, पत्नी सा मे वधूरिति । मद्भर्तुः साऽभवन्माता, मम श्वश्रूतो मता	॥ २१० ॥
मद्बान्धवस्य पत्नी सा, आतृजाया ततो मम । सा पुनर्मत्पतेः पत्नी, सपत्नीति ममाभवत्	॥ २११ ॥
मज्जनन्या मुजङ्गो यत्, त्वत्पिता तत् पिता मम ।	
मत्पितृव्यस्य ते सोऽभूत्, पिता तन्मे पितामहः	॥ २१२ ॥
मम तस्य च माताऽमृदेका मे सोदरः स तत् । मद्भर्तृजननीमर्ता, स तेन श्वशुरोऽपि मे	॥ २१३ ॥
स च जमाह मत्पाणि, जातः पतिरतो मम । स मदीयसपत्न्याश्च, सूनुः सूनुर्ममाऽप्यतः	॥ २१४ ॥
अथो मिथोविरुद्धं तन्निशम्य शमिनीवचः । कुवेरोऽपृच्छदागत्य, किमेतदिति विस्मयी	॥ २१५ ॥
इति तस्मै कुवेराय, पृच्छते शमिनी ततः । तन्मुद्रारत्नमज्ञानध्वान्तदीपमिवाऽऽर्पयत्	॥ २१६ ॥
मुद्रारत्नेन तेनाथ, दिननाथनिभेन सः । प्रबुद्धोऽन्तर्गतं मोहं, भृङ्गं पद्म इवामुचत्	॥ २१७ ॥
शुचिः स्वचरित्रेण, गृहीत्वा व्रतमुज्ज्वलम् । पीमान् कुवेरदत्तोऽमी, यौवनेऽपि ययौ वने	॥ २१८ ॥

व्रतव्रततिवृक्षेण, यथोनिर्झरभूमृता । कर्मकुञ्जरसिंहेन, तेनारण्यानि रेजिरे ॥ २१९ ॥
 भावनां भावयन्नेप, स्मृतपञ्चनमस्कृतिः । जगाम त्रैदिवं धाम, कामसामजकेशरी ॥ २२० ॥
 मत्वा कुञ्चरसेनाऽपि, तादृग् विपयविप्लवम् । भवे विरक्ता जग्राह, गृहवासोचितं व्रतम् ॥ २२१ ॥
 इत्थं कथाप्रथापाथोधौतमोहमलस्य मे । कुतो ज्ञातेयसम्बन्धः, प्रभव ! प्रभविष्यति ? ॥ २२२ ॥
 राजपुत्रः पुनः प्राह, कुतोऽपुत्रस्य ते गतिः ? । जगाद जम्बूः पुत्रस्य, कथयामि कथां श्रुणु ॥ २२३ ॥

महेश्वरदत्ताख्यानकम्

अस्ति देवालयस्तम्भोच्चम्भितल्योममण्डपा । निकेतमालिनी ख्याता, पुरी नाम्ना तमालिनी ॥ २२४ ॥
 श्रीमहेश्वरदत्तोऽभुदिभ्यस्तत्र पुराप्रणीः । प्रथितः प्रौढमिथ्यात्वपाथोविजलकुञ्जरः ॥ २२५ ॥
 दुश्चारिणीकुलाचार्यभूता भूताऽस्य वल्लभा । नागिलेति पुरि ख्याता, कामारामैकसारणिः ॥ २२६ ॥
 सोऽन्यदा महिषं हत्वा, जनकश्राद्धपर्वणि । अङ्कस्थं तस्य मांसेन, लभो भोजयितुं सुतम् ॥ २२७ ॥
 तदा च गृहमभ्येत्य, बलितो बक्तिताननः । दृष्टश्रेष्ठी मुनिश्रेष्ठः, पठन् श्लोकमिमं मुहुः ॥ २२८ ॥
 पुष्पाति स्वपितुर्मांसैः, शत्रुमुत्सङ्गसन्निभम् । विषते च पितुः श्राद्धमहो ! मोहविजृम्भितम् ॥ २२९ ॥
 महेश्वरस्तदाकर्ण्य, तूर्णमेत्य मुनीश्वरम् । नत्वाऽपृच्छत् प्रभो ! प्रोक्तं, किमेतदसमञ्जसम् ? ॥ २३० ॥
 इत्याग्रहपरे तत्रोवाच वाचंयमाग्रणीः । विज्ञाय ज्ञानतस्तस्योपकारं करुणापरः ॥ २३१ ॥

नागिलायाः किलाऽऽयातो, यस्त्वयोपपतिः पुरा ।

अधानि घनमावासक्रोडे क्रीडन् यद्दृच्छामा ॥ २३२ ॥

तत्कालमेव मुक्तात्मवीर्य एवावतीर्य सः । नागिलोदरजातत्वात्, तवायं तनयोऽभवत् ॥ २३३ ॥

महिषस्याऽऽमिषैर्यस्य, भवता तर्पितः पिता । जीवः समुद्रदत्तस्य, स एष भवतः पितुः ॥ २३४ ॥

याऽसौ शुनी पुनर्द्वारि, महिषास्थीनि स्वादति । मन्यस्व मतिमत्वेतां, स्वामन्त्रां बहुलाभिधाम् ॥ २३५ ॥

त्वद्गृहे ज्ञानतो ज्ञात्वा, तदेतदसमञ्जसम् । तद्दोषाय तव श्लोकं, पठित्वा बलितोऽस्यहम् ॥ २३६ ॥

यदिदं भवताऽऽख्यातमत्र कः प्रत्ययः प्रभो ! । पृष्टो महेश्वरेणेति, स मुनिः पुनरब्रवीत् ॥ २३७ ॥

अन्तर्गृहं शुनी नीत्वा, जातजातिस्मृतिः सती । रत्नजातं तदेपा तन्निस्त्रातं दर्शयिष्यति ॥ २३८ ॥

इत्युदित्वा मुनी याते, या तेन कथिता शुनी । तत्तथा दर्शितं तस्मै, तयाऽन्तर्गृहनीतया ॥ २३९ ॥

साधोराधोरणस्यैव, स तस्माद् वचनाङ्कुशात् । उत्सथस्थितिमन्याजं, तत्याज श्रेष्ठिकुञ्जरः ॥ २४० ॥

पितृ-पुत्रादिसम्बन्धमवबुध्येति विवृतम् । मन्यते मित्र ! न त्राना, तदात्माऽपि कुतः सुतः ? ॥ २४१ ॥

अमुद्रश्रीः समुद्रश्रीः, मियमित्यमयाम्यधात् । प्रेममुक्तं मयाऽप्युक्तं, युक्तमित्यवधार्यताम् ॥ २४२ ॥

इमां विभूतिसुदृतां, मुक्त्वा मुक्त्यै कृताग्रहः । मा भूस्त्वमुभयभ्रष्टः, स्वामिन् ! स इव कर्पुकः ॥ २४३ ॥

कृषिकाराख्यानकम्

ग्रामः सुसीमनामाऽस्ति, सीमन्तो देशसम्पदः । निवासदुर्गं यः श्रीणां, सर्वेनः कणपर्वतैः ॥ २४४ ॥

तत्राऽभूत् कर्पुकः कोऽपि, भ्रामीणभ्रामणीर्महान् ।

कङ्कु-क्रोदवमुख्यानि, धान्यानि वपति स्म सः ॥ २४५ ॥

अथ धान्योत्करे तस्मिन्, प्राच्यपुण्य इवोद्धते । अकुण्ठस्वजनोत्कण्ठो, दूरग्रामं जग्राम सः ॥ २४६ ॥

जह्युः कर्पुके तत्र, दृष्टेऽपि स्वजनास्ततः । घनाघन इवौत्सुक्यप्रचलाः प्रचलाकिनः ॥ २४७ ॥

तं नमश्चक्रिरे केऽपि, केऽपि तेन च नीचकैः । गृहं तदा तदीयं तत्, तोपैकार्णवतां गतम् ॥ २४८ ॥

अथो पृथुगुडस्पष्टस्वादुमण्डकमण्डलीम् । अमुक्तपूर्वी पूर्णेन्दुमालामिव स भोजितः ॥ २४९ ॥

सहर्षः कर्पुकोऽवादीत्, ततस्तान् स्वजनान् निजान् ।

भोः । सुधाऽपि मुधां तत्र, यत्रैते गुडमण्डकाः ॥ २५० ॥

तद् दक्ष धीजमेतेषां, निजग्रामे वपामि यत् । येन तस्मिन् समस्तोऽपि, स्यात् सुधामोजनो जनः ॥ २५१ ॥

इहो-नोधूमयोर्बीजमेतैस्तस्य समर्पितम् । अरघट्टेक्षुवाटादिकर्मापि ज्ञापितं ततः ॥ २५२ ॥

बीजं मुदा तदादाय, सदानाय समुत्सुकः । दुःस्थो धनमिवोपाज्यं, तदाऽनार्यः स निर्ययौ ॥ २५३ ॥

सद्यः स्वग्राममासाद्य, वार्यमाणोऽपि नन्दनैः । जातकल्पमपि स्वल्पमतिः क्षेत्रं लुलाव सः ॥ २५४ ॥

सधितेनाथ विचेन, तेन मण्डकलोभिना । पातालरूपः कूपोऽत्र, निर्मातुमुपचक्रमे ॥ २५५ ॥

स्नानं स्नानं ततः कूपं, नोदविन्दुरपीक्षितः । तेन भाग्यच्युतेनेव, द्रव्यांसोऽपि धनार्थिना ॥ २५६ ॥

अधन्यस्य न धान्यानि, न चार्थधिरसधिनः । अतिलुब्धस्य तस्याऽऽसन्, न च ते गुडमण्डकाः ॥ २५७ ॥

त्वमप्युपनतानेनं, प्रभो ! भोगान् परित्यजन् । मुक्तिश्रीमुखलमेनोभयभ्रष्टो भविष्यसि ॥ २५८ ॥

अथ जम्बूकुमारोऽपि, तामुवाच वज्रस्विनि । मांसातिलोलकाकोलकेलिं न कल्याम्यहम् ॥ २५९ ॥

मांमोलुपस्य काकस्वारूपानकम्

धार्त्रीधम्मिल्लतुल्योऽस्मिन्, प्रमिदो विन्ध्यमूधरः । सोन्सेकाः केकिनो यत्र, गर्जद्भिः कुजुरैर्पतैः ॥ २६० ॥

सद्गुप इव विन्ध्यस्य, महिमेव च जह्रमः । कोऽपि क्रोडेऽस्य चिक्रीड, दुर्धरः सिन्धुरेधरः ॥ २६१ ॥

अथ दुर्भुपवद् भीष्मे, प्रीष्मे तापयति क्षितिम् । विन्ध्याद्रितनयां रेवां, सेगार्थमुपजग्मिमान् ॥ २६२ ॥

स कुजरो जरोपात्तक्रिमार्गम्बल्लपदः । धोनन्तीरावनीमण्डे, गण्डशैल इवापतत् ॥ २६३ ॥

॥ युगम् ॥

दन्निनो दुर्वन्म्याम्य, कान्नागान्तरपातिनः । अमुरत्नं हनं कालकिङ्करैस्तस्करैरिव ॥ २६४ ॥

दुष्टा संघट्टयामासुगतासुमथ तं द्विपम् । शृगाल्यमुन्नाः स्वामिमुक्तं पुरनिवारयः ॥ २६५ ॥

आह्वयाऽऽह्वय मांसाणि, विन्धीणं ते वित्तेनिरै । द्विरदस्य गुदे द्वारं, नरकस्यैव दुर्धियः ॥ २६६ ॥

द्वीरेण कृष्णान्तेन, करटाश्चगटा इव । माराम्बादयामासुः, प्रविद्याऽऽशु सहस्रदाः ॥ २६७ ॥

निगोद इव तत्रैर, तन्वानाना गताऽऽगतम् । जन्तूनामिव काकानां, कोऽप्यमव्य इव स्थितः ॥ २६८ ॥

अन्नरन्तर्गयो काको, मांमान्वास्वादयन्नयम् । मनन् गजपतेरङ्गं, सुरप्राकृदिव क्षितिम् ॥ २६९ ॥

१ 'प्राऽप्यय' प० ॥ २ 'मनिम्य' मांसां० प० ॥ ३ 'वार्थाधिगमश्चित्राः' मांसां० ॥
४ 'प्यप्री' प० ॥ ५ 'आह्वयाऽऽह्वयं मां' प० ॥ ६ 'द्वारा' करटिनस्तेन, प० ॥

करटेऽन्तर्गते तत्र, क्रूरे चौर इव क्षणात् । आरक्षक इव ग्रीष्मो, गुदद्वारमग्नौमिलत् ॥ २७० ॥
 भूरिवर्षासु वर्षासु, परासुस्तदसौ द्विपः । क्रोडे वीचीकैर्नीतो, मात्रेव सरिता सुतः ॥ २७१ ॥
 गतोऽन्तर्वाग्धिरेव, रेवावारिप्रवाहितः । इभः पोतनिभः काकं, साकं तमपि सोऽन्यत् ॥ २७२ ॥
 अथ तस्य गुदद्वारि, विशद्वारिविदारिते । निःससाराहिदृष्टस्य, चिराज्जीव इव द्विकः ॥ २७३ ॥
 आशु निःसृत्य संश्रित्य, वपुस्तस्य द्विपस्य सः । दिक्षु काको वराकोऽथ, साक्षेपं चक्षुरक्षिपत् ॥ २७४ ॥
 अयं तोयमयं विश्वं, पश्यन् नश्यँश्चतुर्दिशम् । पुनर्व्यावृत्य तत्रैव, तस्यौ करिकलेवरे ॥ २७५ ॥
 अथ वारिमरापूर्णे, भग्ने करिणि भग्नवान् । द्विकः सोऽपि तदाधारः, स्वामिनीवानुजीवकः ॥ २७६ ॥
 काकवत् करिणः काये, स्त्रीनिकायेऽनुरागवान् । कथं नाम निमज्जामि, सोऽहं मोहेऽन्नुधाविव ? ॥ २७७ ॥
 अथामापिद निःश्लक्ष्मीः पद्मश्रीरदस्तदा । न वा नरवर ! प्रज्ञा, वानरस्येव तस्य ते ॥ २७८ ॥

वानरारण्यानकम्

जातख्याति कितावस्ति, हस्तिनागपुरं पुरम् । चन्द्राश्मकलशैर्यत्र, स्वयम्मुपयसः प्रपाः ॥ २७९ ॥
 तत्रारिकेशरी नाम, क्षोणिमुश्रोणिवल्लभः । यद्यशोभिरशोभिष्ट, विष्टपं नित्यचन्द्रिकम् ॥ २८० ॥
 अनेकदास-भूपालैरेकदा सहितो नृपः । मृगव्यायां जगामायमानीलनिचुलाञ्छितः ॥ २८१ ॥
 वीरैः सह सहस्रेण, स विवेश वनाद् वनम् । घनाघनं निशानाथ, इव तारामरैः समं ॥ २८२ ॥
 वर्षस्य शरधारामिर्वीरेषु जलदेप्तिव । निकुञ्जपुञ्जगेहेषु, निलीनं वनचारिभिः ॥ २८३ ॥
 गर्वात् तथा स्थिरीमृताः, सिंहास्तद्वृष्टयः । यथा मृगैर्मयोत्तलैर्दक्षफालैर्ललङ्घिरे ॥ २८४ ॥
 अथायं पृथिवीनाथो, मृगमाथोद्गतथ्रमः । अवाप तापच्छेदाय, जाह्नवीं स्वयशःसखीम् ॥ २८५ ॥
 जाह्नवीतीरकान्तारे, तद्वीरैः स्वैरचारिभिः । नानाविधमुधाह्वयविद्यमानफलोत्सुकैः ॥ २८६ ॥
 अदर्शि कामिनी काऽपि, पुष्पभूषणभूषिता । प्रत्यक्षा वनदेवीव, वनश्रीरिव जङ्गमा ॥ २८७ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

अथाऽऽदाय नरेन्द्राय, ताममी काममूर्तये । अदर्शयन् वनाम्भोषिलब्धां धियमिव स्त्रियम् ॥ २८८ ॥
 पतां सुरनदीसेवाफलमाकलयन् नृपः । आदाय कुन्ददायाददशानामविशत् पुरीम् ॥ २८९ ॥
 सपत्नीं रत्नगर्भाया, रत्नगर्भितभूषणाम् । पुण्यपण्यपरिक्रीतस्तां वित्तेन नरेश्वरः ॥ २९० ॥
 अपरेषुः पुमान् कश्चिदिदं पुरमरञ्जयत् । अनार्तं नर्तयन्नेकं, वानरं नरजित्वरम् ॥ २९१ ॥
 अथ भूपाय केनापि, तदकथ्यत कौतुकम् । सोऽपि चाऽऽकारयाञ्चके, तं नरं घृतवानरं ॥ २९२ ॥
 तां प्रियां स्वर्बधूवद्वस्पर्द्धामर्षासनस्थिताम् । कुर्वन्नुर्वीपतिर्भजे, सम्मदैकास्पदं सद्ः ॥ २९३ ॥
 अनीनृतत् ततः सोऽपि, नरस्तं वानरं पुरः । तूयांणि वादयन् दिक्षु, जिष्टृक्षुर्जनमानसम् ॥ २९४ ॥
 न वानरो नरीनर्ति, ताहितोऽप्यमुर्नो पुनः । नृपप्रियामुस्ताम्भोजन्यस्रदृष्टिस्तु रोदिति ॥ २९५ ॥
 विलक्षे मिक्षुकेऽथास्मिन्, सा रात्री वानरं जगौ । अये ! मया निपिद्वस्त्वं, तदा किमकृयास्तथा ? ॥ २९६ ॥
 कृतक्षोभेण लोभेन, रन्मिमतोऽसीदृशीं दशाम् । हतास्त्रिकलाशोभोऽतिलोभो हि न शोभनः ॥ २९७ ॥

१ 'द्वारे, धि' बला० ॥ २ 'ध्यांशुट्य तत्रे' पला० ॥ ३ 'वीनार' रता० ॥ ४ 'ना ततः ।
 नृप' रता० ॥

बोधयित्वा तदात्मानं, मानं वानर ! मा कुरु । यो ऋथा वर्तते कालस्तं तथैवानुवर्तय ॥ २९८ ॥	॥ २९८ ॥
इति प्रबोधितो देव्या, नृत्यन्नत्यद्भुतं तदा । निर्व्याजं रञ्जयामास, वानरः स नरेश्वरम् ॥ २९९ ॥	॥ २९९ ॥
कृनार्थीकृत्य पृथ्वीशस्तं वानरधरं नरम् । किमेतदिति तां राज्ञीं, पप्रच्छ सपरिच्छदः ॥ ३०० ॥	॥ ३०० ॥
विस्मितेनावनीशेन, पृष्टा स्पष्टमुवाच सा । स्वःसोपानतरङ्गाया, गङ्गायास्तीरकानने ॥ ३०१ ॥	॥ ३०१ ॥
क्रियाऽऽसीद् वानरद्वन्द्वमद्वैतप्रीतिमन्दिरम् । निर्दम्भस्मरसंस्मरसप्रसरपेशलम् ॥ ३०२ ॥	॥ ३०२ ॥
तदन्यदा निदाघर्ता, क्रीडारसवशंवदम् । सममेव समारूढं, तीरवानीरभूरुहम् ॥ ३०३ ॥	॥ ३०३ ॥
ततः शान्तामृगः शाखां, मन्दमन्दोलयश्रयम् । दूरतो विनिपातास्यं, प्राप कापेयतः फलम् ॥ ३०४ ॥	॥ ३०४ ॥
वानरोऽयं नरो भूतस्तीर्थस्यास्य प्रभावतः । प्रियामालोकयामास, हर्षोत्सुक्यसृष्टशा दृशा ॥ ३०५ ॥	॥ ३०५ ॥
भैरवादिव वानीराद्, वानरी साऽपतत् ततः । गारीभूता पतीयन्ती, तमेव निजवल्लभम् ॥ ३०६ ॥	॥ ३०६ ॥
गता ननु मनुष्यत्वमथ साऽप्यहह ! क्षणात् । जातजातिस्मृतिरिव, स्मरन्ती कपिजन्म तत् ॥ ३०७ ॥	॥ ३०७ ॥
ततो रतिः स्मरेणेव, प्रीतेन प्रेयसाऽयं सा । हर्षोत्कण्ठादिहारण्ये, चिरं चिक्रीड संयुना ॥ ३०८ ॥	॥ ३०८ ॥
मुधाकृतमुधासाररससारतरैः फलैः । मुदा तदानीमेताभ्यां, हसिता घुसदोऽपि ते ॥ ३०९ ॥	॥ ३०९ ॥
क्रीडैस्तया सहाऽन्येषुस्तं वानीरमवाप्य सः । तामुवाच युवा चक्षुः, क्षिपन् प्रेमोन्मुत्सं मुसे ॥ ३१० ॥	॥ ३१० ॥
असौ पशूनां वानीरो, नरतां प्रयते यया । तथा मन्ये मनुष्याणां, देवभावं प्रदास्यति ॥ ३११ ॥	॥ ३११ ॥
प्रिये ! तदेहि वानीरमेनमारुह्य लीलया । पुनर्भूतलपातेन, देवभावोऽनुभूयते ॥ ३१२ ॥	॥ ३१२ ॥
मनुष्यत्वेऽपि किं तुच्छमावयोर्विद्यते प्रिय ! । तेन वल्लभ ! लोमोऽयमतिमात्रो न युज्यते ॥ ३१३ ॥	॥ ३१३ ॥
वार्यमाणोऽपि वानीरान्, स वानरवरो नरः । झम्पासम्पातमाधाय, पुनर्वानरतां गतः ॥ ३१४ ॥	॥ ३१४ ॥
पूरितो दुःखपूरेण, नरत्वमृष्टहयाऽय सः । पुनः पपात वानीराद्, गतः पुरुषतां न तु ॥ ३१५ ॥	॥ ३१५ ॥
मानुष्यमात्रमोक्षाय, चट्टन्यतिपट्टनि सः । तस्याश्चकार चक्रे तु, न तथा तदमूढया ॥ ३१६ ॥	॥ ३१६ ॥
माऽहं तस्य प्रिया प्राप्ता, वसन्ती निर्जने यने । स्वल्पसिभिः सरिर्चरि, कृष्टैर्नैत्युष्यतन्नुभिः ॥ ३१७ ॥	॥ ३१७ ॥
अटव्यामटताऽनेन, पनिः प्राप्तः स पप मे । दशेण मिश्रितो नृत्यं, मां वीक्ष्य विकलोऽभवत् ॥ ३१८ ॥	॥ ३१८ ॥
तत् प्राणेन ! मया सोऽयं, निरुद्धिर्वोषितोऽयुना । ततो मयि विसस्मार, प्रेमापस्मारमात्मनः ॥ ३१९ ॥	॥ ३१९ ॥
इत्याकम्प्य कृनाधर्यां, कपेधर्यां स मूपतिः । लोमानिशयमेतस्य, दूपयामास मांसलम् ॥ ३२० ॥	॥ ३२० ॥
तत् पुण्यमभवान् भोगान्, मुक्त्वा कामान् परं पदम् ।	
नाय ! त्वमुभयमष्टौ, हास्यः स इव मास्य भूः ॥ ३२१ ॥	॥ ३२१ ॥
अथ म्म वाचनावेष्टे, जम्बून्मां प्रेयसी प्रति । न स्तां विनिमारस्य, वरयोऽहं पुण्यमारवत् ॥ ३२२ ॥	॥ ३२२ ॥

पुण्यमाराम्पानकम्

पुरं भोगपुरं भोगद्वारिनारीमनोहरम् । अस्मि हस्मि मदाभोदरात्रिरावृष्टावृष्टावृष्टम् ॥ ३२३ ॥	॥ ३२३ ॥
भेदी घनाघरो गान, तथायनि जनप्रियः । शिभाव्य वैभवं यस्य, धनशोऽप्यधनायते ॥ ३२४ ॥	॥ ३२४ ॥
प्रिया मुनवर्ती तस्य, ब्रह्मे श्रीः श्रीः श्रीः । मीनपेजुः स मीनत्वं, यत्तावप्योदधी दधी ॥ ३२५ ॥	॥ ३२५ ॥
देशोरपचित्तनरी, पूज्यजोऽहं हिने । इतदभोऽमन्दर्भमथ गर्भं वभार सा ॥ ३२६ ॥	॥ ३२६ ॥

गृहं कलाकलापस्य, निष्पुण्यानां शिरोमणिः । तनयस्तव भावीति, तां कोऽपि ब्राह्मणोऽवदत् ॥ ३२७ ॥
 अथासौ वासैः पूर्णैः, पुण्यसाराभिर्घं सुतम् । असूत नूतनं चूतमिव काननमेदिनी ॥ ३२८ ॥
 कलाचार्यकदम्बेभ्यः, स पपौ सकलाः कलाः । मुखेभ्यः सरितां श्रीमानपः पतिरपामिव ॥ ३२९ ॥
 नन्दनीं बन्धुदत्तस्य, नाम्ना बन्धुमतीमसौ । घनावहेन सप्रीतिप्रवाहेण विवाहितः ॥ ३३० ॥
 कदाचित् त्रिदिवं याते, ताते कृतमृतक्रियः । समुद्धरतरस्कन्धो, गृहभारं बभार सः ॥ ३३१ ॥
 अभाग्यैर्वैभवं तस्य, क्षीणं तच्चिरसञ्चितम् । सलिलं पल्लवस्येव, चण्डरोचिर्मरीचिभिः ॥ ३३२ ॥
 अथासौ वैभवभ्रंशविगल्लपौरगौरवः । समारोहो बोहित्यं, सुस्थितश्रेष्ठिना समम् ॥ ३३३ ॥
 लङ्घयन् लहरीः पोतो, हरीनिव महाभटः । तीर्त्वा युद्धमिवाभ्योधि, परं पारमवातरत् ॥ ३३४ ॥
 आकारितं पताकाभिरिव सम्मुखमागतम् । रत्नद्वीपमथ प्राप्तः, पोतः पवनवेगतः ॥ ३३५ ॥
 अन्तर्जलचि चाविश्य, दर्शितस्फारगौरवैः । नागरैस्त्याजितः कामं, पोतस्तरलतां तदा ॥ ३३६ ॥
 उच्यते धैर्यमालम्ब्य, पोतात् प्राणभयादिव । अहंपूर्विकया लोकः, प्रपेदे द्वीपमेदिनीम् ॥ ३३७ ॥
 पुण्यसारस्तदा रत्नद्वीपे रत्नमहीतलम् । नित्यं खनत्यनिर्विण्णः, स्वदारिद्र्यमिवोज्ज्वलत् ॥ ३३८ ॥
 निष्पुण्यः पुण्यसारोऽसावसाराणि कथञ्चन । रत्नान्यवाप नो चिन्तामणिं तु चिरचिन्तितम् ॥ ३३९ ॥
 अहं समं समेष्यामि, नासम्पूर्णमनोरथः । इत्थं स कथयामास, गन्तुकामोऽथ सुस्थिते ॥ ३४० ॥
 समं तमसमायान्तमपि त्रिचप्रदानतः । कृत्वा समुदितं तीर्णः, पोतेनार्णःपतिं वणिक् ॥ ३४१ ॥
 स तथैव ततो रत्नखानिं खनति नित्यशः । शतशो वार्यमाणोऽपि, तदधिष्ठातृदैवतैः ॥ ३४२ ॥
 अपरेद्युः खनन्नेप, दारिद्र्यध्वान्तदीपकम् । चिन्तामणिं पुरोऽपश्यद्, दुरापं किंशु निश्चितैः ॥ ३४३ ॥
 असावय नमस्कृत्य, चिन्तामणिमयाचत । स्वर्णलक्षमपश्यच्च, तत् तदैव गृहान्तरे ॥ ३४४ ॥
 स्वर्णं रत्नं च तत् प्राप्य, तीरे नीरेशिलुः स्थितः । नरस्य भद्रपोतस्य, संज्ञापदशुदञ्चयन् ॥ ३४५ ॥
 नौविद्यधनदेवस्य, गेन्दुर्भोगपुरं प्रति । आरूरोह स बोहित्ये, नीतस्तल्पेपितैर्नरैः ॥ ३४६ ॥
 पोते तद्विदितं हेमामारोपयदयं चयम् । तेषामप्रकथयचिन्तामणिं न तु रहस्यवत् ॥ ३४७ ॥
 एकदाऽसौ त्रियामायां, यामयुग्मे समुत्थितः । प्रीतो विभुं विभावर्यां, विभावर्यं न्यभालयत् ॥ ३४८ ॥
 एताः श्वेतांशुभासः किं?, किं ताश्चिन्तामणित्विपः ? ।
 भान्ति क्लान्तिभिदः सोऽथ, चेतस्येतदचिन्तयत् ॥ ३४९ ॥
 अथ भ्रान्तिभिदे मूढः, कटीपटकुटीपुटात् । चर्क्य हर्षसम्पूर्णः, पूर्णन्दुस्पर्धिनं मणिम् ॥ ३५० ॥
 पश्यन्नसौ निशारत्नं, चिन्तारत्नं च तन्मुहुः । युतजातसुतद्वन्द्वनिमालिनीनिमो बभौ ॥ ३५१ ॥
 पपात वातकम्पेन, प्रमोद इव पिण्डतः । मणिस्तस्य करादब्धौ, रविरस्तगिरेरिव ॥ ३५२ ॥
 स्थाप्यतां स्थाप्यतां पोतो, मुपितोऽस्यहमब्धिवना । इत्थं कलकलैः पूर्णं, तेने तेनेदमम्बरम् ॥ ३५३ ॥
 धनदेवस्ततः पोतं, मरुद्गतिमतिष्ठिपत् । कुतस्त्वमाकुलतमस्तमपृच्छदतुच्छधीः ॥ ३५४ ॥
 प्रमाजितनमोरत्नं, चिन्तारत्नं ममापतत् । तदुद्धारय पाथोघेरस्मादस्मोश्च दुःखतः ॥ ३५५ ॥
 जीवितव्यं मयि स्वस्मिन्, कीर्तिरारोप्यतां त्वया । हर्षात् कर्षय रत्नं तमित्युवाच शुचैव सः ॥ ३५६ ॥

यत्र लोकचमत्कारि, भवताऽकारि शब्दितम् । तदत्याजि पयो दूरे, वायुपूरेद्वपोततः ॥ ३५७ ॥
 उचायं तन्मनः खेदाग्नेदानीं लभ्यते मणिः । नौयिच्छेनेति नीतिज्ञो, बोधितो मौनमाप सः ॥ ३५८ ॥
 तद्वदत्र भवान्मोघौ, रत्नं मानुषजन्म यत् । मुषर्मस्वामिपोतेऽपि, लब्धे किं हारयामि तत् ? ॥ ३५९ ॥
 पद्मसेनाऽथ निश्चलसेना कन्दर्पमूमुजः । श्रीजम्बूस्वामिनं प्राह, मतोत्साहधुरन्धरम् ॥ ३६० ॥
 मा भूस्त्वमुभयभ्रष्टस्तौ राज्ञी-जम्बुकौ यया । तयोः शृणु कथामेतामस्मिन्नेव पुरे पुरा ॥ ३६१ ॥

राज्ञी-जम्बुकयोराख्यानकम्

पनेन धनदाकारः, स्वर्णकारशिरोमणिः । देवदत्त इति ख्यातिपात्रं धात्रीतलेऽभवत् ॥ ३६२ ॥
 तस्यामद् देवदिग्नास्यः, सनुर्विष्णोरिव स्मरः । काममूमीपतेर्दुर्गं, दुर्गिलाऽस्य मियाऽभवत् ॥ ३६३ ॥
 पैकदा सा स्वयं नयास्तीरे नीरेच्छया ययौ । वक्षोजतुल्यतामीत्या, कुम्भौ मूर्धनि विभ्रती ॥ ३६४ ॥
 पटौ तटे सटिन्याः सा, मुत्तवा मज्जनकाङ्क्षया । विवेश पयसः क्रोडं, निर्वाडक्रीडया रयात् ॥ ३६५ ॥
 सहेलं तत्र खेल्न्ती, महिलां प्रहिलां मदात् । व्यालोकयद् युवा कोऽपि, कन्दर्पज्वरजर्जरः ॥ ३६६ ॥
 तरुणास्तां प्रति प्राह, स साहसनिधिस्ततः । तत्र पृच्छन्ति सुखातं, तरवस्तन्वि । नन्विमे ॥ ३६७ ॥
 तयाऽपि तन्मनःसन्ममम्यथायि तदा मुदा । एम्यः स्वस्ति तरुम्योऽस्तु, स्पृहा पूर्णाऽस्तु पृच्छते ॥ ३६८ ॥
 मदनस्तदनेनामुं, यचसा जितपत्रिणा । जघान हृदये तूर्णं, पूर्णमानशिरोऽम्बुजम् ॥ ३६९ ॥
 तच्छ्रुपितर्पायूषैः, सिक्तेऽस्य वपुषि क्षणात् । श्यामो रराज रोमाघः, शृङ्गाराङ्कुरकोटिवत् ॥ ३७० ॥
 यालान् फलार्थिनस्तीरसहकारतरोस्तले । कृत्वा फलभरैः प्रीतानपृच्छत् केयमित्यसौ ॥ ३७१ ॥
 नामा धाम्ना च तां मत्वा, शिशुम्यः स बहन् मुदम् । कृतार्थप्रायमात्मानं, मेने मन्मथसन्निभः ॥ ३७२ ॥
 स्नात्वा माऽपि सरिचिरे, सिता साकं सरसीजनेः । जलक्रिन्नाङ्गसंलम्पत्वमभानिद्रुतांशुका ॥ ३७३ ॥
 प्रती कटाश्रनाराचैरमुं भूचापचापलात् । चचालाथ मनःस्मेरमदना सदनाय सा ॥ ३७४ ॥
 चञ्चुष्यमथ त्यक्त्वा, गतायां तत्र तापवान् । तदङ्गसङ्गमुभयो, तत्राम्भसि ममज्ज सः ॥ ३७५ ॥
 उपचारिन्तनः स्फारीः, कामी कामपि तापसीम् । अयमारापयामास, कुलटाकुलदेवताम् ॥ ३७६ ॥
 तापसी तापसीर्पाङ्गमनश्चाहतमाह तम् । प्रीता क्रीताऽस्मि दानेन, किञ्चरेव फरोमि किम् ? ॥ ३७७ ॥
 युवाऽप्युवाच तां मातरि, देवदिग्मम्य बहभाम् । देवदत्तस्तुर्पा नामा, दुर्गिलां मम मेलय ॥ ३७८ ॥
 भार्थिता कुर्वती फेलिन्नीलां कलोलिनीजले । मम भूमङ्गमप्रीतिः, सङ्गमप्रीचकार सा ॥ ३७९ ॥
 तद्वीर्यस्य सा भैशच्छचना मघगामिनी । जगाद दुर्गिलां व्यभां, स्थालीशालनकर्मणा ॥ ३८० ॥
 तथा मुपिनया तादृग्, यदन्ती तापसी तनः । निर्भर्त्स्यं शृष्ठे हस्तेन, हता स्थालीमपीजुषा ॥ ३८१ ॥
 ह्यमरशावभाष्वातरघाणायाऽथ तापमी । तदेतत् कथयामास, तस्यायामुपेयुषी ॥ ३८२ ॥
 फीदय दशः स तं हस्तं, दयामं पघाङ्कुलीयुनम् । स्वं कृष्णपद्यगीतात्री, निनन्त्रिममन्यत ॥ ३८३ ॥
 स पघेयुमरघेषु, विरथिन् पद्यगीनिधौ । तपस्विनी पुनः प्रैषीद्, भक्तिभिर्दुर्गिलां प्रति ॥ ३८४ ॥
 अकिञ्चा च गो भिन्नादभर्मरम्यगृह्णा । देवदत्तगृहं गत्वा, पुनस्तामाह साहसात् ॥ ३८५ ॥

१ 'नायं न' क० ॥ २ मा भूदुभयया चघो, दुर्गिलापद् भयानपि । तथा शृणु क० ॥
 ३ चरापि सा क० ॥ ४ 'लीयुनम्' क० ५ 'सा दश' म० ॥

वृषैः प्रपञ्चिताटोपा, सकोपा साऽपि तापसीम् । निर्भर्त्स्य गृहपाश्चात्यद्वारेण निरसारयत् ॥ ३८६ ॥

श्रीडा-यीडामराभुमकन्धराबन्धवन्धुरा । अथाक्रथयदस्मै सा, रुदती सुदती कथाम् ॥ ३८७ ॥

तदुक्तपश्चिमद्वारनिष्कासकथया ततः । अयमाहूतमात्मानं, मेने पश्चिमवर्त्मना ॥ ३८८ ॥

निष्प्रज्जनात्मनः कार्ये, मत्वा स प्राह तापसीम् । वाच्या न कापि पापिष्ठा, मातः ! साऽतः परं त्वया ॥ ३८९ ॥

हृमां च शान्तसन्तापां, दत्तप्रस्तुतवस्तुतः । चकार कारणं सिद्धेः, स्मरस्मरणदुर्मदः ॥ ३९० ॥

अथ मन्मथदीपेन, प्रकाशितपथो निशि । स्मरार्तो देवदत्तस्य, तस्य धाम जगाम सः ॥ ३९१ ॥

प्राश्चात्यवर्त्मना कामविदशः प्रविशन्नसौ । ददर्श दुर्गिलाम्ने, साऽपि तं स्निग्धया दृशा ॥ ३९२ ॥

समाप्य गृहेकृत्यानि, पत्यौ निद्रावशंवदे । ययावुपपतिं हृष्टा, सा गृहोपवनावनौ ॥ ३९३ ॥

अनारतरतश्रान्ता, सहै तेन हताशया । सा स्वापमाप तत्रैव, समं भर्त्रेव निर्भरम् ॥ ३९४ ॥

तदर्नां कायचिन्तार्थमुत्थायोपवनं गतः । देवदत्तः स्नुपां तत्र, तदवस्थां व्यलोकयत् ॥ ३९५ ॥

विपश्चिर्निश्चयायाथ, सुतवासगृहं गतः । एकाकिनं सुतं वीक्ष्य, प्राप्तस्तत्र वने पुनः ॥ ३९६ ॥

रुपा स्नुषापदाम्भोजादभिज्ञानकृते कृती । मन्दं मन्दं स्वहस्तेन, मञ्जीरमुदतीतरत् ॥ ३९७ ॥

कामादुच्चार्यमाणे सा, नूपुरे जातजागरा । गुरुमालोकयामास, यान्तं कलितनूपुरम् ॥ ३९८ ॥

ससम्भ्रममथोत्थाय, कृपणा प्राणबल्लभम् । नूपुरोच्चारवृत्तान्तं, सनिर्वेदं न्यवेदयत् ॥ ३९९ ॥

क्रियमाणे प्रिय ! प्रातर्दिव्ये साहायकं त्वया । किञ्चिन्मम विधातव्यं, सेत्सुकत्वा विससर्ज तम् ॥ ४०० ॥

वहन्नत्यद्भुतं भीतिभारं सोऽपि युवा जवात् । पथा यथागतेनापोवदनः सदनं ययौ ॥ ४०१ ॥

हृषिला तु समालिङ्ग्य, निद्रारसवशीकृतम् । पतिं जागरयामास, मांसरुन्नेहनाटिका ॥ ४०२ ॥

महेलया तया सार्धं, वर्धितोद्दामहेलया । तदा विद्राणनिद्रोऽयं, चिक्रीड व्रीडमुक्तया ॥ ४०३ ॥

तत्रायोपवने नोत्वा, तं रतिश्रान्तिशान्तये । निद्रामुद्रितनेत्राब्जं, व्रीडितेव जगाद सा ॥ ४०४ ॥

पादादुच्चार्य मञ्जीरं, मम पश्य पिता तव । अयं प्रयाति निर्लज्जः, कुलाचारः क एष वः ? ॥ ४०५ ॥

सहोपपतिना सुप्ता, गुप्ताऽसौ विपिनान्तरे । ध्यात्वेति त्वत्पिता मन्ये, चर्कय मम नूपुरम् ॥ ४०६ ॥

तत् साक्षादेव भापस्व, पितरं हितरञ्जक ! । कलङ्कं मरुकुले प्रातरयमानेष्यतेऽन्यथा ॥ ४०७ ॥

निशम्येति गिरं देवदिन्नः कान्तामवोचत । शीलैकसज्जे ! लज्जेऽहमिदानीमेव तं ब्रुवन् ॥ ४०८ ॥

वक्ष्ये प्रातस्त्विति स्पष्टसन्धाकर्तारि भर्तारि । असौ सुप्त्वाप निष्ठापा, पटुः कपटनाटके ॥ ४०९ ॥

देवदिन्नोऽयं कोपेन, पावकेनेव सञ्जबलन् । प्रिययोत्थापितः प्रातः, प्रयातः पितरं प्रति ॥ ४१० ॥

मयैव सह सुप्ताया, वधूत्या नूपुरं हृतम् । भ्रान्तेन भवता यत् तदपर्यतामित्यवोचत ॥ ४११ ॥

॥ युग्मम् ॥

सुतं तमिति वृत्तारमाह स्वर्णकूदप्रणीः । त्वां वीक्ष्य सुप्तमत्रास्याः, पांशुलाया हृतं मया ॥ ४१२ ॥

अथेति श्वशुरेणोक्ते, दुर्गिला साऽऽह साहसात् । भुज्यते प्रविधाय स्वं, निष्कलङ्कं कुलं किल ॥ ४१३ ॥

अथो सुवर्णकारेण, कुटुम्बं मेलितं निजम् । स्वजना दुर्गिलायाश्च, समाहृताः समन्ततः ॥ ४१४ ॥

असत्यं हन्ति पादाधश्चारिणं यः क्षणाज्जनम् । यक्षस्य तस्य ते चैत्से, जगमुर्दुर्गिलया समम् ॥ ४१५ ॥

१ च सान्तःसन्ता संता० ॥ २ द्दकर्माणि, पत्यौ संता० ॥ ३ दानेन पाता० ॥ ४ निश्चिका-
याथ वता० ॥ ५ चर्न नीं वता० ॥

स्नात्वा पवित्रगात्रा सा, यावचैत्याय गच्छति । तावद् ग्रहिलतादम्माज्जारेणाऽऽलिङ्गिताऽप्रतः ॥ ४१६ ॥
 धिग् ! धिग् ! मा मा स्पृश त्वं मां, वदन्तीत्यथ दुर्गिला ।
 तस्माद् विमोचिता पार्श्ववर्तिभिः स्रपिता पुनः ॥ ४१७ ॥
 अथ चैत्यान्तरे गत्वा, यक्षं सम्पूज्य च स्वयम् । सा भालकुञ्जलीभूतपाणिपद्मा व्यजिज्ञपत् ॥ ४१८ ॥
 मुक्त्वा करग्रहीतारं, ग्रहिलं च नरो यदि । कोऽपि लभो मदङ्गे तद्, देव ! कार्याऽस्मि भस्मसात् ॥ ४१९ ॥
 इत्युदीर्य तदा यक्षे, संशयारूढचेतसि । अधश्चरणयोरैषा, निःससार धियानिधिः ॥ ४२० ॥
 शुद्धा शुद्धेति वाचस्तत्, तालास्फालनगर्भिताः । उल्लासिता जनशतैः, रुरुर्गुणगनाङ्गणम् ॥ ४२१ ॥
 स्वयंदृष्टान्यपार्श्वस्थस्नुपासंशुद्धिचिन्तया । तदादि देवदत्तस्य, निद्रा नायादहर्निशम् ॥ ४२२ ॥
 दिनैः कतिपर्यैर्मत्वा, विनिद्रं तं पुराधिपः । निजस्यान्तःपुरस्यान्तश्चकार किल यामिकम् ॥ ४२३ ॥
 सुप्तो जागर्ति वा सोऽप्यमित्युत्थाय मुहुर्मुहुः । राज्ञीमेकां स पश्यन्ती, ज्ञात्वा सुप्तोऽथ कैतवान् ॥ ४२४ ॥
 सत्यसुप्तमिमं ज्ञात्वा, राज्ञी जालकनिर्गता । अधस्ताद्दस्तिना निन्ये, भूतलं तलवर्तिना ॥ ४२५ ॥
 अथ हस्तिपकेनासौ, कुपितेन चिरागता । हस्तिं हिञ्जीरपातेन, निजग्रे जघने घनम् ॥ ४२६ ॥
 जाग्रदामिकशृचान्तकथनेन प्रसेदुषा । तेन सा ध्वस्तकोपेन, समं चिक्रीड निर्भरम् ॥ ४२७ ॥
 तूर्णं गवाक्षमारुह्य, स्वर्णकारोऽपि कौतुकी । सविस्मयस्तयोस्तानि, क्रीडितानि व्यलोकयत् ॥ ४२८ ॥
 तं हस्तिपकमालिङ्ग्य, प्रत्युपसमयेऽथ सा । राज्ञी करिकरणैव, प्रस्थिता प्रतिजालकम् ॥ ४२९ ॥
 स्वस्थाने स्वर्णकारोऽपि, समागत्याऽऽशु सुप्तवान् । वासवेश्मनि सुप्वाप, साऽपि क्षितिपवह्मसा ॥ ४३० ॥
 हृदि दध्यावथ स्वर्णकारस्तचरितस्मितः । के वयं ? यत्नरेन्द्राणामप्यसौ विष्टवह्वः ॥ ४३१ ॥
 इति निर्दृतिमासाद्य, सद्यो निद्रां पियामिव । भेजे चिरतरमासिगाढारुहेपपरामसौ ॥ ४३२ ॥
 अथाकथ्यत भूषाय, सुप्तः परिजनैरयम् । सुपोर्युर्गुरारावजितसूकरयूथपः ॥ ४३३ ॥
 निद्रा तथा विनिद्रेण, तेनाद्य यदवाप्यत । तन्मन्ये कारणं किञ्चिदुत्थाप्यस्तदसौ नहि ॥ ४३४ ॥
 इत्यादिष्टपरिवारस्तं सप्तमदिनोत्थितम् । रहस्याकार्यं पप्रच्छ, क्षमापः स्वापस्य कारणम् ॥ ४३५ ॥
 समग्रं चरितं तस्मिन्, निवेद्याथ गते सति । राजा समजनि क्रोधत्रपासन्तसमानसः ॥ ४३६ ॥
 अथ कृत्वा किलिषेन, कुञ्जरं राजकुञ्जरः । स्थित्वा रहसि राज्ञीः स्वाः, समाह्वयेदमब्रवीत् ॥ ४३७ ॥
 दुःस्वप्नोऽद्य मया दृष्टस्तत् सतीकृत्य हन्यताम् । पर्यस्तवसनं हस्तिन्यस्मिन्नारुह्यतामिति ॥ ४३८ ॥
 इत्यादिष्टा नरेन्द्रेण, सर्वाः शुद्धान्तपोषितः । उचेलर्द्धिपमारुह्य, पूर्वाद्विमिव तैरकाः ॥ ४३९ ॥
 सा तु दुष्टा विभेमीति, भाषमाणा महीमुजा । हताऽभिमन्त्रितेनेव, पथेन पतिता भुवि ॥ ४४० ॥
 अथाभ्या जपनं राजा, शृङ्खलाकिणकश्मलम् । ददर्श शैवलालीढजाह्वीपुलिनेपम् ॥ ४४१ ॥
 अथाऽऽत् तां हतां राजा, कोपाटोपारुणेक्षणः । अन्यासामपि भीरूणां, भीरुतां प्रतिपादयन् ॥ ४४२ ॥
 यासि द्विपकराज्जारं, विभेपि तु कटद्विपात् । मोदसे शृङ्खलापातैः, पद्मपातैस्तु मूर्च्छसि ॥ ४४३ ॥
 इति भुवन् भुयं गाले, समारोप्यातिकोपनः । धृत्वा केनेपु लोकेनाः, कृष्टवान् पिष्टवोश्च ताम् ॥ ४४४ ॥

१ 'दिश्या' गंगा० ॥ २ 'किं मां पश्यति' राज्ञीति, ध्यात्या सुप्तः स के' पगा० ॥

३ 'राजा स के' गंगा० ॥ ४ 'सममुं' शा' गंगा० ॥ ५ 'स्तिनद्वर्षी' पगा० ॥ ६ 'स्पर्शरात' गंगा० ॥ ७ 'त्या कलि' पगा० ॥ ८ 'हतां ततः' गंगा० ॥ ९ 'तारिषाः' गंगा० ॥

अथ हस्तिपकं हस्तिराजं हस्तिगतिं च ताम् । हन्तुं नूतनमारेण, नृपः किञ्चिदचिन्तयत् ॥ ४४५ ॥
 ततः क्षितिपतिः साकं, साकम्यैः स्वजनैर्भयात् । वैभारपर्वतं यातो, निन्ये तत्र च तत् त्रयम् ॥ ४४६ ॥
 अथाऽऽदिशन्नृपो हस्तिपकं साकं स्त्रियाऽनया । आरुह्यारोपय रयाद्, द्विपं मूर्ध्नि गिरेरिति ॥ ४४७ ॥
 सममृत्यु-समस्थानगतिहर्पादुभाविभम् । अधिरूढावधाम्भोदं, रोहिणी-शशिनाविव ॥ ४४८ ॥
 हस्ती हस्तिपकेनाथ, प्रेरितो गिरिमूर्धनि । आरुरोह पयोवाह, इव मन्देन वायुना ॥ ४४९ ॥
 अथाऽऽरूढं गिरेर्मूर्ध्नि, मेण्ठमाज्ञापयन्नृपः । पातयेत् द्विपं शैलात्, कैलासगिरिगौरवात् ॥ ४५० ॥
 इत्युक्ते क्षितिनाथेन, निषादिकृतसंज्ञया । एकोऽम्बरे निरालम्बध्वरणः करिणा कृतः ॥ ४५१ ॥
 पातयेति नृपादेशान्मेण्ठनुजः पुनः करी । पदं द्वितीयमुद्ग्रे, समारोहुमिवाम्बरम् ॥ ४५२ ॥
 हाहाकारमथाऽऽधाय, पूर्वोक्तः शोकपूरितः । ईदृक्षं रक्ष रक्षेभमिति भूपं व्यजिज्ञपत् ॥ ४५३ ॥
 रोपदोषखनिः क्षमापस्तमुपेक्ष्य पुरीजनम् । उवाच पातयेत्युच्चैस्तदा हस्तिपकं पुनः ॥ ४५४ ॥
 तृतीयं मेण्ठनुजोऽथ, पादमुत्पाटयन् करी । गिरावेकपदस्तस्थौ, तपस्यन्निव मुक्तये ॥ ४५५ ॥
 लोकैरथ भृशं हाहाकारव्याहारवीचिभिः । क्षपितः क्षितिपालस्य, कोपाग्निः करिणं प्रति ॥ ४५६ ॥
 अथावनीधवेनायं, निषादी भापितस्तदा । कथञ्चिदुत्तरत्येप, करी जीवन् गिरेरिति ॥ ४५७ ॥
 आवां मुञ्चसि जीवन्तौ, यद्युत्तरति तत् करी । इति विज्ञपयामास, मेण्ठः पृथ्वीपतिं प्रति ॥ ४५८ ॥
 अभयं ते वयं दन्नः, पद्मासन्न द्विपं मम । उचारय रयादेतत्, तदाऽऽदिशदमुं नृपः ॥ ४५९ ॥
 इत्यादेशान्नरेसास्य, मुदितेन निषादिना । उचारितः करी शैलाद्वात्मा च यममन्दिरात् ॥ ४६० ॥
 अथ चक्षुष्पथं भर्तुर्विहाय सहितस्तया । चचाल सोऽयमुत्तालगतिर्देशान्तरं प्रति ॥ ४६१ ॥
 प्रान्ते ग्रामस्य कस्यापि, निशि देवकुलान्तरे । तौ लीनौ नलिनक्रोडे, तस्थतुर्भ्रमराविव ॥ ४६२ ॥
 समयेऽथ निशीथस्य, ग्रामतः कोऽपि तस्करः । सलोप्त्रः प्राविशचैत्यं, तलारक्षैरनुद्रुतः ॥ ४६३ ॥
 उदिते विदितो भानौ, प्राहोऽयमिति निश्चयात् ।
 ऊर्द्धास्ते पचयश्चैत्ये, दधुर्नौरन्ध्रवप्रताम् ॥ ४६४ ॥
 सोऽपि चौरश्चरन्नन्ध्रैत्यमप्रस्फुरत्करः । लुठितस्याथ मेण्ठस्य, शरीरं पाणिनाऽऽस्पृशत् ॥ ४६५ ॥
 निद्राविद्राणचैतन्ये, तस्मिन्नथ निषादिनि । चौरः सञ्चारयाञ्चक्रे, करं कमलकोमलम् ॥ ४६६ ॥
 कथञ्चिदप्यथो राज्ञीकुचमूषरमूर्धनि । प्राणरक्षणदुर्गोऽस्य, तस्करस्य करो ययौ ॥ ४६७ ॥
 तत्कोमलकरस्पर्शमनुभूय नृपाग्रना । मनोभवार्तां तं वार्तामपृच्छत् फो भवानिति ॥ ४६८ ॥
 तेनोक्तमस्मि चौरोऽहमधिरोहन्मृतिर्यतः । एतच्चैत्यं चतुर्दिक्षु, मत्कृते वेष्टितं भटैः ॥ ४६९ ॥
 भयवन्तं ब्रुवन्तं तमित्याह क्षितिपाग्रना । मा भैपीर्भवतः प्राणरक्षा दक्ष ! फरिष्यते ॥ ४७० ॥
 हत्वा त्वया यदानीतं, तदस्योच्छीर्षके त्यज । तदेहि दूरतो यावस्तावदावां स्मितसरौ ॥ ४७१ ॥
 निशम्य सम्यगायातमृत्युशान्तिमहौषधम् । एतस्या वचनं चौरश्चकार स यथोदितम् ॥ ४७२ ॥
 क्षणेन साऽपि गौराञ्जी, चौराञ्जीकरणोद्यता । हस्त्यारोहममुच्चत्वं, वित्तं को वेत्ति योपिताम् ! ॥ ४७३ ॥
 अयोदिते धुतिपतौ, ध्वान्तदुमदवानले । विविशुर्विषयाः कोपाघैत्यं चौरार्थिनो भटाः ॥ ४७४ ॥
 लोप्त्रवन्तं तदाऽऽरक्षाः, क्रोधाद् दधुर्निषादिनम् । तन्वन्तस्तुमुलारावमुहलन्तस्तदा मुदा ॥ ४७५ ॥

सेयं मुग्धा मम, वधुश्चौरेण जगृहे पुनः । नाहं चौर इदं जल्पन्, स ततश्चक्रे भटेः ॥ ४७६ ॥	
समं मलिग्लुचेनाथ, नाथमूतेन पांशुला । चचाल चैत्यतस्तस्मात्, कलकैकनिकेतनम् ॥ ४७७ ॥	
प्रस्थिताभ्यामथैताभ्यां, ददशे पुरतः सरित् । अग्मःकुम्भिकरोदश्चदम्बुजुम्बितट्टम् ॥ ४७८ ॥	
चौरोऽथ चिन्तयाञ्चक्रे, न या निजविभोरमूत् । भविष्यति कुतः सा मे, कामेपुविवशीकृता ॥ ४७९ ॥	
अस्याः सर्वस्वमादाय, मायया तद् व्रजाम्यहम् । मनोरथं मदीयं हि, नदीयं पूरयिष्यति ॥ ४८० ॥	
इति निश्चित्य तामूचे, चौरश्चपललोचनाम् । दुस्तरा सिन्धुरोपाऽस्ति, गतिनिर्जितसिन्धुरे ॥ ४८१ ॥	
एककालं न भवती, वसना-ऽऽभरणादि च । उचारयितुमीशोऽहं, तत् पूर्वं सर्वमर्पय ॥ ४८२ ॥	
ततस्तीरे विमुच्यैतत्, सर्वं सर्वाङ्गसुन्दरि । भवती पुनरानेतुमहमेप्यामि सत्वरम् ॥ ४८३ ॥	
साऽपि तद्वचसा प्रीता, वसना-ऽऽभरणादिकम् ।	
तस्याऽर्पयित्वा चौरस्य, शरस्तम्भान्तरे स्थिता ॥ ४८४ ॥	
स्वभावनिष्ठापां दौष्टनिष्ठापस्तां विलोकयन् । दायादवत् तदादाय, स विवेशाऽऽपगापयः ॥ ४८५ ॥	
स्वपतित्यागिनीं न त्वां, स्वप्नेऽपि स्पृहयाम्यहम् । तामित्युक्त्वा नदीं तीर्त्वा, तस्करः स तिरोदधे ॥ ४८६ ॥	
साऽपि किं करवाणीति, वाणिनी मूढमानसा । एकं जम्बुकमद्राक्षीन्मांसखण्डजुषं मुखे ॥ ४८७ ॥	
जिघृक्षुः स तिमि सिन्धोरम्बुकच्छेऽथ जम्बुकः । मांसखण्डं पुरो मुक्त्वाऽधावद् यावदयं रयात् ॥ ४८८ ॥	
तावदम्बुनिमग्नेऽस्मिन्, मत्स्ये विवलितस्तदा ।	
चक्रन्द जम्बुको दुःखी, शकुन्या पिशिते हते ॥ ४८९ ॥ युग्मम् ॥	
तं तथास्थितमालोक्य, गतदुःखेव साऽहसत् । प्रौढान्यपि हि दुःखानि, विस्मर्यन्तेऽतिकौतुकैः ॥ ४९० ॥	
हसन्तीमसतीमेतां, व्यक्तमूचेऽथ जम्बुकः । मां किं मांस-तिमिन्नष्टं, नग्ने ! हससि निष्ठापे ! ॥ ४९१ ॥	
अष्टं आराच चौराच, किं नात्मानं हसस्यहो ! । मूढो ह्यदौ ज्वलत् पश्येन्न पुनः पादयोरधः ॥ ४९२ ॥	
जल्पाके जम्बुके तस्मिन्निति वृत्तं नृमापया । चिन्तयामास सा यावदाविष्कृतचमत्कृतिः ॥ ४९३ ॥	
स दिव्यपुरुषो मत्वा, मूरिमूषणमूषितः । जगाद जम्बुको वाचं, मयस्तां तावदुच्चकैः ॥ ४९४ ॥	
॥ युग्मम् ॥	
निजं जानीहि मां पूर्णहिमांशुमुत्ति । कामुकम् । अहं स हंसगमने !, शिखारत्नं निपादिनाम् ॥ ४९५ ॥	
त्वामादाय गते चौरे, चौरबुद्ध्याऽथ रक्षकैः । अहं दुःखलतामूलशूलायामधिरोपितः ॥ ४९६ ॥	
जिनदासं तदाऽऽसन्नचरं वीक्ष्य वणिग्वरम् । आतोऽप्याचं पयः पातुं, पयोदमिव चातकः ॥ ४९७ ॥	
नमोऽहं द्रघ इति न्यस्य, मन्त्रं मयि तदाऽऽस्तुरे । पानीयाय जगामाऽयमन्तर्ग्रामं वणिग्वरः ॥ ४९८ ॥	
अथ शूलास्थितस्तेन, मन्त्रेण सुम्बरस्तदा । जातोऽहं केतकीपत्रप्राग्जाम्बूहिरेफवत् ॥ ४९९ ॥	
आरक्षानुजया श्रेष्ठी, पयः पाययितुं मया । दृष्टो हृष्टेन मातेव, वेगादागामुकस्तदा ॥ ५०० ॥	
अर्पातेनापि वृत्तोऽहं, पयसा हवपयस्पृशा । स्मरन्नतितरां मन्त्रं, प्राणैर्मुक्तोऽस्मि तत्क्षणात् ॥ ५०१ ॥	
तन्मन्त्रध्यानमाहात्म्याद्, मत्वाऽहं ज्ञानवान् सुरः ।	
तव मोहव्यपोहाय, व्यधां फेरुण्डताण्डवम् ॥ ५०२ ॥	
जैनं भज ततो धर्ममनुं त्वमपि मामिनि ! । नैव स्वर्गा-ऽपवर्गाश्रीर्यत्पसादाद् दुरासदा ॥ ५०३ ॥	

चन्द्रचारुणि चौराणि, परिधाप्य प्रबोधय ताम् । अथायमानयत् कापि, पचने मतिनीमठे ॥ ५०४ ॥
 इत्यसौ बोधिता तेन, रविणेव सरोजिनी । दधौ हृदि तदा साधुधर्मं हंसमिवोज्ज्वलम् ॥ ५०५ ॥
 तत् त्वं सौ कम्बुकण्ठीव, स जम्बुक इवापि च । मास्मं भूरुभयभ्रष्टो, मुक्त्यर्थं मुक्तवैभवः ॥ ५०६ ॥
 अथ श्रीजम्बूकृत्वे तां, स्त्रीचेतांसि प्रबोधयन् । विद्युन्मालीव नैवाह, मोहे भज्जामि कामिनि ! ॥ ५०७ ॥

विद्युन्माल्याख्यानकम्

अस्ति सन्ततसञ्चारिताराविश्रामभूमिका । नभः स्तम्भेरमस्तम्भो, वैताह्व इति भूधरः ॥ ५०८ ॥
 तस्यावनिस्तनस्यैव, मूर्ध्नि काश्मीरपत्रवत् । पुरमस्ति मणिस्तोममयं गगनवल्लभम् ॥ ५०९ ॥
 तत्र विद्याधरो विद्युन्मालि-मेघरथाविति । वैताह्वश्रीमुखस्यास्य, नगरस्य दशाविव ॥ ५१० ॥
 अथ साधयितुं विद्यां, मातङ्गीसंज्ञया श्रुताम् । मन्त्रयामासतुर्विद्याधरो प्रीतिधुरन्धरो ॥ ५११ ॥
 चण्डालकन्यामुद्गाढ, तद्गृहे विहितास्पदेः । विद्या वर्षावधि ब्रह्मचर्यादिषा तु साध्यते ॥ ५१२ ॥
 भूखण्डमण्डने गत्वा, साधयावः क्वचित् पुरे । तदेतामिति निश्चित्य, तौ वसन्तपुरं गतौ ॥ ५१३ ॥
 स्थित्वा चण्डालवेषेण, तत्र चण्डालपाटके । एतौ चण्डालमुल्यानां, चक्रतुः सेवन्क्रियाम् ॥ ५१४ ॥
 ततस्तैः सेवया प्रीतौ, रतौ सम्भाषितौ मिथः । किमङ्गजौ ? कुतः प्राप्तौ ?, किमारम्भौ युवामिति ? ॥ ५१५ ॥
 तावृचतुरिति स्लेच्छराजपुत्राविहांगतौ । साकेतपुरवास्तव्यावावां पित्रा निराकृतौ ॥ ५१६ ॥
 तदावाभ्यामिहागत्य, यूयमेव निषेविताः । विना सख्यमुसेवाभिः, क्व पूर्यन्ते मनोरथाः ? ॥ ५१७ ॥
 इति श्रुत्वा तयोवाच, तदा चण्डालशेखराः । ते बभूवुर्मुदाऽऽमोदमन्दिरं मेदुरप्रभाः ॥ ५१८ ॥
 तदाऽऽनन्दमयैरेभिस्तावेतौ परिणायितौ । स्वाजन्याय स्वपुत्रीभ्यां, लताभ्यामिव भूरुहौ ॥ ५१९ ॥
 ब्रह्मचर्येण रोचिष्युरथ मेघरथः कृती । वसेस्तत्रैव वर्षेण, तां विद्यां वदमानयत् ॥ ५२० ॥
 विद्युन्माली तु चाण्डाली, तामकांमयताधमः । साऽपि गर्भं दधौ तस्य, स्थिरीकरणकार्मणम् ॥ ५२१ ॥
 असिद्धमथ सिद्धस्तमाह मेघरथस्तदा । किमकारि त्वया मूढ !, मग्नोऽसि स्लेच्छवारिषौ ॥ ५२२ ॥
 इत्याकर्ण्य त्रपानभ्रौ, विद्युन्माली जगाद तम् । एकवारं सदाचार !, क्षम्यतां विष्टवो मम ॥ ५२३ ॥
 इदानीं साधयिष्यामि, विद्यां निर्जितमन्मथः । वाच्यः प्रीतिप्रकर्षेण, वर्षेणाहं त्वया पुनः ॥ ५२४ ॥
 एवमस्तु गदित्वेति, स्फुरद्विद्यापदच्छदः । धीमान् पक्षीव वृक्षाग्रमाहरोहं नभस्तलम् ॥ ५२५ ॥
 समयान्ते समायातः, समया तं पुनः कृती । बन्धुप्रेमशुणाकृष्टो, स्लेच्छं विद्याधरोऽपि सः ॥ ५२६ ॥
 अभ्रं तावदसौ विद्युन्माली बालं करे धरन् । पुनर्गमितचण्डालीशाली तेनं विलोकितः ॥ ५२७ ॥
 सोऽपि मेघरथेनाथ, बन्धो ! बन्धोऽयमेतया । कुतः शटितया रज्ज्वा, गजस्येवामवत् तव ! ॥ ५२८ ॥
 उक्तो मेघरथेनाथ, बन्धो ! बन्धोऽयमेतया । कुतः शटितया रज्ज्वा, गजस्येवामवत् तव ! ॥ ५२९ ॥
 अथावोमुस एवेदं, विद्युन्माली जगाद तम् ।
 बन्धो ! विद्याऽमुनाऽन्देन, साध्या शोष्योऽस्म्यहं पुनः ॥ ५३० ॥

निशम्येति गतः सोऽपि, यावद् वर्षत्रयं पुनः । एहिरेयाहिरां चक्रे, ममो मोहे तु सोऽधमः ॥ ५३१ ॥
 दुःखदावामिदाहाय, नाहं मोहाटवीतरुः । तन्वि ! तद्वद् भविष्यामि, स्त्रीलताजालवेष्टितः ॥ ५३२ ॥
 गिरं कनकसेनाऽथ, सुधामाथभवामिव । अभ्यधाद्वारिणीपुत्रं, प्रति प्रतिहृती रतेः ॥ ५३३ ॥
 शास्त्रव्यापारपारीणो, धुरीणो बुद्धिशालिनाम् । एष्यस्नुशयं नाथ !, त्वं शङ्खधमको यथा ॥ ५३४ ॥

शङ्खधमकारुणानकम्

शालिग्राम इति ग्रामः, स्यातः श्मातलमूषणम् । लोलथ्रीकेल्लिशैलामकणकूटोऽस्ति विस्तृतः ॥ ५३५ ॥
 कौटुम्बिकस्य कस्यापि, तत्रैकः क्षेत्ररक्षकः । प्रेष्योऽजनि ध्वनत्कम्बुनादत्रासितमशकः ॥ ५३६ ॥
 एकदाऽयमुपादाय, पाणौ शङ्खं निशामुखे । दूरे जगाम ग्रामस्य, क्षेत्ररक्षणदक्षिणः ॥ ५३७ ॥
 निशीथसमये हत्वा, कुतोऽप्यतिघनं घनम् । तत्क्षेत्रस्य समीपेन, चौराः केचित् तदाऽचलन् ॥ ५३८ ॥
 तेन तत्रान्तरे क्षेत्रान्तरे मालाप्रवर्तिना । कम्बुरम्बुधरध्वानवाद्यऽवाद्यत हेलया ॥ ५३९ ॥
 तदाकर्ण्य तदा कम्बुशब्दितं ते मलिम्बुचाः । त्यक्त्वाऽऽशु गोघनं नेशुः, प्राप्ताक्षकशङ्कया ॥ ५४० ॥
 तत् तस्य गोघनप्राप्तिपुण्याकर्षणमन्त्रताम् । ततान कम्बुनिःस्वानगौरवं चौरवधकम् ॥ ५४१ ॥
 विमातायां विभावयां, चर्यां कुर्वन् स गोघनम् । वीक्ष्य निःशेषमादाय, दातुं ग्रामाय चागमत् ॥ ५४२ ॥
 अथ ग्रामस्य कामं सै, पूरयन् भूरिगोधनैः । दक्षैस्तदा यथौ दुःस्थं, यथौ घनदयक्षताम् ॥ ५४३ ॥
 अन्यदाऽपि निशीथिन्या, निशीथे गोघनाशया । क्षेत्रमालाधिरूटोऽसौ, शङ्खं धमति धैर्यवान् ॥ ५४४ ॥
 त एव तस्करास्तत्र, निशीथेऽन्येद्युराययुः । हृताद्दुतघना धैर्यजितकीनाशकिङ्कराः ॥ ५४५ ॥
 दध्मौ शङ्खं क्षणेऽमुष्मिन्, सोऽपि क्षेत्रस्य रक्षकः । आहातुमिव दुर्बुद्धिर्दूरादापदमात्मनः ॥ ५४६ ॥
 आकर्ण्य ते तदा कम्बोः, शब्दमब्दविजित्वरम् । किमेतदिति संरब्धाश्चौराश्चिरमचिन्तयन् ॥ ५४७ ॥
 अत्रैव शङ्खशब्दोऽभूत्, पुराऽपि प्रापितज्वरः । भयादकस्मादस्माकमाकस्मिकविकस्वरः ॥ ५४८ ॥
 नरः शङ्खेऽस्ति केदाररक्षकः शङ्खबादकः । अमिताः स्मः पुरा स्पष्टं, कष्टं तेन दुरात्मना ॥ ५४९ ॥
 इति निश्चित्य ते चौराः, शङ्खस्वनमनूयताः । स शङ्खधमको यत्र, तत्र क्षेत्रान्तरे ययुः ॥ ५५० ॥
 मुष्टिभिन्ताडयित्वा तं, भंक्त्वा शङ्खं स सकृधः । हत्वा च तद्गनं मद्गु, चौरास्ते जम्बुर्मुदः ॥ ५५१ ॥
 प्रभूते सति विठेऽस्मिन्नधिकाधिकवाञ्छया । स इव त्वं विदग्धोऽपि, भव मा पदमार्षेदाम् ॥ ५५२ ॥
 अथ जम्बुः स तामाह, सतामाहृतविग्रहः । स्वामहं किमु? मूर्खत्वान्मुर्षुः स कपिर्पथा ॥ ५५३ ॥

वानरारुणानकम्

अन्ति हस्तिकुलोत्पत्तौ, रत्नै रेचाम्बुवाहितैः । रत्नाकरीकृताम्भोधिर्विन्ध्यो नाम धराधरः ॥ ५५४ ॥
 अनेकमुनिमाहात्म्याददाहात्मकतां गतः । तद्वनान्तर्द्व ईवामवत् कोऽपि कर्पीधरः ॥ ५५५ ॥
 उद्भूतेरुचिसम्भारास्तारा इव निशाकरः । कामं कामयते सर्वाः, स एकः कपिकामिनीः ॥ ५५६ ॥

१ सोऽपूरयद् भू० अनाथ० ॥ २ 'याऽनुच्छे', यथौ पाठा० ॥ ३ 'न्यां, नि' वता० ॥
 ४ 'पद्' मंगा० पाठा० ॥ ५ 'अशेषमुनि' वता० ॥ ६ 'याऽभूत् कोऽपि कपिर्पथा' इत्येवंरूप. पाठ-
 कां० पाठा० ॥ ७ 'तम्भूरिसशारा' धना० ॥

कपिः कौऽप्यंसलंमन्यः, कदाचिन्मदनातुरः । वञ्चयित्वाऽधिपं रेमे, तत्रियाभिर्भयोञ्जितः ॥ ५५७ ॥
 तं युवानं बलिष्ठं च, वीक्ष्य शाखाभृगस्त्रियः । जरत्कपिरतोद्विग्ना, दधुर्मुदमुदित्वरीम् ॥ ५५८ ॥
 सममेप परीरम्भसम्भ्रमेण कपिस्त्रियः । काम-कौपवशात् कम्पसम्पदां पदमादधौ ॥ ५५९ ॥
 स ताश्च नल-दन्तादिभृदुकण्डूयनादिकम् । रचयामासुरन्योन्यं, रहो गलितचेतनम् ॥ ५६० ॥
 अथ यूथपतिर्दूरादेतदालोक्य दुःसहम् । अधावत् तारैवूत्कारं, लहरीजित्स्वरः ॥ ५६१ ॥
 युवा कपिरपि प्रेक्ष्य, तं समायान्तमभ्यगात् । जवाञ्जितं तु चेतोऽपि, मुक्त्वा सीमध्य एव सः ॥ ५६२ ॥
 गृहीतगृहिणीकोपसाटोपहृदयं तदा । स तं बालीव सुमीवसुभ्रकोधमयोधयत् ॥ ५६३ ॥
 परस्परपरिक्षिप्तप्रतीष्टावैलोष्ठकैः । तौ भ्रन्तौ वनदेवीनामाश्चर्यं चक्रतुश्चिरम् ॥ ५६४ ॥
 अथ कच्छामपुच्छौ तौ, क्षुरीकाराविव क्षणात् । ऊर्ध्वौ पाश्चात्यपादाम्यानङ्गं विविशतुर्मिथः ॥ ५६५ ॥
 जवेनाथ जरन् दूरागतिस्त्रिजः कपीश्वरः । यूता स्त्रीदृष्टिपुष्टेन, निर्भ्रमस्त्रासमासदत् ॥ ५६६ ॥
 शिलाजतुनि स क्षिप्त्वा, मुखं सलिलकाङ्क्षया । उद्धर्तुमक्षमः पाणी, मूर्खः प्राणकृतेऽक्षिपत् ॥ ५६७ ॥
 तावत् तावपि तत्रैव, विलानौ वज्रलेपवत् । तदुद्धारधिया मूर्खः, पश्चात् पादौ न्ययुङ्क्त तत् ॥ ५६८ ॥
 लैनौ तावपि तैव तत्र, सतृष्णस्य क्रमौ हरेः । तेन कीलितसर्वाङ्ग, इव मृत्युमवाप सः ॥ ५६९ ॥
 तदक्षिप्तपदः पूर्वमाकृषेद् वदनं स चेत् । अवश्यं तस्य तन्न स्याद्, दुर्मतेर्भृत्सुरीदृशः ॥ ५७० ॥
 भवादृशां वचस्तृष्णापेरितोऽहमपि भ्रमात् । सजामि रागगैरेये, गौराङ्गि ! कपिवज्रहि ॥ ५७१ ॥
 नमःसेनाऽथ वक्ति स्म, व्यक्तं लोमेन मूयसा । नाथ ! यास्यसि निर्वुर्द्विर्वुद्विस्त्रीवोपदास्यताम् ॥ ५७२ ॥

सुद्विस्त्रिया आख्यानकम्

ग्रामः सत्यश्रियां धाम, नन्दिग्राम इति श्रुतः । अस्ति विस्तीर्णकेदारसङ्घीर्णाभूतगूतलः ॥ ५७३ ॥
 तत्र सिद्धिश्च सुद्विश्च, प्रसिद्धे वृद्धयोपितौ । अमृतां स्फारदारिद्र्यमन्दिरे सख्यसोदरे ॥ ५७४ ॥
 ग्रामेऽत्र भोलिगो नाम, यक्षो विख्यातवैभवः । वितस्तामृतं प्रभूतस्य, दाता सेवाधने जने ॥ ५७५ ॥
 सिद्धिराराधयामास, ततस्तं भक्तिभासुरा । दीनारद्वितयं वृष्टो, ददौ तस्यै स चान्वहम् ॥ ५७६ ॥
 अमुक्त्वा कृष्णपात्रे या, सा मुञ्जे हेमभाजने । दास्यं व्यधत् याऽप्येषां, तस्या दास्योऽभवत् गृहे ॥ ५७७ ॥
 कुट्टरे याऽवसद् भग्ने, सीधे वसति साऽनिग्रम् । दधौ या नीवरं जीर्णं, दुकूलेः साऽनुकृष्यते ॥ ५७८ ॥
 इत्यमालोक्य तां सुद्विः, सिद्धिं सिद्धोरुवैमवाम् । प्रीत्या रहसि पप्रच्छ, साकृतं कौतुकादिति ॥ ५७९ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

कुलक्रमागतः स्वामी, दारिद्र्यं तावदावयोः । कुतो विभवपार्षोधिजलदेवीव वर्तसे ! ॥ ५८० ॥
 अथ सा कथयामास, तुष्टो यक्षः स भोलिगः । दीनारद्वितयं दत्ते, सम्पन्नेत्राममन्वहम् ॥ ५८१ ॥
 इति तस्य निशम्यासौ, बाचं निश्चित्य चेतसि । तमाराद्ववती यक्षं, सुद्विर्भक्तिमरोचरा ॥ ५८२ ॥

१ 'रपूर्वकारलट्' पत्ता ॥ २ 'यगोल्लङ्' संज्ञा ॥ ३ ५६९-७० श्रीकृष्णजन्मने—सप्तौ
 तावपि तत् तत्र, भृगुमाप स दुर्मतिः । भ्रमक्षिप्तपदः प्राणानाद्यकरणं यद्दानम् ॥ इत्येवं
 एव एव श्लोकः पत्ता ॥ पुत्रके वृत्तौ ॥ ४ तत्रैव, सत्वं संज्ञा ॥ ५ 'ददावच' पत्ता ॥ ६ 'द्विस्त्रियं
 सुद्विस्त्रियं दारयं' संज्ञा ॥ ७ अमुह्य संज्ञा ॥ ८ 'योधिजल' पत्ता ॥

बुधो जगाद् यक्षोऽथ, किमु त्वं याचसीति ताम् । द्विगुणं सिद्धितो देयं, ममेत्याऽवदन्मुदा ॥ ५८३ ॥
 देदौ यक्षोऽन्वहं तस्यै, दीनारौश्चतुरस्ततः । अथ सा प्रथते बुद्धिरपि सिद्धिरिवान्वहम् ॥ ५८४ ॥
 बुद्धेः सिद्धिमिति ज्ञात्वा, सिद्ध्याऽऽराद्धः पुनर्देदौ । ततोऽपि द्विगुणं यक्षः, सेवाकृत्कल्पपादपः ॥ ५८५ ॥
 आराद्धस्तत् पुनर्बुद्ध्या, यक्षः प्रत्यक्षतां गतः । द्विगुणं कल्पयामास, प्रत्यहं सिद्धिः क्वदितः ॥ ५८६ ॥
 आराधयत् पुनः सिद्धिस्तं यक्षं क्रूरमानसा । किं ते ददामि ? तुष्टोऽस्मि, सोऽपि तीर्मित्यमांषत् ॥ ५८७ ॥
 सिद्ध्या तद्वचे तच्चक्षुरेकं मे कोणय प्रभो । तामेकचक्षुषं यक्षस्ततः कृत्वा तिरोदधे ॥ ५८८ ॥
 बुद्ध्याऽथ पुनराराद्धो, यक्षः साक्षात् पुरोऽभवत् । निगदन् किं ददामीति, प्रीतिपूर्वरं बरम् ॥ ५८९ ॥
 विचेष्टि द्विगुणं नाथ । मम त्वं सिद्धिदानतः । तदाकर्ण्य विधायाग्धां, बुद्धिं यक्षस्तिरोऽभवत् ॥ ५९० ॥
 तद्वत् त्वमपि तन्नाथ । ऋद्धिं प्राप्यापि दुर्लभाम् । अनुत्तरां श्रियं वाञ्छन्प्रपये निपत्तिप्यसि ॥ ५९१ ॥
 ऊचे जम्बूकुमारोऽथ, समारापितनिश्चयः । उत्पथप्रस्थिति कुर्व, नैवाहं वाजिराजवत् ॥ ५९२ ॥

वाजिराजाख्यानकम्

५९३-५९९

श्रीवशंवदसौन्दर्यं, श्रीवसन्तपुरं पुरम् । अस्ति क्षितिवधूहरतारप्राकारभासुरम् ॥ ५९३ ॥
 जितशत्रुर्नृपस्तत्र, सुत्रामप्रतिमः श्रिया । आसीद् दोःस्तम्भदम्भोलिलोलितापरभूमिशृत् ॥ ५९४ ॥
 असौ यशःकुमारस्य, यदीयस्य विसर्पतः । वभौ नभःपथोत्सोः, शशी सहचरशिरम् ॥ ५९५ ॥
 अन्यदा स नृपोऽवादीद्, वाहरत्नपरीक्षकान् । ॥ ५९६ ॥
 सर्वोत्कृष्टोऽस्ति मे वाजी, राज्ये कोऽपीति कथ्यताम् ॥ ५९७ ॥
 अथ ते गदिते राज्ञा, हयविद्याविदो हयम् । चक्रुः सैन्यतो वाद्धैरिन्द्रवाहमिवामराः ॥ ५९८ ॥
 भूपाय दर्शयामासुर्दर्शनीयममुं हयम् । ते पूर्णलक्षणं भानुरथाकृष्टमिवाष्टमम् ॥ ५९९ ॥
 किञ्च विज्ञपयाञ्चकुस्ते महीशकमक्रमात् । बाहोऽयं यस्य राज्ये स्यान्न स जेयः परैरिति ॥ ६०० ॥
 तदसौ वसुधाहारं, सुधाहारहयोपमः । रक्षणीयः प्रयत्नेन, सम्पूर्णाष्टाङ्गलक्षणः ॥ ६०१ ॥
 इत्याकर्ण्य गिरं तेषां, सविशेषां मुदं वहन् । किञ्चिद् विचिन्तयामास, हयन्यासकृते नृपः ॥ ६०२ ॥
 अथ दृष्यो नृपो योग्यं, जिनदासं वणिग्वरम् । भाति यद्यशसः शैलनाथः प्राथमकल्पिकः ॥ ६०३ ॥
 असावगर्ह्यगाहस्थयत्रतमाणिक्यवारिधिः । धर्मैकध्यानधन्यस्य, तस्य न्यासाय कल्पते ॥ ६०४ ॥
 इत्यालोच्य तमाकार्यं, कार्याऽकार्यविवेककृत् । तं न्यासमर्पयामास, मेदिनीवासवो हयम् ॥ ६०५ ॥
 अर्पितः स नरेन्द्रेण, समुद्रेणैव चन्द्रमाः । जग्रहे जिनदासेन, नभसेव महीयसा ॥ ६०६ ॥
 जिनदासोऽद्भुततमं, तमश्रीकृत्य वाजिनम् । निशान्तमाप तेजस्वी, निशान्तमिव भास्करः ॥ ६०७ ॥
 तच्चालचतुरङ्गाय, तुरङ्गाय व्यधाद् वणिग् । इन्दिरामन्दिरायास्मै, मन्दुरां मन्दिरान्तरे ॥ ६०८ ॥
 धेतस्यास्य हयस्याधः, क्षिप्ता कोमलवाञ्छका । मासा दीसिजितेवासौ, सेवार्थं चन्द्रगोलिका ॥ ६०९ ॥
 समग्रभुवनव्यापि श्रीवशीकारकारणम् । श्रीजिनं वाजिनं वाऽयमेकं ध्यायति धीरधीः ॥ ६१० ॥

१ बुद्धिसिं पाता० ॥ २ 'मिमां षा' खंता० पाता० ॥ ३ 'तस्तम्भदः' उरपथं खंता० ॥

४ 'थात्' 'ह' खंता० पाता० ॥

यथा यथा ह्यो वृद्धिः, स प्रयाति तथा तथा । तुरेर्नृपविपद्बहिर्भूलानि खनति ध्रुवम् ॥ ६१० ॥
सह स्वराज्यसम्पत्त्या, विपक्षविपदा समम् । सर्वाङ्गाणि तुरङ्गोऽयं, तुङ्गच्छविरचीवृषत् ॥ ६११ ॥
निनाय नीरपानाय, हयनायकमन्वहम् । स श्रेष्ठी स्वयमारुह्य, रक्षादक्षः सरोवरे ॥ ६१२ ॥
बलमानोऽन्तरा तीर्थनाथं बाहस्थितस्ततः । त्रिः स प्रदक्षिणीकृत्य, नृत्वाऽभ्येति निकेतनम् ॥ ६१३ ॥
निजावास-जिनावास-जलावासपथत्रयम् । मुक्त्वा ह्यो न जानाति, मार्गमन्यं पुरान्तरे ॥ ६१४ ॥
अथारिपृथिवीनाथाश्चेतस्येतदचिन्तयन् । कुतोऽस्य वर्धते राज्यमस्माकं क्षीयते पुनः ? ॥ ६१५ ॥
अथाकथ्यत सर्वेषां, तेषां गूढचरैश्चरैः । बाहरत्नस्य माहात्म्यं, तस्य तेजोमयाकृतेः ॥ ६१६ ॥
भूनाथस्याथ कस्यापि, मन्त्री प्राह ससाहसः । तं बाहमहमानेप्ये, नचिराच्चौर्यचर्यया ॥ ६१७ ॥
इति प्रतिज्ञां स प्राज्ञमन्यः कृत्वा नृपाज्ञया । श्रावकारम्भदम्भेन, प्रचचाल धनेर्धनेः ॥ ६१८ ॥
श्रीवसन्तपुरे तत्र, गत्वा थावकतत्त्ववित् । वक्रेच्छो रचयाञ्चक्रे, स चैत्यपरिपाटिकाम् ॥ ६१९ ॥
स श्रद्धावानिव श्राद्धसन्नसु च्छन्नसुस्थितः । जिनार्चाभ्यर्चनं कुर्वन्, जिनदासगृहं गतः ॥ ६२० ॥
तन्वानस्तीर्थनाथस्य, पूजामथ यथाविधि । स्वावासे जिनदासेन, सानन्देनाभिनन्दितः ॥ ६२१ ॥
अथ भक्तिपथन्यस्तमनाः सम्मानतो भतः । तं साधर्मिकवात्सल्याज्जिनदासोऽवदन्मुदा ॥ ६२२ ॥
अद्यानवधजैनेन्द्रधर्मसम्बन्धवान्धव । भोजनेन विषेहि त्वं, मम धाम्नि पवित्रताम् ॥ ६२३ ॥
विनते, जिनदासेऽस्मिन्नतिभक्त्या वदत्यपि । अनिच्छन्निव तस्थौ स, कार्यं पूर्णमिति स्मरन् ॥ ६२४ ॥
अथासौ गाढमन्यर्थ्यं, भोजितो भक्तिपूर्वकम् । स्वावासे जिनदासेन, निशायामपि वासितः ॥ ६२५ ॥
केनापि सुहृदा श्रेष्ठी, जिनदासोऽप्यनीयत । महोत्सवजुषा सौधे, निजे स्वापयितुं निशाम् ॥ ६२६ ॥
असावथ निशीथिन्यामुत्थितः कूटधार्मिकः । आशु तं बाहमारुह्य, निःससार त्वरातुरः ॥ ६२७ ॥
सोऽन्यतः प्रेर्यमाणोऽपि, जगाम सरसीं हयः । पीत्वाऽम्बु बलितः प्राप्तो, यत्राऽऽस्ते जिनमन्दिरम् ॥ ६२८ ॥
प्रदक्षिणात्रयं तत्र, दत्त्वा पुनरगाद् गृहम् । अत्यर्थं नुचमानोऽपि, स बाजी नान्यतो ययौ ॥ ६२९ ॥
ततो विमातरोपायां, विभावयाम्यैकभूः । मुक्त्वा बाहवरं धूर्तश्चपलः स पलायितः ॥ ६३० ॥
अथाखिलनिशावाहस्त्रिनो वाहशिरोमणिः । विवेश मन्दुरामिन्दुः, प्रत्यगिरिगुहामिव ॥ ६३१ ॥
अथ प्रातः समायातः, स मायातरुपावकः । जिनदासो निजं धाम, धामनाथ इवाम्बरम् ॥ ६३२ ॥
अथ पृष्टो निशावृषं, वृत्तान्तं बाजिनो जनैः । तद्भ्रूतो मन्दुरां गत्वा, श्रेष्ठी हृष्टोऽध्ववीक्षणत् ॥ ६३३ ॥
बाजिनं तमगन्तारमगं तारमयं यथा । सोल्लासमर्चयामास, जिनदासः प्रमोदवान् ॥ ६३४ ॥
एतन्नयत्रिमार्गी तद्, भवाहकप्रेरितोऽप्यजन् । अहं पूज्यो भविष्यामि, महतां स ह्यो यथा ॥ ६३५ ॥
कनकश्रीरथ प्राह, स्वामिन्नित्यातुरैः स्फुरन् । पुण्यहीन इव प्रौढपुण्योऽपि परितप्यसे ॥ ६३६ ॥

पुण्यहीनारूपानकम्

हंसाभवेजयन्तीभिर्भाजयन्ती नभोनदीम् । जयन्ती स्वःपुरीमस्ति, जयन्तीति पुरीं सृता ॥ ६३७ ॥

१ 'इतरं' खंता० पाता० ॥ ३ 'तो नतः' खंता० पाता० ॥ ३ 'स्मिन्निति' खंता० पाता० ॥
४ 'मार्गात्' तं पाता० ॥ ५ 'तुरं स्फु' पाता० ॥ ६ 'री भुता' खंता० पाता० ॥

घनदघोत्सवस्तत्र, घनदघो महावणिक् । आसीद् वसुमतीसाहचर्यवर्षगृहस्थितिः	॥ ६३८ ॥
एकदा विभरामास, गर्भे वसुमती सुतम् । दोपाकरं तं प्राचीव, सवितुर्व्ययकारकम्	॥ ६३९ ॥
जातमात्रे पुनस्तत्र, प्रदोषे तमसां पदे । गृहस्य गगनस्येव, क्षीणो भास्वद्वसुव्रजः	॥ ६४० ॥
जातेऽष्टवर्षमात्रेऽस्मिन्, माता मृत्युमवाप सा ।	
पुण्यहीन इति ख्यातिं, तल्लोके गतवानयम्	॥ ६४१ ॥
तदन्यसद्यसु स्वैरं, कर्म निर्माय जीवति । मत्वेति स गृहे निन्ये, मातुलेनातुलेच्छया	॥ ६४२ ॥
मातुलस्य गृहं तस्मिन्, गते कतिपर्यैर्दैनैः । मुष्टं चैरैर्निशाखातभित्तिः कृष्टघनोच्चयैः	॥ ६४३ ॥
अथ तं प्रथते लोको, निर्भायैकशिरोमणिम् । तन्निर्वेदनिधिः सोऽपि, ययौ देशान्तरं प्रति	॥ ६४४ ॥
असौ पुरि तमालिन्यां, मालिन्यास्त्रीकृतस्ततः । सिपेवे वणिजां नाथं, विनयी विनयन्धरम्	॥ ६४५ ॥
गतेऽस्मिन् दिवसैः कैश्चित्, शिल्पिदग्धालयो वणिक् ।	
स जनैः पुण्यवान् मेने, जीवन्निःसृतमानुपः	॥ ६४६ ॥
तत् खिन्नः पुण्यहीनोऽयं, बोहित्थमधिरूढवान् । घनावहेन वणिजा, मणिजालजुपा समम्	॥ ६४७ ॥
प्रवीर इव बोहित्थः, प्रत्यर्थिपृतना इव । वीचीर्विदारयन्नञ्जेः, परं पारं स यातवान्	॥ ६४८ ॥
अयोपाज्यं धनं मूरि, बलितोऽसौ घनावहः । सहैव पुण्यहीनेन, घनोपार्जनशालिना	॥ ६४९ ॥
अमज्जत् तज्जले सिन्धोरन्तः प्रवहणं ततः । तत्रापि फलकं प्राप्य, पुण्यहीनस्तु निर्ययौ	॥ ६५० ॥
पुण्यहीनोऽम्बुधि तीर्त्वा, संसारं शमवानिव । अवापददर्वी काञ्चित्, कस्तूरीपत्रवद् भुवः	॥ ६५१ ॥
अथो चरन्नरण्यान्तः, स ददर्श मुदाऽऽस्पदम् । विस्मितो वेदम यक्षस्य, वनीधग्मिल्लसन्निभम्	॥ ६५२ ॥
स तमाराधयामास, यक्षमक्षोभमानसः । आत्माहृतैर्जलैः पुष्पैः, फलैश्चाद्भुतभक्तिभाक्	॥ ६५३ ॥
अथ तुष्टोऽवदद् यक्षः, पुण्यहीनं प्रति द्रुतम् । मम हेममयः केकी, पुरो नर्तितुमेप्यति	॥ ६५४ ॥
पिच्छं गच्छन्नसावेकं, केकी यन्मुञ्चति स्वयम् । ग्राह्यं तद् भवता नित्यं, चामीकरमयं रयात्	॥ ६५५ ॥
यक्षस्येति वचः श्रुत्वा, प्रीतस्तत्र स तस्थिवान् । प्रनृत्य गच्छतो हैमं, पिच्छं गृह्णाति केकिनः	॥ ६५६ ॥
एकदा तेन मूर्खेण, गच्छन् हैमः शिखी धृतः । एककालमशेषाणि, पिच्छान्यादातुमिच्छता	॥ ६५७ ॥
तत्पाणिस्पर्शमात्रेण, केकी काकीबभूव सः । पिच्छान्यग्रे गृहीतानि, काकपिच्छानि चामवन्	॥ ६५८ ॥
आत्मानमथ निर्भाग्यमन्वशोचदसौ तदा । तुल्यकालं ददद् दृग्भ्यां, जलं लक्ष्म्यै सुसाय च	॥ ६५९ ॥
ततः स इव मूर्खत्वं, वृथा स्वमपि मा कृथाः । आश्रमादिकमज्ञोऽपि, किमज्ञ इव वर्तसे ?	॥ ६६० ॥
तारुण्येऽपि व्रतप्राप्ती, कदाऽपि विकृताशयः । पूर्वोपार्जितपुण्यानामपि नाशाय जायसे	॥ ६६१ ॥
अथावादि मुधावादि, वचस्तां प्रति जम्बुना । न भवामि मनस्तापैकमठः कमठो यथा	॥ ६६२ ॥

कूर्मारूपानकम्

मूषरो विन्ध्यनामाऽस्ति, यत्र स्पर्धात् परस्परम् । वियदुर्वीजुपः कुर्युर्गजिं पर्जन्यदन्तिनः ॥ ६६३ ॥
अमृतं कादम्बिनी तस्य, कामिनीवाटवी तटे । गम्भीरोऽस्यां बभौ नाभीरूपः कूपश्च कश्चन ॥ ६६४ ॥

१ यत्र कुञ्जरगर्जया । प्रावृषीय सदाऽग्भोद्भ्रान्त्या नृत्यन्ति केकिनः ॥ ६६३ ॥ पला ० ॥

सूरिशैवालजालेन, तत्र च्छन्नमुखाम्भसि । कूपेऽन्तः कोटिशोऽभूवन्, जीवाः क्षीवा जलोद्भवाः ॥ ६६५ ॥
 कदाचिद् वातसञ्जातशैवलच्छिद्रवर्त्मना । कूर्मः कूपगतः कश्चिदिन्दुं शारदमैक्षत ॥ ६६६ ॥
 स्वकीयजन्मसाफल्यश्रियो मुसमिवामलम् । विलोक्य कूर्मस्तं पर्वशर्वरीशमनोदत ॥ ६६७ ॥
 आलोकयतु मे लोकाः, सर्वस्तदिदमद्भुतम् । इति वात्सल्यतोऽगच्छत्, कच्छपः पयसस्तलम् ॥ ६६८ ॥
 कूर्मः समानयद् यावत्, कुलं तद्दर्शनाकुलम् । तावत् तच्छिद्रमाच्छादि, पुनः सेवालजालकैः ॥ ६६९ ॥
 भ्रामं भ्रामं जले चक्षुश्चिक्षेपोर्द्धं स कच्छपः । शैवालजटिले तत्र, न तु पूर्णेन्दुमैक्षत ॥ ६७० ॥
 तदेनं प्राप्य सूरिन्दुं, कूर्मवन्न त्यजाम्यहम् । कुतोऽस्य दर्शनं भूयो, मोहच्छन्ने भवावटे ! ॥ ६७१ ॥
 अथो कनकवत्पाहं, जितवाक्पतिमतिं पतिम् । प्रति प्रतिकृतिर्मा भूस्त्वं मासाहसपक्षिणः ॥ ६७२ ॥

भरसाहसपक्षिण आख्यानकम्

अटवी विद्यते काऽपि, व्योमव्यापिमहीधरा । शिविरस्थितिवन्मृत्योः, क्रूरसत्त्वौघभीषणा ॥ ६७३ ॥
 इन्धनार्थमथान्येषुः, समं सार्थेन केनचित् । अटव्यां कोऽप्यगात् तस्यां, भ्रान्ते कत्यापि भूभृतः ॥ ६७४ ॥
 सुप्तं मृगेन्द्रमद्राक्षीत्, स तत्रोत्कटदंष्ट्रकम् । प्रासभमविलम्बेन्दुकलं कालमिवाङ्गिनम् ॥ ६७५ ॥
 कृतान्तस्येव सिंहस्य, मुखे तस्य विदारिते । दन्ताग्रलम्भासांशलोभात् कोऽप्यविशत् खगः ॥ ६७६ ॥
 मा साहसमिदं कार्षीर्बुवन्निति मुहुर्मुहुः । मासाहसमिति ख्यातिं, तत् प्राप स विहङ्गमः ॥ ६७७ ॥
 वार्यमाणोऽपि तेनार्थं, पुरुषेण पुनः पुनः । मांसलोभाभिभूतत्वात्, तत्याज नहि साहसम् ॥ ६७८ ॥
 सिंहेनाथ प्रबुद्धेन, प्रविशन् स मुक्षान्तरे । उच्चैश्चपेटापातेन, हतो हस्तिविघातिना ॥ ६७९ ॥
 भार्याभिर्यथमाणोऽपि, स इव त्वमपि स्फुटम् । पश्चात्तापास्पदं भावी, तदिदं मा कृथा वृथा ॥ ६८० ॥
 अथ जम्बूवृचः प्राह, शुचि प्राहतकल्पमम् । अशर्मभाजनं सोमशर्मैव न भवाम्यहम् ॥ ६८१ ॥

सहजमित्रादिमित्रत्रितयसङ्गतं सोमशर्माख्यानकम्

पचनं पाटलीपुत्रमित्यस्ति क्षितिमण्डनम् । शौर्यवज्रायुधस्तत्र, राजा वज्रायुधोऽभवत् ॥ ६८२ ॥
 आसीत् पुरोहितस्तस्य, राज्यव्यापारभारभृत् । प्रख्यातः सोमशर्मैति, शर्मथ्रीकेलिमन्दिरम् ॥ ६८३ ॥
 एकः सखा सुखाधारः, सहमित्राभिधोऽभवहम् । वद्धः प्रेमगुणेनेव, तेन सञ्चरते सह ॥ ६८४ ॥
 पर्वण्येव सखाऽभ्येति, पर्वमित्राभिधोऽपरः । तं प्रति श्रीनिधिं प्रातः, सरोजमिव पदपदः ॥ ६८५ ॥
 प्रणाममित्रनामाऽप्यः, सखा तेन कदाचन । आपतन् प्रविपचन्द्र, इवाग्निं नम्यते ततः ॥ ६८६ ॥
 अन्वहं सहितस्तेन, सहमित्रेण स स्फुरन् । पुर्याः पुरोहितस्तस्याश्चक्षुःश्रियमशिथ्रियत् ॥ ६८७ ॥
 कथञ्चित् कुपितं भूर्पं, सम्यग् विशाय सोऽप्यदा । सदनं सहमित्रस्य, यथौ निशि पुरोहितः ॥ ६८८ ॥
 तदनुद्गादितद्वारं, बहिः स्थित्वा कृतारवः । स मृद्ग इव तन्मित्रसप्त पद्ममिवामुचत् ॥ ६८९ ॥

१ °ह, मत्या हसितवाक्पतिम् । पतिं प्रति कृतिम् ! मा भूस्त्वं मासाहसपक्षिवत् ॥ ६७२ ॥

इतिस्थः पाठः खंता० पाता० ॥ २ गर्जेद्वनगजभ्याननृत्यत्केकिःकुट्टुम्यक्ता ॥ इति पाता० पाठः ॥

३ °स इति खंता० पाता० ॥

पुरोधाः पर्वमित्रस्य, ततो धाम जगाम सः । विकस्वरमुखं शैलनिकुञ्जमिव कुञ्जरः ॥ ६९० ॥
 अम्युत्थानमथाऽऽपच, तस्यायं सम्मदी सुहृत् । आयातायात मद्देहमद्य पूतमिति ब्रुवन् ॥ ६९१ ॥
 पुरोहितोऽय पर्यङ्के, तन्निर्दिष्टे निविष्टवान् । पुरःस्थं तं प्रति प्राह, प्रौढमीतिधुरन्धरः ॥ ६९२ ॥
 क्रुद्धः कृतान्तरूपोऽयं, भूपो मां प्रति सम्प्रति । यदि नश्यामि नेदानीं, तन्मां निर्दलयत्ययम् ॥ ६९३ ॥
 तदशेषं विहाय त्वं, सहायत्वं मम ब्रज । गमिष्यामि विदेशेऽपि, प्राणत्राणपरोऽधुना ॥ ६९४ ॥
 निशम्येदं तदा पर्वमित्रेणोक्तं ब्रुवन्मुदा । यदि ते मम देहेन, गेहेन विभवेन च ॥ ६९५ ॥
 भवेदत्र परित्राणं, ददामि तदिदं मुदा । परं राजविरुद्धेऽर्थे, किं कुर्वेऽहं कुटुम्बवान् ? ॥ ६९६ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

ततः सत्यतया मित्रं, यदि त्वमसि तत् प्रभो ! । कथमप्यन्यथाकारमितो देशान्तरं कुरु ॥ ६९७ ॥
 अन्यथा मद्गृहे स्वामिन् !, यदि त्वामागतं नृपः । प्रातर्ज्ञास्यति तद् यन्त्रे, मत्कुलं पीलयिष्यति ॥ ६९८ ॥
 इत्युक्ते तेन तद् गच्छन्, नरेश्वरपुरोहितः । अन्ववर्ति स्वयं किञ्चिद्, दाक्षिण्यादा गृहाङ्गणम् ॥ ६९९ ॥
 तद्गृहान्निःसृतो गच्छन्नचिन्तयदयं स्वयम् । अहो ! मे मन्दभाग्यस्य, न किञ्चित् त्राणकारणम् ॥ ७०० ॥
 तावेवैतौ स एवाहं, जातौ किमधुनेदृशौ ? । आः ! ज्ञातमथवा नास्ति, प्रसादो जगतीमुजः ॥ ७०१ ॥

न मे कुत्रापि कोऽप्यस्ति, किमत्रात् पतितोऽस्म्यहम् ? ।

आसीन्मम ययोरास्या, तयोश्चयैयमीदृशी ॥ ७०२ ॥

अहो ! मे निर्विवेकत्वं, यन्नीतौ मित्रतामिमौ । यौ मयि क्षीणदाक्षिण्यावित्थं दुर्व्यसनातुरे ॥ ७०३ ॥

वृतीयस्यापि पश्यामि, सुहृदः सौहृदकमम् । पश्चान्नहि मनो येन, क्षिणोति तदवीक्षणम् ॥ ७०४ ॥

इति निश्चित्य चित्तेन, तदगारमगादसौ । सच्चक्रशक्रः सच्चक्रे, सोऽप्यमुं गृहमागतम् ॥ ७०५ ॥

अत्रवीच कथं दुःस्या, तवावस्थेयमीदृशी ? । मन्दमन्दमिदानीं च, किमागमनकारणम् ? ॥ ७०६ ॥

अथास्य कथयामास, विप्रो वृत्तान्तमात्मनः । मित्रद्वयविमुक्तस्य, परित्राणार्थितां च ताम् ॥ ७०७ ॥

परं पुरा मया किञ्चित् तवोपकृतं तथा । इत्यात्मनश्च न्यूनत्वं, मन्दागमनकारणम् ॥ ७०८ ॥

सोऽप्यवोचत मित्राहं, समीहे नहि किञ्चन । सद्भूतमक्तिभ्राष्टोऽस्मि, तत्रामून्यूनता न ते ॥ ७०९ ॥

तद्भद्र ! मास्म कार्पीस्त्वं, शङ्कातङ्कातुरं मनः । परित्रातरि मित्रेऽस्मिन्, कुतस्त्यं भ्रुजो भयम् ? ॥ ७१० ॥

इत्थं वाक्सुधया दत्त्वा, स्वरितं सौवस्तिकं प्रति । स गुणी प्रगुणीचक्रे, रथं जवनवाजिनम् ॥ ७११ ॥

दोःस्तम्भे विभ्रता तेन, मित्रेणासदृशं बलम् । शम्बलं च रथे तस्मिन्नारोप्यत पुरोहितः ॥ ७१२ ॥

राज्यान्तरमयो नीत्वा, समुपस्थाय पार्थिवम् । तेनासौ लम्बितः कीर्त्तैरास्पदं सुसप्तसर्पदाम् ॥ ७१३ ॥

प्रयाणामपि मित्राणां, स स्वभावं विभावयन् । प्रणाममित्रमद्राक्षीत्, प्राणेभ्योऽप्यतिवल्लभम् ॥ ७१४ ॥

दृष्टान्तोपनयध्यायं, योऽत्र भूयः प्रकीर्तितः । स कर्मपरिणामोऽस्य, सोऽयं जीवः पुरोहितः ॥ ७१५ ॥

सहजं मित्रमेतस्य, शरीरं परिभाव्यताम् । तत् कर्मनृपतेः कोपे, जीवेन सह न ब्रजेत् ॥ ७१६ ॥

ज्ञातिप्रभृतयः सर्वे, पर्वमित्रम्य सन्निभाः । श्मशानस्थानपर्यन्तमनुयान्तीह देहितम् ॥ ७१७ ॥

प्रणाममित्रतृप्तस्यस्तु, धर्मोऽयमवगम्यताम् । जन्मान्तरेऽपि यो जीवं, गच्छन्तमनुगच्छति ॥ ७१८ ॥

जीवस्य यः परत्रापि, श्रियं यच्छनि यान्छिताम् । ज्ञाति-देहौ विहायाहं, तत् तमाराद्मुच्यतः ॥ ७१९ ॥

अथ मन्मथवीरस्य, मूर्तयेव जयश्रिया । जयश्रिया प्रभुः प्रोचे, शौचेनाञ्चितमानसः ॥ ७२० ॥
इत्थं मोहयतो नाथ !, नागश्रीवत् तवानृतैः । नागः श्रीमन् ! किमत्युभं, मानसं साधु वाधते ? ॥ ७२१ ॥

नागश्याख्यानकम्

नगरे नगरे कारंकारप्राकारचारुणि । रमणीयाभिधे राजा, जज्ञे किल कथाप्रियः ॥ ७२२ ॥
अचीकथत् कथाः पौरान्, वारंवारेण सोऽन्वहम् ।
स च कस्यचिदन्येद्युवारंकोऽभूद् द्विजन्मनः ॥ ७२३ ॥
दुष्कर्मजन्मनां मौर्ख्यं-दारिद्र्य-व्यसना-ऽऽपदाम् । क्रमागत इवाऽऽवासः, स द्विजोऽचिन्तयत् तदा ॥ ७२४ ॥
रसना रसनायैव, मम धिगू ! वेधसा कृता । आयसीव कुशी स्तब्धा, स्वनामग्रहणेऽपि या ॥ ७२५ ॥
भ्रुवे यदि न जानेऽहमिति तद् दुष्टभूपतिः । प्रवेशयति कारायां, दुर्गाहग्रहिलो हि माम् ॥ ७२६ ॥
चिन्ताहेतुं दुहित्रा स, कुमार्यां भापितोऽब्रवीत् ।
साऽप्यूचे तात ! मा कार्पीञ्चिन्तासन्तापितं मनः ॥ ७२७ ॥
वारं तव मया तात !, कथनीया कथानिका । इत्युक्त्वा सा शुकचिर्वेपं, वासोभिर्विशदैर्न्यधात् ॥ ७२८ ॥
गत्वा नृपान्तिकं दत्त्वा, जयेत्याशिपमाह सा । कथां शृणु यदि श्रीमन् !, कथाकौतुहली भवान् ॥ ७२९ ॥
दक्षो निःक्षोभतां वीक्ष्य, तादृक्षां क्षितिवह्नयः । मेने तद्ब्रूचनस्यैव, कथातः कौतुकं महत् ॥ ७३० ॥
साऽप्याचख्यौ पुरेऽत्रैव, नागशर्माऽस्ति माणवः ।
सोमश्रियामभूत् पत्न्यां, नागश्रीस्तस्य नन्दनी ॥ ७३१ ॥
कस्मैचिद् द्विजचट्टाय, दत्त्वा तां पितरौ स्वयम् । कार्येणौद्वाहिकेनैव, जग्मतुर्नगरान्तरम् ॥ ७३२ ॥
एकाकिन्यां गृहे तस्यां, स चट्टः सायमागमत् । तथा श्रियोऽनुसारेण, चक्रे भोज्यादिरौचिती ॥ ७३३ ॥
सतूलीकं च पस्यङ्कं, निजालयमहाधनम् । शयनायार्पयित्वाऽस्मै, चिन्तयामौसुपीति सा ॥ ७३४ ॥
महीमहीनामहिभिजनिऽस्ति च न मञ्चकः । शयनं तत् क मे भूमौ, वयं पर्यङ्कवर्जितम् ? ॥ ७३५ ॥
शये पर्यङ्कपर्यन्तेऽत्रैव तावन्निशामिमाम् । कोऽपि नो पश्यति ध्वान्तैर्येदन्धङ्करणौपधैः ॥ ७३६ ॥
इति सुप्वाप सा तत्र, निर्विकारैव वालिका । तदङ्गसङ्गे शृङ्गारसङ्कटे स द्विजोऽपतत् ॥ ७३७ ॥
लज्जा-क्षोभादिसंरुद्धमनःशुलाकुलीकृतैः । प्राणैः स तस्यजे चट्टो, वचनीयभयादिव ॥ ७३८ ॥
अचिन्तयत् ततः साऽपि, पापिन्या धिगसौ मम । एकत्र स्वापपापद्गुरिहापि सफलोऽभवत् ॥ ७३९ ॥
विभावरी विभात्येपा, यावत् तावदसुं द्विजम् । निक्षिपामि क्षितेरन्तर्धथा जानाति कोऽपि न ॥ ७४० ॥
इत्यसौ खण्डशोऽकार्पीव, तूर्णं तस्य कलेबरम् । न्यधान्निधानवद् गर्तं, खनित्वा च स्वयं रम्यात् ॥ ७४१ ॥
गर्तं ततस्तमापूर्यं, लिप्त्वाऽसौ गोमयद्रवैः । पुष्पैर्गन्धैश्च घृषैश्च, वासयामास तां रसां ॥ ७४२ ॥
पितरौ चागतौ तस्या, गृहीत्वौद्वाहिकं विधिम् । अतीतस्तु कथाकारुः, श्रीमन्नुत्सूरतोऽमुना ॥ ७४३ ॥
कथं द्रक्ष्याम्यहं तामित्युक्ते राज्ञा जगाद सा । स्वामिन्नहं सा संसारनाटिकानटने नटी ॥ ७४४ ॥
कुमारि ! तदिदं सत्यं, यदत्र कथितं त्वया ? । पृष्टेति सा पुनर्वाचमुवाच नृपतिं प्रति ॥ ७४५ ॥

याः कथास्त्वं पुराऽश्रीपीस्तध्यास्ता भूपते ! यथा । तथेयमपि तय्याऽस्तु, चित्रहेत्वविशेषतः ॥ ७४६ ॥
 एवं विप्लावितः क्षमापस्तया नागश्रिया यथा । तथा त्वमपि किं नाथ !, विप्लावयसि कश्चित्तैः ? ॥ ७४७ ॥
 कल्याणसलिलाधारकम्बुना जम्बुना ततः । समगद्यत सद्यस्कहारहरानिभं वचः ॥ ७४८ ॥
 सन्तु दन्तुरितानन्दाः, कथास्तन्वि । तथाविधाः । असावस्तु विचारस्तु, प्रमाणं यस्त्वया कृतः ॥ ७४९ ॥

ललिताङ्गारूपानकम्

तथाहि गाहितस्वर्गनगरीवैभवं भुवि । पुरं कन्दर्पकोशाख्यमस्ति कन्दर्पदर्पम् ॥ ७५० ॥
 धराधौरियतां मेजे, राजा तत्र शतायुधः । पञ्चेपुं वृणवन्मेने, यं विलोक्य त्रिलोक्यपि ॥ ७५१ ॥
 सुवर्णमृमिभृद्दृश्यजातमात्रगिरिस्तनी । तस्य लीलावती नाम, बभूव प्राणवल्लभा ॥ ७५२ ॥
 शृङ्गारमारं निर्माय, सा कदाचन कामिनी । तस्यौ गवाक्षमारुह्य, मुह्यज्जननिरीक्षिता ॥ ७५३ ॥
 तन्मुखेन्दुस्तदा चन्द्रजयश्रीनाटिकानटः । बभौ मौक्तिकताडङ्गपारिपार्श्वकपेशलः ॥ ७५४ ॥
 लावण्यामृतसिक्तैः स्याः, सिन्दूरतिलकं मुखे । त्रिनेत्रदग्धकामद्रुनवकन्दलवद् बभौ ॥ ७५५ ॥
 तन्मुखावासिनः काममूपतेश्यामरायितम् । मेजेऽलकैर्मृदुमरुल्लोलैर्भ्रूच्छत्रपार्श्वयोः ॥ ७५६ ॥
 चिक्रीड नासिकाशास्त्रिशूशाखाप्रेङ्खणाद्भुते । तस्या नेत्रद्वयीरश्मिदोलावन्धे मनोभुवः ॥ ७५७ ॥
 अर्दार्शि तरुणैस्तस्या, रदपङ्के रुचिः शुचिः । मनोरथस्फुरत्पुष्पायुधचापोत्थवाणवत् ॥ ७५८ ॥
 वैकक्षमाख्यचापस्य, पुष्पेपोरिपुविश्रियम् । तस्याः शिश्राय धम्मिल्लः, पुष्पपूरेण पूरितः ॥ ७५९ ॥
 इत्यसौ नित्यसौमान्यभङ्गीभाग्यनिकेतनम् । श्लिष्टा स्मरपिशाचेन, सर्वाङ्गमुदयन्मुदा ॥ ७६० ॥
 शम्भुक्षोमादिच दिवः, समुत्तीर्णं मनोमवम् । साऽपश्यल्ललिताङ्गारूपं, नरं तुरगगामिनम् ॥ ७६१ ॥
 शिरःपरिसरप्रेङ्खन्मायूरातपवारणम् । हरिणाक्षीमनोरलहरणैकमलिम्लुचम् ॥ ७६२ ॥
 किञ्च श्रीचन्दनस्यन्दजनिताङ्गविलेपनम् । स्मरं रचितसन्नाहमिव लोकत्रयीजये ॥ ७६३ ॥
 मानिनीमानभङ्गाय, शुभ्रचीरापदेशतः । पर्वगर्वितशीतांशुस्त्रीतांशुपरिवारितम् ॥ ७६४ ॥
 स्कन्धदेशसमारूढप्रौढधम्मिल्लकैतवात् । मूर्तशृङ्गारमारस्य, नित्यं वाहीकतां गतम् ॥ ७६५ ॥
 ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥
 दचदृष्टिमधैतस्मिन्, स्वस्य द्वैराज्यकारिणि । पञ्चेपुः पञ्चभिर्वाणैस्तां जपान घनस्तनीम् ॥ ७६६ ॥
 तामसौ कामसौन्दर्यजयशाली व्यलोकयत् । ललिताङ्गोऽपि तत्कालं, कौतुकोत्तानलोचनः ॥ ७६७ ॥
 कामस्य तां वशीकारमन्त्रसिद्धिमिवाङ्गिनीम् । वीक्ष्योन्मुखः कृतस्तम्भ, इति चिन्तितवानयम् ॥ ७६८ ॥
 मुखे वसति मन्येऽस्याः, स्वयं मदनमूपतिः । अन्यथा कथमत्रैव, स्फुरत्यविरतं रतिः ॥ ७६९ ॥
 विष-पीयूषयोरेपा, किमुपादानकारणम् ? । अस्याः कटाक्षा येनैते, सम्मोह-मुखयोः क्षमाः ॥ ७७० ॥
 अस्याः कामममूत् कामः, स्वयं वेधा मृगीदृशः । क्व पुराणमुनिस्त्वेतन्निर्मातुं रूपमीश्वरः ? ॥ ७७१ ॥
 शिरो विधुन्वन् कामेषूनितस्तत इव क्षिपन् । विचिन्त्येत्यचलद् गेहं, प्रति स श्रेष्ठिनन्दनः ॥ ७७२ ॥
 तस्मिन् दृष्टिपथातीते, सा महीपतिवल्लभा । अमूत् कामप्रहमस्ता, योगिनीवैकमानसा ॥ ७७३ ॥

प्रीतिर्न गीते नानन्दश्चन्दने न घृतिर्विधौ । आत्मनेव विना तेन, जज्ञे तस्यास्तनोरिव ॥ ७७४ ॥
 ज्ञात्वा विकारमाकार-चेष्टिताभ्यामथ स्वयम् । यथार्थनामा तामाह, चेटी चतुरिकाह्वया ॥ ७७५ ॥
 सत्यं स्वामिनि ! किं नाम, तं युवानं समीहसे ? । युक्तं वा यन्मृणालिन्या, रविरेव प्रियङ्करः ॥ ७७६ ॥
 अथ लीलावती प्राह, स्मरदाहातुराक्षरम् । हज्जे ! चतुरिकैवासि, यदिदं कौशलं तव ॥ ७७७ ॥
 वशीकृताबलालोकं, पुष्पफेसालया दृशा । कथञ्चित् तं स्मरकारं, प्रीतये मर्म मेलय ॥ ७७८ ॥
 ज्ञात्वा कुतोऽपि तं साऽपि, समुद्रप्रियनन्दनम् । ललिताङ्गमुपेत्यैवं, व्याजहार चट्टकिभिः ॥ ७७९ ॥
 त्वया लीलावतीदेव्याश्चौर ! जह्रे मनः किल । गताश्रयस्तु तां हन्ति, हन्त ! बाणैर्मनोमवः ॥ ७८० ॥
 त्वद्वियोगेऽभवत् तस्याः, प्रावृट्कालस्तथाऽश्रुभिः । प्रयाणोन्मुखतां भेजे, यथा हंसोऽतिवाधितः ॥ ७८१ ॥
 अयं वियोगो दावानिर्न दीपकलिका पुनः । शान्तिं याति न तन्मुष्म !, किन्तु हन्तोपचीयते ॥ ७८२ ॥
 इत्थं भवद्वियोगोत्थसन्तापोपशमाशया । वीजयन्तीं हसत्येषा, मामहो ! कदलीदलैः ॥ ७८३ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

विशिष्टयोगतां यस्यास्त्वद्वियोगः किलाभजत् । मवन्मथमतः सर्वं, सा पश्यत्यवनीतलम् ॥ ७८४ ॥
 स्वयं तत् त्वमुपागत्य, तापनिर्वापणं कुरु । युक्तं तु नायशस्तस्या, ग्रहीतुं तव सर्वथा ॥ ७८५ ॥
 अथोचे ललिताङ्गोऽपि, सङ्गोपितनिजाशयः ।
 अयि ! काहं वणिग्मात्रं ?, सा क वा राजवह्निमा ? ॥ ७८६ ॥
 प्रच्छन्नमपि कर्मैतत्, कर्तुं किमिति शक्यते ? । सुप्तस्यापि हरेर्दृष्ट्यां, को वीक्षितुमपि क्षमः ? ॥ ७८७ ॥
 साऽप्यूचे न त्वया सौम्य !, चिन्ताऽर्थेऽस्मिन् विधीयताम् ।
 अस्मिन् संयोजनोपाये, विधिभूतिमवेहि माम् ॥ ७८८ ॥
 अथानुमतिमासाद्य, सद्यः सा तस्य दूतिका । विज्ञा विज्ञपयामास, राज्ञीं गत्वा यथातथम् ॥ ७८९ ॥
 तद्योगकामा वामाक्षी, यावदस्त्यन्यदा मुदा । पुरे तावदभूत् तत्र, प्रमोदीं कौमुदीमहः ॥ ७९० ॥
 स्वयं तदा मुदा द्रष्टुं, शरत्कालभवां श्रियम् । आखेटकार्थं भूमिभृदलञ्चके वनावनिम् ॥ ७९१ ॥
 तदा च राजवेश्मान्तर्विजनीभूतभूतले । साऽनङ्गप्रतिमाव्याजाह्ललिताङ्गमवीविशत् ॥ ७९२ ॥
 सस्वजे सुचिरात् प्राप्य, लीलावत्यथ तं तथा । यथा तेनैकतामाप, चेतनेवात्मना समम् ॥ ७९३ ॥
 कथञ्चिच्च विचारैककोविदाः सौविदास्तदा । निश्चितं कश्चिदप्यत्र, प्रविवेशेति तेऽवदन् ॥ ७९४ ॥
 समाप्याखेटकं राज्ञे, सम्प्राप्त्याय तदाऽय ते । ऊजुर्निशान्ते कोऽप्यस्तीत्यच्छलादानपूर्वकम् ॥ ७९५ ॥
 स्वयं सशब्दं पत्रद्वयं हित्वाऽथ भूपतिः (?) । चौरादप्याधिकं मन्दमन्दमन्तःपुरेऽविशत् ॥ ७९६ ॥
 तदा चतुरिकाद्वारदग्धट्टिर्महीपतिम् । दृष्ट्वाऽऽयान्तं द्रुतं तत्र, लीलावत्यै व्यजिज्ञपत् ॥ ७९७ ॥
 स जालकपथेनाथ, लीलावत्या तयाऽपि च । क्षिप्तः पश्चात्प्रदेशसाशुचिकूपेऽपतत् कुधीः ॥ ७९८ ॥
 दौर्गन्ध्येनान्धलस्तत्र, प्राच्यमुक्तं स्मरन् सुखम् ।
 दध्यौ भोक्ष्ये पुनर्मोगान्, निर्यातो नेदृशानहम् ॥ ७९९ ॥
 राज्ञी-दास्यौ च कूपेऽस्मिन्, प्रेम्णा चिक्षिपतुः सदा । फेलां तयाऽभवत् तस्य, वृचिर्जीवनमात्रिका ॥ ८०० ॥

१ 'म मील' पाता० ॥ २ 'पायचि' पाता० ॥ ३ 'क्ष्ये कदा मोगा' पाता० ॥

- सोऽथ प्रावृषि कूपोर्द्ध्वागामिभिर्मलवारिभिः । प्रवाह्य वाह्यपरित्वां, नीतो वप्रप्रणालकैः ॥ ८०१ ॥
 क्षिप्तोऽय परिस्वार्तरि, लोलकड्डोललीलया । देवादागतया प्राप्तो, धाच्या देवतयेव सः ॥ ८०२ ॥
 अथ सन्नोप्य मूर्च्छन्ति, निजं नीतो निकेतनम् ।
 अम्यङ्ग-स्नान-भोज्याचैः, पाल्यमानोऽभवन्नवः ॥ ८०३ ॥
 अत्र चोपनयो योऽभृष्टलिताङ्गोऽतिकामुकः । अतृप्तः काममोगेषु, स संसारी शुचिस्मिते ॥ ८०४ ॥
 आपातमधुरो यस्तु, परिणामे सुदुःसहः । राजस्त्रीभोगतुल्योऽसौ, विपयोत्थः सुखोदयः ॥ ८०५ ॥
 तत्कूपरूपगर्भान्तर्वासिनः फेलिक्रोपमैः । मातृमुक्तात्र-पानाद्यैर्धिगेतस्य भुजिक्रियाम् ॥ ८०६ ॥
 कूपादिव ततो गर्माद्, वाहितस्याथ बाह्यतः । सूतिकासदने तस्य, परित्खोपमिका स्थितिः ॥ ८०७ ॥
 धात्रिक्रोपमिता चात्र, सर्वोपग्रहकारिणी । सेयं परिणतिः पूर्वकर्मणां परिभाष्यताम् ॥ ८०८ ॥
 पुनः पुनर्नवीमूतं, वीक्ष्य राज्ञी स्मरातुरा । अन्तराऽऽकारयेच्चैतं, तत् किं तस्यात्र युज्यते! ॥ ८०९ ॥
 अथोचुर्वनिताः सोऽयमरूपबुद्धिरपि प्रभो । स्मरन् विष्टावटोद्भूतदुःस्नानां तत् करोति किम्! ॥ ८१० ॥
 अथोवाच प्रभुः सोऽपि, कदाचिन्मनुतेऽरुपधीः ।
 अहं तु नानुमन्ये वो, वचः संसारकारणम् ॥ ८११ ॥
 इति जम्बूकुमारस्य, संवेगामृतनिर्झरैः । वचोभिर्विषयाकाङ्क्षातापस्तासां शमं ययौ ॥ ८१२ ॥
 अथोऽन्तरङ्गवैराग्यरसाद्गीतचेतसः । अष्टावपि समं जम्बूकुमारमिदमभ्यधुः ॥ ८१३ ॥
 प्रमुखे मुखदैः स्वामिन्! , परिणामेऽतिदुःखदैः । इयत्कालं हहा! कष्टं, विषयैर्विधिता वयम् ॥ ८१४ ॥
 तत् त्वद्विवाहसम्बन्धादन्धैषामसमज्जनात् । उद्धृताः स्मस्त्वया यद्वा, श्रेयसे सङ्गतं सताम् ॥ ८१५ ॥
 आसितस्तत् त्वया पन्थाः, श्रितोऽस्माभिरपि स्वयम् ।
 सहैव नेतर्नेतासि, त्वमस्मान् शिवपचनम् ॥ ८१६ ॥
 उवाच प्रभवोऽप्युच्चैर्महासत्त्व! मवद्गुणैः । कृष्टस्त्वामनुयास्यामि, पितृनाष्टच्छत्र निश्चितम् ॥ ८१७ ॥
 मा प्रमादीर्महाभाग! , विवेकोचितमाचरेः । इत्युक्तो जम्बुना यातः, प्रभवो भवनं निजम् ॥ ८१८ ॥
 ज्ञात्वा जम्बूकुमारस्य, सदारस्यापि निश्चयम् । श्वशुराः पितरौ चासंस्तमेवानुयियासवः ॥ ८१९ ॥
 अथ जम्बूकुमारोऽपि, विधाय जिनैपूजनम् । सङ्घं विधिवद्रम्यर्च्यं, सम्मान्य स्वजनादिकान् ॥ ८२० ॥
 म्नानीयगन्धपानीयकृतमज्जनमङ्गलः । चन्दनेन सितध्यानेनेव सर्वाङ्गभामुरः ॥ ८२१ ॥
 रत्नाभरणसम्भारैः, सत्त्वसारैरिवाश्रितः । असमैः कुसुमैः स्वस्य, यशोभिरिव शोभितः ॥ ८२२ ॥
 लवण्याम्भोषिडिण्डौरपिण्डैरिव सितांशुकैः । दिव्यैः संनीतसर्वाङ्गैः, कर्पूरा-ऽग्नुरुधूपितैः ॥ ८२३ ॥
 दानैरानन्दयन् दीनोस्तूर्पुर्मन्मरिताम्बरः । वाषां नरसहस्रेण, शिषिक्रामधिरूढवान् ॥ ८२४ ॥
 जननान्तरसौहार्दरसेन सहचारिणा । अनादृतेन देवेन, कृत्ननिष्क्रमणोत्सवः ॥ ८२५ ॥
 प्रवेदिताभिराक्रम्य, मैन्ये चारित्रमृगतः । स्मरसेनासमानाभिः, मियाभिस्ताभिरन्वितः ॥ ८२६ ॥
 रङ्गज्जयनयारावप्रतिध्याननिदिष्टुम्बः । मन्त्रस्मयवलयधानाकृष्टपौरवपूजनः ॥ ८२७ ॥
 दुर्पटं पटयन् षण्डापथे पाणिन्धमापितम् । भायूरच्छत्रमण्डेन, मण्डलं तिरयन् रयेः ॥ ८२८ ॥

१ 'छात्रयोद्' पा० ॥ २ 'ग्यामसि निमज्ज' पा० ॥ ३ 'य नेन नेता' संज्ञा ॥

४ 'रुपे' जं' पा० ॥ ५ 'नमज्जन' संज्ञा ॥ ६ 'मैः कामे, य' संज्ञा ॥ ७ 'ता' ॥

आलोक्यमानो लोकेन, विस्मयालोलमौलिना । पौरीमिर्दीयमानाशीरक्षतक्षेपपूर्वकम् ॥ ८२९ ॥
बन्दिवृन्दमुखोद्बुष्टस्मरवीरजयोजितः । महामोहमहीपालमभिषेणयितुं ययौ ॥ ८३० ॥

॥ एकादशभिः कुलकम् ॥

सुधर्मस्वामिपादाब्जपावनं वनमीयिवान् । याप्ययानात् समुत्तीर्य, प्रतीष्टाचारमङ्गलः ॥ ८३१ ॥
प्रविश्य मध्यं पञ्चाङ्गसङ्गतक्षितिमण्डलः । प्रणम्य गणभृताथं, जम्बूस्वामी व्यजिज्ञपत् ॥ ८३२ ॥

॥ युग्मम् ॥

संसारसागरोत्तारकर्णधार ! मुनीश्वर ! । मां कुटुम्बं च चारित्रयानपात्रेण तारय ॥ ८३३ ॥
ततः स्वपाणिपद्मेन, गणधारिधुरन्धरः । स्वजनैरन्वितं जम्बूकुमारं तमदीक्षयत् ॥ ८३४ ॥

प्रभवोऽप्यन्यदाऽभ्येत्य, सुधर्मस्वामिसन्निधौ । भावशत्रुप्रतिक्षेपदक्षो दीक्षामुपाददे ॥ ८३५ ॥

गणधारिधुरीणेन, तदानीं प्रभवो मुनिः । कृतः सुकृतवान् जम्बुपादाम्बुजमधुव्रतः ॥ ८३६ ॥

जम्बूप्रभृतिभिः शिष्यैः, कलितः कलभैरिव । अन्यदा गणभृच्चम्पां, यूथनाथ इवागमत् ॥ ८३७ ॥

तस्यां च बहिरुधाने, गणभृत् सपरिच्छदः । देहिनां देहवान् पुण्यवासरः समवासरत् ॥ ८३८ ॥

ततस्तदीयपादारविन्दवन्दारवो जनाः । आययुर्ययुमुख्यानि, वाहनानि समाश्रिताः ॥ ८३९ ॥

लोकमालोकयन् यान्तं, कौणिकः श्रेणिकात्मजः । सद्यो मेदुरितानन्दो, राजाऽप्युद्यानमागमत् ॥ ८४० ॥

स पुण्यलभ्यमभ्यर्च्य, गणभृच्चरणाम्बुजम् । आसीनः श्रोत्रमसृणामशृणोद्धर्मदेशनाम् ॥ ८४१ ॥

देशनान्ते प्रभोः शिष्यवर्गे जम्बूमुनिं नृपः । पुरं स्मरमिवाद्राक्षीद्, भवमीत्या घृतव्रतम् ॥ ८४२ ॥

अपृच्छच्च प्रभो ! कोऽयं, द्विषेऽपि च सुरद्विषः । सुधांशुरिव धिप्प्येषु, त्रिदशाद्रिवाद्रिषु ॥ ८४३ ॥

शालिधान्यमिवान्नेषु, कल्पद्रुम इव द्रुषु । अम्भोधिष्विव दुग्धाब्धिश्चम्पकं कुसुमेष्विव ॥ ८४४ ॥

हिरण्यमिव लोहेषु, रसेष्विव सुधारसः । अद्भुतस्तव शिष्येषु, सविशेषं प्रदीप्यते ! ॥ ८४५ ॥

॥ विशेषकम् ॥

भूनाथं प्रत्यथोवाच, वाचंयमचमूपतिः । श्रीजम्बूस्वामिनः पूर्वजन्मवृत्तान्तमादितः ॥ ८४६ ॥

तपःप्रभावप्रभवं, रूपं सौभाग्यमस्य च । चरमं केवलित्वं च, विच्छेदं च ततः परम् ॥ ८४७ ॥

॥ युग्मम् ॥

तदाकार्प्यं महीनाथो, हृष्टश्चम्पापुरीं ययौ । जम्बूयुतः सुधर्माऽपि, श्रीमहावीरमभ्यगात् ॥ ८४८ ॥

श्रीमहावीरपादान्ते, दान्तेन्द्रियगणो गणी । जन्तुजातोपकाराय, विजहार घरातले ॥ ८४९ ॥

ततः श्रीवीरनिर्वाणाद्, व्यतीत्य दशहायनीम् । जम्बूस्वामिनमाधाय, गच्छभारधुरन्धरम् ॥ ८५० ॥

श्रीसुधर्मगणाधीशे, श्रिते निःश्रेयसश्रियम् । जम्बूः प्रवोपयामास, महीं नवदिवाकरः ॥ ८५१ ॥ युग्मम् ॥

अथ वर्षचतुःपष्टौ, गतायां वीरनिर्वृतेः । श्रीजम्बूस्वामिना चक्रे, गच्छेशः प्रभवः प्रभुः ॥ ८५२ ॥

इत्थं ब्रह्मवर्तमयमहःसंहतध्वान्तवन्धः,

श्रीमञ्जम्बूमुनिदिनपतिर्दत्तविश्वप्रबोधः ।

निःसामान्यक्रमसमुदितोद्दाममाहात्म्यसम्प-

इक्ष्मी नित्याभ्युदयसुभगम्भावुकामाससाद

॥ ८५३ ॥

जीयात् काचिद् विश्वजैत्री धरित्र्यां, सौभाग्यश्रीरद्भुता जम्बुनाम्नः ।
लब्धे यस्मिन् केवलज्ञानलक्ष्मीर्धन्यमन्या नान्यमभ्याजगाम ॥ ८५४ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
श्रीसहस्रपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये जम्बूस्वामिचरित-
वर्णनो नामाष्टमः सर्गः ॥

खेलद्भिः सरद्रूपणास्तमुभगैः क्षीराब्धिबन्धोद्धतै-
रुच्चै रावणनाशभासुरतमेरेभिर्यशोभिर्निजैः ।
भूमिं भूपयति प्रयी तनुकुलक्षोणीधवस्पर्धया,
श्रीसोमान्वयसम्भवोऽपि सपदि श्रीवस्तुपालः कृती ॥ १ ॥
अन्तः कञ्जलमञ्जुलधि यदिदं शीतद्युतेर्घोतते,
तन्मूढाः कथयन्ति लक्ष्म न ययं सूक्ष्मेक्षिकाकाङ्क्षिणः ।
यद् यात्रोत्सवमद्भुतं रचयता श्रीवस्तुपाल ! त्वया,
शीतांसौ लिपितं स्वनाम तदिदं प्रत्यक्षमुद्रीक्ष्यते ॥ २ ॥
॥ ग्रन्थाम् ८६१ । उभयग्रन्थाम् २५४६ ॥

नवमः सर्गः ।

तपः सम्पन्नतामूलं, दुःखकक्षाऽऽशुशुक्षणिः । इष्टार्थराजीराजीवत्तण्डमार्तण्डमण्डलम् ॥ १ ॥
 परापरमहासिद्धिसौधाप्रोत्सङ्गमिच्छुना । तपःसोपानमास्थेयं, तद्यथा युगवाहुना ॥ २ ॥

तपोमाहात्म्ये युगवाहुचरितम्

पाटलीपुत्रमित्यस्ति, पुरं सुरपुरोपमम् । रत्नसौधसदालोके, यत्र मित्रत्वियो वृथा ॥ ३ ॥
 एतस्मिन् रत्नगर्भाया, रहस्य इव पत्तने । गौणमेवानुमन्यन्ते, धनदं धनिनो जनाः ॥ ४ ॥
 तत्र क्षत्रियकोटीरकोटीरश्मिस्मितक्रमः । क्रमनिर्यद्यशःसिन्धुः, सिन्धुगाम्भीर्यधुर्यधीः ॥ ५ ॥
 सुबोऽभवद् विभुः कीर्तिविनिर्जितसितद्युतिः । चण्डांशुदःसहः शत्रुमर्दनः शत्रुमर्दनः ॥ ६ ॥
 अमूनमदनरेखेति, कलत्रं तस्य भूमुजः । यदास्यदास्यवानासीदङ्कितस्तुहिनद्युतिः ॥ ७ ॥
 धरित्रीशस्य मन्त्रीशस्त्रस्यासीन्मतिसागरः । राज्ये यद्दुद्धिविध्वस्तशत्रौ शोभैव पत्तयः ॥ ८ ॥
 तेनोदप्रौढसौराज्यभरो विश्वम्भराविभुः । वैशारद्यं सुखस्वादेष्वाससाद प्रियान्वितः ॥ ९ ॥
 अन्यदाऽन्तःपुरं यातः, प्रातः प्राणप्रियां नृपः । ददर्श दर्शनीयश्रीश्विन्त्याऽऽचान्तचेतनाम् ॥ १० ॥
 जगाद सादरं भूपः, स्वरूपविजितस्मरः । तद्दुःखहेतुजिज्ञासुर्वितर्काकुलमानसः ॥ ११ ॥
 सकज्जलेक्षणजलैः, कपोलफलके लिपिः । येयं विलिखिता देवि !, सैव ब्रूते शुचं तव ॥ १२ ॥
 निःश्वासधूमवत्त्वेन, हेतुना दुःखकेतुना । कश्चिच्चिन्तानलश्चित्ते, जागरूकोऽनुमीयते ॥ १३ ॥
 समादिश शुचां हेतुं, तत् प्रसीद प्रिये ! मम । कः स्वजीवितसावज्ञस्तवाज्ञास्रण्डनं व्यधात् ? ॥ १४ ॥
 चक्रे केनापराधो वा, यमवेश्म यियासुना ? । मुमूर्षुणाऽथ मूर्खेण, केन तेने परामवः ? ॥ १५ ॥
 कश्चित् किञ्चिन्मयैवाथ, न हितं विहितं तव ? ।
 किं वा राज्येऽपि तद् यत्न, त्वदायत्तं मम प्रिये ! ? ॥ १६ ॥
 वितर्कशतसम्भूदं, ननु ताम्यति मन्मनः । अधीतपूर्वं यन्नैतन्महत्स्यप्यरिसङ्घटे ॥ १७ ॥
 तत् प्रक्षाल्य जलैर्देवि !, वाग्पाम्भःकनुषं मुखम् ।
 शशाङ्कः साङ्गपङ्कोऽयं, चिरान्नयत्कियतां त्वया ॥ १८ ॥
 इतो विलोक्य ततो, विशालाक्षि ! प्रसीद मे । भवत्त्वेण जनस्तूष्णं, नीलोत्पलपराङ्मुखः ॥ १९ ॥
 प्रदेशः पेशलालपैर्भूयाद् भूयः प्रिये ! तव । राजहंसाङ्गनावृन्दमञ्जुकूजितपूजितः ॥ २० ॥
 इत्युक्त्वाऽवस्थिते राज्ञि, मौनमूनीकृतद्विषि । उवाच वाचं दन्तांशुस्फुरणेन शरीरिणीम् ॥ २१ ॥
 न मर्त्यवर्तते किञ्चिदन्यद्दुःखस्य कारणम् । लालितायास्त्वया पत्या, विहाय निरपत्यताम् ॥ २२ ॥

१ नाद्या विक्रमयाहुः धीसङ्केतैकनिषेत्तत्रम् ॥ ६ ॥ युगम् ॥ इत्येवंशः पाठः गंता० ॥
 २ 'सि, सा मुखेऽनुसुषोऽज्यलाम् । उवाच इति खंता० पाठः ॥

तस्याः शस्यामिमां वाचं, समाकर्ण्य नरेधरः । आरादाराधयामास, त्रिसन्ध्यं कुलदेवताम् ॥ २३ ॥	॥ २३ ॥
तत्प्रसादं समासाद्य, सद्यो विकसिताकृतिः । तस्यामुत्पादयामास, क्षत्रगोत्रस्तुतं सुतम् ॥ २४ ॥	॥ २४ ॥
एतस्य स्थापिते नाम्नि, युगबाहुरिति क्रमात् । समं मनोरथै राज्ञो, वर्धमानो मनोहरैः ॥ २५ ॥	॥ २५ ॥
क्रियत्यपि गते काले, पण्डितेभ्यः पठन्नयम् । प्रज्ञावज्ञातवागीशः, प्रपेदे सकलाः कलाः ॥ २६ ॥	॥ २६ ॥ युग्मम् ॥
अथान्यदा समायतस्तदुपाध्यायमन्दिरे । विपश्चित् कश्चिदतिथिः, सोऽभापिष्ट ससौष्टवम् ॥ २७ ॥	॥ २७ ॥
ऋत लोकोत्तरस्फूर्तिः, कथं भूयात् पुमानिति ? । जगदुर्जगतीशेन, गौडेनाभिहिता बुधाः ॥ २८ ॥	॥ २८ ॥
शस्त्रे शस्त्रे च जागर्ति, यस्य कीर्तिरनुचरा । भापितः पुरुषः सैप, बुधैर्लोकोत्तरः परम् ॥ २९ ॥	॥ २९ ॥
तथा यतेथास्तद् वत्स !, शत्रुमर्दननन्दन ! । यथा शस्त्रे च शस्त्रे च, तवाद्द्वैतं भवेद् यशः ॥ ३० ॥	॥ ३० ॥
उपाध्यायगिरं ध्यायन्निमामेव नृपाङ्गजः । जगाम ग्रामणीः पुंसां, मुनिपार्श्वे बहिर्वने ॥ ३१ ॥	॥ ३१ ॥
नमस्कृत्य मुनीनाह, साहसोत्साहवानसौ । लोकोत्तरकलावाप्तिः, केनोपायेन जायते ? ॥ ३२ ॥	॥ ३२ ॥
तेऽप्याहुः शृणु भूपालपुत्र ! सुत्रामविक्रम ! । कर्मानुकूल्येनैवैतत्, सर्वं सम्पद्यते शुभम् ॥ ३३ ॥	॥ ३३ ॥
पञ्चम्यादितपोयोगैर्देवताराधनेन च । तदभिव्यक्तियायाति, मायातिगशुभं नृणाम् ॥ ३४ ॥	॥ ३४ ॥
निर्ममे निर्ममेशस्य, शस्यमस्य निशम्य च । तेन चित्ते वचोऽङ्केशदेशनावेशपेशलम् ॥ ३५ ॥	॥ ३५ ॥
कलाकामगवी नाम, शारदा तत्र विद्यते । युगबाहुस्तपः कुर्वस्तत् तदाराधनं व्यधात् ॥ ३६ ॥	॥ ३६ ॥
आराधनधनो धीमांस्तपस्तपनदुस्सहः । पण्मासान् स समासक्तस्त्रिसन्ध्यं साधितक्रमः ॥ ३७ ॥	॥ ३७ ॥
अथ पान्थवपूकोपकटाक्षच्छुरितघृतिः । कालः सविद्युदम्भोदमेदुरः ससुपागमत् ॥ ३८ ॥	॥ ३८ ॥
अम्भोदपटलैर्व्योम्नि, च्छादितः सितदीधितिः । मुखेन्दुः पान्थनारीणां, सकज्जलजलाश्रुभिः ॥ ३९ ॥	॥ ३९ ॥
अपवारितरन्त्रेण, सिन्धुना कार्श्यमाप्यत । अपवारितरन्त्रेण, स्थितं भास्करतेजसा ॥ ४० ॥	॥ ४० ॥
उल्लासितो क्षता चैव, बहुकोकनदावलिः । वाहिन्यो भूमृतां भेजुः, सद्भोचं चोच्छ्रयं च ताः ॥ ४१ ॥	॥ ४१ ॥
एवंविधेऽथ कालेऽस्मिन्, राजानं शत्रुमर्दनम् । कश्चिद् विश्वपयामास, समासन्नो नियोगवान् ॥ ४२ ॥	॥ ४२ ॥
तुङ्गरक्षरक्षौपपातितासन्नकानना । निर्मर्यादं समायति, गङ्गा देव ! पुरं प्रति ॥ ४३ ॥	॥ ४३ ॥
गङ्गाप्रवाहादेतस्मान्नागराः सागरादिव । त्रातरातुरतां भेजुस्तद् यत्नः क्रियतां प्रभो ! ॥ ४४ ॥	॥ ४४ ॥
समादिश विशामीश !, यत् कर्त्तव्यं विशारद ! । निशम्य सम्यगेतस्मादादिदेश नृपः सुतम् ॥ ४५ ॥	॥ ४५ ॥
स्वर्णपुत्रकमादाय, गच्छ त्वं वत्स वत्सल ! । पूजानिर्वर्तनेनास्याः, शान्तिं सम्पादय हृतम् ॥ ४६ ॥	॥ ४६ ॥
स तथा प्रतिपद्याद्य, गङ्गार्णोऽभ्यर्णमागतः । निर्वर्त्य विविधां पूजां, चिक्षेप स्वर्णपुत्रकम् ॥ ४७ ॥	॥ ४७ ॥
अथैतस्मिन्नवसरे, तस्मिन् परिसरे कृती । कस्याश्चिच्चारुनेत्रायाः, शुश्राव करुणध्वनिम् ॥ ४८ ॥	॥ ४८ ॥
दिक्षु चक्षुः शिपन्नेप, दिदृक्षुर्विपुरां स्त्रियम् । उपकारमना यावदस्ति क्षितिपनन्दनः ॥ ४९ ॥	॥ ४९ ॥
तावदाविरभूदम्भोमध्ये काऽपि शृगेक्षणा । कुररीकरुणध्वानैर्द्रावयन्ती जलेचरान् ॥ ५० ॥	॥ ५० ॥
साऽऽह साहसिकोत्तंसः, कश्चिदस्ति क्षितौ नरः । गङ्गोपहारमृतायाः, शरण्यः स्यान्ममात्र यः ! ॥ ५१ ॥	॥ ५१ ॥
रत्नगर्माऽपि वन्ध्याऽसि, हुतो देवि ! वसुन्धरे ! ।	
यत्न जातम्बव्या कोऽपि, मत्प्राणत्राणकारणम् ॥ ५२ ॥	॥ ५२ ॥

१ मूय लो' यता० । कथं लो' पाता० ॥ २ 'गदीशे' संता० ॥ ३ 'त्स !, विक्रमक्षमापनन्द' संता० ॥ ४ 'ताऽऽह' पाता० ॥ ५ 'स्मिन्नेत्य राजानमावुलः । कश्चिद् संता० ॥ ६ भेजे, तद् संता० ॥

श्रुत्वेति वचनं तस्या, भग्नेऽन्येषां पराक्रमे । स चचाल स्थिरस्यामसिन्धुरः सिन्धुरोपसः ॥ ५३ ॥
 तदाऽवगणयन्नेप, परिवारनिवारणम् । धीरोद्धतपदन्यासैः, कम्पयन्निव मेदिनीम् ॥ ५४ ॥
 वार्यमाण इवाग्भोभिर्लुलुभिः सम्मुत्सागतैः । सेव्यमानो यशोवीजैरिव पाथःकणोत्करैः ॥ ५५ ॥
 उद्दिधीर्पुरिमां कन्यां, वाहिनीवाहवाहिताम् । विवेश लसदावेशः, परोपकृतये नदीम् ॥ ५६ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

वीक्षितः सैनिकैः कन्यामुद्दिधीर्मुर्महीमिव । स्फुरन्नन्तर्जलं सोऽयं, नारायण इवावभौ ॥ ५७ ॥
 प्लवमानो यदैतस्याः, समीपं समुपागतः । कुमारस्त्रावदेपाऽपि, दूराद् दूरतरं ययौ ॥ ५८ ॥
 हर्षोत्कर्षेण सैन्यस्य, तथा च मृगचक्षुषा । समकालमदृश्यत्वं, भजे मूमिमुजाङ्गजः ॥ ५९ ॥
 अथ कर्त्तव्यमूढास्ते, सैनिकाः साश्रुचक्षुषः । सन्ति गङ्गातटे यावत्, कुमारादर्शनाकुलाः ॥ ६० ॥
 तावत् तत्राशसाक्षित्वपातकादिव पातुकः । आससाद निधिर्धाम्नामस्तपर्वतमस्तकम् ॥ ६१ ॥
 ॥ युगम् ॥

अस्तोकशोकभृल्लोकचक्रं चक्रन्द चक्रवत् । तत्र मित्रे स्फुरद्दृष्टावेशे देशान्तरं गते ॥ ६२ ॥
 दिङ्मुखि तं भानुः, कुमारं मारविग्रहम् । पाथोनाथपथेनाथ, पातालमुपजग्मिवात् ॥ ६३ ॥
 अथो पुरान्तरागत्य, सैनिका निशि दुःखिनः । वार्तामाचांशयाः सर्वां, कथयामासुरीशितुः ॥ ६४ ॥
 दग्धोलिनेव भूपालस्ताबितो हृदयेऽपतत् । तद्वातादिःखसङ्घट्टजन्मना शोकशङ्कुना ॥ ६५ ॥
 मुक्त्वा शोकं कुमारस्याधावल्लोको नृपान्तिकम् । चन्दन-व्यजनादीनि, सकलः कलयन् करे ॥ ६६ ॥
 तेन शैत्योपचारेण, कृतेन कृतिनां वरः । अथ प्रथितचैतन्यो, जगाद जगतीपतिः ॥ ६७ ॥

क सा भक्तिः? क सा शक्तिः?, क सा क्षान्तिः? क सा मतिः? ।

एकैकशोऽपि दृश्यन्ते, हा हन्त ! नहि ते गुणाः ॥ ६८ ॥

त्वं तातवत्सलो वत्स !, जन्मतोऽपि प्रमृत्युम् । मां जराजर्जरं हित्वा, तत् सम्प्रति गतः कुतः ? ॥ ६९ ॥

उपेक्ष्य प्रेक्षणीयानां, मूर्धन्य ! स्वां कुलश्रियम् ।

कन्याकृते त्यजन् प्राणान्, स्थूलक्षयोऽसि निश्चितम् ॥ ७० ॥

अमात्योऽपत्यदुःखेन, विलपन्तं पतिं भुवः । अमापिष्ट तदोऽऽचारविचाररुचिं वचः ॥ ७१ ॥

भवाहशां विशांनाथ !, पाथोनाथगभीरिमन् ! । युक्तं भवे भवेदेव, न देव । परिदेवनम् ॥ ७२ ॥

स्वकर्मफलभोगेन, संसाराब्धौ शरीरिणः । बुद्बुदा इव यान्त्येके, समायान्त्यपरे पुनः ॥ ७३ ॥

यदेवेष्टवियोगादि, विरक्तेः कारणं सताम् । मोहान्धानां तदेवाहो !, क्रोध-शोककरं परम् ॥ ७४ ॥

न चक्रिणा न शक्रेण, कृतविक्रमसङ्कमम् । विश्वैकवीरमास्थान्ति, दैवमेवंविधं बुधाः ॥ ७५ ॥

स्वामिन् ! सैन्येन दैन्येन, सेवितैः परिदेवितैः । असौ प्रकृतिदुर्दान्तः, कृतान्तः केन गृह्यते ? ॥ ७६ ॥

इदं वचः समाकर्ष्य, मत्तिसागरमन्त्रिणः । कृपाणं पाणिनाऽऽकृष्य, धावितः पृथिवीपतिः ॥ ७७ ॥

कृतं कृतान्त ! गर्वेण, प्रज दृष्टिपथं मम । यथा तवैतद्द्वयसनं, छिन्नमिच्छन्नसदनः ॥ ७८ ॥

अनल्पमिति जल्पन्तमल्पितारिपराक्रमम् । साटोपकोपं भूपालमुवाच सचिवेश्वरः ॥ ७९ ॥

१ 'रणाम्' पता० ॥ २ 'गमत्' । कुमा० संता० ॥ ३ 'रुद्रत्यये' संता० ॥ ४ 'न, प्रलय'
 संता० ॥ ५ 'दा चारचिचा' संता० ॥

किं दैवं ? देव ! कश्च त्वं ? , संरम्भः कं प्रति प्रभो ! ? ।

विचारय रयं त्यक्त्वा, न शक्यमिदमस्ति यत् ॥ ८० ॥

तदेव दैवं यत् कुर्यात्, कर्म जन्तुः शुभा-ऽशुभम् । शोभैव सृष्टि-संहारकारिकारणवर्णना ॥ ८१ ॥

तत् परित्यज्य संरम्भमुचरास्त्वं कुरु क्रियाः । अनित्यं विश्वमालोक्य, स्थैर्योपायपरो भव ॥ ८२ ॥

सुप्रातमङ्गलाचारचारुराविरमूदथ । मांसलो दुन्दुभिघ्वानैर्गभीरः शङ्कनिस्वनः ॥ ८३ ॥

अथ सत्वरमागत्य, कश्चिदाश्चर्यतत्परः । उद्यदानन्दसन्दोहमेदुराश्रुरदोऽवदत् ॥ ८४ ॥

आन्ध्यहेतुतमःस्तोमच्छेदभासुरभास्वतः । दिष्ट्या त्वं वर्धसे देव !, युगवाहोरिहागमात् ॥ ८५ ॥

पारितोषिकदानेन, तं सत्कृत्याथ पूरुषम् । नृपतिर्विस्मयस्मेरो, यावदुत्तिष्ठति स्वयम् ॥ ८६ ॥

तावच्छोकक्रोकानां, शोकमुन्मूल्यन्नयम् । स्वच्छेशोचिरलङ्कारभासुराकारविग्रहः ॥ ८७ ॥

स्वयमीक्षणराजीवजीवातुः प्रातरागतः । भास्वानिवोदयकलादुर्निरीक्षो नृपाङ्गजः ॥ ८८ ॥ युगम् ॥

नन्दनं चन्दनस्यन्दसुन्दराकारभासुरम् । प्रणमन्तं परिष्वज्य, जगाद जगतीपतिः ॥ ८९ ॥

अदृश्यत्वं खिया साकं, यावत् त्वमभजस्तया । वृत्तमाख्यायि तत् तावत्, तावकैः सेवकैर्मम ॥ ९० ॥

अतः परं परं धीमन् !, संवृत्तं यद्यदद्भुतम् । वत्स ! तत् सर्वमप्युच्चैर्मदग्रे वक्तुमर्हसि ॥ ९१ ॥

स रूपमन्मथो वाचमथोवाच नृपाङ्गजः । प्रक्षालितामिवात्यन्तविशदैर्दशनांशुभिः ॥ ९२ ॥

मूर्च्छाम्बुपितचैतन्यस्तामेवानुब्रजंस्तदा । कोऽहं ? किमर्थं ? कुत्रास्मीत्येवं न प्रतिपन्नवान् ॥ ९३ ॥

क्षणेनैव ततस्तात !, स्वमपश्यं सचेतनः । मौक्तिकक्षोभेद्रस्विसिकते सैकते स्थितम् ॥ ९४ ॥

न तत् पुरं न सा गङ्गा, न सा कन्या न सा रसा । आकस्मिकमिदं जज्ञे, किं विचारपथातिगम् ? ॥ ९५ ॥

किमिन्द्रजालं ? किं स्वप्नः ? , किं वा चैतन्यविप्लवः ? । उत मन्येऽहमन्येह, जातिर्जातिस्मरस्य मे ? ॥ ९६ ॥

विचिन्त्येति क्षणं स्वामिन्नृत्थायाथ परिभ्रमन् । अपश्यमेकं कल्पद्रुकाननं हसिताननः ॥ ९७ ॥

तदन्तःपक्षिभिः पृष्ठकुशलोऽहं पुरो ब्रजन् । मुगुदे नितरामन्तरारामं तं विलोकयन् ॥ ९८ ॥

अग्रतश्च गतश्चित्रकारणं तापवारणम् । प्रासादमेकमद्राक्षमुच्चैः सप्तक्षणं क्षणात् ॥ ९९ ॥

प्रविश्य तस्मिन्नारूढः, पृष्ठीं यावदहं भुवम् । जज्ञे कर्णातिथिस्तावन्मम सञ्जीतनिःस्वनः ॥ १०० ॥

गत्वाऽग्रतस्ततस्तत्र, द्वारदेशे विलम्बितः । कयाचिद् वेत्रधारिण्या, क्षणादागत्य भाषितः ॥ १०१ ॥

अहं श्रीशारदादेव्या, त्वदाकारणहेतवे । शब्दविद्याप्रतीहारी, प्रेषिता तत् पुरो भव ॥ १०२ ॥

तत् तथाऽहं सह प्राप्तः, शारदाचरणान्तिकम् । अपश्यं तुम्बुरुस्फीतगीतप्रीतिस्मितेक्षणाम् ॥ १०३ ॥

चारुचारीप्रचारेण, नृतेनाप्सरसां पुरः । प्रेक्षाकौतूहलेनोच्चैः, क्षणमाक्षिप्तचक्षुषम् ॥ १०४ ॥

हंसेन विहितोपास्ति, सेवितां देव-दानवैः । वादयन्तीं स्वयं वीणां, हिरण्यकमलासनाम् ॥ १०५ ॥

निजकान्तिसुधापूरैर्लिम्पन्तीमिव सेवकान् । विभ्रतीं पुस्तकं हस्ते, रोहन्मोहमहौषधम् ॥ १०६ ॥

चर्क-साहित्यविद्याभ्यां, वाम-दक्षिणपार्श्वयोः । बालव्यजनपाणिभ्यां, वीज्यमानां मुहुर्मुहुः ॥ १०७ ॥

प्रशान्तपावनीं मूर्तिं, दधानां वचनातिगाम् । शारदां शारदाम्भोर्देविशदस्वच्छवाससम् ॥ १०८ ॥

॥ पङ्क्तिः कुलकम् ॥

१ 'भास्वरभास्व' खंता० ॥ २ 'च्छरोचि' खंता० पाता० ॥ ३ किञ्चाचार' वता० ॥

४ 'दसोदरस्वच्छ' खंता० ॥

अथाहं हर्षसोत्कर्षचेता विकसिताननः । नमोऽकार्षं तदा देवीं, मधुर-स्निग्धमीक्षितः ॥ १०९ ॥
 वाग्देव्याऽहं स्वयं पादपीठेऽथ विनिवेशितः । क्षणं जज्ञे किल प्राप्तो, मोक्षादपि परं पदम् ॥ ११० ॥
 हारहारानुहारिण्या, गिरा देव्याऽथ भाषितः । मा वत्स ! विस्मयायत्तं, कार्षींश्चित्तं नृपाङ्ग ! ॥ १११ ॥
 इत्थमाराधनाभाजस्तव स्तवन-पूजनैः । गङ्गाकन्यकया चक्रे, मया सत्त्वपरीक्षणम् ॥ ११२ ॥
 किञ्च प्रेष्य प्रतीहारीमिहानीतोऽसि सम्प्रति । इदं दर्शयितुं वत्स !, स्वक्रीडामवन्तं तव ॥ ११३ ॥
 तत् तवाहमनेनोच्चैः, साहसेनास्मि विस्मिता । कुरूपे पुरुषेष्वग्रे, कथमाराधनामिमाम् ? ॥ ११४ ॥
 किञ्चानाराधिताऽप्युच्चैः, प्राच्यैस्ते पुण्यकर्मभिः । परतन्त्रेव तुष्टाऽस्मि, सकर्णाऽऽकर्णय क्षणम् ॥ ११५ ॥

युगवाहुकुमारस्य पूर्वभवः

तथाद्यासीत् पुरा पुष्पपुरे जितमस्तुरे । निर्धनः कोऽपि दारिद्र्यराजधानीव देहिनी ॥ ११६ ॥
 महेऽन्येद्युः स कौमुद्यामुद्याने वीक्ष्य नागरान् । अर्थिसङ्कल्पकरुपद्रूनिव साक्षादचिन्तयत् ॥ ११७ ॥
 मन्दभाग्योऽतिनिर्लेजः, पात्रं निन्दितकर्मणाम् ।
 मया समः समस्तेऽपि, नास्त्यन्यः कोऽपि भूतले ॥ ११८ ॥
 यदस्मिन्नुत्सवे पौरान्, वीक्ष्य दानाचलकृतान् । नैवाद्यापि विमुच्येऽहं, प्राणैः पापाणानिन्दुरैः ॥ ११९ ॥
 इहान्तरेषां पौराणामहो ! मे सम्पदुच्यमा । निर्वाणान्नाकरकल्पेव, शोणमाणिक्यमध्यतः ॥ १२० ॥
 समानेऽपि मनुष्यत्वे, विशेषोऽयं यदद्भुतः । तदत्राहमहो ! मन्ये, पुण्या-ऽपुण्ये निबन्धनम् ॥ १२१ ॥
 तन्मया यत् कञ्चित् किञ्चिन्न कृतं सुकृतं पुरा । दुःखपात्रं तदत्राहमभवं विभवं विना ॥ १२२ ॥
 अङ्गत्यागं ततो गत्वा, करिष्ये किल भैरवे । यथा भवाप्यहं दुःखमाजनं न भवान्तरे ॥ १२३ ॥
 पर्यालोच्येति तत्रागादुत्सुको भैरवोपरि । अमीष्टदेवतायाश्च, नमस्कारं चकार सः ॥ १२४ ॥
 शम्पापातं चिकीर्षुश्च, दिशो व्यालोकयन्नयम् । शमं मूर्त्तिमिवाशोकतले मुनिमुदैक्षत ॥ १२५ ॥
 दृष्ट्वा च तं नमश्चक्रे, भावपावनमानसः । क्षणं चोपासनाहेतोः, पुरस्तादुपविष्टवान् ॥ १२६ ॥
 ध्यातान्तेऽथ मुनीन्द्रोऽपि, ज्ञानत्रयमयः स्वयम् । ज्ञात्वोपकारमूचे तं, सुधामधुकिरा गिरा ॥ १२७ ॥
 कुतस्त्वमागतो वत्स !, वनमेतदमानुषम् ? । कथं चेत्यद्भूतानन्दो, वर्तसे प्राप्तरलवत् ? ॥ १२८ ॥
 उवाच सोऽपि दारिद्र्यसमुद्रस्य महामुने । पारं तीर्थममुं प्राप्य, भैरवं मुदितोऽस्म्यहम् ॥ १२९ ॥
 तदत्र कृतकृत्योऽस्मि, युष्मद्दर्शनतोऽपुना । विशुद्धमियता मन्ये, भवान्तरमहं निजम् ॥ १३० ॥
 अपोवाच मुनीन्द्रस्तं, वाचा मधु-सुधासुचा । कुतस्त्वमितिमूढोऽसि, वत्साविदितवत्त्ववत् ॥ १३१ ॥
 सुलभा जीवलोकैऽस्मिन्, घृति-श्री-सुख-सम्पदः । चिन्तारत्नमिवात्यन्तदुर्लभं जन्म मानुषम् ॥ १३२ ॥
 तत् तस्यानुपमुक्तस्य, त्यागः किमिति युज्यते ? ।

यदस्य न पुनः प्राप्तिः, सहस्रेणापि जन्मनाम् ॥ १३३ ॥
 कृतेन मृत्युना जन्तोर्देह एव विनश्यति । तामान्तरायकृत् कर्म, न पुनः पूर्वनिर्मितम् ॥ १३४ ॥
 तत्कर्मविनाशाय, प्रायः कायस्तपोऽग्निना । संशोष्य निर्मलः स्वात्मा, बुद्धिमद्भिर्विधीयते ॥ १३५ ॥
 तदन्तरायकृत् कर्म, कृतमज्ञानपूर्वकम् । ज्ञानाराधनशुद्धेन, तपसा हि विलीयते ॥ १३६ ॥

महात्मन् ! पूर्वदुष्कर्मनिर्मूलनसमीहया । युज्यते तपसाऽऽराद्धं, ततस्ते ज्ञानपञ्चमी	॥ १३७ ॥
तावज्जाव्यञ्जरोद्गारैर्जीयन्ते हन्त ! जन्तवः । यावन्नाविर्भवत्युच्चैस्तपस्तपनवैभवम्	॥ १३८ ॥
येषां तपःकुठारोऽयं, कठोरः स्फुरति स्फुटम् । मूलादुच्छेदमायान्ति, तेषां दुष्कर्मवीरुधः	॥ १३९ ॥
भावेनाराधितो येन, तपोधर्मोऽतिनिर्मलः । एतेनाराधितौ दान-शीलधर्मावपि ध्रुवम्	॥ १४० ॥
सम्पन्नानन्यसामान्यतपःसन्दोहदोहदः । वितनोति फलस्फातिं, मनोरथमहीरुहः	॥ १४१ ॥
तत् ते क्षीणान्तरायस्य, पञ्चमीतपमाऽमुना । मनोरथतरुः सर्वं, वाञ्छितार्थं फलिष्यति	॥ १४२ ॥
इत्युक्तो मुनिना तेन, सैष निष्पुण्यरूपः । निवृत्य मृत्योरागत्य, गृहं चक्रे तपोऽद्भुतम्	॥ १४३ ॥
स पूजनं जिनेशस्य, प्रथयन् विमबोचितम् । वरिवस्यन् गुरुंश्चापि, निन्ये जन्म कृतार्थताम्	॥ १४४ ॥
अथायं परिपूर्णायुः, संजज्ञे नृपतेः सुतः । युगवाद्भुरिति ख्यातः, स त्वं सत्त्वनिकेतनम्	॥ १४५ ॥
तत् त्वया तोषिताऽस्म्युच्चैर्धर्ममाराध्यता पुरा । निःशङ्कितमतो ब्रूहि, वत्स ! वाञ्छितमात्मनः	॥ १४६ ॥
देव्या प्रसादादित्युक्ते, शस्त्रे शाले च कौशलम् । लोकोत्तरं मयाऽप्याचि, प्रतिपन्नं तथा च तत्	॥ १४७ ॥
प्रतिपक्षप्रतिशेषक्षमकेकं परं पुनः । महामन्त्रं ददौ देवी, कलाकौशलदायिनम्	॥ १४८ ॥
यावद् गृहीतमन्त्रोऽहं, नमामि परमेश्वरीम् । अपश्यं तावदात्मानं, नदीपुलिनगामिनम्	॥ १४९ ॥
प्रमोदविस्मयस्मेरवदनस्तदनन्तरम् । उल्लुकोऽहं जवादेव, देवपादान्तमागमम्	॥ १५० ॥
नृपस्तदा तदाकर्ण्य, सुतस्य महिमाद्भुतम् । यौवराज्यं ददौ सर्वपुरोत्सवपुरःसरम्	॥ १५१ ॥
कुमारोऽपि त्रियं प्राप्य, सहकार इवाद्भुताम् । गमयामासिचान् काममार्थिसार्थं कृतार्थताम्	॥ १५२ ॥
अर्द्धरात्रेऽन्यदा यासगृहे पर्यङ्कवर्तिनः । सुवराजस्य शिश्राय, श्रवणं रुदितध्वनिः	॥ १५३ ॥
त्रिज्ञासुः प्रभवं तस्य, कुमारः करुणामयः । कृपाणपाणिर्निर्गत्य, गतवानध्वनि ध्वनेः	॥ १५४ ॥
असावन्तर्वणं यानस्तत्र विव्रस्तलोचनाम् । म्लानीभवन्सुसाम्भोजां, सायमम्भोजिनीमिव	॥ १५५ ॥
लवण्यपुण्यतन्वङ्गीं, प्रातःशशिकलमिव । रुदती मुदतीमेकामपश्यद् विस्मयाच्चिनः	॥ १५६ ॥ युग्मम् ॥
नरेण दिव्यरूपेण, पुरःयोलासिनासिना । तामर्ध्यमानामालोक्य, स तस्यौ विटपान्तरे	॥ १५७ ॥
स नरध्याटुकारोऽपि, रोषितावज्ञमीभितः । सुमुखीं विमुक्तीमेतां, रूक्षाश्रमदोऽवदत्	॥ १५८ ॥
मयि प्रपन्नदास्येऽपि, दाम्यते यदि नोचरम् । तदसिद्धेदयतामेव, स्मर्यतामिददैवतम्	॥ १५९ ॥
ऊचेऽथ कन्या रे मूढ !, स्मरामि कमिशापरम् ! । युगवाद्भुकुमारोऽस्ति, हृदि मेऽद्वैतदैवतम्	॥ १६० ॥
यद्यत्र मन्दभाग्याया, नैव दैवेन दर्शिनः । भवान्तरेऽपि मे भूयात्, प्राणनाथस्तथापि सः	॥ १६१ ॥ युग्मम् ॥
हृष्टः स्वनामश्रवणात्प्रामसाग्याथ शङ्कितः । विस्मिनो वनिनारूपञ्जगुप्सुः क्रूरकर्मणा	॥ १६२ ॥
कुमारः भङ्गमाकृत्य, ततः क्रोधादधावन । स्वीपातपातकिन् ! क्रूर !, क्र रे ! यासीति तर्जयन्	॥ १६३ ॥
॥ युग्मम् ॥	
अपामो पुरुषः माद, मद्र ! द्रुतमितः गर । रजकम्पाऽऽप्युपि क्षीणे, श्रवन् त्रियसे कथम् !	॥ १६४ ॥
कुमारोऽन्यत्रवीन् प्राग्गरेभिः मन्वगगर्भैः । यद्य पुण्यमयग्राथपरं मां भिक्षरोपि किम् !	॥ १६५ ॥
किष्पानिक्रमेनन् ते, निर्मातुं कर्म नोचितम् । लोकूलयविरुद्धं हि, विदधानि मुषीः सुतः !	॥ १६६ ॥
नरोऽप्युक्तान् माभिन्यं, किमहो ! मद्दृष्टे तत्र । दितोपदेष्टा येनागर्षुपुंसुरपि मग्नि !	॥ १६७ ॥
इत्युक्त्वा धाणिने तर्गिन्, नरे रणरगापुरे । महागान्धि चिरं वृद्धं, युद्धयुद्धनमेतयोः	॥ १६८ ॥

ज्वथार्जयं, रिपुर्मत्वा, कुमारं मारविक्रमम् । निःशूको दन्दशूकाखं, साक्षेपः क्षिप्रमक्षिपत् ॥ १६९ ॥
 ततोऽहिपाशनाशाय, मन्त्रमन्त्रस्तमानसः । कुमारः शारदादत्तं, वैरिधस्मरमस्मरत् ॥ १७० ॥
 तयोरित्यस्त्रमस्त्रेण, विनिवारयतोर्मिथः । शारदामन्त्रमाहात्म्यादङ्गस्तम्भो रिपोरभूत् ॥ १७१ ॥
 ततः कुमारमाहात्म्याद्, विस्मितोऽसौ गतस्मयः । मलं ममार्जं दौर्जन्यजनितं वचनामृतैः ॥ १७२ ॥
 तदाऽवदानमालोक्य, त्रैलोक्योपरिवर्ति तत् । परोपकारव्यापारसज्जितं च तदूर्जितम् ॥ १७३ ॥
 रूपं चानन्यसामान्यं, तच्च सौभाग्यमद्भुतम् । सा कन्या विस्मयोत्तानमानसैवमचिन्तयत् ॥ १७४ ॥

॥ युगम् ॥

स एव यदि राजेन्दुनन्दनोऽयमिहागमत् । उपचक्रे ममैतर्हि, तर्हि विद्याधराधमः ॥ १७५ ॥
 तदाऽरिवचनैर्यावत्, कुमारस्य प्रसेदुपः । विमुक्तस्तमनः शत्रुदान्तः पादान्तमागमत् ॥ १७६ ॥
 तावदाविर्बभूवाग्ने, कोऽप्युचीर्य विमानतः । भास्वरोदारनेपथ्यधरो विद्याधरोत्तमः ॥ १७७ ॥
 कुमारस्य पुरः सोऽपि, विस्फुरत्करकोरकः । जगाद युगवाहो ! त्वं, सुस्थितः शृणु मे वचः ॥ १७८ ॥
 तथास्थिते कुमारे च, पुरेये च पुरःसरे । कथां प्रस्तावयामास, विद्याधरधुरन्धरः ॥ १७९ ॥

भरतक्षेत्रसीमन्तवैताह्योचरदिगातम् । अस्त्यपास्तामरपुरं, पुरं गगनवल्लभम् ॥ १८० ॥

मणिचूडाभिषस्तत्र, पतिर्विद्याधरेश्वरः । प्रिया च तस्य पूर्णेन्दुवदना मदनावली ॥ १८१ ॥
 कुलदेवतया दत्ता, सुताऽनङ्गवती तयोः । जज्ञेऽद्वैतचतुष्पष्टिकलाकौशलशालिनी ॥ १८२ ॥
 आरूढयौवना सा च, प्रतिज्ञामिति निर्गमे । यः कोऽपि दास्यति प्रश्नचतुष्केऽपि ममोत्तरम् ॥ १८३ ॥
 स एव भावी भर्ता मे, खेचरो भूचरोऽथवा । ततः श्रुत्वा प्रतिज्ञां तां, विद्याधरनराधिपाः ॥ १८४ ॥
 गर्वतः सर्वतोऽभ्येत्य, प्रश्नोत्तरवहिर्मुखाः । वृथाऽभवन्नपुण्यानामिव लक्ष्मीमनोरथाः ॥ १८५ ॥
 ततश्चात्तेन भूमर्त्रा, पृष्टो नैमित्तिकोत्तमः । युगवाहुं शशंसास्या, भाविनं भूचरं वरम् ॥ १८६ ॥
 ततैः प्रभृति सा तत्र, लक्ष्मीरिव मुरद्विपि । वद्धभावाऽभवत् कामं, गुणैः श्रुतिपर्यागतैः ॥ १८७ ॥
 पूर्वेषुः प्रातरैवास्य, समासीनस्य भूमुजः । आगात् पवनवेगाख्यः, खगः शङ्खपुरेश्वरः ॥ १८८ ॥
 पुत्रीमुद्बोदुकामोऽयमकृतप्रश्ननिर्णयः । विलक्षो हतवानेतां, द्विको मुक्तालतामिव ॥ १८९ ॥
 ततोऽनुपदिनस्तस्याः, खेचराः सर्वतो ययुः । अस्यास्तु मातुलः सोऽहमिहायातोऽस्मि दैवतः ॥ १९० ॥
 पुरः पवनवेगोऽयं, जामेयो च ममाप्यसौ । प्राणप्रदस्य सर्वेषां, किं ते प्रतिकरोमि तत् ॥ १९१ ॥

रत्नचूडाभिधे तस्मिन्नेवं वदति खेचरे । मणिचूडनृपोऽप्यागात्, तत्रैव सपरिच्छदः ॥ १९२ ॥

उवाच च महाबाहो !, सुतेयं मम जीवितम् । सर्वस्वमपि चैतन्मे, तत् त्वयैवाऽऽप्रमसात् कृतम् ॥ १९३ ॥
 मम नैमित्तिकेनास्याः, कथितस्त्वं पतिः पुरा । सांप्रतं ज्ञापितश्चासि, मम विद्याधरेश्वरः ॥ १९४ ॥

तत् त्वां प्रतिप्रदानेऽस्याः, का नाम प्रसुता मम ? ।

किन्तु प्रतिज्ञानिर्वाहोऽप्यस्यास्त्ययेव तिष्ठति ॥ १९५ ॥

निष्कारणोपकर्तारः, क नाम स्युर्मेवाहृशः ? । दृष्टः किं विष्टपोजीवी, यदि वा न दियाकरः ? ॥ १९६ ॥

एवं वदति सातन्दं, विद्याधरनरेश्वरे । ज्ञात्वा वृचान्तमाजन्मे, तत्र विक्रमपाहुना ॥ १९७ ॥

सङ्गमस्तत्र चान्योन्यमुभयोरपि मसुजोः । प्रशस्यः सममूद् गङ्गा-कालिन्दीस्रोतसोरिव ॥ १९८ ॥

ततः पवनवेगोऽपि, नृपं नत्वेदमब्रवीत् । मृत्योऽस्मि विक्रमक्रीतस्ताताहं युगबाहुना ॥ १९९ ॥
 मणिचूडादयस्तत्र, सर्वे विद्याधरेश्वराः । राज्ञा समर्प्य सौधानि, सत्कृता वसना-ऽशनैः ॥ २०० ॥
 पुरीपरिसरे रम्ये, तत्र संसृज्य मण्डपम् । सुधर्मायाः सधर्माणं, कार्मणं विश्वचक्षुषाम् ॥ २०१ ॥
 परितः कारयामास, मांसलान् भूमिवासवः । मञ्चान् विमानसन्तानमानमुद्रामल्लिख्छान् ॥ २०२ ॥
 ॥ युगम् ॥

सकौतुकप्रपञ्चेषु, मञ्चेष्वथ यथायथम् । मूचराः खेचराः सर्वे, निपेदुर्मेदुरश्रियः ॥ २०३ ॥
 ततो विक्रमबाहुश्च, मणिचूडश्च पार्थिवौ । निविष्टौ मण्डपे तत्र, चन्द्रा-ऽर्काविव पर्वणि ॥ २०४ ॥
 सप्रागहृम्येषु सन्ध्येषु, स्थितेषु स्मेरविस्मयम् । आसीनेषु ससम्मर्दं, कोविदानां गणेषु च ॥ २०५ ॥
 स्वदेश-परदेशेभ्योऽभ्यागतेषु सकौतुकम् । अपरेष्वपि लोकेषु, निपण्णेषु यथायथम् ॥ २०६ ॥
 एतत् लक्ष्मी-सरस्वत्योरिव जङ्गमसङ्गमः । आसाञ्चके कुमारोऽसौ, पादपद्मान्तिके पितुः ॥ २०७ ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

ततोऽनङ्गवती तत्र, मूर्खेवाज्ञा मनोमुवः । क्षीरोदनिर्गतेव श्रीः, कलाकेलिरिवाङ्गिनी ॥ २०८ ॥
 याप्ययानात् समुत्थीर्य, प्रतीहारीभिरावृता । सानन्दमिन्दुलेखेव, तारकानिकराञ्चिता ॥ २०९ ॥
 प्रणम्य चरणौ पित्रोः, पादाङ्गुष्ठापितिक्षणा । निपसादाप्रतो लोकलोचनाञ्चलवीजिता ॥ २१० ॥
 ॥ विशेषकम् ॥

राजात्मजागुरुः प्राह, कुमार ! क्रियतामयम् । राजपुत्रीकृतप्रश्नचतुष्टयविनिर्णयः ॥ २११ ॥
 अभ्यधान्नृपपुत्रोऽथ, पित्रोरानन्दमुद्गिरन् । उच्चैर्वाचंयमीम्य, जनैः साक्षेपमीक्षितः ॥ २१२ ॥
 याऽग्नेऽस्ति स्वर्णपाञ्चाली, निर्वाचालीकृतानना । कर्ता मद्भचनादेपा, समस्तप्रश्ननिर्णयम् ॥ २१३ ॥
 ततः सा बालिका पाञ्चालिका साऽप्यार्यैकया । उच्चैरुच्चैरतुः प्रश्नमुत्तरं च क्रमादिदम् ॥ २१४ ॥

तद्यथा—

कः सकलः ? सुकृतरुचिः, कः सद्बुद्धिर्विधेयकरणगणः ।

कः सुमगः ? शुभवदादी, को विश्वजयी ? जितक्रोधः

ततस्तुष्टेषु सन्ध्येषु, स्तुवत्सु गुणवत्सु च । कुमारी सचमत्कारं, कुमारमपि च दृशा ॥ २१६ ॥
 तं वधू-वरसम्बन्धवन्धं विदधतो विधेः । तदाऽनौचित्यकारित्ववाच्यमुन्मूलितं जनैः ॥ २१७ ॥
 विप्राणां मन्त्रनिधोर्पैर्जनानां हर्षनिःस्वनैः । बन्दिक्कोलाहलैस्तूर्यैः, शब्दाद्वैतं तदाऽभवत् ॥ २१८ ॥
 अथ मौहूर्त्तिकादिष्टे, लभे सर्वप्रहेक्षिते । क्षितेरधिपती पाणि, ब्राह्म्यामासतुः सुतौ ॥ २१९ ॥
 वधू-वरं च हस्त्यश्व-रथा-ऽलङ्कारांशुकैः । अर्चयामासतुः स्नेह-विभव-प्राभवोचितैः ॥ २२० ॥
 पाठसिद्धाश्च साध्याश्च, तत्तत्कर्मसु कर्मठाः । जामात्रे प्रददौ विद्या, विद्याधरनरेश्वरः ॥ २२१ ॥
 सप्रपद्यमहानघमुदारद्वार-त्तोरणम् । उत्पताकं विद्यामीशस्ततः प्राचीविशद् पुरम् ॥ २२२ ॥
 सम्मान्य मणिचूडादीन्, विद्याधरधराधवान् । राजधानीं निजनिजां, राजा हृष्टो विसृष्टवान् ॥ २२३ ॥
 नृपः पवनवेगोऽपि, गोपिनाविनयस्ततः । सत्कृत्य कृत्यदक्षेण, प्रैपि विक्रमबाहुना ॥ २२४ ॥
 आपृच्छ च पौरधौरेयानभ्यर्च्य पुरदैवतान् । विमोच्य बन्धनशिक्षान्, दीनादीननुकम्प्य च ॥ २२५ ॥

पुण्यपात्राय पुत्राय, दत्त्वा राज्यश्रियं स्वयम् । नृपेणान्यैः सुदुष्प्रापा, संयमश्रीरूपाददे ॥ २२६ ॥
 युगवाहुमहीनाथो, विद्यासिद्धयाऽतिदुर्धरः । नृपांह्रिपान् नतिं निन्द्ये, हेलयैव महाबलः ॥ २२७ ॥
 तथा मनोरथारामसफलीकारकारणम् । धर्ममाराधयामास, मनो-वचन-कर्मभिः ॥ २२८ ॥
 मणिचूडनृपेणापि, स्वयं दीक्षां जिघृक्षुणा । युगवाहुनृपश्चक्रे, सर्वविद्याधरेश्वरः ॥ २२९ ॥
 इति जन्मान्तरोपात्तपःसम्भूतवैभवः । आराधयदिदं राज्यद्वयं लोकद्वयं च सः ॥ २३० ॥

इति नृपयुगवाहोः सचरित्रं पवित्रं,

तव सचिवशर्चाश ! स्पष्टमेतत् प्रदिष्टम् ।

सततमपि निषेव्यं सिद्धिकामैः प्रकामं,

निरुपमसुखलक्ष्मीकेलिदीपस्तपस्तत्

॥ २३१ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्भुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये तपःप्रभावोपवर्णनो
 युगवाहुचरितं नाम नवमः सर्गः ॥

मुष्णाति प्रसभं वसु द्विजपतेर्गौरीगुहं लङ्घयन्,

नो घत्ते परलोकतो भयमहो ! हंसापलापे हृती ।

उद्यैरास्तिकचक्रवालमुकुट ! श्रीवस्तुपाल ! स्वयं,

भजे नास्तिकतामयं तव यशःपूरः कुतस्त्यामिति ? ॥ १ ॥

आयाताः कति नैव यान्ति कति नो यास्यन्ति नो या कति,

स्थानस्थाननिवासिनो भवपथे पान्थीभवन्तो जनाः ? ।

अस्मिन् विस्मयनीयवुद्धिजलधिधिर्घ्वंस्य दस्यून कटे,

कुर्वन् पुण्यनिधिं धिनोति वसुधां धीवस्तुपालः परम् ॥ २ ॥

॥ त्रैन्याग्रम् २४७ । उभयम् २७९३ ॥

१ 'मर्धाः समाददे' गंता० पत्ता० ॥ २ 'मेषोपदि' संता० ॥ ३ 'रितनामा नय'
 फला० ॥ ४ 'पतेर्गौरी' संता० पत्ता० ॥ ५ 'ल ! शुकटां, भजे' गंता० पत्ता० ॥ ६ 'नृपेधि'
 फला० ॥ ७ 'घ्वस्तद' गंता० ॥ ८ 'निधेधिने' फला० ॥ ९ 'मर्गप्रन्या' संता० ॥

दशमः सर्गः ।

कार्मणं शर्मलक्ष्मीणां, मूलं धर्ममहीरुहः । आस्पदं सम्पदामेकमिदं दीनानुकम्पनम् ॥ १ ॥
श्रीमन्नेमिजिनेनेव, तदिदं बुद्धिशालिना । पालनीयं प्रयत्नेन, लोकोत्तरफलार्थिना ॥ २ ॥

दीनानुकम्पायां श्रीनेमिजिनचरितम्

इहैव मरतक्षेत्रे, जम्बूद्वीपविभूषणे । अस्ति स्वर्गोपमं धाम्ना, नाम्नाञ्चलपुरं पुरम् ॥ ३ ॥
गृहान् सप्तशणान् यत्र, वीक्ष्य सप्ताश्वसप्तयः । क्षणं स्खलन्ति मध्याह्ने, स्फुटं कृतकुटीम्रमाः ॥ ४ ॥
श्रीविक्रमधनो नाम, तत्रासीदीशिता भुवः । यदसौ यमुनाधाम्नि, मग्ना यान्ति द्विपो दिवि ॥ ५ ॥
रेजे रणाजिरं यस्य, भिन्नेमरद-भौक्तिकैः । छिन्नवैरियशोवृक्षशाखाकुसुमसन्निभैः ॥ ६ ॥
शम्भोरुमेव रम्भोरुमोरुहविलोचना । धारिणीति प्रिया तस्य, बभूव सहचारिणी ॥ ७ ॥
अन्यदाऽसौ निशारोपे, सुखसुप्ता व्यलोकयत् । स्वप्नान्तर्मञ्जरीमञ्जुसहकारकरं नरम् ॥ ८ ॥
जगाद सोऽप्यसौ देवि !, सहकारमहीरुहः । कल्पपादपकल्पश्रीरारोप्यस्त्वद्ब्रह्माङ्गणे ॥ ९ ॥
ततश्चोद्धारमुद्धारमयमारोपितो मया । आमो नवमवेलायां, फलिताऽनवमं फलम् ॥ १० ॥
अत्रान्तरे स्फुरत्तोरपैः, पटे मङ्गलपाठकैः । प्रभाते भापया पकरसालरससारया ॥ ११ ॥
अद्वितीयफलोद्भासिमास्वदुद्गमकारणम् । विभात्यभिनवश्चूतट्टुरियायं प्रगेक्षणः ॥ १२ ॥
अथोत्थाय महीनाथवल्लभा विकसन्मुखी । राज्ञे विज्ञपयामास, स्वप्नवृत्तान्तमद्भुतम् ॥ १३ ॥
नृपोऽप्यूचे सुतो भावी, भवत्याः कश्चिदुत्तमः । न जानीमस्तु यत्तस्य, वारानारोपणं नव ॥ १४ ॥
अथ गर्भं बभारैषा, निर्भरानन्दशालिनी । शस्यदोहदसन्दोहसूचिताद्भुतलक्षणम् ॥ १५ ॥
वासरेष्वथ पूर्णेषु, पूर्णेन्दुमिव सुन्दरम् । असूतासौ सुतं पूर्णमासीवासीमतेजसम् ॥ १६ ॥
दशाहानन्तरं तस्य, सुतस्य जगतीपतिः । आनन्दवर्द्धितोत्साहो, धन इत्यभिधां व्यधात् ॥ १७ ॥
वर्द्धमानवपुर्लक्ष्मीर्नूतनेन्दुरिव क्रमात् । सकलाः स कलाः प्राप, स्पष्टदृष्टाष्टधीगुणः ॥ १८ ॥
असौ भाग्योद्यतश्रीकः, सौभाग्यरुचिरद्युतिः । अद्वितीयकलाशाली, द्वितीयममजद् वयः ॥ १९ ॥
यौवराज्याभिषेकेऽथ, निर्वृते नृपनन्दनः । नानाविधाभिः क्रीडाभिश्चिक्रीड सुखलालसः ॥ २० ॥
सवयोभिर्महामात्यपुत्रैर्मित्रैः समन्वितम् । धनं वनगतं कश्चिदेवमेत्यै व्यजिज्ञपत् ॥ २१ ॥
आज्ञापितोऽस्मि देवेन, यद् दूतं सिंहभुजुजः । मेलयामुं कुमारस्य, मान्यमस्य च वाचिकम् ॥ २२ ॥
उद्यानस्य बहिः सोऽयं, विद्यतेऽद्यापि सुप्रभो ! । समादिश समायातु, यातु वा साम्प्रतं किमु ! ॥ २३ ॥
स राजपुरुषो राजकुमारानुमतादथ । प्रावेशयद्रमुं दूतमन्तःसममुखरः ॥ २४ ॥
विशिष्टं वेत्रिणाऽऽदिष्टे, निविष्टमथ विष्टरे । सविस्मयं बचोऽवादीज्जगतीपतिनन्दनः ॥ २५ ॥

क्षेमोऽस्ति पाटलीपुत्रपतेः सिंहमहीभुजः ? । कार्येण केन प्राप्तोऽसि, झटित्वेवं निवेदय ॥ २६ ॥
 स वचस्वी ततः प्राह, तस्याक्षेमः कुतो भवेत् ? । श्रीविक्रमधनो यस्य, मित्रमंत्रस्तुमानसः ॥ २७ ॥
 परमस्यां तु वेलायां, शीघ्रं यदहमागतः । कारणं शृणु तत्र त्वं, प्रयोजनमिदं तव ॥ २८ ॥
 कलत्रे विमलानाम्नि, स्वामिन् ! सिंहमहीभुजः । आस्ते धनवती पुत्री, सौन्दर्यस्येव देवता ॥ २९ ॥
 तत्र चित्रकरं कञ्चिद्, दिव्यचित्रधरं नरम् । एषा रेपाविशेषज्ञाऽपश्यद् भूपस्य नन्दनी ॥ ३० ॥
 व्यलोकयच्च तच्चित्रे, कञ्चिन्नृपतिनन्दनम् । हृदयानन्दनं राज्यलक्षणैः शुभशंसिभिः ॥ ३१ ॥
 तमथ प्राह सा चित्रं, यत् त्वयैतद् विनिर्ममे । तत् कलाख्यापनायैव ? , प्रतिच्छन्दोऽथ कस्यचित् ? ॥ ३२ ॥
 सोऽप्युवाच कुमारी तच्चित्रं यद् वर्ण्यते मम । विज्ञानाद्भुतमप्येतद्, विगोपककरं परम् ॥ ३३ ॥
 प्रतिच्छन्दो हि यस्यायमसौ सोमसमाकृतिः । यदि ह्यगोचरं गच्छेत्, तच्चित्रं स्यान्न चित्रकृत् ॥ ३४ ॥
 सतां चित्ते कृतावासः, स यशःकुसुमेषुभिः । वशीकरोति त्रैलोक्यं, द्वितीय इव मन्मथः ॥ ३५ ॥
 समाकर्ण्येति तद्वाचं, सा चन्द्रवदनाऽवदत् । स कुत्र ? कस्य वा पुत्रस्तस्य किं नाम नाम वा ? ॥ ३६ ॥

सोऽपि प्राहाऽचलपुरे, श्रीविक्रमधनात्मजः ।

धनोऽस्ति मूर्तिस्तस्यैषा, मयाऽलेखि स्वकौतुकात् ॥ ३७ ॥

श्रुत्वेति तत्प्रभृत्यैषा, विशेषात् त्वयि रागिणी । क्रीडां पीडामिव ज्ञात्वा, कन्यान्तःपुरमाययौ ॥ ३८ ॥
 त्वदेकतानचित्तेयमपि व्यापारितेन्द्रिया । त्वया व्याप्तं जगद् वेत्ति, योगिनीव परात्मना ॥ ३९ ॥
 एकं विहाय त्वां देव !, सा महीपतिनन्दनी । स्त्रीरूपमथवा क्लीबं, मन्यते जगदप्यदः ॥ ४० ॥
 देवीमुत्सादिदं सर्वं, वृष्टान्तं मेदिनीपतिः । विज्ञाय गुणविज्ञाय, भवते मां व्यसर्जयत् ॥ ४१ ॥
 मामत्रागामुकं मत्वा, मेदिनीपतिनन्दनी । अमुं लेखप्रतीहारं, हारं दूतमिवाऽऽर्पयत् ॥ ४२ ॥
 उक्त्वेति दूतो लेखेन, सहितं चरणान्तिके । कुमारस्यामुचन्मुक्ताहारं तत्प्राभृतीकृतम् ॥ ४३ ॥
 छोटयित्वा ततो लेखमेव वेपजितस्मरः । जवादवाचयत् तोपचयपोपचमकृतः ॥ ४४ ॥
 भवन्मूर्तिनिरस्तेन, कामेन ज्वलितं मम । मानसं त्वत्कृतावासं, सिक्तं नेत्राम्बुबिन्दुभिः ॥ ४५ ॥
 न शान्तिं याति तन्नाथ !, शान्तिं नय दयां कुरु । हृदारम्भपरीरम्भदम्भपीयूषनिर्झरैः ॥ ४६ ॥
 परितः परितसाङ्गी, मदनज्वलनार्चिषा । वर्धिष्युध्रेमकल्लोले, क्षिप मां निजमानसे ॥ ४७ ॥
 इति लेखार्थसम्भारं, हारं च हृदये दधौ । स्निग्धोज्ज्वलस्फुरद्वर्णं, कुमारः कारणं मुदाम् ॥ ४८ ॥
 विमृश्याथ कुमारोऽपि, प्रतिलेखं लिलेख सः । शृङ्गारेणेव मूर्त्तेन, मृगनाभिमयाभसा ॥ ४९ ॥
 रतिरूपसपर्लां त्वां, दधानस्य ममोरसि । रुपा रतिपतिः शङ्के, किरत्स्वविरतं शरान् ॥ ५० ॥
 गुणैः श्रवणमार्गेण, तवाध्यासितमेव मे । मनो विविशुरज्ञाणि, सर्वाण्यपि मुखेप्सया ॥ ५१ ॥
 इति लेखेन दानेन, मानेन च कृतार्थितः । कुमारेण चरः प्रैपि, सम्भृतप्रामृतोच्चयः ॥ ५२ ॥
 सत्कथाभिरथैतस्य, भूपो भूपस्रुताऽपि सा । कलयामासतुस्तोपं, कुमारागमकाङ्क्षया ॥ ५३ ॥
 विनीतः सोऽपि निर्णैतलम्नस्योपरि भूपभूः । प्रयाणैः कैश्चन प्राप, तद् पुरं सपरिच्छदः ॥ ५४ ॥
 सम्मुखाभ्यागतेनाथ, सिंहेन सह मूसुजा । भविवेश पुरीं वीरो, नृत्यन्तीमिव केतुभिः ॥ ५५ ॥
 पुरे प्रतिगृहं रत्नसम्भेषु प्रतिविभ्रतः । श्लिष्यमाणो मृगाक्षीभिः, क्षणं गलितचेतनम् ॥ ५६ ॥

मनस्सु पुरनारीणां, मनोमूनगरेष्विव । एककालं विशन् विद्यां, दर्शयन् बहुरूपिणीम् ॥ ५७ ॥
 सरत्नभित्तिजोमिरस्फुटद्वारभूमिकम् । प्रविवेश नृपावासं, दौवारिकगिरा परम् ॥ ५८ ॥ विशेषकम् ॥
 स क्रमेणाय भूपालसौधमूर्धानमासदत् । पूर्वपर्वतशृङ्गाप्रविभागमिव, भानुमान् ॥ ५९ ॥
 अथ नारीजने मूरिमूषणद्विगुणद्युतौ । धवलध्वनिर्षायूपसज्जीवितमनोभवे ॥ ६० ॥
 वेदोद्धारचमत्कारसप्रतापत्रयांतनौ । ब्राह्मणानां गणे स्पर्धनिरुद्धसदनाङ्गणे ॥ ६१ ॥
 काहलानलयन्त्रोत्थकिङ्कराननमारुतैः । दीपिते जनचित्तेषु, मकरध्वजपावके ॥ ६२ ॥
 अद्भुतं वाद्यमानेषु, मृदङ्गेषु मुहुर्मुहुः । अम्बोधरध्वनिभ्रान्त्या, नृत्याकुलकलापिषु ॥ ६३ ॥
 कुमारी च कुमारश्च, योजयित्वा कराम्बुजे । ततः पुरोधसा बहेः, कारितौ तौ प्रदक्षिणाम् ॥ ६४ ॥
 ॥ पञ्चमिः कुलकम् ॥

आसीदशु न चित्राय, होमधूमे विसर्पति । तदाऽऽसन्ने तयोर्वहो, कम्पो विस्मयभूरभूत् ॥ ६५ ॥
 परस्परं तयोः पाणिस्पर्शं पीयूषवर्षिणि । अमुच्चदङ्कुरान् क्षेत्रे, शृङ्गारः पुलकच्छलात् ॥ ६६ ॥
 सर्वाङ्गपूर्णयोः कामरसेन मृशमेतयोः । पाणिपीडनतः स्वेदच्छलात् किञ्चिद् बहिः स्थितम् ॥ ६७ ॥
 तदा कुमारवक्त्रेन्दुः, कोऽप्यपूर्वः स्मयं दधौ । कुमारीवदनाम्भोजसमुल्लासनलीसकः ॥ ६८ ॥
 नमश्चक्रे क्रमेणाय, शुरुवर्गं नृपाङ्गजः । तया दयितया साकं, बद्धाञ्चलविलम्बया ॥ ६९ ॥
 कतिचिद् वासरांस्तत्र, स्थित्वा नृपतिनन्दनः । प्रयातः स्वपुरीं रेमे, समं वनितया तया ॥ ७० ॥
 मुनिर्वसुन्धरो नाम, पवित्रितवसुन्धरः । अन्येधुराजगमात्र, चतुर्ज्ञानधरः पुरे ॥ ७१ ॥
 नमस्कर्तुमसुं राजा, कुमारेण समं ततः । ययौ पुरवनीस्रण्डमस्रण्डगुरुभक्तिकः ॥ ७२ ॥
 मुदा वसुन्धरापीथो, वसुन्धरमुनीश्वरम् । प्रणम्य पादपीठाभ्रे, क्षितिपीठे निविष्टवान् ॥ ७३ ॥
 नवस्थानरसालद्वन्द्यासस्त्रमविचारणाम् । अपृच्छत् पृथिवीभर्ता, प्रेयसीप्रेरितस्ततः ॥ ७४ ॥
 सर्वज्ञं मनसा पृष्ट्वा, समाचष्ट मुनीश्वरः । कुमारोऽयं जिनो भूत्वा, फलिता नवमे भवे ॥ ७५ ॥
 श्रुन्वेति प्रीतिमान् भूपो, मुनिं नत्वा पुरं गतः । बाह्व्यूहपुरोद्भूतधूलिधूसरवासरः ॥ ७६ ॥
 स कुमारोऽन्यत्रा केलिशाली गत्वा वनावनौ । चिरं चिक्रीड सखिभिः, कलभैरिव कुञ्जरः ॥ ७७ ॥
 अथाऽपदयदसौ कश्चिद्, भूमौ निपतितं मुनिम् । निरालम्बवियद्भ्रान्तिखिलं रविमिवाचिरात् ॥ ७८ ॥
 आश्वास्य चन्दनाम्भोभिरनिलैश्चानुलोमिकैः । चक्रे कुमारः सच्छायं, मुनिं धर्मद्रुमोपमम् ॥ ७९ ॥
 उच्चारितः कुमारेण, विपदम्भोनिधेःमुनिः । तमुच्चारयितुं सोऽपि, तत् प्रारेमे भवेन्तरात् ॥ ८० ॥
 तत्कालं च समारोप्य, तच्चित्ते वाक्सुधारसैः । सम्यक्त्वपादपरस्तेन, दत्तशालो व्यतन्मत ॥ ८१ ॥
 कुमारस्योपरोधेन, स्थित्वाऽथ स्तोत्रवासरान् । कृतावधपरीहारो, विहारं विदधे मुनिः ॥ ८२ ॥
 बन्धुना धनदेवेन, धनदत्तेन चान्वितः । सप्रभूको धनोऽन्येमुनेतं प्राप वसुन्धरात् ॥ ८३ ॥
 तस्या तपासि भूयांसि, क्षीणासु.कर्मबन्धनाः । सौधर्मकरूपे सर्वेऽपि, श्रायसीं श्रियमाश्रयन् ॥ ८४ ॥
 अत्रैव भरतक्षेत्रे, वैताट्यगिरिर्मूर्धनि । उच्चरधेणिरोचिष्युग्रतेजोऽभिधे पुरे ॥ ८५ ॥
 अरातिध्वान्तयूरस्य, यूरस्य पृथिवीपतेः । विद्युन्मत्यभिधानाया, देव्याः कुशिसरोरुदे ॥ ८६ ॥

जीवो घनकुमारस्य, पुण्याविष्टस्त्रिविष्टपात् । जातश्चित्रगतिर्नाम, हंसचित्रगतिः सुतः ॥ ८७ ॥

॥ विशेषकम् ॥

विद्यावैदग्ध्यदुग्धाब्धिकेलिकल्लोलितैरयम् । विद्याधराणामानन्दकन्दं कन्दलितं व्यधात् ॥ ८८ ॥

किञ्चात्रैव गिरौ व्याप्तव्योम्नि वैताह्यनामनि । दक्षिणश्रेणिकोटरे, नगरे शिवमन्दिरे ॥ ८९ ॥

अनङ्गसेनसंज्ञस्य, मेदिनीहृदयेशितुः । पत्न्यां शशिप्रभानाम्भ्यां, शशिप्रभमुखस्त्रिवि ॥ ९० ॥

च्युत्वा घनवतीजीवः, सोऽपि सौधर्मतस्ततः । धाम्ना रत्नवतीवामूनाम्ना रत्नवती सुता ॥ ९१ ॥

॥ विशेषकम् ॥

कलाकलापकुशलां, क्रमादाक्रान्तयौवनाम् । उत्सङ्गसङ्गिनीमेनां, विधाय वसुधाधवः ॥ ९२ ॥

पङ्कजिन्या इवामुष्याः, कः स्यादर्क इव प्रियः ? । दैवज्ञमित्यमापिष्ट, निविष्टं विष्टरे पुरः ॥ ९३ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथागंधत सद्यस्कज्ञानामृतमृताऽमुना । अगाधज्योतिषग्रन्थसिन्धुमन्यानमूसृता ॥ ९४ ॥

प्रौढप्रधनपाथोधितरणैकतरण्डकम् । रणे कृपाणमाच्छिद्य, यस्ते हस्ते ग्रहीष्यति ॥ ९५ ॥

श्रीसिद्धायतने यस्य, मूर्धनि स्वर्धुनीनिभा । स्तुतिं प्रस्तुवतो दिव्या, पुष्पवृष्टिर्भविष्यति ॥ ९६ ॥

स एव भवितैतस्याः, श्रीपतिप्रतिमः पतिः । शुद्धपक्षद्वयो हंस्या, राजहंस इवामलः ॥ ९७ ॥

॥ विशेषकम् ॥

इत्याकर्ष्य कृतप्रीतिः, स खेचरशिरोमणिः । प्रैषीज्योतिषिकाग्रप्यं, प्रीणयित्वा विमूर्तिभिः ॥ ९८ ॥

कदाचिद् भरतक्षेत्रे, व्योम्ना चित्रगतिश्चरन् । आर्त्तं किञ्चित् पुरं वीक्ष्य, मद्भ्रूचीर्णो मुचं दिवः ॥ ९९ ॥

तत्र भद्राकृतिं कश्चिदपृच्छत् खेचरो नरम् । केयं पुरी ? नृपः कोऽस्यां ? दुःखं किमिदमप्यहो ! ॥ १०० ॥

ज्ञातादोषकथो वाचमथोवाच स पूरुषः । अलङ्कृतमहीचक्रमिदं चक्रपुरं पुरम् ॥ १०१ ॥

प्रभुरत्रास्ति सुग्रीवः, प्रभ्रीवः क्षितिपश्रियः । प्रिये यशोमती-भद्रे, तस्य स्याते उमे शुभे ॥ १०२ ॥

सुमित्रः सजुरेकस्या, जगन्मित्रमजायत । द्वितीयस्याः पुनः पद्मश्लघ्ननः सद्य जङ्गमम् ॥ १०३ ॥

जीवत्यस्मिन् न मे स्नोर्भावि भूपालवैभवम् । भद्रेति सुचरित्राय, सुमित्राय विपं ददौ ॥ १०४ ॥

विपे ध्वान्त इवोदीर्णे, चरितैः श्यामया तथा । सुमित्रो व्यसनं प्रापच्चित्रं पद्मे ननु स्मितम् ॥ १०५ ॥

म्लानिं गते सुमित्रेऽस्मिन्, मित्रवत् तेजसां निधौ । युक्तं चक्रपुरस्यास्य, दुःखं दुःसहतां गतम् ॥ १०६ ॥

इति चित्रगतिः श्रुत्वा, तमुज्जीवयितुं जवात् । परोपकारव्यसनी, विवेश नृपवेशमनि ॥ १०७ ॥

स मन्त्राम्भः सुमित्राङ्गैः, बन्धुदग्भिः सहाक्षिपत् ।

स्मितं चक्षुः सुमित्रस्य, तद्द्वान्धवमुल्लैः समम् ॥ १०८ ॥

पुनरुज्जीविते जाते, सुमित्रे नेत्रपात्रताम् । दुःखवाप्याम्बु बन्धुनां, प्रमोदाश्रुपदं यमौ ॥ १०९ ॥

अथ सोमे सुमित्रेऽस्मिस्तापं हरति देहिनाम् । पद्मे सङ्कुचिते भद्रा, भृङ्गीव कश्चिदप्यगात् ॥ ११० ॥

अथ जीवितदातारं, तदा तारं यशोभरैः । तं विद्याधरमानन्दी, ववन्दे नृपनन्दनः ॥ १११ ॥

ततः पितृभ्यां पादान्तप्रणतः स्तपितः सुतः । नेत्रकुम्भमुत्तोद्गीर्णैरानन्दाश्रुजलश्लवैः ॥ ११२ ॥

विद्याधरकुमारोऽपि, ताम्यामालिङ्ग्य निर्भरम् । अनिच्छन्नपि सचक्रे, वसना-ऽऽभरणदिभिः ॥ ११३ ॥

स्नेहादभेषितेनाथ, स चित्रगतिना सह । सुमित्रः कुरुते क्रीडां, विष्युतेव पुरन्दरः ॥ ११४ ॥

अन्येद्युः सुयशा नाम, केवली प्राप तत् पुरम् । जगाम तं नमस्कृतुं, सुग्रीवः सह वान्धवैः ॥ ११५ ॥
 तं प्रणम्योपविदयाथ, देशनान्ते विशांपतिः । पप्रच्छ क्व नु सा भद्रा, परित्रस्य ययाविति ? ॥ ११६ ॥
 सा नश्यन्ती हृता चौरैर्विक्रीता वणिजो गृहे । नद्या ततोऽपि दावाग्निदग्धा दुर्गतिमम्यगात् ॥ ११७ ॥
 अतिशोच्यमनन्तं सा, संसारं विचरिष्यति । इत्थं स कथयामास, केवली नृपति प्रति ॥ ११८ ॥
 तदाकर्ण्य नृपो दध्यौ, यत्कृते साऽकृतेदृशम् । सोऽस्त्यत्र नरके सा तु, गता वत्सलता हहा । ॥ ११९ ॥
 इत्थं खिन्नः सुमित्राय, दत्त्वा राज्यं मुवो विमुः । कञ्चिद् देशं च पद्माय, निर्मायो व्रतमग्रहीत् ॥ १२० ॥
 ततः सुमित्रधारीशमापृच्छय कथमप्यमुम् । गतश्चित्रगतिस्तेन, सत्कृतो नगरं निजम् ॥ १२१ ॥
 इतो रत्नवतीप्राता, कमलोऽनङ्गसेनम् । सुमित्रमगिनीं कूटात्, कलिङ्गस्याहरत् प्रियाम् ॥ १२२ ॥
 स्वमित्रस्य सुमित्रस्य, तामानेतुं सहोदराम् । वेगाच्चित्रगतिः प्राप, नगरं शिवमन्दिरम् ॥ १२३ ॥
 तं स्वमित्रस्वसुर्दानवक्रायाश्चाटुकारिणम् । उद्यानेऽत्रासयाच्चित्रगतिः कमलमाकुलम् ॥ १२४ ॥
 कोपादनङ्गसेनोऽपि, पुत्रामिमवसम्भवात् । योद्धुं चित्रगतिं सैन्यैरदैन्यैर्निरगात् पुरात् ॥ १२५ ॥
 उद्यमहाः सहानेन, चक्रे चित्रगतिर्पुष्यम् । क्रमग्रष्टालिलालेण, वैलक्ष्यमुपगच्छता ॥ १२६ ॥
 अनङ्गसेनमूपाः, सङ्गरत्नमथास्मरत् । योद्धुमुदुरधैर्योऽसौ, समं सूनुविरोधिना ॥ १२७ ॥
 अथ चित्रगतिर्मायातमः श्यामलिताम्बरः । राज्ञः कृपाणमाच्छिद्य, गृहीत्वा मित्रसोदराम् ॥ १२८ ॥
 गत्वा चक्रपुरे तूर्णं, सुमित्रस्य समर्थं च । आजगाम स वैतादृशं, पूर्वद्रिमिव मानुमान् ॥ १२९ ॥

॥ युग्मम् ॥

प्रोदपुत्रः सुमित्रोऽपि, विरक्तः संसृतौ कृती । व्रतमासाद्य जैनेन्द्रं, विचचार चिरं क्षितौ ॥ १३० ॥
 आखेटकगतेनायमथ पद्मेन बन्धुना । पूर्वविद्वेषतः शस्यहृतो निपतितः क्षितौ ॥ १३१ ॥
 असावनन्तसंसारी, मत्तो भवति वान्धवः । शोचन्नेवं स्वमात्मानं, विपन्नः स महामुनिः ॥ १३२ ॥
 बभूव ब्रह्मलोकेऽसौ, शक्रसामानिकः सुरः । अगण्यपुण्यनैपुण्यपण्याद्वैतनिकेतनम् ॥ १३३ ॥
 दुष्टाहिदष्टः पद्मोऽपि, सप्तमं नरकं ययौ । मन्येऽसौ चरणे घृत्वा, कष्टः कालेन कौतुकात् ॥ १३४ ॥
 एकदाऽगमदानन्दी, नन्दीश्वरवरं प्रति । विद्याधरगणो विभ्रदहम्पूर्विकया त्वराम् ॥ १३५ ॥
 अथापूज्यन्त निःशेषगीतवाद्यादिकौतुकैः । विद्याधरकदम्बेन, भक्तिविभ्राजिना जिनाः ॥ १३६ ॥
 कैः पुण्यैः पदमीदृशं, दुःखत्रासदमासदम् ? । इदमत्रान्तरे दध्यौ, सुमित्रः स्वर्गितां गतः ॥ १३७ ॥
 इति चिन्तयतश्चिन्ते, मित्रं चित्रगतिः कृती । अतिभेम्णाऽवदातस्य, तदा तस्य स्मृति गतः ॥ १३८ ॥
 नन्दीश्वरे स तं वीक्ष्य, कुर्वाणं जिनमूजनम् । आगाद् वेगेन तत्रैव, मित्रस्नेहेन मोहितः ॥ १३९ ॥
 विद्याधरेषु शृण्वन्सु, स देवः कुर्वनः स्तुतिम् । मूर्ध्नि चित्रगतेर्दृष्टः, पुष्पवृष्टिं विस्मयवान् ॥ १४० ॥
 अथ चित्रगतिं सर्वे, गर्वमुन्मुच्य रोचराः । विस्मिताः पुष्पवर्षेण, नमश्चक्रुर्गुणाधिकम् ॥ १४१ ॥
 बुधुषेऽनङ्गसेनोऽपि, स्मृत्वा गणकभाषितम् । पुष्पवृष्ट्याऽसियष्टा च, हृतया तं सुतापतिम् ॥ १४२ ॥
 रत्नवत्यपि तं प्राप्य, पपावविरतं दृशा । मरस्थलपथे पान्थाः, पाथः पूरमिवादरात् ॥ १४३ ॥
 सोऽपि चित्रगतिर्वीक्ष्य, कैरवाक्षीमिमां तदा । ममामुदघरत् कष्टं, तद्वावप्यहृदे दृशम् ॥ १४४ ॥
 परस्परमथैताभ्यां, गताभ्यामेकतामिव । म्वं मनः प्रेमसर्वस्वकोशाप्यश इवार्पितम् ॥ १४५ ॥

अथ स्वस्वपुरं प्रापुः, प्रीताः सर्वेऽपि खेचराः । हर्षमुत्कर्षयन्तोऽन्तः, स्तुत्या चित्रगतेस्तथा ॥ १४६ ॥	
श्रीध्वरा-ऽनङ्गसेनाभ्यामादिद्यो गणकस्ततः । निश्चिकाय विवाहाय, रागिणोर्दिनमेतयोः ॥ १४७ ॥	
विवाह्य रत्नवत्याऽथ, ध्वरश्चित्रगतिं सुतम् । राज्ये न्यस्य समं विद्युन्मत्या व्रतसुपाददे ॥ १४८ ॥	
स जीवं धनदेवस्य, बन्धुं नाम्ना मनोगतिम् । धनदत्तस्य चपलगतिं च मुदमानयत् ॥ १४९ ॥	
मृतस्य मणिचूडस्य, स्वसामन्तस्य नन्दनौ । विभज्य विभवं राज्ञा, शशि-ध्वरौ च तोषितौ ॥ १५० ॥	
एकद्रव्याभिलाषेण, कदाचिद् युध्यतोस्तयोः । मृतयोर्वार्तिया राजा, वैराग्यं हृदि भेजिवान् ॥ १५१ ॥	
सार्द्धं स्वकीयबन्धुभ्यां, वध्वा च वसुधाधवः । सूरैर्दमधराद् भेजे, व्रतं स्वज्ञामतीव्रतम् ॥ १५२ ॥	
पुरं पुरन्दरौ नाम, पुरन्दरपराक्रमः । अपाल्यन्नुपालस्य, तस्य सूनुरग्लुधीः ॥ १५३ ॥	
पादपोषणं कृत्वा, प्राप चित्रगतिः कृती । माहेन्द्रकरुपे देवत्वमृमुप्रमुनिभ्रमः ॥ १५४ ॥	
अस्ति प्रत्यग्विदेहेषु, देशः पद्माख्यया महान् ।	
यत्र ग्रामाऽन्नराशीनां, शैलानामपि नान्तरम् ॥ १५५ ॥	
पुरं सिंहपुरं तत्र, विद्यते विदितं भुवि । सौधामन्त्रीमुखाब्जानां, यत्रेन्दुर्दासवत् पुरः ॥ १५६ ॥	
हरिणन्दीति तत्रासीदवनीपालपुङ्गवः । विभाति यत्प्रतापस्य, तसांशुः प्रतिहस्तकः ॥ १५७ ॥	
स भेजे बह्वभामर्थिप्रियदः प्रियदर्शनाम् । यस्याः शस्यौ रति-प्रीत्योः, केलिशैलरुचौ कुचौ ॥ १५८ ॥	
सोऽयं चित्रगतेर्जीवश्च्युत्वा माहेन्द्रकल्पतः । अपराजितनामाऽमृदुग्रधामा तदङ्गजः ॥ १५९ ॥	
सखा विमलबोधाल्ख्यस्तस्याभवदमाल्यभूः । सहचारी सदा भानोरिव रश्मिसमुच्चयः ॥ १६० ॥	
बाहाभ्यां बाहितावेतौ, बाह्यालीक्रमणेऽन्यदा । देशे दवीयसि गतावरण्ये पुण्यविक्रमौ ॥ १६१ ॥	
तत्रावतीर्य तौ वीर्यविनिर्जितपुरन्दरौ । निन्यतुस्तोयतीरेषु, वृषार्चं तुरगद्वयम् ॥ १६२ ॥	
अथ श्लथीकृताबन्धौ, विपन्नौ तौ तुरङ्गभौ । देशान्तरविहारश्रीनेत्रे इव तदा तयोः ॥ १६३ ॥	
अथ तत्र स्थितावेतौ, निराशौ गलितश्रियौ । कल्पुषौ कलिमाहात्म्याख्यायधर्माविवाङ्गिनौ ॥ १६४ ॥	
अत्रान्तरे नरः क्रोऽपि, हन्ये हन्ये वदञ्जिदम् । प्रदत्ताभयदानेन, कुमारेण स्थिरीकृतः ॥ १६५ ॥	
स्थितौ यावदसौ तत्र, तावदारक्षकाः क्षणात् । हत हतेति जल्पन्तोऽभ्याययुर्थयुगेगतः ॥ १६६ ॥	
ततः समं कुमारेण, वधवारणकारिणा । तदाऽऽरक्षकसैन्यं तत्, पारेभे युद्धमुद्धतम् ॥ १६७ ॥	
करवालः कुमारस्य, ततो दलयतो रणे । बलस्यास्य प्रभावाब्धिभ्रमगस्तिरिव पीतवान् ॥ १६८ ॥	
अथ ते व्यथितास्तेन, कुमारेणोद्भृता भटाः । आशु विज्ञापयामासुर्वलित्वा मूसुजं निजम् ॥ १६९ ॥	
तदाऽऽरक्षप्रतिक्षेपोद्दीप्रकोपः स भूपतिः । सनाथां दण्डनाथेन, प्राहिणोदसमां चमूम् ॥ १७० ॥	
सङ्गलेखा कुमारस्यावलेपजलधेस्ततः । इमां पराङ्मुखीचक्रे, बाहिनीमतुल्वराम् ॥ १७१ ॥	
अथ स्वयमयं राजा, समारुढ मतङ्गजम् । सद्गामाय समारेभे, संरम्भं क्रोधवदुर्धरः ॥ १७२ ॥	
मन्त्रिपुत्रं कुमारोऽपि, व्यापार्यं नररक्षणे । आरुरोह रणायोम्रमभिमानमतङ्गजम् ॥ १७३ ॥	
नृपाङ्गजमुजेनाभादसिलेखा विकम्पिता । शिखेव मुक्ता वातास्ता, विरोधिवपसन्धया ॥ १७४ ॥	
तद्गजस्य यमस्येव, रोमाधैर्भेचकद्युतेः । संहरन्ती रिपून् कृष्टा, जिह्वासिलता चमौ ॥ १७५ ॥	
मनो मन्त्री मुजे मित्रं, मानो धनमसिर्बलम् । इति वीरो विजग्माह, स युक्तं सह मूसुजा ॥ १७६ ॥	

ममे सैन्ये प्रणिधितो, ज्ञात्वा तं नृपनन्दनम् । रणं निर्मुच्य पप्रच्छ, कुशलं कोशलेश्वरः ॥ १७७ ॥
 पितृमित्रं कुमारोऽपि, तं मत्वा मन्त्रिणो गिरा । नमश्चकार तत्कालहङ्कारभ्रंशभासुरः ॥ १७८ ॥
 सुता कनकमालाऽस्मै, कुमाराय महीमुजा । दत्ता प्रमथनाथाय, पार्वतीव हिमाद्रिणा ॥ १७९ ॥
 अथ देशान्तरालोककौतुकायत्तचेतसौ । निशि निःसृत्य मन्त्रीश-धात्रीशतनुजौ गतौ ॥ १८० ॥
 अथ तौ कानने क्वापि, कामिन्याः करुणारवम् । आकर्ष्य कालिकादेव्या, मन्दिरे जग्मतुर्जवात् ॥ १८१ ॥
 समीपे बह्विकुण्डस्य, रुदतीं कामपि स्त्रियम् । वीरो व्यलोकयत् तत्र, कान्तां केनापि खन्निना ॥ १८२ ॥
 अथ तं प्रथितोत्साहः, कुमारः प्राह खन्निनम् । न वेत्सि क्रूर । रे । भूमि, मया सस्वामिकामिति ॥ १८३ ॥
 विद्यते यदि ते शक्तिर्विधेहि प्रथनं ततः । इत्याकर्ष्य द्रुतं सोऽपि, चलितः कलितः क्रुधा ॥ १८४ ॥
 समुल्लासितनिर्लिङ्गशौ, रणाय स्फुरितौ ततः । एतावुत्पाटितोद्दण्डशुण्डादण्डाविव द्विषौ ॥ १८५ ॥
 खन्नेन धारया धारां, वारयन्तौ मुहुर्मिथः । युयुधातेतरामेतौ, दन्ताभ्यामिव दन्तिनौ ॥ १८६ ॥
 तमजेयतमं मत्वा, कुमारमसिना पुरः । क्रीडया पीडयामास, नागपाशप्रबन्धतः ॥ १८७ ॥
 बलीबन्धानिव गजः, स जगत्कौतुकप्रदः । नृपसूनुर्वैलेनैव, नागपाशानवुव्रुत् ॥ १८८ ॥
 लोचने वञ्चयित्वाऽथ, कुमारेण रणाङ्गणे । कालिन्दीस्रोतसेव दुररातिः पातितोऽसिना ॥ १८९ ॥
 मूर्च्छां निमीलयामास, तस्येन्द्रियगणं ततः । समुल्लसतमःस्तोमा, पद्मस्रण्डमिव क्षपा ॥ १९० ॥
 अथ पानीयमानीय, तं निषिच्य नृपाङ्गजः । चलचेलाञ्चलोन्मीलन्मारुतैरुदजीवयत् ॥ १९१ ॥
 सम्प्रीतः सोऽपि मूर्च्छान्ते, मृपमनुमभापत । विवृण्व्य मूलकामेतां, लेपं घातेषु देहि मे ॥ १९२ ॥
 श्रुत्वेति मृपपुत्रोऽपि, चक्रे तस्य वचः क्षणात् । नीरे रेखेव तत्त्वद्भक्षतिर्देहे तदाऽमिलत् ॥ १९३ ॥
 अयोत्थितः स वीरेण, काऽसौ ? कोऽसीति भाषितः । उद्दुद्भवदनाम्भोजमरन्दमधुरं वचः ॥ १९४ ॥
 आस्ते पुरश्रियां सीमा, पुरं श्रीरथनूपुरम् । तस्मिन्नमृतसेनास्यः, क्षितिपः खेचरेश्वरः ॥ १९५ ॥
 अस्ति कीर्तिमती नाम, तस्य कीर्तिमती प्रिया । रत्नमालाऽमिथा बाला, रतिरूपा तयोरियम् ॥ १९६ ॥
 हरिणन्दिधराधीशतनुभूरपराजितः । अस्या भविष्यति पतिर्ज्ञानिनेति निवेदितम् ॥ १९७ ॥
 श्रीपेणनन्दनः शूरकान्तनामाऽस्मि खेचरः । लावण्यलहरीसिन्धुमेनां याचितवानहम् ॥ १९८ ॥
 अपराजित एव स्यात्, प्रियो मे हरिणन्दिमूः । प्रविशाम्यथवा बहिः, चक्रे निश्चयमित्यसौ ॥ १९९ ॥
 अपहृत्य ततः कोपादान्तेयं मया वने । मक्तिमिः शक्तिभिश्चापि, चापलादर्थिता भृशम् ॥ २०० ॥
 पूरयिष्यामि ते बहिःप्रवेशनियमं ततः । इत्युक्त्वा कृष्णनिर्लिङ्गो, मयि वीर । त्वमागतः ॥ २०१ ॥
 वितन्वति कथामित्थं, तत्र विद्याधरे तदा । पितरो रत्नमालायाः, पुत्रीमीक्षितुमागतौ ॥ २०२ ॥
 मन्त्रिपुत्रगिरा ताम्यां, मत्वाऽयमपराजितः । रत्नमालां रतिमिव, प्रयुक्तः परिणायितः ॥ २०३ ॥
 विद्याधरः कुमाराय, व्रणसरोहणौपधीम् । चिन्तितार्थकरां दत्त्वा, गुलिकां च क्वचिद् ययौ ॥ २०४ ॥
 अयो यथागतं सर्वं, जग्मुस्तौ तु महाशयौ । चिरकालं वने भ्रान्तौ, दिवीन्दु-त्पनाविव ॥ २०५ ॥
 कुमारः सहकारम्य, तलेऽथ नृषितः स्थिनः । ययौ सचिवसूनुस्तु, वारिमहणहेतवे ॥ २०६ ॥
 कुत्रोऽपि तोषमादाय, यावत् सोऽयमुपागतः । तावदाप्रतरोर्मूले, न पश्यति नृपाङ्गजम् ॥ २०७ ॥

१ तं मिथ्यनन्दं संता० ॥ २ 'चनं य' संता० ॥ ३ अयद्दु वदना संता० ॥
 ४ निवेदिताम् संता० ॥ ५ 'घरु'मारोऽथ, व्रण' संता० ॥

असावसोढा तन्मित्रविरहं निरहङ्कृतिः । चिरं बभ्राम कान्तारे, यूथभ्रष्ट इव द्विपः ॥ २०८ ॥
 अथ अमन् गतो नन्दिपुरोपान्तसुरालये । एत्य खेचरयुग्मेन, स प्रोचे दुःखदुर्मनाः ॥ २०९ ॥
 आकारयति मित्रं ते, भूपभूरपराजितः । तदा चापहृतः सोऽयमावाभ्यां विपिनान्तरात् ॥ २१० ॥
 प्रभुः कमलमानुनीं, हारयामास खेचरः । कुमुदिन्याः कृते पुत्र्याः, कमलिन्याश्च तं यतः ॥ २११ ॥
 अयमेवानयोर्बाल्ये, न्यवेदि ज्ञानिना वरः । प्रभुणा निर्मिते सोऽस्ति, प्रासादे त्वद्विनाऽर्दितः ॥ २१२ ॥
 विवाहेऽपि निरुत्साहः, स भवन्तं विनाऽभवत् । तदेहि देहि तस्याद्य, मुदमब्धेरिवोडुपः ॥ २१३ ॥
 इत्याकर्ष्य हृदि प्रीतः, स ताभ्यां सह जमिवान् । तत्प्राप्तिसुदितः क्रन्ये, वीरः पर्यणयच्च ते ॥ २१४ ॥
 अथ श्रीमन्दिरपुरे, तौ गत्वा सखदुःसहौ । स्थितौ कामलतानाभ्या, वारनार्या निकेतने ॥ २१५ ॥
 पुरेऽस्मिन्नेकदा कश्चिदभूत् कोलाहलो महान् । रथघण्टापथत्यागव्याकुलार्कतुरङ्गमः ॥ २१६ ॥
 तत् परम्परया ज्ञात्वा, निहतं घातकैर्नृपम् । वेश्यायै मन्त्रिसूराख्यदथ सज्जीवनौपधम् ॥ २१७ ॥
 तद् भूमन्मन्त्रिणे तूर्णं, वेश्यायाऽपि निवेदितम् । अयं मद्गृह्णास्तव्यः, कश्चिद् वेत्ति महौपधम् ॥ २१८ ॥
 मन्त्रिणा भक्तिभुनेन, तत् तदाऽऽकारिताविमौ । जौपधेन धराधीशं, क्षणाच्चक्रतुरक्षतम् ॥ २१९ ॥
 हरिणन्दितनजोऽयमिति मत्वाऽथ भूमुजा । रम्मानाम्नः स्वनन्दन्याः, प्रदानेनैव सत्कृतः ॥ २२० ॥
 तत्रैव तामपि त्यक्त्वा, पुनः प्रचलिताविमौ । कश्चित् केवलिनं वीक्ष्य, पुरे कुण्डपुरे स्थितौ ॥ २२१ ॥
 नत्वा केवलिनं भक्तिभावितः सुहृदा सह । अपराजितधीरोऽयं, निविष्टः क्षितिविष्टरे ॥ २२२ ॥
 पप्रच्छ स्वच्छधीर्माविशुभा-ऽशुभमथाऽऽत्मनः । मित्रस्य च स्वकीयस्य, मेदिनीनाथनन्दनः ॥ २२३ ॥
 द्वाविंशस्तीर्थकृद् भावी, नेमिस्त्वं पञ्चमे भवे । अयं सुहृच्च प्रथमो, गणभृत् ते भविष्यति ॥ २२४ ॥
 वाचं सम्यग् निशम्येति, प्रथितां मुनिनाऽमुना । स प्राप प्रमदं भाविमुक्त्यानन्दानुवादिनम् ॥ २२५ ॥
 मुनौ कृतविहारेऽथ, केवलज्ञानमास्करे । तौ कुतूहलिनौ देशान्, द्रष्टुमभ्रमतां पुनः ॥ २२६ ॥
 इतश्चास्ति जनानन्दे, लङ्काशङ्काकरे पुरे । जितशशुर्धरित्रीशो, धारिणी चास्य वल्लभा ॥ २२७ ॥
 सोऽपि रत्नवतीजीवश्च्युत्वा माहेन्द्रकल्पतः । देव्याः कुक्षिसरोहंसी, जज्ञे प्रीतिमती सुता ॥ २२८ ॥
 अथासौ यौवनं प्राप्ता, प्रतिज्ञामिति निर्ममे । विद्यया मां विजेता यः, स मे भर्ता भविष्यति ॥ २२९ ॥
 स्वयंवराथमुर्वीशस्ततो निर्माय मण्डपम् । पञ्चेपुरोचिपो भूरीनमीमिलदिलाधिपान् ॥ २३० ॥
 सपाञ्चालीप्रपञ्चेपु, ते मञ्चेपु निपादिनः । किरन्ति रागं प्रवृङ्गं, भूपामणिविभानिभान् ॥ २३१ ॥
 अत्रान्तरे नरेशस्य, सचिवस्य च तौ मुतौ । पश्यन्तौ काश्यपीखण्डमखण्डस्मयमीयतुः ॥ २३२ ॥
 विधाय गुलिकायोगादन्यं वेपमुमौ ततः । मूले मञ्चस्य कस्यापि, स्थिताबुचालकौतुकौ ॥ २३३ ॥
 कस्याश्चिन्मञ्चपाञ्चाल्या, मूर्ध्नि न्यस्तकराम्बुजः ।
 कुमारस्तस्थिवान् पश्यन्, मूजुजस्तृणवत् तदा ॥ २३४ ॥
 अथ रङ्गपथक्रोडं, प्राप प्रीतिमती तदा । पुरोवर्तिप्रतिहारीप्रथिताप्रपथान्तरा ॥ २३५ ॥
 समालोक्य समायान्तीमथ ते पृथिवीभृतः । चेष्टान्तराणि तत्कालं, चक्रिरे चलचेतसः ॥ २३६ ॥
 परिभ्राम्यति लीलाब्जे, चक्षुश्चिक्षेप कश्चन । इह तद्वक्त्रशोभाऽस्ति, न वेतीव विलोकयन् ॥ २३७ ॥

अङ्गुलिभ्यां भ्रमयतः, करात् कस्यापि चम्पकम् । क्षितौ पपात तत्कान्तिविजितं नु ! विलज्जितम् ॥ २३८ ॥
 विमलं केतकीपत्रं, नखैः कश्चिददारयत् । तदीयदशनोन्मीलन्मयूखश्रीमल्लिङ्गुचम् ॥ २३९ ॥
 तदीयाङ्गपरिष्वङ्गतिरोधानविधायिनम् । कश्चिदभ्रमयत् पाणैराकण्डुमिव कङ्कणम् ॥ २४० ॥
 जगतीपतिपु स्पष्टमिति तेपु विलासिपु । पुरः प्राह प्रतीहारी, मुदा प्रीतिमतीं प्रति ॥ २४१ ॥
 एते देवि ! मुदे विश्वविजयोज्ज्वलविक्रमाः । आजमुस्त्वत्कृते भूपाः, स्मररूपा गुणाब्धयः ॥ २४२ ॥
 यः कश्चित् ते मुदं चित्ते, दत्तेऽमीपु विशेषतः । वृष्णु तं भाग्यसौभाग्यप्रसादसदनं नृपम् ॥ २४३ ॥
 असौ मौक्तिकताडङ्गहंसोत्तंसमुखास्त्रुजः । राजा भुवनचन्द्राख्यः, शौर्य-धैर्य-धियां निधिः ॥ २४४ ॥
 अयं हाराङ्कितप्रीवो, राजा समरकेतनः । स्मरे हरभयोद्भ्रान्ते, रूपश्रीरमुमाश्रिता ॥ २४५ ॥
 भूपः कुबेरनामाऽयं, सख्युर्मुसमवेक्षते । उत्तीर्णो मुवि चेतोभृद्दिवः शिवमयादिव ॥ २४६ ॥
 अयं सोमप्रभो राजा, करोद्यत्केलिकन्दुकः । प्रविष्टो हृदि नारीणां, स्यादसावेव गन्मथः ॥ २४७ ॥
 भूपः सूरामिषः सोऽयं, लीलानीलारविन्दवान् । अमुं भेजे रतिर्नित्यं, प्रियेऽनङ्गे तदाशया ॥ २४८ ॥
 भीमः श्रीमानसौ राजा, कुण्डले कुरुते करम् । स्मरं रतिरतं मत्वा, यं प्रीतिस्तद्वदाश्रिता ॥ २४९ ॥
 क्ष्मापधो घञ्जलः सोऽयं, स्मेरनीलाश्मशेखरः । यत्कान्तिकिङ्करः कामो, भुवनेषु विजृम्भते ॥ २५० ॥
 इति ज्ञात्वा प्रतीहारीवचनेन नृपानिमान् । क्रमेण प्रष्टुमारेभे, कन्या विद्यासु कौशलम् ॥ २५१ ॥
 अथ जित्वा कुमारीं, ताननुप्रश्नं निरुत्तरान् । वरं नरेभ्यो नारीति, ज्ञात्वा प्रीतिपराऽभवत् ॥ २५२ ॥
 तामथ व्यथमानात्मा, कुमारो जितकाशिनीम् । तथैव मञ्चपाञ्चाल्या, मणिस्पर्शादवीवदत् ॥ २५३ ॥
 चमत्कारकरी पुसां, प्राह पाञ्चालिका ततः । आक्षिप्य क्ष्मापतेः पुत्रीं, मूर्त्तमानभृता गिरा ॥ २५४ ॥
 किमु गर्जसि वामाक्षि !, विजित्य नृपशूनं नृपान् ? । न किं जानासि मामत्र, पुरः स्फुरितकौतुकाम् ? ॥ २५५ ॥
 मवत्या यदि जीयेऽहं, तद् गुरुर्लज्जते मम । मन्मौलौ न्यस्तहस्तोऽयं, हरिणन्दिनृपात्मजः ॥ २५६ ॥
 चमत्कृतेति पाञ्चालीवाचा सा चारुलोचना । शारदेव स्वयं वादसादरा मुदमुद्गधौ ॥ २५७ ॥
 कन्या पप्रच्छ कः शूरो !, जिनात्मेति जगाद सा । को दक्षः ? साऽवदत् प्रोक्तं, तया श्रीभिरवञ्चितः ॥ २५८ ॥
 को दुःस्वीति तया प्रोक्तं, स्पृहा यस्येति माऽव्रीत् । तयोक्तं को धनी ? यस्य, सुकृतानीत्युवाच सा ॥ २५९ ॥
 इति प्रश्नोत्तरगिरा, पाञ्चाल्या विजिता सती । मुदा कण्ठे कुमारस्य, बाला मालामयोजयत् ॥ २६० ॥
 अथ पृथ्वीभृतः सर्वे, कुमारं प्रति कोपिनः । सममेव समीकायानीकिनीः समनीनहन् ॥ २६१ ॥
 बलानि बलान् राज्ञां, तानि जिन्वा नृपात्मजः । भूपैः प्रत्येकमेकाकी, साद्धं युद्धविधिं दधौ ॥ २६२ ॥
 हेल्यैव महीपालानन्यान् निर्जिन्य भूपम् । केसरीव समारूढः, सोमप्रभनृपद्विपम् ॥ २६३ ॥
 स्वर्षायो मातुलेनायं, त्रिम्पुररुपराजितः । राजा सोमप्रभेणाथ, लक्षणैरुपलक्षितः ॥ २६४ ॥
 गलद्भ्रुजलो वीरमथ सोमप्रभो नृप । भागिनेयं महाहर्षपूरितः परिरब्धवान् ॥ २६५ ॥
 हरिणन्दिननृजं मे, जामेयमपराजितम् । अमुं जानीथ भूपानामिति सोमप्रभोऽदिशत् ॥ २६६ ॥
 चम्पुः म्वाजन्यमुर्वीशा, सर्वेऽपीनि प्रमोदिनः । मध्ये भूत्वा कुमारस्तेः, सोत्साहैश्च विवाहितः ॥ २६७ ॥
 अथ सम्मानिता राजा, सर्वेऽपि जितशत्रुणा । ययुर्निजनिजं स्थानं, नृपाः सोमप्रभादयः ॥ २६८ ॥

१ 'तुकम्' संज्ञा ॥ २ 'या पृष्टं, स्पृ' संज्ञा ॥ ३ 'किनीं सम' संज्ञा ॥ ४ 'भोऽवदत्
 संज्ञा ॥ ५ सर्वे प्रीतिप्रभो' संज्ञा ॥

ततस्तत्र स्थितं श्रुत्वा, कुमारमपराजितम् । आययौ पैतृको मन्त्री, समाकारयितुं स्यात् ॥ २६९ ॥
 सर्वेऽपि परिणीतस्त्रीपितरोऽपि तमाययुः । सरिदोधा इवाम्बोधि, विद्याधरधराधिपाः ॥ २७० ॥
 मित्रेण मन्त्रिणा धात्रीधरैर्विद्याधरैश्च तैः । ऋक्षैरिव तुपारांशुः, कुमारः परिवारितः ॥ २७१ ॥
 कम्पिनीं सैन्यचारेण, स्वित्नां गजमदाम्बुभिः । मेजे निजपुरीमेप, दयितामनुरागिणीम् . ॥ २७२ ॥
 बभौ पितरमालोक्य, वृक्षोऽम्बुदमिवाथ सः । प्रीतः प्रेक्ष्य च तं राजा, राजानमिव वारिधिः ॥ २७३ ॥
 रोमाञ्चमेचकश्रीकः, प्रसरद्भुजपक्षतिः । पितृपादाम्बुजोत्सङ्गे, वीरो भृङ्ग इवापतत् ॥ २७४ ॥
 अथो कुमारमुत्थाप्य, बाहुभ्यां प्रीतिविह्वलः । राजा हृदि दधौ मूर्ध्नि, वर्षन् हर्षाश्रुविन्दुभिः ॥ २७५ ॥
 अथोद्धार नो मौलि, न्यस्य मातृपदद्वये । नलोष्णीपमणीनां तु, रश्मिभिर्प्रथितं मिथः ॥ २७६ ॥
 मात्रा कथञ्चिदुत्थाप्य, मुदा मूर्धनि चुम्बितः । कुमारः शैशवसुखं, सस्मार सुरदुर्लभम् ॥ २७७ ॥
 तौ मनोगति-चपलगतिजीवौ प्रणेमतुः । सोदरौ सूर-सोमाल्यौ, कुमारस्य पदद्वयम् ॥ २७८ ॥
 समर्थमथ मत्वा तं, निधाय स्वपदे सुतम् । व्रतं विश्वस्तहरिणं, हरिणन्दी मुदा दधौ ॥ २७९ ॥
 तपस्तपनविस्तारध्वस्तकर्मतमस्ततिः । हरिणन्दीमुनिपतिस्तत् प्राप परमं पदम् ॥ २८० ॥
 महिषीपदविद्योतमानप्रीतिमतीयुतः । शशास सूर-सोमाल्यां, सहोर्वीमपराजितः ॥ २८१ ॥
 मित्रं विमलबोधोऽपि, तस्य मन्त्रिपदेऽभवत् । दीसतेजःप्रदीपैकसदनं सदनन्तधीः ॥ २८२ ॥
 कुर्वन्नुर्वीपतिस्तीर्थ-रथयात्रामहोत्सवम् । ददर्शाऽनङ्गदेवाख्यमिभ्यमुद्भिन्नयौवनम् ॥ २८३ ॥
 प्तस्त्यैव द्वितीयेऽह्नि, मरणं परिभावयन् । चिक्त् संसृतिरसारेयमिति सारां धियं दधौ ॥ २८४ ॥
 इहान्तरे पुरोपान्ते, केवलज्ञानवान् मुनिः । आययौ यः कुमारत्वे, दृष्टः कुण्डपुरे पुरा ॥ २८५ ॥
 पशं प्रीतिमतीपुत्रं, कृत्वा राज्येऽथ पार्थिवः । मुनेस्तस्माद् व्रतं प्राप, सकान्ता-ऽमात्य-बान्धवः ॥ २८६ ॥
 स तपो निविडं तस्वा, पूर्णायुः सपरिच्छदः । समभूद्धारणे कल्पे, शक्रसामानिकः सुरः ॥ २८७ ॥
 जम्बूद्वीपाभिधे द्वीपे, क्षेत्रे भरतनामनि । कुरुदेशशिरोमाल्ये, श्रीहास्तिनपुरे पुरे ॥ २८८ ॥
 श्रीपेणनृपतेः पत्न्यां, श्रीमत्यां शङ्ख इत्यभूत् । जीवोऽपराजितस्याथ, पूर्णेन्दुस्वप्नतः सुतः ॥ २८९ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 जीवो विमलबोधस्य, मतिप्रम इति श्रुतः । आसीद् गुणनिधेर्मन्त्रिकिरीटस्याङ्गो गुणी ॥ २९० ॥
 क्रीडां वितनुतो भित्रीभूय तौ पूर्ववत् ततः । यौवनस्य वशं यातौ, वसन्तौ जनचेतसि ॥ २९१ ॥
 चौर्यदावाग्निदग्धाङ्गः, सीमादेशजनोऽप्यदा । आगत्य क्षितिनेतारं, विजेतारं व्यजिज्ञपत् ॥ २९२ ॥
 विशालभृङ्गः स गिरिः, सा चन्द्रशिशिरा नदी । दुर्गेऽस्मिन् दुर्ग्रहः पल्लीपतिः समरकेतनः ॥ २९३ ॥
 हरत्येव सदेशस्थः, स देशस्य श्रियं सदा । दोषा दोषाकरोऽम्भोजवनस्येव समापतन् ॥ २९४ ॥
 गिरं जनपदस्येति, दुःखदाहसगद्गदाम् । समाकर्ण्यभिवद् भूपः, कोपवहिहसन्तिका ॥ २९५ ॥
 कटकय कटुस्वान्तः, समारम्भं विभावयन् । आदिदेश नृपः पत्ति-द्विप-वाह-रथाधिपान् ॥ २९६ ॥
 अथ विज्ञापयामास, कुमारः क्षितिवासवम् । अन्तः स्फुरति कोपेऽपि, निर्विकारमुत्साहकृतिः ॥ २९७ ॥
 स्वर्गेशो नागतः स्वर्गत्र पातालाद् बलिर्बली । कथमित्थं प्रभो ! पल्लीपतिमात्रे प्रकुप्यसि ! ॥ २९८ ॥
 मा कोपीरहमेवासुं, निग्रहीष्यामि हेलया । व्यापारं हि कुठारस्य, नखच्छेद्ये करोति कः ! ॥ २९९ ॥

इत्याकर्ण्य नरेन्द्रेण, समादिष्टः प्रमोदिना । कुमारः शत्रुसंहारहेतवे कटकं व्यधात्	॥ ३०० ॥
कृत्वा शन्यमथो दुर्गं, कतिचित्पत्तिपालितम् । तस्थौ दूरेण पल्लीशम्भलाय सह सैनिकः	॥ ३०१ ॥
इति मत्वा कुमारोऽपि, समारोपितसैनिकः । प्रेरितैः पत्तिभिर्दुर्गं, ब्राह्म्यामास कैश्चन	॥ ३०२ ॥
जगामान्तः समं सैन्यैः, शृङ्गोऽयमिति शङ्कया । बलैरनर्गलैर्दुर्गं, पल्लीपतिरवेष्टयत्	॥ ३०३ ॥
अथ संरुद्धदुर्गं तं, वरुणन्तं विक्रमोजितैः । पल्लीग्रं वेष्टयामास, कुमारः परितो बटैः	॥ ३०४ ॥
अन्तर्बहिर्वलस्तोभिर्दुर्गान्ते वध्यतां गतम् । मत्वाऽऽत्मानमथो मानममुचत् पक्काधिपः	॥ ३०५ ॥
मूर्त्तं मदमपीपिण्डमिवायातं हृदो बहिः । बटून् कण्ठे कुठारं स, कुमारमनुनीतवान्	॥ ३०६ ॥
बलमानः सहानेन, वीरोऽथ कटकान्तिके । अर्धमार्गोऽर्धरात्रे स, शुश्राव रुदितं स्त्रियाः	॥ ३०७ ॥
अथ शब्दानुसारेण, तां जगाम नृपाङ्गजः । एकः स्वप्नलतोद्रेकभ्राजिष्णुमुजमूरुहः	॥ ३०८ ॥
कुमारस्तामथोवाच, किमिदं भीरु । रुद्यते ! इति साऽपि तदाकारविश्वस्ता दुःखिताऽवदत्	॥ ३०९ ॥
अङ्गदेशेषु चम्पायां, जितारिनृपतेः सुता । कीर्तिमत्याममूद् शूरिपुत्रोपरि यशोमती ॥	॥ ३१० ॥
गुणश्रवणमात्रेण, शृङ्गे श्रीपेणनन्दने । अनुरागोऽभवत् तस्याः, सरोजिन्या रवाविव	॥ ३११ ॥
स्वाजन्याय ततो राजा, श्रीपेणनृपतिं प्रति । विशिष्टं प्रेषयामास, वाक्यीयूषपयोनिधिर्म्	॥ ३१२ ॥
समयेऽस्मिन्निमां बालां, मणिशेखरखेचरः । जह्मे मया सह महस्तिरस्कृतसदस्ररुक्	॥ ३१३ ॥
अटव्यामिह मुक्ताऽहं, निन्ये कन्या तु साऽज्यतः । तस्याः श्रीमन्नहं धात्री, तद्वियोगेन रोदिमि	॥ ३१४ ॥
किञ्चदन्ती कुतस्तस्या, लभेयमिति चिन्तयन् । इमामाश्वासयामास, कुमारः काम्यया गिरां	॥ ३१५ ॥
अथ तद्वीक्षणपरे, वीरे शौर्यसखः स्वयम् । पूर्वांशापतिरुष्णांशुं, शैले दीपनिवासुचत्	॥ ३१६ ॥
तदटवटवीगर्भे, कन्यावीक्षणसत्वरः । शैले विशालशृङ्गास्ये, कन्दरामन्दिरोदरे	॥ ३१७ ॥
शृङ्ग एव मम स्वामी, वदन्तीमिति बालिकाम् । खेचरं चाटुकारं च, सोऽपश्यन्मणिशेखरम्	॥ ३१८ ॥
॥ युगम् ॥	
क्रोधादभिमुखं धावन्, पश्यन् कन्यां च सस्पृहम् । कुमारः खेचरेन्द्रेण, तल्पियत्वेन निश्चितः	॥ ३१९ ॥
समायातः प्रियोऽयं ते, शृङ्गः पश्यैष हन्यते । तां प्रतीतिं प्रतिज्ञाय, प्रचचाल स खेचरः	॥ ३२० ॥
तत्रिष्णुपकृपाणाग्रसङ्घामेण नृपाङ्गजः । खेचरं विगलद्भ्रासं, दासं चक्रे विजित्य तम्	॥ ३२१ ॥
स्मित्वा व्यलोकयद् बाला, तं कुमारं जितद्विषम् । प्रभाते परिमृतेन्दुं, पद्मिनीव दिवाकरम्	॥ ३२२ ॥
अथ व्योम्नो मनोवेगा, मणिशेखरपत्तयः । पेतुर्नृपसुतोपान्ते, सरसीव सितच्छदाः	॥ ३२३ ॥
उभौ पुरे च सैन्ये च, प्रैपीद् नृपाङ्गजः स्वगौ । एकं यशोमतीधात्र्याः, समानयनहेतवे	॥ ३२४ ॥
निकाममुपरोधेन, कुमारः खेचरेशितुः । प्रणमन् सिद्धचैत्यानि, कन्यया साकमेतया	॥ ३२५ ॥
आयातः कनकपुरे, विद्यापरपुरे ततः । शूमिभालामर्षिताङ्गविशेषककलाभृति ॥	॥ ३२६ ॥ युगम् ॥
दिनानि कतिचित् तत्र, तस्थौ भूजानिनन्दनः । खेचरश्रेणिशौजन्यक्षीरनीरेशकेशवः	॥ ३२७ ॥
अथ तस्मै ददौ पुत्रां, मगगेगो मणिशेखरः । दद्विरे खेचरैरन्यैरपि विद्या निजा निजाः	॥ ३२८ ॥
अथ विद्याधरैः सर्वैः, परितः परिवारितः । द्विपद्भ्यादकम्पायां, चम्पायां पुरि यातवान्	॥ ३२९ ॥
यशोमत्यादिकाः कन्याः, स तत्र परिणीतवान् । रोहिणीप्रभृतीः शीतवृत्तिर्दाक्षायणीरिव	॥ ३३० ॥

विभाटिकपाटोष्टप्रतोलीमुखनिःसृतैः । सौधांशुभिर्विहसितामिव चम्पां विवेश सः ॥ ३३१ ॥
यशोधरो गुणधरः, कुमारस्य सहोदरौ । सम्मुखौ द्वावपि प्रासौ, तौ जीवौ^१ सुर-सौमयोः ॥ ३३२ ॥
बाहुभ्यामिव बन्धुभ्यां, वाम-दक्षिणपक्षयोः । चतुर्बाहुर्वादिर्दिशि, कुमारो नागरैस्तदा ॥ ३३३ ॥
अर्थासौ पितरौ नत्वा, कृतार्थम्मन्यमानसः । बभूव विपुलप्रीतिवल्लीप्रोलासापादपः ॥ ३३४ ॥
वसुन्धराधुरौधुर्यं, राज्ये कृत्वाऽथ तं सुतम् । राजा गुणधराचार्यपादान्ते जगृहे व्रतम् ॥ ३३५ ॥
वनीमिवावनीमेनां, सेचं सेचं नयाम्बुभिः । मालाकार इव क्षमापः, स यशोभिरपुष्पयत् ॥ ३३६ ॥
अन्यदा केवलज्ञाननिधिर्विबुधसेवितः । श्रीपेणः क्षीणदुष्कर्मा, प्रासस्तस्याः पुरः पुरः ॥ ३३७ ॥
परीवारपरीतोऽयमथ शङ्खः क्षमापतिः । मुनीन्द्रं पितरं नत्वा, देशनान्ते व्यजिज्ञपत् ॥ ३३८ ॥
स्वामिन् ! प्रेम्णा यशोमत्यामत्यासक्तिः कुतो मम ? । ऊचे मुनिरथानेकभवसम्बन्धितामिह ॥ ३३९ ॥
आगामिनि भवे भावी, नेमिनामा जिनो भवान् । मन्त्री च बान्धवौ चैतौ, गणेशास्तव भाविनः ॥ ३४० ॥
इयं राज्ञीमती भूत्वा, त्वदेकमयमानसा । अनूढैव व्रतं त्वचः, प्राप्य निर्वृतिमाप्स्यति ॥ ३४१ ॥
निशम्येति मुनेर्वाचं, शङ्खः शङ्खोज्ज्वलाननः । कुमारं पुण्डरीकाख्यं, राज्ये व्यधित दुर्धरम् ॥ ३४२ ॥
ततः समं यशोमत्या, बन्धुभ्यां सन्निवेन च । अवाप क्षमापतिर्दीक्षां, वीक्षां मुक्तिस्त्रिया इव ॥ ३४३ ॥
सोऽर्हद्भक्त्यादिभिः स्थानैस्तीर्थकृत्कर्म निर्ममे । विधायाऽऽराधनां चान्ते, पादपोषणं व्यधात् ॥ ३४४ ॥
परीपहोपसगाच्चैः, स परैरपराजितः । अपराजितसंज्ञेऽभूद्, विमाने भासुरः सुरः ॥ ३४५ ॥

तस्मिन्नखण्डितसुसाभृतपानपीनः,

सोऽयं सुरः स्फुरदनुचररूपसम्पत् ।

हर्षप्रकर्षमयमद्भुतभूरिभाग्य-

लक्ष्मीमयं च समयं गमयाम्बभूव

॥ ३४६ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्मान्युदयनाम्नि
श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्गे महाकाव्ये श्रीनेमिनाथप्राच्य-
भवचर्णनो नाम दशमः सर्गः ॥

पीयूषादपि पेशलाः शशधरज्योत्स्नाकलापादपि,

स्वच्छा नूतनचूतमञ्जरिभरादप्युल्लसत्सौरभाः ।

वाग्देवीमुखसामसूक्तविशदोहारादपि प्राञ्जलाः,

केपां न प्रथयन्ति चेतसि मुदं श्रीवस्तुपालोक्तयः ? ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् ३५२ । उभयम् ३१४५ ॥

१ मय भवसुरमापृच्छय, परिवारेः समं निजैः । पित्रोरुत्कण्ठितः प्राप, कुमारो हस्तिना-
पुरम् ॥ ३३१ ॥ इतिरूपः श्लोकः संता० ॥ २ वी शशि-सुरयोः वता० ॥ ३ 'धार्यं पितं' पाता० ॥
४ 'राघौर्यं' पाता० ॥ ५ 'न्यवापेतौ' संता० ॥

एकादशः सर्गः ।

इतश्च मथुरापुर्यां, यदुनामा नृपोऽभवत् । बृहद्रथाहजो भूरिगूपान्ते हरिवंशम् ॥ १ ॥
 शूरो जातस्ततः शौरि-सुवीरो तस्य चाऽऽजौ । शूरः शौरिं नृपं कृत्वा, व्रते प्रवृत्ते कृती ॥ २ ॥
 सुवीरं स्वपदे न्यस्य, शौरिः सोदरवत्सलः । स्वयं कुशार्तदेशेषु, चक्रे शौरिपुरं पुरम् ॥ ३ ॥
 शौरैरन्धकवृष्ण्याद्या, बभूवुः किल सूनवः । सुवीरस्य महावीरा, भोजवृष्ण्यादयः पुनः ॥ ४ ॥
 मूपमन्धकवृष्णिं तत्, कृत्वा शौरिधराधिपः । सुप्रतिष्ठान्मुनेः प्राप्य, व्रतं निर्वृतिमासदत् ॥ ५ ॥
 सुवीरस्तनुजं राज्ये, भोजवृष्णिं विधाय च । विदधे सिन्धुषु स्वस्मै, सौवीरं नाम पत्तनम् ॥ ६ ॥
 मथुराम्भोजसूर्यस्य, भोजवृष्णेर्महीभुजः । जाग्रदुग्रगुणग्राम, उग्रसेनः सुतोऽभवत् ॥ ७ ॥
 आसन्नन्धकवृष्णेस्तु, सुमद्रायां सुता दश । समुद्रविजयो जिष्णुरक्षोभ्यः क्षोभितद्विपन् ॥ ८ ॥
 स्तिमितः शमितारातिः, सागरः सागरोपमः । हिमवान् हिमवत्कीर्तिरचलोऽचलनिश्चयः ॥ ९ ॥
 धरणो धरणीभूपा, पूरणः शत्रुचूरणः । अभिचन्द्रो वितन्द्रात्मा, वसुदेवश्च विश्वजित् ॥ १० ॥
 ॥ विशेषकम् ॥
 समुद्रविजयं न्यस्य, स्वपदेऽन्धकवृष्णिना । सुप्रतिष्ठान्मुनेरेव, प्रव्रज्य प्रापि निर्वृतिः ॥ ११ ॥
 राज्ये न्यस्योग्रसेनं च, भोजवृष्णिर्महाभुजः । सुप्रतिष्ठस्य पादान्ते, दान्तात्मा व्रतमग्रहीत् ॥ १२ ॥
 कंसेन तु सुमद्राव्यरसविक्रयिसूनुना । पठतो वसुदेवस्य, मैत्री सौरिपुरेऽभवत् ॥ १३ ॥
 ततश्चिक्रीडतुः कंस-वसुदेवौ सदैव तौ । मिथश्चैतन्यवत्कायप्रतिच्छायनिभावुभौ ॥ १४ ॥
 समुद्रविजयस्योर्वीभृतोऽयेषुः समाजुपः । अर्द्धचक्रिजरासन्धराजादेशः समाययौ ॥ १५ ॥
 अस्मद्वंद्योऽस्ति वैताह्वयतटे सिंहस्थो नृपः । एनं बद्धोद्धतक्रोधं, यः कश्चन समानयेत् ॥ १६ ॥
 इष्टो दीयेत देशोऽस्मै, तथा जीवयशाः सुता । राजादिष्टं तदित्येतन्मेने मानवपुङ्गवः ॥ १७ ॥
 समुद्रविजयाद् राजादेशार्थैकसमर्थधीः । ययाचे स्वयमादेशं, वसुदेवः प्रतिज्ञया ॥ १८ ॥
 नरेन्द्रादेशतः कंससारथिः सारसैनिकः । वीरो जगाम वैताह्वयमद्वैताह्वयपराक्रमः ॥ १९ ॥
 अथो सिंहस्थो युद्धदुःसहः सहसाऽभ्यगात् । वसुदेवं प्रति जवात्, किरिः केसरिणं यथा ॥ २० ॥
 अथ युद्धप्रवन्धेन, भमे सैन्यसमुच्चये । वसुदेवः समं सिंहस्थेन युयुधे स्वयम् ॥ २१ ॥
 ततः परिघमुद्यम्य, कंसस्तं सहसा द्विपम् । आहत्य वसुदेवस्य, पुरो बद्धमदोकयत् ॥ २२ ॥
 अथैत्य दैत्यविक्रान्तः, क्रान्तसिंहस्थो रयात् । समुद्रविजयस्यांही, वसुदेवोऽनमन्मुदा ॥ २३ ॥
 वसुदेवमथावादीनृपस्तुभ्यं प्रदास्यति । राजा तुष्टो जरासन्धस्तां जीवयशसं सुताम् ॥ २४ ॥
 पति-न्नातकुलोच्छिन्न्यै, सा तु ज्ञातमिदं मया । क्रौण्डुकिज्ञानिवचसा, तैत् तत्त्यागे मतिं कुरु ॥ २५ ॥
 ध्यात्वाऽथ वसुदेवोऽपि, जगाद नृपतिं प्रति । युद्धे कंसेन बद्धोऽयं, तद् यशोऽस्मैव दीयताम् ॥ २६ ॥

तदगद्यत भूपेन, जरासन्धनृपः कथम् । सुतामपि बलिष्ठाय, वणिकपुत्राय दास्यति ? ॥ २७ ॥
 अवादि वसुदेवेन, मन्ये नासौ वणिकसुतः । जानामि विक्रमेणेति, तत्पिताऽऽकार्यं पृच्छद्यते ॥ २८ ॥
 अथाऽऽह्य सुमद्रोऽयं, कंसोऽंसितसन्निधिः । राज्ञा सन्नपथं पृष्टः, सुतोऽयं ते किमौरसः ? ॥ २९ ॥
 इत्युक्ते भूशृतांजोचत्, सुमद्रोऽपि यथातथम् । गतोऽहमेकदा शौचहेतवे यमुनामनु ॥ ३० ॥
 अदर्शि कांस्यमङ्गया, तत् तरन्ती रयान्मया । आकृष्योद्घाटिता तस्यां, दृष्टोऽयं महसानिधिः ॥ ३१ ॥
 मुद्रिकायुगभाजोऽस्य, गृहीतस्य शिरस्तले । लब्धेयमिति भूपाङ्घ्रिपुरः पत्रो मुमोच सः ॥ ३२ ॥
 उग्रसेनद्वृतेऽमुष्मिन्, धारिण्याः कुक्षिवर्तिनि । पूरितश्छन्ननाऽमात्यैः, पत्यन्त्रस्वाददोहदः ॥ ३३ ॥
 पितृवैरीति सञ्चिन्त्य, पुत्रः प्राणप्रियोऽप्यसौ ।

मात्राऽतिनिन्द्यः कालिन्ध्याः, प्रवाहेऽस्मिन् प्रवाहितः ॥ ३४ ॥ युग्मम् ॥

पत्रिकां वाचयित्वेति, मुसुदे भेदिनीश्वरः । निजगोज्रावतंसं तं, कंसं विज्ञाय तत्क्षणात् ॥ ३५ ॥
 जरासन्धमुपस्थाय, समुद्रविजयस्ततः । कंसस्य शौर्यमाख्याय, तं सिंह्रथमार्षयत् ॥ ३६ ॥
 दत्त्वा सुतां नृपोऽपृच्छद्, देशमिष्टमनेन तत् । पितृद्विषा ययाचे सा, कंसेन मथुरापुरी ॥ ३७ ॥
 तजरासन्धदचोऽग्रबलोऽयं मथुरां गतः । उग्रसेनरूपं कंसः, काष्ठपङ्कजकेऽक्षिपत् ॥ ३८ ॥
 मया त्यक्तोऽसि नो वेत्ति, वार्तामपि पिता तव । एवमुक्तेऽपि धारिण्या, नोग्रसेनं मुमोच सः ॥ ३९ ॥
 कंसानुजोऽतिमुक्ताल्पः, पितृदुःखाकुलस्ततः । कृती व्रतं स जग्राह, मुक्तिमार्गं कपस्वलम् ॥ ४० ॥
 समुद्रविजयः सोऽपि, स्वामिना सत्कृतस्ततः । ययौ शौरिपुरे शरसमुचयशिरोमणिः ॥ ४१ ॥

वसुदेवहिण्डिः

वसुदेवाङ्गसौभाग्याकृष्टस्त्रीविद्ववाकुलैः । नृपः कदाऽपि विज्ञप्तो, नागरैर्नयसागरैः ॥ ४२ ॥
 समुद्रविजयेनाथ, तादृग्विप्लवभीरुणा । अभापि वसुदेवोऽयमुत्सङ्गारोपपूर्वकम् ॥ ४३ ॥
 अहर्निशं बहिर्भ्रान्त्या, दुर्बलोऽसि ततस्त्वया । स्थेयं सदा मदावासे, कलाभ्यासविनोदिना ॥ ४४ ॥
 गुरोर्गिरं शिरस्येप, शोयामिव निधाय ताम् । सौध एव स्थितश्चक्रे, कलाभ्यासमहर्निशम् ॥ ४५ ॥
 स कदाऽपि शिवादेव्या, प्रेषितं भूपतिं प्रति । चन्दनोद्वर्तनं चेटीहस्ताज्जग्राह नर्मणा ॥ ४६ ॥
 उक्तधेटिकया सोऽपि, वसुदेवः सहासया । राज्ञा क्षीनर्मदोषेण, त्वमनेनासि यन्त्रितः ॥ ४७ ॥
 इत्यसौ परमार्थेन, निजं मत्वा नियन्त्रणम् । देशान्तरविलोकाय, निःससार पुरान्निशि ॥ ४८ ॥
 रचयित्वा चितामेष, इमशानभुवि भूरिधीः । निश्चिन्त्य मृतकं किञ्चिदन्तरज्वाल्यन्मुदा ॥ ४९ ॥
 स्तम्भं न्यस्य तटे तस्य, पत्रिकायां लिलेख सः । गुरुभिर्दूषितगुणो, वसुदेवोऽनलेऽविशत् ॥ ५० ॥
 इति कृत्वा व्रजन् दृष्टः, कयाऽपि पथि कान्तया । आरोपितो रथे खिल, इति ब्राह्मणवेपथुम् ॥ ५१ ॥
 तद्गामे तद्गृहे स्नात-भुक्तो यक्षालयस्थितः । शुश्रावाग्री मृतोऽशोचि, वसुदेवः स्वकैरिति ॥ ५२ ॥
 अथाऽऽत्मज्ञाननिर्भीकः, प्रचलन्नप्रतो बली । कयाऽपि किल कामिन्या, रथमारोपितो निजम् ॥ ५३ ॥
 पुरे विजयखेटाख्ये, मुग्धीवक्ष्मापतेः सुते । श्यामा-विजयसेनाख्ये पर्यणैपित् कलाजिते ॥ ५४ ॥
 ततो विजयसेनायामुत्पाद्याऽङ्कूरमङ्गजम् । अटन्नटव्यां तस्थौ स, जलावर्ताल्पपस्वले ॥ ५५ ॥

१ 'पाङ्कजेः, पु' पाता० ॥ २ 'प्ययम्' खंता० पाता० ॥ ३ 'नीपतिः' खंता० ॥ ४ 'मुक्तोऽपि' खंता० ॥ ५ 'यन्त्रितम्' खंता० ॥

द्विपं मचमिहायातं, वशीकुर्वन्वसौ वशी । स्वगाऽर्चिमालि-पवनञ्जयाभ्यां सहसा हृतः ॥ ५६ ॥
 उद्याने कुञ्जरावर्ते, नीतस्यास्य मुदा ददौ । खेचरोऽशनिवेगाख्यः, श्यामां नाम निजात्मजाम् ॥ ५७ ॥
 अयं तथा प्रवीणात्मा, वीणावाद्येन तोपितः । ददौ वरं तयाऽप्याचि, सदाऽप्यविरहस्ततः ॥ ५८ ॥
 अवियोगस्त्वयाऽप्याचि, कुतः सुतनु ! कथ्यताम् ? । इत्युक्ते वसुदेवेन, सा वमापे मृगेशंणा ॥ ५९ ॥
 पुरे किन्नरगीताख्ये, वैताह्यगिरिमूपणे । राजा ज्वलनवेगोऽमूर्द्धर्चिमालिनृपालमजः ॥ ६० ॥
 नाम्ना चाऽशनिवेगोऽस्ति, स्वगस्तदनुजो वली । आस्ते ज्वलनवेगस्य, सूनुरङ्गारकः पुनः ॥ ६१ ॥
 एतस्याशनिवेगस्य, सुताऽहमभवं विमो ! । व्रती ज्वलनवेगोऽभूत्, कृत्वा मत्पितरं नृपम् ॥ ६२ ॥
 तदङ्गारकवरीण, विद्या-बलविलोभिना । जित्वा मत्पितरं राज्यमिदमद्भुतमाददे ॥ ६३ ॥
 अष्टापदेऽन्यदाऽऽख्यातं, मत्पितृश्चारणार्पिणा । जलावर्ते गजं जेता, राज्यदस्ते भविष्यति ॥ ६४ ॥
 तदादि तत्र मुक्ताभ्यां, स्वगाम्यां त्वं जितद्विपः । हृतोऽसि राज्यलोभेन, दत्ता तुभ्यमहं पुनः ॥ ६५ ॥
 स्त्रीयुतं यः स्वगं हन्ति, स विद्याभिर्विमुच्यते । इत्याचारः सदैवास्ति, समये व्योमचारिणाम् ॥ ६६ ॥
 तत् क्रूरोऽङ्गारकस्तुभ्यं, मा कार्पात् प्रिय ! विप्रियम् । अवियोगस्तदेतेन, कारणेन ममा वृतः ॥ ६७ ॥
 प्रतिपद्य गिरं सद्यस्तदीयामिनि धृष्णिघ्नः । तत्रावतस्थे सौस्थ्येन, समं दयितया तथा ॥ ६८ ॥
 सुप्तः स चान्यदा रात्रौ, वीरो वनितया समम् । अङ्गारकेणापह्नो, वसुदेवः प्रबुद्धवान् ॥ ६९ ॥
 को मे हर्तति विमृशन्, ददर्श निजवह्नभाम् । श्यामामङ्गारकेणैव, स्वज्ञास्वङ्गि वितन्वतीम् ॥ ७० ॥

अङ्गारकेण सा श्यामा, स्वप्नेनाऽऽशु द्विस्वर्णिङता ।

द्वे श्यामे युध्यमाने तद्, वसुदेवो व्यलोकयत् ॥ ७१ ॥

अथ मायामिमं भत्वा, चार्ण्योऽङ्गारकं रुपा । जपान मुष्टिना मूर्ध्नि, केशरीव करीधरम् ॥ ७२ ॥

उद्धातपातरुग्णेन, विमुक्तोऽङ्गारकेण सः । च्युतश्चम्पापुरीपार्श्वे, सरोवरपयोऽन्तरा ॥ ७३ ॥

तन् तीर्त्वाऽऽशु सरन्तीरे, वामपूज्यालयं गतः । जिनं नत्वा सहैकेन, द्विजेन पुरि जग्मिवान् ॥ ७४ ॥

यूनो वीणाजुपः प्रेश्य, हेतुं पप्रच्छ म द्विजात् । अथो कथयितुं तस्मै, प्रारिभे द्विजकुञ्जरः ॥ ७५ ॥

इह गन्धर्वसेनाऽस्ति, चारुदत्तवणिग्मुता । सा प्राह म पतिः स्यान्मे, यो मां जयति वीणया ॥ ७६ ॥

वीणाचार्यो यशोग्रीव-सुग्रीवाविह तिष्ठनः । वीणाभ्यासं तदभ्यासे, तन्वन्त्येते तदिच्छया ॥ ७७ ॥

मासे मासे परीक्षा स्यान्न कोऽपि च जयत्यमूम् । वसुदेवो निशम्येति, विद्याविकृतरूपकृत् ॥ ७८ ॥

विमेषपरो गत्वा, सुग्रीवं प्रत्यदोऽवदत् । वीणायां तत्र शिष्योऽस्मि, चारुदत्तमुताकृते ॥ ७९ ॥

सोपहाममुपाध्यायः, स्थापयामाम तं ततः । अहामयज्जानान् सोऽपि, मूर्ध्नि च दर्शयन् ॥ ८० ॥

अथाऽऽजगाम मासान्ते, चारुदत्तस्य नन्दनी । वीणाभ्यासकृतां यूतां, परीक्षां कर्तुमात्मना ॥ ८१ ॥

उपाध्यायेन निर्व्यथ, चारुचीगधरम्नदा । वसुदेवः प्रहासाय, स्थापितः प्रौढविष्टरे ॥ ८२ ॥

ते युवानोऽथ सर्वेऽपि, वीणया विजिनात्मनया । वादाय वसुदेवोऽथ, तैरुक्ते परिहासिभिः ॥ ८३ ॥

अथाऽऽधाय निज रूपं, चमत्कारकरं नृणाम् । वीणाः प्रदृष्य यूतां च, तस्या वीणां करेऽप्रदीत् ॥ ८४ ॥

गेवो विष्णुकृमारस्य, त्रिविक्रमपराक्रमः । गन्धर्वसेनयेत्युक्ते, म चक्रे सर्वमप्यदः ॥ ८५ ॥

१ गृष्णिम्: गता० ॥ २ 'माने घ, यनु' गता० ॥ ३ 'मां ज्ञान्या गं' ॥ ४ 'वि तु
 अ' अन्त० ॥ ५ ॥

दृष्टेन चारुदत्तेन, स गृहे अगृहे मुदा । ततो विवाहदीक्षायां, षष्टे गोत्रादिकेऽहसत् ॥ ८६ ॥
 वणिक्पुत्रीवमिति मा, हासीः षष्टे कुले सति । चरितं श्रव्यमस्त्यस्यास्तमित्यूचे तदा वणिक् ॥ ८७ ॥
 अथ तां परिणीयासौ, श्यामाख्य-विजयाह्वये । पर्यणैषीद् यशोग्रीव-सुग्रीवतनये अपि ॥ ८८ ॥

चारुदत्त-गन्धर्वसेनयोश्चरितम्

अथ गन्धर्वसेनाया, वृत्तं कथयितुं वणिक् । अपरेद्युः समारेमे, वसुदेवं प्रति स्मितः ॥ ८९ ॥
 पुराऽहं जीवतोः पित्रोः, सुमद्रा-भानुसञ्ज्ञयोः । अगां सुहृज्जनैः साकं, हेलया सिन्धुरोधसि ॥ ९० ॥
 तत्र स्त्री-पुंसयोः पादप्रतिविम्बानुसारतः । सञ्चरन्नहमद्राक्षं, सतरुपं कदलीगृहम् ॥ ९१ ॥
 तरुणं तरुणा साकं, कीलितं तत्र दृष्टवान् । ओषधीमूलिकास्तिस्रस्तथा तत्त्वन्नकोशगाः ॥ ९२ ॥
 ताभिरप्युपरिन्यस्तपत्रीज्ञानप्रभावतः । निष्कीलमग्रणं मुक्तमूर्च्छं च तमहं व्यधाम् ॥ ९३ ॥

अथोन्मीलितनेत्राब्जः, प्राप्तसञ्ज्ञोऽवदत् स माम् ।

किं निष्कारणवन्दोस्ते, विदधामि किल प्रियम्? ॥ ९४ ॥

अहं वैताड्यकोटीरे, नगरे शिवमन्दिरे । महेन्द्रविक्रमक्षमापसुतोऽमितगतिः श्रुतः ॥ ९५ ॥

सुतां हिरेण्यरोमाख्यमातुलस्य तपस्यतः । यथार्थनामानमहं, व्यवहं सुकुमारिकाम् ॥ ९६ ॥

अभिलाषी मया तस्यां, सखा धूमशिखाभिधः । ज्ञातः स तु न दाक्षिण्यान्मुक्तो मित्रं हि दुस्त्यजम् ॥ ९७ ॥

सहाऽऽयातेन तत् तेन, च्छलाद् विश्वस्तघातिना ।

कीलितोऽस्मि द्रुमेऽमुष्मिन्, हृत्वा च दयितां गतः ॥ ९८ ॥

तत् तवाहं जीवितव्यदातुर्मातुरिवाधुना । अनृणः करुणासार!, भविष्यामि भवे कथम्? ॥ ९९ ॥

अथ त्वद्दर्शनैवैव, कृतकृत्योऽस्मि सर्वथा । इत्युक्ते स मया मैत्र्यं, प्रतिपद्य स्वमुद्ययौ ॥ १०० ॥

मातुलस्याथ सवार्थनाम्नो मित्रवर्ती सुताम् । अर्तुच्छेनोत्सवेनाहं, पितृम्यां परिणायितः ॥ १०१ ॥

कलासक्तमथो मुक्तभोगं मत्वा पितैव माम् । लीलाललितगोष्ठीषु, प्रमोदनिधिषु न्यधात् ॥ १०२ ॥

अहं कलिङ्गसेनायास्तनयामभजं ततः । वेद्यां वसन्तसेनाख्यां, प्रमोदमधुपञ्जिनीम् ॥ १०३ ॥

वर्षद्वौदशभिः स्वर्णकोटीः षोडश तद्गृहे । मुक्तवान् निर्धनेनीमृतस्तत् तयाऽहं बहिष्कृतः ॥ १०४ ॥

गतो गृहं मृतौ मत्वा, पितरौ दुःखितश्चिरम् । तत् कान्ताभूषणान्येष, नीवीं रचितवानहम् ॥ १०५ ॥

मातुलेन सहोसीरवत्तैऽहं नगरे गतः । क्रीतः कर्पांसराशिश्च, दग्धः सोऽपि कृशानुना ॥ १०६ ॥

मातुलेनापि निर्भाग्य, इति मुक्तोऽपरां दिशम् । गच्छन् पथि मृते बाहे, पदातिश्चलितोऽस्म्यहम् ॥ १०७ ॥

तत् प्रियङ्गुपुरे कष्टाद्, गतस्तत्र स्थिरीकृतः । नाम्ना सुरेन्द्रदत्तेन, पितृमित्रेण सम्मदात् ॥ १०८ ॥

द्रव्यलक्षं गृहीत्वाऽहं, वणिग्म्यस्तत् कलान्तरात् । अबधौ गतागतैरष्ट, स्वर्णकोटीरुपर्जयम् ॥ १०९ ॥

स्वदेशे चलितो भाने, पोतेऽथ फलकप्रहात् । उद्दुम्बरावतीवेलातीरेऽगां सप्तमेऽहनि ॥ ११० ॥

अथ राजपुरोपान्तवने दिनकराभिधम् । त्रिदण्डिनं प्रणम्याहं, पुरः श्रान्तो निविष्टवान् ॥ १११ ॥

१ अनुच्छमुत्सवं कृत्या, पितृं पाता० ॥ २ ०त्तं गत्वा पुरे ततः । क्रीतः कर्पांसमारस्त-
 दग्धः खंता० ॥

उक्तोत्तदण्डिना भद्र !, द्रव्योर्थीव विभाव्यसे । दर्शयिष्यामि तत् तेऽहं, रसकूपं कूपारसात् ॥ ११२ ॥
 इत्युक्त्वांऽस्मिन् प्रचलिते, पृष्ठे लम्बोऽहमुन्मुदः । व्यालव्याकुलितोपान्तां, गंतस्तत्र गिरैस्तटीम् ॥ ११३ ॥
 क्रान्ते बह्नुशिलैर्यत्रैद्वारिसुद्वैतं मन्त्रतः । तत्राविशद् विले सोऽथ, दुर्गोपांतोऽलनामनि ॥ ११४ ॥
 अन्वगामहमप्येनं, लोमपाशैर्नियन्त्रितः । भ्रान्तस्तमसि कष्टेन, रसकूपं व्यलोकयम् ॥ ११५ ॥
 तस्मिन्नलबुहस्तोऽहं, क्षिप्तः कूपे रसेच्छया । योगिना सहसा रज्जुबद्धमश्चिक्रया क्रमात् ॥ ११६ ॥
 तश्चतुःपुरुषमान्ते, भैखलोपरि मुस्थितः । दृष्ट्वा रसं नमोऽहं द्वय, इति यावदहं ध्रुवे ॥ ११७ ॥
 तावत् केनापि तत्राहं, व्यक्तमुक्तो महात्मना । सार्धमिक ! महाभाग !, रसं मांस्म स्वयं प्रहीः ॥ ११८ ॥
 रसार्थमहमप्यत्र, वणिक् क्षिप्तसिद्धिण्डिना । काङ्क्षन् धनमधोनामं, भक्षितोऽस्मि रसेन च ॥ ११९ ॥
 तन्मां विश रसं दास्ये, तुभ्यं मे तुभ्यमर्पय । तदार्पितं मया सोऽपि, भृत्वा ममं समार्पयत् ॥ १२० ॥
 तदंजुचलनात् कृष्ण, त्रिदण्डी मश्चिक्रां तदा । तत्तुभ्यं याचते द्वारासत्तं मां न तु कर्षति ॥ १२१ ॥
 अयं द्रोहीति मत्वा तत्, क्षिप्तः कूपे मया रसः ।
 मुक्तस्तेनाप्यहं कौषान्मेखलायां ततोऽपतम् ॥ १२२ ॥
 तदुक्तं धणिजा सांघु, रसान्तः पतितो न यत् । मा च शोचीर्यदायाति, गोघा रसपिर्पासिया ॥ १२३ ॥
 कूपेऽस्मिन् रसमोपीय, व्रजन्त्याः पुच्छमादरात् । सर्वथैवावलम्बेथाः, सम्यग् धर्ममिवातुरः ॥ १२४ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 नमस्कारं च मे देहि, परलोकाध्वशम्बलम् । कृते मयाऽथ तत्रोक्ते, परलोके जगाम सः ॥ १२५ ॥
 तद्रसंप्रसनप्राप्तगोघापुच्छप्रहादहम् । निःसृतो मूर्च्छितः प्राप्तसञ्ज्ञोऽरेण्ये ततोऽग्रमम् ॥ १२६ ॥
 अंत्योमहिषेणाऽऽसत्तदाऽऽरूढो महाशिलाम् । तत्राजगरसंरुद्धस्ततोऽहं द्रुतमत्रसम् ॥ १२७ ॥
 तन् प्रयातोऽप्रवीमान्तप्राप्ते रोगेण पीडितः । अहं मातुलमित्रेण, रुद्रदत्तेन पालितः ॥ १२८ ॥
 गृहीन्वाऽलकं स्वर्णभूमौ तेन सहाऽचलम् । इषुवेगवतीं तीर्त्वा, गिरिकूटं विलङ्घ्य च ॥ १२९ ॥
 क्रमाद् वेद्यवनं गत्वा, देशं टङ्कणमागतौ । ततः क्रीतच्छगारूदावुत्तीर्णौ यज्ञमेदिनीम् ॥ १३० ॥ युग्मम् ॥
 रुद्रदत्तोऽवदत् पन्था, नैवातः पादचारिणाम् । मत्ते कुर्वन्मगौ हत्वा, बहिरन्तर्विपर्ययात् ॥ १३१ ॥
 तदन्तरस्थिताथावां, भारुण्डैरामिपभ्रमात् । उत्पाट्याम्भोनिधौ स्वर्णमर्ही नेऽप्यैवहे जवात् ॥ १३२ ॥
 शुन्वेत्यथावदं दुर्गपथसम्बन्धवान्धवौ । छागाविमौ ततः कार्पीः, पापं मातुल ! माऽतुलम् ॥ १३३ ॥
 नैतौ त्वदीयावित्युक्त्वा, स्वं स च्छागं कुषाऽवधीत् । मदजो मन्मुम्बं दीनमुर्धन्तेन व्यलोकयत् ॥ १३४ ॥
 तन्मयोक्तं तव प्राणे, नाहमीशमन्थापि ते । धर्मोऽस्तु मद्विरा जैनः, परलोकपिण्डये ॥ १३५ ॥
 मया दिष्टं ततो धर्मं, मनमा प्रतिपद्य मे । मत्प्रदत्तं नमस्कारं, मुदा शृण्वन् हतोऽमुना ॥ १३६ ॥
 तद्रभ्रान्तर्गताथावां, भारुण्डाम्या छुरीजुषो । इतौ ततोऽप्यभारुण्डमुद्वेऽहं सरसि च्युतः ॥ १३७ ॥
 शक्नीदीर्णांजिनस्तीर्णसगस्नप्राटवीमटन् । आरूढः शैलमनमं, कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ॥ १३८ ॥
 धर्मदामं ततो दत्त्वा, मुनिरेवमुवाच माम् । चारुद्रर्ष ! कथं प्राप्तः, पथि त्वं खेचरोचिते ! ॥ १३९ ॥
 महात्मन् ! रेचरः सोऽहं, यः पुरा मोचितस्तव्या ।
 त्वामापृच्छय गतोऽन्वेन्दुं, तदा दारापहारिणम् ॥ १४० ॥

गतश्चाष्टापदे ह्योऽपश्यमेकाकिर्नी प्रियाम् । ततः श्रुतं मया वैरी, यद् भीतः प्रपलायितः ॥ १४१ ॥
 दयितां त्रासुपादाय, ततो यातः पुरं त्रिजम् । नीतः पित्रा ततो राज्यभारोद्धारि धुरीणताम् ॥ १४२ ॥
 विद्याधरश्रमणयोर्हिरण्य-स्वर्णकुम्भयोः । सकाशे स्वयमग्राहि, तातेन व्रतमद्भुतम् ॥ १४३ ॥
 जज्ञे मन्तोऽरमाङ्कुशौ, सुतः सिंहश्या मम । वराहग्रीवनामाऽन्यो, मान्यो दर्पवतामपि ॥ १४४ ॥
 सुता गन्धर्वसेनेति, जाता विजयसेनया । सर्वगान्धर्वसर्वस्वसङ्केतैकनिकेतनम् ॥ १४५ ॥
 दत्त्वा च सुतयो राज्यं, यौवराज्यं च तन्मया ।
 विद्याः सम्पाद्य च प्रापि, पितृगुर्वनिके व्रतम् ॥ १४६ ॥
 द्वीपोऽयं कुम्भकण्ठालयः, क्षारवारिधिमध्यगः । गिरिः कर्कोटकश्चायं, कथमन्याऽऽगतो भवान् ॥ १४७ ॥
 इत्यस्मिन् पृच्छति ह्य्यातं, सर्वं स्वचरितं मया । अथास्य तन्दत्तौ प्राप्तौ, खेचरो तं च नेमसुः ॥ १४८ ॥
 नम्पतां चारुदचोऽग्रमित्युक्तौ तेन तौ व्रतौ । तैदृत्य च सुरैः कोऽपि, मां नत्वाऽथ मुनि नृतः ॥ १४९ ॥
 खेचराम्यां तदा पृष्टत्वं वन्दनविपर्ययम् । अयं वैमानिकः प्राह, प्रमोदभरपुरितः ॥ १५० ॥
 पूर्वजन्मन्यद् छागपङ्कणे रुद्रं सारितः । पतस्मात् प्राप्तसर्वज्ञधर्मः सौधर्ममासदम् ॥ १५१ ॥
 धर्माचार्यस्वतोऽयं मे, तेनाऽऽदौ बन्दिनो मया । चारुदत्तः कृपाराशिरिति नोल्लङ्घितः क्वमः ॥ १५२ ॥
 तौ स्वगौ प्रतिबोध्येति, स देवः प्राह मां प्रति । बव प्रत्युपकारं ते, कीदृशं करुणाप्यहम् ॥ १५३ ॥
 मयोक्तं समये तूर्णमित्यमथ सोऽजामत् । अष्टौ खेचराम्यां च, ताम्यां निजपुरं प्रति ॥ १५४ ॥
 तच्चिरं सङ्कतस्ताम्यां, तज्जनन्या च तस्थिवात् । स्वसा गन्धर्वसेनेयमन्येद्युर्दक्षिता च मे ॥ १५५ ॥
 निवेदितं च यत् तातः, प्रतज्जिदमन्नवीत् । चारुदचोऽजित मे मित्रं, भूचरो जीवितप्रदः ॥ १५६ ॥
 उत्कीलितोऽस्मि तेनाहं, अदकारणवन्धुना । तस्य गन्धर्वसेनेयमर्पणीया कथञ्चन ॥ १५७ ॥
 परिशेष्यत्यभूं मर्त्यो, वसुदेवः कलाजिताम् । इत्युक्तं ज्ञानिनाऽस्मभ्यं, ततः कार्यं तथैव तम् ॥ १५८ ॥
 स्वपुत्रीं तद्बहासैतां, श्रुत्याऽहंमपि तद्वचः । एनामादाय सयोऽपि, गृह्णायोत्कण्ठितोऽभवम् ॥ १५९ ॥
 इहान्तरे समायासीद्, देवोऽज्ञावज्जनीवजः । तेन ताम्यां खगाभ्यां च, सह सोऽहमिहाऽऽगमम् ॥ १६० ॥
 स देवो भरि दत्त्वा मे, हेमरत्नादिकं ततः । जगाम त्रैदिवं धाम, वैताडनं खेचरो च नौ ॥ १६१ ॥
 सर्वार्थो मातुलः शीलगृहं मित्रवती च सा । वेश्या वसन्तसेना च, बद्धवेणिर्मयेक्षिता ॥ १६२ ॥
 उत्पत्तिदियमेतस्या, तासौ वीर । वणिक्सुता । श्रुत्तेति वसुदेवज्ञासुप्रयेमे रमासमाम् ॥ १६३ ॥
 रक्त्या चाय विरक्त्या च, च्छलेन च बलेन च ।
 कलाजयेत् चातेकद्वेशोदेशान् परिभ्रमन् ॥ १६४ ॥
 मूपातां खेचराणां च, द्विजानां वणिजासपि । कन्याः सौन्दर्य-सौभाग्य-लावण्यादिगुणास्पदम् ॥ १६५ ॥
 स कदाप्यपरोधेन, कदापि हृदयः पुनः । कदापि कौतुकेनैव, परितः परिणीतवान् ॥ १६६ ॥ विज्ञोपक्रमः ॥
 सुकोशलाभिर्वा पुत्रीं, कोशालस्य स्ववेशिष्ठः । कोशलायां पुरि मातः, स कदाचिद्बद्धवान् ॥ १६७ ॥
 सुतः श्रान्तो रवान्नेऽसौ, केनाम्नङ्कुषञ्जालनात् । उत्थापितो बहिर्यत्वा, कोऽयमेवमचिन्तयत् ॥ १६८ ॥
 अथो घनम् पदोपात्ते, कुमारेणोपलक्षितः । खेचरोऽनुचरोऽसौ मे, चन्द्रहास इति स्वयम् ॥ १६९ ॥

ततः सगौरवं गौरवचसा तमुवाच सः । कुमार ! प्रमदामोदसद्योविद्योतिमानसः ॥ १७० ॥
 केन प्रयोजनेन त्वं, कुतः स्थानादिहागतः ? । एतावत्यां तमस्विभ्यां, तध्यमिरंधं निवेदय ॥ १७१ ॥
 अथावददयं विद्याधरः प्रमददुर्धरः । शृणु देव ! कथामेकां, कौतूहलनिकेतनम् ॥ १७२ ॥
 पेढालपुरमित्यस्ति, पुरं भूखण्डमूपणम् । स्मरस्य खुरलीवामूद्, यल्लोलाक्षीकटाक्षितैः ॥ १७३ ॥
 हरिश्चन्द्रोऽमुह्यन्तिहरिश्चन्द्रोज्वलाशयः । तत्रास्ति भूविभुः कीतिकुसुमाराममालिकः ॥ १७४ ॥
 लक्ष्मीवतीति तस्यास्ति, रूपलक्ष्मीवती प्रिया । नीरे यदास्यदास्याय, तत् तपस्तप्यतेऽम्बुजैः ॥ १७५ ॥
 सती सुतामसुताऽसौ, सरसीव सरोजिनीम् । जनलोचनलोलिलिखमानमुस्वाम्बुजाम् ॥ १७६ ॥
 तस्या जन्मदिने स्वर्णवर्षमुत्कर्षकृद् बभौ । मेरोरुपागतं सेवाकृते जितमिव त्विषा ॥ १७७ ॥
 पितृभ्यां कौतुक-श्रीतिपूरिताभ्यां सुनिर्भरम् । सत्यं कनकवत्येषा, नामतोऽपि ततः कृता ॥ १७८ ॥
 तत् प्रपेदे क्रमेणासौ, कलाभ्यासमयं वयः । रतिप्राणप्रियोऽप्यासीद्, यस्मिन् वासाय सस्पृहः ॥ १७९ ॥
 चन्द्रमूर्तिरिव स्वच्छा, रवेरिव गुरोरियम् । प्राप्य कश्चित् कलोद्देशं, प्रपेदे सकलाः कलाः ॥ १८० ॥
 तद्रूपस्तनयारूपानुरूपमनिरूपयन् । प्रवरं स वरं कश्चित्, समारमे स्वयंवरम् ॥ १८१ ॥
 स्वयंवरदिने मासमात्रासत्रे च सा स्वयम् । गवाक्षेऽक्षणीव गेहस्य, तस्थौ तारेव कन्यका ॥ १८२ ॥
 अत्रान्तरे पुरस्तस्या, गतिशिक्षामतिः किल । हारेण हस्यमानोऽपि, हंसः कोऽपि दिवोऽपतत् ॥ १८३ ॥
 कल्याणकिञ्चिणीकान्तमूपणानणुशाकृतिः । स तयाऽऽरोपितः पाणौ, मरालः कमलत्वपि ॥ १८४ ॥
 अथासौ शश्वदम्बोजमरन्दस्वादहृद्यया । चमत्कृतिकृता मर्त्यभापया तामभापत ॥ १८५ ॥
 यदि ते कुतुकं किञ्चिच्छिचे तन्यि ! तदद्भुता । संबदन्ती मुधास्यन्दैः, किंबदन्ती निशम्यताम् ॥ १८६ ॥
 अथावददियं तावत्, त्वं वक्तव्यद्रुतं महत् । सा कथाऽप्यद्भुता हंस !, मविष्यत्याशु तद् वद ॥ १८७ ॥
 हंसोऽप्याह मुदे वार्ता, मुधाकृतसुधारासा । प्रविशन्ती श्रुतौ देवि !, श्रूयतां सावधानया ॥ १८८ ॥
 एकदाऽस्मि गतो देवि !, कोशलायां पुरि भ्रमन् । दूराददशि तत् तेजो, मया जितरविच्छवि ॥ १८९ ॥
 किमेतदिति सम्भ्रान्तो, यावद् द्रष्टुमधोऽपतत् । तावदग्ने नरः कान्तिपूरिताम्बरगह्वरः ॥ १९० ॥
 सुता च खेचरस्यैक्षि, कोशलस्य सुकोशला । अतिरूपयुताऽप्येषा, दीनश्रीस्तस्य सन्निधौ ॥ १९१ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 तन्मयाऽचिन्ति सत्यस्मिन्नज्ञो न मनोभवः । अनन्ना तु रतिर्हृदया, यदस्य न समीपगा ॥ १९२ ॥
 धन्येयं मेदिनी यस्यां, वीरोऽयं मुकुटायते । असावपूर्णपुण्यस्तु, स्त्रीरत्नं यत्र नाहितम् ॥ १९३ ॥
 अनुरूपप्रियाहीनमेनमालोकयन् मुहुः । शोचन् निर्माणमेतस्य, गगनाङ्गणमभ्यगाम् ॥ १९४ ॥
 ध्यायतस्तदिदानीं मे, हृदि तज्जन्म निष्फलम् । सद्यः सफलतां नीतं, देवि ! त्वदर्शानामृतैः ॥ १९५ ॥
 जाने यदि समीपेऽस्य, पश्यामि भवतीमहम् । मन्दारपादपस्यान्ते, कल्पवल्लीमिवोद्भूताम् ॥ १९६ ॥
 इत्याकर्ण्य मरालं सा, जगाद मदनातुरा । दशनद्युतितुग्धेन, स्नपयन्ती मुहुर्मुहुः ॥ १९७ ॥
 अमार्गेणैव कर्णेन, मनःसन्धानि मेऽविशत् । दृशा घण्टापथेनैव, कदाऽसौ सञ्चरिष्यते ? ॥ १९८ ॥
 वार्त्तायामसमाप्तार्थामित्युद्धीय सितच्छदः । सहसैवोन्मुखस्तस्या, दृशा सह खमुचयौ ॥ १९९ ॥

अदृश्येऽथ मरालेऽस्मिन्, विललाप कुमारिका ।

आस्तां तद्दर्शनं तावत्, तत्कथाकथकोऽप्यगात् ॥ २०० ॥

हा । पातदर्शितोऽसौ मे, कुतः सितविहङ्गमः ? । दर्शितो वा ततोऽकस्मात्, कस्मादपहृतस्त्वया ? ॥ २०१ ॥

विलफन्त्यामिदं तस्यां, चित्रश्चित्रपटोऽप्रतः । पपात च नमोदेशादुचचार च भारती ॥ २०२ ॥

अहं स हंसस्तच्चित्रपटं त्वरपुरतोऽमुचम् । अस्यानुसारतः सोऽयमुपलक्ष्यः स्वयंवरे ॥ २०३ ॥

अनुरागं तवेवाहं, तस्याप्याधातुमातुरः । यास्यामि न यतः कापि, सन्धिः सन्तप्त-शीतयोः ॥ २०४ ॥

इत्युक्त्वा तत्र तूष्णीके, सा ते चित्रगतं वपुः । दध्यौ यत्ननिबद्धस्य, जीवितस्येव यामिकम् ॥ २०५ ॥

तत् त्वया देव ! यातव्यं, तत्र तस्याः स्वयंवरे । विजितानङ्गसङ्गोऽस्तु, भवतोरनुरूपयोः ॥ २०६ ॥

एतञ्चेतश्चमत्कारि, निशम्य वचनं तदा । जगाद वसुदेवोऽपि, मित्र ! हंसो भृशं न सः ॥ २०७ ॥

समयुग्माभिपङ्गाय, स्मरस्तं प्राहिणोद् विधुम् । अथवा मम तस्याश्च, मूर्त्तं पुण्यमिव व्यधात् ॥ २०८ ॥

चन्द्रापीड ! त्वया चेयं, ज्ञाता मित्र ! कथं कथा ? । हंसीभूय स्वयं वा त्वं, मत्कृते कृतवानिदम् ? ॥ २०९ ॥

इत्युक्ते स्मयमानोऽयं, कुमारणोपलक्षितः । आलिङ्गितश्च बाहुभ्यां, तादात्म्यमिव तन्वता ॥ २१० ॥

समं तेनाथ निश्चित्य, स्वयंवरगतिं कृती । तं च प्रहित्य पत्यङ्के, निविष्टो नीतवान् निशाम् ॥ २११ ॥

सुकौशलाभयाऽऽपृच्छथ, प्रातरुत्कण्ठितो ययौ । पेढालनगरोपान्ते, लक्ष्मीरमणकानने ॥ २१२ ॥

वाक्सुधास्यन्दचन्द्रेण, हरिश्चन्द्रेण सत्कृतः । सैन्यमावासयत् तत्र, वसुदेवो वनावनौ ॥ २१३ ॥

पुरा पुरो नमिबिभोर्लक्ष्मी रेमेऽत्र रासकैः । लक्ष्मीरमणमित्येतद्, वनं मत्वेति सोऽधिकम् ॥ २१४ ॥

प्रमोदपेशलस्तत्र, वने नमिजिनालये । पूजयित्वा जिनाधीशान्, ववन्दे पुलकाङ्कितः ॥ २१५ ॥

॥ युग्मम् ॥

अथो जितः पुरस्यास्य, धनाद्धैरिव सन्धये । अवातरद् विमानेन, धनदोऽस्मिन् वने दिवः ॥ २१६ ॥

पूजयित्वा च नत्वा च, स भक्त्याऽस्मिन् वने जिनाम् ।

हस्ताप्रसंज्ञयाऽऽहासीद्, विस्मितो वृष्णिनन्दनम् ॥ २१७ ॥

असौ महर्द्धिको देवस्तीर्थकृद्भक्तिकामाक् पुनः । माननीय इति ध्यायन्, वसुदेवो मुदा ययौ ॥ २१८ ॥

तमायान्तमथालोक्य, पुरो लावण्यसागरम् । रूपे पुरन्दरस्यापि, धनदो निर्मदोऽभवत् ॥ २१९ ॥

अथादिशेति जरुपन्तं, पुरस्तं धनदोऽभ्यधात् । दूत्यं कनकवैत्यां मेऽजन्यकृत्यं कृतिन् ! कुरु ॥ २२० ॥

वरणीवस्त्वया श्रीदोऽवतीर्णस्त्वत्कृते दिवः । स्वयं देहेन गच्छ धां, मानुष्येऽपि सुरीभव ॥ २२१ ॥

सा वाच्येति द्रुतं गच्छ, कन्यान्तःपुरमात्मना । यामिकैर्मत्प्रभावेण, त्वमदृश्यो गमिष्यसि ॥ २२२ ॥

शिक्षां धनपतेरित्थं, प्राप्य धीरो विशुद्धधीः । स्पृहणीयां सुरैः कन्यां, धन्यां ध्यायन्मुदाऽचलत् ॥ २२३ ॥

सामान्यजनमानेन, वेपमाकलयन्नयम् । ययौ कन्यागृहोत्सङ्गं, रक्षाकृद्भिरलक्षितः ॥ २२४ ॥

तमकस्मात् पुरो वीक्ष्य, राजपुत्री सविस्मया । अभ्युत्थानं व्यधादन्तर्मुदिता परिकम्पिनी ॥ २२५ ॥

दध्यौ किञ्च ममानुतैः, पुण्यैरेव विरञ्चिना । चित्रं पटगतं जीवन्त्यासेनोद्धृतमेव तत् ? ॥ २२६ ॥

अथैनामाह वीरोऽसौ, सुधासोदरया गिरा । अनङ्गमपि कन्दर्पं, कुर्वन् साङ्गमिवाप्रतः ॥ २२७ ॥

१ 'ण्यमिति द्य' खंता० ॥ २ 'न्द्रातप ! त्व' खता० ॥ ३ दौत्यं खंता० ॥

४ 'वत्या मे' खंता० पाता० ॥

तन्नि । मित्रं महेशस्य, महेन्द्रसदृशः श्रिया । त्वकृते त्रिविधावद्य, धनुदोऽवतिमागतः ॥ २२८ ॥
 दूतोऽहं तस्य वामाक्षि !, त्वयि तेन त्रियोजितः । त्वया वरयितव्योऽयं, नृवरसु स्वयंवरे ॥ २२९ ॥
 अथो कनकवत्याह, भावेन भिदुरस्वरा । स सुरोऽहं मनुष्या वु, कथमेनं वृणोमि तत् ॥ २३० ॥
 अपलप्य किमारामं, दूतीमूतो वदस्यदः ! । भविता भुवतोचंस !, सुवि भर्ता त्वमेव मे ॥ २३१ ॥
 मित्रमेव विनेत्रस्य, शक्रतुष्योऽस्य तेन क्रिम् ! ।
 महेशोऽपि महेन्द्रोऽपि, सम देव ! त्वमेव यत् ॥ २३२ ॥
 तिशायेहं वचस्तस्याः, स दध्यौ विस्मितो हृदि । मन्त्रे चित्रपटस्यानुसारेणाहं मतोऽन्यथा ॥ २३३ ॥
 अथ तामवदद् वीरः, श्रीदेन्दुत्येऽहमागतः । शृण्वन्नपीति वार्तां ते, लिप्ये पापेन यामि तत् ॥ २३४ ॥
 अग्निपायेदसहाय, सोऽयमहामित्र प्रभुः । अतीतो ह्यपथं साऽयत्, ततो म्लानमुखाम्बुजा ॥ २३५ ॥
 तस्मिन् गते चित्रपटं, सा वीक्ष्य न मुदं दधौ । सहस्रारोऽपि तद्रूपं, यतस्त्रयं न पश्यति ॥ २३६ ॥
 सोऽपि भत्वा अथावर्त्तं, कथयन् विनयानतः । विशातं सर्वमप्येतदिति श्रीदेन वास्तिः ॥ २३७ ॥
 द्रवदूष्यांशुकद्वन्द्वसनेन परिधापितः । धनुदेन मुदा शौरिः, पारितोषिककर्मणा ॥ २३८ ॥
 मुद्रिकामर्जुनस्वर्णमयीं तस्यामुद्यौ पुनः । चिक्षेप धनुदः, सोऽपि, तयाऽमूढनदोपमः ॥ २३९ ॥
 अथो मण्डपसुर्वीशाः, स्वयंवरदिने गताः । तस्थुर्मध्येषु शृङ्गारभाजः शृङ्गारयोलिवत् ॥ २४० ॥
 तेषु ह्यस्त्राहती श्रीद-वसुदेवौ व्यराजताम् । इन्द्रोपेन्द्राविव तदा, समस्तेषु सुपर्वसु ॥ २४१ ॥
 मण्डपेऽस्मिन्नशाऽविशज्जनाकीर्णे नृपाङ्गजा । अम्बरे चन्द्रलेखेव, नक्षत्रावलिमालिने ॥ २४२ ॥
 सा दधता करे मालां, पीप्सां चापलतामिव । बभावायुषशालेव, जङ्गमाऽनङ्गमसुजः ॥ २४३ ॥
 चक्षुश्चिक्षेप निःशेषानथ पृथ्वीपतीन् प्रति । नालक्षयत् मियं श्रीदसदशं मुद्रया कृतम् ॥ २४४ ॥
 अष्टद्वल्लभे तस्मिन्, मूरिसूयेऽपि मण्डपे । अचम्पक इवोधाने, मूर्शीवाऽऽप मुदं न सा ॥ २४५ ॥
 अथ तस्यां विलक्ष्यायां, तर्षं निर्मुच्य शुभकः । अर्जुनस्वर्णमुद्रां तां, वसुदेवादयाचत ॥ २४६ ॥
 मुक्तायामथ मुद्रायामनुदितनिजाकृतिः । मेघमुक्त इव श्रेजे, मातुरानकदुन्दुभिः ॥ २४७ ॥
 ह्ये कनकवत्यास्तस्मिन् रायं वृषिते ह्यौ । तेषु क्षातोदनीरेषु, सुधाकूप इव भिक्षे ॥ २४८ ॥
 इसन्ती हर्षतो मृह्वरवपुष्पविमानिभात् । मालाऽक्षिप्यत् तत्कण्ठे, धन्यमन्येव कन्यया ॥ २४९ ॥
 अथाऽऽस्य भद्रदादिष्टदुन्दुभिध्वनिभिर्विद्युः । हरितो हसितं हृष्टाः, सहयुग्मसमागमात् ॥ २५० ॥
 पर्येषीदथ क्षमापनन्दनीं यदुन्नन्दनः । चिरकालार्जितप्रीतिं, शर्वः पर्वतजामिव ॥ २५१ ॥
 शौरिः श्रीदमथाष्टच्छन्दुदितामन्दसम्मदः । कुतः कनकवत्यां वः, प्रसादविशदं मनः ? ॥ २५२ ॥
 श्रीदन्तदवदद् इन्दुश्रुतिविचोविताकृतिम् । गिरं चिरन्तनप्रीतिचमूं यदुसृतं प्रति ॥ २५३ ॥

कनकवत्याः पूर्वसवः

अस्ति कौशलदेशस्य, किरिटीं कौशला पुरी । प्रतोली-तोरणदलभूसम्भ्रान्तधुपचना ॥ २५४ ॥
 आरूढ गृहमालासु, बालाः सुखसमुद्भूतैः । यस्यां गगनगङ्गाञ्जैरवतंसं, वितन्वते ॥ २५५ ॥

यस्या तैर्मसि शीणारमवेदमालीरश्मिभस्मिते । जना दिनादि जानन्ति, वापीपञ्चालिनारवैः ॥ २५६ ॥
 यस्या वैसल्य लोकेषु, रत्नसम्भारहारिषु । रत्नाकरः परीवेषमकार्षीत् परस्वामिपत् ॥ २५७ ॥
 तत्राभेदरिशोटीयनिकयो निपधाभिधः । विभुर्महीमहेलाया, हेलानिजितेशात्रवः ॥ २५८ ॥
 उच्छेदह्युयसःस्तोमेषुमध्यामीलिताम्बराः । मूरयो भूमृतां वंशा, यत्प्रतापानलेऽज्वलन् ॥ २५९ ॥
 उदारोदानसौरभ्यमिलेन्मार्गणपदपदः । ऐश्वर्यकुञ्जरो यस्य, मुञ्जस्तम्भे व्यवास्थित ॥ २६० ॥
 यत्प्रदाञ्जनसौभीशुर्भास्वद्रालो वसुद्विषः । श्रीप्रदाने से काश्मीरमण्डेनाडम्बरा इव ॥ २६१ ॥
 तस्य निःसीमसौन्दर्या, सुन्दरैरिति मियांऽभवत् । आस्येनेव जिता यस्याः, पञ्चश्रीरपत्तत् पदोः ॥ २६२ ॥
 पाय पाय रसालेस्य, रसानपि पिको ध्रुवम् । धन्द्रिरे नाप सन्तापः, स तस्याः कार्णव्येकारणम् ॥ २६३ ॥
 मन्ये यस्याः सुधासारविजयैकविलोसेना । वाप्रसेन सदा सिक्तो, भावुर्यमधरोऽप्यधात् ॥ २६४ ॥
 मल्लोमोऽनल्पद्विधामा सूनुस्तयोरभूत् । उपादानं यदङ्गस्य, मदनोऽनज्ञतां गतः ॥ २६५ ॥
 यः कच्छकुम्भिनं लीलागतिगौरवंमप्रहीत् । तेन ते न चलन्त्येव, दिग्भ्यः क्षितिर्धृतिमिपत् ॥ २६६ ॥
 समप्रायुषयोग्यासु, यं वरुणान्तं विलोक्यन् । जातः शङ्के कृताशङ्कः, शङ्करोऽपि सरभ्रमात् ॥ २६७ ॥
 स्ववैभूतिपरामृतकुबेरः कूबराभिधः । तस्यानुजोऽभवेद् युद्धकान्तारक्रोडेकेशरी ॥ २६८ ॥
 सर्भार्यामन्यदा दूतः, कश्चिद् चोत्रनिवेदितः । आगत्य प्रणिपत्यथ, तं राजानं व्यजिज्ञपत् ॥ २६९ ॥
 अस्ति देव । विदेभेषु, रत्नगर्भाविर्मूषणम् । पुण्यपीयूषपूरस्य, कुण्डवत् कुण्डिनं पुरम् ॥ २७० ॥
 तत्र भीमरूपो नाम, सिन्धुंसीमरधीचमः । अस्ति द्विपन्मुखाम्भोजसुधाशुर्वसुधोधयः ॥ २७१ ॥
 मियांऽस्य 'पुष्पदन्तीति, दन्तीन्द्रगतिविभ्रमा । विद्यते छुतिवैशद्यकिङ्करीकृतकाधेना ॥ २७२ ॥
 व्यजिज्ञपन्नं राज्ञी, तमेकान्ते तदेकदा । आनन्दहृद्यया वक्त्रचन्द्रचन्द्रिकया गिरा ॥ २७३ ॥
 अभ्रम्विसुशुभ्राङ्गस्त्वैद्वेशम प्रविशन् भया । दृष्टः कोऽपि द्विपः स्वमे, स्वामिन् । भीतो दवादिब ॥ २७४ ॥
 सदा तदधेरस्वाँदुरसंमोषुष्युषया । गिरा तदनु सानन्दं, जगाद जगतीश्वरः ॥ २७५ ॥
 स्वमेनानेन देवि । त्वं, स्त्रीषु धन्याऽसि निश्चितम् । यदुल्लेखसं गर्भस्ते, सगर्भस्तेजसा रवेः ॥ २७६ ॥
 किंवदन्तीमिति तयोर्वदतोर्मदतोयधिः । दृष्टः सतुमुल्लेखैः, शुभ्रः कुम्भी गृहे विद्यान् ॥ २७७ ॥
 तदोऽञ्जलोकयितुं लोलो, करिराजं कुतूहलात् । उदितौ भुदितौ द्वारि, स्वयमेवांध द्रुपती ॥ २७८ ॥
 अय द्वारगतं वीक्ष्य, वल्लभाङ्गं द्विपं नृपः । निजं पुण्यमिवायातं, मेने भूतिधरं पुरः ॥ २७९ ॥
 तौ तदा 'दन्तिना तेन, स्वयं स्फुरन्नेऽधिरोपितौ । जातावाक्रान्तं कौलासंगौरी-गिरिशसन्निभौ ॥ २८० ॥
 सम्प्रमी बभ्रमीति स्म, तदा मेदन्दीगिरिः । तदोऽऽक्रान्तः पुरम्यान्तदुर्धरः सिन्धुरेधरः ॥ २८१ ॥
 अर्धवैतार्यं तौ सौधे, स चारणपतिः स्वयम् । विवेश गजशाल्यां, शीलितोयामिवान्वहम् ॥ २८२ ॥
 यथे दिनेषु पूर्णेषु, पुण्यदन्त्याः सुताऽजनि । द्योतयन्ती गृहोत्सङ्गं, भावुर्गुर्तिरिवाभ्रम् ॥ २८३ ॥
 मे देवपरित्रन्नं दन्तिस्वमावलोकेनात् । तन्नाम्ना द्रुवदन्तीति, पितृभ्यां सा प्रतीष्ठिता ॥ २८४ ॥
 लोकेलोपस्तामोपदस्यांभ्यामपरांमपि । लुब्धः स्वयमताहशपात्रप्रथिनिकन्दयितः ॥ २८५ ॥
 गोपेतास्तलकौ भालमंभ्या चाले इवोशुमान् । अलघकार निःशेषमन्त्रेशारकारकः ॥ २८६ ॥

१ इत्यवस्थितः मना • ॥ २ °न्द्रीति पाता • ॥ ३ 'तिमिपम्' यत् • पाता • ॥ ४ 'गदीभ्य'

- सतीतेजोमयीमेतां, राहुभीत्या समाश्रिते । सूर्य-सोमश्रियौ मन्ये, मुखाब्जतिलकच्छलात् ॥ २८७ ॥
 मन्ये तदीयवक्त्रेन्दोर्लाञ्छनं कवरीच्छलात् । पश्चान्निर्यातमस्तोकलोकहृदण्डखण्डितम् ॥ २८८ ॥
 सुरस्त्रीरूपनिर्माणैरभ्यस्यान्यस्य पद्मभूः । स्वप्रत्ययाय निर्माय, रतिमेतां ततो व्यधात् ॥ २८९ ॥
 अस्या वदन-दृक्पाणि-क्रमं निर्मातुमञ्जवत् । प्रविवेश स्वयं देवः, स्वयम्भूरपि वारिजम् ॥ २९० ॥
 तुल्यं तदीयरूपस्य, न पश्यति वरं भुवि । भूपस्तेन समारिभे, स्वयंवरमहोत्सवम् ॥ २९१ ॥
 आयुर्भूरयो भूपा, भीमाभ्यर्थनया ततः । स्वामिन् । समं कुमाराभ्यामभ्येतव्यं त्वयाऽपि तत् ॥ २९२ ॥
 तदुक्तं सर्वमुर्वीशस्तथेति प्रतिपद्य सः । सत्कृत्य कृत्यविद् दूतं, प्रचचालाऽचलाधवः ॥ २९३ ॥
 अथाऽऽससाद सूनुभ्यां, साकं कौशलनायकः । सैन्येभकृतमार्गद्वुखण्डनः कुण्डिनं पुरम् ॥ २९४ ॥
 भीमः सम्मुखमागत्य, सत्कृत्य निपधाधिपम् । मुदितः कुण्डिनोपान्ततरुखण्डे न्यवासयत् ॥ २९५ ॥
 आकारयन्तमत्युच्चध्वजाङ्गुलिदलैश्चलैः । अथाऽऽजमुर्महीनाथाः, स्वयंवरणमण्डपम् ॥ २९६ ॥
 न्यविशन्नथ मञ्चेषु, पञ्चेषुद्युतिजित्वराः । स्वस्यान्यस्य च पश्यन्तो, रूपं भूपा मुहुर्मुहुः ॥ २९७ ॥
 एकस्मिन् निपधो मञ्चे, सुताभ्यां सह तस्थिवान् ।
 पार्श्वद्वयनिलीनाभ्यां, पक्षाभ्यामिव पक्षिराद् ॥ २९८ ॥
 मुखपूर्णेन्दुपीयूषविन्दुवृन्दानुकारिणा । आनाभि कण्ठमुक्तेन, मुक्ताहारेण हारिणी ॥ २९९ ॥
 जिताभ्यां पुष्पदन्ताभ्यामिवाऽऽस्त्यतिलकश्रिया । माणिक्यताडपत्राभ्यामुपकर्णं निपेविता ॥ ३०० ॥
 प्रभिलानङ्गमातङ्गमदनिर्झरहृद्यया । ह्लावयन्ती समागर्भममितः प्रभया दृशोः ॥ ३०१ ॥
 हसद्भयां नखतेजोभिर्गतिं गज-मरालयोः । चरणाभ्यां चमत्कारिशङ्कारिधृतहंसका ॥ ३०२ ॥
 मूर्त्तां कीर्तिं स्मरस्येव, गीयमानां मधुव्रतैः । पश्यन्ती विद्युतां सख्या, स्वयंवरणमालिकाम् ॥ ३०३ ॥
 मण्डपं प्रविवेशाथ, भूरिभूपतिसम्भृतम् । दवदन्ती मरालीव, सरः कमलसङ्कुलम् ॥ ३०४ ॥
 ॥ पद्भिः कुलकम् ॥
 मूर्त्तां तस्या मणिस्तम्भप्रतिबिम्बेष्वपि क्षणात् । कानाम दवदन्तीति, राजा तरलिता दृशः ॥ ३०५ ॥
 दवदन्तीं प्रति ततो, दर्शयन्ती धराधिपान् । व्याजहार प्रतीहारी, हारीकृतदद्युतिः ॥ ३०६ ॥
 भानुर्देहप्रभापास्तसम्पच्चम्पाधिभूरयम् । यदङ्गघटनोच्छ्रितैर्द्रव्यैरघटि मन्मथः ॥ ३०७ ॥
 रोहितकारुण्यदेशान्धिचन्द्रोऽयं चन्द्रशेखरः ।
 चित्रस्थेऽपि स्मरे दृष्टे, द्विपक्षसन्ति यद्भ्रमात् ॥ ३०८ ॥
 क्षमापतिः शशलक्ष्माऽयं, मकाशः काशिनायकः ।
 उन्मिषन्ति द्विपद्मालैर्यस्य क्रमनस्तत्पिपः ॥ ३०९ ॥
 नृदेवो यज्ञदेवोऽयं, चक्रोऽनङ्गोपमप्रभः । दधुर्बन्देऽपि साफल्यं, यं विलोक्य रिपुस्त्रियः ॥ ३१० ॥
 युद्धवर्दिष्णुर्गुणोऽयं कृष्णो हृणमहीपतिः । यत्र न्यधाद्धराभारं, श्रीपतिः धीसुतभ्रमात् ॥ ३११ ॥
 सुंसमारपुरेशोऽयं, दधिपर्णः कलार्णव । भाति नित्योदयः किन्तु, पश्य यस्य यशःशशी ॥ ३१२ ॥
 निपधोऽयं द्विपद्मेदकुशलः कौशलेधरः । जिग्ये येनातिकामेन, तेजोभिः शाम्भवः शिखी ॥ ३१३ ॥
 नलोऽयं नैपथियस्य, स्फुरन्ति न पुरः स्थिताः । कामन्यकारिलायण्यधन्यमन्याः क्षामाभुजः ॥ ३१४ ॥

विलङ्घ्य भ्रूतो मूर्तिन्, नले लावण्यवारिधौ । दमयन्त्यास्ततो दृष्टिस्तदिनीव न्यलीयत ॥ ३१५ ॥
 अथो विशदद्वक्पातद्युतिजातविलेपने । मालामयोजयद् बाला, नलस्य गलकन्दले ॥ ३१६ ॥
 बद्धकुधोऽपि भूपास्ते, तदा न भ्रामवन् नले । दग्दन्तीसतीत्वेन, स्तम्भिता इव बह्वयः ॥ ३१७ ॥
 प्रमोदमेदुरामेनां, मेदिनीनाथनन्दिनीम् । नलखदनलः स्वाहामिव व्यवहदुन्महाः ॥ ३१८ ॥
 ततश्चकार सत्कारं, जामातुर्मीमभूपतिः । हर्षेण हास्तिका-ऽधीय-वसना-ऽऽभरणादिभिः ॥ ३१९ ॥
 अन्यानपि धराधीशानशनैर्वसनैरपि । सत्कृत्य कृत्यवित् प्रैपीदसौ निजनिजं पुरम् ॥ ३२० ॥
 अथ नक्तं पुरीलोकविलोकनसमुत्सुकः । व्यदधान्निपघड्मापः, प्रयाणं प्रति कोशलांम् ॥ ३२१ ॥
 कियन्तमप्यथाध्वानमनुब्रज्य निवत्स्यता । जगदे गद्रदं तेन, नन्दनी मेदिनीमुजा ॥ ३२२ ॥
 चरित्रेण पवित्राऽसि, पुत्रि ! किं तव शिक्षया ! । तथापि जनकस्नेहमोहेन मुखरोऽस्म्यहम् ॥ ३२३ ॥
 पतिमाराधयेः शुद्धैर्वाब्जानः-कर्ममिस्त्रिभिः । स एव देवता स्त्रीणां, चित्तं चित्तं गुरुः सुहृत् ॥ ३२४ ॥
 किञ्च वैभवमभ्येत्य, सकालप्यान्तराशया । पातयन्ती जवादेव, स्वयं सविधवर्धितान् ॥ ३२५ ॥
 स्वच्छतामुपगच्छन्ती, पुनः प्रक्षीणवैभवा । सत्यतां पुत्रि ! मा नैपीः, स्त्रीनदीवदिदं वचः ॥ ३२६ ॥
 ॥ युगम् ॥

पतिमेवानुगच्छेच्च, वत्से ! स्वच्छेन चेतसा । क्षिप्ताऽपि दूरतः प्रातश्छायेव निजपादपम् ॥ ३२७ ॥
 शिक्षयित्वा सुतामिस्थमथ भीमो न्यवर्तत । तद्विस्त्रेपोत्थसन्तापमश्रुभिः शमयन्निव ॥ ३२८ ॥
 बद्धाविव प्रेमगुणैः, शक्तौ विपरितुं न तौ । दग्दन्ती-नलावेकरथारूढौ प्रचेलतुः ॥ ३२९ ॥
 स्यपुटाध्वस्तलचक्ररथघूर्णितयोर्मुहुः । मिथःसहृष्टसङ्करूपकरूपपादपतां ययौ ॥ ३३० ॥
 तदा दीप्तौषधीनुजैर्गुहाभ्य इव भ्रूताम् । ध्वान्तैः कोकत्रियोगाग्निधूमैरिव विजृम्भितम् ॥ ३३१ ॥
 धाराधैरिव ध्वान्तैर्निरुद्धे मरुदध्वनि । जुम्बना-ऽऽलिङ्गनैराशु, तयोः प्रेमलताऽफलत् ॥ ३३२ ॥
 ध्वान्तैरध्वनि रुद्धेऽपि, नृपे वासमतन्वति । जनो जगाम सैन्येभरलादर्शप्रभामनु ॥ ३३३ ॥
 तदा च धुर्यमाधुर्यं, मधुव्रतकुलध्वनिम् । निशम्य भीमनन्दन्या, बह्वजः सममाप्यत ॥ ३३४ ॥

न तावद् भाति सौरभ्यसंरम्भः कानने क्वचित् ।

तत् कुतः कुतुकोल्लासकारिणी भृङ्गशाल्कतिः ! ॥ ३३५ ॥

मिये ! किं ज्ञायते ध्वान्ते !, तदा कान्ते वदत्यदः । ममार्जं पाणिपद्मेन, भालं भीमरुपाङ्गजा ॥ ३३६ ॥

दीप्तोऽथ तिलकस्तस्याः, प्रताप इव भास्वतः । अकस्माद् भस्मयामास, तमःसमुदयं वने ॥ ३३७ ॥

वनेमगण्डसङ्क्रान्तमदाविलमथो नलः । कायोत्सर्गजुषं कञ्चिन्मुनिं वीक्ष्य मुदं दधौ ॥ ३३८ ॥

करिषट्टेऽपि नाचालीत्, कर्मभिस्तद्दृष्टिः ।

व्याख्यातोऽयमलिव्याजाद्, गुणा आद्या रिपोरपि ॥ ३३९ ॥

वदन्निदं नलस्तूर्णमुत्तीर्णः मियया सह । नमस्कृत्य च तं सार्धं, पुनः स्यन्दनमागमत् ॥ ३४० ॥

काकिणीरत्वस्पर्द्धिभैमीतिलकतेजसा । ध्वान्ते हतेऽथ तत्सैन्यं, चक्रिसैन्यमिवाचलत् ॥ ३४१ ॥

क्रमादय पुरं माप, निषेधः क्षमापकुञ्जरः । चलचेलाच्चलोलासैः, प्रणर्तितमुजामिव ॥ ३४२ ॥

निधायाथ नलं राज्ये, यौवराज्ये च कूबरम् । आत्मानं शमसाम्राज्ये, न्यधत्त निषघाधिपः ॥ ३४३ ॥
 पयोधिपरिस्तामुर्वीमपालयदयो नलः । निरन्तरचतुर्वर्णावासकीर्णा पुरीमिव ॥ ३४४ ॥
 महीमृद्धंशसन्दोहपरिदाहपटीयसः । तेजसा नान्तरं दावानलस्य च नलस्य च ॥ ३४५ ॥
 कूबरस्तं छलान्वेषी, चन्वुतावत्मलं नलम् । दुरोदरविनोदेषु, चिक्षेप क्रूरमानसः ॥ ३४६ ॥
 दधदन्त्या च मित्रैश्च, द्यूतव्यसनतस्तदा । विरराम निषिद्धोऽपि, नैपधिर्नैप धिग् ! विधिम् ॥ ३४७ ॥
 कूबरेण सह क्रीडन्, मोहध्वान्ताकुलो नलः । अहारयत् तदा राज्यं, सान्तःपुर-परिच्छदम् ॥ ३४८ ॥
 निहतः कूबरेणाय, क्षमानायः क्रूचेतसा । गात्रमात्रपरीवारोऽचलद्वैशान्तरं प्रति ॥ ३४९ ॥
 नलानुगामिनीं भैमीं, कूबरः प्राह साहसी । हारिता यन्नलेनासि, न त्वं तद् गन्तुमर्हसि ॥ ३५० ॥
 अथेदं स वदन्नक्तः, पौरैः क्रूर ! करोपि किम् ? । जननीमिव मन्यन्ते, आतृजायां हि साधवः ॥ ३५१ ॥
 जननीति न चेत्रीतिस्तवैतां प्रति सम्प्रति । तदस्याः पाप ! शापेन, मृशं भवसि भस्मसात् ॥ ३५२ ॥
 इत्ययं भाषितः पौरैः, शिक्षितश्च नलानुजः । रथमारोप्य वैदर्मी, न्ययुक्त्वा नुनलं तदा ॥ ३५३ ॥
 अथ त्यक्तपथः कान्तायुक्तो निषघनन्दनः । चर्चार चरणापातपवित्रितधरातलः ॥ ३५४ ॥
 मिक्षो षण्टापयस्तस्य, प्रस्निनस्य वनं प्रति । पौरैर्नैत्राम्बुजोपान्तवान्तैः सलिलविन्दुभिः ॥ ३५५ ॥
 हा ! हा ! हताः स्मो दैयेनेत्यार्तैः प्रतिगृहं सनैः । शब्दाद्धैतं तदा जज्ञे, रोदःकन्दरमन्दिरे ॥ ३५६ ॥
 पुरीपरिमरोपान्ते, तस्थिवानथ पार्थिवः । अमात्य-पौरप्रभृतीन्, बोधयित्वा न्यवर्तयत् ॥ ३५७ ॥
 राज्यत्यागे निषिद्धोऽपि, नैपधित्तरनेकशः । सत्यमेव पुरस्कृत्य, प्रतस्थे सुस्थमानसः ॥ ३५८ ॥
 प्रपद्य जननीत्वेन, कूबरेण निवारिता । नलेनानुमताऽप्यस्थानैर्न सा भीमनन्दनी ॥ ३५९ ॥
 तद् वनं भवनं वृक्षाः, कल्पवृक्षास्त एव मे । चरणैरार्यपुत्रस्य, पावित्र्यं यत्र सूच्यते ॥ ३६० ॥
 दधदन्ती तदित्युक्त्वा, विमृश्य च परिच्छदम् । चचालोज्ज्वलयत्रेन्दुर्नलवर्तमानुवर्तिनी ॥ ३६१ ॥
 अस्मिन्दत् फलश्रेणी, पयःपूरमपीप्यत । व्यशिश्रमन्मुहुर्गर्गि, भैमीं भूमीशपुत्रवः ॥ ३६२ ॥
 अथ कामप्यरण्यानी, निगन्तरतेरद्रुमाम् । दुर्मेशमिव दुर्गोर्गी, तमसागास्तदन्वृषः ॥ ३६३ ॥
 तत्राऽऽत् वल्लभं भैमी, लग्न्या पादपप्रयोः । अलङ्कृतं पुलोत्तं !, पद्मजां तातपुरीमिति ॥ ३६४ ॥
 यद् यदिप्यसि देवि ! तं, तत् कार्यं ह(ध)स्तनेऽग्नि ।
 हृत्कृत्येव भैमीति, विप्रिये प्रेयसो गिरा ॥ ३६५ ॥
 अथाभनगमद् भानुर्नलस्येव महोदयः । दुष्कीर्त्यां कूबरस्येव, व्यानशो तममा जगत् ॥ ३६६ ॥
 उत्तरीयं धराधीशो, नीन्द्रा पत्यहनां तनः । भुजोरथान एराऽऽर, स्वायं यत्तमया सह ॥ ३६७ ॥
 निनीधे शृषिनीनाथो, निद्रागृष्टि शूर्पाहनि । अचिन्तयशिरं चित्ते, नियम्या निहतोद्यमः ॥ ३६८ ॥
 आकारविन्द्यनि प्रानः, विद्या नित्रविर्गुह्नि । धयन्ते श्वशुरं नीचाः, कयामि ! करवाणि किम् ? ॥ ३६९ ॥
 ध. कश्चिन्वामि यद् देवि !, यथासति मयोदिनम् ।
 तदाश्चिन्वयं यथायं, पादं दुःशाकरोति माम् ॥ ३७० ॥
 मन्त्रानि पदपुं गुमां, तद् मयंति दुर्मगः । भन्वथा मानियं प्रानः, प्रापयन्त्येव कुण्डिनम् ॥ ३७१ ॥

स्वशीलरक्षितात्मानं, वरं मुञ्चामि तामिमाम् । न कुण्डिनगतो दैन्यं, मन्दो मन्दाक्षमुद्वहे ॥ ३७२ ॥
 निश्चित्येति नलः कान्ताकपोलतलतो मुञ्चम् । मन्दं चकर्ष निर्यातुमवाञ्छन्तमिव प्रियात् ॥ ३७३ ॥
 उत्तरीयस्य पर्यङ्कीकृतस्यार्द्धग्रहेच्छया । आचर्ष्य ततः शर्षीं, निश्चिन्तयेन सत्रपः ॥ ३७४ ॥
 बाष्पोर्मिरुद्धदम्बलां, शुचा गलितचेतनः । वसनाय करं व्योम्नि, न्ययुङ्क्त ज्याकुलो नलः ॥ ३७५ ॥
 तस्य ध्यात्वा क्षणेनाक्षणी, पंरिमृज्यैकपाणिना । चेलं चिकार्तिपोः कम्पान्निपपात क्षुरी करात् ॥ ३७६ ॥
 पुनः कृपाणिकां पाणौ, गृहीत्वा दुर्मनायितः । उवाच नैपघो दुःखमग्नमन्दतरस्वरम् ॥ ३७७ ॥
 दमयन्त्या वनत्यागे, सपत्न्या मत्करग्रहात् । अपि निश्चिन्तयुत्रीयं, पपात मुंवि विग्ं नलम् ॥ ३७८ ॥
 धाराधिरूढविज्ञाने !, सद्देशे ! स्निग्धतानिधे ! ।
 निष्कृपस्य कुकार्येऽपि, कृपाणि ! कुरु मे कृपाम् ॥ ३७९ ॥
 इत्युक्त्वा क्षणमुद्वृत्य, धैर्यं वैकुण्ठ्यतो नलः । चर्चर्च चीवरं प्रेमबन्धनेन समं तदा ॥ ३८० ॥
 अथ देव्या मुखाम्बोजमालोकयितुमुन्मनाः । ममार्ज पाणिना भालमुन्मीलचिलकप्रभम् ॥ ३८१ ॥
 अथाऽध्यायन्नलो मुग्धामुखस्याऽहो ! महो महत् । येन जागर्ति शेते वा, नेति निश्चिनुते मतिः ॥ ३८२ ॥
 उवाच देवि ! त्वद्वक्त्रालोके भाग्यं न मे दृशोः ।
 न च त्वत्परिचर्यायां, योग्यताऽपि हतात्मनः ॥ ३८३ ॥
 प्रियाननोपरिन्यस्तदृष्टिरेवं चदन् नलः । दधौ हस्तेन बाष्पाम्भस्तत्प्रयोधमयान्मुहुः ॥ ३८४ ॥
 अकूपः सकूपे । गोत्रकलङ्को गोत्रदीपिके ! । दुराचारः सदाचारे !, कुर्वं नतिमपश्चिमाम् ॥ ३८५ ॥
 देवि ! त्वच्चरितेनेन्दुरकलङ्कः किलामवत् । अन्ववायगुरुः किन्तु, मद्भूतेन कलङ्कितः ॥ ३८६ ॥
 अहो ! अभीरुर्वलवान्, यद्भीरुमबलां नलः । मुक्त्वा वनान्तरे याति, स्वयं वसति पत्तने ॥ ३८७ ॥
 मुवन्निति क्षतस्वाङ्गशरक्षतजलेखया । अक्षराण्यलिखद् दीनो, देव्याश्लेषाञ्चले नलः ॥ ३८८ ॥
 विदग्धेषु वटेनाध्वा, वामे ! वामेन गच्छति । दक्षिणे ! दक्षिणेनेतैः, कोशलायां तु किशुकैः ॥ ३८९ ॥
 यत्र ते प्रतिभात्येव, देवि ! तत्र स्वयं व्रजेः । आत्मानं दर्शयिष्येऽहमुत्तमे ! न तवाधमः ॥ ३९० ॥
 लिखित्वेति नलो मन्दपदपातमथाचलत् । पिबन् मुखाम्बुजं देव्या, दग्ध्यां वलितकन्धरः ॥ ३९१ ॥
 रक्षामि शयितां यावद्, यामिनीं स्वामिनीमिति ।
 नलः पश्यन् प्रियां वल्लीमण्डलान्तरितः स्थितः ॥ ३९२ ॥
 विभातायां विभावयां, देव्या जागरणक्षणे । मृदु-द्भुतपदापातमचलन्नलमूपतिः ॥ ३९३ ॥
 अथो हृदयसन्तापं, स्फुटीमृतमिवाऽऽत्मनः । नलो व्यलोकयद् दावानलं ज्वलितमग्रतः ॥ ३९४ ॥
 रविवंशगरोचंस !, निपघ्नमापनन्दन । महाभल ! नल ! त्राणदक्ष ! संरक्ष मां दवात् ॥ ३९५ ॥
 इत्याकर्ष्य गिरं दावानलमध्योत्थितां नलः । अचिन्तयदिदं वेचित्, कोऽत्र मां निर्जने वने ! ॥ ३९६ ॥
 अथोवाच नृपः कस्त्वं, मां परिज्ञाय भापसे ! । इत्युक्ते पुनरुद्भूता, भारती दावपावकात् ॥ ३९७ ॥
 मुञ्चगोऽहमदग्धयायां, वल्ली सङ्कुचितैः स्थितः । निर्गन्तुं भूमितापेन, न शक्नोमि दवानलात् ॥ ३९८ ॥
 उपकारं करिष्यामि, महान्तं ते महीपते ! । मूर्तादिव यमक्रोधादभेस्तत् कर्षं कर्षं माम् ॥ ३९९ ॥

- इत्याकर्ष्य विलोक्याथ, पटप्रान्तं नृपोऽक्षिपत् । सर्पे तदग्रमारूढे, क्षणेन पुनराक्षिपत् ॥ ४०० ॥
 अथ निःसृत एवास्य, भुजाग्रं भुजगोऽदशत् । तदात्वमेव कुब्जत्वमाससाद् ततो नृपः ॥ ४०१ ॥
 इद्वाऽथ मूपः स्वं रूपं, दध्यौ दृष्टं मया रयात् । धिग् ! देवीत्यागपापद्भुफलोत्पत्तिप्रसूनकम् ॥ ४०२ ॥
 अधुना वनमार्यान्त्या, देव्या यादृक् कृतो मया । उपकारोऽमुना तादृग्, दवाकृष्टेन मे कृतः ॥ ४०३ ॥
 सविलक्षं हसन्नाह, सरीसृपमथो नृपः । उपकारस्त्वयाऽकारि, स्वस्ति ते गम्यतामिति ॥ ४०४ ॥
 अथ कोऽप्यप्रतो मूत्वा, प्रीतः प्राह नरो नृपम् । वत्स ! जानीहि मां देवीभूतं पितरमात्मनः ॥ ४०५ ॥
 भास्वन्तं दुर्दिनेऽपि त्वां, तेजसा मास्म शत्रवः ।
 जानन्तु हन्त ! तेन त्वं, मया नीतोऽसि कुब्जताम् ॥ ४०६ ॥
 समुद्रकं गृहाणेदं, यदा कार्यं भवेत् तव । परिषेयं तदाऽमुष्माद्, देवदूप्यांशुकद्वयम् ॥ ४०७ ॥
 इत्थं समर्पयेन्नेव, देवः प्राह पुनः सुतम् । क भवन्तं विमुञ्चामि !, क्रमचारो हि दुःखदः ॥ ४०८ ॥
 सुंसमारपुरे मुञ्च, नलेनेद्यमथोदिते । देवः कचिद् ययौ स्वं तु, तत्रापश्यदसौ पुरे ॥ ४०९ ॥
 अकस्माद् विस्मयस्मेरस्तत् पश्यन् पुरतः पुरम् ।
 यावच्चलति सोऽश्रौषीत्, तावत् कोलाहलं पुरः ॥ ४१० ॥
 ततः किमेतदित्यन्तश्चिन्तयत्याकुले नले । नश्यतां नश्यतामित्यमचुरुच्चैस्तुरङ्गिणः ॥ ४११ ॥
 स्पर्द्धयेव प्रधावन्तीं, घ्नन्तं छायामपि स्वकाम् । मुहुःकृताकृतस्पर्शं, वायुनाऽपि भयादिव ॥ ४१२ ॥
 मधुम्रतैरतितरां, धावद्भिर्मदलिप्सया । अनासादितकर्णान्तमतिविरितचारतः ॥ ४१३ ॥
 उदस्तशुण्डमुड्डीनानपि खण्डयितुं खगान् । क्षयोत्क्षिप्तमहादण्डमिव दण्डधरं क्रुधा ॥ ४१४ ॥
 धर्मपुत्रानिवाब्दस्यं, स्वशब्दस्पर्द्धितध्वनेः । भिन्दन्तं दन्तघातेन, पादपौधान् पदे पदे ॥ ४१५ ॥
 मूर्धातिधूनैर्गण्डमोड्डीनालिकुलच्छलात् । क्षिपन्तं खण्डशः कृत्वा, ज्योमाङ्गणमपि क्षणात् ॥ ४१६ ॥
 अस्यन्तं कुम्भसिन्दुरैरेणुनूद्धतधूनैः । मूर्धाध्वनिःसृतध्मातक्रोधानलकृषानिव ॥ ४१७ ॥
 कश्चिदुष्कालितक्षोणिसण्डं चण्डांघ्रिपाततः । व्यालं व्यालोकयामास, नलः प्रबलविक्रमम् ॥ ४१८ ॥
 ॥ सप्तभिः कुलकम् ॥
 ऊर्द्धीकृत्य भुजामुर्वीमुजा वाहयुजा ततः । व्याहृतं दधिपर्णेन, क्षणव्याकुलचेतसा ॥ ४१९ ॥
 यः कोऽपि कोपिनममं, करिणं कुरुते वशे । लक्ष्मीं तनोमि तद्वेहोत्सङ्गरैकैकनर्तकीम् ॥ ४२० ॥
 अयाऽऽकर्ष्येति कुतुकी, सत्वरं प्राचलन्नलः । कालप्रायमपि व्यालं, मन्यमानः शृगालवत् ॥ ४२१ ॥
 भो कुब्ज ! कुब्ज ! कीनाशमुखे मा विश मा विश ।
 इत्युक्तोऽपि जनैर्धीरैः, केसरीव यथौ गजम् ॥ ४२२ ॥
 रे रे शुण्डाल ! मा बाल-विप्र-घेनु-वधूर्वधीः । पृष्टेहि मददुर्दान्त !, दान्ततां दर्शयामि ते ॥ ४२३ ॥
 वल्गान्तमिति वाचालं, क्रोपादनुचचाल तम् । करी करामविक्षेपमासा-ऽप्राप्तशिरोरुहम् ॥ ४२४ ॥
 पतक्षुपन् मिलन्नस्य, निग्नं पातं च वधयन् । अहृष्टाहृलितमर्दैर्दयन् पुष्करं छलात् ॥ ४२५ ॥
 भ्रान्त्वा दक्षिणपक्षेण, चक्रयद् भ्रमयन् मुहुः । चतुर्णामपि पादानां, प्रविश्याथोऽपि निःसरन् ॥ ४२६ ॥

१ 'यान्त्यां, देव्यां यां' पाठा० ॥

२ 'स्य, शप्स्य स्य' धंता० ॥

३ 'त्येमुब' धंता० ॥ ४ 'नैर्धीरा' धंता० ॥

निमेषाद्वात् पुरः पश्चात्, पक्षयोश्च स्फुरन् नलः । खेदयामासिवानेकोऽप्यनेकवदनेकम् ॥ ४२७ ॥

॥ विशेषकम् ॥

सोऽथ खिन्नमपि क्रोधाद्भावन्तं द्विपमुन्मदम् । वशीकर्तुं पटीं मूर्च्छामिव प्रजां पुरोऽक्षिपत् ॥ ४२८ ॥

रूपबुद्ध्याऽथ तां हन्तुं, विनमन्तं मतङ्गजम् । दन्तन्यस्तपदः शैलं, केशरीवारुरोह सः ॥ ४२९ ॥

कलापकान्तरन्यस्तपदस्तदनु दन्तिनम् । सृणिमादाय रोमाञ्चकवची तमचीचलत् ॥ ४३० ॥

पुरस्य कृपया कोऽपि, किमसावाययौ सुरः ? । स्वयम्भूरथवा पौरपुण्यपूरैरैथामवत् ? ॥ ४३१ ॥

अन्नमूवल्लभस्पर्द्धिवर्द्धितद्विपराक्रमः । ययौ भुवनमीनोऽपि, गजोऽयं यस्य वश्यताम् ॥ ४३२ ॥

इत्थं परस्परं पौरैः, प्रीतिगौरैः पदे पदे । कुब्जोऽपि स्तूयमानश्च, वीक्ष्यमाणश्च रेजिवान् ॥ ४३३ ॥

॥ विशेषकम् ॥

प्रीतात्मा स्वयमारुह्य, गोपुरं पुरनायकः । तस्याधो गच्छतः कण्ठे, दाम रत्नमयं न्यधात् ॥ ४३४ ॥

अधोपनीय शालायां, गजमाकलयन् नलः । लीलाविलोलशुण्डाप्रम्राहिताहारपिण्डकम् ॥ ४३५ ॥

प्रीतः प्रदाय रत्नानि, वसना-ऽऽभरणानि च । अथ मित्रैर्मिवोर्वीशः, पुरः कुब्जं न्यवीविशत् ॥ ४३६ ॥

कुतस्तव कलाभ्यासः ? कस्त्वं ? वससि कुत्र च ? । राज्ञेति पृष्टो हृष्टेन, नलमूपतिरभ्यधात् ॥ ४३७ ॥

सूपकारो नलस्याहं, प्रियो हृण्डिकसंज्ञकः । नलादासकलाभ्यासः, कौशलायां वसामि च ॥ ४३८ ॥

अज्ञासीद् यन्नलः सर्वं, तं कलौषं मयि न्यधात् । अन्यच्चाशिक्षयत् सूर्यपाकां रसवतीमपि ॥ ४३९ ॥

बन्धुना हारितैश्वर्यैः, कूबरैणापमेन सः । नलैः स्वामी वने गच्छन्, विपन्नः प्रियया सह ॥ ४४० ॥

ततो राजन् ! परित्यज्य, कूबरं कुलपांसनम् । आश्रितोऽहं कलावन्तं, भवन्तं नलबन्मुदा ॥ ४४१ ॥

इति श्रुत्वा नलक्ष्मापवार्तामातारवोऽरुदत् । दधिपर्णोऽशुकच्छन्नवदनः सपरिच्छदः ॥ ४४२ ॥

कृत्वा नलस्य पर्यन्तकृत्यानि कृतानां वरः । अधारयच्चिरं चित्ते, दधिपर्णनृपः शुचम् ॥ ४४३ ॥

रसवत्या नलः सूर्यपाक्या नृपमन्यदा । अप्रीणयद् यथायुक्तसप्तसरपुष्टया ॥ ४४४ ॥

अथ वासांसि रत्नानि, तस्मै भूरीणि मूपतिः । ग्रामपञ्चशतीं टङ्कलश्चं प्रीतिमान् ददौ ॥ ४४५ ॥

राज्यं ययौ नलस्यापि, ग्रामैर्नाम करोमि किम् ? ।

तं कुब्जमिति जल्पन्तं, प्रीतः प्राह पुनर्नृपः ॥ ४४६ ॥

प्रीतोऽस्मि तव सत्त्वेन, सत्त्वाधिकशिरोमणे ! । याच्यतां रुचितं किञ्चिदित्युक्तेऽभिर्दधे नलः ॥ ४४७ ॥

मृगव्य-मदिरा-धृतव्यसनानि स्वसीमनि । यावज्जीवं निषेध्यानि, श्रुत्वेदं तद् व्यधानृपः ॥ ४४८ ॥

अथ वर्षगणोऽतीते, कश्चिदेत्य द्विजः समाग् । वेत्रिणाऽऽवेदितः स्वस्तिपूर्वकं नृपमब्रवीत् ॥ ४४९ ॥

श्रीमीमेन समयातद्वदन्तीगिरा चिरात् । नलप्रष्टुचिमन्वेष्टुं, प्रेषितोऽहं तवान्तिके ॥ ४५० ॥

भैर्मी निशम्य जीवन्ती, नलोऽपि कापि जीवति ।

तद्विरेति विनिश्चित्य, प्रीतः प्रोवाच पार्थिवः ॥ ४५१ ॥

नलस्य सूपकारोऽयं, कुब्जो राज्येऽस्ति मे गुणी ।

एतद्विरा मयाऽश्रावि, विपन्नः समियो नलः ॥ ४५२ ॥

तवैतया पुनर्धाचा, प्रीतोऽस्मि द्विज । तद्वद । कथं तयोर्वियोगोऽमृद्? वैदर्मी कथमागता? ॥ ४५३ ॥

अथ द्विजोऽवदद् देव । प्रविवेश नलो वनम् ।

कान्तामेकाकिर्नी मुष्ठां, त्यक्त्वाऽन्येद्युर्ययौ क्वचित् ॥ ४५४ ॥

तद् विरामे विभावयां, मैमी स्वप्नमलोकयत् । सपुष्प-फलमारूढा, सहकारमहं पुरः ॥ ४५५ ॥

स्वादिदान्यस्य पीयूषजित्वराणि फलान्यथ । आम्रो व्यालेन भ्रमोऽथ, अष्टाऽहमपि मूले ॥ ४५६ ॥

स्वप्नान्ते निर्द्रया मुक्ता, प्रफुल्लनयनाम्बुजा । प्रातः प्रियमपश्यन्ती, व्याकुलैवमचिन्तयत् ॥ ४५७ ॥

जहार वनदेवी वा, ऐचरी वा प्रियं मम । स ययौ जलमानेतुं, प्रातःकृत्याय वा स्वयम् ॥ ४५८ ॥

अथवा नर्मणा तस्यै, बलीजालान्तरे क्वचित् । तत् पश्यामि जलस्थान-वल्ली-द्रुमतलान्यहम् ॥ ४५९ ॥

इत्युत्थाय प्रियं द्रष्टुं, यत्र यत्र जगाम सा । तत्र तत्राप्यपश्यन्ती, वैलक्ष्येणातिबाधिता ॥ ४६० ॥

सा चरन्ती लतालीपु, मृगान् वीक्ष्य रवोत्थितान् । मुमुदे च प्रियभ्रान्त्या, मुहुः सिन्ना च निश्चयात् ॥ ४६१ ॥

भ्रामं भ्राममथ श्रान्ता, नलकान्ता समाकुला । पाणिपल्लवमुत्क्षिप्य, पूत्कर्षन्तीदमभ्यधात् ॥ ४६२ ॥

एषेहि दर्शनं देहि, परिरम्भं विवेहि मे । नर्मापि शर्मणे नातिक्रियमाणं भवेत् प्रिये ॥ ४६३ ॥

इति प्रतिरवं श्रुत्वा, निजोक्तेरेव हर्षिता । आकारयति मां मर्तेत्यागाद् गिरिगुहासु सा ॥ ४६४ ॥

तत्राप्यसावपश्यन्ती, वैदर्मी प्राणवल्लमम् । स्वप्नं सचेतना रात्रिप्रान्तदृष्टं व्यचारयत् ॥ ४६५ ॥

रसालोऽयं नलः पुष्प-फलानि नृपवैभवम् । तत्र देवीपदारूढा, जाताऽहं फलभोगमाग् ॥ ४६६ ॥

द्विपोऽस्य कृषरो मङ्गा, अंशो मे विरहस्त्वयम् । स्वप्नार्थेनामुना तन्मे, सुलभो नैव बल्लमः ॥ ४६७ ॥

धिग्! मां दिग्मण्डनयशा, यन्मुमोच नलो नृपः ।

तं मानिनं पितुर्वैदम, नेतुं धिग्! मे कदाग्रहम् ॥ ४६८ ॥

अवाञ्छन् श्वमुरावासवासं मानधनः सुधीः । ममाऽऽग्रहं च तं वीक्ष्य, सापु तत्याज मामपि ॥ ४६९ ॥

प्राणान् मुष्णन्ति नो मानं, धीरास्तन्मां मुमोच सः । मानच्छिदाग्रहमस्तां, मानी प्राणसमामपि ॥ ४७० ॥

हा कान्त! कुलकोटीर!, हा विवेकनिकेतन! । एकोऽपि नापराधोऽयं, दास्या मे किमसद्वत्? ॥ ४७१ ॥

स्वदादेशस्य किं दूरे, कदाचिदमवं विमो!?! । यदेवं देव! मुक्ताऽहं, न निपिद्धा कदाग्रहात् ॥ ४७२ ॥

शातं वा नान्यथा चक्रे, मद्बचोऽपि क्वचिद् भवान् ।

ततस्त्यक्त्वाऽस्मि नोत्कृष्टा वागमाननेमानना ॥ ४७३ ॥

हा देव! दुर्मतिर्दुर्न, निर्ममे किं ममेदानी! । तदा कदाग्रहेऽमुष्मिन्, नलस्येव दुरोवरे ॥ ४७४ ॥

प्यायं प्यायमिदं मन्दमाम्यंमन्या त्रिभोगिनी । प्राणेश! पाहि पादीति, यदन्ती मूर्च्छिताऽपतत् ॥ ४७५ ॥

अथ क्षणेन मूर्च्छन्ते, वादं विरहविह्वला । माम् गा नाथ! नाथेति, तारं दीना रदोद सा ॥ ४७६ ॥

तदा पश्यन् सा मर्गुनामप्राहं मुहुस्तथा । हृदयानि विदीनानि, दीलानामप्यदो! यथा ॥ ४७७ ॥

अथास्या नलरसायाः, कृपयोक्तास्य वीवरम् । अनन्यथ ययस्योऽपि, तां वर्णातीमदीदृशत् ॥ ४७८ ॥

स्वगानिना स्वरफेन, विषेन निमित्तां त्रिभिम् । इष्टा नलमिवाऽऽपण, हृदयेऽन्तर्दधिष्य सा ॥ ४७९ ॥

अथ प्रमुदिता देवी, व्यभिन्नपरिदं हृदि । अदो! अपापि विचेष्टं, हृदये हृदयेनिवृत्तः ॥ ४८० ॥

यदादिदेव मे वामं, स्वरच्छन्निभित्ताश्रीः । गमिष्यामि विनुर्गदयोर्देष साहायकैः ॥ ४८१ ॥

निश्चिन्त्येत्यचलद् भीमनन्दनी वटवर्त्मना । स्वपादहतपत्रालीध्वनितेभ्योऽपि विभ्यती ॥ ४८२ ॥	॥ ४८२ ॥
वृक्षेषु रत्नगर्भायाः, सपत्न्या अपि सूनुषु । मुहुः स्निग्धेषु विश्रान्ता, साऽचलद् भूपतिप्रिया ॥ ४८३ ॥	॥ ४८३ ॥
तस्यास्तिलकविद्योतपिङ्गदिग्गमनक्षितेः । चलन्त्या दावकीलाया, इव हिंसा वनेऽत्रसन् ॥ ४८४ ॥	॥ ४८४ ॥
अथावासितमग्रे सा, सार्धमेकं व्यलोकयत् । व्याप्तं शकटमण्डल्या, सवममिव पत्तनम् ॥ ४८५ ॥	॥ ४८५ ॥
सार्धेन सममेतेन, सुखं गहनलङ्घनम् । चिन्तयन्तीति वैदर्भी, दधौ मुदमुदित्वरीम् ॥ ४८६ ॥	॥ ४८६ ॥
सार्धं यावदलञ्चक्रे, सा मरालीव पल्वलम् । तावत्तं रुरुधुश्चौराः, क्रूराः कृपिमिवेतयः ॥ ४८७ ॥	॥ ४८७ ॥
अत्र सार्धे मया त्राते, रे । मा कुरुत विप्लवम् । सिंहीजुपि वने शाखिमङ्गाय न मतङ्गजाः ॥ ४८८ ॥	॥ ४८८ ॥
भापमाणामिदं भैमी, वातूलामिव तस्कराः । अवज्ञाय तदा पेतुः, सार्धे भृङ्गा इयाम्बुजे ॥ ४८९ ॥	॥ ४८९ ॥
पञ्चपानथ हुङ्कारान्, सा चकारं पतिव्रता । नेशुश्चौरास्तमःपूरास्तेर्भास्करकैरिव ॥ ४९० ॥	॥ ४९० ॥
शीलावधिरधिष्ठातृदेवतेव तदैव सा । अर्चिता सार्धवाहेन, जगृहे च गृहे जवात् ॥ ४९१ ॥	॥ ४९१ ॥
मातेति मन्यमानस्य, सार्धवाहस्य पृच्छतः । भिन्दन्ती हृदयं दुःखैस्तद् द्यूतादि जगाद सा ॥ ४९२ ॥	॥ ४९२ ॥
अथासौ सार्धवाहेन, विवेकाद्भुतभक्तिना । अस्थाप्यत गृहे भैमी, नलपत्नीति यत्नतः ॥ ४९३ ॥	॥ ४९३ ॥
घनागमेऽन्यदोद्गमैर्व्यापि व्योम घनाधनैः । तुच्छीमूर्तार्णवोन्मीलदौर्वधूमभरैरिव ॥ ४९४ ॥	॥ ४९४ ॥
गर्जावाधैस्तडिन्नृचैर्धाराध्वनितगीतिभिः । मेघो दिनत्रयं यात्रामनुद्घाटेन निर्ममे ॥ ४९५ ॥	॥ ४९५ ॥
तत्र कर्दमसम्पर्दभीममालोक्य भीमजा । अविज्ञाता जनैः शुद्धमूवासाय ततोऽचलत् ॥ ४९६ ॥	॥ ४९६ ॥
तडिपुस्यमुखज्वालं, घोरनिर्घोषदुर्धरम् । बलाकाकुलसङ्काशकीकसावलिभूषणम् ॥ ४९७ ॥	॥ ४९७ ॥
अतिवृक्षा तदा व्योम्नस्तुटित्वाऽन्दमिव च्युतम् । पथि सा कौणपं कालं, करालं कञ्चिदैक्षत ॥ ४९८ ॥	॥ ४९८ ॥
अथैनां राक्षसः प्राह, भोक्ष्यसे त्वं स्थिरीभव । चातकेनेव लब्धाऽसि, मेघघारेव यच्चिरात् ॥ ४९९ ॥	॥ ४९९ ॥
अथावष्टम्भमुद्गाव्य, भैमी भीमं जगाद तम् । कुर्वन्नज्ञं ममावज्ञां, त्वं भविष्यसि भस्मसात् ॥ ५०० ॥	॥ ५०० ॥
पश्यन्नित्यमयां भैमी, मुदितः कौणपोऽवदत् । तुष्टोऽस्मि तव धैर्येण, रुचितं याच्यतामिति ॥ ५०१ ॥	॥ ५०१ ॥
ततोऽवददशुं भैमी, यदि तुष्टोऽसि तद् वद । ज्वलिष्यति कियत्कालं, नलस्य विरहानलः ? ॥ ५०२ ॥	॥ ५०२ ॥
आस्यत् तदवधिज्ञानात्, सैप भैमि ! भविष्यति । हर्षाय द्वादशे वर्षे, पतिसङ्गः पितुर्गृहे ॥ ५०३ ॥	॥ ५०३ ॥
मुञ्चामि भवतीं तत्र, यदि वैदर्भी ! भापसे । अहं क्षणार्द्धमात्रेण, किमु भ्रमसि दुःखिता ! ॥ ५०४ ॥	॥ ५०४ ॥
इत्याकर्ष्ये वचः कर्ष्यमस्य हृष्टमनास्ततः । वभापे भीमभूमीशनन्दनी विशदाशया ॥ ५०५ ॥	॥ ५०५ ॥
पत्युः कथयता सङ्गं, त्वयोपकृतमेव मे । गम्यतां स्वस्ति ते नाहं, यामि साकं परैर्नरैः ॥ ५०६ ॥	॥ ५०६ ॥
सदा भवेद् भवान् धर्मगृह्य इत्युदितस्तया । स्वं रूपं दर्शयन् दिव्यं, कौणपः स तिरोदधे ॥ ५०७ ॥	॥ ५०७ ॥
माप्यो द्वादशवर्षान्ते, वर्षान्त इव भास्करः । नलिन्या इव मे भर्ता, मत्वेत्यम्यग्रहीच सा ॥ ५०८ ॥	॥ ५०८ ॥
ताम्बूलमरुणं वासः, कुसुमं विकृतीस्तथा । नादास्ये सत्यमेतानि, प्रियोण्याऽऽप्रियसङ्गमात् ॥ ५०९ ॥	॥ ५०९ ॥
निश्चित्येदं तदा देवी, चलिता मन्थरं पुरः । गिरेर्ददर्श कस्यापि, कन्दरां फलितद्रुमाम् ॥ ५१० ॥	॥ ५१० ॥
वर्षाकालविरामाय, रामेयं तत्र कन्दरे । एका केसरिकान्तेव, तस्थौ निर्भयमानसा ॥ ५११ ॥	॥ ५११ ॥
भावितीर्थकृतः शान्तिनाथस्य प्रतिमामिह । निवेश्य मृन्मयीं पुष्पैः, साऽर्चयद् गलितैः स्वयम् ॥ ५१२ ॥	॥ ५१२ ॥

१ सर्वे भू संता० ॥ २ ०२ नृपात्मजा । क्षता० ॥ ३ ०३ ०३ चित्तदच्छदः । क्षता० ॥

४ प्रियाण्यप्रियं वता० ॥

चतुरा सा चतुर्थादि, तपःकर्म वितन्वती । चकार पारणं पाकपतितैर्मूर्खां फलैः	॥ ५१३ ॥
अथापश्यन्निर्मां चक्रश्चक्रनन्धुप्रमामिव । चभ्राम विधुरं सार्धे, सार्धेशस्तामविह्वलः	॥ ५१४ ॥
ततोऽनुपदिकीभ्य, सार्धेशस्तां गतो गुहाम् । जिनार्चातत्परामेनामभिवीक्ष्य मुदं दधौ	॥ ५१५ ॥
सार्धनाथः प्रणम्याथ, भ्रैमीमभ्रे निविश्य च । पप्रच्छ देवि ! देवोऽयं, कस्त्वया परिपूज्यते ?	॥ ५१६ ॥
ततः प्रीतिभरस्मेरा, दमयन्ती जगाद तम् ।	
पूज्यतेऽसौ महाशान्तिः, शान्तिः पोडशतीर्थकृत्	॥ ५१७ ॥
तथाऽसौ कथयामास, धर्ममार्हतमुज्ज्वलम् । सावधानमनोवृत्तिं, मुदा सार्धपतिं प्रति	॥ ५१८ ॥
निशम्य वचनान्यस्यास्तापसास्तद्रौकसः । तस्युः समीपमागत्य, धर्माकर्णनकौतुकात्	॥ ५१९ ॥
मुखेन्दुज्योत्स्नयेवास्या, धर्माख्यानगिरा ततः । बोधितं सार्धेवाहस्य, शुद्धं कुमुदवन्मनः	॥ ५२० ॥
दमयन्तीं गुरुकृत्य, कृत्यमेतदिति ब्रुवन् । अङ्गीचकार तीर्थेशधर्मं सार्धेशशेखरः	॥ ५२१ ॥
अत्रान्तरे गिरा तस्या, जितेव गगनापगा । भ्रूसौ पतितुमारमे, त्रपयाऽब्जलच्छलात्	॥ ५२२ ॥
अथ दुर्धरधारालधाराधरजलकुलाः । भ्रेमुस्तपोधना स्तोके, पयसीव तिमिन्त्रजाः	॥ ५२३ ॥
तानथ स्थापयित्वैकस्थाने पृथ्वीपतिप्रिया । दण्डेन परितो रेखामेतेपामकृत स्वयम्	॥ ५२४ ॥
तत् तापसास्तथा तस्युस्तदाज्ञाकुट्टिमान्तरे । यथा वर्षति पर्जन्ये, लम्बा वारिच्छटाऽपि न	॥ ५२५ ॥
अथ स्थितेऽम्बुदे प्रौढप्रभावा काऽप्यसाविति । तां गुरुचक्रिरे जैनधर्मकर्मणि तापसाः	॥ ५२६ ॥
तत् तापसपुरं तत्र, चारुश्रीकमचीकरत् । सार्धेशः स्वपुरभ्रान्तिगतस्वलितखेचरम्	॥ ५२७ ॥
देवानापततो वीक्ष्य, कदाचिदचलोपरि । दमयन्ती समं सर्वैरध्यारोहदधित्यकाम्	॥ ५२८ ॥
सिंहकेसरिणं सद्यः, प्रस्फुरत्केवलं मुनिम् । सुरैः कृतार्चनं वीक्ष्य, नत्वा देवी पुरोऽविशत्	॥ ५२९ ॥
ततः प्रदक्षिणीकृत्य, कश्चित् केवलिनं मुनिः । पुरः सपरिवारोऽपि, निविष्टो हृष्टमानसः	॥ ५३० ॥
अथासौ प्रथयामास, धर्मं कर्मद्रुपावकम् । केवली कलितानन्तगुणकेलिनिकेतनम्	॥ ५३१ ॥
देशनाभिः सुधापूरसनाभिभिरथ स्मितः । व्रतं केवलिनस्तस्मादद्याचन्मुख्यतापसः	॥ ५३२ ॥
अथ प्रत्याहृततमास्तं प्रत्याह स केवली । वाचं दशनविद्योतपूरनासीरमासुराम्	॥ ५३३ ॥
देवरोऽस्याः कुरञ्जाक्ष्याः, कूषरोऽस्ति नलानुजः ।	
कोशलाधिपतेस्तस्य, सुतोऽहं सिंहकेसरी	॥ ५३४ ॥
सङ्गापुरीकिरीटस्य, सुतां केसरिणे मया । विवाह्य चलितेनासाः, श्रीयशोभद्रसूरयः	॥ ५३५ ॥
तेषां व्याख्यानमाकर्ण्य, सुधाकृतसुधारसम् । पृष्ट्वा मयाऽतिहृष्टेन, कियदायुर्ममेत्यमी	॥ ५३६ ॥
अथाऽऽचक्षुः शुचिज्ञानाः, श्रीयशोभद्रसूरयः । इतो दिनानि पञ्चैव, तवाऽऽयुरवशिष्यते	॥ ५३७ ॥
इत्याकर्ण्य विवर्णास्यः, सोऽहं मोहान्बुधौ ब्रुवन् । आरोपितस्तपःपोते, श्रीयशोभद्रसूरिभिः	॥ ५३८ ॥
परिपाल्य व्रतं सम्यग्, ज्ञानमुत्पादितं मया । ममैव मोक्षकालस्त्वां, व्रतयिष्यन्ति सूरयः	॥ ५३९ ॥
इत्युक्त्वा क्षीणनिःशेषकर्माऽसौ सिंहकेसरी । निर्वाणं प्राप निर्वाणोत्सवं देवाश्च तेनिरे	॥ ५४० ॥
श्रीयशोभद्रसूरीणां, समीपे सपरिच्छदः । आनन्दरसननिर्ममो, भेजे कुलपतिर्व्रतम्	॥ ५४१ ॥

अथ प्रभाते सार्थेशपुरस्कृतमहोत्सवा । अवाप तापसपुरं, वैदर्मी सह सुरिभिः ॥ ५४२ ॥

प्रतिष्ठां शान्तिचैत्यस्य, सम्यक्त्वारोपणं तथा । गुरुभ्यः कारयामास, दमयन्ती ससम्मदा ॥ ५४३ ॥

इति तत्रैव वैदर्म्याः, सप्त वर्षाण्यगुस्ततः । विरञ्चिवर्षदीर्घाणि, प्राणप्रियवियोगतः ॥ ५४४ ॥

अन्यदा कश्चिदागत्य, तां प्रति प्राह पूरुषः । नलः प्रतीक्षमाणोऽस्ति, भवतीं वनवर्त्मनि ॥ ५४५ ॥

अहं यास्यामि सार्थो मे, दवीयान् भवति क्रमात् ।

तमित्युक्त्वा जवाद् यान्तं, भैमी त्वरितमन्वगात् ॥ ५४६ ॥

क मे स्फुरति भर्तेति, व्याहरन्ती मुहुर्मुहुः । भैमी मार्गादपि भ्रष्टा, प्रयातः सोऽप्यदृश्यताम् ॥ ५४७ ॥

अथ भ्रमन्ती कान्तारे, मृगीव मृगलोचना । अपश्यत् कौणपीं काञ्चिदुच्चलद्रसनाञ्चलाम् ॥ ५४८ ॥

साऽप्याह भैमीमाकृष्टा, त्वं मया मायया रयात् । मोक्ष्ये त्वामधुना राहुरसनेन्दुतन्मिव ॥ ५४९ ॥

इति तां विकृतां वीक्ष्य, भैमी त्वं धर्ममस्मरत् । तत्प्रभावादियं त्रस्ता, तमिक्षेव दिवाकरात् ॥ ५५० ॥

अथैषा तृषिता देवी, भ्रमन्ती निर्जले वने । व्याकुलाऽजनि निष्पुष्पे, भ्रमरीव वनस्पतौ ॥ ५५१ ॥

तदाऽऽह मम सालिष्यं, कुरुष्वं वनदेवताः । यथा वनमृगीवाऽहं, दाहं नहि सहे तृपः ॥ ५५२ ॥

इन्द्रजालिकमन्त्रोक्तिस्पर्द्धिन्या तद्विरा ततः । दुकूलं तद्भुवः कूलङ्कयाऽऽविरभवत् पुरः ॥ ५५३ ॥

प्राप्तैरथ जलैर्भु, म्लानाऽप्योज्वल्यमाययौ । क्षणात् क्षयं ब्रजिष्यन्ती, तैलैर्दीपशिखेव सा ॥ ५५४ ॥

कुतोऽपि सार्थतः प्राप्तैरथैषाऽभापि पूरुषैः ।

काऽसि त्वं ? वनदेवी किं ?, तथ्यमित्याशु कथ्यताम् ॥ ५५५ ॥

साऽपि प्राह वणिक्पुत्री, यान्ती पत्या समं वने ।

सार्थाद् भ्रष्टाऽस्मि यूयं मां, स्थाने वसति मुञ्चत ॥ ५५६ ॥

अथ तैः सा समं नीत्वा, श्रेयःश्रीरिव देहिनी । अर्पिता धनदेवाय, सार्थवाहाय मीमभूः ॥ ५५७ ॥

सार्थवाहोऽपि मन्वानस्तनुजामिव तामथ । आरोप्य वाहने देवीं, नीत्वाऽचलपुरेऽमुचत् ॥ ५५८ ॥

लीलाकोककुलातङ्कहेतुवक्त्रेन्दुदीपितिः । मृगाक्षी तृषिता वापीं, कामपि प्राविशत् ततः ॥ ५५९ ॥

राश्याश्चन्द्रयशोनाम्न्या, ऋतुपर्णमहीमुजः । पुष्पदन्तीकनिष्ठायाश्चेटीभिरियमैक्ष्यत ॥ ५६० ॥

तच्चन्द्रयशसे तामिस्तदा रूपवतीति सा । निवेदिता द्रुतं गत्वा, द्वितीयेन्दुतन्मुरिव ॥ ५६१ ॥

भागिनेयीमजानन्ती, पुष्पदन्तीसुतामिमाम् । आनाप्य निजगादेति, ऋतुपर्णनृपप्रिया ॥ ५६२ ॥

सहोदरेव मत्सुव्याश्चन्द्रमत्याः सुलोचने ! । वत्से ! कृतार्थयेदानीमृतुपर्णनृपश्रियम् ॥ ५६३ ॥

निवेदय पुनः काऽसि, विकासिगुणगौरवा ? । नहि सामान्यवामाक्ष्या, रूपमीदृक्षमीक्ष्यते ॥ ५६४ ॥

तां मातृमगिनीं सुभूरजानानाऽवदत् तदा । यथोक्तं धनदत्तस्य, सार्थवाहस्य पचिपु (?) ॥ ५६५ ॥

कदाचिद् भोजनाकाङ्क्षाप्राप्तप्रियदिदृक्षया । सा चन्द्रयशसः सत्रागौरैश्वर्यमयाचत ॥ ५६६ ॥

ओमित्युक्तेऽथ मूपालप्रिययाऽतौ प्रियंवदा । अर्थिणां करुणवह्नीव, सत्रागाराधिभूरमूत् ॥ ५६७ ॥

देवि ! मां रक्ष रक्षेति, वदन्तं वदन्नम्यदा । रक्षकैर्नीयमानं सा, पुरश्चौरं व्यलोकयत् ॥ ५६८ ॥

आरक्षकानयाऽपृच्छद्, देवी किममुना हृतम् ? । आचरत्युस्ते ततश्चन्द्रमतीरलकरण्डकम् ॥ ५६९ ॥

देवी ततो दिदेशाऽथ, मुञ्चतैनं तपस्विनम् । तद्विरा मुमुचुर्नैत, भीता विश्वम्भरामुजः ॥ ५७० ॥

आच्छोटयदमुं देवी, तदम्भश्चलुकैस्त्रिभिः । बन्धास्तैरनुटन् नागपाशास्ताक्षर्यनखैरिव ॥ ५७१ ॥	
अयातिमुमुदे लोकैरालोक्येदं कुतूहलम् । आश्चर्यमृतुपर्णोऽपि, तदाकर्ण्य तदाऽऽययौ ॥ ५७२ ॥	
प्रीतोऽपि प्राह भूपस्तां, किं चौरः पुत्रि ! मोच्यते ? ।	
व्यवस्था पृथिवीशानां, कथमित्थं विनृम्भते ? ॥ ५७३ ॥	
अथाऽऽह नलभूपालवल्लभा भूमिवल्लभम् । आर्हत्या न मया दृष्टश्चौरोऽपि त्रियते पितः । ॥ ५७४ ॥	
अथाऽऽग्रहेण वैदर्भ्याः, सुताया इव भूपतिः । अमूसुचदमुं चौरं, प्रीतिप्रोत्कुल्लोचनम् ॥ ५७५ ॥	
देवीं प्रीतः प्रणम्याथ, सजगाद मल्लिञ्चः । देवि ! त्वमद्वितीयाऽपि, द्वितीया जननी मम ॥ ५७६ ॥	
अथायमन्वहं देव्याः, कुलदेव्या इव क्रमौ । प्रातः प्रातः समागत्य, प्रणिपत्य प्रमोदते ॥ ५७७ ॥	
चौरः पृष्टोऽन्यदा देव्याः, समीचीनं न्यवेदयत् । अस्मि दासो वसन्तस्य, श्रीतापसपुरप्रभोः ॥ ५७८ ॥	
पिङ्गलौख्योऽहमेतस्य, हृत्वा रत्नोत्करं प्रभोः । नश्यन् मार्गं धृतश्चौरैर्न क्षेमः स्वामिवश्विनाम् ॥ ५७९ ॥	
अथास्य नरदेवस्य, सेवकोऽहमिहाऽभवम् । सर्वतोऽप्यतिविश्रम्भादवारितगतागतः ॥ ५८० ॥	
तदा तदाऽऽप्य भूपालपुत्रीरत्नकरण्डकम् । अहार्पं त्वत्पदप्राप्तिसुपुण्यप्रेरितया धिया ॥ ५८१ ॥	
निर्गच्छन् यामिकैर्दृष्ट्वा, सलोप्त्रः क्षमासुजोऽर्पितः ।	
ज्ञात्वाऽहं भूमुजा चौरौ, रक्षकेभ्यः समर्पितः ॥ ५८२ ॥	
ततो दृष्टिप्रपातेन, त्वदीयेन तदा मम । सर्वाङ्गमनुटन् बन्धाश्चौर्याथ च मनोरथाः ॥ ५८३ ॥	
अपरं च तदा देवि !, निःसृतायां पुरात् त्वयि । वसन्तसार्थवाहोऽयं, भोजनादिकमत्यजत् ॥ ५८४ ॥	
सप्तमेऽहनि सम्बोध्य, श्रीयशोभद्रसुरिभिः । कथञ्चिद् भोजयाञ्चक्रे, देवि ! त्वहुःखदुर्मनाः ॥ ५८५ ॥	
उपादाय वसन्तोऽयमपरेषुलुपायनम् । कुशलः कोशलां गत्वा, प्रणनाम नलानुजम् ॥ ५८६ ॥	
ददौ पृथ्वीपतिः प्रीतस्तस्य तापसपत्ने । चामरालीमरालीभिः, शोभितां राजहंसताम् ॥ ५८७ ॥	
अथ हृष्टः प्रविष्टः स्वां, वसन्तनृपतिः पुरीम् । मौक्तिकस्वस्तिकव्याजराजत्प्रस्वेदविन्दुकाम् ॥ ५८८ ॥	
सोऽपि देवि ! प्रभावस्ते, सोऽभूद् यद् भूपतिर्वणिक् ।	
हन्ति गर्भगृहध्वान्तं, दर्पणोऽर्ककरार्पणात् ॥ ५८९ ॥	
तद्भूपतिपदप्रीता, तं देवी निजगाद तत् । यदि ते हृदि कोऽप्यस्ति, विवेको मार्गदीपकः ॥ ५९० ॥	
उत्सहिष्युस्तदाऽऽदत्स्व, वत्स ! पापच्छिदे व्रतम् ।	
तदादेशाद् व्रतीभूय, सोऽप्यगाद् गुरुभिः सह ॥ ५९१ ॥ युग्मम् ॥	
प्राग्दृष्टः कुण्डिनादेत्य, हरिमित्रोऽन्यदा द्विजः ।	
वीक्ष्य क्षोणीपतिं क्षिप्रमगाच्चन्द्रयशोऽन्तिकम् ॥ ५९२ ॥	
देवी तं वीक्ष्य पप्रच्छ, कुशला-ऽकुशलादिकम् । कथामकथयत् सोऽपि, वैदर्भीत्यागतः पराम् ॥ ५९३ ॥	
नलस्य दमयन्त्याश्च, वार्तामातान्तराशयः । ज्ञातुं श्रीमीमभूमौशो, भूमीभागे न्ययुक्काम् ॥ ५९४ ॥	
अरण्य-नगर-ग्राम-गिरि-कुञ्जादिकं ततः । समालोकि मया प्रापि, प्रवृत्तिरपि नैतयोः ॥ ५९५ ॥	
तद्वातां काऽपि युष्माकमाकस्मिकतयाऽप्यमूत् । तदिदं ज्ञातुमत्राहमागतः का गतिः परा ? ॥ ५९६ ॥	
इत्याकर्ण्य कथां चन्द्रयज्ञसा सहसा ततः । आक्रान्दि मेदिनीखण्डसण्डितासिलमण्डनम् ॥ ५९७ ॥	

१ 'कथेति कु' खंता० पाता० ॥ २ नाहरन्त्या मया पाता० ॥ ३ 'लाक्षोऽह' वता० ॥
४ 'क्षनम् । चा' खंता० ॥ ५ 'पिडतालिकमण्ड' खंता० खं० ॥

अन्वरोदि तथा भूप्रियापरिजनैरपि । नददादिवराहस्य, शोभां लेभे यथा नमः ॥ ५९८ ॥
 अथेत्यमाकुले राजकुले क्षुत्कुञ्चितोदरः । हरिमित्रस्ततः सत्रागारं प्रति ययौ द्विजः ॥ ५९९ ॥
 अकिञ्चन इवालोक्ष्य, भैमीं कल्पलतामिव । अजिह्वावर्णनीयानां, स तदाऽभूत् पदं मुदाम् ॥ ६०० ॥
 स प्रीतस्तां प्रणम्याथ, हनूमज्जिवरत्वरः । सत्रागारेऽस्ति भैमीति, समेत्याऽऽह नृपप्रियाम् ॥ ६०१ ॥
 कर्णाभृतमिति श्रुत्वा, वाचं प्रीता नृपप्रिया । असिञ्चत् तं ततः स्वर्ण-रत्नाभरणवृष्टिभिः ॥ ६०२ ॥
 कुत्र कुत्रेति जल्पन्ती, पद्भ्यां परिजनैः सह । सत्रागारं ययौ चन्द्रयशाश्चन्द्रमुखी मुदा ॥ ६०३ ॥
 देवी ततोऽवदत् पुत्रि !, वञ्चिताऽस्मि स्वगोपनात् । यन्मातुरधिका मातृप्वसेति वितथीकृतम् ॥ ६०४ ॥
 इत्युपालम्भसंरम्भिबाष्पा भूपालवह्निभा । निकेतनमुपेताऽसौ, पुरस्कृत्य नलप्रियाम् ॥ ६०५ ॥
 मूपयित्वा स्वहस्तेन, भैमीं साश्रुविलोचना । अभ्यर्णमृतुपर्णस्य, निनाय विनयानताम् ॥ ६०६ ॥
 साऽपि चन्द्रयशोवाचा, सम्मार्ज्यं प्रकटं व्यधात् । भास्वन्तमिव भास्वन्तमलिके तिलकाङ्कुरम् ॥ ६०७ ॥
 अथ प्रणम्य भूपालं, पितृवद् भीमनन्दनी । उपविष्टा पुरः पृष्ठा, स्ववृत्तान्तं न्यवेदयत् ॥ ६०८ ॥
 स्ववंश्यनलवृत्तान्ते, कथ्यमानेऽथ तादृशे । लज्जमान इवामज्जन्यगमुखो रविरम्बुधौ ॥ ६०९ ॥
 रवावस्ते समस्तेऽपि, क्षमापतिः प्राप विस्मयम् । सभान्तर्भान्तमालोकमालोक्य तिमिरापहम् ॥ ६१० ॥
 राज्ञी विज्ञपयामास, मनो मत्वा नृपं प्रति । भास्वन्तं शाश्वतं भैमीभाले तिलकमीदृशम् ॥ ६११ ॥
 मूपत्तिस्तपितेवास्या, भालं प्यषित पाणिना । तच्छलान्वेपिमिरिव, प्रादुर्भूतं तमोभरैः ॥ ६१२ ॥
 करेऽपसारिते राज्ञा, तत् तस्यास्तिलकांशुभिः । किशोरकैरिवाप्राप्ति, घाससङ्घातवत् तमः ॥ ६१३ ॥
 क्षणेऽस्मिन् कश्चिदागत्य, भाभासुरनभाः सुरः । नत्वा मध्येसभं भैमीं, प्राह बन्धुरकन्धरः ॥ ६१४ ॥
 यस्त्वया तस्करो बद्धगलः पिङ्गलसंज्ञकः । मोचयित्वा तदा देवि !, बोधयित्वा व्रतीकृतः ॥ ६१५ ॥
 स तापसपुरं प्राप्नो, विहरन् सह सूरिभिः । सशानेऽश्मनरप्रायः, कायोत्सर्गं निशि व्यधात् ॥ ६१६ ॥
 चितामवदवज्जालाजालेन कवलीकृतः । अमुक्तध्यानधैर्योऽयं, सौधर्मत्रिदिवं ययौ ॥ ६१७ ॥
 अहं स हंसगमने !, त्वां नमस्कर्तुमागतः । त्वत्प्रसादप्रभावाद्धिवद्धितेदृशवैभवः ॥ ६१८ ॥
 इत्युचवा सप्त कल्याणकोटीर्बुद्ध्या ययौ सुरः । वृत्तेनैतेन राजाऽपि, जिनमक्तोऽभवत् तदा ॥ ६१९ ॥
 हरिमित्रोऽन्यदाऽवादीद्, मूपं मूपप्रियामपि । प्रेप्यतां द्रवदन्तीयं, प्रीणातु पितरौ चिरात् ॥ ६२० ॥
 समं चमूसमूहेन, वैदर्भीमथ पार्थिवः । प्रैपीञ्चन्द्रयशोदेव्या, कृतानुगमनां स्वयम् ॥ ६२१ ॥
 श्रीचन्द्रयशसं देवीं, प्रणम्याथ नलप्रिया । अल्पैः प्रयाणकैरुर्वीमण्डनं प्राप कुण्डिनम् ॥ ६२२ ॥
 ईयतुः सम्मुखौ तस्याश्चिराकारणसोत्सुकौ । पितरौ स्मितरोचिभिः, सचिताधरविद्वमौ ॥ ६२३ ॥
 पितरं तरसा वीक्ष्य, रसाद् युग्यं विमुच्य सा । अनमत् क्रमराजीवयुगमविन्यस्तमस्तका ॥ ६२४ ॥
 पङ्किलं तं किलोद्देशमसम्मःसम्भ्रमो व्यधात् । विनम्रेणाम्बुजेनेव, मुखेन तु स मूपितः ॥ ६२५ ॥
 अथ राज्ञा सहायातामियं मातरमातुरा । नमश्चकार हर्षाश्रुमुक्तास्तवकितेक्षणाम् ॥ ६२६ ॥
 सकलेनापि भूनाथलोकेनाथ नमस्कृता । कुण्डिनं मण्डयामास, सा त्रैलोक्यशिरोमणिः ॥ ६२७ ॥
 गुरु-देवार्चनै राजा, पुरे सप्तदिनावधि । महोत्सवमहोरात्रमतिमात्रमकारयत् ॥ ६२८ ॥
 साक्षात् तत्रास्ति धात्रीशनलध्यानधुरन्धरा । कृशा कृशानुकरूपेण, विरहेण विदर्भजा ॥ ६२९ ॥

कथयन्ती कथामिदं, स्वयं स्वजननीं प्रति । मयाऽश्रूयत वैदर्भी, तुम्यमावेदितं च तत् ॥ ६३० ॥
 इदानीं तु भवद्दूतः कोऽपि भूपालमभ्यधात् । यदस्ति दधिपर्णस्य, पार्श्वे कुब्जः कलानिधिः ॥ ६३१ ॥
 नलस्य सूपकारोऽहमिति वक्ति करोति च । अधीतां नलतः सूर्यपाकां रसवतीमसौ ॥ ६३२ ॥
 इत्याकर्ष्य समीपस्था, मैत्री भूमीशमभ्यधात् । नान्यो रसवतीवेत्ता, कुब्जोऽमृञ्जल एव सः ॥ ६३३ ॥
 द्रष्टुमेनमहं देव !, तद्भूमीनेन नियोजितः । विक् कुब्जेऽस्मिन् नलाशङ्का, कृप्यागारे मणिभ्रमः ॥ ६३४ ॥
 आकर्ष्य दधिपर्णोऽयमिति विस्तरतः कथाम् । श्रुतां कुब्जेन साक्षेण, यथोक्तरसनाटिना ॥ ६३५ ॥
 शरीरारभणस्तोमदानेनाऽऽनन्द्य सम्मदी । प्रैषीत् तं ब्राह्मणं राजा, कुब्जस्तु जगृहे गृहे ॥ ६३६ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

अभोज्यत स कुब्जेन, रसवत्याऽर्कपाकया । स्वर्णादिकं नृपाल्लब्धं, दत्त्वा च प्रीणितस्ततः ॥ ६३७ ॥
 अथायं कुब्जमाष्टच्छद्य, गतः कुण्डिनपत्तनम् । तदीयं दान-भोज्यादि, सर्वमुर्वीमुजेऽभ्यधात् ॥ ६३८ ॥
 तं निशम्भाऽवदद् मैत्री, मुदिता भेदिनीपतिम् । नल एव स कुब्जस्त्वं, ययौ केनापि हेतुना ॥ ६३९ ॥
 तदानं सा मतिः सूर्यपाका रसवती च सा । सन्ति नान्यत्र कुत्रापि, युष्मज्जामातरं विना ॥ ६४० ॥
 तामालोच्य ततस्तात !, समुन्नेपय शेमुपीम् । नलो यया रयादेव, प्रकटीभवति स्वयम् ॥ ६४१ ॥
 सोत्साहमाह भूपस्रच्चरं सग्नेष्य कश्चन । आकार्यो दधिपर्णोऽयं, त्वत्स्वयंवरणच्छलात् ॥ ६४२ ॥
 गत्वा यथाश्ववर्णोऽयं, कथयिष्यति तं प्रति । श्वस्तने षड्दिने भावी, दैमपन्त्याः स्वयंवरः ॥ ६४३ ॥
 तत्पार्श्वे यदि कुब्जोऽयं, नलः स्यादवनीधवः । तदहश्चदयामिज्ञस्तमानेष्यत्यसौ द्रुतम् ॥ ६४४ ॥
 इति निश्चित्य भीमेन, भूमृता प्रेषितश्चरः । सुंसमारपुरं गत्वा, दधिपर्णमदोऽवदत् ॥ ६४५ ॥

न प्रापि नलवार्ताऽपि, कापि तेन करिष्यति ।

भूयः स्वयंवरं मैत्री, प्रमुणा प्रेषितोऽस्मि तत् ॥ ६४६ ॥

किन्तु मार्गे विलम्बोऽमुद्, देहस्यापाटवान्मम । प्रत्यासन्नतरं जातं, तद्दमं श्वस्तने दिने ॥ ६४७ ॥
 तूर्णं देव ! तदेतव्यमित्युक्त्वाऽस्मिन् गते चरे । अचिन्तयन्नलश्चिचे, किमेतदिति विस्मितः ॥ ६४८ ॥
 वर्षिष्यति विपैरिन्दुर्बदिष्यत्यनृतं मुनिः । किमन्यमपि भर्तारं, दमयन्ती करिष्यति ? ॥ ६४९ ॥
 विबोद्धुं प्रीदिना कस्य, मत्पत्नीं मयि जीवति ! । सिंहेऽभ्यर्णंगते सिंहीं, मानसेनापि फः स्पृशेत् ! ॥ ६५० ॥
 इति घ्यात्वा चिरं चिचे, दधिपर्णं जगाद सः । आसन्नलग्न-दूरोर्वीगतिचिन्तापरायणम् ॥ ६५१ ॥
 समर्पय हयान् जात्यान्, रयं गाढं च कश्चन । यथाऽहमधहद्वेदी, नैयं षट्तिदि कुण्डिने ॥ ६५२ ॥
 इति प्रीतिमताऽऽकर्ष्य, दधिपर्णेन भूमृजा । उक्तोऽप्रहीक्षतुर्वाही, रयं चाहीनपौरुषम् ॥ ६५३ ॥
 अथ चामरगुग्मम-च्छत्रमृद्रूपमामुरम् । नियुक्तवाजिनं कुब्जो, रयं तूर्णमवाहयत् ॥ ६५४ ॥
 नुपैरय रथे वादेर्ज्वनैः पवनैरिव । अपतद् भूपतेरंसात्, पटी शैलादिवाऽऽपगा ॥ ६५५ ॥
 राजा तदाऽवदत् कुब्ज !, स्थिरीकुरु हयानिमात् । एतदादीमते यावद्, वासो वसुमतीगतम् ॥ ६५६ ॥
 जगाद कुब्जको राजन्नपनद् यत्र तंऽशुकम् । पद्यविशतियोजन्या, साऽमुच्यत वसुन्धरा ॥ ६५७ ॥

न राजन् ! याकिनोऽप्री ते, साहसगुणलक्षिताः ।

इयन्त्या घेल्या यान्ति, पद्याशद् योजनानि ये ॥ ६५८ ॥

१ सं० रिक्तान्वय—'स्याऽऽशु मी' वन्ता० । 'स्या तत् मी' वन्ता० ॥ २ इयन्त्याः वन्ता० ॥

३ मये इतिदि कुण्डिनम् श्लो० ॥

अक्षयुक्षमथो वीक्ष्य, कलां दर्शयितुं निजाम् ।

कियन्त्यस्मिन् फलानीति, राजा कुञ्जकमब्रवीत्

॥ ६५९ ॥

अजानति ततः कुञ्जे, फलसङ्ख्यां धराधवः । आख्यदस्मै परिस्पष्टमष्टादशसहस्रिकाम् ॥ ६६० ॥

शुष्टिघातेन दिग्दन्तिघातधोरेण तन्नलः । अपातयदशोपाणि, फलानि कलिपादपात् ॥ ६६१ ॥

यावद् गणयते तावत्, तावन्त्येवाभवत् पुरः । अश्वहृद्विधया सह्याविद्यां कुञ्जस्तदाऽऽदे ॥ ६६२ ॥

धावन्नथो रथोऽनायि, स्वैर्यं कुञ्जेन सत्वरम् । भीमपुर्यां मुखे तारतिलकायितकेतनः ॥ ६६३ ॥

अथ तस्या निशः प्रान्ते, भैमी स्वप्नमलोकयत् । हृष्टा तद्भीममूपाय, समागत्य न्यवेदयत् ॥ ६६४ ॥

स्वप्नेऽधुना मयाऽदर्शि, तात ! निर्वृतिदेवता । इहाऽऽनीय तथा व्योम्नि, दर्शितं कौशलावनम् ॥ ६६५ ॥

सहकारमिहाऽऽरोहं, तद्विराऽहं फलाकुलम् । समार्प्यत स्मितं पापौ, तथा तामरसं ततः ॥ ६६६ ॥

मदारोहात् पुरारूढः, पतन् कोऽप्यपतत् तदा । आग्राद् भुवि रविक्रान्तादभ्रात् पूर्ण इवोडुपः ॥ ६६७ ॥

अथ भीमोऽवदत् पुत्रि !, प्रापि स्वमोऽयमुत्तमः । निर्वृतिस्तव भाग्यश्रीर्मता तनुमती ननु ॥ ६६८ ॥

कौशलावैभवं भावि, कौशलावनवीक्षणात् । सफलाभ्राधिरोहेण, सराज्य-रमणागमः ॥ ६६९ ॥

निपतन् यः पतन् कोऽपि, त्वयाऽदर्शि रसालतः ।

भवत्याऽध्यासिताद् राज्यात्, पतिप्यति स कूबरः

॥ ६७० ॥

अथ सद्यः स्वचिच्छेदसङ्गस्तव भविष्यति । यः प्रातः प्राप्यते स्वमः, सद्यः स हि फलेग्रहिः ॥ ६७१ ॥

तदाऽऽयातं पुराऽभ्यर्षेणं, दधिपर्णधराधवम् । आगत्याचीकयत् कोऽपि, श्रीमीमाय महीमुजे ॥ ६७२ ॥

अथ सम्मुखमागत्य, श्रीमान् भीमरथो नृपः । सम्मानेन पुरोत्सङ्गे, दधिपर्णमवीविशत् ॥ ६७३ ॥

ऊचे मिथः कथागोष्ठ्यां, दधिपर्णं विदर्भराद् । कुञ्जाद् रसवतीं सूर्यपाकां कारय मन्मुदे ॥ ६७४ ॥

तदुक्तो दधिपर्णेन, कुञ्जो रसवतीं व्यधात् । इन्दुपुष्टिहृदकांशुसम्पर्कसुरांसीकृताम् ॥ ६७५ ॥

सोकैः साकं रसवती, बुमुजे म्मुजाऽथ सा । विचाराक्षमवैदग्ध्यैर्मियः पश्यद्विराननम् ॥ ६७६ ॥

आनायितां परीक्षार्यमथैतां भीममूपम् । स्वादयित्वा रसवतीं, कुञ्जं निरचिनोन्नलम् ॥ ६७७ ॥

तद् वैदर्मीं विदर्भेशं, प्रत्याह प्रीतिपूरिता ।

आस्तां कुञ्जोऽपि सज्जोऽपि, निश्चितः सैष नैपधिः

॥ ६७८ ॥

शानिना मुनिमुख्येन, कथितं मत्सुरः पुरा । नलो रसवतीमर्कपाकां जानाति नापरः ॥ ६७९ ॥

सा (स्त्रां) भिक्षानान्तरं तात !, पुनरेकं समस्ति मे । नलस्पर्शेन विपुलपुलकं यद् भवेद् वपुः ॥ ६८० ॥

तन्मदङ्गमयं कुञ्जः, स्तोके स्पृशतु पाणिना । इत्युक्ते भीमवचसा, तामहुरस्या नलोऽस्पृशत् ॥ ६८१ ॥

वपुः सपुलकं तम्यास्तन्नलम्पर्शतः क्षणात् । प्रीतिपूरयहिः क्षिप्तास्नोकगोकमिवामवन् ॥ ६८२ ॥

अन्तर्भैमी नलं नित्ये, तद् बलादबलाऽप्यसौ । अतूतुपत् तथा चाट्टुमेमागृन्किरा गिरा ॥ ६८३ ॥

दमपन्त्युपरोधेन, नलम्यस इवानलः । जज्ञे विस्वकरण्डाम्यामाविन्वृत्तनिवाहृतिः ॥ ६८४ ॥

पृथक्स्वल्पं तद्रूपं, वीक्ष्य कं कं रसं न सा । भेजे भीमगुता धार्ष्टं-प्रपामम्पानकातरा ! ॥ ६८५ ॥

तदा भाति स्म वैदर्मी, स्वैदाग्भः कणमासुरा । उपशान्तवियोगाग्निः, स्नाना हर्षाग्भमीव सा ॥ ६८६ ॥

अभितो वीक्ष्यमानात्री, नलनेत्राद्यलैर्भैः । सद्यः स्वैदोदकम्नाता, सा चक्रुपे चकोरहृत् ॥ ६८७ ॥

साम्बुनेत्राञ्जलिभ्यां सा, तुल्यं दयित-कामयोः । तदान्तःकान्तिदूर्वाभ्यां, व्यधादर्धमनर्षयोः ॥ ६८८ ॥
 अदर्शि दर्शनीयश्रीरथाऽऽयातो बहिर्जनैः । नैपधिस्त्यक्तकुञ्जत्वो, राहुमुक्त इवांशुमान् ॥ ६८९ ॥
 अपराद्धं यदज्ञानान्मया नाथ । क्षमस्व तत् । दधिपर्णोऽवदन्नेवमपतन्नलपादयोः ॥ ६९० ॥
 स्वयं वैत्रीभवन् भीमो, भद्रपीठे निवेश्य तत् । अम्यपिञ्चन्नलं नाथस्त्वमस्माकमिति ब्रुवन् ॥ ६९१ ॥
 ऋतुपर्णः प्रियायुक्तः, सार्धेशोऽपि वसन्तकः । सुख-दुःखांशदायादावाहृतौ नलकान्तया ॥ ६९२ ॥
 वसन्त-दधिपर्ण-र्तुपर्ण-भीमैः समं नलः । चिक्रीड लोकपालैः स, चतुर्भिरिव पञ्चमः ॥ ६९३ ॥
 घनदेवोऽपि सार्धेशः, कुतोऽपि प्राप कुण्डिनम् । तस्य प्रत्युपकारं सा, कारयामास भूमुजा ॥ ६९४ ॥
 कश्चिदेत्य दिवोऽन्येद्युर्देवः पश्यत्सु राजसु । मैमीं नत्वाऽवदद् देवि !, त्वत्प्रसादो मयीदृशः ॥ ६९५ ॥
 सम्बोध्य तापसेन्द्रोऽहं, पुरा प्रमाजितस्त्वया । विमाने केसरेऽभूवं, सौधर्मे केसरः सुरः ॥ ६९६ ॥
 इत्युक्त्वा सप्त कल्याणकोटीर्वर्षन् पुरः सुरः । विद्युदण्ड इवोदण्डः, समुत्पत्य तिम्रोर्दधौ ॥ ६९७ ॥
 नलादेशेन देशेभ्यः, स्वेभ्यः स्वेभ्यस्ततो नृपाः । ऋतुपर्णादयः स्वं स्वं, सैन्यमानाययन् जवात् ॥ ६९८ ॥
 नलस्तदैव दैवज्ञदत्तेऽहि प्रति कोशलाम् । प्रयाणं कारयामास, वासवोपमविक्रमः ॥ ६९९ ॥
 भूमतः सैन्यचारेण, स्थावरानपि कम्पयन् । देवभूतमपि क्षोदैः, स्थगयन् सूरमण्डलम् ॥ ७०० ॥
 कैश्चित् प्रयाणकैः प्राप, नलः कोशलपत्तनम् । नमयन् पृतनाक्रान्तं, पातालेन्द्रमपि क्षणात् ॥ ७०१ ॥
 आकर्ष्य कोशलोद्यानविद्यमानबलं नलम् । अथो यमातिथिमन्यश्चकम्पे कूचरो नृपः ॥ ७०२ ॥
 पुनर्लक्ष्मीं पणीकृत्य, घृतार्थं दूतभाषया । नलः कूचरमाकार्यं, दीव्यन् जित्वाऽप्रहीन्महीम् ॥ ७०३ ॥
 अथाऽऽनन्दी नलो मन्दीकृतक्रोधो निजानुजम् ।
 अपि क्रूरं व्यधाद् यौवराज्ये प्राज्यमहोत्सवात् ॥ ७०४ ॥
 अथ सम्प्रेष्य निःशेषं, राजकं राजकुञ्जरः । कोशलाचैत्यचक्रेपु, चक्रे कान्तान्वितोऽर्चनाम् ॥ ७०५ ॥
 बहून्यब्दसहस्राणि, भैम्या सह सहर्षया । त्रिसण्डां खण्डितारातिरपालयदिलां नलः ॥ ७०६ ॥
 एत्य देवो दिवोऽन्येद्युर्निपधो न्यगदन्नलम् । फलं गृहाण मानुष्यमूरुहस्य व्रताभिधम् ॥ ७०७ ॥
 प्राग् मया प्रतिपन्नं ते, व्रतकालनिदेशनम् । तद् वृथा मा विलम्बिष्ठा, यात्यायुर्जलधिन्दुवत् ॥ ७०८ ॥
 इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते देवे, नलः कान्तान्वितो ययौ । जिनसेनाभिधं सूरिं, विज्ञातागमनं तदा ॥ ७०९ ॥
 प्रणम्य नैपधिः सूरिं, निविष्टः क्षितिविष्टरे । पप्रच्छ स्वस्य देव्याश्च, कारणं सुख-दुःखयोः ॥ ७१० ॥
 निर्लज्जमन्मथो वाचमथोवाच महासुनिः । प्रदत्तमिश्रशर्माणि, प्राक्कर्माणि शृणु क्षणात् ॥ ७११ ॥
 जम्बूद्वीपशिरोरत्नं, भरतक्षेत्रभूषणम् । अष्टापदसमीपेऽस्ति, श्रीसङ्करपुरं पुरम् ॥ ७१२ ॥
 तत्राऽऽसीन्मम्मणो राजा, तस्य वीरमती मिया ।
 अन्यदाऽऽखेटके गच्छन्, मृषोऽपश्यत् पुरो सुनिम् ॥ ७१३ ॥
 मन्वन्नशकुनं सोऽथ, धारयामास तं क्रुधा । तद् द्वादशपटीप्रान्ते, कृपयाऽमृमुचत् पुनः ॥ ७१४ ॥
 तदर्हिसामयो धर्मः, साधुनाऽस्मै निवेदितः । राज्ञाऽप्यङ्गीकृतो वीरमत्या दयितया समम् ॥ ७१५ ॥
 ताम्यां राजसभावेन, तद् व्रती प्रैतिपालितः । अपराधं क्षमस्वेत्यमुक्त्वा मुक्तो जगाम सः ॥ ७१६ ॥
 सेवाप्रसादिता वीरमतीं शासनदेवता । धर्मस्थैर्येकृते निन्वेऽन्येद्युरष्टापदोपरि ॥ ७१७ ॥

अकृत प्रतितीर्थेशं, विशतिं विशतिं ततः । आचाम्लानि चमत्कारिभक्तिचारुः सुलोचना ॥ ७१८ ॥
 तथा तिलकमेकैकं, जिनेशानां व्यथापयत् । सौवर्णमूर्णःसम्पूर्णमणिसन्दर्भगर्भितम् ॥ ७१९ ॥
 तदुद्यापनकं कृत्वा, प्रीता मूकान्तकामिनी । मुनीनानन्ध दानेन, चारणात् पारणां व्यधात् ॥ ७२० ॥
 तत् तीर्थेशपदाम्भोजसेवाहेवाकशालिनी । राजधानीं राजवधूराजगाम प्रमोदिनी ॥ ७२१ ॥
 चिराराद्धजिनाधीशधर्मनिर्मलितावथ । व्यपद्येतामुभौ वीरमती-मम्मणमूपती ॥ ७२२ ॥
 भूपजीवोऽथ बहलीदेशान्तः पोतने पुरे । आमीरघम्मिलामस्य, सुतोऽमूद् रेणुकाङ्गमूः ॥ ७२३ ॥
 तस्यैव धन्यसञ्ज्ञस्य, धूसरी नाम बल्लभा । आसीद् वीरमतीजीवः, पूर्ववत् प्रेमभाजनम् ॥ ७२४ ॥
 वर्षासु महिषीर्धन्यध्वारयन्नन्यदा वने । वर्षत्यम्भोधरेऽपश्यदेकपादस्थितं मुनिम् ॥ ७२५ ॥
 न्यथात् तदुपरि च्छत्रं, धन्यो भावनया ततः । अपारवारिभृद्द्वाराधोरणीवारणक्षमम् ॥ ७२६ ॥
 न तिष्ठत्यम्बुदो वर्षन्, साधुः स्थैर्यं न मुञ्चति ।

धन्यस्त्यजति न च्छत्रं, त्रयोऽपि स्पर्द्धिनोऽभवन् ॥ ७२७ ॥

सप्तमेऽह्नि निवृत्तेऽब्दे, कायोत्सर्गमपारयत् । मुनिः पूर्णप्रतिज्ञोऽसौ, ततो धन्येन वन्दितः ॥ ७२८ ॥

स्वैथवृचिरथाष्टच्छन्मुनीशं धूसरीवरः । भवतां व्रजतां कुत्र, मेघोऽयं विघ्नतां गतः ? ॥ ७२९ ॥

अथावदददः साधुर्लङ्कायां गुरुसन्निधौ । गच्छतो मम मेघेन, प्रारमे वृष्टिरीदृशी ॥ ७३० ॥

अभिग्रहं गृहीत्वा च, तद्गृष्टिविरमावधिम् । कायोत्सर्गं व्यधां तत्र, स्वया साहायकं कृतम् ॥ ७३१ ॥

ततः सद्यनि धन्येन, सममाकारितो व्रती । निषिध्य महिषारोहं, प्राचालीत् पङ्क्तिं पथि ॥ ७३२ ॥

क्षैरेयोपारणं पुण्यकारणं सप्तमेऽह्नि । मुनीशं कारयामास, शुद्धात्मा धूसरीधवः ॥ ७३३ ॥

करुणातरुणीहारो, विहारोचमविक्रमी । वर्षात्यये यथाकामं, ग्रामाद् ग्रामं जगाम सः ॥ ७३४ ॥

धन्योऽपि मुनिना दत्तं, श्रावकत्वं प्रियान्वितः । पालयित्वा चिरं हैमवते युगलधर्म्यमूत् ॥ ७३५ ॥

ततोऽपि क्षीरैदण्डीराभिवानौ दम्पती दिवि । शोभमानौ प्रभृताभिलावभृतां विभृतिभिः ॥ ७३६ ॥

तस्थुत्वा क्षीरैदण्डीरजीवोऽभून्नैपधिर्भवान् । प्रिया ते क्षीरैदण्डीरादेवीजीवश्च भीमभूः ॥ ७३७ ॥

यद् द्वादश घटीर्द्वे, मम्मणेन त्वया मुनिः । तस्मियाविरहो राज्यभ्रंशश्च द्वादशाब्दिकः ॥ ७३८ ॥

यच्छत्रधारणं क्षीरपारणं च मुनेः कृतम् । स्वया धन्येन धन्येन, तेनायं विभवस्तव ॥ ७३९ ॥

मैमी त्वद्वल्लभा वीरमतीजन्मनि यन्मुदा । अष्टापदेऽर्हतां रत्नतिलकानि व्यथापयत् ॥ ७४० ॥

करमकरविस्तारकिङ्करीकृतभास्करः । तदस्याः शाश्वतो भाले, तिलको भाति र्भासुरः ॥ ७४१ ॥

॥ युगम् ॥

इति प्राग्भवमाकर्ष्यं, समं दयितया नलः । पुष्कलाख्ये सुते राज्यं, नियोज्य व्रतमाददे ॥ ७४२ ॥

मतेनातीव तीव्रेण, कृतव्रतिचमत्कृती । एतौ यशःसुधापूरैः, शुभ्रग्रामासत्सुर्विदशः ॥ ७४३ ॥

नैलो विलोक्य वैदर्भीमन्यदा मदनातुरः । गुरुभिर्न्यत्कृतः स्वगदित्य पित्रा प्रबोधितः ॥ ७४४ ॥

तन्नलोऽनशनं भेजे, व्रतपालनकातरः । नलानुरागतः साध्वी, प्रपेदे भीमभूरपि ॥ ७४५ ॥

१ विषद्याभयतामैतौ, दम्पती दिवि पूर्वघत् ॥ संतासं० ॥ २ स्वच्छवृत्तिरथा० पाता० ।

स्वच्छवृत्तिमथा० संता० ॥ ३ रीघवः पाता० ॥ ४ सं० विनाऽन्यत्र—व्यधात् तत्र, यत्ना० संता० ॥

५-६-७ रद्विण्डी० पाता० ॥ ८ भास्वरः संता० ॥ ९ नलोऽवल्लो० संता० ॥

वसुदेव ! नलः सोऽहं, सजातोऽस्मि घनाधिपः । विषय साऽपि वैदर्मी, बभूव मम वल्लभा ॥ ७४६ ॥
 अथेयं श्रुतिं च्युत्वा, ततः कनकवत्यमृतं । तेन पूर्वानुरागेण, बद्धः सोऽहमिहाऽऽगमम् ॥ ७४७ ॥
 इहैव कर्म निर्मूल्यं, सेयं यास्यति निर्वृतिम् । इत्याख्यन्ने विदेहेषु, विमलस्वामितीर्थकृत् ॥ ७४८ ॥
 इत्युक्त्वा वसुदेवस्य, पुरः किंपुरुषेश्वरः । शरीरैः पूरयन्नंशुपूरै रोदस्तिरोदधे ॥ ७४९ ॥
 वसुदेवोऽन्यदा खेलन्, खेचरीभिः सहान्वहम् । सर्पकैणैकदा जह्रेऽमोचि गङ्गाजले ततः ॥ ७५० ॥
 उत्तीर्य वीर्यवान् गङ्गां, पत्नीं कामपि जग्मिवान् । असौ परिभ्रमन् साकं, पथिकैः पथि कैश्चन ॥ ७५१ ॥
 जराभिधां स्मराटोपमर्द्धीं पल्लीन्दुनन्दनीम् । तत्रोपयेमे रेमे च, चन्द्रिकामिव चन्द्रमाः ॥ ७५२ ॥
 तस्यां जराकुमाराख्यं, समुत्पाद्याथ नन्दनम् । विचरन्नन्यतोऽभापि, साक्षाद् देव्या कयाचन ॥ ७५३ ॥
 कन्या रुधिरभूपस्य, दत्ता ते रोहिणी मया । ब्रज पाणविकीमूय, तूर्णं तस्याः स्वयंवरे ॥ ७५४ ॥
 इत्युक्तः स तया शौरिर्गतोऽरिष्टपुरं प्रति । जरासन्धादिभूपौल्यस्वयंवरणमण्डपे ॥ ७५५ ॥
 रूपेण त्रिजञ्चिचारोहिणी रोहिणी ततः । स्वयंवरणमाल्येन, राजमानाऽऽजगाम सा ॥ ७५६ ॥
 शृङ्गारितेऽप्यरूपेऽस्मिन्, राजकेऽस्याः स्थिता न दृक् ।
 वर्ष्यवर्णेऽपि निर्गन्धे, कर्णिकार इवाल्लिनी ॥ ७५७ ॥
 शौरिरेपोऽन्यवेपोऽथ, विस्फूर्जस्तूर्यवादिषु । वादयामास पटहमित्थं पटुभिरक्षरैः ॥ ७५८ ॥
 आगच्छाऽऽगच्छ मां तन्वि !, नन्वितः किमु वीक्षसे ? ।
 अस्मि त्वदनु रूपोऽहं, कृतोत्कण्ठः सुकण्ठ ! यत् ॥ ७५९ ॥
 वादयन्तमिति प्रेक्ष्य, शौरिं शरनिमप्रभम् । रोहिणी रोहदानन्दाऽनन्दयद् वरमालया ॥ ७६० ॥
 अथ पाटहिके तस्मिन्, वृते रुधिरकन्यया । अहसन् सहसा सेष्यं, सर्वेऽप्युर्वीशकुञ्जराः ॥ ७६१ ॥
 अहो ! कौलीन्यमेतस्याः, कुलीनमवृणोद् यतः । इति वार्ता मियश्चक्रुः, पश्यन्तो रुधिरं च ते ॥ ७६२ ॥
 अथ तेषु सहासेषु, प्राह पाटहिकः क्रुधा । दोर्दण्डे यस्य कण्डूतिः, कौलीन्यं तस्य दश्यते ॥ ७६३ ॥
 श्रुत्वा शौरिर्गिरिं दावकीलालीलामिमामथ । तद्ब्रूयाथ जरासन्धः, स्वभूपान् समनीनहत् ॥ ७६४ ॥
 सन्नद्धनिजसैन्योऽथ, रुधिरौऽपि धराधिपः । जरासन्धेन युद्धाय, क्रुद्धः शौरैः पुंरोऽस्फुरत् ॥ ७६५ ॥
 सारथीमूय शोडीरावधिर्दधिमुखाभिधः । खेचरः समरकूरं, रथे शौरिमवीविशत् ॥ ७६६ ॥
 वेगाद् वेगवतीमात्राऽङ्गारमत्पाऽर्पितानि तत् । चण्डः कोदण्ड-नूणानि, जगृहे विप्रहाम्नी ॥ ७६७ ॥
 जरासन्धघराधीवी, रुधिरं युधि रंहसा । भग्नं वीक्ष्य गिरा शौरैः, खेचरो रथमैरयत् ॥ ७६८ ॥
 शौरिं स्ववार्यममीमृत्कुम्भिकेसरिणं रणे । पश्यन्ने जरासन्धः, समुद्रविजयं प्रति ॥ ७६९ ॥
 न पाणविकमात्रोऽयं, तदेनं साधय स्वयम् । वनं भल्लजिमः केन, रक्ष्यः पञ्चाननं विना ? ॥ ७७० ॥
 शरमेनं निराहृत्य, त्वं भवन् रोहिणीधवः । मघशःकुमुदं स्मेरीकुरुन्वानेन मुद्रितम् ॥ ७७१ ॥
 धृतान्यनरनिष्ठाया, न धवोऽस्या भवाग्यहम् । जेषोऽसौ तु त्वदादेशादित्युत्स्थौ समुद्रराट् ॥ ७७२ ॥
 ततः समुद्रमुन्द्रवेलं खेलन्तमाहवे । अवलोक्य स्म कुर्वन्ति, देवाः कल्पान्तविभ्रमम् ॥ ७७३ ॥
 युयुधाते क्रुधा तेजस्तिरस्कृतदिवाकरौ । शौरी दूरीकृतत्रासावथ प्रथम-पश्चिमौ ॥ ७७४ ॥

कृतस्य प्रतिकुर्वाणावविशेषतया चिरम् । अयुध्येतामुभौ धीरौ, नृणां कृतचमत्कृती ॥ ७७५ ॥
 समुद्रविजयं सम्यगधिगम्य विनीतवीः । चिक्षेप साक्षरं नम्रं, वसुदेवः शरं पुरः ॥ ७७६ ॥
 पाणौ बाणमथाऽऽदाय, समुद्रोऽवाचयल्लिपिम् । तदा च्छलेन यातस्त्वां, वसुदेवो नमाम्यहम् ॥ ७७७ ॥
 वत्सलो वत्स ! वत्सेति, समुद्रोऽथ वदन्नदः । अभ्यधावद् रथं मुक्त्वा, तं प्रतीन्दुमिवाम्बुधिः ॥ ७७८ ॥
 प्रीतिमान् वसुदेवोऽपि, समुचीर्य समुत्सुकः । निपतन् पादयोर्दोर्भ्यामुद्धृत्यानेन सत्त्वजे ॥ ७७९ ॥
 क स्थितस्त्वमित्कालमिति पृष्टोऽप्रजन्मना । समग्रमात्मनो वृचं, वसुदेवो न्यवेदयत् ॥ ७८० ॥
 वार्ष्णेयो दशमः सोऽयमिति मत्वा पराक्रमात् । दधिर रुधिरोर्वीश-जरासन्धादयो मुदच् ॥ ७८१ ॥
 प्रसङ्गायातनिःशेषमूपालविहितोत्सवम् । पुण्येऽद्दि वसुदेवोऽथ, रोहिणीं परिणीतवान् ॥ ७८२ ॥
 जरासन्धादयो जग्मुरमुजो रुधिरार्चिताः । तत्रैव यद्वचः सर्वै, तस्थुः कंसान्विताः पुनः ॥ ७८३ ॥
 अन्येद्युर्जरती काऽपि, श्रीसमुद्रे सभाजुपि । आगत्य गगनोत्सङ्गाद्, वसुदेवमवोचत् ॥ ७८४ ॥
 मम पुत्र्यौ चिराद् बालचन्द्रा वेगवती तथा । त्वद्वियोगातुरे देव !, सज्जाते वाददुर्वले ॥ ७८५ ॥
 इति श्रुत्वा मुखं पश्यन्, समुद्रेण स भाषितः । गच्छ वत्स ! चिरं तत्र, मास्म स्थाः पूर्ववत् पुनः ॥ ७८६ ॥
 इत्याकर्ण्य तया साकं, वसुदेवो दिवा ययौ । तद्वागमोत्सुकः प्राप, समुद्रोऽपि स्वपत्तनम् ॥ ७८७ ॥
 कन्ये काञ्चनदंष्ट्रस्य, खेचरेन्द्रस्य वृष्णिभूः । उपयेमे प्रसन्नस्ते, पुरे गगनचल्लमे ॥ ७८८ ॥

विवोढा पूर्वोदा निजनिजपुरेभ्यो मृगदशः,

समादाय आम्यन् दिशि दिशि दशार्होऽथ दशमः ।

समागत्य व्योम्ना स्वपुरमपरैः खेचरचम्-

समूहैर्लक्ष्मीवाननमत समुद्रं स्मितमतिः

॥ ७८९ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिदिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाञ्जि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये वसुदेवयात्रावर्णनो
 नामैकादशः सर्गः ॥

दृश्यः कस्यापि नायं प्रथयति न परप्रार्थनादैभ्यमन्य-

स्तुच्छामिच्छां विधत्ते तनुहृदयतया कोऽपि निष्पुण्यपण्यः ।

इत्थं कल्पद्रुमेऽस्मिन् व्यसनपरवशं लोकमालोभ्य स्तृष्टः,

स्पष्टं थीवस्तुपालः कथमपि विधिना नूतनः कल्पवृक्षः ॥ १ ॥

॥ प्रथमायम् ७९८ । उभयम् ३९४३ ॥

द्वादशः सर्गः ।

इतश्च कश्चन श्रेष्ठी, जज्ञे श्रीहस्तिनापुरे । ललितस्तत्सुतो मातुः, प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽभवत् ॥ १ ॥
 अथान्यो गर्भतो दुःखदाता मातुः कृतञ्जरः । पातहेतून् वृथाकृत्य, द्वैतीर्याकः सुतोऽभवत् ॥ २ ॥
 म दास्या त्वार्जितो मत्पा, पित्रा च्छचीकृतः किल । ववृषे गङ्गदत्तारण्यो, लालितो ज्येष्ठवन्धुना ॥ ३ ॥
 ललितः श्रेष्ठिनं प्रोचेऽन्येद्युरेप गृहे यदि । भोज्यते गङ्गदत्तस्तत्, सुन्दरं तात ! जायते ॥ ४ ॥
 स्वमातुश्छन्नमेवैतत्, कार्यमेवमुवाच सः । ललितोऽथ तमानीय, तल्पस्याधो न्यपादयत् ॥ ५ ॥
 ललितक्षिप्तमन्नं च, युञ्जानं हर्षनिर्भरम् । गङ्गदत्तं कथञ्चित् तं, व्यालोक्य जननी क्रुधा ॥ ६ ॥
 दण्डकाष्ठं समुद्यम्य, गृहीत्वा चिहुरव्रजे । क्षणालिप्कासयामास, कुट्टयन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥
 तमेवानुगतौ श्रेष्ठि-ललितौ कलितौ शुचा । पुरो वीक्ष्य मुनिं तस्य, मातृवैरमपृच्छताम् ॥ ८ ॥
 उचे मुनिः कचिद् भ्रामे, वन्धू अमवतामुभौ । एकदा शकटं काष्ठैः, पूर्णं भ्रामाय निन्यतुः ॥ ९ ॥
 ज्येष्ठः पुरश्चरन् मार्गं, चक्रलण्डं महोरगीम् । वीक्ष्य प्रोचेऽनुजं सूतं, रक्ष्याऽसौ शकटादिति ॥ १० ॥
 इति तद्वाक्यविश्वस्ता, सा स्थितैव मुजङ्गमी । सूतेन चूरिता गन्ध्याऽस्थिभङ्गध्वनिकौतुकात् ॥ ११ ॥
 सा ज्येष्ठे दधती प्रीतिमपीति च कनीयसि । गन्त्रीचक्रेण भ्रामाङ्गी, चक्रलण्डा व्यपद्यत ॥ १२ ॥
 सा ते जाता प्रिया श्रेष्ठिन् !, ज्येष्ठः स ललितस्त्वसौ ।
 गङ्गदत्तः कनिष्ठस्तु, प्रावृतेन प्रिया-ऽप्रियौ ॥ १३ ॥
 इत्याकर्ण्य भवोद्विग्नः, श्रेष्ठी सनुद्वयान्वितः । जैनं प्राप व्रतं पापमत्तङ्गजमृगाधिपम् ॥ १४ ॥
 तौ श्रेष्ठि-ललितावायुः, पूरयित्वा तपोनिधी । देवलोकं महाशुक्रं, जग्मतुस्तिग्मतेजसौ ॥ १५ ॥
 जगाम विश्ववाह्यभ्यमिदानीं गङ्गदत्तकः । तपस्तपनपूर्वाद्विस्तमेव त्रिदशालयम् ॥ १६ ॥
 न्युन्या ललितजीवोऽयं, तन्महाशुक्रकल्पतः । रोहिण्या वसुदेवस्य, प्रेयस्या उदरेऽभवत् ॥ १७ ॥
 वदने विगतः स्वप्ने, हलभृज्जन्मसूचकान् । सा मृगाङ्ग-मृगेशा-ऽऽधीन्, निशाशेषे व्यलोकयत् ॥ १८ ॥
 ततोऽङ्गतेजसा ध्वान्तद्रोहिणं रोहिणी सुतम् । असूत मृतधात्रीर्वं, तर्जितयुर्मणिं मणिम् ॥ १९ ॥
 रामो नाम्नाऽभिरामत्वात्, पितृभ्यां तल्पनिष्ठिनः । क्रीडन् भोगीव बालोऽपि, जातः परभयङ्करः ॥ २० ॥
 वसुदेवोऽन्यदाऽऽहृतः, कंसेन प्रीतिशालिना । ययौ राजानमापृच्छद्य, मधुरायाममन्यरः ॥ २१ ॥
 वसुदेवमथ प्राह, कंसो जीवयस्योऽन्विनः । अस्तीन्द्रपुरनिर्यासो, नगरी मृत्तिकावती ॥ २२ ॥
 राजा तत्र पितृव्यो मे, देवक्रः मेवकप्रिय । वर्तते नर्तितश्रीका, सुता तस्यापि देवकी ॥ २३ ॥
 सा कान्निमुमनोरती, एवं यौवनरतद्रुम । सुवयोस्तद् द्वयोर्लक्ष्मीवेश्मनोरस्तु सङ्गमः ॥ २४ ॥
 नम्या ननु वरो भार्वा, भवाननुवस्त्वहम् । तदेहि देवकाद् याच्या, देवकन्येव देवकी ॥ २५ ॥
 इदमानीच्यु निश्चिन्य, शौरिः कंसान्वितो गतः । नगयां मृत्तिकावरयां, राजा सम्मुखमाययौ ॥ २६ ॥

१ 'जितो भ्राम्या, गता० गता० ॥ २ 'जं स्यं मे, रथास्ती मंता० ॥ ३ 'हिणी रोहि' मंता० ॥
 ४ 'य, निर्जित' मंता० ॥

बहिर्निवेश्य सैन्यानि, देवकेन पुरस्कृतौ । पुरान्तर्जग्मतुः कंस-शौरी पौरनिरीक्षितौ	॥ २७ ॥
अथोपबिबिधुर्मूपसदः प्राप्य त्रयोऽपि ते । त्रैलोक्यरक्षासामर्थ्यं, मन्त्रयन्त इवाऽऽत्मसु	॥ २८ ॥
सुहृत्सेमोर्मिहंसेन, ततः कंसेन देवकः । याचितः प्रीतिवार्तासु, वसुदेवाय देवकीम्	॥ २९ ॥
स स्वयं प्रार्थनीयेऽर्थे, प्रार्थ्यमानोऽथ देवकः । ऊचे वयं त्वदायत्ता, देवकी देव । कीदृशी ?	॥ ३० ॥
पुराऽपि नारदाख्यातगुणोद्यदनुरागयोः । तयोरथ विवाहोऽभूद्, देवकी-वसुदेवयोः	॥ ३१ ॥
देवकोऽथ दशार्हाय, बहुस्वर्णादिकं ददौ । नन्दं गोकोटियुक्तं च, दशगोकुलनायकम्	॥ ३२ ॥
वसुदेवोऽहृतानन्दस्ततो नन्दसमन्वितः । मथुरां सह कंसेन, प्रयातो दयितायुतः	॥ ३३ ॥
सुहृत्पाणिग्रहोपज्ञं, कंसश्चक्रे महोत्सवम् । अमानमदिरापानमत्तनृत्यद्वधूजनम्	॥ ३४ ॥
कंसानुजोऽतिमुक्तोऽथ, पूर्वापातव्रतः कृती । अगादोकसि कंसस्य, पारणाय महातपाः	॥ ३५ ॥
वीक्ष्य मत्ता तमायान्तं, प्रीता कंसप्रिया ततः । एहि देवर ! नृत्यावो, जल्पन्तीति गलेऽलगत्	॥ ३६ ॥
अथोचे व्यथितः साधुर्यन्त्रिमित्तोऽयमुत्सवः । तस्य सप्तमगर्भेणोच्छेद्यौ त्वंपितृ-वल्लभौ	॥ ३७ ॥
श्रुत्वेति मुनितो मुक्तमदा जीवयशा जवात् । गत्वा स्फारस्फुरत्स्वेदं, कंसायेदं न्यवेदयत्	॥ ३८ ॥
याच्यः सौहार्दतः सप्त, गर्भान् शौरिरसौ सुहृत् । निश्चिन्येदमगात् कंसो, वसुदेवं प्रियान्वितः	॥ ३९ ॥
प्रारब्धप्रेमवार्तासु, मत्सेनेवामदेन तत् । स मेने देवकीगर्भान्, सप्त कंसेन याचितः	॥ ४० ॥
आकर्ष्य शौरिरन्येयुरतिमुक्तकथामथ । चिखिदे वञ्चितौ गर्भयाच्चायां सुहृदा च्छलात्	॥ ४१ ॥
इतश्चासीन्नाग इति, श्रीभद्रिलपुरे वणिक् । प्रियाऽभूत् तस्य सुलसा, कुलसागरचन्द्रिका	॥ ४२ ॥
अतिमुक्ताभिः साधुश्चारणोऽस्यैश्च शैशवे । निन्दुरिन्दुमुखी सेयं, भाविनीति न्यवेदयत्	॥ ४३ ॥
परमश्राद्धयाऽऽराधि, सुरः कश्चित् तयाऽप्यथ । तुष्टोऽयाचि सुतानेष, प्राह ज्ञात्वाऽवधेस्ततः	॥ ४४ ॥
हन्तुं शौरिसुतान् प्रीतिकृदात् कंसेन याचितान् । अहं सञ्चारयिष्यामि, निन्दोः सुतपदे तव	॥ ४५ ॥
इति देवः प्रतिज्ञाय, चक्रे शक्त्या स्वकीयया । देवकी-सुलसापत्यप्रसवे तुल्यकालताम्	॥ ४६ ॥
सुपुवाते समं ते तु, देवक्याः पदं सुतान् क्रमात् ।	
सुलसायै ददौ देवो, देवक्यै सौलसान् मृतान्	॥ ४७ ॥
स्फारमास्फालयद् प्राणि, कंसो निन्दुसुतान् स तान् ।	
अवर्धन्त च देवक्याः, घ्नवः सुलसागृहे	॥ ४८ ॥
नाम्नाऽनीकयशोऽनन्तसेनावजितसैनिकः । निहृतादिदेवयशाः, शत्रुसेनश्च ते श्रुताः	॥ ४९ ॥
निशान्ते प्रैक्षत स्वप्ने, सिंहा-ऽर्का-ऽग्नि-गज-ध्वजान् । विमान-पद्मसरसी, ऋतुस्नाताऽथ देवकी	॥ ५० ॥
तस्याः कुशाववातार्पीद्, गङ्गदत्तश्रुतो दिवः । नभःसिताष्टमीरात्रिमध्येऽथ तमसूत सा	॥ ५१ ॥
साक्षिध्वं तेनिरे तस्य, पुण्यपूर्णस्य देवताः । तज्जन्मनि ततः स्वापमापुस्ते कंसयामिकाः	॥ ५२ ॥
तदाऽऽहूय प्रियं प्राह, देवकी रक्ष मे सुतम् । वञ्चयित्वा द्विषं कंसं, मोच्योऽसौ नन्दगोकुले	॥ ५३ ॥
यशोदा जननीवायुं, सानन्दा नन्दवल्लभा । पालयिष्यति यद् बालमुपचारिर्नैवैः	॥ ५४ ॥
वसुदेवोऽपि तन्मत्वा, तमादायाङ्गं व्रजन् । पार्श्वस्थदेवीकलसाष्टपीप-च्छत्रजुषा पथा	॥ ५५ ॥
अथो धवलरूपेण, शिशुसान्निध्यदेवताः । पुरतो गोपुरद्वारकपाटान्युदघाटयन्	॥ ५६ ॥

आयातो गोपुरे शौरिरुग्रसेनेन भाषितः । भास्वन्तं दर्शयन् बालं, सानन्दमिदमब्रवीत् ॥ ५७ ॥
 पुत्रव्याजेन शत्रुस्ते, कंसोऽनेन हनिष्यते । त्वमुद्धरिष्यसे भैवं, पुनः कापि प्रकाशयेः ॥ ५८ ॥
 आकण्ठ्यैत्युग्रसेनेन, हर्षादनुमतस्ततः । जगाम नन्दकान्ताया, यशोदाया निकेतनम् ॥ ५९ ॥
 तस्यास्तमालम्बं शौरिः, समर्प्याथ तदात्मजाम् । तनयां समुपादाय, देवक्याः पुरतोऽमुचत् ॥ ६० ॥
 इति कृत्वा गते शौरौ, प्रबुद्धाः कंसयामिकाः । कन्यामिमां समादाय, कंसाय द्रागढौकयन् ॥ ६१ ॥
 श्रीमयं सप्तमं वीक्ष्य, तं गर्भं निर्भयो नृपः । विदधे च्छिन्ननासाप्रां, मानी ज्ञानं हसन् मुनेः ॥ ६२ ॥
 अमुमुचदमं कंसो, देवक्या एव सन्निधौ । पुनर्जातिपमित्यन्तः, प्रमोदं प्राप साऽप्यथ ॥ ६३ ॥
 स कृष्ण इति संहृतः, कृष्णाङ्गत्वेन गोमिमिः । वसुदेवकुलोत्सो, गोकुलान्तरवर्धत ॥ ६४ ॥
 गते मासि सुतं द्रष्टुमुत्सुका देवकी ययौ । सह स्त्रीभिः प्रियं पृष्ट्वा, गोकुले गोऽर्चनच्छलात् ॥ ६५ ॥
 सुदं दधौ यशोदाहवर्तिनं निज्जन्मन्दनम् । श्रीवत्सलाञ्छितं स्निग्ध-श्याममालोक्य देवकी ॥ ६६ ॥
 सदैव देवकी तत्र, गोपूजाव्याजतो ययौ । आविर्बभूव लोकेऽत्र, ततः प्रभृति गोव्रतम् ॥ ६७ ॥
 वैरेण वसुदेवस्यान्यदा शकुनि-पूतने । विषया तत्सुतं मत्वा, निहन्तुं कृष्णमागते ॥ ६८ ॥
 बभूवैका समारम्भ, शकटं कटुनादिनी । पूतना नूतनक्ष्वेडलिप्तं स्तनमपाययत् ॥ ६९ ॥
 मालिष्यं विदधानामिदं वतामिस्तदा मुदा । कृष्णस्य देहमाविश्य, हृते तेनैतसैव ते ॥ ७० ॥
 एत्य नन्दोऽथ वीक्ष्येदं, खेदं मनसि धारयन् । यशोदां प्राह नैकाकी, बालो मोच्यः कदाचन ॥ ७१ ॥
 तं पालयति सानन्दा, यशोदाऽथ स्वयं सदा । छलादुच्छृङ्खलो बालः, प्रयातीतस्ततः स तु ॥ ७२ ॥
 दाम्नोद्भूलबद्धेन, तस्य बद्धाऽन्यदोदरम् । यशोदा तद्रतेर्भीता, गृहेऽगात् प्रतियेशिनः ॥ ७३ ॥
 तदा पितामहद्वेषादेत्य खर्षकैश्चः शिशुम् । तं मध्ये पेष्टुमभितो, जगामार्जुनयुग्मताम् ॥ ७४ ॥
 अनयोः कृष्णदेव्याऽथ, मायश्चक्रे महीरुहोः । ऊचे गोपैस्ततोऽभञ्जि, कृष्णेनार्जुनयोर्दुग्मम् ॥ ७५ ॥
 तदाऽऽकण्ठ्यैति नन्दश्च, यशोदा च समीपतुः । तौ घूलिभूमरं वीक्ष्य, प्रीतो बालं चुचुम्बतुः ॥ ७६ ॥
 बद्धो यदुदरे दाभा, नामा दामोदरस्ततः । स्यातोऽयं गोकुले बालो, बल्लवीप्रीतिपल्लवी ॥ ७७ ॥
 मन्वा शताङ्ग-शकुनि-पूतना-ऽर्जुनसहधाम् । दध्यौ शौरिरसुं कंसो, ज्ञास्यत्येवंविधौजसा ॥ ७८ ॥
 माऽपकार्पात् किमप्यस्य, मन्वाऽपि भूरधीरसौ । अहं तदस्य रक्षायै, कश्चिन्मुष्मामि नन्दनम् ॥ ७९ ॥
 तद् यथात्रयामस्याय, राममुदामविक्रमम् । सुतत्वेनार्पयामास, यशोदा-नन्दयोर्मुदा ॥ ८० ॥
 सहेलं रोञ्चनस्तत्र, राम-दामोदरौ ततः । गोकुले गोमति ज्योति, सतारे शशि-सूर्यवत् ॥ ८१ ॥
 आयुषेऽपि समप्रेतु, धर्मं रामेण कारितः । प्रकृत्या विक्रमी कृष्णः, सपक्षाहिरिवाबभौ ॥ ८२ ॥
 गोपक्षिणः मियममुं, गृहोन्मुद्रितमन्मयाः । समालिङ्गन्ति शुम्भन्ति, बालव्यरहतिच्छलात् ॥ ८३ ॥
 साकूनाभिरनाकूना, रोस्यते गोररोल्लवैः । स गोपीभिः पर्णाहृण्य, शुम्भना-ऽऽलिङ्गनादिकम् ॥ ८४ ॥
 अङ्कुरं कृष्ण कृष्णेति, जल्पन्त्यः प्रति तं मुहुः । पतन्ति मद्रोर्द्रुतमदप्याजेन गोपिकाः ॥ ८५ ॥
 तं मध्येहृण्य गृण्यन्ति, गोप्यो मण्डलनर्तने । तत्र नालपञ्जनात्सवापं विननुते मुदा ॥ ८६ ॥
 एनं केनाप्युरावेन, काऽपि गोपी ब्रूदापन । सृष्टाग्नी निर्धिरिव, सेष्यमन्याभिरिदक्ष्यते ॥ ८७ ॥

तं वीक्ष्य विवशा गोप्यो, निमीलितविलोचनाः । पिण्डीकृत्योरसि रसात्, तरसैव न्यपीडयन् ॥ ८८ ॥
 कृष्णः सदाऽपि मायूरपिच्छपूरविमूषणः । जगौ गोपालशालाभिः, सह गोपालगूर्जरीम् ॥ ८९ ॥
 वंशनादवशैर्नेत्र-नाति-कान्तिजितैरिव । सोऽयं कुरङ्ग-मातङ्ग-भुजगैरनुर्गेवभौ ॥ ९० ॥
 राम-गोविन्दयोः क्रीडारसनिर्मग्नयोरिति । गोपयोर्जगुरेकाहवदेकादश वत्सराः ॥ ९१ ॥
 इतश्च कार्तिके कृष्णद्वादश्यां त्वाप्टूगे विधौ । समुद्रविजयाख्यस्य, पत्न्यां शौर्यपुरेशितुः ॥ ९२ ॥
 शिवायाः कुक्षिमध्यास्त, शङ्खजीवोऽपराजितात् । सा निशान्ते महास्वभांश्चतुर्दश ददर्श च ॥ ९३ ॥
 गजोक्ष-सिंह-लक्ष्मी-सक्-चन्द्रा-ऽर्क-कलश-ध्वजाः ।
 पद्माकर-विमाना-ऽन्वि-रत्नपुञ्जा-ऽग्रयस्तु ते ॥ ९४ ॥
 नारकाणामपि स्वर्गजुषामिव तदा सुखम् । क्षणमासीत् प्रकाशश्च, चकास्ति स्म जगत्स्वपि ॥ ९५ ॥
 पत्युरत्युत्सुका स्वमानाख्यद् देवी प्रबुध्य त्वन् ।
 राज्ञा तदैव दैवज्ञोऽष्टच्छद्यत क्रोण्डुकिः स्वयम् ॥ ९६ ॥
 स व्याचख्यौ सुतो भावी, जिनो वां त्रिजगत्पतिः । श्रुत्वेति तावपि प्रीतो, पीयूषस्नपिताविव ॥ ९७ ॥
 गर्भस्थितेन तेनाथ, स्वामिना नृपकामिनी । बभौ स्मितमुखाम्भोजा, हंसेनेव सरोजिनी ॥ ९८ ॥
 निरीथे सितपद्म्यां, श्रावणे त्वाप्टूगे विधौ । शङ्खध्वजं शिवाऽसूत, सुतं जीमूतमेचकम् ॥ ९९ ॥
 षट्पञ्चाशदथाऽऽगत्य, दिक्कुमार्यो यथाक्रमम् । शिवा-जिनेन्द्रयोश्चक्रुः, सूतिकर्माणि भक्तितः ॥ १०० ॥
 पद्मरूपो हरिः स्वर्गाद्याऽऽगत्य यथाविधि । अतिपाण्डुकम्बलायां, शिलायां नीतवान् विभुम् ॥ १०१ ॥
 तत्र सिंहासनारूढः, सोऽयं स्वाङ्के जिनं दधौ ।
 त्रिपष्ट्या त्वपरैः शकैः, स्नात्रं चक्रेऽच्युतादिभिः ॥ १०२ ॥
 अङ्के तदीशमीशानो, दधौ सिंहासनासनः । सौधमेन्द्रोऽकृत स्नात्रा-ऽऽरात्रिक-स्तवनादिकम् ॥ १०३ ॥
 प्रभोरप्सरसः पद्म, धात्रीराधाय वासवः । कृत्वा नन्दीश्वरे यात्रां, मुदितः स्वपदं ययौ ॥ १०४ ॥
 सप्रभावं प्रभावन्तं, राकेन्दुमिव नन्दनम् । तमालोक्य समुद्रोऽमृदुन्दुद्रितमहोदयः ॥ १०५ ॥
 दृष्टो रिष्टमणेर्नेमिर्मात्रा स्वप्नेऽत्र गर्भगे । अरिष्टनेमिरित्याख्यां, सुनोस्तद् विदधे पिता ॥ १०६ ॥
 मथुरायामथाऽऽत्ने, नेमिजन्ममहोत्सवम् । दशाहो दशमस्तेन, कंसस्तस्याऽऽययौ गृहम् ॥ १०७ ॥
 छिन्ननासापुटां वीक्ष्य, खेलन्तीं तत्र तां सुताम् ।
 मीतः कंसोऽधिकं सोऽथ, स्मृत्वाऽनुजमुनेर्वचः ॥ १०८ ॥
 नैमित्तिकं स कंसस्तदष्टच्छत् सदने गतः । स्त्रीगर्भः सप्तमः सोऽयं, मुनिनोक्तो भवेन्न वा? ॥ १०९ ॥
 ऊचे नैमित्तिकः साधुगिरो विपरियन्ति न । काप्यस्ति हस्तिमल्लौजाः, स गर्भस्ते भयङ्करः ॥ ११० ॥
 तमरिष्टौख्यमुक्ष्माणं, ह्येशं केशिनं च तम् । खर-भेपौ च तौ सुष्ठ, क्रमाद् वृन्दारके वने ॥ १११ ॥
 अत्युग्रानपि तान् खेलन्, सहैलं यो हनिष्यति । हन्त ! हन्ता स ते सत्यं, निरगैलमुजार्गलः ॥ ११२ ॥
 पूजयेज्जननी यद् ते, श्राङ्गं धन्व क्रमागतम् । आरोपयिष्यति पयःसितकीर्तिः स एव तद् ॥ ११३ ॥
 कालिपाद्देर्दमयिता, चाणूरस्य विपादकः । हनिष्यति द्विपेन्द्रौ ते, स पद्मोत्तर-चम्पकौ ॥ ११४ ॥
 आदिश्याऽथ श्रमायाऽसौ, मल्लौ चाणूर-मौष्टिकौ । अरिष्टादीन् वनेऽमुच्चदरातिं शत्रुमात्मनः ॥ ११५ ॥

आयातो गोपुरे शौरिरुग्रसेनेन भाषितः । भास्वन्तं दर्शयन् बालं, सानन्दमिदमब्रवीत् ॥ ५७ ॥
 पुत्रप्याजेन शत्रुस्ते, कंसोऽनेन हनिष्यते । त्वमुद्धरिष्यसे मैवं, पुनः कापि प्रकाशयेः ॥ ५८ ॥
 आकृष्येत्युग्रसेनेन, हर्षादनुमतस्ततः । जगाम नन्दकान्ताया, यशोदाया निकेतनम् ॥ ५९ ॥
 तस्यास्तमात्मजं शौरिः, समर्प्याथ तदात्मजाम् । तनयां समुपादाय, देवक्याः पुरतोऽमुचत् ॥ ६० ॥
 इति कृत्वा गते शौरौ, प्रबुद्धाः कंसयामिकाः । कन्यामिमां समादाय, कंसाम द्रागदौक्यम् ॥ ६१ ॥
 धीमयं सप्तमं वीक्ष्य, तं गर्मं निर्भयो नृपः । विदधे च्छिन्ननासाप्रां, मानी ज्ञानं हसन् मुनेः ॥ ६२ ॥
 अमुमुचदमूं कंसो, देवक्या एव सन्निधौ । पुनर्जतियमित्यन्तः, प्रमोदं प्राप साऽप्यथ ॥ ६३ ॥
 स कृष्ण इति संहृतः, कृष्णाङ्गत्वेन गोमिभिः । वसुदेवकुलोत्सो, गोकुलान्तरवर्षत ॥ ६४ ॥
 गते मासि सुतं द्रष्टुमुत्सुका देवकी ययौ । सह स्त्रीभिः प्रियं पृष्ट्वा, गोकुले गोऽर्चनच्छब्दात् ॥ ६५ ॥
 मुदं दधौ यशोदाङ्गवर्तिनं निजानन्दनम् । धीवत्सलाञ्छितं स्निग्ध-श्याममालोक्य देवकी ॥ ६६ ॥
 सदैव देवकी तत्र, गोपूजाव्याजतो ययौ । आविर्भवत् लोकेऽत्र, ततः प्रमृति गोव्रतम् ॥ ६७ ॥
 वैरेण वसुदेवस्यान्यदा शुकुनि-पूतने । विधया तस्युतं मत्वा, निहन्तुं कृष्णमागते ॥ ६८ ॥
 वमूवैका समारम्भ, शकटं कटुनादिनी । पूतना नूतनक्ष्वेडलिप्तं स्तनमपाययत् ॥ ६९ ॥
 सान्निध्यं विदधानाभिर्देवताभिस्तदा मुदा । कृष्णस्य देहमाविदय, हते तेनैतसैव ते ॥ ७० ॥
 एत्य नन्दोऽथ वीक्ष्येदं, तेदं मनसि धारयन् । यशोदां प्राह नैकाकी, बालो मोच्यः कदाचन ॥ ७१ ॥
 तं पालयति सानन्दा, यशोदाऽथ स्वयं सदा । छलादुच्छृङ्खलो बालः, प्रयातीतस्ततः स तु ॥ ७२ ॥
 दान्मोदूखलबद्धेन, तस्य बद्धाऽन्यदोदरम् । यशोदा तद्गतेर्माता, गृहेऽगात् प्रतिवेशिनः ॥ ७३ ॥
 तदा पिनामहद्वेपादेत्य सूर्पकेशुः शिशुम् । तं मध्ये पेटुमभितो, जगामार्जुनयुग्मताम् ॥ ७४ ॥
 अनयोः कृष्णदेव्याऽथ, माषधक्रे महीरुहोः । ऊचे गोपैस्ततोऽभक्ति, कृष्णेनार्जुनयोर्दुर्गाम् ॥ ७५ ॥
 तदाऽऽकृष्येति नन्दश्च, यशोदा च समीपतः । तौ घृलिभूसरं वीक्ष्य, प्रीतौ बालं चुचुम्बतुः ॥ ७६ ॥
 बद्धो यदुदरे दाप्ता, नाम्ना दामोदरस्ततः । ख्यातोऽयं गोकुले बालो, बल्लवीप्रीतिपल्लवी ॥ ७७ ॥
 मत्वा गताङ्ग-शुकुनि-पूतना-ऽर्जुनसङ्ग्रहाम् । दधौ शौरिरसुं कंसो, ज्ञास्यत्येवंविधौजसा ॥ ७८ ॥
 माऽपकृषीत् किमप्यस्य, मन्वाऽपि क्रूरधीरसौ । अहं तदस्य रक्षायै, कश्चिन्मुञ्चामि नन्दनम् ॥ ७९ ॥
 तद् यथातथमास्थाय, राममुदामविक्रमम् । सुतत्वेनार्पयामास, यशोदा-नन्दयोर्मुदा ॥ ८० ॥
 महेलं खेलेतस्तत्र, राम-दामोदरौ ततः । गोकुले गोमति व्योम्नि, सतारे शशि-सूर्यवत् ॥ ८१ ॥
 आयुषेषु समप्रेतु, धमं रामेण कारितः । प्रकृत्या विक्रमी कृष्णः, सपसाहिरिवाबमौ ॥ ८२ ॥
 गोपस्त्रियः प्रियममुं, गूढोन्मुद्रितमन्मथाः । समालिङ्गन्ति चुम्बन्ति, बालव्यवहृतिच्छलात् ॥ ८३ ॥
 साङ्गानामिरनाङ्गनः, रोस्यने गोपरलेनैः । स गोपीभिः पर्णाकृत्य, चुम्बना-ऽऽलिङ्गनादिकम् ॥ ८४ ॥
 भङ्गुतं कृष्ण कृष्णेति, जल्पनयः प्रति तं मुहुः । पतन्नि मदिरोद्भूतमदव्याजेन गोपिकाः ॥ ८५ ॥
 तं मध्येऽन्य नृत्यन्ति, गोप्यो मण्डलननैः । तत्र तालध्वजस्तालवापं वितनुते मुदा ॥ ८६ ॥
 एतं केनाप्युरायेन, काऽपि गोपी-कन्दायन । स्पृशन्ती निर्बिकारिव, सेष्यमन्याभिरौक्ष्यते ॥ ८७ ॥

१ 'रपुं'ं क्रात्या, पा० ॥ २ 'दं, वृत्तं मन' क० ॥ ३ 'कम्पुः सि' पा० ॥

वचनेनामुना म्लानमवलोक्य बलो हरिम् । स्नानाय सममादाय, यमुनायास्तटे ययौ ॥ १४२ ॥

रामो हरिमथापृच्छदपच्छायोऽसि वत्स ! किम् । त्वं प्रभातप्रभाराशिब्यास्त्रिष्ट इव दीपकः ? ॥ १४३ ॥

तदेवं बलदेवं स, निजगाद सगद्गदम् । किङ्करीति किमाक्षिप्ता, प्रातर्माता मम त्वया ? ॥ १४४ ॥

अथैनं प्रथयन् सामलीलां नीलाम्बरोऽवदत् ।

यशोदा जननी वत्स !, न ते नन्दो न ते पिता ॥ १४५ ॥

देवकी देवकक्ष्मापनन्दनी जननी तव । गोपूजाव्याजतोऽभ्येति, त्वां द्रष्टुं मासि मासि सा ॥ १४६ ॥

वसुदेवश्च देवेन्द्रप्रायरूप-पराक्रमः । पिता स तव तेनात्र, कंसत्रासादमुच्यथाः ॥ १४७ ॥

अहं च रोहिणीसुनुर्वैमात्रेयस्तवाग्रजः । तातेन स्वयमाहूय, त्वद्रक्षायै नियोजितः ॥ १४८ ॥

कंसात् किं भीतिरित्युक्ते, कृष्णोनाख्यत् पुनर्बलः । अतिपुक्तमुनेरुक्ति, तथा बन्धुवधप्रथाम् ॥ १४९ ॥

कृष्णस्तदा तदाकर्ण्य, क्रोधादनलवज्ज्वलन् । कंसध्वंसं प्रतिज्ञाय, स्नानाय यमुनां ययौ ॥ १५० ॥

दृष्ट्वाऽथ कालियः कृष्णमतिक्रोधादधावत । पश्यन्निवात्मनो मृत्युं, चूडारत्नप्रदीपवान् ॥ १५१ ॥

किमेतदिति सम्भ्रान्ते, रामे वामेन पाणिना । धृत्वाऽसौ हरिणा घ्राणे, पद्मनालेन नस्तितः ॥ १५२ ॥

हरिः शरारुमारुह्य, तं भुजङ्गं महाभुजः । क्रीडन्नुडुपवनीरे, सविभ्रममविभ्रमत् ॥ १५३ ॥

मृतकल्पमनस्वीजास्तं मुक्त्वा निर्ययौ हरिः । तदेत्य समदाटोपैर्गोपैस्तौ बान्धवौ वृतौ ॥ १५४ ॥

ततः प्रचलितौ राम-गोविन्दौ मधुरां प्रति । गोपालकैः सहाऽमृतां, पुरगोपुरगोचरौ ॥ १५५ ॥

कंसादिष्टावथ द्विष्टाविमौ यमनिभौ क्रुधा । प्रधावितौ हतौ ताम्यां, तौ पद्मोत्तर-चम्पकौ ॥ १५६ ॥

अरिष्टाद्विष्टौ नन्दनन्दनौ ननु ताविमौ । दर्श्यमानौ मिथो रागसागरैरिति नागरैः ॥ १५७ ॥

गत्वा मल्लमटीभूमिं, सह बल्लभवल्लवैः । निषेदतुः कचिन्मञ्चे, तौ ससुत्सार्य तज्जनम् ॥ १५८ ॥ युग्मम् ॥

ततश्च वामो रामेण, रौद्रमूर्तिधरः पुरः । सैप मञ्चशिखोत्तंसः, कंसः कृष्णस्य दर्शितः ॥ १५९ ॥

सकौतुकप्रपञ्चेपु, मञ्चेपु विहितासनाः । कंसकूराशयज्ञानसावधानीभवद्भटाः ॥ १६० ॥

समुद्रविजयप्रथा, जितज्वलनतेजसः । दशापि च दशार्हास्ते, गोविन्दाय निवेदिताः ॥ १६१ ॥

॥ युग्मम् ॥

विभाविभासुरच्छायौ, सुरमायौ नु काविमौ ? । चिन्तयद्भिरिति क्षमापैरैक्ष्येतां तौ प्रतिक्षणम् ॥ १६२ ॥

वधे सिन्धुरयोलेकैर्ज्ञापिते कुपितस्तदा । सशस्य इव कंसोऽमृद्, घूर्णमानेक्षणः क्षणम् ॥ १६३ ॥

अयुध्यन्ताधिकं महोत्तंसाः कंसाज्ञया ततः । अथोदतिष्ठत कूरध्याणूरः कंससंज्ञया ॥ १६४ ॥

करास्फोटैस्फुटाटोपः, स्फूर्जन्स्फूर्जस्वलं ध्वनन् । ऊर्ध्वीकृतभुजो भूमिसुजोऽधिक्षिप्य सोऽवदत् ॥ १६५ ॥

यः कोऽपि धैर्यधुर्योऽस्ति, पात्रं कोपम्य कोऽपि यः ।

स मे दोर्दण्डकण्डूतिं, युधा खण्डयतु क्षणात् ॥ १६६ ॥

असहिष्णुरथो विष्णुध्याणूरस्येति गर्जितम् । उत्तीर्य मञ्चात् पञ्चास्यध्वनिर्भुजमदिध्वनत् ॥ १६७ ॥

भुजास्फोटध्वनिर्विष्णोर्वर्द्धमानोऽथ दुर्धरः । कीर्तिविस्तृतये व्योमभाण्डे भङ्गमिव व्यधात् ॥ १६८ ॥

तं मत्वाऽथ भुजास्फोटध्वनिर्नैवात्मधातकम् । एककौल्युषे कंसः, प्रेरयामास भौष्टिकम् ॥ १६९ ॥

१ 'वौ मुदा पाता० ॥ २ 'टस्फटा' खता० पाता० ॥ ३ युद्धा ख' खंतासं० पाता० ॥

४ 'कालं युधि कंसः, पाता० ॥

शरद्वनाधनध्वानो, महोक्षो गाः क्षिपन् मुहुः । भञ्जन् भाण्डभरं तुङ्गशृङ्गो गोपान् झलोपसः ॥ ११६ ॥

राम ! त्रायस्व गोविन्द !, त्रायस्वेति व्रजे गिरः ।

श्रुत्वैव शौरिजन्मानौ, मानाध्मातावधावताम् ॥ ११७ ॥

अथोक्षाणां क्रुधायन्तं, धावन्तं वीक्ष्य केशवः । करावलितशृङ्गाग्रभग्नग्रीवं जघान तम् ॥ ११८ ॥

तस्मिन् काल इव क्रूरे, नीते कालनिकेतनम् । बल्लवाः पूजयामासुर्जनार्दनमुजौ मुदा ॥ ११९ ॥

प्रासः कंसकिशोरोऽथ, केशी क्रीडति केशवे । प्रकान्तबल्लवीनाशः, कीनाश इव दुःसहः ॥ १२० ॥

कृष्णेन सोऽपि निर्भिन्दन्, सुरभीः सुरभीवर्णः । कूर्परार्पणतो वक्त्रं, विदार्यामार्यत द्रुतम् ॥ १२१ ॥

खर-मेपमुलूकोधखरमेप ततोऽन्यदा । कृतगोपभयारोपमाजघान जनार्दनः ॥ १२२ ॥

अथायं मधुरानाथस्तनाथप्रभवद्वयः । द्विपं निश्चेतुमानिन्ये, सदस्यर्चागिपाद्भुजः ॥ १२३ ॥

अल्पद्रुतमुजः शाङ्गं, यः कोऽप्यङ्गोपयिष्यति । देयाऽस्मै सत्यभामेयमिति चायमधीपयत् ॥ १२४ ॥

महीमुजो भुजोष्मायमाणाः प्राणापिकास्ततः । आगताः पर्यभूयन्त, नन्दनेनैव धन्वना ॥ १२५ ॥

सूनुर्मदनेवेगाया, वसुदेवात्मजो रथी । चापारोपार्थमुत्कण्ठाकुलो गोकुलमागमत् ॥ १२६ ॥

तत्रोवास निशां राम-केशवस्नेहमोहितः । मार्गे गच्छन्नसौ प्रातः, कृष्णमेकं सहाऽनयत् ॥ १२७ ॥

अथ लनं रथं मार्गेऽनाघृष्टौ मोक्षणाक्षमे । हेलया हरिरन्यग्रो, न्यग्रोधमुदमूलयत् ॥ १२८ ॥

इत्थं मुजालमालोक्य, तं पदार्तिं तदाऽन्तिके । हृष्टोऽनाघृष्टिरुत्थीर्य, परिष्वज्य रथेऽनयत् ॥ १२९ ॥

मधुरायामधानेकपृथ्वीनाथकुलाकुलाम् । धीरो धनुःसभामेतौ, जग्मुस्तिग्मतेजसौ ॥ १३० ॥

अस्नापयन्नृपस्तोमैवीक्षातसमथ क्षणात् । सत्यभामा चिरं चक्षुः, कृष्णलावण्यसागरे ॥ १३१ ॥

ग्रहणादेव चापस्याऽनाघृष्टौ पतिते ततः । अष्टाङ्गमूपणे त्वित्से, न यावदहसन् जनाः ॥ १३२ ॥

तावन्मृदुलदोर्दण्डचण्डिमानमदीदृशत् । मुदा सदसि गोविन्दस्तन्वन् धन्वाधिरोपणम् ॥ १३३ ॥

॥ युग्मम् ॥

अनाघृष्टिरथागत्य, मुक्त्वा द्वारि रथे हरिम् । गत्वा पितुः सदस्याख्यन्मयाऽऽरोप्यत तद्भुजः ॥ १३४ ॥

उक्तोऽथ वसुदेवेन, नश्य कंसेन हन्यसे । श्रुत्वेति स हरिं मुक्त्वा, व्रजेऽथ स्वपुरेऽव्रजत् ॥ १३५ ॥

चापमारोपयन्नन्दनन्दनः शब्द इत्यभूत् । कंसोऽपि हृदयारोपिशङ्काशङ्करजायत ॥ १३६ ॥

आह्वय भूयसो भूपान्, मध्येषु मधुरापतिः ।

आदिशत् कलये मलान्, चापारोपोत्सवच्छलात् ॥ १३७ ॥

रामं जगाद गोविन्दः, श्रुत्वा महारणोत्सवम् ।

द्रष्टुं महामटीमावा, गच्छावः कौतुकं हि मे ॥ १३८ ॥

तं प्रति प्रतिपद्येति, यशोदाभवदद् बलः । आवयोर्मद्गु पानीयं, स्नानीयं प्रसुणीकुम्भ ॥ १३९ ॥

बलन्तदलसां किञ्चित्, तां निरीक्ष्य रुपाऽवदत् । पद्भवाग्धववधाख्यानं, साक्षात्कुर्व हरेः पुरः ॥ १४० ॥

आत्मानं मास्म विम्भार्पिर्मदुकं न करोपि किम् !

स्वाम्यादेशोऽप्युदासीना, दासी नाम क्वचिद् भवेत् ? ॥ १४१ ॥

१ श्रुत्वेति शौ° संज्ञा° पाता° ॥ २ °पणाः संज्ञा° पाता° ॥ ३ °पर्यस्त्वयन्त, पाता° ॥
४ °नयेषाया, वता° ॥ ५ °ममीप्सात् पाता° ॥ ६ द्वारि हरिं रथे । गत्वा संज्ञा° पाता° ॥

वचनेनामुना म्लानमवलोक्य बलो हरिम् । स्नानाय सममादाय, यमुनायास्तटे ययौ ॥ १४२ ॥

रामो हरिमथाष्टच्छदपच्छायोऽसि वत्स । किम् । त्वं प्रभातप्रभाराशिव्याश्लिष्ट इव दीपकः ? ॥ १४३ ॥

तदेवं बलदेवं स, निजगाद सगद्गदम् । किञ्चरीति किमाक्षिता, भ्रातर्माता मम त्वया ? ॥ १४४ ॥

अथैनं प्रथयन् सामलीलां नीलाम्बरोऽवदत् ।

यशोदा जननी वत्स !, न ते नन्दो न ते पिता ॥ १४५ ॥

देवकी देवकक्ष्मापनन्दनी जननी तव । गोपूजाव्याजतोऽभ्येति, त्वां द्रष्टुं मासि मासि सा ॥ १४६ ॥

वसुदेवश्च देवेन्द्रप्रायरूप-पराक्रमः । पिता स तव तेनात्र, कंसत्रासादमुच्यथाः ॥ १४७ ॥

अहं च रोहिणीसूनुर्वेमात्रेयस्तवाग्रजः । तातेन स्वयमाहूय, त्वद्रक्षायै नियोजितः ॥ १४८ ॥

कंसात् किं भीतिरित्युक्ते, कृष्णेनाख्यत् पुनर्वलः । अतिमुक्तमुनेरुक्तिं, तथा बन्धुवचप्रथाम् ॥ १४९ ॥

कृष्णस्तदा तदाकर्ण्य, क्रोधादनलवज्ज्वलन् । कंसध्वंसं प्रतिज्ञाय, स्नानाय यमुनां ययौ ॥ १५० ॥

दृष्ट्वाथ कालियः कृष्णमतिक्रोधादधावत । पश्यन्निवात्मनो मृत्युं, चूडारत्नप्रदीपवान् ॥ १५१ ॥

किमेतदिति सम्भ्रान्ते, रामे वामेन पाणिना । धृत्वाऽसौ हरिणा प्राणे, पद्मनालेन नस्तितः ॥ १५२ ॥

हरिः शरारुमारुह्य, तं मुजङ्गं महामुजः । कीडन्नुडुपवन्दीरै, सविभ्रममविभ्रमत् ॥ १५३ ॥

मृतकल्पमनल्पौजास्तं सुक्त्वा निर्वयौ हरिः । तदेत्य समदाटोपैर्गोपैस्तौ बान्धवौ वृतौ ॥ १५४ ॥

ततः प्रचलितौ राम-गोविन्दौ मधुरां प्रति । गोपालकैः सहाऽभूतां, पुरगोपुरगोचरौ ॥ १५५ ॥

कंसादिष्टावथ द्विष्टाविभौ यमनिभौ कुधा । प्रधावितौ हतौ ताम्यां, तौ पद्मोत्तर-चम्पकौ ॥ १५६ ॥

अरिष्टाद्विष्टौ नन्दनन्दनौ ननु ताविभौ । दर्शयमानौ मिथो रागसागरैरिति नागरैः ॥ १५७ ॥

गत्वा मल्लभटीभूमिं, सह बल्लभवल्लवैः । निपेदतुः कचिन्मञ्चे, तौ ससत्सार्यं तज्जनम् ॥ १५८ ॥ युग्मम् ॥

ततश्च वामो रामेण, रौद्रमूर्तिधरः पुरः । सैष मञ्चशिखोत्तंसः, कंसः कृष्णस्य दर्शितः ॥ १५९ ॥

सकौतुकप्रपञ्चेपु, मञ्चेपु विहितासनाः । कंसकूराशयज्ञानसावधानीमवद्वटाः ॥ १६० ॥

समुद्रविजयप्रष्ठा, जितज्वलनतेजसः । दशापि च दशार्हास्ते, गोविन्दाय निवेदिताः ॥ १६१ ॥

॥ युग्मम् ॥

विभाविभासुरच्छायौ, सुरप्रायौ नु काविभौ ? । चिन्तयद्विरिति क्ष्मापैरैक्ष्येतां तौ प्रतिक्षणम् ॥ १६२ ॥

वधे सिन्धुरयोलेकैर्ज्ञापिते कुपितस्तदा । सशस्त्र इव कंसोऽम्बु, घूर्णमानेक्षणः क्षणम् ॥ १६३ ॥

अयुध्यन्ताधिकं महोत्तंसाः कंसाज्ञया ततः । अथोदतिष्ठत क्रूरश्चाणूरः कंससंज्ञया ॥ १६४ ॥

करास्फोटैस्फुटाटोपः, मूर्ध्निर्जर्जस्वलं ध्वनन् । ऊर्ध्वीकृतमुजो भूमीभुजोऽधिक्षिप्य सोऽवदत् ॥ १६५ ॥

यः कोऽपि धैर्यधुर्योऽस्ति, पात्रं कोपम्य कोऽपि यः ।

स मे दोर्दण्डकण्ठूतिं, युंथा सण्डयत् क्षणात् ॥ १६६ ॥

असहिष्णुरथो विष्णुश्चाणूरस्येति गर्जितम् । उर्त्तीर्य मञ्चात् पञ्चास्यध्वनिर्भुजमद्विध्वनत् ॥ १६७ ॥

भुजास्फोटध्वनिर्विष्णोर्वर्द्धमानोऽथ दुर्धरः । कीर्तिविसृतये व्योमभाण्डे भङ्गमिव व्यधात् ॥ १६८ ॥

तं मत्वाऽथ भुजास्फोटध्वनिर्वात्मघातकम् । एककालयुधे कंसः, प्रेरयामास मौष्टिकम् ॥ १६९ ॥

अथ दृष्ट्वा तमुत्कृष्टमुष्टिकं मौष्टिकं हली । अथावत कुधा विष्णुपराभवमिया विभीः ॥ १७० ॥
 स्थिराया व्यर्थतां नाम, नयन्तः क्रमसङ्क्रमैः । अथो युयुधिरे विष्णु-चाणूर-चल-मौष्टिकाः ॥ १७१ ॥
 कंसो यियासौ कीनाशपुराय प्रहितौ पुरः । तौ मल्लावथ शौरिर्म्यां, मार्गालोकपराविव ॥ १७२ ॥
 इमौ हत हत क्षिप्रं, सह नन्देन गोमिना । वदन्तमिति भी-कोपद्विगुणस्फुरिताधरम् ॥ १७३ ॥
 फालाकान्तमहामघ्नः, सञ्चरन् पञ्चवक्त्रवत् । केरोपुं केशवः कंसं, कृष्णाञ्जलुठदप्रतः ॥ १७४ ॥
 ॥ युम्मम् ॥

अथ कृष्णं प्रति कुद्धाः, कंसगृह्णा महीमुजः । मञ्चस्तम्भायुधेनोच्चैर्धलेन दलिता बलात् ॥ १७५ ॥
 कृष्णोऽपि रोपितपदः, शिरस्युरसि च क्षणात् । कंसं क्रोशन्तमत्यन्तमजघातं जघान तम् ॥ १७६ ॥

भयस्पृशाऽधिकं सेना, कंसेनाऽऽनायि या पुरा ।

जरासन्धेरिता साऽपि, योद्धुं क्रोधादधावत ॥ १७७ ॥

तासु सन्नद्धमानासु, वाहिनीप्वर्धचक्रिणः । त्रासं दिदेश सन्नद्धः, समुद्रविजयः स्वयम् ॥ १७८ ॥

यदवोऽथ दवोदप्रमहसः सहसा ययुः । सदनं वसुदेवस्य, समुद्रविजयादयः ॥ १७९ ॥

बुम्बन्तं लालयन्तं च, राम-दामोदरौ मुदा । किमेतदिति पप्रच्छ, वसुदेवं धराधवः ॥ १८० ॥

देवकीदयितेनाथ, कथितेऽस्मिन् कथानके । स्वाङ्केऽधिरोप्य तौ धीरौ, राजा चिरमलालयत् ॥ १८१ ॥

साकं तदुग्रसेनेन, काराकृष्टेन भूमुजा । कंसाय यमुनानंदां, समुद्राद्या जलं ददुः ॥ १८२ ॥

हते कंसाहिते पित्रा, देयं पत्युर्जलं मया । इति जीवयशाः सन्धां, जरासन्धात्मजा व्यधात् ॥ १८३ ॥

मधुरायामथो राम-कृष्णानुशावशंवदः । उग्रसेनं धराधीशं, समुद्रविजयो व्यधात् ॥ १८४ ॥

मुरारिरुग्रसेनेन, दत्तां पर्यणयत् ततः । सत्यभामां प्रमोहामां, क्रोष्टुकिप्रथिते दिने ॥ १८५ ॥

ज्ञात्वा तं कंसवृष्टान्तमथ जीवयशोमुखात् । क्रोधवन्धाञ्जरासन्धः, सन्धां यदुवधे व्यधात् ॥ १८६ ॥

दूत्येन सोमकस्मापः, समुद्रविजयं प्रति । जरासन्धनिदेशेन, जगाम मय्युरापुरीम् ॥ १८७ ॥

यदुराजं सभाभाजं, निजगाद स धीरधीः । कंसद्विषो स ते स्वामी, याचते राम-केशवौ ॥ १८८ ॥

तौ समर्प्य भवन्तोऽपि, विभवन्तु विमृतिभिः । उच्छिचिरनयोर्युक्ता, निजप्रामवरोगयोः ॥ १८९ ॥

अथाऽवदत् कुधाकम्पः, सोमकं प्रति भूपतिः ।

आम्यां भ्रूणवधात् पापी, निन्द्ये कंसो यमोक्तसि ॥ १९० ॥

प्रापप्रियाविमौ बालौ, नार्पयिष्यामि सर्वथा । विरोधेऽस्मिन् जरासन्धो, न भव्यं भाणयिष्यति ॥ १९१ ॥

अथाऽऽह सोमकस्तस्मिन्, हते जामातरि प्रिये । त्रिम्बण्डस्मापतिः कुद्धस्तेन युक्तो न विग्रहः ॥ १९२ ॥

एतौ पटीमिव शिस्वा, यूयं जगति जीवत । क्रोधोद्भवाञ्जरासन्धगन्धसिन्धुरतोऽधुना ॥ १९३ ॥

अथावददसुं दीप्तः, कोपनो गोपनायकः । नास्माकं स प्रमुस्तस्य, राजस्तु प्रभवो वयम् ॥ १९४ ॥

प्रियो यत्तस्य कंसोऽमृत, तदायातु रयादयम् । यथाऽसुं तस्य जामातुर्मेळ्यामि समुत्सुकम् ॥ १९५ ॥

गच्छ रे । मत्सरे वादं, त्वमस्मान् मास्म रोपय । मास्म मूः स्वविमोर्भृत्युपधप्रस्थानदिण्डिमः ॥ १९६ ॥

१ 'प्रसादसा सहसा ययुः' कता० ॥ २ 'दरो' तदा संता० ॥ ३ 'राधिपः' संता० कता० ॥

४ 'तौ बालौ, रा' संता० ॥ ५ 'नद्या, स' संता० ॥ ६ 'दीप्त्ये' संता० ॥ ७ 'युरा' प्रति

कता० । 'युरां पुरीम्' कता० ॥ ८ 'पापो, निन्द्ये' संता० । 'पापात्रिन्ये' कता० ॥

इत्युक्तो हरिणा सोमः, समुद्रेणाप्युपेक्षितः । तत्राऽऽख्यद् द्विगुणं गत्वा, जरासन्धमहीभुजे ॥ १९७ ॥

अथ क्रुद्धे जरासन्धे, विरोधिवधसन्धया । प्रयाणमकरोत् काल, इव कालकुमारकः ॥ १९८ ॥

इतो योद्धुं समुद्रेण, घृष्टः क्रोष्टुकिरभ्यधात् । प्रतीचीं प्रति पाथोधिकच्छे गच्छत सम्प्रति ॥ १९९ ॥

सत्या सुते सुतौ यत्र, तत्र स्थाने कृते हरिः । जरासन्धवधाद् भावी, भरताद्भ्रवराधवः ॥ २०० ॥

सहोग्रसेनभूषेन, श्रुत्वेदं यादवाप्रणीः । मुभोच मधुरामेकादशकोटिकुलान्वितः ॥ २०१ ॥

नीत्वा सूर्यपुरात् सप्त, कुलकोटीरपि द्रुतम् ।

मध्येविन्ध्यं ययौ घृष्टे, प्रातः कालोऽप्यदूरतः ॥ २०२ ॥

कृष्णसान्निध्यदेव्यस्तचितां पथि विचक्रिरे । एकामेकाकिनीं पार्श्वे, रुदतीं सुदतीं पुनः ॥ २०३ ॥

किमेतदिति कालेन, घृष्टे सा भीरुव्रवीत् । एष्यत्कालभयादस्यां, चितायां यद्वोऽविशन् ॥ २०४ ॥

मञ्ज्राता तैः सहाविक्षदिह वेक्ष्याम्यहं ततः ।

चितां साऽविशदित्युक्त्वा, दध्यौ कालोऽपि कोपनः ॥ २०५ ॥

ज्वलितानलदुर्गेऽस्मिन्, मञ्ज्रीता विविशुस्ततः । गत्वा तत्रापि हन्मीति, प्राविशन्मोहितश्चिताम् ॥ २०६ ॥

क्षणेन ज्वलिते कालकुमारे सैनिकैस्ततः । तन्मोहाचरितं सर्वं, गत्वा राज्ञे निवेदितम् ॥ २०७ ॥

यद्वचः प्रययुः कापि, दूरमित्युदिते चरैः । वृद्धानोचेन तन्मेने, देवतामोहितं नृपः ॥ २०८ ॥

यादवानामथ पथि, व्रजतामतिमुक्तकः । चारणार्पिः समुद्रेण, घृष्टो राजैवमव्रवीत् ॥ २०९ ॥

द्वाविंशस्तीर्थकृन्नेमिर्मावी तव तनुद्भवः । राम-कृष्णौ द्विष्यो जिष्णु, बलविष्णु भविष्यतः ॥ २१० ॥

तन्मा भैषीर्द्विपद्भ्यस्त्वमित्युदीर्य गते मुनौ । सुराप्रागण्डलं प्राप, समुद्रविजयो नृपः ॥ २११ ॥

आवासेषु प्रंदत्तेषु, रैवतात् प्रत्यगुचरे । सत्याऽसूत सुतौ तत्र, भानु-भामरसंज्ञकौ ॥ २१२ ॥

तत् क्रोष्टुकिगिराऽभ्यर्च्य, हरिलंहरिमालिनम् । तत्राप्येन तपस्तेपे, प्रत्यक्षः सुस्थितोऽभवत् ॥ २१३ ॥

पाञ्चजन्य-सुघोषाल्यौ, शङ्खौ सात्वत-कृष्णयोः ।

सुस्थितः प्रामृतीकृत्य, जगाद किमहं स्मृतः ? ॥ २१४ ॥

कृष्णोऽवदत् पुराऽभूद् या, विष्णूनां द्वारका पुरी ।

छादिता सा त्वयाऽम्भोमिस्तां मह्यं प्रकटीकुरु ॥ २१५ ॥

अथेत्याकर्ण्य देवेन, विज्ञप्तस्तेन वासवः । आदिश्य घनदं तत्र, कारयामास तां पुरीम् ॥ २१६ ॥

नवयोजनविस्तारां, दीर्घ्यं द्वादशयोर्जनीम् । द्वादशा-ऽष्टादशकरपृथुलोत्तुङ्गवैषिकाम् ॥ २१७ ॥

रलोत्करस्फुरत्तेजःपुञ्जपिञ्जरिताम्बराम् । चकार जिनचैत्यानां, धेणि तत्र घनाधिपः ॥ २१८ ॥

प्रासादौ सर्वतोमद्र-पृथिवीजयसंज्ञकौ । पुरान्तर्विदधे श्रीदः, श्रीदामोदर-रामयोः ॥ २१९ ॥

तत्पुरश्च सुघर्मायाः, सधर्माणं सभां व्यधात् । चैत्यं चाष्टोत्तरशतश्रीजैनप्रतिमान्वितम् ॥ २२० ॥

समुद्रविजयादीनां, सर्वेषामपि भूभुजाम् । प्रासादयोस्तयोः पार्श्वे, प्रासादाः कोटिशः कृताः ॥ २२१ ॥

१ °रपि प्रभुम् संता० ॥ २ °देवास्तचितां पाता० । °देव्यस्तु, चितां गंगा० ॥ ३ द्विष्यं जिं पाता० ॥ ४ चक्रेऽष्टमं तपस्तेन, प्रं संता० पाता० ॥ ५ द्वारिका गंगा० ॥ ६ °जनाम् संता० पाता० ॥ ७ °घनकाम् पाता० ॥ ८ एतदनन्तरं पाता० युग्मम् इति वर्तते ॥

तत् पीते वाससी मुक्कामालां मुकुट-कौस्तुभौ । गरुडाङ्कं रथं शाङ्कं, धन्व कौमोदकीं गदाम् ॥ २२२ ॥
 अक्षम्यबाणौ शरधी, नन्दकासिं च विष्णवे । ददौ श्रीदोऽथ रामाय, वनमालां हलं धनुः ॥ २२३ ॥
 तालध्वजं रथं तूणौ, मुशलं नीलवाससी । अर्हाणि च दशार्हेभ्यो, रत्नान्याभरणानि च ॥ २२४ ॥
 मत्वाऽथ यदवो युद्धे, बलवन्तं बलानुजम् । अपरोदधिपर्यन्तेऽम्भपिञ्चन् हर्षनिर्भराः ॥ २२५ ॥
 रथावारुख सिद्धार्थ-दारुकाभिधसारथी । प्रविष्टानुत्सवोद्दामां, राम-दामोदरौ पुरीम् ॥ २२६ ॥

आसेदुः सदनान्यथो निजनिजान्येते जवाद् यादवा,

यक्षाधीश्वरदर्शितानि मणिभिः क्लृप्तानि लक्ष्मीमयैः ।

रत्नस्तम्भतलार्पितप्रतिकृतीन् यन्नावलोक्य प्रभून्,

मुखन्तः प्रणमन्ति जल्पितरवैर्ज्ञात्वा परं सेवकाः

॥ २२७ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्बुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये कृष्णराज्यवर्णनो
 नाम द्वादशः सर्गः ॥

शश्वच्चलाऽपि किल कृष्णमुपं कृपाणे,

पाणौ सरोजमुखमिन्दुसुखं मुखे च ।

भद्रेभकुम्भसुखमंसयुगे च लब्ध्वा,

लक्ष्मीः स्थिराऽजनि चिरादिह यस्तुपाले

॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् २३१ । उभयम् ४१७४ ॥

त्रयोदशः सर्गः ।

प्रद्युम्नकुमारचरितम्

ददन्मुदं दशार्हाणां, तस्यां हलियुतो हरिः । चिरं चिक्रीड सहितो, यादवैर्द्विद्वलतादवैः ॥ १ ॥
 तदन्तर्नेमिनाथोऽपि, बाल्यं साफल्यमानयत् । त्रिज्ञानवानपि क्रीडारसैर्यदुमदप्रदः ॥ २ ॥
 आजन्म मन्मथजयी, निर्विकारमनाः क्रमात् । श्रीनेमिर्यौवनं प्राप, दशचापोन्नताकृतिः ॥ ३ ॥
 पितृ-भ्रातृ-सुहृद्भर्गैः, प्रार्थ्यमानोऽप्यर्हनिशम् । न मेने नेमिनाथस्तु, पाणिग्रहमहोत्सवम् ॥ ४ ॥
 अन्येषुः केलिवल्लीनां, नीरदो नारदो मुनिः । पर्यटन्नेत्य गोविन्दार्चितो भामागृहं ययौ ॥ ५ ॥
 तत्रानभ्युत्थितायां तु, दर्पणालोककौतुकात् । क्रुद्धो दध्यौ ददाम्यस्याः, सापत्न्यमिति नारदः ॥ ६ ॥
 अथ भीष्मकमूपालमुतायै कुण्डिने पुरे ।
 रुक्मिण्यै रुक्मिसौदर्यै, व्याख्यात् कृष्णगुणान् मुनिः ॥ ७ ॥
 तैस्याः कृष्णानुरक्ताया, रूपं चित्रपटस्थितम् । कृष्णाय दर्शयामास, नेत्रपात्रामृतं मुनिः ॥ ८ ॥
 कृष्णखदनुरक्तोऽर्थं, सत्कृत्य मुनिपुङ्गवम् । रुक्मिणे रुक्मिणीयाञ्चा-हेतोर्दूतं नियुक्तवान् ॥ ९ ॥
 दूतेन रुक्मिणीं रुक्मी, प्रार्थितोऽभिदधौ हसन् । शिशुपालाय देयाऽसौ, न तु गोकुलरक्षिणे ॥ १० ॥
 इत्युक्त्वाऽस्मिन् गते दूते, रुक्मिणी कृष्णरागिणी ।
 पितृष्वसा सहाऽऽलोच्य, न्ययुङ्क्त हरये चरम् ॥ ११ ॥
 माघे मासि सिताष्टम्यां, वने नागार्चनच्छलात् । मामभ्युपेयुषीं हर्तुमागन्तव्यं त्वया रयात् ॥ १२ ॥
 वचः श्रुत्वेति रुक्मिण्याः, दूतात् प्रीतो जनार्दनः ।
 आहूतः शिशुपालस्तु, रुक्मिण्या रुक्मिणीकृते ॥ १३ ॥
 रामेण सह सङ्घेतदिने गरुडकेतनः । आययौ कुण्डिनोद्याने, तत्राथ रथिना रथी ॥ १४ ॥
 इतोऽपि रुक्मिणीं नागपूजाव्याजेन निःसृता । पितृष्वसाऽप्यनुमता, रथं कृष्णस्य शिषिये ॥ १५ ॥
 अथ स्वदोषमोषाय, सपूत्कारं पितृष्वसा । रुक्मिणेऽकथयज्जह्रे, रुक्मिणी हरिणा हठात् ॥ १६ ॥
 पाञ्चजन्य-सुघोषास्यौ, शङ्खावापर्यं निर्भरम् । हँत्वा च रुक्मिणीं कृष्ण-रामावचलतां ततः ॥ १७ ॥
 अपहारं स्वसुः श्रुत्वा, रुक्मी रोपारुणेक्षणः । शिशुपालान्धितोऽचालीत्, कृष्णास्यानुपदं तदा ॥ १८ ॥
 तस्थौ रामोऽथ युद्धाय, ययौ तूर्णं तु केशवः । रथेन रुक्मिणीनेत्रस्पर्द्धांतरलवाजिना ॥ १९ ॥
 रामस्तदनु सङ्ग्रामकुशलो मुशलोलद्वतः । ममन्थारिवलं शुण्डाचण्डो हृदमिव द्विपः ॥ २० ॥

१ 'यन् खंता० पाता० ॥ २ 'हर्दियम् खंता० पाता० ॥ ३ तस्यां कृष्णानुरक्तायां, रूपं
 पाता० ॥ ४ 'थ, पूजयित्वा तु नारदम् पाता० ॥ ५ माघमासे सिता' खंता० । सिताष्टम्या-
 मर्द्धं माघे, मासे नागार्चनच्छलात् । धनमेप्यामि मां हर्तुं पाता० ॥ ६ कृष्णस्य रथमा-
 रुदत् पाता० ॥ ७ तां हत्वा रुक्मि' खंता० पाता० ॥ ८ ततः खंता० ॥ ९ तूर्णं जनार्दनः पाता० ॥

सह सेनासहसेण, शिशुपालः पलायत । राममालोक्य रुक्मी तु, युद्धैकश्रद्धया स्थितः ॥ २१ ॥

कृत्वाऽप्य विरथं रामो, रुक्मिणं रणमूर्धनि । क्षिप्रं क्षुरप्रनिर्लज्ज-केशं तमिदमभ्यधात् ॥ २२ ॥

त्वं मत्कनिष्ठकान्ताया, रुक्मिण्याः सोदरो यतः ।

जीवन् मुक्तोऽसि तत् केशच्छेदैच्छ्रुटितमस्तकः ॥ २३ ॥

रुक्मी कृतशिरस्तुण्टमुण्डनः कुण्डिने पुरे । न जगाम ह्रिया चक्रे, तत्र भोजकटं पुरम् ॥ २४ ॥

इतश्च दर्शयामाम, रुक्मिण्यै द्वारकां हरिः । न्यवेदयच्च पूरेषा, कृता श्रीदेन मत्कृते ॥ २५ ॥

सफलीकुर हेलाभिरिहोपान्तावनीवनीः । लीलाशैल-सरो-वापी-सिन्धुवन्युरिताः सदा ॥ २६ ॥

अथाऽऽह रुक्मिणी स्वामिदहमेकाकिनी हृता । परिवारं ततो देहि, सत्यमामादिवन्मम ॥ २७ ॥

कार्या तदधिष्ठास्मीति, प्रतिपद्य जनार्दनः । रुक्मिणीममुचद् भामाधामान्तिकनिकेतने ॥ २८ ॥

परिणीयाथ गान्धर्वविवाहेन चलानुजः । क्षणवत् क्षणदां कृत्स्नामिमामरमयन्मुदा ॥ २९ ॥

अतिमुक्तमुनिः प्रापदन्यदा रुक्मिणीगृहम् । तन्मत्वा सत्यमामाऽपि, रभसा समुपागमत् ॥ ३० ॥

भावी मम सुतो नो वा !, रुक्मिण्येत्युदितो मुनिः ।

जनार्दनसमो भावीत्युक्त्वा तां स ययौ तदा ॥ ३१ ॥

अथाऽऽह रुक्मिणीं भामा, कथितो मे सुतोऽमुना । तेन वादेन ते याते, हरिमन्योन्यकोपने ॥ ३२ ॥

अथ तत्रोऽऽगतो धर्मयुयो दुर्योधनो नृपः । भामा तमाह जातो मे, सूनुर्वोदा सुतां तव ॥ ३३ ॥

रुक्मिणीं सत्यमामां च, प्राह दुर्योधनो नृपः । प्राग् भावी तनयो यस्यास्तस्यै देया सुता मया ॥ ३४ ॥

अथाऽऽह भामा प्रथमं, यत्पुत्रः परिणेष्यते ।

तस्यै च्छित्त्वा शिरःकेशान्, द्वितीया स्वान् प्रदास्यति ॥ ३५ ॥

निश्चित्येद् तदा सत्या, रुक्मिणी च सभान्तरे ।

तत् साक्षीचक्रतः कृष्ण-राम-दुर्योधनादिकान् ॥ ३६ ॥

इष्टः स्वप्नेऽप्य रुक्मिण्या, विदासास्ये गितो वृषः ।

तद्विचारं हरिव्यांस्यद्, यद् भावी तेऽद्भुतः सुतः ॥ ३७ ॥

दासीमुमादिनि श्रुत्वा, मत्प्याऽप्यागत्य कल्पितम् ।

आचम्यौ हरये स्वप्नं, यन्ममाऽऽस्ये गजोऽविनात् ॥ ३८ ॥

तं मत्पाऽपि हरिः स्वप्नं, कल्पितं जल्पितोन्नतैः । मा मूढस्या विपादस्तद्, व्यास्यद् वरसुतोद्भवम् ॥ ३९ ॥

अथो महर्दिकः क्रोऽपि, महाशुक्राश्रुतः सुरः । उदरे रुक्मिणीदेव्यास्तोत्रोरविरवातरत् ॥ ४० ॥

अथ मन्वाऽप्यभारू गर्भमुदरं वष्टुषे च तत् । यथावस्थोदरेऽयास्यात्, पुण्यगर्भां ह्य रुक्मिणी ॥ ४१ ॥

कृष्णमेत्याऽप्यदा मत्प्या, प्राह सत्या न रुक्मिणी । उदरं मेदुरं नाम्याः, पश्य गर्भं पुनर्मम ॥ ४२ ॥

वदन्त्यादि रमेरास्यां, दासी कृष्णमकर्षयत् । पुत्रोऽमूद् देव ! रुक्मिण्या, रजमग्नस्यतनुमुतिः ॥ ४३ ॥

वचनमप्याप्तदाऽऽस्यै, वर्जनीपूरमप्युतः । उरथाय रुक्मिणीगोधं, प्रति प्रचक्षिणो मुदा ॥ ४४ ॥

गन्त्याः मत्प्यां गित्वा, मया मत्प्याऽपि कर्तया । वर्धन्येव भवन्मृताऽश्रुत् सा मानुषं सुतम् ॥ ४५ ॥

इतश्च रुक्मिणीसौधे, हरिः सिंहासने स्थितः । अपश्यत् पुत्रमानाय्य, विभाजितविभाकरम् ॥ ४६ ॥

आनन्दाम्बुधिनिर्मग्नो, निजगाद जनार्दनः । प्रद्युम्न इति तं नान्ना, धाम्नां सीमा सुतो हि सः ॥ ४७ ॥

ज्योतिष्कः पूर्ववैरेण, धूमकेतुस्तदा सुतम् । तं कृष्णाद् रुक्मिणीवेषो, हत्वा चैताह्यमभ्यगात् ॥ ४८ ॥

तं चूतरमणोद्याने, बालं टङ्कशिलोपरि । एष क्षुधातुरत्वेन, म्रियतामित्यमुञ्चत ॥ ४९ ॥

असावनपमृत्युस्तचरमाङ्गतया शिशुः । अबाधितोऽपतद् मूरिपर्णाकीर्णमहीतले ॥ ५० ॥

गच्छतः स्वपुरं कालसंवरस्य पुरान्तरात् । विमानमस्वलत् प्रातस्तत्रैव व्योमचारिणः ॥ ५१ ॥

अथाधोदत्तदृष्टिस्तं, दृष्ट्वा बालं रविच्छविम् । पत्न्यै कनकमालायै, पुत्र इत्यार्षयत् स्वगः ॥ ५२ ॥

अथाऽऽख्यन्मेघकूटारुणे, खेचरः स्वपुरे गतः । गूढगर्भाऽधुनैवाशुं, मत्पत्नी सुपुत्रे सुतम् ॥ ५३ ॥

पुत्रजन्मोत्सवादृष्ट्वा, संवरः सुदिने व्यधात् । तस्य प्रद्युम्न इत्याख्यां, दिक्प्रद्योतनतेजसः ॥ ५४ ॥

अथैत्याप्रच्छिद् रुक्मिण्या, श्रीगोविन्दः क्व नन्दनः ? । अधुनैवाग्नीः पुत्रं, हरिरित्युत्तरं ददौ ॥ ५५ ॥

केनोपि च्छलितोऽसीति, भाषमाणाऽथ रुक्मिणी । पपात मूर्छिता मूमौ, लब्धसंज्ञा रुरोद च ॥ ५६ ॥

यदुमिः पद्मवन्म्लानं, भास्वत्यस्मिन् गते सुते । कुमुद्वतीव भामा तु, मुदिता सपरिच्छदा ॥ ५७ ॥

आप्तौ नारदायाथ, किमेतदिति पृच्छते । आख्यत् सर्वं हरिर्दुःखी, शुद्धिं वेत्सीति चावदत् ॥ ५८ ॥

अथाऽऽह नारदो ज्ञानी, पुराऽऽसीदतिमुक्तकः ।

अधुना स गतो मुक्तिं, न ज्ञानं भारतेऽस्ति तत् ॥ ५९ ॥

तदहं प्राग्विदेहेषु, पृष्ट्वा सीमन्धरं जिनम् । कथयिष्यामि ते सर्वमित्युक्त्वा नारदो ययौ ॥ ६० ॥

गत्वाऽथ ज्ञानिनिःसीमं, सीमन्धरजिनेश्वरम् । प्रणम्य नारदोऽपृच्छत्, कृष्णसूनुगतिप्रथाम् ॥ ६१ ॥

अथाऽऽख्यत् तीर्थकृद् धूमकेतोः प्राग्वैरेचेष्टितम् । विद्याधरगृहे वर्द्धमानं च हरिनन्दनम् ॥ ६२ ॥

पृच्छते नारदायाथ, तस्य प्राग्वैरकारणम् । स्वामी सीमन्धरस्तत्रैव, सर्वमित्यमचीकथत् ॥ ६३ ॥

प्रद्युम्नस्य पूर्वभवचरितम्

अस्ति हस्तिपुरं जम्बूद्वीपे धरणिभूषणम् ।

विष्वक्सेनोऽत्र भूपोऽभूद्, विष्वक्सेनोद्धृताहितः ॥ ६४ ॥

मधु-कैटभनामानौ, तस्याभूतामुभौ सुतौ । मेजे राजा व्रतं राज-युवराजौ विधाय तौ ॥ ६५ ॥

छलात् पल्लीपतिर्मीमस्तयोर्देशमुपाद्रवत् । तं हन्तुमथ भूपालश्चालाचलविक्रमः ॥ ६६ ॥

मार्गे वेटपुरेन्द्रेण, कनकप्रभमभुजा । मधुर्भोजन-वस्त्रादिदानैः सानन्दमर्षितः ॥ ६७ ॥

तत्रासौ वीक्ष्य चन्द्राभां, कनकप्रभवलभाम् । चेतस्तत्रैव मुक्त्वाऽगाद्, भीमं पल्लीपतिं प्रति ॥ ६८ ॥

मधुः पल्लीपतिं हत्वा, कण्ठीरव इव द्विपम् । चलितः पुनरामन्त्रि, कनकप्रभमभुजा ॥ ६९ ॥

अथाऽप्यच्छति चन्द्राभां, याचनया कनकप्रभे । बलात्कारेण तां निन्ये, मधुर्मधुसखातुरः ॥ ७० ॥

चन्द्राभाविहाद् मेजे, वैरुह्यं कनकप्रभः । मधुस्तु हास्तिनपुरं, प्राप्य रेमे समं तथा ॥ ७१ ॥

१ °व्यस्तङ्गते खंता० ॥ २ °थ, तत्रा सयंमची° पाता० । °त्र, °सयंमेचम° खंता० ॥

उत्सुरागतिमन्येद्युः, पृष्टश्चन्द्राभया मधुः । पारदारिकवादेन, स्थितोऽस्मीदमवोचत ॥ ७२ ॥
 चन्द्रामा प्राह को वादोऽ, यत् पूज्याः पारदारिकाः ? । श्रुत्वेत्युक्तं नरेन्द्रेण, वध्या मे पारदारिकाः ॥ ७३ ॥
 चन्द्रामाऽप्यवदत् पूज्यो, निश्चितं पारदारिकः । अत्रार्थे स्पष्टदृष्टान्तः, क्षोणीनाथस्त्वमेव मे ॥ ७४ ॥
 आकर्ष्येति महीपालस्त्रपालोऽभूदधोमुखः । प्रासो राजपथे नृत्यन्वितश्च कनकप्रमः ॥ ७५ ॥
 दुःखार्तं वीक्ष्य चन्द्रामा, स्ववियोगविसंस्थुलम् । अदीदृशद् दृशा वाप्परुद्धया मधवे धवम् ॥ ७६ ॥
 तौ प्रत्यर्प्य विभायाऽथ, मधुर्वन्धुसुतं नृपम् । सकैटभो व्रतं मेजे, मुनेर्विमलवाहनात् ॥ ७७ ॥
 तीव्रं तस्वा तपः साधुवैयाधृत्यकराविमौ । जातावनशनाद् देवौ, महाशुक्रे महर्दिकौ ॥ ७८ ॥
 ज्योतिष्को धूमकेत्वाख्यो, मृत्वाऽभूत् कनकप्रमः ।
 च्युत्वाऽभूत् तापसो मृत्वा, धूमकेतुरभूत् पुनः ॥ ७९ ॥
 महाशुक्रान्मधुश्च्युत्वा, रुक्मिण्यां सोऽप्यजायत । प्रागैरं स्त्रीकृते धूमकेतु-प्रद्युम्नयोरिदम् ॥ ८० ॥
 सैनुः षोडशवर्षान्ते, रुक्मिण्याः स मिलिष्यति । विद्या विद्याधरेन्द्राणां, हृद्या हृदि विनोदयन् ॥ ८१ ॥
 किं पुत्रविरहः स्वामिन् !, रुक्मिण्याः षोडशाब्दिकः ? ।
 नारदेनेति पृष्टः श्रीजिनेशः पुनरादिशत् ॥ ८२ ॥

रुक्मिण्याः पुत्रवियोगकारणगमै पूर्वभवचरितम्

मण्डले मगधागिल्ह्ये, जम्बूद्वीपस्य भारते । लक्ष्मीप्रामामिधे ग्रामे, सोमदेवोऽजनि द्विजः ॥ ८३ ॥
 लक्ष्मीवतीति तद्गार्या, कुङ्कुमाद्रेण पाणिना । कदाऽप्युपवने स्पृष्ट्वा, मयूराण्डमश्रोगयत् ॥ ८४ ॥
 तमोज्ज्वलन्यवन्माता, यावत् षोडश नाडिकाः । मेघवृष्ट्या ततो धौतं, स्वीचकार स्वमण्डकम् ॥ ८५ ॥
 भूयो लक्ष्मीवती याता, वने बालं कलापिनम् । तं निनाय गृहे शोकातुरायामपि मातरि ॥ ८६ ॥
 घृत्वा षोडश मासान् सा, सकृपा स्वजनोक्तिमिः । नीत्वा तत्र वने मातुरातुरायाः पुरोऽमुचत् ॥ ८७ ॥
 ब्राह्मण्या तत्प्रमादेन, बद्धं षोडशवर्षिकम् । कर्मैर्दं पुत्रविरहव्यथाप्रथितवेदनम् ॥ ८८ ॥
 मुनिं समाधिगुप्तं साऽन्यदा मिशार्थमागतम् । गृहात् पूरुत्स्य निष्काश्य, कपाटौ विदधे ह्रतम् ॥ ८९ ॥
 सप्तमेऽह्नि गलत्कुष्ठीभूय व्रतिजुगुप्सया ।
 सा विपण्णाऽग्निना मृत्वा, भवान् मृतीन् किलाऽभ्रमत् ॥ ९० ॥
 मृगुकच्छतटे रेवातीरेऽभूद्धीवरात्मजा । त्यक्त्वा पितृभ्यां दौर्गन्ध्यात्, काणाऽसौ दुर्मगामिधा ॥ ९१ ॥
 उद्यौवनाऽन्यदाऽपश्यत्, कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् । सेयं समाधिगुप्ताख्यं, शीतर्तौ निर्भरे निधि ॥ ९२ ॥
 असौ स्फीतेन शीतेन, निशायां मास्म बाध्यत । इति सार्द्रमनाः साधुं, तृणैः प्रावृणुते स्म तम् ॥ ९३ ॥
 ननाम सा मुनिं प्रातर्धर्ममाख्यन्मुनिन्ततः । दृष्टोऽसि क्वचिदित्युक्तः, प्राग्भवानप्यचीकयत् ॥ ९४ ॥

१ 'नार्तां धी' मना० ॥ २ प्रतिबुद्धो वि' पाता० ॥ ३ श्लोदस्यास्य पूर्वार्थोत्पत्त्योः
 मना० पाता० पुस्तकयोर्विपर्यायो दृश्यते ॥ ४ सोमदेवोऽजनि ग्रामे, लक्ष्मीप्रामामिधे द्विजः इति-
 रूपमुत्तरार्थं पाता० ॥ ५ स्वकृपाण्ड' पाता० ॥ ६ कर्म स्तरपुत्रविरहप्यथावेद्यमिदं तदा इति-
 रूपमुत्तरार्थं पाता० ॥ ७ 'न्मुनिः पुनः पाता० ॥

साऽथ दुर्गन्धतां मत्वा, स्वस्मिन् मुनिजुगुप्सया । जातजातिस्मृतिः प्रीता, क्षमयामास तं मुनिम् ॥ ९५ ॥

धर्मश्रीनामिकार्यायाः, श्राविका साऽपि साधुना ।

श्रौद्धः सार्धमिकत्वेनान्वग्रहीद् गाङ्गिलोऽथ ताम् ॥ ९६ ॥

एकान्तरोपवासान् सा, द्वादशाब्दीं विधाय तत् । विपद्यानशनादेव, देवाधिपमहिष्यभूत् ॥ ९७ ॥

च्युत्वाऽसौ रुक्मिणी जाता, षोडशाब्दान्यसौ पुनः । मयूरचरितात् पुत्रविरहात् भविष्यति ॥ ९८ ॥

श्रुत्वेत्युत्सव्य चैताद्वये, बालं तं वीक्ष्य नारदः । एत्य सर्वं तदावेच, रुक्मिणी-कृष्णयोर्ययौ ॥ ९९ ॥

अन्ते षोडशवर्षाणां, सन्तुसङ्गमशंसिना । जिनेशवचसा सुस्थावस्थातामथ दम्पती ॥ १०० ॥

समुद्रस्य सभाभाजोऽप्येयुः कुन्ती सहोदरा । सवधूकैः सुतैः सार्द्धं, पञ्चभिः समुपागता ॥ १०१ ॥

अथार्चित्वा नरेन्द्राय, किमेतदिति पृच्छते । कुन्ती यथातथं प्राह, किमकथ्यं सहोदरे ! ॥ १०२ ॥

राज्यं युधिष्ठिरे न्यस्य, पाण्डुभूपो व्यपद्यत । नकुलं सहदेवं च, मुक्त्वा माद्री तमन्वगात् ॥ १०३ ॥

प्रियौ युधिष्ठिराद् भीमादर्जुनादपि तन्मया । इमौ सर्वद्विंदौ माद्रीपुत्राविन्दु-रविच्छवी ॥ १०४ ॥

धार्तराष्ट्रेण दुष्टेन, द्यूते दुर्योधनेन तत् । हारयित्वा वयं राज्यं, वने प्रास्थापयिष्महि ॥ १०५ ॥

अपि द्रुपदपुत्रीयं, जिता द्यूते बधूटिका । दुर्योधनेन मुक्त्वा द्राक्, भीमभ्रमङ्गभीरुणा ॥ १०६ ॥

कौलं कालमिव क्षिप्वा, श्रुत्वा वः किल जीवतः । हृष्टाऽहमागता किञ्च, द्रष्टुं तौ राम-केशवौ ॥ १०७ ॥

इति श्रुत्वा समुद्रोऽपि, सहाऽक्षोभ्यादिसोदरैः । सुतैश्च राम-कृष्णाद्यैस्तां सपुत्रामपूपुजत् ॥ १०८ ॥

ददुर्यद्ब्रह्माः कुन्तीसुतेभ्यः स्वसुताः क्रमात् । लक्ष्मीवतीं वेगवतीं, सुमद्रां विजयां रतिम् ॥ १०९ ॥

इतः प्रद्युम्नमालोक्य, कलावतं सुयौवनम् । ऊचे कनकमाला सा, मदनज्वरजर्जरा ॥ ११० ॥

शंखरेण पथि अष्टः, प्राप्तस्त्वं नासि मे सुतः । तन्मां भज स्मरप्राय !, माऽन्यथा मद्भवः कृथाः ॥ १११ ॥

विद्ये प्रहृष्टि-गौर्यौ च, गृह्णाण मम सन्निधौ । यथा मदीयपुत्रैस्त्वं, जातुचिन्नहि जीयसे ॥ ११२ ॥

श्रुत्वेति सोऽपि नाकृत्यं, करिष्यामीति निश्चयी । मत्वा तद्वाक्यमादाय, विद्ये धीमानसाधयत् ॥ ११३ ॥

माताऽसि पोषणाद् विद्यादानाच्च नियतं मम । इत्थं निषेधयामास, वृषस्यन्तीमिमामसौ ॥ ११४ ॥

तत् प्रद्युम्नः पुरोपांन्ते, गतो वार्षीं कलम्बुकात् ।

स्वनलैः स्वं विदार्याङ्गं, साऽपि कोलाहलं व्यधात् ॥ ११५ ॥

प्रद्युम्नेन कृतं सर्वमित्याचल्यौ सुतेषु सा । तेऽपि क्रुद्धा गता योद्धुं, प्रद्युम्नेन विनिर्जिताः ॥ ११६ ॥

धीवंस्तत्पीडया जित्वा, शंखरोऽपि नभश्चरः । प्रद्युम्नेन निवेद्याऽथ, तत्कथां परितापितः ॥ ११७ ॥

- १ 'गन्धितां संता० पाता० ॥ २ तयाऽपिता क्वचिद् प्रामे, गाङ्गिलधायकस्य तत् इति-
रुम्पत्तारथं पाता० ॥ ३ कालात् कालादिव ततः, धुं पाता० ॥ ४ किञ्चिद्, द्रं संता० ॥
५ 'त्वा कुमारोऽपि, सद्वा' संता० ॥ ६ संखरेण पथि अष्टः, प्राप्तस्त्वं नासि मे सुतः । विद्ये
प्रहृष्टि-गौर्यौष्ये, गृह्णाण मम सन्निधौ ॥ १११ ॥ मन्थते मत्सत्ता नाथ !, त्वमजेयवत्सतः ।
मजस्य मां स्मरप्राय !, माऽन्यथा मद्भवः कृथाः ॥ ११२ ॥ इतिस्त्वं श्लोकयुक्तं पाता० वन्दे ॥
७ 'ति चिन्त्यन् पाता० ॥ ८ 'नात् त्वं नि' संता० ॥ ९ रतं प्रार्थयमानां तां, प्रद्युम्नोऽथ
न्यनेषयत् इतिन्यमुत्तरार्थं पाता० ॥ १० 'न्ते, वार्षीं कलम्बुकां गतः पाता० ॥ ११ गतस्त-
त्पीडया धायन्, शंखरो पाता० ॥

प्राप्तोऽथ नारदमुनिः, प्रद्युम्नाय न्यवेदयत् ।

आदितः सकलां जन्म-वियोगादिकथाप्रथाम् ॥ ११८ ॥

सूनुः सम्प्रति भामाया, भानुकः परिणेष्यति । ततस्त्वज्जननीकेशान्, सा सपत्नी ग्रहीष्यति ॥ ११९ ॥

श्रुत्वेति द्वारिकामागात्, कृष्णसूनुः सनारदः । तूर्णं विमानमारुह्य, कृतं प्रङ्गतिविधया ॥ १२० ॥

विमाने नारदं मुक्त्वा, स्वयमुत्तीर्य कृष्णभूः । तत्रैव भानुकोद्गाढां, हत्वा चिक्षेप कन्यकाम् ॥ १२१ ॥

निस्तृणा-ऽम्बुं हयीभूय, मर्कटीभूय निष्फलाम् । स सत्यावाटिकां कृत्वा, जातस्तुरगविक्रयी ॥ १२२ ॥

मूलेनाहं ग्रहीष्यामि, पश्याम्यारुह्य वाजिनम् । जल्पते भानुकायेति, स तुरङ्गममार्षयत् ॥ १२३ ॥

आरूढोऽथ हयेनायमनायि भुवि भानुकः । विपकफलवद् वातावधूतद्रुमशाखया ॥ १२४ ॥

सं द्विजीभूय भामायाः, कुब्जां दासीमृजुं व्यधात् ।

प्रीतयाऽपि तयाऽदर्शि, भामायै कपटद्विजः ॥ १२५ ॥

तमाह भामा कुरु मां, रुक्मिणीतोऽपि रूपिणीम् ।

सोऽप्युचे मुण्डिता भूत्वा, त्वं मयीमण्डिता भव ॥ १२६ ॥

तत् कृत्वा तद्विरा भामा, रूपाय प्रगुणाऽभवत् । क्षुधितस्य न मे विद्या, स्फुरतीत्याह तु द्विजः ॥ १२७ ॥

भोक्तुं निवेशितः सर्वमन्नमाहृत्य धस्मरः । अवृत्त इव निर्यातः, कुपितः कपटद्विजः ॥ १२८ ॥

तद् बालसाधुवेपेण, रुक्मिण्याः सदनं ययौ । रुक्मिण्यां पीठहस्तायां, निविष्टः कृष्णविष्टरे ॥ १२९ ॥

एष कोऽपि न सामान्यो, मान्योऽयं दैवतैरपि । यदस्याविनयं सेहे, पीठाधिष्ठातृदेवता ॥ १३० ॥

ध्यात्वेति रुक्मिणी प्राह, वात्सल्योत्फुल्लया गिरा । चालर्षे ब्रूहि कार्येण, केनेदानीं त्वमार्गतः ! ॥ १३१ ॥

मुनिः प्राह क्षुधाचोऽहं, षोडशाब्दान्युपोषितः । पीतं मातुरपि स्तन्यं, न मया जन्मतोऽपि यत् ॥ १३२ ॥

इदानीं त्वामुपायातं, तन्मां कारय पारणम् । अथोचे रुक्मिणी हर्ष-विषादाकुलमानसा ॥ १३३ ॥

धन्यं मन्येऽहमात्मानं, मुने । त्वदर्शनाश्रितम् । धिक्करोमि तु सत्पात्रदानपुण्येन वञ्चितम् ॥ १३४ ॥

भूपे विषण्णा किं नाम, त्वमित्युक्तेऽथ साधुना । रुक्मिण्युवाच नोद्वेगादथ किञ्चिदुपस्कृतम् ॥ १३५ ॥

विषादहेतुमेतेन, पृष्टा प्रोवाच सा पुनः । जातमात्रोऽपि पुत्रो मे, हतः केनापि पापिना ॥ १३६ ॥

तत्सङ्गमार्थमारारुद्धा, मुचिरं कुलदेवता । तथापि व्यर्थयत्त्वाहुपकान्तः शिरोबलिः ॥ १३७ ॥

गोत्रदेव्यपि तुष्टाऽथ, सहसादाह सा स्वयम् ।

वत्से ! वत्से मतिं कस्मात्, कर्म निर्मातुमीदृशम् ? ॥ १३८ ॥

अयं ते रुचिराकारः, सहकारः करिष्यति । अकाले दर्शितोद्दामप्रसूनः सूनुसङ्गमम् ॥ १३९ ॥

इत्याशातन्नुसन्तानघनसंरुद्धजीविता । षोडशागमयं वत्सयत्सलाऽपि हि वत्सरान् ॥ १४० ॥

तदयं मदयल्लुचैः, कोकिलांभूतपादपः । पुष्पितो मन्दभाग्याया, न पुनर्मे मनोरथः ॥ १४१ ॥

कुर्वेऽहं सर्वया तासां, गवामप्यन्वहं स्पृहाम् । धयन्त्यकुण्ठितोत्कण्ठं, यासां स्तन्यं स्तनन्धयाः ॥ १४२ ॥

किं चन्दनेन ! पीयूषचिन्दुना किं ! किमिन्दुना ! । अङ्गजाङ्गपरिष्वङ्गपात्रं गात्रं भवेद् यदि ॥ १४३ ॥

अशनं न्यसनं घेषो, विषमाभरणं रणम् । भवनं च वनं जातं, विना वत्सेन मेऽधुना ॥ १४४ ॥

१ "मारुटः, कृ" ब० ॥ २ विमाने भा० क० ॥ ३ भामादासीं अङ्गुचके, द्विजी-
भूयाऽथ इच्छिकाम् इति च दर्शयं क० ॥ ४ "गमः संता० सं० ॥

मुने ! प्रसीद तद् ब्रूहि, कंदा भावी स वासरः । यत्र पुत्रो ममोत्सङ्गसङ्गमङ्गीकरिव्यति ! ॥ १४५ ॥

मुनिरुचे क्षुधार्तोऽहं, तत् किञ्चिद् देहि भोजनम् ।

कथयामि यथा सुखस्त्वत्पुत्रागमवासरम्

॥ १४६ ॥

अथाऽऽह रुक्मिणी कृष्णमोदकाः सन्ति नापरम् ।

ते तु नान्यस्य जीर्यन्ते, तन्मुने ! किं ददामि ते ?

॥ १४७ ॥

किञ्चिन्मे दुर्जरं नेति, जल्पते साधवेऽथ सा । एकैकं मोदकं प्रादादाद कृत्स्नान् क्रमादसौ

॥ १४८ ॥

इतोऽपि सत्यभामानुयुक्ताः पटलिकाभृतः ।

रुक्मिणीमेत्य विजितान्, दास्यः केशान् यथाचिरे

॥ १४९ ॥

भूत्वा पटलिकास्तासामेव केशैः स कृष्णभूः । स्मितस्ताः प्रेषयामास, मुण्डितस्वामिनीसमाः ॥ १५० ॥

ताः प्रेष्य कुपिता सत्या, प्रैषीज्जगिति नापितान् ।

कुङ्कितास्ते कुमारेण, रुक्मिणीकुन्तलार्थिनः

॥ १५१ ॥

अथ भामां समामेत्य, कोपना प्राह केशवम् । प्रयच्छ रुक्मिणीकेशान्, यदभूः प्रतिभूरिह ॥ १५२ ॥

रामो दामोदरेणाथ, केशार्थं प्रेषितो ययौ । कृष्णीभूय तदा चास्थात्, कुमारो मातुरन्तिके ॥ १५३ ॥

बलोऽवलोक्यं तत् सर्वं, बलितो हृदि लज्जितः । मां प्रेष्य त्वमगास्तत्र, कृष्णमित्याह कौपतः ॥ १५४ ॥

श्रुत्वेति हलिनो वाचं, सत्यभामाऽतिकोपना । सर्वे कपटिनो यूयमित्युक्त्वाऽऽत्मगृहं गता ॥ १५५ ॥

प्रद्युम्नो नारदनासौ, रुक्मिण्यै कथितस्ततः । तदा स्वं रूपमास्थाय, स्वजनन्यै नमोऽङ्करोत् ॥ १५६ ॥

स्तनयोरुज्ज्वलं प्रीत्या, साज्जनं नेत्रयोः पथः । मेने भूषिं पतद्गङ्गा, यमी स्नानं नमन्नसौ ॥ १५७ ॥

न ज्ञाप्योऽहं पितुर्यावचित्रं किञ्चन दर्शये । इत्युक्त्वा मातरं मायी, रये न्यस्य चचाले सः ॥ १५८ ॥

हरेऽहं जीवतः कान्तां, हरेर्दंष्ट्रां हरेरिव । स इत्याख्यान् जने शङ्खं, दध्मौ दुर्धरविक्रमः ॥ १५९ ॥

सुमर्षुः कोऽत्र मूर्खोऽयं, वदन्निति बलान्वितः । कोपी गोपीधरो धन्व, विधुन्वन्नभ्यधावत ॥ १६० ॥

कैशवं शैशवे तिष्ठन्, मन्त्वा कृष्णचमूरभूः । चिरान्निरायुधं चक्रे, वैकुण्ठं कुण्ठितोद्यमम् ॥ १६१ ॥

तदाऽऽगतं हरिं प्रीतिभारदो नारदोऽवदत् । मा विपादीरसौ युद्धं, विधत्ते रुक्मिणीसुतः ॥ १६२ ॥

श्रुत्वेति सप्रमोदस्य, गोविन्दस्य पदाब्जयोः । प्रद्युम्नो न्यपतत् कुर्वन्नश्रुमुक्ताफलाचनम् ॥ १६३ ॥

प्रविवेश गतावेशः, केशवः सचलः पुरीम् । प्रद्युम्न-रुक्मिणीरोचमानो मानधनाप्रणीः ॥ १६४ ॥

प्रद्युम्नहंतमुक्तां तां, दुर्योधनवृपात्मजाम् । पर्यणैपीत् ततः सत्यातनुभर्मानुकाभिधः ॥ १६५ ॥

रौक्मिण्येयविभूत्याऽथ, भामां दुर्नसं हरिः ।

अपृच्छत् किं विषण्णाऽसि, पूरये किं तवेहितम् ?

॥ १६६ ॥

भामा प्राह मयि प्रीतो, यदि देव । प्रयच्छ तत् । प्रद्युम्नमिव सद्युम्नं, नन्दनं चित्तनन्दनम् ॥ १६७ ॥

प्रत्यर्शीकृत्यं तपसा, गीर्वाणं नैगमेपिणम् । हरिर्ययाचे भामायां, प्रद्युम्नप्रतिमं सुतम् ॥ १६८ ॥

१ 'दादादत् कृ' खंता० ॥ २ कुण्ठिता० खंता० ॥ ३ 'गस्य हं' खंता० पाठा० ॥

४ पयात् पुरतोऽभीतः, प्रद्युम्नो मन्मथयुतिः इतिरूपमुत्तरार्धं पाठा० ॥ ५ तां, कन्या पर्यणयत् ततः । दुर्योधनसुतां भामानन्दनो भानुकाभिधः इत्येवंरूपः श्लोकः पाठा० ॥

दत्त्वा हारमसुं यां त्वं, रमयिष्यसि तत्सुतः । अद्भुतो भवितेत्युक्त्वा, दत्त्वा हारं ययौ सुरः ॥ १६९ ॥
 प्रज्ञस्या तदथ ज्ञात्वा, प्रद्युम्नः प्राह रुक्मिणीम् ।
 आत्मतुल्यं सुतं मातस्तत्र यच्छाम्यहं पुनः ॥ १७० ॥
 रुक्मिणी प्राह वृष्टाऽस्मि, त्वयैकेन क्षमोऽसि चेत् ।
 जाम्बवत्याः सपरन्या मे, तद् यच्छात्मसमं सुतम् ॥ १७१ ॥
 कृतभामाकृतिं जाम्बवतीं तद् रुक्मिणीसुतः । जनार्दनं प्रति प्रैषीद्, भामावासकैवासरे ॥ १७२ ॥
 असत्यसत्ययाऽक्रीडद्, दत्त्वा हारं हरिस्तया । महाशुकैश्च्युतं साऽपि, कैटभं गर्भगं दधौ ॥ १७३ ॥
 तस्यामथ प्रयातायां, सत्यभामा समाययौ ।
 कयाऽपि च्छलितोऽस्मीति, सहाक्रीडत् तया हरिः ॥ १७४ ॥
 किञ्चिद्भीतोऽथ तन्मत्वा, विष्णुः प्रद्युम्नचेष्टितम् ।
 भीरुरस्याः सुतो भावी, निश्चिकायेति चेतसि ॥ १७५ ॥
 अथ पूर्णैर्दिनेर्जाम्बवत्याः साम्बः सुतोऽभवत् । प्रद्युम्नस्य प्रियः पूर्वजन्मतोऽपि हि बान्धवः ॥ १७६ ॥
 भामाया भीरुको नाम, सनुजातः सदाभयः । जज्ञिरे हरिपत्नीनामन्यासामपि सूनवः ॥ १७७ ॥
 रुक्मिण्या प्रेषितोऽप्येद्युश्चरो भोजकैटे पुरे । वैदर्भीं रुक्मिणः पुत्रीं, प्रद्युम्नार्थमयाचत ॥ १७८ ॥
 रुक्मी वैरं स्मरन् प्राच्यमूचे तं कोपनश्चरम् । वरं म्लेच्छाय यच्छामि, सुतां न तु हरेः कुले ॥ १७९ ॥
 अयास्मिन् रुक्मिणीदूते, रुक्मिणोति निराकृते । प्रद्युम्न-साम्बौ चण्डालरूपौ भोजकैटं गतौ ॥ १८० ॥
 तत्र रुक्मिणमुत्सङ्गे, वैदर्भीं दधत् सुताम् । पर्यपीणयतामेतौ, मधुरस्वरगीतिभिः ॥ १८१ ॥
 तत्र च स्तम्भमुन्मूल्य, कोपात् कोऽपि द्विषो अमन् । बली विलोडयामास, वासवेमनिमः प्रजाः ॥ १८२ ॥
 वीक्ष्य द्विषं नृपः प्राह, य एनं कुरुते वशे । मुदे हृदीप्सितं तस्मै, यच्छाम्यहमसंशयम् ॥ १८३ ॥
 भीतेन दन्तिनि प्रीते, चण्डालाम्भ्यां वशीकृते ।
 हृष्टस्तदाऽऽह रुक्मी तौ, याच्यतां हृदयेप्सितम् ॥ १८४ ॥
 अथान्तसिद्धये भूपात्, वैदर्भीं तौ ययाचतुः । तदिमौ रुक्मिणा कोपात्, पुरादपि बहिष्कृतौ ॥ १८५ ॥
 प्रद्युम्नोऽथ ययौ व्योम्ना, निशि रुक्मिसुतान्तिके ।
 चण्डालादिचरित्रं च, स्वमेतस्यै न्यवेदयत् ॥ १८६ ॥
 प्रद्युम्नोऽपमिति ज्ञात्वा, तां हृष्टामनुरागिणीम् । पीणौजप्राह गान्धर्वविवाहेन हरेः सुतः ॥ १८७ ॥
 रंभयित्वा निशि स्वैरं, प्रद्युम्नेन्दो गते सति । प्रातः सा मीलयामास, निद्रया नेत्रकैरवम् ॥ १८८ ॥

१ त्वं सम्मोक्ष्यसे हा ।हारं मुक्त्वेल्यगात् सुरः ॥ १६९ ॥ इति
 पाता० ॥ २ 'कदायिनम् पाता० ॥ ३ 'क्रच्युतं पाता० ॥ ४ अन्यास्वपि हरिक्रीपु, सुता
 जाता महाभुजाः इतिहासुसर्षं पाता० ॥ ५ 'कटे गतः । प्रद्युम्नाय ययाचे स, वैदर्भी
 रुक्मिणः सुताम् इतिहासः श्लो०. पाता० ॥ ६ 'कटे गं खता० ॥ ७ इतश्च स्तम्भमुन्मूल्य,
 करी कोऽपि स्फुरन् पुरे । इतिहासं पूर्वां पाता० ॥ ८ अथ गीतिगिरा दन्ती, चण्डालाम्भ्यां
 पदीहृतः पाता० ॥ ९ 'सुतां प्रति पाता० ॥ १० 'तस्या अचीकघत् पाता० ॥ ११ उपयेमे स
 गान्ध' पाता० सं० ॥ १२ विलस्य तां निशि स्वेच्छं, प्रद्यु' पाता० ॥

विवाहितामिवालोक्य, तामपृच्छत् प्रगे नृपः । न किञ्चिदप्युवाचासौ, रुक्मी प्रकुपितस्ततः ॥ १८९ ॥
तावेवाहूय चण्डालौ, दत्त्वा तामन्वतप्यत । मत्वा प्रद्युम्न-साम्ब्यौ तौ, तदवाप मुदं पुनः ॥ १९० ॥

ऊढवान् सुहिरण्यास्यां, साम्ब्यो हेमाङ्गदात्मजाम् ।

नित्यं हन्ति स्म हेलासु, भामापुत्रं च भीरुकम् ॥ १९१ ॥

अथाऽऽस्यत् केशवो जाम्बवत्यै साम्बकुचेष्टितम् ।

सा प्राह पुनः सौम्यो मे, दर्शयतां कोऽस्य दुर्णयः ? ॥ १९२ ॥

तस्याः प्रत्यायनायाथ, जाम्बवत्या समं हरिः । आभीरीभूय विक्रेतुं, तक्रं द्वारि पुरः स्थितः ॥ १९३ ॥

तक्रविक्रयिणौ साम्ब्यो, नगरद्वारि वीक्ष्य तौ । समाकारयदाभीरीं, तक्रकयणकैतवात् ॥ १९४ ॥

सहाऽऽभीरेण साम्ब्रं साऽन्वगाद् देवालयान्तिके ।

अन्तरप्रविशन्तीं तां, साम्ब्योऽकर्षत् करग्रहात् ॥ १९५ ॥

रे ! किमेतदिति कुप्यन्नाभीरः साम्ब्रमाक्षिपत् । दृष्ट्वा स माता-पितरौ, तौ साक्षात् तूर्णमत्रसत् ॥ १९६ ॥

दृष्टेयं सोमता सूनोराह जाम्बवतीं हरिः । कीलिकां घटयन् साम्ब्रः, प्रातः प्रातः समान्तरे ॥ १९७ ॥

क्षेप्याऽसौ ह्यस्तनकथाकर्तुरास्ये वदन्निदम् । अन्तः कोपं च हासं च, गोपीभर्तुरवर्षयत् ॥ १९८ ॥

दुर्न्याय इति कृष्णेन, साम्ब्यो निष्कासितः पुरात् ।

तस्मै प्रज्ञप्तिविद्यां तत्, प्रद्युम्नो गच्छते ददौ ॥ १९९ ॥

अन्यदा भानुकं निघ्नन्, प्रद्युम्नोऽभापि भामया ।

रे वैरिन् ! कथमद्यापि, न पुराद् यासि साम्बवत् ? ॥ २०० ॥

गच्छ स्थेयं स्मशानान्तस्तदैतन्वं त्वया पुनः । यदा साम्ब्रं करे धृत्वा, पुरान्तः स्वयमानये ॥ २०१ ॥

जगाम भामयेत्युक्तः, स्मशानं रुक्मिणीसुतः ।

मिलितस्तत्र साम्ब्योऽपि, स्वेच्छाचरणकौतुकी ॥ २०२ ॥

इतश्च रम्यमेकोनं, कन्याशतममेलयत् । भामा भीरुकृते किञ्च, कन्यामेकां स्म काङ्क्षति ॥ २०३ ॥

तन्मत्वा रुक्मिणीद्वन्द्वविकृत्य धृतनां स्वयम् । जितशत्रुर्नृपो जने, साम्बस्तस्य तु कन्यका ॥ २०४ ॥

तन्मत्वा भामया प्रैपि, पुरुषो जितशत्रवे । स गत्वा प्रार्थयामास, तां कन्यां भीरुहेतवे ॥ २०५ ॥

जितशत्रुरथ प्राह, तं भामाभेपितं नरम् । भामा यदि स्वयं हस्ते, कन्यामादाय गच्छति ॥ २०६ ॥

चेत् कारयति मत्युत्रीकरं भीरुकरोपरि । पाणिग्रहणवेलायां, तद् ददामि सुतामहम् ॥ २०७ ॥

गत्वा तेन नरेणेति, कथिते सत्यदोषतः । तदूरीकृत्य मत्याऽपि, कन्यार्थं चलिता स्वयम् ॥ २०८ ॥

प्रज्ञप्तिं प्राह साम्ब्योऽपि, जनोऽसौ साम्बमेव माम् ।

जानातु देवि । भामा तु, कन्यकां सपरिच्छदा ॥ २०९ ॥

अथाऽऽगत्य स्वयं सत्या, कन्यामादाय तां करे । माम्ब्ररूपतया लोकेर्हृदयमानां शृहेऽनयत् ॥ २१० ॥

भीरोः करोपरि करं, माम्बः कुर्वन्नुद्वान् । धृत्वैकोनशतनैणकरान् दक्षिणपाणिना ॥ २११ ॥

अथ ताभिः समं साम्ब्रः, प्रपेदे कौतुकालयम् । भीरुस्तेन भुवाऽऽक्षिप्तः, सर्वं मातुर्न्यवेदयत् ॥ २१२ ॥

१ मे, शाठ्यं कचन दर्शय पाता० ॥ २ तच्छाठ्यदर्शनायाथ, विष्णुसमीरूपमाह ।

स्वसद्वर्षया जाम्बवत्या साम्बान्तिके स्थितः ॥ १९३ ॥ इतिरूप. श्लोक. पाता० ॥

कुपिताऽथाऽऽययौ भामा, साम्बः स्मित्वा ननाम ताम् ।

केनाऽऽनीतोऽसि रे घृष्ट !?, साटोपमिति साऽवदत् ॥ २१३ ॥

अहं मातस्त्वयाऽऽनीय, कन्योद्वाहमकारिपि । इति जरूपत्यथो साम्बे, साक्ष्यमूदखिलो जनः ॥ २१४ ॥

त्वया मायागृहेणाहं, कन्याकूटेन बध्दिता । इत्युक्त्वा सत्यमामाऽपि, यथागतमगात् पुनः ॥ २१५ ॥

अथ ताः कन्यकाः कम्बुपाणिः साम्बाय दत्तवान् ।

ताभिर्जाम्बवतेयोऽभात्, तारामिरिव चन्द्रमाः ॥ २१६ ॥

इतश्च जवनद्वीपवणिजो द्वारकापुरः । पुरे राजगृहे जग्मुर्विक्रितुं रत्नकम्बलान् ॥ २१७ ॥

कम्बल्य जीवयशासा, स्वल्पमूल्येन याचिताः । तद्दत्तुर्वणिजो मूल्यं, द्वारकायाममून्महत् ॥ २१८ ॥

का द्वारकापुरी? तस्यां, कश्चास्ति पृथिवीपतिः? ।

ते जीवयशसेत्युक्ताः, प्रोचुः कम्बलवाणिजाः ॥ २१९ ॥

मध्येपयोषि विदूषे, द्वारकाख्या पुरी सुरैः । तत्र धात्रीषवः कृष्णो, देवकी-वसुदेवभूः ॥ २२० ॥

इति जीवयशाः श्रुत्वा, ताडयन्ती करैरुरः । दुःखयन्ती सखीचक्रमिति चक्रन्द मन्दधीः ॥ २२१ ॥

कथं रोद्विपि पुत्रीति, जरामन्घाय पृच्छते । साऽऽख्यदद्यापि कंसारिर्जीवत्यवृत्ति चावनिम् ॥ २२२ ॥

तदहं मदहुङ्कारहीना दीना करोमि किम्? । ममाद्य शरणं वात, त्वत्पतापसप्तः शिखी ॥ २२३ ॥

अथेति शिखिनाम्नाऽपि, उवलितो निजगाद सः । स्थिरीभव हरेनारीः, क्षेपयिष्यामि पावके ॥ २२४ ॥

इत्युदीर्य तदा वीर्यदुःसहः सहसा नृपः । पुरे सूचितदिग्यात्रारम्भां मम्मामवादयत् ॥ २२५ ॥

सहसा सहदेवाद्याः, सह साहसिकैर्भटेः । परिवर्जुरासन्धं, सूनवोऽथ नवोद्यमाः ॥ २२६ ॥

रिपुमूमीमुजां कालः, शिशुपालः करालदृक् । कौरव्योऽरिवधारम्मयुर्यो दुर्योधनः पुनः ॥ २२७ ॥

अन्येऽपि वेपितारातिकोटयः कोटिदो नृपाः । परिवरुप्तमागत्य, विन्ध्याद्रिमिव सिन्धुराः ॥ २२८ ॥

॥ युग्मम् ॥

पुरः प्रस्थानवन्मूर्धः, पपात मुकुटं मुवि । हारतस्त्रुटिताद्रायुर्विन्दुवन्मणयोऽगल्न ॥ २२९ ॥

पुरः क्षुतममूत् कालजनिताह्वानशब्दवत् । चस्त्रलेऽङ्घ्रिश्च कीनाशपाशेनेवास वाससा ॥ २३० ॥

साक्षादशकुनानीति, नीतिकोऽपि कुधाऽन्धलः । प्रयाणे गणनातीतान्यसौ गणयति स्म न ॥ २३१ ॥

प्रतापतापितक्षोणिरथासौ पृथिवीश्वरः । दिवाकर इवास्ताय, प्रतीचीं प्रति चेडिवान् ॥ २३२ ॥

नारदपिरथाऽऽचक्ष्यौ, कलिकेलिकुतूहली । द्रुतमेत्य जरासन्धप्रयाणं कम्बुपाणये ॥ २३३ ॥

कृष्णोऽप्यथ द्विपदाववारिदो हारिदोवैलः । अताडयत् प्रयाणाय, पदहं पट्टुङ्कतिः ॥ २३४ ॥

बलारवकृतामुद्रसमुद्रविजयास्ततः । चेलुर्दशार्हाः सर्वेऽपि, समुद्रविजयादयः ॥ २३५ ॥

पितृप्यक्षेयकाः सर्वे, मातृप्यक्षेयका अपि । यद्नां बहवोऽन्येऽपि, प्रीताः पृथ्वीमुजोऽमिलन् ॥ २३६ ॥

गृहीतरणदीक्षोऽय, कृतयात्रिकमङ्गलः । विप्रवक्त्राम्बुजोन्मुक्तसूक्तिसंवरितोद्यमः ॥ २३७ ॥

बन्दिदृन्दसमुद्रीर्णविक्रमसूजद्विभितः । सम्बन्धि-बन्धु-वृद्धाभिराशीर्भिरभिवाधितः ॥ २३८ ॥

मौरैर्भयजयापवमुहूर्तैरभिनन्दितः । शकुनैरनुकूलैश्च, निधितात्मजयोत्सवः ॥ २३९ ॥

अकार्यतूर्पनिर्घोषप्रतिनादितदिष्मन्तः । सानन्दं पौरनारीभिः, साक्षतक्षेपमीक्षितः ॥ २४० ॥

दिने क्रोष्टुकिनाऽऽदिष्टे, रथी दारुकसारथिः । ततः पूर्वोत्तराशायां, विष्णुर्बलवृत्तोऽचलत् ॥ २४१ ॥

॥ पञ्चमिः कुलकम् ॥

भोजनानि पुरात् पञ्चचत्वारिंशत्तमीयिवान् । ग्रामेऽथ शतपह्याख्ये, स निवासानकारयत् ॥ २४२ ॥

चतुर्भिर्योजनैः कृष्णे, स्थितेऽर्वाग् मगधेशितुः । एत्य विद्याधरैः केऽपि, समुद्रनृपमभ्यधुः ॥ २४३ ॥

त्वङ्गासुर्षसुदेवस्य, गुणगृह्णा वयं नृप ! । तदागमाम वैताढ्यादास्यातुं भवतां हितम् ॥ २४४ ॥

अन्येभ्यः किमु साहाय्यं, भवतां मुजशालिनाम् ? । तथापि सुजनस्नेहसम्मोहोद्दिदमुच्यते ॥ २४५ ॥

जरासन्धस्य मित्राणि, वैताढ्ये सन्ति खेचराः ।

असमायान्त एवामी, योग्याः साधयितुं द्विपः ॥ २४६ ॥

प्रद्युम्न-साम्बसहितं, वसुदेवं तदादिश । वयं यथा विगृहीमो, रिपुमित्राणि खेचरान् ॥ २४७ ॥

ओमिति क्षमाभृताऽऽदिष्टे, वसुदेवे चलत्यथ । प्रददौ भगवान्नेमिरोपधीमस्त्रवारणीम् ॥ २४८ ॥

अथाऽऽदिश्य जरासन्धो, हंस-डिम्भकमन्त्रिणौ । अमेधं रिपुचक्रेण, चक्रव्यूहमकारयत् ॥ २४९ ॥

त्रक्रस्यास्य सहस्रासीसहस्रं भूमजोऽभवन् । मूरिस्यन्दन-हस्त्य-ऽध-पदातिपरिवारिताः ॥ २५० ॥

पदसहस्रमहीपानां, दधिरे प्रविरूपताम् । भूपपञ्चसहस्रीवान्, स्थितोऽन्तर्मगधाधिपः ॥ २५१ ॥

शृष्टे सैन्यघ्न-गन्धारसेनाऽभून्मगधप्रभोः । धार्तराष्ट्राः शतं युद्धदक्षा दक्षिणतोऽभवन् ॥ २५२ ॥

सन्धौ सन्धौ च पञ्चाशच्छकटव्यूहसङ्घटे । व्यूहेऽस्मिन् दधिरे गुल्मा, भूपानामन्तराऽन्तरा ॥ २५३ ॥

त्रक्रव्यूहस्य च बहिर्बहुधा व्यूहधारिणः । स्थाने स्थाने नृपास्तस्युर्महीयांसो महामुजाः ॥ २५४ ॥

हिरण्यनाभं भूपालं, भूमजां दण्डनायकम् । कृतं वीक्ष्य भयेनेव, स्रोऽप्यस्तमितस्तदा ॥ २५५ ॥

दोपायामथ दुर्धर्षा, यदवोऽपि दवोर्जिताः । चकिरे गरुडव्यूहं, चक्रव्यूहजयेच्छया ॥ २५६ ॥

अर्धकोटिः कुमाराणां, व्यूहस्यास्य सुखे स्थिताः ।

शीरि-शार्ङ्गधरौ युद्धदुर्धरो मूर्धनि स्थितौ ॥ २५७ ॥

वसुदेवशुवोऽक्रसुल्या द्वादश दुर्धराः । रथलक्षयुता विष्णोरभूवन् शृष्टरक्षकाः ॥ २५८ ॥

शृष्टे तेषाममुदुग्रसेनः कोटिमितै रथैः । तत्शृष्टरक्षकास्तस्य, चत्वारः सूनवोऽभवन् ॥ २५९ ॥

व्यूहस्य दक्षिणे पक्षे, समुद्रविजयैः स्वयम् । तस्यै परिवृतो वीरैर्भ्रातृ-भ्रातृव्य-सूनुभिः ॥ २६० ॥

चघ्नन्तः मद्यविशत्या, रथलक्षैरथाऽपरे । समुद्रविजयं भूपाः, परिवृत्याऽवतस्थिरे ॥ २६१ ॥

वाप्तपक्षे तथोद्दामधामानो रामनन्दनाः । युधिष्ठिरादयः पाण्डुसूनुवश्चावतस्थिरे ॥ २६२ ॥

कृताश्रताण्डवास्त्रयुः, पाण्डवानां तु शृष्टतः । भास्वन्तो मूरयो भूपा, धार्तराष्ट्रवधेच्छया ॥ २६३ ॥

ममदण्डोद्गदोर्दण्डा, अर्ककर्कशतेजसः । अमूवन् मूरयो भूपाः, परितो व्यूहरक्षिणः ॥ २६४ ॥

इत्येव गरुडव्यूहं, विदधे गरुडध्वजः । यं वीक्ष्यं विलयं प्राप, दर्पसर्पो विरोधिनाम् ॥ २६५ ॥

अथ प्रेषितमिन्द्रेण, जैत्रसस्त्रचयैन्वितम् । युयुत्सुर्नेमिरारूढो, रथं मातलिर्भारथिम् ॥ २६६ ॥

समुद्रप्रविजयेनाथ, चमूनाथपदे स्वयम् । कृष्णाभमूरनाशृष्टिरभिपिको महामुजः ॥ २६७ ॥

स्कन्धावारे हरेरासीदथो जयजयारवः । विपशक्षितिपक्षोभकारी ब्रह्माण्डभाण्डमित् ॥ २६८ ॥

१ °धरः कोऽपि, समुद्रनृपमभ्यधात् संता० ॥ २ °हादयमुद्यमः ॥ संता० ॥ ३ °जयादयः । संता० ॥ ४ °क्षय प्रलयं याति, दर्पं संता० ॥ ५ °शाक्षितम् संता० ॥ ६ °रथिः संता० ॥

- सैन्यद्वयेऽपि नासीरवीरा युयुधिरे ततः । गर्जन्तोऽस्त्राणि वर्षन्तो, युगान्तधनवद् धनम् ॥ २६९ ॥
 गजेन्द्रगर्जिभिस्तूर्यरसितैर्ह्यहोपितैः । रथघोषैर्भटारौवैः, शब्दाद्वैतं जगत्यमूत् ॥ २७० ॥
 जरासन्धभटैर्भग्नानिव वीक्ष्य भटानथ । ऊर्ध्वीकृत्य भुजादण्डं, धीरयामास केशवः ॥ २७१ ॥
 उत्स्थिरे महानेभि-पार्था-ऽनाघृष्टयस्त्रयः । तार्क्ष्यपक्षद्वयीचक्षुरुपा भूपावलीवृताः ॥ २७२ ॥
 दध्युर्निजं निजं शङ्खं, तथामी दुर्धरास्त्रयः । यथा चेतश्चमत्कारं, श्रीनेमेरपि चकिरे ॥ २७३ ॥
 वृद्धयमानैः स्फुरन्मानैरथ तै रथिभिस्त्रिभिः । चक्रव्यूहो रयादेव, त्रिषु स्थानेष्वभज्यत ॥ २७४ ॥
 इमां वीरत्रयीं व्यूहे, विशन्तीमन्वगुर्वृषाः । दृढीभूताः पटे गाढे, सूचिकामिव तन्तवः ॥ २७५ ॥
 एतान् प्रत्युत्थितान् दुर्योधन-रौधिरि-रुक्मिणः । एतैरथ मिथः पद्भिर्द्वन्द्वयुद्धसुरीकृतम् ॥ २७६ ॥
 अथ तद्दृष्टवतीराणां, कुप्यत्कीनाशतेजसाम् । मिथो विश्वत्रयत्रासचणः प्रववृषे रणः ॥ २७७ ॥
 केऽपि भीताः परे क्रुद्धा, न तु कौपोऽप्यजायत ।
 केपाधित् खेलतां शशुशिरोभिः कन्दुकैरिव ॥ २७८ ॥
 मौलौ कोऽप्यसिकृचेऽपि, दन्तदष्टाधरः क्रुधा । रिपुं जघान हस्तेन, समालम्ब्य गलं बलात् ॥ २७९ ॥
 कोऽपि प्रसन्नगम्भीरो, वीरो निदार्यन्नरीन् । दर्शयामास नेत्रौष्ठ-भ्रूमात्रेऽपि न विक्रियाम् ॥ २८० ॥
 शिरो वैरिशरोत्क्षिप्तं, कस्याप्यालोलवेणिकम् । सखङ्गराहुसंभ्रान्त्या, दिवि देवानभापयत् ॥ २८१ ॥
 नृचे सदष्टिभ्रूमङ्गं, शत्रौ कृत्तशिरस्वपि । हन्तुर्लोहमयेनापि, शिरः खन्नेन कम्पितम् ॥ २८२ ॥
 जिघांसुमिभमयान्तं, गृहीत्वा कोऽपि शुण्डया । अमयत्तम्बरे अष्टशस्त्रो योद्धुमशस्त्रयत् ॥ २८३ ॥
 क्रमव्यापारिताशेषमष्टशस्त्रो रणेऽपरः । नसैर्दन्तैरपि रिपून्, विभिन्ने सिंहविक्रमः ॥ २८४ ॥
 दृशैव त्रासयन् वीरान्, हुङ्कारेणैव कुञ्जरान् । अभ्युद्यतास्त्र एवान्यः, परसैन्यमलोडयत् ॥ २८५ ॥
 ध्वान्ते धूलिकृते खन्नः, कस्यापि दलयन्नरीन् । केयूरस्तन्निम्बेन, धृतदीप इवावभौ ॥ २८६ ॥
 हत्वा चपेटयैवान्यः, पविपातसमानया । अल्लुटदिभान् भूमौ, पर्वतानिव वासवः ॥ २८७ ॥
 आस्फाल्यान्धोन्यमन्योऽरिशिरांसि करलीलया । नालिकेरीफलानीव, बभञ्ज भुजकौतुकी ॥ २८८ ॥
 दृष्ट्वापराभ्युन्नः पुच्छे, धृतः केनापि कुञ्जरः । प्राणं कुर्वन् गतौ मुक्तो, मुस्ताग्नेणापतद् भुवि ॥ २८९ ॥
 अन्योन्मास्फालनोन्मुक्तस्फुलिङ्गैरसिभिस्तदा ।
 धूमयितं प्रदीप्तानां, शिखिनामिव दोष्मताम् ॥ २९० ॥
 कचमहर्षरः शत्रुहस्तोऽसादसिना क्षतः । कस्याप्यपतितो हस्तिशोभां शुण्डानिमो दधौ ॥ २९१ ॥
 उपन्महा महानेमिर्विर्धं रुक्मिणं व्यधात् । तन्महानेमये शक्तिं, राजा शत्रुन्तपोऽक्षिपत् ॥ २९२ ॥
 धीनेमिनाथमालोच्य, मातलिर्वज्रसङ्क्रमम् । महानेमिगरे चक्रे, शक्तिस्तेन हताऽपतत् ॥ २९३ ॥
 शीरतत्रसद् दुर्योधनं तत्र धनञ्जयः । वाणवृष्ट्याऽप्यनाघृष्टिर्वधुं रौधिरं व्यधात् ॥ २९४ ॥
 इतोऽपि यद्भुभिर्वीरैर्विरिसैन्यं विलोढितम् । जग्निरे गुरिशो भूपा, द्रुमाद्या माघदुघमाः ॥ २९५ ॥
 संदताम्यामितो रामाङ्गजैर्मत्तगजैरिव । भीमा-ऽर्जुनाभ्यां कौरव्याः, शरज्याचकिरे क्रुधा ॥ २९६ ॥
 पैगादलक्षसन्धान-मोक्षः पार्थः शरान् किरन् ।
 दयाममभो यभौ धन्वी, ययन् धारा इवाम्बुदः ॥ २९७ ॥
 अथाऽबलोनव संहातमूर्धनिर्भर्तुनमागुरः । सभ्यं गुरिगुपलिर्गर्जन् दुर्योधनोऽरुधत् ॥ २९८ ॥

मुक्तमार्गणसारथेन, पार्थेन विरथीकृतः । दुर्योधनः समुत्पत्य, प्रपदे शकुने रथम् ॥ २९९ ॥
 बभञ्ज भ्रूयुजो धीरमन्यानन्यानपि क्रुधा । पार्थः शरभरैः पन्नान्, धारासारैरिवाम्बुदः ॥ ३०० ॥
 शक्त्याऽवधीद् द्विपां शल्यं, शल्यं युधि युधिष्ठिरः ।
 अमोघेनाऽऽशु वज्रेण, वज्रपाणिरिवाचलम् ॥ ३०१ ॥
 हत्वा दुःशासनस्याऽऽशु, गदयाऽथ व्यदारयत् । उरो दुरोदरच्छत्रजयक्रुद्धो वृकोदरः ॥ ३०२ ॥
 सहदेवकरोत्थेन, श्येनेनेव पतत्रिणा । रयादुड्डीयमानेन, चिच्छिदे शकुनेः शिरः ॥ ३०३ ॥
 दीप्तं कौरवसेनाया, जीवितव्यमिवेषुभिः । अस्तं निनाय गाण्डीवधन्वा युधि जयद्रथम् ॥ ३०४ ॥
 ज्वालाजालैरिव व्योम, व्याप्नुवन् विशिखैरथ । निर्दग्धमर्जुनं दाबवर्णः कर्णः समुत्थितः ॥ ३०५ ॥
 यशोमुक्ताञ्चितं कर्णताडकमिव जीवितम् । हरन् पार्थोऽकृताश्रीकं, कौरवध्वजिनीमुखम् ॥ ३०६ ॥
 मृगेन्द्र इव कर्णेऽस्मिन्, निहतेऽथ मृगा इव । मेनिरे हतमात्मानमहता अपि कौरवाः ॥ ३०७ ॥
 हते कर्णेऽर्जुनस्याऽऽसीजितमेवेति निश्चयः । भीमश्वासमरुत्फूले, जीवत्यपि सुयोधने ॥ ३०८ ॥
 गजेन्द्रसेनासीमन्तो, भीमं तोर्यधिनिस्वनम् । क्रुद्धो दुर्योधनो राजा, सिंहं मृग इवाक्षिपत् ॥ ३०९ ॥
 भीमोऽथ शुण्डया धृत्वा, महेभान् समराद् बहिः ।
 दूरं विश्लेष शेवालजालानीव सरोवरात् ॥ ३१० ॥
 कल्लोलानिव कुम्भीन्द्रान्, दोभ्यामुभयतः क्षिपन् । तदा तरीतुमारमे, भीमः सैन्नरसागरम् ॥ ३११ ॥
 दायाद एव भीमस्य, युद्धभागेऽप्यदौकत । सजीकृतद्विपकुलो, नकुलोऽथ प्रतिद्विपः ॥ ३१२ ॥
 ततः पाण्डव-कौरव्यवलयोः प्रबलस्वनाः । अमिलन्नाशु कीनाशकिङ्करा इव कुञ्जराः ॥ ३१३ ॥
 कौचिद् द्विपो दृढाघातप्रष्टदन्तौ रणे मिथः । अस्पृश्येतां कराभेण, मन्दमग्ने द्विपीषिया ॥ ३१४ ॥
 कोऽपि प्रतिद्विपं दन्ती, स्वदन्तप्रोतविग्रहम् । ऊर्ध्वमुत्पाटयामास, कृतान्ताथार्षयन्निव ॥ ३१५ ॥
 युद्धेन चलितं योद्धुमक्षमं दन्तमात्मनः । द्विपोऽप्यः शुण्डयोन्मूल्य, तेनाभैत्सीत् प्रतिद्विपम् ॥ ३१६ ॥
 पराश्रुत्वौ मिथो भङ्गादभूतां सम्मुत्तौ पुनः ।
 स्वैभैः परभ्रमात् कौचित्, ताडितौ चलितौ गजौ ॥ ३१७ ॥
 उद्धृत्य शुण्डया कोऽपि, प्रतिदन्तिरदं रणे । रुपाऽक्षिपन्मुखे मूर्च्छां, रिपुकीर्तिमिव द्विपः ॥ ३१८ ॥
 उत्क्षिप्तः शुण्डया दूरं, केनापि करिणा करी । ततो भूमङ्गमीत्येव, दन्तदण्डे धृतः पतन् ॥ ३१९ ॥
 लज्जयामासतुः स्वं स्वं, योधं कौचन सिन्धुरौ । एकस्वस्यन् परः पृष्ठे, व्रजव्रवमताङ्कुशः ॥ ३२० ॥
 जानन्निवारिभ्रमस्य, हृदयं निजसादिनः । करी प्रतिकरीन्त्रेणोपद्रुतः कोऽपि विद्रुतः ॥ ३२१ ॥
 इतो व्यालोलकल्पान्तकालकल्पं सुयोधनः । भीमं द्विपद्वधाविष्टमभ्यधाविष्ट दुष्टवीः ॥ ३२२ ॥
 धृतच्छलं स्मरन् भीमस्तथा तं गदयाऽपिपत् । यथाऽऽशु पवनेनैव, कीर्णा देहाणवोऽप्यगुः ॥ ३२३ ॥
 ततो हिरण्यनाभस्य, शर्रेण तद्दलं ययौ । परिवशुरनाधृष्टिं, तेऽपि यादत्र-पाण्डवाः ॥ ३२४ ॥
 हिरण्यनाभसेनानीः, सेनानीरजनीरविः । करैरिव शरैः शोषं, निन्येऽनाधृष्टिवाहिनीम् ॥ ३२५ ॥
 अथाऽऽलोक्य तमायान्तमतुलं मातुलं निजम् ।
 जयसेनो जयाकाङ्क्षी, शिवाग्रजुः समुत्थितः ॥ ३२६ ॥

हिरण्यनाभोऽप्येतस्य, स्यन्दनध्वजमच्छिदत् ।

जयसेनोऽलुनात् तस्य, ध्वज-वर्मा-ऽश्व-सारथीन्

॥ ३२७ ॥

कुद्धोऽथ दशभिर्वाणैर्जयसेनं जवान सः । मर्माविद्धिरिमं मत्तं, करजैरिव केसरी ॥ ३२८ ॥

अथ धावन् महीसेनो, जयसेनसहोदरः । सङ्ग-वर्मधरो दूरात्, क्षुरमेणामुना हतः ॥ ३२९ ॥

अनाधृष्टिरथोत्तस्थे, बन्धुद्वयवधकुपा । ऊष्मलो दोष्मतां सीमा, सह भीमा-ऽर्जुनादिभिः ॥ ३३० ॥

हिरण्यनाभं सक्रोधमनाधृष्टिरयोधयत् । परस्परमदौकन्त, परेऽप्यथ महारथाः ॥ ३३१ ॥

आमूलं वैरिनाराचकीलनेन स्थिरीकृते । धनुर्युजि भुजि कोऽपि, ननन्द प्रहरन् रथी ॥ ३३२ ॥

सूते हतेऽपि पादाग्रधृतप्राजनरश्मिकः । हयानवाहयत् कोऽपि, युयुधे च द्विषा रथी ॥ ३३३ ॥

रथिकः कोऽपि बाणेन, पाणौ वामे कृतक्षते । ध्वजदण्डे धनुर्वद्धा, शरान् साक्षेपमक्षिपत् ॥ ३३४ ॥

कस्यापि रथिनो बाणा, भेद्यं प्राणाधिका ययुः । अन्तःकृचा अपि द्वेषविशिष्यैर्भुजगा इव ॥ ३३५ ॥

हन्तुमुच्छलितश्छिन्नमौलिरिर्धपथे रथी । कोऽपि प्रतिरथं गत्वा, रिपोर्मुण्डमखण्डयत् ॥ ३३६ ॥

समरे विरथो व्यस्रश्चक्रवर्तीव कोऽप्यभात् । भग्नस्यात्सरथस्यैव, चक्रमादाय शस्त्रयन् ॥ ३३७ ॥

छिन्नेषु कौतुकाद् योक्त्ररश्मिषु द्विषता शरैः । कस्यापि धनुराकृष्टिस्थाम्नाऽभुदुन्मुखो रथः ॥ ३३८ ॥

इतः सात्यकिना कृष्णजयार्णवहिमांशुना । जिग्ये भूरिश्रवा भूपो, योक्त्रवद्गलग्रहात् ॥ ३३९ ॥

इतो मूर्त्ताविव क्रोधो, कृतरोधौ परस्परम् । अयुष्येतामनाधृष्टि-हिरण्यपृत्तनापती ॥ ३४० ॥

अथोद्धृतासि-फलकौ, बलकौतुककारिणौ । उत्सृज्य रथमन्योन्यं, क्रोधाद् वीरावधावताम् ॥ ३४१ ॥

अनाधृष्टिकृपाणेन, सपेणेवाथ सर्पता । हिरण्यस्य समं प्राणानिलैः कीर्तिपयः पपे ॥ ३४२ ॥

अत्रान्तरे रणोद्धूतधूलीभिरिव धूसरः । अपराब्धौ गतः स्नातुमहामह्नाय नायकः ॥ ३४३ ॥

अथाऽऽत्मस्थानमायातौ, सायं व्यूहातुभावापि । करुणान्तविरतौ पूर्व-पश्चिमाम्भोनिधी इव ॥ ३४४ ॥

व्यूहयोरनयोर्वीरव्यूहोऽथ रणकौतुकी । चतुर्युगीमिव श्यामाचतुर्यामीममन्यत ॥ ३४५ ॥

अथ तद्युद्धकीलालनदीरक्तादिवाम्बुधेः । उदियाय रविः कुप्यत्कान्तादृक्कोणशोणरूक् ॥ ३४६ ॥

अथो निजं निजं व्यूहं, विरचय्य रणोत्सुकाः । अगर्जिपुर्जरासन्ध-जनार्दनचमूचराः ॥ ३४७ ॥

जरासन्धाभिविक्तोऽथ, शिशुपालश्चमूपतिः । पुरस्कृत्याश्चसैन्यानि, प्रचचाल प्रति द्विषम् ॥ ३४८ ॥

अनाधृष्टिरथो वाहवाहिनीं स्थिरयन् पुरः । अचस्तलत् स्वलमसुं, सिन्धुपूरमिवाचलः ॥ ३४९ ॥

उत्पात्रोत्पात्र्य निर्विश-गदा-पट्टिश-मुद्गरान् । ततो युयुधिरे धीरास्तुरङ्गाश्च जिहेपिरे ॥ ३५० ॥

व्यालोल्रपादकटकवद्धवध्रप्रहोत्थितम् । अष्टं कोऽपि समित्यश्वावरमारोहयद्वयः ॥ ३५१ ॥

छिन्नाग्रपादतुण्डोऽपि, कोऽप्यश्वः समरान्तरात् ।

क्रामन् पाश्चात्यपादाभ्यामाचकर्ष निषादिनम्

॥ ३५२ ॥

खुराम्रैस्त्रोटयन्नप्रावली द्विद्घातनिःसृताम् । कोऽप्यश्वः समरेऽधावत्, स्वसादिमनसा समम् ॥ ३५३ ॥

छिन्नमौली द्विषा कौचित्, तुरङ्गम-तुरङ्गिणौ । प्रधावने च घाते च, स्पर्धयेव न निर्वृता ॥ ३५४ ॥

अधः कोऽप्युरसाऽऽहृत्य, साधवारान् पुरो हरीन् । धान्नपातयद् युद्धश्रद्धां च निजसादिनः ॥ ३५५ ॥

१ 'नोऽच्छिनत् तस्य, संता० सं० ॥ २ निजनिजव्यू० संता० ॥ ३ 'त्य च सै' सं० ॥

४ 'छिस्ततो घा' सं० ॥ ५ घीरा' सं० ॥

ह्यतः पतितौ पादकटकस्खलितक्रमौ । केशाकर्पादयुध्येतां, शस्या कौचिदधोमुखौ ॥ ३५६ ॥
 सारणेन रणे जप्ते, तदा रामानुजन्मना । जवनाख्यो जरासन्धयुवराजो महाभुजः ॥ ३५७ ॥
 ततः सुतवधकुद्धो, जरासन्धोऽपि जघ्नवान् । दश रामसुतान् ताक्ष्यैर्व्यूहाङ्घ्रिनखरानिव ॥ ३५८ ॥
 कृष्णोऽपि शिशुपालस्य, मूर्धानमसिनाऽच्छिनत् । चक्राधिरूढकलशं, कुलाल इव तन्तुना ॥ ३५९ ॥
 तदाऽष्टाविंशतिस्तत्र, जरासन्धसुता हताः । बलेन मुशलेनाऽऽशु, निजाङ्गजवधकुधा ॥ ३६० ॥
 जरासन्धेर्न चापत्यपेपरोपान्धचक्षुषा । आहतो गदया रक्तं, वमन् सुवि बलोऽपतत् ॥ ३६१ ॥
 तदा बन्धुपराभूतिक्रोधाविर्भूतिदुर्धरः । जरासन्धसुवोऽभैसीद्, विष्णुरेकोनसप्ततिम् ॥ ३६२ ॥
 तदोद्भुरविरोधेन, क्रोधेन मगधाधिपः । ज्वलंश्चाल कृष्णाय, शरभायेव केसरी ॥ ३६३ ॥
 इहान्तरे जरासन्धशरासारतिरस्कृते । अभवद् यदुसैन्येऽस्मिन्, हतो हरिरिति प्रथा ॥ ३६४ ॥
 तदाऽऽकुलं यदुकुलं, श्रीमान् नेमिर्विलोकयन् । रथं मातलिना युद्धे, ससम्भ्रममभिभ्रमत् ॥ ३६५ ॥
 अथेन्द्रचापनिमुक्तैः, शरैः स्वामी रिपुव्रजम् । आच्छादयदुडुस्तोमं, करैरिव दिवाकरः ॥ ३६६ ॥
 एक एव तदा स्वामी, विश्वरक्षा-क्षयक्षमः । विपक्षक्ष्माभृतां लक्षं, रुरोधाऽघातकैः शरैः ॥ ३६७ ॥
 किरीटेपु ध्वजाभ्रेपु, कुन्तप्रान्तेषु सारिपु । फलकेष्वातपत्रेषु, पेतुः प्रमुपतत्त्रिणः ॥ ३६८ ॥
 अथ श्रीनेमिसाहाय्यलब्धोत्साहो यदुव्रजः । परेपुमारुतप्रचोद्यमो दव इवाज्वलत् ॥ ३६९ ॥
 भीमस्तदा रणक्षोणावन्विष्यान्विष्य कौरवान् । करीवोन्मूल्यामास, वनान्तः सल्लकीतरून् ॥ ३७० ॥
 भास्वानाध्वासनामाप्य, बलोऽपि प्रबलोद्यमः । अरीन् व्यरीरमद् वायुः, कज्जलध्वजवज्जवात् ॥ ३७१ ॥
 सद्योऽङ्गजव्रज्वंसोद्बुद्धकंसवधकुधा । जिष्णुं जगाद जाज्वल्यमानधीर्भगधाधिपः ॥ ३७२ ॥
 अयुध्यमानो मल्लानां, पश्यन् कौतूहलं छलात् । अरे ! वीरकुलोत्तंसः, कंसः किल हतस्त्वया ॥ ३७३ ॥
 तस्मिन् रणाङ्गणोत्तले, काले दत्तप्रयाणके । पलाय्याऽऽशु प्रविद्योऽसि, पयोधिपरिखां पुरीम् ॥ ३७४ ॥
 तवाद्य केन दैवेन, दत्ता दुर्मद ! दुर्मतिः ? । स तादृशो दृशोमर्गो, यदस्माकमदौकथाः ॥ ३७५ ॥
 कुक्षौ कस्यां स कंसोऽस्ति ? , वद त्वां हन्मि हेलया । प्रतिज्ञां पूरयाम्यद्य, तां जीवयशसश्चिरात् ॥ ३७६ ॥
 ततस्तमाह गोविन्दः, किमालपसि बालिश ! ? । कंसकुञ्जरसिंहस्य, जरद्रव इवासि मे ॥ ३७७ ॥
 कंसोऽस्ति वामकुक्षौ मे, कुक्षिः शन्यस्तु दक्षिणः । इहाऽऽविश जवाद् येन, वृषः खेलामि भूतले ॥ ३७८ ॥
 प्रतिज्ञां पूरय रयात्, तां जीवयशसोऽशुना । त्वत्प्रेयसीनां सार्धेन, यात्वसौ दहनाध्वना ॥ ३७९ ॥
 अथ कुद्धोऽक्षिपद् बाणान्, मगधश्चिच्छिदुश्च तान् । द्विवि कृष्णशरा मानुकरानिव पयोधराः ॥ ३८० ॥
 पर्जन्याविव गर्जन्तौ, तर्जयन्तावुभौ मिथः । युयुधाते कुधा तेजःपिञ्जरो कुञ्जराविव ॥ ३८१ ॥
 तयोस्तदेषुजातेन, जाते नभसि मण्डपे । नापूरि नाकनारीणां, रणालोकनकौतुकम् ॥ ३८२ ॥
 शन्नैस्तमपरैः शत्रुमजेयं परिभावयन् । भगधेशोऽखमाप्रेयं, वानेयं विशिले न्यधात् ॥ ३८३ ॥
 ज्वलनः प्रज्वलन्नुद्यद्मलेखाङ्घ्रितर्स्तदा । शत्रुदाहं प्रतिज्ञातुं, मुक्तचल इवाभवत् ॥ ३८४ ॥
 अथाऽऽलोक्य बलं ज्वालाविह्वज्वालाकुलाकुलम् । अम्भोदाहं महारम्भो, जम्भारेनुजोऽमुचत् ॥ ३८५ ॥

१ 'न तत्पुत्रपेय' खंता० ॥ २ 'अच्छा' खंता० ॥ ३ 'कुम्भया' खंता० ॥ ४ 'चोत्साहो
 दय खंता० सं० ॥ ५ 'माग' खंता० ॥ ६ 'स्तथा खंता० ॥

नैकं केशवसैन्यानि, तापयन्तं हुताशनम् । महोऽपि मगधेशस्य, शान्तिं निन्वुस्तदाऽम्बुदाः ॥ ३८६ ॥
धृतेन्द्रचापो निस्तापः, शरासारैस्तदाऽम्बुदः । श्रीनेमिरिव नीलश्रीररिसैन्यानि वद्ववान् ॥ ३८७ ॥
विलोकयन् नृपो मेघधारासाराकुलं बलम् । यशोमालिन्यमुच्छेत्तुं, मुमुचेऽन्नं स पावनम् ॥ ३८८ ॥
द्वृतं विदुद्वेपे वातैर्धनडम्बरमन्त्रैरम् । मगधेशप्रतापश्च, भास्वान् दुःसहतामधात् ॥ ३८९ ॥
सङ्कोचं धृतनाम्नेषु, कुर्वाणं अमिदुर्धरम् । वायुप्रकोपं हन्ति स्म, हरिर्वाताशूनौपधैः ॥ ३९० ॥
यशःक्षीरं च वातं च, पीत्वा ते मगधेशितुः । प्रतापदीपं फूत्कारैः, शमयन्ति स्म पन्नगाः ॥ ३९१ ॥
अथो फणिफणाघातकातरां वीक्ष्य याहिनीम् । मुमोचास्त्रं नृपो धैर्यचारु गारुडमुत्कटम् ॥ ३९२ ॥
ततपक्षास्ततो लक्षसङ्घा रुधुरुद्गुराः । गरुडा गगनं मेरुकुलोत्पन्ना इवाद्रयः ॥ ३९३ ॥
गरुडैरथ कंसारिर्नागास्त्रे विफलीकृते । भास्वानपि मुमोचास्त्रं, तामसं नाम सङ्घे ॥ ३९४ ॥
विदधानैस्तदाऽपास्तवाचं मार्तण्डमण्डलम् । अन्वकारैर्जगन्नेत्रवन्दिकारैर्विजृम्भितम् ॥ ३९५ ॥
वलितैः स्तलितैर्द्वैर्निर्जैरेव परैरिव । अपश्यन्तोऽप्यैवध्यन्त, जरासन्धवले भटाः ॥ ३९६ ॥
मुमोचास्त्रमथ प्रौढवैरो वैरोचनं नृपः । प्रतापैरिव तद् भानुभारैराविरभावि खे ॥ ३९७ ॥
मूलेषु जम्बुनागानां, तुरङ्गि-रथि-पत्तयः । नारायणवले तापाकान्ता यान्तु क दन्तिनः ॥ ३९८ ॥
आह्वै राहवीपास्त्रं, निदधेऽथ यदूद्भइः । चेलुस्ततः करालास्या, राहवो बहवोऽभ्यरे ॥ ३९९ ॥
अगिलन्नथ मार्तण्डमण्डलानि सहस्रशः । आकाशद्रुफलानीव, ते पक्षिण इव क्षणात् ॥ ४०० ॥
अतृप्ता इव मार्तण्डमण्डलैर्गिलितैरथ । विधुम्रान्त्येव तेऽधावन्, परवीराननान्यभि ॥ ४०१ ॥
लीलानिष्फलिताशोपदिव्याखेपु प्रैमाथिषु । राहुष्वथ कुधा चक्रं, प्रतिचक्री मुमोच तत् ॥ ४०२ ॥
बहूनामपि राहूणामथाऽऽधाय वधं युधि । हरिं प्रत्यचलच्चक्रं, सहस्रांशुसहस्ररुक् ॥ ४०३ ॥
सम्भूय यदुभिर्मुक्तान्यपि शस्त्राणि भस्मयत् । दावपावकवचक्रं, वनमालिनमभ्यगात् ॥ ४०४ ॥
आसन्नेऽपि तदाऽऽयाते, चक्रेऽस्मिन्नर्ककर्कशे । नाऽगाद् गोविन्दवक्त्रेन्दुर्मन्दिमानं मनागपि ॥ ४०५ ॥
तदा यादवसैन्यानामाकुलैस्तुमुलारवैः । परमार्थविदोऽप्यन्तश्रुमुः कुलदेवताः ॥ ४०६ ॥
क्रुद्धस्त्रीमुक्ताडङ्कताडं कष्टप्रदं तदा । नामिपिण्डिकया चक्रं, तत् परस्पर्शं हरेरुरः ॥ ४०७ ॥
उत्को यावज्जरासन्धः, पश्यत्यरिशिरश्छिदाम् । तावद् विष्णोः करे चक्रं, ददर्श व्योम्नि भानुवत् ॥ ४०८ ॥
अमवद् वासुदेवोऽथ, नवमोऽयमिति ब्रुवन् । विष्णो व्यधितं गन्धाम्बु-पुष्पवृष्टिं सुरम्रजः ॥ ४०९ ॥
पूर्वाब्धिपरिव कल्लोले, रविं चक्रं करे दधत् । अथ कृष्णः कृपाविष्टो, जरासन्धमदोऽवदत् ॥ ४१० ॥
आजीवमङ्गिराजीवभ्रमरीमूय मूयसीम् । भज लक्ष्मीं जरासन्धं, वन्द्यो । सन्धेहि जीवितम् ॥ ४११ ॥
अथाम्यधाज्जरासन्धो, मुधा गोविन्द ! माद्यसि । मदुच्छिष्टेन लब्धेन, चक्रेण च्छत्रधारवत् ॥ ४१२ ॥
तदुच्चैर्मुग्धं मुग्धाहो !, चक्रं मां प्रति सम्प्रति । रे रे ! मदीयमेवेदं, प्रमविष्यति नो मयि ॥ ४१३ ॥
ततः कृष्णकरोन्मुक्तं, स्फुलिङ्गैः पिङ्गयद् दिशः । तदायुधं जरासन्धस्क्न्धवन्धं द्विधा व्यधात् ॥ ४१४ ॥
चतुर्थं नरकं निन्द्ये, जरासन्धः स्वकर्मभिः । जयोज्ज्वलन्तु कृष्णोऽप्याद्, वसुदेवागमोत्सुकः ॥ ४१५ ॥
जरासन्धवधं श्रुत्वा, तद्गुह्यैः खेचरैरिति । विमुच्य रणसंरम्भं, वसुदेवः समाश्रितः ॥ ४१६ ॥
गृहीतोपायनैः साकं, तैर्विधाधरपुङ्गवैः । प्रद्युम्न-साम्भवान् कृष्णं, वसुदेवः समाययौ ॥ ४१७ ॥

अथ प्रीतो हरिः सर्वैः, खेचैर्मूर्चैर्वृतः । वसुधां साधयामास, त्रिखण्डां चण्डविक्रमः ॥ ४१८ ॥
 भरताद्द्वै विजित्याय, प्रविष्टो द्वारकापुरीम् । स मेजे सम्भृतं मूपैरभिपेकमहोत्सवम् ॥ ४१९ ॥
 सम्बन्धि-बन्धुवर्गेषु, सेवकेषु सुहृत्सु च । यथौचित्यं ददौ राज्यसंविभागं गदाग्रजः ॥ ४२० ॥
 इत्थं निर्मथिताशेषोपसर्ग-ग्रह-विग्रहः । गोविन्दो विदधे न्यायधर्मशर्ममयीं महीम् ॥ ४२१ ॥

परिचरति पुरीयं वारिधौ न्यायधर्म-

ज्यतिकरमकरन्दस्यारविन्दस्य लक्ष्मीम् ।

जितसितकरमूर्तिस्फूर्तिभिः सच्चरित्रै-

रिह विहरति हंसः कंसविध्वंसनोऽसौ

॥ ४२२ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमद्भुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये हरिविजयो नाम
 त्रयोदशः सर्गः ॥

विश्वस्मिन्नपि वस्तुपाल ! जगति त्वत्कीर्तिविस्फूर्तिभिः,

श्वेतद्वीपति कालिकाकलयति स्वर्मालिकानां मुखम् ।

यत्तैस्तावककीर्तिसौरममदान्मन्दारमन्दादरे,

धर्मे स्वर्गसदां सदा च्युतनिजध्यापारदुःस्थैः स्थितम् ॥ १ ॥

॥ ग्रन्थाम् ४३० ॥ उभयं ग्रंथ ४५७९, वृत्तः ॥

चतुर्दशः सर्गः ।

खेलन्नितोऽपि शैवेयः, कृष्णायुषमृहं गतः । यामिकेन निपिद्धोऽपि, पाञ्चजन्यं करेऽकरोत् ॥ १ ॥
 शङ्खमादाय हंसायमानमाननपङ्कजे । नेमिर्दध्मौ दृढध्वानवधिरीकृतविष्टपः ॥ २ ॥
 सुबुम्ब मस्तुतं शङ्खं, विश्वस्वामीति हर्षतः । वीचीहस्तैर्ननर्ताब्धिस्तेन ध्वानेन विस्तृतैः ॥ ३ ॥
 दध्मौ मदधिकप्राणः, कः कम्बुमिति चिन्तयन् । कृष्णः शस्त्रगृहारक्षैर्विज्ञप्तो नेमिविक्रमम् ॥ ४ ॥
 अथाऽऽगतं पुरो नेमिं, प्रीतः प्राह जनार्दनः । निजं भुजबलं भ्रातर्मम युद्धेन दर्शय ॥ ५ ॥
 जगादाथ जगन्नाथो, युक्तो नैव रणोत्सवः । बाहुवल्लिविनामेन, मन्तव्यस्तु बलावधिः ॥ ६ ॥
 प्रतिपद्येति कृष्णेन, धृतमत्यायतं भुजम् । वज्रागैलनिभं नेमिमृणालवदनामयत् ॥ ७ ॥
 धृतैऽपि नेमिना बाहौ, बाहुयुग्मेन केशवः । ललम्बे द्रुमशाखायां, शास्त्रामृग इवोत्सृतः ॥ ८ ॥
 नेमेर्नमयितुं बाहुमशक्तः प्राह केशवः । जेतास्मि त्वद्वलेनाहं, साहङ्कारानपि द्विपः ॥ ९ ॥
 एवंविषवलोद्गमोऽरिष्टनेमिर्भ्रहीप्यति । मम राज्यमिति ध्यायन्नूचे देवतया हरिः ॥ १० ॥
 पुरा नमिजिनेनोकं, भावी नेमिर्जिनः स हि । कुमार एव भविता, व्रती तन्मा भयं विधाः ॥ ११ ॥
 मत्वेदमथ सम्प्राप्तमतिमात्रं जिनेशितुः । चकार रुक्मिणीकान्तो, रेवतीरमणोऽपि च ॥ १२ ॥
 अविकारिमनाः स्वामी, यौवनस्थोऽपि बालवत् । अखेलदस्वलजन्तःपुरेऽपि बल-कृष्णयोः ॥ १३ ॥
 अथ कृष्णो वसन्तर्तौ, सान्तःपुर-पुरेवजः । जगाम स्वामिना साकं, रैवताचलकाननम् ॥ १४ ॥
 तत् कृष्णेन समं नेमिरक्रीडत् कामिनीजनैः । सग्भिः प्रत्युपकुर्वाणोऽप्यविकुर्वाणमानसः ॥ १५ ॥
 अहर्दिवमिति क्रीडां, विधाय गरुडध्वजः । आजगाम पुनर्द्वारवर्ती श्रीनेमिना सह ॥ १६ ॥
 ऋतुराजमथो जित्वा, वसन्तं भुवनेऽद्भुतम् । प्रीप्मर्तुरुच्यौ चण्डमार्तण्डेन प्रतापवान् ॥ १७ ॥
 श्रीचन्दनरसैर्षीतवसनैरपि देहिनः । भूर्तर्प्रीप्मर्तुराजस्य, यशोभिरिव रेजिरे ॥ १८ ॥
 हृतै नदी-नदादीनां, सर्वस्वे मास्वतः करैः । नदीनदेशः स्मेरोऽभूत्, धिगहो । जलभीहितम् ॥ १९ ॥
 प्रतापं तपनस्योच्चैस्तदा वीक्ष्येव वैरिणः । पेतुर्मीतानि शीतानि, कूपेष्विति हिमं पयः ॥ २० ॥
 नमोऽपि प्रचूतं मन्ये, धर्महृत्पवनाशया । तच्चिराद्दृश्यतेऽर्केण, महान्तस्तेन वासराः ॥ २१ ॥
 अथ सान्तःपुरो विष्णुर्नेमिना सह जग्मिवान् । तदैव रैवतोद्यानसरसीं क्रीडितुं रसी ॥ २२ ॥
 सरसि स्वच्छनीरेऽस्मिन्, समं स्त्रीभिर्वभौ हरिः । व्योम्नीव चन्द्रिकापूर्णं, ताराभिः सह चन्द्रमाः ॥ २३ ॥
 गौराश्रीपु च खेलन्तौ, सहेलं हरि-नेमिनौ । चञ्चद्यम्पकमालासु, भ्रजेताते अमराविव ॥ २४ ॥
 स्त्रीणां नितम्बसम्बन्धवृद्धाम्बुपिहिताम्बुजे । मुस्ताम्बुजेपु भ्रूङ्गाणां, दशः सरसि बभ्रमुः ॥ २५ ॥
 स्वस्तनप्रतिमां वीक्ष्य, धावत्यूर्मां मृगीदृशः । हरिं भेजुर्भयादम्भःकुम्भिकुम्भस्थलभ्रमात् ॥ २६ ॥

लोलदग्भोरुहकरैः, रसवद्विस्तरङ्गकैः । निपत्य चपलैः कान्तावक्षोजेषु व्यलीयत	॥ २७ ॥
जलयन्त्रोज्जितं नीरं, मुहुर्मारजयतः करात् । सङ्क्रान्तमिव रागेण, तदा नेत्रेषु योषिताम्	॥ २८ ॥
स्त्रीणां तदा कराघातैर्जले गर्जति मेघवत् । नृत्ता ग्रीष्ममपि प्रावृत्कालयन्ति स्म केकिनः	॥ २९ ॥
मनोमुदे वरं मुक्त्वा, देवरं प्रति नेमिनम् । तास्ततश्चक्रिरे नीरप्रपञ्चं नर्मकर्मठाः	॥ ३० ॥
करोद्धूतैरपां पूरैरथ तासां निरन्तरैः । तदा न विव्यथे नेमिरब्दमुक्तैरिवाचलः	॥ ३१ ॥
समन्ततः समं तामिः, कृतप्रतिकृतौ कृती । चिक्रीड नेमिनाथोऽपि, तदा पाथोभिरद्भुतम्	॥ ३२ ॥
इति खेलन्तमालोक्य, तदानीं नेमिनं मुदा । कृतार्थाकृतदृक् तस्थौ, चिरं पयसि केशवः	॥ ३३ ॥
निर्गत्य सरसस्तीरं, तदा तस्थुः ससम्मदाः । अब्देव्य इव देदीप्यमाना माघवयोषितः	॥ ३४ ॥
अथ निःसृत्य दन्तीव, नेमिनाथोऽपि पल्वलात् । लताभिरिव कान्ताभिस्ताभिर्व्याप्ति पदे ययौ	॥ ३५ ॥
प्रहृष्टा रुक्मिणी रुक्मपीठे नेमिं न्यवेशयत् । वाससा दाससामान्यमङ्गे चास्य मृजां व्यधात्	॥ ३६ ॥
अथाऽऽह रुक्मिणी नेमिनाथं मधुरया गिरा । अहं किञ्चन वच्मि त्वां, देवरं देव ! रञ्जिता	॥ ३७ ॥
जितं बलेन कान्त्या च, केशवं बान्धवं जय । विधाय बद्धसम्बन्धमवरोधवधूजनम्	॥ ३८ ॥
श्रीनाभेयादयस्तीर्थकराः के न मुमुक्षवः ? । परिणीय समुत्पन्नसूनवो दधिरे व्रतम्	॥ ३९ ॥
त्वमप्यतो विवाहेन, पितृ-भ्रातृ-सृष्टृज्जनम् । आनन्दय दयासारं, दयास्थानमिदं महत्	॥ ४० ॥
इत्युक्त्वा रुक्मिणी सत्यभामाप्रभृतिभिः सह । पपात पादयोर्नेमैः, पाणिग्रहकृताग्रहा	॥ ४१ ॥
ततः सत्पुष्पः कृष्णोऽपि, पाणिग्रहमहोत्सवे । कुर्वन्नभ्यर्थनां नेमैः, पाणौ दीन इवालगत्	॥ ४२ ॥
अन्येऽपि यद्वः सर्वे, विवाहे विहिताग्रहाः । बभूवुर्नेमिनाथस्य, पुरः पटुचट्टकयः	॥ ४३ ॥
स्त्रिय एता अमी मूढास्तदेपामित्थमाग्रहे । कालनिर्गमनं कर्तुं, युक्तं वचनमाननम्	॥ ४४ ॥
कदाचिदपि लप्स्येऽहमिहार्थं सन्धिदूषणम् । ध्यात्वेदभोमिति प्रोचे, श्रीनेमिस्तानमोदयत्	॥ ४५ ॥
शिवा-समुद्रविजयौ, तत्कथाकथके नरे । दातुं नापश्यतां वस्तु, राज्येऽप्यानन्दमानतः	॥ ४६ ॥
स्वबन्धोरुचितां कन्यामन्विष्यन्नथ केशवः । अभापि भ्रामयाऽऽस्ते यन्मम राजीमती स्वसा	॥ ४७ ॥
हरिः स्थुल्वाऽथ तां स्मित्वा, ययौ यदु-बलैः समम् । निवासमुग्रसेनस्य, नभोदेशमिवांशुमान्	॥ ४८ ॥
अभ्युत्थायोग्रसेनोऽपि, विष्वक्सेनं ससम्भ्रमः । भद्रपीठे निवेश्याग्रे, तस्थावादेशलालसः	॥ ४९ ॥
याचितो नेमये राजीमतीं कृष्णेन स स्वयम् । तथेति प्रतिपद्याथ, सचक्रे चक्रिणं मुदा	॥ ५० ॥
ततः कृष्णेन विज्ञप्तः, समुद्रविजयो नृपः । विवाहलभमासन्नं, पृष्टवान् क्रोष्टुकिं तदा	॥ ५१ ॥
दत्सेऽथ श्रावणथेतपछां क्रोष्टुकिना दिने । उग्रसेन-समुद्रोर्वीनाथौ तूर्णमसज्जताम्	॥ ५२ ॥
अथ पाणिग्रहासन्नदिने नेमिं यदुस्त्रियः । प्राञ्जुखं स्थापयामासुस्तारप्रारब्धगीतयः	॥ ५३ ॥
तमस्नपयतां प्रीत्या, राम-दामोदरी स्वयम् । बद्धप्रतिसरं नेमिप्रभुं, नाराचधारिणम्	॥ ५४ ॥
अगादयोग्रसेनस्य, निकेतं तार्क्ष्यकेतनः । स्वयं तद्विधिना राजीमतीमप्यध्यवासयत्	॥ ५५ ॥
अथाऽऽगत्य गृहं विष्णुरिमां निर्वाह्य शर्वरीम् । मुदा संवाहयामास, विवाहाय जगद्गुरुम्	॥ ५६ ॥
अथ श्वेतांशुबल्लोकद्वैकरविकासकः । श्रीनेमिः श्वेतशृङ्गारः, श्वेताश्वं रथमास्थितः	॥ ५७ ॥
तूर्णनिर्घोषसंहतपुरुहूतवधूजनः । बन्दिद्वन्दुसुखोन्मुक्तैः, सूक्तैर्मुम्बरिताम्बरः	॥ ५८ ॥

गीयमानगुणग्रामो, हृष्टैर्बन्धुवधूजनैः । कामं जागिसमूहेन, क्रियमाणावतारणः ॥ ५९ ॥
 समं समग्रैर्यदुमिर्यदुनारीभिरप्यथ । उग्रसेनगृहासन्नो, जगाम जगदीधरः ॥ ६० ॥ कलापकम् ॥
 वयस्याभिरभिप्रायविद्धिः सा प्रेरिता ततः । गवाक्षमाययौ राजीमती नेमिदिदक्षया ॥ ६१ ॥
 आयाति विश्वमालिन्यभिदि नेमौ भयाद् गतम् । पश्चात्क्षमेव वक्त्रेन्दोर्दधाना कवरीभरम् ॥ ६२ ॥
 सीमन्तसीमिन् विभ्राणा, मुक्तास्तवकमद्भुतम् । लावण्याम्भोधिसम्भूतनवनिर्लाञ्छनेन्दुवत् ॥ ६३ ॥
 मदनद्विरदालानमणिस्तम्भानुकारिणा । भालस्थलस्थकाश्मीरतिलकेन विमूषिता ॥ ६४ ॥
 समारूढरति-प्रीतिप्रियशैलपशालिना । भ्रूज्जुसज्जितेनोच्चैर्नासावर्शेन भासुरा ॥ ६५ ॥
 दृग्भ्यां योग्याकृते क्षितैः, कर्णकोटरमध्यगैः । विशिखैरिव राजन्ती, कटाक्षैर्द्रुतपातिभिः ॥ ६६ ॥
 अन्तर्भित्तिसदृग्नासाविभक्तौ मणिभासुरौ । कपोलौ विभ्रती कामप्रेयस्योर्वासवेदभवत् ॥ ६७ ॥
 आस्येन्दुना निपीतस्य, शशाङ्कयशसोऽधिकान् । उद्गारानिव तन्वाना, स्मितदन्तद्युतिच्छलात् ॥ ६८ ॥
 प्रियानुरागं चिचान्तरमान्तमिव निर्भरम् । उद्भ्रान्तमधरच्छायाच्छङ्गना दधती मुखे ॥ ६९ ॥
 ऋष्टुं नामीहृदादीशदग्धं मग्नमिव स्मरम् । दाम्नेवास्येन्दुसुकेन, मुक्ताहारेण हारिणी ॥ ७० ॥
 दधाना मेखलारलं, दीपरूपमिव स्मरम् । उद्यत्ज्वललेखाभरोभराजिविराजितम् ॥ ७१ ॥
 पादाभ्यामङ्गुलिश्रेणिशोणितक्षोणिमण्डला । तर्जयन्तीव पद्मानि, मणिन् पुरसिञ्जितैः ॥ ७२ ॥
 हर्षपीयूषवर्षेणोद्भिन्नरोमाङ्कुरोत्करा । साऽऽरुरोह वरारोहा, गवाक्षं वीक्षिता जनैः ॥ ७३ ॥

॥ द्वादशभिः कुलकम् ॥

विश्वैतिशायिसौभाग्य-भाम्य-लावण्यसम्पदम् । पिबन्ती निर्निमेषाक्षी, सा देवीभूयमन्वमूत् ॥ ७४ ॥

विवोढुमप्युपायान्तं, सा तं वीक्ष्य व्यचिन्तयत् ।

एतत्पाणिग्रहे योग्यं, भाग्यं किं मे भविष्यति ? ॥ ७५ ॥

इतश्चाऽऽकर्णयन् नानाजीवानां करुणं रवम् । जानन्नपि जिनोऽपृच्छत्, किमेतदिति सारथिम् ॥ ७६ ॥

अथ सारथिनाऽभापि, देवाऽऽतिथ्यकृते तव । उग्रसेनोऽग्रहीज्जीवान्, जल-स्थल-नभश्चरान् ॥ ७७ ॥

तत् सर्वेऽपि कृपाकान्त !, वाटकान्तैः स्थिता अमी । तन्वते त्रुमुलं प्राणभयं येन महाभयम् ॥ ७८ ॥

तदुवाच यदुस्वामी, यत्रामी सन्ति जन्तवः । स्यन्दनं नय तत्रासुमित्यकार्षीथ सारथिः ॥ ७९ ॥

अथ व्यलोकित् दीनास्यैः, प्राणिभिर्व्यथतां गतैः । स्वोक्त्या रक्षेति जरुपद्भिः, पितेव तनुजैः प्रभुः ॥ ८० ॥

करुणाकरिणीकेलिकाननेनाथ नेमिना । अमी सर्वेऽप्यमोच्यन्त, जवादादिश्य सारथिम् ॥ ८१ ॥

मुक्तेषु तेषु जीवेषु, करुणावीचिवार्धिना । स्यन्दनो जगतां पत्या, प्रत्यावासमचार्यत ॥ ८२ ॥

शिवा समुद्रविजयः, कृष्ण-सामादयोऽप्यथ । स्वस्वयानं समुत्सृज्य, श्रीमघ्नेमिममर्भ्यगुः ॥ ८३ ॥

ततो नेमिनमूचाते, पितरौ साश्रुलोचनौ । त्वया जात ! किमारब्धमिदं नः प्रतिलोमिकम् ? ॥ ८४ ॥

प्रभुः प्राह मयाऽऽरब्धमेतद्विधानुकूलिकम् । पशुवन्मोचयिष्यामि, यद् युष्मान् स्वं च बन्वनात् ॥ ८५ ॥

तदाकर्ण्याय मूच्छांलौ, पितरौ पेतवुः शितौ । चन्द्रनादिभिराधास्य, कृष्णस्तौ नेमिमभ्यधात् ॥ ८६ ॥

धिक् ! ते विवेकितामेतां, पशूनप्यनुकल्पसे । दोदूयसे पुनर्मातृ-पितृ-बन्धु-सुहृज्जान् ॥ ८७ ॥

१ कुलकम् वना० ॥ २ अयं श्लोकः वना० नास्ति ॥ ३ भवेदिति संता० सं० ॥

४ दण्डारणम् संता० सं० ॥ ५ स्तर्षुता सं० ॥ ६ भ्यगुः संता० ॥ ७ भेतान्, पशू संता० ॥

ततोऽभ्यधात् प्रभुः कृष्ण !, नोक्तं युक्तमिदं त्वया । विचारय चिरं बन्धो !, निर्वन्धस्याऽऽर्यति मम ॥८८॥
 संसारसुखंमापातमधुरं स्यादपश्यवत् । प्रियङ्करः प्रियंश्चायं, शमस्तु कटुजायुवत् ॥ ८९ ॥
 सर्वेषां तत् प्रियाकर्तुं, प्रशमोऽयं श्रितो मया । हितं यत् परिणामे हि, हितं तत् पारमार्थिकम् ॥ ९० ॥
 इत्युक्त्वा स्वजनेष्वश्रुगद्गदेषु रुदत्स्वपि । समाजगाम श्रीनेमिर्गृहमुद्गाहनिःस्पृहः ॥ ९१ ॥
 तदा च समयं ज्ञात्वा, प्रभुर्लोकान्तिकामरैः । मुदा विज्ञपयाञ्चक्रे, नाथ ! तीर्थं प्रवर्तय ॥ ९२ ॥
 अथाऽसौ वार्षिकं दानं, दातुं प्रारब्धवान् प्रभुः । कारुण्यसागरः कृष्णव्रतग्रहणनिश्चयः ॥ ९३ ॥
 अन्यतश्चलिते विश्वस्वामिन्यथ र्वाविव । भेजे मूर्च्छामियं राजीमती राजीविनीव सा ॥ ९४ ॥
 अमन्दैश्चन्दनस्यन्दैः, कौमुदीकौमलैरथ । अभिपिक्ता वयस्याभिर्बुद्धा कुमुदिनीव सा ॥ ९५ ॥
 सकज्जलैश्चुजलैः, कपोलललितैरथ । विललापेयमेणाङ्गविन्ध्ययन्ती मुक्ताम्बुजम् ॥ ९६ ॥
 रे दैव ! यदि भाले मे, न नेमिर्लिखितः पतिः । ततः किमियतीं भूमिं, त्वयाऽऽहमधिरोपिता ? ॥ ९७ ॥
 यदि नेमिर्न मे भावी, भर्ता किं दौकितस्ततः ? । तत्राऽलब्धनिषेर्दुःखं, दृष्टनदृष्टनिषेर्हि यत् ॥ ९८ ॥
 काऽहं ? क नेमिरित्यासीत्, स्वपतित्वे मनोऽपि न । त्वद्विरैव विवाहार्यं, स्वामिन्नस्मि प्रतारिता ॥ ९९ ॥
 त्वभाऽरोपि ममोद्गाहमनोरथतरुः स्वयम् । उन्मूलयन्निमं स्वामिन्नात्मनोऽपि न लज्जसे ? ॥ १०० ॥
 कन्दन्तीति वयस्याभिर्निषिद्धा कथमप्यसौ । निश्चिकायेति शैवेय, एव देवोऽस्तु मे गतिः ॥ १०१ ॥
 बवर्षं वार्षिकं दानमितश्च श्रीशिर्वासुतः । समुद्रविजयादीनां, जलं च नयनोच्चयः ॥ १०२ ॥
 कृतदीक्षाभिषेकोऽयमथाशौषैः सुरेश्वरैः । नाम्नोत्तरकुरुं रत्नशिषिकामारुरोह सः ॥ १०३ ॥
 सुरा-ऽसुर-नरैर्मातृ-जनक-स्वजनैरपि । स्वामी परिवृतो राजपथेन प्राचलन्मुदा ॥ १०४ ॥
 तदाऽऽलोक्य गृहासन्नं, प्रसन्नं नेमिनं जिनम् । अवाप व्याकुला राजीमती मूर्च्छां मुहुर्मुहुः ॥ १०५ ॥
 अथाऽऽससाद श्रीनेमिः, सहस्राभ्रवर्षणं वनम् । वनान्तलक्ष्मीधम्मिल्लतुल्यरैवतकाचलम् ॥ १०६ ॥
 पूर्वाह्नि श्रावणश्वेतपष्ठ्यां पठेन स प्रभुः । पूर्णाब्दत्रिशतीकोऽथ, प्राव्रजत् त्वाप्यग्ने विधौ ॥ १०७ ॥
 प्रतीप्य केशान् देवेशो, दूप्यं स्कन्धे विभोर्न्यधात् ।
 तान् परिक्षिप्य दुग्धाब्धौ, तुमुलं च न्यपेधयत् ॥ १०८ ॥
 सामायिकमथाऽऽदाय, मनःपर्ययमासदत् । श्रीमान् नेमिश्च सौर्यं च, प्रपेदे नारकैरपि ॥ १०९ ॥
 भूमुजः प्राव्रजन्तत्र, सहस्रं सह नेमिना । स तैः प्रमाद्भुतैर्व्याप्तः, सहस्रांशुरिवाऽऽवभौ ॥ ११० ॥
 अथ नत्वा गते लोके, परमाग्नेन पारणम् । द्वितीयेऽह्नि विभुश्चक्रे, चरदत्तद्विजौकसि ॥ १११ ॥
 अधोत्सवे कृते तत्र, त्रिदशेशैर्यथाविधि । विजहारान्यतः स्वामी, कर्मनिर्मथनोद्यतः ॥ ११२ ॥
 रथनेमिरथो नेमेरनुजो मदनानुरः । उपाचरचिरं राजीमतीं पाणिग्रहेच्छया ॥ ११३ ॥
 हेमपात्रेऽन्यदा पीतं, वान्त्वा दुग्धं प्रयोगतः । पिबेदमिति तं नेमिरथं राजीमती जगौ ॥ ११४ ॥
 स तामुवाच श्वानोऽस्मि, किमु वान्तं पिबामि यत् ? ।
 साऽप्याह नेमिवान्तां मां, भोक्तुकामोऽसि किं ततः ? ॥ ११५ ॥
 आधिने मासि पूर्वाह्निऽमावास्यायां कृताष्टमः । चेतसाथः प्रभुः प्राप, केवलं त्वाप्यग्ने विधौ ॥ ११६ ॥

देवैः समवसरणे, विहितेऽथ यथाविधि । अलङ्घके विमुः सिंहासनं सिंह इवाचलम् ॥ ११७ ॥
 अथाऽऽगतं विमुं मत्वा, हरिः परिजनैः समम् । समागत्य नमस्कृत्य, जिनं हृष्टो निविष्टवान् ॥ ११८ ॥
 ततश्च वरदत्तादीनेकादश गणेश्वरान् । विमुः प्रवर्तिनीं चक्रे, राजपुत्रीं च यक्षिणीम् ॥ ११९ ॥
 देवक्युदरजैः पद्मिद्वात्रिंशद्वल्लमायुतैः । नार्गसन्नस्थितैर्युक्तेऽगाद् भद्रिलपुरे विमुः ॥ १२० ॥
 अमी चरमदेहाः पद्, प्राञ्चजन्नेमिभोधिताः । विजह्रुः स्वामिना सौकं, द्वारकां च ययौ विमुः ॥ १२१ ॥
 देवकीसूनुवः पद् ते, मत्वा युगलिनः क्रमात् । देवक्याः सदनं जग्मुः, पष्ठान्ते पारणेच्छया ॥ १२२ ॥
 मुदिता वीक्ष्य कृष्णामं, पूर्वावातं मुनिद्वयम् । देवकी मोदकैः सिंहकेसरैः प्रत्यलाभयत् ॥ १२३ ॥
 द्वितीयं युग्ममायातमप्यसौ प्रत्यलाभयत् । युग्मं तृतीयमायातमथामापत् देवकी ॥ १२४ ॥
 किं दिग्मोहान्मुहुः प्राप्तौ, युवां ? किं मे मतिभ्रमः ? । किं वा भक्तादिकं नात्र, लभन्ते पुरि साधवः ? ॥ १२५ ॥
 तावृचतुः किमाशङ्काः, यद् वयं पद् सहोदराः । त्रिधा युगलिनो मत्वा, भृशं त्वद्ब्रह्ममागताः ॥ १२६ ॥
 तद् दध्यौ देवकी कृष्णतुल्याः किं मे सुता अमी ? ।
 उक्ताऽतिमुक्तकेनाहं, जीवत्युत्राष्टकाऽसि यत् ॥ १२७ ॥
 इति श्रीनेमिनं प्रपुं, द्वितीयेऽह्नि जगाम सा । ऊचे नाथोऽपि तद्भावं, मत्वा ते पडमी सुताः ॥ १२८ ॥
 तेषां जीविनवृत्तान्तमाकर्ण्य च विमोर्मुखात् । सा वनन्दे प्रमोदेन, पडिमान् पडरिच्छिदः ॥ १२९ ॥
 ऊचे च मद्भुवां राज्यमुत्कृष्टमथवा व्रतम् । नाहं यल्लालितः कोऽपि, सुतस्तदतिवाधते ॥ १३० ॥
 प्रभुः प्राह त्वयाऽहारि, सपत्न्या रल्लेसष्टकम् । प्राग्भवे यत् त्वया तस्यै, रुदत्यै चैकमर्षितम् ॥ १३१ ॥
 तत्प्राकर्मफलनामी, न त्वया पालिताः सुताः । श्रुत्वेति सा ययौ सौधमष्टमात्मजकाङ्क्षिणी ॥ १३२ ॥
 मत्वा मातुरभियायं, गोविन्दो नैगमेपिणम् । देवमाराधयामामे, तुष्टः सोऽप्येवमब्रवीत् ॥ १३३ ॥
 भावी तवानुजः किन्तु, यौवने प्रव्रजिष्यति । तच्च तस्मिन् गते कृष्णाः, प्रातर्मातुर्न्यवेदयत् ॥ १३४ ॥
 तदा च देवकीकुशौ, देवः कोऽपि दिवश्च्युतः । अवतीर्णः शुभस्वप्नसूचिताद्भुतवैभवः ॥ १३५ ॥
 बभूव समये विध्वंसरूपस्ततः सुतः । नाम्ना गजमुकुमालो, देवक्या लालितः स्वयम् ॥ १३६ ॥
 उपयेमे क्षमापसुतामेव नासा प्रभावतीम् । सोमां च क्षत्रियाजातां, सोमशर्मद्विजाप्रजाम् ॥ १३७ ॥
 उद्यौवनः समं ताम्यां, श्रीनेमिच्यास्यया गजः । धीमानुत्पन्नैराग्यः, प्रियाभ्यां प्राञ्चजत् समम् ॥ १३८ ॥
 पृष्ट्वा प्रभुं म्मगाने च, मतिमान् प्रतिनां व्यधात् । इष्टः श्वशुरकेषान्त्र, ब्रह्मणा मोमशर्मणा ॥ १३९ ॥
 सैष प्रमग्य मत्पुत्री, व्यष्टम्बयदिनि कृषा । चित्ताप्रारचितं मूर्ध्नि, पटीकण्ठं न्यधाद् द्विजः ॥ १४० ॥
 दत्पकर्मन्धनोऽञ्जरीरसैरिवाद्भुतभाजनः । गजः केवलमासाध, प्रपदे परमं पदम् ॥ १४१ ॥
 यीशिशुं दीक्षितं प्रानः, सोदरं सादरो हरिः । यन्दिशुं च प्रमोः पादांश्चान्त्र सपरिच्छदः ॥ १४२ ॥
 पैत्यार्मिष्टकावाही, द्विजो वृद्धः कृपातुना । कृन्वा कृष्णेन साहाय्यं, समीन्येन कृनार्थितः ॥ १४३ ॥
 अर्पं नेमिं गतो विष्णुः, पमच्छ क ययौ गजः ? ।
 विमुः गिद्धिं मुनेराभ्यद्, श्रुत्वात्तात् मोमशर्मणः ॥ १४४ ॥

१ 'गदाभ्यां' ग० ॥ २ 'भद्रिल' ग० ॥ ३ साधे, द्वा' ग० ॥ ४ 'नपक्षक' ६० ॥ ५ 'स, पृष्टः सोऽप्यपदद् रयान्' ग० ॥ ६ 'तुं प्रभुगदागजं, चया' खला० वं० ॥
 ७ अथ विष्णुगंतो नेमि, पत्र' ग० ॥

कृष्णोऽपृच्छदथ क्रोधात्, कथं ज्ञेयः स दुर्द्विजः ? ।

प्रभुः प्राह त्वदालोके, शिरो यस्य स्फुटिष्यति ॥ १४५ ॥

रुदन् कृष्णोऽथ संस्कार्यं, गजं निजपुरेऽविशत् । सोमं तथाभूतं बद्धपादं बहिरचिक्षिपत् ॥ १४६ ॥

यदवो गजदुःखेन, प्रात्रजन् बहवस्ततः । शिवादेवी च दाशार्हा, वसुदेवं विना नव ॥ १४७ ॥

विभोः सहोदराः सप्त, चान्ये हरिकुमारकाः । राजीमती चैकनासा, कन्या चान्या यदुखियः ॥ १४८ ॥

॥ युगम् ॥

प्रत्याख्याच हरिः कन्योद्वाहं सोत्साहमानसः । तत्पुत्र्यः प्रात्रजन् सर्वा, वसुदेवस्य चाङ्गनाः ॥ १४९ ॥

देवकी-कनकवती-रौहिणीभिर्विना पुनः । गृहे कनकवत्यास्तु, जातं केवलमुज्ज्वलम् ॥ १५० ॥

तत्रोच्यमित्य गीर्वाणैः, क्लृप्तोच्चैःकेवलोत्सवा । प्रव्रज्यां स्वयमादाय, नेमिं वीक्ष्य ययौ वने ॥ १५१ ॥

कृत्वाऽऽहारपरीहारं, तत्र त्रिंशदसौ दिनान् । क्षित्वा निःशेषकर्माणि, मोक्षलक्ष्मीमुपाददे ॥ १५२ ॥

शक्रोऽन्यदा मदस्याह, नाऽऽहवं कुरुतेऽधमम् । दोषान् परेषामुत्सृज्य, भापते च गुणं हरिः ॥ १५३ ॥

तदश्रद्धघता मार्गे, चक्रे देवेन केनचित् । दुर्गन्धः श्वा मृतः श्यामः, स्वैरं विहरतो हरेः ॥ १५४ ॥

गन्धत्रस्तजनं श्वानं, तं प्रेक्ष्य प्राह केशवः । इह श्यामैरुचौ दन्ता, भान्ति व्योम्नीव तारकाः ॥ १५५ ॥

हयरत्नं हरन्नश्वहरीभूय पुरःसरः । ऊचे जितान्यसैन्योऽथ, स्वयमभ्येत्य विष्णुना ॥ १५६ ॥

स्थिरीभव के रे ! यासि ?, म्रियसे मुञ्च वाजिनम् । इति वासवकरुपं तं, जल्पन्तं त्रिदशोऽवदत् ॥ १५७ ॥

यच्छन्ति वाञ्छितं युद्धं, शुद्धक्षत्रियैर्गोत्रजाः । पुताहवेन मां जित्वा, तद् गृहाण हयं निजम् ॥ १५८ ॥

निषिद्धापमर्षुद्धोऽसौ, तुष्टादथ हरिः सुरात् । मेरीं मेजे ध्वनिध्वस्तपाण्मासिकमहारुजम् ॥ १५९ ॥

इति प्रीते सुरे तस्मिन्, गते मेरीं हरिः पुरे । अवादयद् यदा लोके, रोगः क्षयमगात् तदा ॥ १६० ॥

अथ लक्षेण लक्षेण, तस्या मेर्याः पलं पलम् । विक्रीतं रक्षकेणैषा, पूर्णा श्रीखण्डखण्डकैः ॥ १६१ ॥

तां निष्प्रभावां तज्ज्ञात्वा, घातयामास रक्षकम् । हरिः सुरात् परां लेभे, मेरीमष्टममक्ततः ॥ १६२ ॥

तद्वेरीभूरिनादेन, स चक्रे विरुजं पुरम् । पर्जन्यगर्जितेनेव, गतदुःखं महीतलम् ॥ १६३ ॥

अन्येषुद्वारिकां प्राप्ते, वर्षासु श्रीशिवासुतः । ततः प्रसुमणामाय, निर्मायः केशवो ययौ ॥ १६४ ॥

नत्वा शुश्रूषमाणोऽथ, पप्रच्छ स्वामिनं हरिः । न किं चलन्ति वर्षासु, दत्तहर्षाः सुसाधवः ? ॥ १६५ ॥

विश्वचक्षुरथाऽऽचक्ष्यौ, नेमिर्गम्भीरया गिरा । बहुजीवकुलोत्कर्षां, वर्षा तन्नोचिता गतिः ॥ १६६ ॥

श्रुत्वेति श्रीपतिः श्रीमान्, जप्राह नियमं तदा । वर्षासु निःसरिष्यामि, कचिन्नाहं गृहाद् बहिः ॥ १६७ ॥

निश्चित्येति हरिर्नत्वा, नेमिं धाम जगाम सः ।

कोऽपि मोच्योऽन्तरा नेति, द्वारपालं तथाऽऽदिशत् ॥ १६८ ॥

वीराख्यस्तु पुरे तस्मिन्, कुविन्दो भक्तिमान् हरौ ।

अबिलोक्य हृषीकेशं, न मुञ्चे स्म कदाचन ॥ १६९ ॥

आवासे न प्रवेशं स, लेभे द्वारस्वितच्छतः । सपर्यां विष्णुमुद्दिश्य, चक्रे नित्यमभोजनः ॥ १७० ॥

१ 'लोकात्, समन्ताद् यः स्फुटच्छिराः संता० सं० ॥ २ 'मृतं पादयुद्धं यदि' वता० ॥
३ 'मपुतौ द' संता० सं० ॥ ४ क मो ! या' संता० ॥ ५ 'वपंशजाः सं० ॥ ६ 'युद्धोऽथ,
मुष्टादेष हरिः संता० सं० ॥ ७ द्वारि स्थि' संता० ॥
प० ११

देवैः समवसरणे, विहितेऽथ यथाविधि । अलङ्घ्ये विमुः सिंहासनं सिंह इवाचलम् ॥ ११७ ॥
 अथाऽऽगतं विमुं मत्वा, हरिः परिजनैः समम् । समागत्य नमस्कृत्य, जिनं हृष्टो निविष्टवान् ॥ ११८ ॥
 ततश्च वरदत्तादीनेकादश गणेश्वरान् । विमुः प्रवर्तनीं चक्रे, राजपुत्रीं च यक्षिणीम् ॥ ११९ ॥
 देवक्युदरजैः पद्मिद्वां त्रिशद्वल्लभायुतैः । नागसमस्थितैर्युक्तेऽगाद् भद्रिलपुरे विमुः ॥ १२० ॥
 अमी चरमदेहाः पद्, प्राव्रजन्नेमिवोषिताः । विजहुः स्वामिना सौकं, द्वारकां च ययौ विमुः ॥ १२१ ॥
 देवकीसूनवः पद् ते, भूत्वा युगलिनः क्रमात् । देवक्याः सदनं जग्मुः, पष्ठान्ते पारणेच्छया ॥ १२२ ॥
 मुदिता वीक्ष्य कृष्णामं, पूर्वायातं मुनिद्वयम् । देवकी मोदकैः सिंहकेसरैः प्रत्यलामयत् ॥ १२३ ॥
 द्वितीयं युग्ममायातमप्यसौ प्रत्यलामयत् । युग्मं तृतीयमायातमथाभापत देवकी ॥ १२४ ॥
 किं दिग्मोहान्मुहुः प्रासौ, युवां ! किं मे मतिभ्रमः ! । किं वा भक्तादिकं नात्र, लभन्ते पुरि साधवः ! ॥ १२५ ॥
 तावूचतुः किमाशङ्का !, यद् वयं पद् सहोदराः । त्रिधा युगलिनी भूत्वा, भृशं त्वद्ब्रह्ममागताः ॥ १२६ ॥
 तद् दृष्यो देवकी कृष्णातुल्याः किं मे सुता अमी ! ।
 उक्ताऽतिमुक्तकेनाहं, जीवत्पुत्राष्टकाऽसि यत् ॥ १२७ ॥
 इति श्रीनेमिनं प्रष्टुं, द्वितीयेऽह्नि जगाम सा । ऊचे नाथोऽपि तद्भावं, मत्वा ते पठमी सुताः ॥ १२८ ॥
 तेषां जीवितवृत्तान्तमाकर्ण्य च विभोर्मुखात् । सा बवन्दे प्रमोदेन, पडिमान् पडरिच्छिदः ॥ १२९ ॥
 ऊचे च मद्भुवां राज्यमुत्कृष्टमथवा व्रतम् । नाङ्के यल्लालितः कोऽपि, सुतस्तदतिषाधते ॥ १३० ॥
 प्रभुः प्राह त्वयाऽष्टारि, सपत्न्या रल्लसत्तकम् । प्राग्भवे यत् त्वया तस्यै, रुदत्यै चैकमर्षितम् ॥ १३१ ॥
 तत्प्राक्कर्मफलेनामी, न त्वया पालिताः सुताः । श्रुत्वेति सा ययौ सौधमष्टमात्मजकाङ्क्षिणी ॥ १३२ ॥
 मत्वा मातुरभिप्रायं, गोविन्दो नैगमेपिणम् । देवमाराधयामासे, तुष्टः सोऽप्येवमब्रवीत् ॥ १३३ ॥
 मायी तवानुजः किन्तु, यौवने प्रव्रजिष्यति । तच्च तस्मिन् गते कृष्णः, प्रातर्मातुर्न्यवेदयत् ॥ १३४ ॥
 तदा च देवकीकुशौ, देवः कोऽपि दिवश्च्युतः । अवतीर्णः शुभस्वप्नसूचिताद्भुतवैभवः ॥ १३५ ॥
 बभूव समये विधरूपरूपस्ततः सुतः । नाम्ना गजमुकुमाली, देवक्या लालितः स्वयम् ॥ १३६ ॥
 उपयेमे क्षमापमुतामेप नाम्ना प्रमावतीम् । सोमां च क्षत्रियाजातां, सोमशर्मद्विजाङ्गजाम् ॥ १३७ ॥
 उद्यौवनः समं ताम्यां, धीनेमिव्याख्यया गजः । धीमानुत्पन्नवैराग्यः, प्रियाम्यां प्राव्रजत् समम् ॥ १३८ ॥
 दृष्ट्वा प्रभुं ग्मशाने च, मतिमान् प्रतिमां व्यधात् । दृष्टः श्वशुरकेणात्र, ब्रह्मणा सोमशर्मणा ॥ १३९ ॥
 सैप प्रमज्य मत्पुत्रीं, व्यडम्बयदिति कुषा । चित्ताहारचितं मूर्ध्नि, पटीकण्ठं न्यधाद् द्विजः ॥ १४० ॥
 दग्धकर्मन्धनोऽश्नरिस्तेरिवाद्भुतभावनः । गजः केवलमासाद्य, प्रपेदे परमं पदम् ॥ १४१ ॥
 पीशित्तुं दीक्षितं प्रातः, सोदरं सादरो हरिः । वन्दितुं च प्रमोः पादांश्चाल सपरिच्छदः ॥ १४२ ॥
 रेत्याभिमिष्टकवादी, द्विजो बृद्धः कृपापुत्रा । कृत्वा कृष्णेन साहाय्यं, ससैन्येन कृतार्थितः ॥ १४३ ॥
 अर्थं नेमिं गतो रिष्णुः, पप्रच्छ क्व ययौ गजः ! ।
 विमुः सिद्धिं मुनेसाम्यद्, वृत्तान्तात् सोमशर्मणः ॥ १४४ ॥

१ 'मदार्मस्ति' मंग० ॥ २ 'मदिल' सं० ॥ ३ 'सार्धं, द्यौ' सं० ॥ ४ 'रूपद्वय' सं० ॥ ५ 'स, पृष्टः सोऽप्येवपद्' रयात् सं० सं० ॥ ६ 'मुं प्रभुपादाभ्यां, चया' सं० सं० ॥ ७ 'अथ रिष्णुपंतो नेमि, पप्र' सं० ॥

- अन्यदा कर्म तस्योच्चैरुदगादान्तरायिकम् । स्वयं न लभते सोऽयं, हन्ति लाभं परस्य च ॥१९७॥
- साधवोऽथ जगन्नाथमपृच्छन् किं न दण्डणः । कुत्रापि लभते किञ्चिन्नगरे ऋद्धिमत्यपि ! ॥ १९८ ॥
- अथावदद् विभुप्रभे, धान्यपूरामिधे पुरा । विप्रो मगधदेशेऽभ्युदयं नाम्ना परासरः ॥ १९९ ॥
- मामे राजनियुक्तोऽसौ, आस्यैः क्षेत्राणि वापयन् । सीतामकर्षयद् भक्तेऽभ्युपेतेऽपि पृथक् पृथक् ॥ २०० ॥
- बुभुक्षितानपि श्रान्तानपि तृष्णातुरानपि । वृषान् दासांश्च स क्रूरो, मुमोच न कथञ्चन ॥ २०१ ॥
- इत्यन्तरायमर्जित्वा, कर्म आन्तर्वा मृशं भवे । दण्डणोऽभूत् सुतो विष्णोः, पूर्वकर्मोदितं च तत् ॥ २०२ ॥
- समाकर्ण्येति संविमः, कृष्णानुः पुरः प्रभोः । अभ्यग्रहीदिदं यत्र, मोक्ष्येऽहं परलब्धिमिः ॥ २०३ ॥
- परलब्धं न तद् मुञ्जे, लभते न स्वयं कश्चित् । कालक्षेपमसावित्यं, चक्रे दुष्करकारकः ॥ २०४ ॥
- कोऽतिदुष्करकारीति, प्रभुः पृष्टोऽथ विष्णुना । व्याचस्यौ दण्डणं साधुं, सोढाज्जलमपरीपहम् ॥ २०५ ॥
- नत्वाऽथ स्वामिनं विष्णुः, पुरं द्वारवर्तीं व्रजन् । मुनिं दण्डणमालोक्य, ननामोर्चीयं कुञ्जरात् ॥ २०६ ॥
- ववन्दे विष्णुनाऽप्येव, धन्यः कोऽपि मुनीश्वरः । कोऽपि श्रेष्ठीति तं साधुं, मोदकैः प्रत्यलामयत् ॥ २०७ ॥
- दर्शयन् मोदकान् सोऽपि, मुनिः प्रभुमभापत् । मम कर्माद्य किं क्षीणं, लब्धा यन्मोदका अमी ! ॥ २०८ ॥
- जिनो जगद् नो कर्म, क्षीणं लब्धिश्च नैव ते । वन्दमानं हरिं दृष्ट्वा, यत् त्वां स प्रत्यलामयत् ॥ २०९ ॥
- परलब्धिममुञ्जानः, स्वण्डले मोदकान् मुनिः । द्राक् परिष्ठापयन् लेभे, केवलं मूरिभावनः ॥ २१० ॥
- प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य, स केवलसभां गतः । विहृत्याथ भुवि स्वामी, द्वारकां पुनरागमत् ॥ २११ ॥
- रथनेमिरथान्येष्टुमिक्षां भ्रान्त्वा पुरान्तरे । वलमानो गुहां काञ्चित्, प्रविष्टो वृष्टिपीडितः ॥ २१२ ॥
- नेमिं नत्वा तथा राजीमती यान्ती पुरं प्रति । वृष्टिदूना तमोगुप्तां, रथनेमिगुहामगात् ॥ २१३ ॥
- रथनेमिमजानन्ती, तमःस्तोमतिरोहितम् । उद्घापयितुमत्रासौ, वस्त्राण्युद्धर्ष्यमुञ्चत् ॥ २१४ ॥
- तां तथा वीक्ष्य कामार्तो, रथनेमिरथाऽवदत् । पुराऽपि प्रार्थिताऽसि त्वमद्य मे कुरु वाञ्छितम् ॥ २१५ ॥
- रथनेमिमथो मत्वा, ध्वनिना भोजनन्दनी । संवृताङ्गी जवादेव, व्रीडाभारादुपाविशत् ॥ २१६ ॥
- राजीमत्याऽथ जल्पन्त्या, चिरं साधूचितं वचः । प्रत्यवोधि तदा प्रीतो, रथनेमिमहासुनिः ॥ २१७ ॥
- तदालोच्य प्रभोरग्रे, तपस्तीव्रतरं चरन् । स्वच्छात्मा वत्सरेणासौ, कलयामास केवलम् ॥ २१८ ॥
- विहृत्य पुनरन्येष्टुः, स्वामी रैवतपर्वते । सेवितो देवतावृन्दैः, शमवान् समवासरत् ॥ २१९ ॥
- हरिराह सुतान् प्रातर्यः प्राग् नंस्यति नेमिनम् । यच्छामि वाञ्छितं तस्मै, वाजिनं रथराजिनम् ॥ २२० ॥
- श्रुत्वेति प्रथमं प्रातर्बालकः पालको मुदा । तुरङ्गस्यैव लोभेन, नेमिनाथं ननाम सः ॥ २२१ ॥
- शाम्बस्तु प्रस्तुतध्याननिधानीभूतमानसः । स्थानस्थ एव तीर्थेशं, प्रणनाम निशात्यये ॥ २२२ ॥
- ययाचे पालकः प्रातर्यं हरिस्थाव्रवीत् । प्रभुः प्राग् वन्दितो येन, दास्ये तस्यैव वाजिनम् ॥ २२३ ॥
- गैत्वाऽथ विष्णुना पृष्टः, स्वामी सम्पगभापत् ।
- द्रव्यतः पालकः शाम्भो, भावतः प्राग् ननाम माम् ॥ २२४ ॥
- अभव्योऽप्रमितिं कुद्धो, निचके पालकं हरिः । शाम्भाय मण्डलेशत्वमिदं च तुरगं ददौ ॥ २२५ ॥
- देशनान्तेऽन्यदा नेमिं, नमस्कृत्य जनार्दनः । पप्रच्छ द्वारकाऽप्येवा, कदाचिद् यास्यति क्षयम् ॥ २२६ ॥

१ 'न्या चिरं भवे । खंता० सं० ॥ २ 'तकाचले खंता० ॥ ३ नत्या' सं० ॥ ४ 'ति धृत्या, निच' खंता० ॥

वर्षान्तेःनिर्ययौःविष्णुर्गृहाद् मानुरिवाम्बुदात् ।

अपृच्छद् वीरकं वीरः, किं कृशोऽसीति नीतिमान् ॥ १७१ ॥

तद्वृत्ते कथिते द्वास्थैर्गृहे सोऽस्खलितः कृतः । वीरकेण समं जग्मे, हरिणाः नेमिसन्निधौ ॥ १७२ ॥
साधुधर्मं जिनाधीशात्, कर्ण्यमाकर्ण्य सोऽवदत् । नास्मि श्रामण्ययोग्योऽहमस्तु मे नियमस्तु तत् ॥ १७३ ॥

न निषेव्योऽवतात् कश्चित्, कार्यः किन्तु व्रतोत्सवः ।

सर्वस्यापि मया विष्णुरभिगृह्येत्यगाद् गृहम् ॥ १७४ ॥ युग्मम् ॥

विवाहाः स्वसुताः प्राह, कृष्णस्तन्ननुमागताः ।

स्वामित्वमथ दास्यत्वं, भवतीभ्यो ददामि किम् ? ॥ १७५ ॥

स्वामित्वं देहि नस्तात्, ताभिरित्युदितो हरिः । ग्राहयामास ताः सर्वोः, प्रत्रय्यां नेमिसन्निधौ ॥ १७६ ॥

जननीशिक्षिताऽवोचत्, कन्यका केतुमञ्जरी । भविष्यामि भुजिष्याऽहं, तात । न स्वामिनी पुनः ॥ १७७ ॥

अन्याः कन्या ममेदक्षं, मा वदन्निति विष्णुना । तद्विवाहधिया पृष्टो, विक्रमं वीरकः स्वयम् ॥ १७८ ॥

वीरमन्यस्ततो वीरः, कुन्दिदोऽवोचदच्युतम् । बदरीस्थो मया ग्राह्या, कृकलासो हतो मृतः ॥ १७९ ॥

चक्रमार्गं मया वारि, वहद्दामाङ्घ्रिणा घृतम् । मक्षिकाः पानकुम्भान्तर्धृता द्वारस्थपाणिना ॥ १८० ॥

समासीनो द्वितीयेऽह्नि, विष्णुर्मूर्धोभुजोऽवदत् । वीरकस्यास्य वीरत्वं, कुलातीतं किमप्यहो ॥ १८१ ॥

येन रक्तस्फटो नागो, निवसन् बदरीवने । निजप्ने भूमिश्लेषेण, वेमतिः क्षत्रियो ह्ययम् ॥ १८२ ॥

येन चक्रकृता गङ्गा, वहन्ती कलपोदकम् । धारिता वामपादेन, वेमतिः क्षत्रियो ह्ययम् ॥ १८३ ॥

येन घोषवती सेना, वसन्ती कलशीपुरे । निरुद्धा वामहस्तेन, वेमतिः क्षत्रियो ह्ययम् ॥ १८४ ॥

इत्युत्त्वा पौरुषं स्पष्टं, क्षत्रियेषु जनार्दनः । वीरेणोद्वाहयामास, स्वकन्यां केतुमञ्जरीम् ॥ १८५ ॥

वीरकस्तां गृहे नीत्वा, तस्या दास इवामवत् । आज्ञया केशवस्याथ, तां दासीमिव चक्रिवान् ॥ १८६ ॥

परामृता तु सा विष्णुं, रुदतीदं न्यवेदयत् ।

कृष्णोऽवोचत् त्वयाऽयाचि, दास्यं स्वाम्यममोचि तत् ॥ १८७ ॥

साऽवोचदधुनाऽपि त्वं, पितः । स्वाम्यं प्रयच्छ मे । इति मात्राजयत् पुत्रीं, कृष्णोऽनुज्ञाप्य वीरकम् ॥ १८८ ॥

एकदा प्रददौ विष्णुर्द्वादशावर्तवन्दनम् । विश्वेषामपि साधूनां, मुदा तदनु वीरकः ॥ १८९ ॥

ऊचे हरिर्विभुं पष्टाऽधिकैर्युद्धार्तस्त्रिभिः । न श्रान्तोऽहं तथा नाथ !, यथा वन्दनयाऽजया ॥ १९० ॥

अम्यघत् ततः स्वामी, श्रीमन्नघ त्वयाऽर्जिते । साक्षात् क्षायिकसम्यक्त्व-तीर्थकृन्नामकर्मणी ॥ १९१ ॥

सप्तम्या दुर्गतेरायुरुद्धृत्याथ त्वया हरे ! । साधुवन्दनया वद्धं, तृतीयैरनिरयावनौ ॥ १९२ ॥

कृष्णोऽवदत् पुनर्देयं, वन्दनं दमिनां मया । नरकायुर्यथा शेषमपि निःशेषतां भजेत् ॥ १९३ ॥

द्रव्यवन्दनमित्यं ते, न मवेद् दुर्गतिच्छिदे । इत्युक्तः स्वामिनाऽपृच्छद्, वीरकस्य कलं हरिः ॥ १९४ ॥

अथाम्यघत् तीर्थेशः, क्लेश एवास्य तत्फलम् । वन्दिताः साधवोऽनेन, यतस्त्वंदनुवर्तनात् ॥ १९५ ॥

नत्वाऽथ नायमावासे, ययौ द्वारवतीपतिः । दृष्ट्वासास्यो हरेः सन्तुः, प्राव्रजन्नेमित्तिनिधौ ॥ १९६ ॥

१ 'मे, ननु च हरिणा प्रमुम् ॥ खंता० सं० ॥ २ त्वं, स्वाम्यं तात ! प्रय' खंता० सं० ॥

३ ऊचे विष्णुर्वि' सं० ॥ ४ 'नरकोचितम् ॥ खंता० सं० ॥ ५ 'नं शमि' खंता० सं० ॥

६ दोषं, मम मूलादपि शुटेत् खंता० सं० ॥

इति मांसादनं मधपानं च यदवो व्यधुः । छिद्रान्वेपी स च च्छिद्रं, लेभे द्वैपायनासुरः ॥ २५७ ॥
 उल्का-निर्घात-भूकम्पा-ऽऽलेख्य-प्रहसितादयः । उत्पाता विविधाः प्रादुरासंस्तयां ततः पुरि ॥ २५८ ॥
 पिशाच-शाकिनी-मूत-वेतालादिर्परिच्छदः । द्वैपायनासुरः सोऽपि, बभ्राम द्वारिकान्तरे ॥ २५९ ॥
 उप्पारूढं दक्षिणस्यां, यान्तं रक्तांशुकावृतम् । महिर्पारूढमात्मानं, स्वभेऽपश्यन् पुरीजनाः ॥ २६० ॥
 सीरादि सीरिणो नष्टं, रत्नं चक्रादि शार्ङ्गिणः । तत्र संवर्तकं वातं, विचकारासुरस्ततः ॥ २६१ ॥
 काननानि समप्राणि, दिग्भ्योऽप्राभ्योऽपि वायुना । उन्मूल्य स पुरीं काष्ठ-तृणादिभिरपूरयत् ॥ २६२ ॥
 भीत्या प्रणश्यतो लोकान्, दिग्भ्योऽप्यानीय दुष्टधीः ।

द्वारकान्तर्निचिक्षेप, क्षणाद् द्वैपायनासुरः ॥ २६३ ॥

अथ क्षयानलप्राये, ज्वलने ज्वालिते द्विपा । तत्र बालैश्च वृद्धैश्च, कण्ठलनैर्मिथः स्थितम् ॥ २६४ ॥
 देवकी-रोहिणीयुक्तं, वसुदेवमथो रथे । ऋष्टुं प्रज्वलनाद् रामयुक्तः कृष्णो न्यवेशयत् ॥ २६५ ॥
 न हया न वृषा नेमास्तं ऋष्टुं रथमीशते । स्तम्भितास्तेन दैत्येन, स्थिता लेप्यमया इव ॥ २६६ ॥
 कृष्ण-रामौ स्वसामर्थ्यात्, तं रथं द्वारि निन्यतुः । पूःप्रतोलीकपाटे ते, पिदधावसुरः क्रुधा ॥ २६७ ॥
 अपाटयत् कपाटौ तौ, रामः पादप्रहारतः । रथस्तु नाचलत् कृष्णमाणोऽपि गिरिशृङ्गवत् ॥ २६८ ॥
 अथ तौ पितरः प्राहुर्वस्तौ ! द्राम् गच्छतं युवाम् । निदानं स मुनिः कुर्वन्, युवामेव मुमोच यत् ॥ २६९ ॥
 शरणं नः पुनर्नेमिरधुनाऽप्यस्तु दुर्धियाम् । कस्यापि न वयं कोऽपि, नास्माकमिति निश्चयः ॥ २७० ॥
 इति ध्यानवतां मूर्ध्नि, तेषामग्निं वधर्ष सः । मृत्वाऽथ दिवि जग्मुस्ते, राम-कृष्णौ निरीयतुः ॥ २७१ ॥
 दक्षमानां पुरीं पार्यां, द्रष्टुमप्यक्षमौ शुचा । आलोच्याऽऽलोच्य तौ पार्श्वदुपत्तनं प्रति चेलतुः ॥ २७२ ॥
 पुरेऽथ प्रज्वलत्यस्मिन्, रामसुः कुञ्जवारकः । शिष्योऽस्मि नेमिनाथस्य, भावतोऽहं घृतव्रतः ॥ २७३ ॥
 हुवन्निति समुत्पाद्य, नीतोऽसौ जृम्भकामरैः । प्रात्राजीत् पलहवे देशे, श्रीमन्नेमिपदान्तिके ॥ २७४ ॥
 ॥ युग्मम् ॥

इतोऽपि क्षुधितं कृष्णं, मुक्त्वा हस्तिपुराद् बहिः । गत्वा बलो गृहीत्वौ च, शम्बलं बलितः स्वबम् ॥ २७५ ॥
 तन्नृपेणाऽच्छदन्तेन, धार्तराष्ट्रेण सीरभूत् । पिधाय नगरद्वारं, चौरोऽयमिति रोधितः ॥ २७६ ॥
 क्ष्वेडाहृतेन कृष्णेन, बलादर्गलबाहुना । हेलाहतकपाटेन, युक्तः सीरी द्विपोऽजयत् ॥ २७७ ॥
 अथ मुक्त्वा तदुद्याने, तौ कौशाम्बवचनं गतौ । तत्रार्तस्तृष्ण्या कृष्णस्तस्थौ रामोऽम्भसे गतः ॥ २७८ ॥
 अथ पीताम्बरच्छन्नतनोः सुप्तस्य कानने । लग्नो जानूपरिन्यस्ते, कृष्णस्याङ्घ्रितले शरः ॥ २७९ ॥
 तदुत्थाय हरिः कोऽयमित्यवादीदमर्षणः । उपलक्ष्य गिराऽऽगत्य, जरापुत्रो मुमूर्च्छं च ॥ २८० ॥
 लब्धसंज्ञो रुद्रनाह, धिग्मे जन्मेद्रमीदृशम् । धिग्मां यन्न तदा दीर्णः, श्रुत्वा तत् तीर्थकृद्बचः ॥ २८१ ॥
 ममारण्यगतस्यापि, यदमूः शरगोचरः । तन्मन्ये कृष्ण ! पूर्वग्धा, न स्यादर्हद्वचोऽन्यथा ॥ २८२ ॥
 अथ तं हरिरित्याह, विपादेन कृतं कृतिन् । त्वं जीव यादवेत्वेको, ब्रज वेगेन पाण्डवान् ॥ २८३ ॥
 भाविनस्ते सहायास्ते, चिरं क्षाम्याश्च मद्विरा । गच्छ यावद् बलो मैति, त्वां हनिष्यति स क्रुधा ॥ २८४ ॥
 इत्युक्त्वा प्रेषितः सैष, गोविन्देन जरासुतः । उन्मूल्यास्मै ददौ चायमभिज्ञानाय कौस्तुभम् ॥ २८५ ॥

अथावदद् विभुः शौर्यैपुरसीग्नि परासरः । सिधेवे तापसः काञ्चित्, कन्यां नीचकुलां पुरा ॥ २२७ ॥
 तद्द्वैपायनो नाम, ब्रह्मचारी दमी शमी । वसन् वनेऽत्र मधान्यैः, शाम्बाद्यैः स हनिष्यते ॥ २२८ ॥
 स पुरीं धक्ष्यति कुद्धो, यादवैः सह तापसः । आतुर्जराकुमारात् ते, मृत्युर्भावी जरासुतात् ॥ २२९ ॥
 श्रुत्वा जराकुमारस्तत्, खिन्नचेताः प्रमोर्वचः । ययौ वनं जिनं नत्वा, तूष्ण-क्रोदण्डदण्डभृत् ॥ २३० ॥
 श्रुत्वा द्वैपायनोऽपीदं, नृपरम्परया वचः । सर्वक्षयाय मा भूवमित्यभूद् वनमन्दिरः ॥ २३१ ॥
 नेमिं प्रणम्य कृष्णोऽपि, प्रति द्वारवर्ती गतः । भावी मद्यादनर्थोऽयमिति मयं न्यवारयत् ॥ २३२ ॥
 अथ कादम्बरीं कादम्बरीसंज्ञगुहान्तरे । शिलाकुण्डे समीपाद्रेः, पौराः कृष्णाज्ञयाऽयजन् ॥ २३३ ॥
 एवं क्षयभियाऽऽपृच्छय, सिद्धार्थः सोदरो बलम् । देवीमूयोपकर्तास्मि, गदित्वेत्यग्रहीद् व्रतम् ॥ २३४ ॥
 स यष्मासीं तपस्तत्त्वा, मुनीन्द्रस्त्रिदिवं ययौ । इतश्च कश्चित् कुण्डस्थां, सुरां शाम्बानुगः पपौ ॥ २३५ ॥
 शाम्बायाथ सुरापूर्णां, चक्रे इतिमुपायनम् । आस्यत् पृष्टः स शाम्ब्रेण, शिलाकुण्डे स्थितां सुराम् ॥ २३६ ॥
 द्वितीयेऽपि ययौ शाम्बः, कुमारैः सह दुर्धरैः । अतृप्तश्च पपौ स्वादुरसां स्वादुरसां चिरात् ॥ २३७ ॥
 द्वैपायनस्तदा ध्यानस्थितः शैलाश्रितः शमी । पूर्वाह्नेतुरित्येष, रुपा शाम्ब्रेन कुङ्कितः ॥ २३८ ॥
 कृत्वाऽथ तं मृतप्रायं, ययुः सर्वेऽपि वेदमसु । कुद्धस्यास्य पुरीदाहे, प्रतिज्ञां श्रुतवान् हरिः ॥ २३९ ॥
 पटुभिश्चदुमिः शास्त्रवचोभिर्मक्तिमिस्तथा । कृष्णस्तं सान्त्वयामास, न पुनः शान्तवानसौ ॥ २४० ॥
 कोपकूरारुणाक्षोऽपि, मुनीशः कृष्णमब्रवीत् । सह रामेण मुक्तोऽसि, पुरीदाहेऽतिमक्तिमाक् ॥ २४१ ॥
 हन्यमानेन दुदान्तेर्मया तव कुमारैः । वद्धं निदानमद्येति, पूर्वाहोऽस्तु तपःफलम् ॥ २४२ ॥
 कृष्णस्तपस्विनेत्युक्तः, सरामः प्रययौ पुरीम् । द्वैपायननिदानं च, तदमृतं प्रकटं पुरे ॥ २४३ ॥
 अथ कृष्णाज्ञयाऽमूवन्, धर्मनिष्ठाः पुरीजनाः । तदा रैवतकाद्रौ च, श्रीनेमिः समवासरत् ॥ २४४ ॥
 तत्र गत्वा प्रसुं नत्वा, चाश्रौपीदु देशनां हरिः । प्रद्युम्न-शाम्बौ निपद्य, उल्मुकः सारणादयः ॥ २४५ ॥
 कुमारारुक्मिणीं चात्र, सत्याधाश्च यदुत्थियः । बह्व्यः संसारनिर्विण्णा, देशनान्ते प्रवव्रजुः ॥ २४६ ॥
 ॥ युग्मम् ॥
 समुद्रविजयादीन् स, स्तुवन् प्रव्रजितान् पुरा । निनिन्द स्वयमाल्मौनं, हरिसुहृददीक्षितम् ॥ २४७ ॥
 ज्ञातचेताः प्रसुः प्राह, जातुचिन्त्रैव शाङ्गिणः । मजन्ते संयमं वद्धा, यन्निदानेन केशव ! ॥ २४८ ॥
 किञ्चाधोगामिनः सर्वे, स्वभावेन भवन्त्यमी । श्रुत्वेति विधुरं वाढं, तं स्वामी पुनरभ्यधात् ॥ २४९ ॥
 मा विपीद हरे ! भावी, त्वमर्हन्नत्र भारते । ब्रह्मलोकं बलो गत्वा, च्युत्वा मर्त्यो भविष्यति ॥ २५० ॥
 देवीमृतस्ततश्च्युत्वा, पुनरैव भारते । मृत्वा ते तीर्थनाथस्य, शासने मोक्षमाप्स्यति ॥ २५१ ॥
 श्रुत्वेति नत्वा तीर्थेशं, कृष्णोऽग्राजगरीं निजाम् । भगवान् नेमिनाथोऽपि, विजहारान्यतस्ततः ॥ २५२ ॥
 पुनः कृष्णाज्ञया पौरा, वाढं धर्मपराः स्थिताः । द्वैपायनोऽपि मृत्वाऽमृद्य वद्विकुमारकः ॥ २५३ ॥
 पूर्वैर्वैरस्मृतेरेत्य, द्वारकां दग्धुमुद्गरः । नालम्प्युरसौ पौरतपभ्रतिहतः परम् ॥ २५४ ॥
 वर्षाण्येकादशालम्बच्छिद्रोऽस्यादेप रोपणः । द्वादशेऽन्दे प्रवृत्ते च, लोकश्चिमिति व्यधात् ॥ २५५ ॥
 ऋष्टप्रपोमिरस्माकं, सोऽपि द्वैपायनो भ्रुवम् । रमामहे ततः स्वैरं, प्रवर्तितमहोत्सवाः ॥ २५६ ॥

१ °दुर्मदैः धंता० । दुर्धमैः सं० ॥ २ °न पिट्टिं' धंता० सं० ॥ ३ °होऽथ, मुं' धंता० सं० ॥
 ४ °रमानमेकं मुद्गुं' धंता० ॥ ५ तदधो' सं० ॥ ६ °स्मृतेः प्राप्ते, द्वारं' धंता० सं० ॥

इति मांसादनं मद्यपानं च यदवो व्यधुः । छिद्रान्वेषी स च च्छिद्रं, लेभे द्वैपायनासुरः ॥ २५७ ॥
 उल्का-निर्घात-भूकम्पा-ऽऽलेख्य-प्रहसितादयः । उत्पाता विविधाः प्रादुरासंस्तस्यां ततः पुरि ॥ २५८ ॥
 पिशाच-शाकिनी-मूत-वेतालादिर्परिच्छदः । द्वैपायनासुरः सोऽपि, वभ्राम द्वारिकान्तरे ॥ २५९ ॥
 उप्पारूढं दक्षिणस्यां, यान्तं रक्तांशुकावृतम् । महिषारूढमाल्मानं, स्वप्नेऽपश्यन् पुरीजनाः ॥ २६० ॥
 सीरादि सीरिणो नष्टं, रत्नं चक्रादि शार्ङ्गिणः । तत्र संवर्तकं वातं, विचकारासुरस्ततः ॥ २६१ ॥
 काननानि सभ्राणि, दिग्भ्योऽष्टाभ्योऽपि वायुना । उन्मूल्य स पुरीं काष्ठ-वृणादिभिरपूरयत् ॥ २६२ ॥
 भीत्या प्रणश्यतो लोकान्, दिग्भ्योऽप्यानीय दुष्टधीः ।

द्वारकान्तर्निचिक्षेप, क्षणाद् द्वैपायनासुरः ॥ २६३ ॥

अथ क्षयानलप्राये, ज्वलने ज्वालिते द्विपा । तत्र बालैश्च वृद्धैश्च, कण्ठलनैर्निर्मथः स्थितम् ॥ २६४ ॥
 देवकी-रोहिणीयुक्तं, वसुदेवमथो रथे । क्रष्टुं प्रज्वलनाद् रामयुक्तः कृष्णो न्यवेशयत् ॥ २६५ ॥
 न हया न वृषा नेमास्तं क्रष्टुं रथमीशते । स्तम्भितास्तेन दैत्येन, स्थिता लेप्यमया इव ॥ २६६ ॥
 कृष्ण-रामौ स्वसामर्थ्यात्, तं रथं द्वारि निन्यतुः । पूःप्रतोलीकपाटे ते, पिदधावसुरः क्रुधा ॥ २६७ ॥
 अपाटयत् कपाटौ तौ, रामः पादप्रहारतः । रथस्तु नाचलत् कृष्णमाणोऽपि गिरिशृङ्खवत् ॥ २६८ ॥
 अथ तौ पितरः प्राहुर्वत्सौ । द्राग् गच्छतं युवाम् । निदानं स मुनिः कुर्वन्, युवामेव सुमोच यत् ॥ २६९ ॥
 शरणं नः पुनर्नेमिरधुनाऽप्यस्तु दुर्धियाम् । कस्यापि न वयं कोऽपि, नास्माकमिति निश्चयः ॥ २७० ॥
 इति ध्यानवतां मूर्ध्नि, तेषामग्निं वषर्षः सः । मृत्वाऽथ दिवि जग्मुस्ते, राम-कृष्णौ निरीयतुः ॥ २७१ ॥
 दहमानां पुरीं पार्यां, द्रष्टुमप्यक्षमौ शुचा । आलोच्याऽऽलोच्य तौ पाण्डुपचनं प्रति चेलतुः ॥ २७२ ॥
 पुरेऽथ प्रज्वलत्यस्मिन्, रामस्यः कुञ्जवारकः । शिष्योऽस्मि नेमिनाथस्य, भावतोऽहं घृतव्रतः ॥ २७३ ॥
 हुवन्निति समुत्पाद्य, नीतोऽसौ जृम्भकामरैः । प्राजाजीत् पलहवे देशे, श्रीमन्नेमिपदान्तिके ॥ २७४ ॥
 ॥ सुमम् ॥

इतोऽपि क्षुधितं कृष्णं, मुक्त्वा हस्तिपुराद् बहिः । गत्वा बलो गृहीत्वौ च, शम्बलं वलितः स्वबम् ॥ २७५ ॥
 तन्नृपेणाऽच्छदन्तेन, धार्तराष्ट्रेण सीरभृत् । पिधाय नगरद्वारं, चौरोऽयमिति रोधितः ॥ २७६ ॥
 क्ष्वेडाहतेन कृष्णेन, बलादर्गलबाहुना । हेलाहतकपाटेन, युक्तः सीरी द्विपोऽजयत् ॥ २७७ ॥
 अथ मुक्त्वा तदुद्याने, तौ कौशाम्बवर्नं गतौ । तत्रार्तस्तृष्णया कृष्णस्तस्थौ रामोऽग्भसे गतः ॥ २७८ ॥
 अथ पीताम्बरच्छन्नतनोः सुप्तस्य कानने । लग्नो जानूपरिन्यस्ते, कृष्णस्याद्वितले शरः ॥ २७९ ॥
 तदुत्थाय हरिः कोऽयमित्यवादीदमर्षणः । उपलक्ष्य गिराऽऽगत्य, जरापुत्रो सुमूर्च्छं च ॥ २८० ॥
 लब्धसंज्ञो रुद्राहाह, धिग्मे जन्मेदमीदृशम् । धिग् मां यन्न तदा दीर्णः, श्रुत्वा तत् तीर्थकृद्भवः ॥ २८१ ॥
 ममारण्यगतस्यापि, यदम्ः शरगोचरः । तन्मन्ये कृष्ण! पूर्वग्या, न स्यादहर्द्वचोऽन्यथा ॥ २८२ ॥
 अथ तं हरिरित्याह, विषादेन कृतं कृतिन् । त्वं जीव यादवेवैको, ब्रज वेगेन पाण्डवान् ॥ २८३ ॥
 भाविनस्ते सहायास्ते, चिरं क्षाम्याश्च मद्विरा । गच्छ यावद् बलो नैति, त्वां हनिष्यति स क्रुधा ॥ २८४ ॥
 इत्युक्त्वा प्रेषितः सैप, गोविन्देन जरासुतः । उन्मूल्यास्मै ददौ चायमभिज्ञानाय कौस्तुभम् ॥ २८५ ॥

१ °परिग्रहः संता० ॥ २ °प्राक्रान्तमात्मा° संता० सं० ॥ ३ °स्तं रथं क्रष्टुमी° संता० ॥

४ °ण्डुमयुरां प्रति संता० सं० ॥ ५ °त्वाऽथ, शं संता० । °त्वाऽप्यदा° सं० ॥

- ॥ कृष्णाद्देवाणमुद्धृत्य, प्रयातोऽथ जरासुतः । रामान्वेषमयात् किञ्चिद्, विपरीतैः पदैश्चलन् ॥ २८६ ॥
 उत्तराभिमुखीभूय, कृष्णोऽपि प्राञ्जलिस्तदा । पञ्चम्यः परमेष्ठिम्यो, नमश्चक्रे यथाविधि ॥ २८७ ॥
 प्रशशंस कुटुम्बं स्वं, पुरा प्रव्रजितं तदा । हृदा निनिन्द च्चात्मानमीदृशव्यसनातुरम् ॥ २८८ ॥
 प्रहारापीडयाऽथाऽयं, निर्विवेकीभवन्मनाः । ध्यातद्वैपायनद्वेषस्तृतीयां पृथिवीं ययौ ॥ २८९ ॥
 कृत्वाऽम्मः पद्मपत्रेऽथ, बलः कृष्णाग्रमागतः । असौ मुखेन विश्रान्तः, सुप्तोऽस्तीति क्षणं स्थितः ॥ २९० ॥
 वीक्ष्य रक्तं चिराच्चौरं, मृतं मत्वाऽथ बान्धवम् । सोऽपतन्मूर्च्छितो लब्धसन्त्रः सद्यो रुरोद च ॥ २९१ ॥
 विष्णोर्मुखाग्रमागत्य, जगाद च शुचाऽर्दितः । आतर्न किं वदस्यच, कोऽपराधः कृतो मया ॥ २९२ ॥
 लग्नः कालो ममाद्येति, क्रुद्धश्चेत् तत् त्यज क्रुधम् । पयोमध्याङ्गुलीरेखोपमः कोपो महात्मनाम् ॥ २९३ ॥
 रामस्तमित्यजल्पन्तं, वैशुं वात्सल्यमोहितः । स्कन्धेऽधिरोप्य वज्राम्, पूजयामास चान्वहम् ॥ २९४ ॥
 पष्मासान्ते कदाऽप्येप, कञ्चित् पप्रच्छ पूरुषम् । मेलयन्तं रथं शौलोचीर्णं मग्नं पुनःसमे ॥ २९५ ॥
 उचीर्यं विपमाद् ममः, समे योऽयं रथः पथि । कथं सहस्रखण्डोऽयं, मूढ ! मेलकमेप्यति ॥ २९६ ॥
 सोऽप्याह जित्वा युद्धानि, सुससुप्तोऽप्ययं मृतः ।
 चेत् ते जीविष्यति आता, मिलिष्यति रथोऽपि तत् ॥ २९७ ॥
 रामोऽन्यतः कमप्याह, वपन्तं प्रायिण पद्मिनीः । लगिष्यन्ति महामूढ !, कथमेवंप्रामूरिति ॥ २९८ ॥
 सोऽप्युवाच यदि आता, जीविष्यति मृतस्तव । तदेताः कमलिभ्योऽपि, गमिष्यन्त्यत्र वैभवम् ॥ २९९ ॥
 अन्यतोऽपि हली प्राह, नरं प्लुष्टदुसेचिनम् । रोक्ष्यत्येप कथं नाम, दग्धकीलोपमोऽहम् ॥ ३०० ॥
 सहासमाह सोऽप्येनमहो ! महदिहाद्भुतम् । शवं स्कन्धे वहन् प्लुष्टदुसेके यद्वदस्यदः ॥ ३०१ ॥
 गोशवास्ये तृणं कश्चित्, क्षिपन् रामेणं भापितः । रचयन्ति मृताः कापि, गावः कवलनक्रियाम् ॥ ३०२ ॥
 स जगाद यदा स्कन्धे, जीविष्यति शवस्तव । करिष्यति तदा सद्यो, गौरियं कवलनहम् ॥ ३०३ ॥
 किं मृतो मेऽनुजः सीरीः, ध्यायन्निति तदुक्तिभिः । दिव्यरूपं पुरोऽपश्यत्, तं सिद्धार्थं स्वबान्धवम् ॥ ३०४ ॥
 स जगाद व्रताकाङ्क्षी, त्वयाऽहं प्रार्थितोऽभवम् । तेनाऽऽयातोऽस्मि मूढं त्वामद्य बोधयितुं बलत् ॥ ३०५ ॥
 रयादि मत्कृतं सर्वं, मोहं मुञ्च मृतो हरिः । इदं वदन् जरासूनुकथामपि जगाद सः ॥ ३०६ ॥
 अथाऽऽह सीरमृद् वन्धो !, साधु साधस्मि बोधितः । किं करोम्यधुनाऽहं तु, स्वबान्धववियोजितः ॥ ३०७ ॥
 अथामापि सिद्धार्थो, जिनदीक्षां विनाऽधुना । वन्धो ! न युज्यते किञ्चित्, तव कर्तुं विवेकिनः ॥ ३०८ ॥
 मत्वेति तद्वचस्तेन, देवेन सह सीरमृत् । चकार हरिसंस्कारं, सिन्धुसंभेदसीमनि ॥ ३०९ ॥
 चारणपरंरथो नेमिनियुक्तात् प्राजग्द् बलः । तुङ्गिकाशिसरस्थायी, सिद्धार्थोऽमूच्च रक्षकः ॥ ३१० ॥
 अन्यदा तं पुरे कापि, पश्यन्ती काऽपि कूपगा । कुम्भस्थाने स्वपुत्रस्य, ग्रीवायां रज्जुमक्षिपत् ॥ ३११ ॥
 आलोक्ष्येदं बलो निन्दन्, निन्नरूपातिनायिताम् । तदादि नगर-ग्रामगत्यभिग्रहमग्रहीत् ॥ ३१२ ॥
 सदा मासोपवासी स, वन एव स्थितः कृती । तृण-काष्ठादिहारिभ्यो, मिश्रया पारणं व्यधात् ॥ ३१३ ॥
 अस्मद्राज्येच्छया पीरः, कोऽप्ययं तप्यते तपः । ध्यात्वेति मूर्यो मूपास्तं हन्तुं तद् वनं ययुः ॥ ३१४ ॥
 सिद्धार्थः सन्निधानेऽथ, तस्य सिंशान् विचक्रिवान् । भीतास्ततो बलं नत्वा, ययुर्निजपुरं नृपाः ॥ ३१५ ॥

अथ सिंहादयोऽप्यस्मिन्, बलदेशनया वने । निवृत्तपिशिताहाराः, श्रावकत्वं प्रपेदिरे ॥ ३१६ ॥
 प्राक्सम्बन्धी मुनेरस्य, कोऽपि जातिस्मरो मृगः । वनेऽशंसज्जनं सान्नमागतं मौलिसंज्ञया ॥ ३१७ ॥
 रथकारोऽन्यदा कोऽपि, दारुम्यस्तद् वनं गतः । तत्रानयनमृगो रामं, भिक्षाहेतोः पुरःसरः ॥ ३१८ ॥
 तदा भोक्तुं निविष्टोऽसौ, रथकृद् वीक्ष्य सीरिणम् । धन्योऽहं यदिहायातः, साधुरित्युत्थितो मुदा ॥ ३१९ ॥
 सर्वाङ्गसृष्टमूर्तेत्वा, स मुनिं प्रत्यलाभयत् । भाग्यभागी भवत्वेप, भिक्षामित्यग्रहीन्मुनिः ॥ ३२० ॥
 स मृगोऽपि तदाऽध्यायद्, धिग् मे तिर्यक्त्वमागतम् । न शक्तोऽस्मि तपः कर्तुं, दानं दातुं च न क्षमः ॥ ३२१ ॥
 इति त्रयोऽपि सद्धानां, रथकारैण-सीरिणः । वातेरितद्गुघातेन, ब्रह्मलोके ययुः समम् ॥ ३२२ ॥
 इतश्च पाण्डवा मत्वा, जरापुत्रात् कथामिमाम् । आक्रन्दमुखराश्वकुः, मुरारैरौर्द्धदेहिकम् ॥ ३२३ ॥
 जरासुनुमथ न्यस्य, राज्ये मार्तण्डतेजसम् । ते नेमिप्रेषिताद्दर्भघोपाचार्याद् व्रतं दधुः ॥ ३२४ ॥
 आर्या-जनार्णेषु देशेषु, लोकं नेमिरबोधयत् । निर्वाणसमये चायं, ययौ रैवतकाचलम् ॥ ३२५ ॥
 कृते समवसरणे, देवैः कृत्वाऽन्तदेशनाम् । तत्र प्राबोधयन्नेमिस्वामी लोकाननेकशः ॥ ३२६ ॥
 सहितः पञ्चभिः साधुशतैः पर्द्वात्रिंशताऽधिकैः । मासिकानशनी स्वामी, पादपोपगमं व्यधात् ॥ ३२७ ॥
 अथ त्वान्त् शुचिश्चेताऽप्यां सद्भ्रानमाश्रितः । सार्द्धं तैः साधुभिः सायं, विमुनिर्निर्वाणमासदत् ॥ ३२८ ॥
 कौमारे त्रिशती जज्ञे, छन्न-केवलयोः पुनः । शतानि सप्त वर्षाणां, सहस्रायुरिति प्रभुः ॥ ३२९ ॥
 निर्वाणपर्वणि सुपर्वपतिर्विधाय, कृत्यानि तत्र सफलीकृतनाकिलक्ष्मीः ।
 नन्दीश्वरे प्रशमिताखिललोककष्टमष्टाहिकोत्सवमनुच्छमतितस्तान ॥ ३३० ॥
 तस्यां निर्वाणमूमौ मणिमयमनुलं मन्दिरं नेमिभर्तु-
 श्वके शक्रेण शृङ्गप्रकरकवलितव्योमदेशवकाशम् ।
 तत् पूर्वं रैवताद्रिः प्रथितमिह महातीर्थमेतत् पृथिव्यां,
 देवी यत्राऽम्बिकाऽसौ किशलयति सतां सन्ततं क्षेमलक्ष्मीम् ॥ ३३१ ॥
 ॥ इत्पाचार्यश्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदय-
 नाम्नि श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीनेमिर्निर्वाणवर्णने
 नाम चतुर्दशः सर्गः ॥

यात्रायां चन्द्रसान्द्रं लसदहितयशः कोटिशः कुट्टयित्वा,
 क्षितं सङ्घप्रतापानलमहसि मुदा यत् त्वया लीलयैव ।
 अद्याप्युद्दामपूरप्रसरसुरभिताशेषदिक्चक्रवाल-
 स्तेन श्रीवस्तुपाल ! स्फुरति परिमलः कोऽपि सौभाग्यभूमिः ॥ १ ॥
 कृतस्त्वं ननु दीनमण्डलपतिर्दारिद्र्य ! तत् किं पुनः,
 खिन्नः साम्प्रतमीक्ष्यसे गतमहा धातः ! समाकर्ण्यताम् ।
 त्वद्दत्तामपि पत्तलां मम हठाद् दुःस्थालिभालाक्षर-
 श्रेणिं सम्प्रति लुम्पति प्रतिमुहुः श्रीवस्तुपालः क्षितौ ॥ २ ॥
 ॥ ग्रन्थाम् ३४० । उभयम् ४९१९ ॥

पञ्चदशः सर्गः ।

अयं क्षुब्धशीतार्णयनयसुधासन्निभयिमा-

नुभाकर्ण्यार्कण्यानुपदमुपदेशानिति गुरोः ।

समस्तं प्यस्तैना जनितजिनयात्रापरिकरो-

ऽकरोत् सुस्थं प्रास्थानिकविधिमधीशो प्रतिमताम् ॥ १ ॥

स्नाप्येऽद्रि सहस्रद्वितः स द्वितः प्रजानां, धीमानथ प्रथमतीर्थेऽदेकचित्तः ।

सम्भाषणाद्भुतसुधामयचाञ्चाल, याचालघारिदपथो रथचक्रनादैः ॥ २ ॥

सान्द्रैरुपर्युपरिघाहपदाप्रजाप्रदूलीपटैर्दृष्टिति कुट्टिमतामटद्भिः ।

मार्गे निरुद्धपरदीधितिधामसङ्घे, सहस्तदा भवनगर्म इषायभासे ॥ ३ ॥

नामेयप्रभुमक्तिभापुरमनाः कीर्तिप्रभाशुचिना-

काशः काशहृदामिधेऽथ विदधे तीर्थे निवासानसौ ।

चक्रे चारुमना जिनाचर्नविधिं तद् प्रत्यर्चयप्रता-

रम्भस्तम्भितविष्टप्रपञ्जयधीधामकामस्मयः ॥ ४ ॥

पुष्टमकिभरतुष्टया रयादभ्यया हततमःकदम्भया ।

पत्य दृक्पथमथ प्रतिध्रुतं, सन्निधिं समधिगम्य सोऽचलत् ॥ ५ ॥

प्राप्ते प्राप्ते पुरि पुरि पुरोवर्तिभिर्मर्त्यमुत्थैः,

कृतप्रप्रायेणिकविधितता व्योम्नि पश्यन् पताकाः ।

मूर्ताः कीर्तीरयममनुत प्रौढनृत्तप्रपञ्च-

भ्राम्यङ्गीलाद्भुतभुजलतावर्णनीयाः स्वकीयाः ॥ ६ ॥

अध्यावास्य नमस्यकीर्तिविभवः धीसङ्गमहस्तमः-

स्तोमादित्यमुपत्यकापरिसरे धीमहृदेवानुजः ।

श्रीनामेयजिनेशदर्शनसमुत्कण्ठोल्लसन्मानस-

खस्यन्मोहमयाहरोह विमलक्षोणीघरं धीरधीः ॥ ७ ॥

तत्र स्नात्रमहोत्सवव्यसनितं मार्तण्डचण्डद्युति-

ह्वान्तं सङ्गजनं निरीक्ष्य निखिलं सार्द्धीभवन्मानसः ।

सथो माघदमन्दमेदुरत्तरभ्रदानिधिः शुद्धधी-

र्मन्त्रीन्द्रः स्वयमिन्द्रमण्डपमयं प्रारम्भयामासिवान् ॥ ८ ॥

- मन्त्री मौलौ किल जिनपतेश्चित्रचारित्रपात्रं,
स्नात्रं कृत्वा कलशर्लुलितैः स्मेरकाश्मीरनीरैः ।
चक्रे चञ्चन्मृगमदमयालेपन-स्वर्णभूषा,
वर्ष्यैः पूजाकुसुम-वसनैस्तं स कल्पद्रुकल्पम्
मन्त्रीशेन जिनेश्वरस्य पुरतः कर्पूरपूरा-ऽगुरु-
ह्योपत्प्रेङ्खितधूपधूमपटली सा काऽपि तेने मुदा ।
या तद्वद्धमहाध्वजप्रणयिनी स्वलोककल्लोलिनी-
मिश्रेयं रविकन्यकेति वियति प्रत्यक्षमुप्रेक्ष्यते ॥ १० ॥
इत्थं तत्र विधाय निर्मलमनाः सम्मान-दानक्रिया-
सानन्दप्रमदाकुलां कुलनभोमाणिभ्यमग्राहिकाम् ।
विघ्नोन्मर्दिक्पर्दिक्षविहितप्रत्यक्षसाधिध्यतः,
श्रद्धावर्धितसम्मदादुदतरन्मन्त्रीश्वरो भूधरात् ॥ ११ ॥
भजाहराख्ये नगरे च पार्श्वपादानजापालनृपालपूज्यान् ।
अभ्यर्चयन्नेप पुरे च कोडीनारे स्फुरत्कीर्तिकदम्बमग्याम् ॥ १२ ॥
देवपत्तनपुरे पुरन्दरस्तूयमानममृतांशुलाञ्छनम् ।
अर्चयन्नुचितचातुरीचितः, कामनिर्मथननिर्मलहृतिम् ॥ १३ ॥
पीतस्फीतरुचिश्चिराय नयनैर्वामधुयां यामन-
स्थल्यामेप मनोविनोदजननं कृत्वा प्रवेशं पुरि ।
धीमान् निर्मलधर्मनिर्मितिसमुह्लासेन विस्मापयन्,
दैवं रैवतकाधिरोहमकरोत् सङ्गेन सङ्गेश्वरः ॥ १४ ॥ विशेषकम् ॥
गजेन्द्रपदकुण्डस्य, तत्र पीयूषहारिभिः ।
चकार मज्जनं मन्त्री, धारिभिः पापवारिभिः ॥ १५ ॥
जिनमज्जनसज्जसज्जनं, कलशम्यस्ततदम्युकुङ्कुमम् ।
अथ सङ्गप्रयेक्ष्य सङ्कटे, विदधे वासवमण्डपोद्यमम् ॥ १६ ॥
संरम्भसङ्कटितसङ्गजनौघट्टामग्राहिकामयमिहापि कृती वितेने ।
सद्भूतभावभरभासुरचित्तवृत्तिरुद्धुत्तक्रीर्तिचयञ्चुम्बितदिक्कदम्बः ॥ १७ ॥
लुम्पन् रजो विजयसेनमुनीशपाणिवासप्रवासितकुचासनभासमानः ।
सम्यक्त्यरोपणकृते चित्ततान मन्दिमानन्दमेदुरमये रमयन् मनोसि ॥ १८ ॥
दानैरानन्द्य यन्दिमजमसृजदनिर्वाग्माद्धारदानं,
मानी सम्मान्य साधूनपुपदपि मुञ्चोद्दाटकर्मादिकानि ।
मन्त्री सत्कृत्य देवार्चनस्वनपरानर्चयित्वाऽपमुद्ये-
रम्या-प्रपुञ्ज-साम्भानिति कृतमुकृतः पर्यतादुत्तार ॥ १९ ॥

- असाधि साधर्मिकमानदानैरनेन नानाविधधर्मकर्म ।
 अथाधि सा धिक्करणेन माया, निर्माय निर्मायमनःसु पूजाम् ॥ २० ॥
- पुरः पुरः पूरयता पर्यासि, घनेन साधिध्वष्टता ष्टीन्दुः ।
 स्वकीर्तिवध्नव्यनदीर्ददर्श, ग्रीष्मेऽतिभीष्मेऽपि पदे पदेऽसौ ॥ २१ ॥
- इति प्रतिशामिव नव्यकीर्तिप्रियः प्रयाणैरतिवाह्य वीथीम् ।
 आनन्दनिःस्यन्दविधिर्विधिहः, पुरं प्रप्रेदे घवलककं सः ॥ २२ ॥
- समं तेजःपालान्वितपुरजनैर्षीरघवल-
 प्रभुः प्रत्युघातस्तदनु सदनं प्राप्य सुकृती ।
 युतः सङ्घेनासौ जिनपतिमधोत्तार्य रथत-
 स्ततः सङ्घस्यार्चामशन-चसनाद्यैर्व्यरचयत् ॥ २३ ॥
- अथ प्रसादाद् भूर्भर्तुः, प्राप्य वैभवमद्भुतम् ।
 मन्त्रीशः सफलीचक्रे, स्वमनोरथपादपम् ॥ २४ ॥
- भक्त्याऽऽखण्डलमण्डपं नवनवश्रीकेलिपर्यङ्किका-
 वर्यं कारयति स्म विस्मयमयं मन्त्री स शशुञ्जये ।
 यत्र स्तम्भन रैयतप्रभुजिनौ शाभ्याऽभ्यकालोकन-
 प्रद्युम्नप्रभृतीनि किञ्च शिखराण्यारोपयामासिवान् ॥ २५ ॥
- गुरु-पूर्वज-सम्बन्धि-मित्रमूर्तिकदम्बकम् ।
 तुरङ्गसङ्गतं मूर्तिद्वयं स्वस्यानुजस्य च ॥ २६ ॥
- शातकुम्भमयान् कुम्भान्, पञ्च तत्र न्यवेशयत् ।
 पञ्चधाभोगसौख्यश्रीनिधानकलशानिव ॥ २७ ॥
- सौवर्णदण्डयुग्मं च, प्रासादद्वितये न्यधात् ।
 श्रीकीर्तिकन्दयोरुद्यन्नूतनाङ्कुरसोदरम् । ॥ २८ ॥
- कुन्देन्दुसुन्दरप्रावपावनं तोरणद्वयम् ।
 इद्वैव श्री-सरस्वत्योः, प्रवेशायैव निर्ममे ॥ २९ ॥
- अर्कपालितकं ग्राममिह पूजाकृते कृती ।
 श्रीवीरघवलक्ष्मापाद्, दापयामास शासने ॥ ३० ॥
- [**श्रीपालिताद्ये नगरे गरीयस्तरङ्गलीलादलिता(तो)प्रतापम् ।
 तडागमागःक्षयहेतुरेतच्चकार मन्त्री ललिताभिधानम् ॥ ३१ ॥
 हर्षोत्कर्षं न केवां मधुरयति सुधासाधुमाधुर्यगर्ज-
 स्रोयः सोऽयं तडागः पथि मथितमिलत्पान्धसन्तापपापः ? ।
 साक्षादम्भोजदम्भोदितमुदितमुखैर्लोरोलम्बशब्दै-
 रन्वेद्यो दुग्धमुग्धां त्रिजगति जगदुर्ध्वम मन्त्रीशकीर्तिम् ॥३२॥ **]

पृष्ठपट्टं च सौवर्णं, श्रीयुगादिजिनेशितुः ।

स्वकीयतेजःसर्वस्वकोशान्यासमिवाऽऽर्पयत् ॥ ३३ ॥

प्रासादे निदधे चास्य, काञ्चनं कलशत्रयम् ।

ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यमहारत्ननिधानवत् ॥ ३४ ॥

किञ्चैतन्मन्दिरद्वारि, तोरणं नेत्रपारणम् ।

शिलाभिर्विदधे ज्योत्स्नागर्वसर्वस्वदस्युभिः ॥ ३५ ॥

लोकैः पाञ्चालिकानृत्तसंरम्भस्तम्भितेक्षणैः ।

इहाभिनीयते दिव्यनाट्यप्रेक्षाक्षणः क्षणम् ॥ ३६ ॥

[**प्रासादः स्फुटमच्युतैकमहिमा श्रीनाभिसूनुप्रभो-

स्तस्याग्रे स्थितिरैककुण्डलतुलां घत्तेतरां तोरणम् ।

श्रीमन्त्रीश्वर ! वस्तुपाल ! कलयश्रीलाम्ब्यरालम्बिता-

मप्युच्चैर्जगतोऽपि कौतुकमसौ नन्दी तथा(वा)ऽस्तु ध्रिये ॥३७॥**]

अत्र यात्रिकलोकानां, विशतां व्रजतामपि ।

सर्वथा सम्मुखैवास्ति, लक्ष्मीरुपरिवर्तिनी ॥ ३८ ॥

[**यत् पूर्वैर्न निराकृतं सुकृतिभिः साम्मुख्य-वैमुख्ययो-

र्द्धैर्न तन्मम वस्तुपालसचिवेनोन्मूलितं दुर्यशः ।

आशास्तेऽद्भुततोरणोभयमुखी लक्ष्मीस्तदस्मै मुदा,

श्रीनामेयविभुप्रसादवशतः साम्मुख्यमेवाधुना ॥ ३९ ॥

तस्यानुजम्भ जगति प्रथितः पृथिव्यामव्याजपौरुषगुणप्रगुणीकृतधीः ।

धीतेजपाल इति पालयति क्षितीन्द्रमुद्रां समुद्ररसनायधिगीतकीर्तिः ॥ ४० ॥

समुद्रत्वं श्लाघे महिमहिमघाम्नोऽस्य बहुधा,

यतो भीष्मप्रीप्सोपमविपमकालेऽत्यजनि यः ।

क्षणेन क्षीणायामितरजनदानोदकततौ,

व्यावेला ह्येलाद्विगुणितगुणत्यागलहरी ॥ ४१ ॥

वस्त्रापथस्य पन्यास्तपस्थिनां ग्रामशासनोद्धारत् ।

येनापनीय नवकरमनचकरः कारत्याञ्जके ॥ ४२ ॥

पुण्योह्लासविलासलालसधिया येनात्र दाशुञ्जये,

धीनन्दीश्वरतीर्थमर्पितजगत्पावित्र्यमासृत्रितम् ।

पतघानुपमासरःपरिसरोद्देशे शिलासञ्चये,

ध्यानदोद्धतयन्धमुद्रुपरयःकल्लोलमुकङ्कमम् ॥ ४३ ॥

स्फुटस्फटिकदर्पणप्रतिप्रतामिदं गाहते,

मुघाहृतसुधाकरच्छविपवित्रनीरं सरः ।

विकस्वरसरोरुहप्रकरलक्षलोलक्षते,

यदत्र हरिदङ्गनावदनयिम्यनाडम्यरः ॥ ४४ ॥

शशुञ्चये यः सरसी निवेश्य, श्रीरैवताद्रौ च जटाधराणाम् ।

प्रामस्य दानेन करं निवार्य, सहस्रस्य सन्तापमपाचकार ॥ ४५ ॥

क्षोणीपीठमियद्रजःकणमियत्पानीयविन्दुः पतिः,

सिन्धूनामियद्द्रुलं वियदियत्ताला च कालस्थितिः ।

इत्थं तथ्यमवैति यत्रिमुवने श्रीधस्तुपालस्य तां,

धर्मस्थानपरम्परां गणयितुं शक्ने न सोऽपि क्षमः ॥ ४६ ॥**]

एतत् सुवर्णरचितं, विशालद्वरणमनशुगुणरत्नम् ।

सहाधीभ्यरचगितं, हतदुरितं कुरुत हृदि सन्तः । ॥ ४७ ॥

[अथ प्रशस्तिः]

॥ स्वस्ति ॥

श्रीनागेन्द्रमुनीन्द्रगच्छतरणिः श्रीमान् महेन्द्रः प्रमु-

र्जेक्षे क्षान्तिमुधानिधानकलदाः सौख्यासिचन्द्रोदयः ।

सम्मोहोपनिपातकातरतरे विश्वेऽत्र तीर्थेशितुः,

सिद्धान्तोऽप्यविमेषतर्कविषमं यं दुर्गमाशिक्षिभ्ये ॥ १ ॥

तत्सिंहासनपूर्वपर्वतशिरःप्राप्तोदयः कोऽप्यमृद्,

मास्वानस्तसमस्तदुस्तमतमाः श्रीशान्तिद्वारिः प्रमुः ।

प्रत्युज्जीवितदर्शनैर्विकसद्भव्यौषधप्राकरं,

तेजश्छन्नदिगम्बरं विजयते तद् यस्य लोकोत्तरम् ॥ २ ॥

आनन्दद्वारिरिति तस्य बभूव शिष्यः, पूर्वोऽपरः शर्मभरोऽमरचन्द्रद्वारिः ।

धर्मद्विपस्य दधनाविष पापवृक्षश्रोदक्षमौ जगति यौ विशदौ विमातः ॥ ३ ॥

अष्टापवाप्यपयोनिधिमन्दराद्रिमुद्राजुषोः किमनयोः स्तुमहे महिम्नः ! ।

यास्त्येऽपि निर्दलितवार्दिगजौ जगाद, यौ व्याप्र-सिंहशिशुकाविति सिद्धराजः ॥ ४ ॥

सिद्धान्तोपनिषत्प्रपण्णहृदयो धीर्जन्ममोमिस्त्रयोः,

पट्टे श्रीहरिमद्रुद्वारिभयचारित्रिणामम्रणीः ।

भ्रान्त्वा शून्यमनाधर्मैरितिचिराद् यस्मिन्नवस्थानतः,

मन्त्राष्टैः कलिक्कालगौतम इति म्यात्रिर्वितेने गुणैः ॥ ५ ॥

श्रीविजयसेनद्वारिन्मत्पट्टे जयति जलपरध्वानः ।

यस्य गितो धारा इव, भवदवमनदवपुविभवमिदः ॥ ६ ॥

१ 'शः पुष्पाणिपयमद्रौ' सं० सं० ॥ २ 'धिपत् सं० ७ ३ 'मत्पुत्रिलसङ्गम्यौ'
सं० सं० ॥ ४ 'पनोऽम्' सं० सं० ॥ ५ 'मून्तरदे, पुष्पधीदरि' सं० सं० ॥ ६ 'येरिष
वि' सं० ॥

[**पश्चासराहवनराजविहारतीर्थे,
 प्रालेयभूमिधरमूतिधुरन्धरेऽस्मिन् ।
 साक्षादधःकृतमवा तटिनीव यस्य,
 व्याख्येयमच्युतगुरुकमजा विभाति ॥ ७ ॥
 मबोद्धटवनावनीविकटकर्मवंशावलि-
 ॥ च्छिदोच्छलितमौक्तिकप्रतिमकीर्तिकीर्णाम्बरम् ।
 असिश्रियमशिश्रियद् वितततीव्रतं यद्भूतं,
 ॥ क्षितौ विजयतामयं विजयसेनस्ररिर्गुरुः ॥ ८ ॥**]
 शिष्यं तस्य प्रशस्यप्रशमगुणनिधेरन्यदाऽरप्यदाव-
 ज्वालाजिह्वालदीप्तिर्भविकजनविपद्द्विवादः कपर्दी ।
 देवी चाम्बा निशीथे समसमयमुपागत्य हर्षाश्रुवर्षा-
 मेयश्रेयःसुभिक्षाविति निजगदतुर्गद्गदोद्दामनादम् ॥ ९ ॥
 नाभूवन् कति नाम! सन्ति कति नो! नो वा भविष्यन्ति के!,
 किन्तु कापि न कोऽपि सङ्घपुरुषः श्रीवस्तुपालोपमः ।
 पश्येत्यं प्रहरन्नहर्निशमहो ! सर्वाभिसारोद्धरो,
 येनायं विजितः कैलिः कलयता तीर्थेशयात्रोत्सवम् ॥ १० ॥
 तस्मादस्य यशस्विनः सुचरितं श्रीवस्तुपालस्य तैद्,
 वाचाऽस्माकममोषया किल यथाऽध्यक्षीकृतं सर्वथा ।
 त्वं श्रीमद्मुदयप्रभ ! प्रथय तत् पीयूषसर्वङ्घ्रैः,
 श्लोकैर्यत्तव भारती समभवत् साक्षादिति श्रूयते ॥ ११ ॥
 इत्युक्त्वा गतयोस्तयोरथ पथो दृष्टेः प्रमातक्षणे,
 विज्ञप्य स्वगुरोः पुरः सविनयं नम्रीमवन्मौलिना ।
 प्राप्याऽऽदेशमधुं प्रमोर्विरचयामासे समासेदुषा,
 प्रागल्भीमुदयप्रमेण चरितं नित्यन्दरूपं गिराम् ॥ १२ ॥
 किञ्च श्रीमलघारिगच्छजलधिप्रोलासशीतधुते-
 स्तस्य श्रीनरचन्द्रस्ररिसुगुरोर्माहात्म्यमाशास्महे ।
 यत्पाणिस्मितपद्मवासविकसत्किञ्जल्कसंवासिताः,
 सन्तः सन्ततमाश्रिताः कमलया भृङ्गयेव भान्ति क्षितौ ॥ १३ ॥
 भीषर्मान्मुदयाह्वयेऽत्र चरिते शीसङ्घमर्तुर्मया,
 दध्ने काव्यदलानि सद्दृष्टयितुं कर्मान्तिकत्वं परम् ।

किन्तु श्रीनरचन्द्रद्वारिगिरिदं संशोध्य चक्रे जग-
 त्पाविन्ध्यक्षमपादपङ्कजरजःपुञ्जैः प्रतिष्ठास्पदम् ॥ १४ ॥
 नित्यं व्योमनि नीलनीरजरुचौ यावत् त्विपामीधरो,
 दिक्पत्रावलिबन्धुरे कुवलये यावच्च हेमाचलः ।
 हृत्पद्मे विदुषामिदं सुचरितं तावन्नवाविर्भव-
 त्तौरम्यप्रसरं चिरं कलयतात् किञ्जल्कलक्ष्मीपदम् ॥ १५ ॥

॥ इति श्रीविजयसेनसूरिशिष्यश्रीमदुदयप्रभसूरिविरचिते श्रीधर्माभ्युदयनाम्नि
 श्रीसङ्घपतिचरिते लक्ष्म्यङ्के महाकाव्ये श्रीवस्तुपालसङ्घयात्रावर्णने
 नाम पञ्चदशः सर्गः ॥ छ ॥ १५ ॥

मुक्तेर्मागं यदेतद् विरचितमुचितं सङ्घमर्तुश्चरित्रं,
 सप्रं पाविन्ध्यपात्रं पथिकजनमनःप्रेदविच्छेदहेतुः ।
 अस्मिन् सौरभ्यगर्भामसमरसवतीं सत्कथां पान्यसार्थां,
 प्राप्य श्रीवस्तुपालप्रवरनवरसास्वादमासादयन्ति ॥ १ ॥
 धीशास्त्रैकसदनं हृदयालयः के,
 नो सन्ति हन्त ! सकलासु कलासु निष्ठाः ? ।
 तादृक् परस्य ददशे सुकवित्वतत्त्व-
 योधाय बुद्धिविमवस्तु न वस्तुपालात् ॥ २ ॥
 नैव ध्यापारिणः के विदधति करणप्राममात्मैकवश्यं ?,
 लेभे सद्योगसिद्धेः फलममलमलं केपलं वस्तुपालः ।
 आकल्पस्थापि धर्माभ्युदयनवमहाकाव्यनाम्ना यदीयं,
 विभ्वस्याऽऽनन्दलक्ष्मीमिति दिशति यशो-धर्मरूपं शरीरम् ॥ ३ ॥
 ॥ म्रैन्धामम् १२१ । उमयम् ५०४१ ॥
 प्रत्येकमत्र ग्रन्थाम्रं, विगणय्य विनिश्चितम् ।
 द्वात्रिंशदक्षरश्लोकद्विपञ्चाशच्छतीमितम् ॥ १ ॥

५ सं० १२९० वर्षे चैत्रशु ११ रवौ स्तम्भतीर्थवेलाकूलमनुपालयता
 महं० श्रीवस्तुपालेन श्रीधर्माभ्युदयमहाकाव्यपुस्तकमिदम-
 लेखि ॥ छ ॥ छ ॥ शुभमस्तु श्रोतृव्याख्यातृणाम् ॥

अथ परिशिष्टानि

प्रथमं परिशिष्टम् ।

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानामितिहासविदुपयोगिनां पद्यानामनुक्रमणिका ।

पद्यादिः	सर्गः	पद्याङ्कः	पद्यादिः	सर्गः	पद्याङ्कः
अजाहराख्ये नगरे	१५	१२	द्वैवपत्तनपुरे	१५	१३
अणहिलपाटकनगरा-	१	२२	नरचन्द्रमुनीन्द्रस्य	१	१३
अत्र यात्रिकलोकानां	१५	३८	नाभेयप्रभुभक्ति-	१५	४
अथ प्रसादाद्	१५	२४	पीतस्फीतकचि-	१५	१४
अध्यावास्य नमस्य-	१५	७	पीयूषादपि पेशलाः	१०	प्रान्ते
अन्तः कञ्जलमञ्जुल-	८	प्रान्ते	पुण्योल्लासचिलास-	१५	४३
अयं क्षुब्धक्षीराणव-	१५	१	पुरः पुरः पूरयता	१५	२१
असाधि साधर्मिक-	१५	२०	पुष्टभक्तिभर	१५	५
आयाताः कति नैव	९	प्रान्ते	पृष्टपट्टं च सौवर्णं	१५	३३
इति प्रतिज्ञामिव	१५	२२	प्रासादः स्फुटमच्युतैक-	१५	३७
इत्थं तत्र विधांय	१५	११	प्रासादे निदधे चास्य	१५	३४
इद्वैव श्रीसरस्वत्योः	१५	३०	भक्त्याऽऽखण्डल-	१५	२५
एतेऽन्योन्यविरोधिनः	६	प्रान्ते	मन्त्री मौलौ किल	१५	९
एतेषां च कुले गुरुः	१	२४	मन्त्रीशेन जिनेश्वर-	१५	१०
किञ्चित्मन्दिरद्वारि	१५	३५	मुष्णाति प्रसभं	९	प्रान्ते
कुन्देन्दुसुन्दरप्राय-	१५	२९	यत् पूर्वैर्न निराकृतं	१५	३९
फलतस्तवं ननु दीन-	१४	प्रान्ते	यस्तीर्थयात्राभव-	२	प्रान्ते
क्षोणीपीठमियद्रजः	१५	४६	यात्रायां चन्द्रसान्द्रं	१४	"
खेलद्भिः खरदूपणास्त-	८	प्रान्ते	या श्रीः स्वयं जिन-	३	"
गजेन्द्रपदकुण्डस्य	१५	१५	राजा लुलोठ पादाम्ने	१	१२
गुरुपूर्वैजसम्बन्धि-	१५	२६	राजा श्रीवनराज	१	९
गुरुः श्रीहरिमद्रोऽयं	१	९	रिपुह्नीनेत्राम्भोधय-	१	७२
गुर्वाशीर्वचसां फलं	१	१६	लुम्पन् रजो विजयसेन-	१५	१८
ग्रामे ग्रामे पुरि पुरि	१५	६	लोकैः पाञ्चालिका-	१५	३६
चौलुक्यचन्द्रलवण-	१	२१	वर्षीयान् परिलुप्त	१	प्रान्ते
जिनमञ्जनसञ्ज-	१५	१६	वस्त्रापथस्य पन्था-	१५	४२
जीयाद् विजयसेनस्य	१	१४	विभुताविक्रमविधा-	१	२३
तत्र स्नाप्रमहोत्सव-	१५	८	विश्वस्मिन्नपि वस्तु-	१३	प्रान्ते
तमस्तोमच्छिदे स	१	१०	व्याप्तशेषहरि-	१	१५
तस्य श्रीवज्रसेनस्य	१	१२	प्रत्य०	१५	४५
तस्यानुजम्ब जगति	१५	४०	शशुब्धे यः सरसी	१२	प्रान्ते
दानैरानन्द्य बन्दि	१५	१९	शश्वघलाऽपि किल	१५	२७
दृश्यः कस्यापि नायं	११	प्रान्ते	शातकुम्भमयान्	१५	२७
			श्रीपालिताख्ये नगरे	१५	३१

पद्यादिः	सर्गः	पद्याङ्कः	पद्यादिः	सर्गः	पद्याङ्कः
धीमत्याम्वाटगोत्रे	१	१८	सान्द्रैद्यपयुंपरिवाह-	१५	३
थीवस्तुपालसचिवस्य परे	५	प्रान्ते	सोऽयं कुमारेदीधी	१	१९
थीयासाम्युजमाननं	७	"	सौवर्णदण्डयुग्मं च	१५	२८
श्लाघ्येऽद्वि सङ्घसहितः	१५	२	स्फुटस्फटिकदर्पण-	१५	४४
सङ्घपतिचरितमेतत्	१	१७	स्वस्ति थीपुण्डरीक-	७	प्रान्ते
समं तेजःपाला-	१५	२३	हरिमद्रधिमुर्धिया-	१	११
समुद्रत्वं श्लाघेमहि	१५	४१	द्वर्षोत्कर्षे न केयां	१५	३२
संरम्भसङ्घटित-	१५	१७			

द्वितीयं परिशिष्टम् ।

धर्माभ्युदयान्तर्गतानामितिहासविदुषयोगिनां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
अक्षयतृतीया	पर्व	३३	चौलुक्य	वंशः	२
अजापाल	राजा	१८५	जाबड-डि	श्रेष्ठी	६३
अजाहरा	तीर्थं नगरं च	१८५	ज्ञानपञ्चमी	पर्व	१०२
अणहिलपाटक अणहिलपुर	} नगरम्	२, ३	तेजःपाल	मन्त्री	२, १८६, १८७
अनुपमासरः		सरः	१८७	त्रिभुवनपालविहार प्रासादः	६३
अमरचन्द्रसुरि	आचार्यः	१८८	देवपत्तन	नगरम्	१८५
अमरसुरि	"	३	धर्माभ्युदय	कान्यनाम	१८९, १९०
अमृतांशुलान्छन	चन्द्रप्रभञ्जिनमूर्तिः	१८५	घवलकक	नगरम्	१८६
अम्बा	देवी	१८४, १८५, १८९	नरचन्द्र	आचार्यः	१, १८९, १९०
अम्बिका	देवी	१८६	नागेन्द्र	गच्छः	३, १८८
अर्कपालित	ग्रामः	१८६	पञ्चम्यादितपः	तपः	९८, १०२
आखण्डलमण्डप	शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः	१८६	पञ्चासर	प्रासादः	३, १८९
आनन्दसुरि	आचार्यः	१८८	पालित	नगरम्	१८६
आर्यवेद	ग्रन्थः	५३	पालितपालित	"	६१
आशुक	मन्त्री	६३	प्राग्वाट	वंशः	२
आसराज	वस्तुपालपिता	२	मधुमती	नगरी	६३
इन्द्रमण्डप	शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः	१८४	मह्यदेव	वस्तुपालधृता	२, १८४
उदयन	मन्त्री	६३	महेन्द्रसुरि	आचार्यः	३, १८८
उदयप्रभ	आचार्यः	१८९	रैवत-क	पर्वतः	१८५, १८८
कपर्दिन्	यक्षः	६१-६४, १८५, १८९	ललितसरः	सरः	१८६
कासहृद	नगरम्	१८४	लवणप्रसाद	वीरघवलपूर्वजः	२
कुमारदेवी	वस्तुपालमाता	२	वनराज	गूर्जेरेश्वरः	३
कुमारपाल	गूर्जेरेश्वरः	६३	वनराजविहार	प्रासादः	१८९
कुमारपुर	नगरम्	६३	वलमी	नगरी	६३
कोडीनार	ग्रामः	१८५	वस्तुपाल	मन्त्रीश्वरः	२, ६, २२, २६, ५०, ५६, ६०, ६४, ९६, १०५, ११७, १४५, १५४, १७१, १८३, १८७-१९०
गजेन्द्रपदकुण्ड	गिरिनारगिरिगतः कुण्डः	१८५	वस्त्रापथ	तीर्थम्	१८७
गूर्जेरत्रा	जनपदः	६३	वाग्मत	मन्त्री	६३
गोपालगूर्जेरी	रासकभेदः	१४९	वामनस्थली	ग्रामः	१८५
गोमुख	यक्षः	३६	घासवमण्डप	शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः	१८५
गोमत	व्रतविशेषः	१४८	विजयसेनसुरि	आचार्यः	१, ३, १८५, १८८, १८९
चण्डप	वस्तुपालपितामहपितामहः	२			
चण्डप्रसाद	वस्तुपालप्रपितामहः	२, २५, २८			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
विमलगिरि	पर्वतः	६२, १८४	सिद्धराज	गूर्जरेश्वरः	६३, १८८,
वीरधवल	राजा	२, १८६	सिद्धसेनदियाकर	आचार्यः	१
शशुञ्जय	पर्वतः	५४, ५५, ६१, ६२, १८६, १८८	सिद्धाधिप	गूर्जरेश्वरः	६३
शान्तिसूरि	आचार्यः	३, १८८	सोम	यस्तुपालपूर्वजः	२
शिलादित्य	राजा	६३	हृत्सम्भक्त	जिनः	१८६
सङ्घपतिचरित	काव्यनाम	२	हरिमद्रसूरिः	याकितीसूनुः	१
सङ्घाधीश्वरचरित	"	१८८	"	आचार्यः	१, ३, १८८
			हेमसूरि	"	१

तृतीयं परिशिष्टम् ।

धर्माभ्युदयमहाकाव्यान्तर्गतानां विशेषनाम्नामनुक्रमणिका ।

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
अक्रूर	(राजपुत्रः)	११९, १६५	अनुपमासरस्र	(स्वरः)	१८७
अक्षयतृतीया	(पर्व)	३३	अन्धकवृष्णि	(राजा)	११८
अक्षोभ्य	(दशराराजः)	११८, १५९	अपरविदेह	(क्षेत्रम्)	९, १८
अङ्ग	(जनपदः)	११६	अपराजित	(विमानम्)	११७, १४९
अङ्गारक	(विद्याधरकुमारः)	१२०	अपराजित	(राजपुत्र)	१११, ११३-११५
अङ्गारमती	(विद्याधरी)	१४४	अपराजिता	(विद्या)	१४
अञ्जल	(दशराराजः)	११८	अपराजिता	(देवी)	१५-१७
अचलपुर	(नगरम्)	१०६, १०७, १३७	अपराजिता	(नगरी)	२३
अच्युत	(चासुदेवः)	२१, २७, १५६	अपराजिता	(दिक्षुमारी)	२५
अच्छदन्त	(राजा)	१८१	अपाच्यरुचक	(पर्वतः)	२५
अज्ञापाल	(राजा)	१८५	अप्रतिचक्रा	(देवी यक्षिणी)	३६
अजाहरा	(तीर्थे नगरं च)	१८५	अम्बकुमार	(भयनपतिः)	५७
अजितसेन	(सुलसापुत्रो देवकीगर्भः)	१४७	अग्निकुमार	(भयनपतिः)	२४
अञ्जन	(पर्वतः)	५७	अभयङ्कर	(राजा)	९-१४, १७
अपाहिलपाटक	(नगरम्)	२, ३	अभयमती	(श्रेष्ठिपत्नी)	२०
अप्राहिलपुर			अभिचन्द्र	(कुलकरः)	२४
अतिपाण्डुकम्बला	(मेरुशिला)	१४९	"	(दशराराजः)	११८
अतिमुक्त	(मुनिः)	६२, ११९, १४७, १५१, १५३, १५६, १५७, १६६	अमरचन्द्रसूरि	(आचार्यः)	१८८
अनघा	(ग्राममहत्तरपत्नी)	६१	अमरसूरि	(आचार्यः)	३
अनङ्गदेव	(इभ्यः)	११५	अमरसेना	(राज्ञी)	९
अनङ्गवती	(राजपुत्री)	१७	अमितगति	(विद्याधरराजः)	१२१
"	(विद्याधरराजपुत्री)	१०३	अमृतसागर	(आचार्यः)	६७
अनङ्गसेन	(राजा)	१०९-१११	अमृतसेन	(विद्याधरराजः)	११२
अनन्तसेन	(सुलसापुत्रो देवकीगर्भश्च)	१४७	अमृतांशुलाम्छन	(चन्द्रप्रभजितः)	१८५
अनादत	(जम्बूद्वीपाधि- पतिर्देवः)	९४	अम्बा	(देवी)	१८४, १८५, १८९
अनाघृष्टि	(राजपुत्रः)	१५०, १६५-१६८	अम्भोदास्र	(अरुम्)	१६९
अनिन्दिता	(दिक्षुमारी)	२५	अयोध्य	(नगरी)	२८, २९, ३३, ५८
अनीकयशस्व	(सुलसापुत्रो देवकीगर्भश्च)	१४७	अरिकेशरी	(लक्ष्मीपुरराजः)	१७
			"	(हस्तिनापुरराजः)	७५
			अरिष्ट	(वृषभः)	१४९, १५१
			अरिष्टनेमि	(तीर्थकरः)	१४९, १७२
			अरिष्टपुर	(नगरम्)	१४४
			अर्कपाका	(रसवती)	१४०, १४१

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
अकंपालित	(नगरम्)	१८६	उन्मग्ना	(नदी)	३९
अर्चिमालिन्	(विद्याधरराजपुत्रः)	१२०	उरमुक	(राजपुत्रः)	१८०
अर्जुन	(पाण्डवः)	१५९, १६६-१६८	ऋतुपर्ण	(राजा)	१३७-१३९, १४२
अलम्बुसा	(दिक्कुमारी)	५६	ऋषभ	(तीर्थंकरः)	२७, ४२, ५८
अवस्थापिनी	(विद्या)	७०	"	(श्रेष्ठी)	६८, ६९
अशनिवेग	(विद्याधरराजपुत्रः)	१२०	ऋषभकूट	(पर्वतः)	४०
अशोकदत्त	(राममिश्रम्)	२३	ऋषभसेन	(राजपुत्रः)	३५
अश्वहृदिद्या	(विद्या)	१४१	एकनासा	(दिक्कुमारी)	२५
अष्टापद	(पर्वतः)	४२, ५२, ५३, ५५, ५७, ६०, १२०, १२३, १४२	"	(राजपुत्री)	१७७
अद्विकुमार	(भवनपतिः)	२४	पेरवत	(क्षेत्रम्)	२७
आसण्डल-मण्डप	(शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः)	१८६	कच्छ	(राजपुत्रः)	३१
आग्नेय	(अक्षम्)	१६९	कथाप्रिय	(राजा)	९१
आदिनाथ	(तीर्थंकरः)	५८	कनकपुर	(नगरम्)	११६
आनकदुन्दुभि	(कृष्णपिता)	१२६	कनकप्रभ	(राजा)	१५७, १५८
आनन्दसूरि	(आचार्यः)	१८८	कनकमाला	(विद्याधरराज्ञी)	१५७, १५९
आपात	(मिहुराजा)	३९	"	(राजपुत्री)	११२
आभीर	(जातिः)	१४३	कनकवती	(राज्ञी)	१२४-१२६, १४४, १७७
आरण	(कल्पः)	११५	"	(जम्बूपत्नी)	८९
आर्यवान्	(राष्ट्रौढः)	६५, ६६	कनकश्री	(")	६९, ८७
आर्यवेद	(शास्त्रम्)	५३	कनकसेना	(")	६८-८४
आर्यमि	(चक्रवर्त्ती भरतः)	४०, ५८	कन्दर्पकोश	(नगरम्)	९२
आनुक	(मन्त्री)	६३	कर्पर्विन	(यक्षः)	६१-६४, १८५, १८९
आसराज	(घस्तुपालपिता)	२	कमल	(विद्याधरः)	११०
इक्ष्वाकु	(वंशः)	२८, ६३	कमलभानु	(विद्याधरराजः)	११३
इन्द्रमण्डप	(शत्रुञ्जयस्थो मण्डपः)	१८४	कमलमाला	(श्रेष्ठिपानी)	६८
इलादेवी	(दिक्कुमारी)	२५	कमलवती	(जम्बूपत्नी)	६९
इषुवेगयती	(नदी)	१२२	कमलिनी	(विद्याधरराजपुत्री)	११३
ईशान	(कल्पः)	१८, १९	कम्बुपाणि	(वासुदेवः)	१६४
ईशान	(इन्द्रः)	२७, १४९	कर्कोटक	(पर्वतः)	१२३
ईशानचन्द्र	(राजा)	२०, २३	कर्ण	(राजा)	१६७
ईश्वरदत्त	(श्रेष्ठी)	२०	कलम्बुका	(घापी)	१५९
उग्रसेन	(राजा)	११८, ११९, १४८, १५२, १५३, १६५, १७३, १७४	कलाकामगवी	(शारदानाम)	९८
उत्तरकुरु	(क्षेत्रम्)	२८, १७५	कलिङ्ग	(विद्याधरः)	११०
उदयन	(मन्त्री)	६३	कलिङ्गसेना	(वेदया)	१२१
उदयप्रभ	(आचार्यः)	१८९	कंस	(राजपुत्रः)	११८, ११९
उदीचीरुचक	(पर्वतः)	२५	कंसारि	(वासुदेवः)	१७०
—	(नदी)	१२१	काञ्चनदंष्ट्र	(विद्याधरराजः)	१४५
			कादम्बरी	(गुहा)	१८०

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
कामलता	(वाराङ्गना)	११३	कृष्ण	(वासुदेवः) १२८, १४८-१५३, १५५	
कामसमृद्ध	(सार्यवाहः)	६७		१५६, १५९-१६१, १६३-१६५, १६८-	
काल	(जरासन्धपुत्रः)	१५३, १६९		१७०, १७२-१७८, १८०-१८२	
काल	(संवरपुत्रः)	१५९	केतुमञ्जरी	(राजपुत्री)	१७८
कालमुष	(यवनजातिः)	३९	केशव	(श्रेष्ठिपुत्रः)	२०, २१
कालसंघर	(विद्याधरराजः)	१५७	केशव	(वासुदेवः) १५०, १५२, १५५,	
कालिका	(देवी)	११२		१५९, १६१, १६३, १६६, १७०,	
कालिन्दी	(नदी)	११९		१७२, १७३, १७७, १७८, १८०	
कालिय	(नागः)	१४९, १५१	कैसर	(विमानम्)	१४२
काशाहद	(नगरम्)	१८४	कैटभ	(युवराजः) १५७, १५८, १६२	
किधरगीत	(नगरम्)	१२०	कैलास	(पर्वतः)	८१
किम्पुरुषेश्वर	(इन्द्रः)	१४४	कोडीनार	(ग्रामः)	१८५
किरीट	(मन्त्री)	११५	कोणिक	(राजा)	९५
कीर्तिमती	(राक्षी)	११२, ११६	कोशल	(जनपदः)	१२६
कुञ्जरावर्च	(उद्यानम्)	१२०	कोशल	(विद्याधरराजः) १२३, १२४	
कुण्डपुर	(नगरम्)	११३, ११५	कोशलपत्तन	(नगरम्)	१४२
कुण्डिन	(नगरम्)	१२८, १३०, १३१, १३८-१४०, १४२, १५५, १५६	कोशला	(नगरी) १२३, १२४, १२६, १२९, १३१, १३३, १३८, १४१, १४२	
कुण्डिनपत्तन	(नगरम्)	१४०	कोशाभ्ययन	(घनम्)	१८१
कुण्डिनपुर	(नगरम्)	१२७, १२८	कौमुदकी	(गदा)	१५४
कुन्ती	(राक्षी)	१५९	कौरव	(राजकुमाराः) १६७, १६९	
कुयेर	(वेद्यापुत्रः)	७२	क्रोष्टुकि	(नैमित्तिकः) १६५, १७३	
"	(राजा)	११४	रण्डप्रपाता	(गुदा)	४१
कुयेरदत्त	(वेद्यापुत्रः)	६८, ७१, ७२	गगनवल्लभ	(विद्याधर- नगरम्) ८३, १०३, १४५	
कुयेरदत्ता	(वेद्यापुत्री)	७१, ७२	गङ्गदत्त	(श्रेष्ठिपुत्रः) १४६, १४७	
कुयेरसेन	(श्रेष्ठी)	६९	गङ्गा	(नदी) २३, ३१, ७६, ९८- १०१, १४४, १६१, १७८	
कुयेरसेना	(वेद्या)	७१-७३	गज	(मुनिः) १७६, १७७	
कुम्भारक	(राजपुत्रः)	१८१	गजपुर	(नगरम्) ३२	
कुमारदेयी	(धस्तुपालमाता)	२	गजसुकुमाल	(राजपुत्रः) १७६	
कुमारपालदेव	(राजा)	६३	गजेन्द्रपदकुण्ड	(गिरिनार- गिरिगतः कुण्डः) १८५	
कुमारपुर	(नगरम्)	६३	गन्धर्षसेना	(विद्याधर- राजपुत्री) १२०, १२१, १२३	
कुमुदिनी	(विद्याधरराजपुत्री)	११३	गन्धसमृद्ध	(नगरम्) १८	
कुम्भकण्ठ	(द्वीपः)	१२३	गन्धार	(जनपदः) १८	
कुण्ड	(जनपदः)	११५	गन्धार	(राजपुत्रः) १६५	
कुशाघ	(जनपदः)	११८	गन्धिटा	(विजयम्) १८	
कृषर	(राजपुत्रः) १२७, १२९, १३३, १३४, १३६, १४१, १४२,				
कृतमाल	(देवः)	३९			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
अर्कपालित	(नगरम्)	१८६	उन्मग्ना	(नदी)	३९
अर्चिमालिन्	(विद्याधरराजपुत्रः)	१२०	उल्मुक	(राजपुत्रः)	१८०
अर्जुन	(पाण्डवः)	१५९, १६६-१६८	ऋतुपर्ण	(राजा)	१३७-१३९, १४२
अलम्बुसा	(दिक्कुमारी)	५६	ऋषभ	(तीर्थकरः)	२७, ४२, ५८
अवस्थापिनी	(विद्या)	७०	"	(श्रेष्ठी)	६८, ६९
अशनिवेग	(विद्याधरराजपुत्रः)	१२०	ऋषभकूट	(पर्वतः)	४०
अशोकदत्त	(राममिश्रम्)	२३	ऋषभसेन	(राजपुत्रः)	३५
अश्वहृद्विद्या	(विद्या)	१४१	एकनासा	(दिक्कुमारी)	२५
अष्टापद	(पर्वतः)	४२, ५२, ५३, ५५, ५७, ६०, १२०, १२३, १४२	"	(राजपुत्री)	१७७
अद्विकुमार	(भवनपतिः)	२४	पेरवत	(क्षेत्रम्)	२७
आखण्डल- मण्डप	(शशुख्यस्थो मण्डपः)	१८६	कच्छ	(राजपुत्रः)	३१
आग्नेय	(अखम्)	१६९	कथाप्रिय	(राजा)	९१
आदिनाथ	(तीर्थकरः)	५८	कनकपुर	(नगरम्)	११६
आनकदुन्दुभि	(कृष्णपिता)	१२६	कनकप्रभ	(राजा)	१५७, १५८
आनन्दसूरि	(आचार्यः)	१८८	कनकमाला	(विद्याधरराज्ञी)	१५७, १५९
आपात	(मिहुराजा)	३९	"	(राजपुत्री)	११२
आमीर	(जातिः)	१४३	कनकवती	(राज्ञी)	१२४-१२६, १४४, १७७
आरण	(कल्पः)	११५	"	(जम्बूपत्नी)	८९
आर्यवान्	(राष्ट्रौढः)	६५, ६६	कनकश्री	(")	६९, ८७
आर्यवेद	(शास्त्रम्)	५३	कनकसेना	(")	६८-८४
आर्यमि	(चक्रवर्ती भरतः)	४०, ५८	कन्दर्पकोश	(नगरम्)	९२
आशुक	(मन्त्री)	६३	कपर्दिन्	(यक्षः)	६१-६४, १८५, १८९
आसराज	(घस्तुपालपिता)	२	कमल	(विद्याधरः)	११०
इक्ष्वाकु	(वंशः)	२८, ६३	कमलमानु	(विद्याधरराजः)	११३
इन्द्रमण्डप	(शशुख्यस्थो मण्डपः)	१८४	कमलमाला	(श्रेष्ठिपत्नी)	६८
इलादेवी	(दिक्कुमारी)	२५	कमलयनी	(जम्बूपत्नी)	६९
इषुवेगवती	(नदी)	१२२	कमलिनी	(विद्याधरराजपुत्री)	११३
ईशान	(कल्प)	१८, १९	कम्बुपाणि	(वासुदेवः)	१६४
ईशान	(इन्द्रः)	२७, १४९	कर्कोटक	(पर्वतः)	१२३
ईशानचन्द्र	(राजा)	२०, २३	कर्ण	(राजा)	१६७
ईश्वरदत्त	(श्रेष्ठी)	२०	कलम्बुका	(घापी)	१५९
उग्रसेन	(राजा)	११८, ११९, १४८, १५२, १५३, १६५, १७३, १७४	कलाकामगवी	(शारदानाम)	९८
उत्तरकुण्ड	(क्षेत्रम्)	२८, १७५	कलिङ्ग	(विद्याधरः)	११०
उदयन	(मन्त्री)	६३	कलिङ्गसेना	(वेद्या)	१२१
उदयप्रभ	(आचार्यः)	१८९	कंस	(राजपुत्रः)	११८, ११९, १४५-१५२, १६९
उत्तीरचक्र	(पर्वतः)	२५	कंसारि	(वासुदेवः)	१७०
उनुम्भरावती	(नदी)	१२१	काञ्चनदंष्ट्र	(विद्याधरराजः)	१४५
			काश्यरी	(गुहा)	१८०

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
जितशत्रु	(वसन्तपुरस्वामी)	८६	दामोदर	(वासुदेवः)	१४८, १५२, १५३, १६१-१७३
"	(जनानन्दपुरस्वामी)	११३, ११४	दायक	(सारथिः)	१५४, १६५
जितारि	(राजा)	११६	दिग्गम्बर	(सम्प्रदायः)	१८८
जिनदास	(वणिग्)	८६, ८७	दिनकर	(त्रिदण्डी)	१२१
जिनसेन	(आचार्यः)	१८२	दुर्गपाताल	(विलम्)	१२२
जीवयशस्	(राजपुत्री)	११८, १४६, १४७, १५२, १६४, १६९	दुर्गिला	(स्वर्णकारपत्नी)	७८, ८०
जीवानन्द	(वैद्यः)	२०, २१	दुर्भंगा	(धीवरपुत्री)	१५८
ज्ञानपञ्चमी	(पर्व)	१०२	दुर्योधन	(राजा)	१५६, १५९, १६१, १६४, १६६, १६७
ज्वलनवेग	(राजा)	१२०	दुःशासन	(युवराजः)	१६७
टङ्गण	(जनपदः)	१२२, १२३	दृढधर्म	(देवः)	१८
डिम्मक	(मन्त्री)	१६५	दृढधर्मन्	(इन्ध्रपुत्रः)	६८
दण्डण	(मुनिः)	१७८, १७९	देवक	(राजा)	१४६, १४७, १५१
तक्षशिला	(नगरी)	३३, ४३, ४६, ४८, ५०	देवकी	(रात्री)	१४६-१४८, १५१ १६४, १७६, १७७, १८१
तगरा	(नगरी)	१२	देवदत्त	(स्वर्णकारः)	७८-८०
तमालिनी	(नगरी)	७३, ८८	देवदिन्न	(स्वर्णकारपुत्रः)	७८, ७९
तमिश्वा	(गुहा)	३९, ४१	देवपत्तन	(नगरम्)	१८५
तापसपुर	(नगरम्)	१३६-१३९	देवयशस्	(सुलसापुत्रः)	१४७
तामस	(अस्त्रम्)	१७०	द्रविड	(राजा)	६२
तार्क्ष्यव्यूह	(सेनाव्यूहः)	१६९	द्रुपद	(राजा)	१५९
तालप्यज	(रथः)	१५४	द्रुम	(राजा)	१६६
तालोदाटिनी	(विद्या)	७०	द्वारवती	(नगरी)	१७२, १७९, १८०
तुङ्गिका	(पर्वतः)	१८२	द्वारिका	(नगरी)	१५३, १५६, १६०, १६४, १७१, १७६, १७७, १७९-१८१
मुम्बुय	(देवः)	१००	द्वीपकुमार	(भयनपतिः)	२४
तेजःपाल	(मन्त्री)	२, १८६, १८७	द्वैपायन	(ऋषिः असुररथ)	१८०-१८२
तोयधापा	(दिक्कुमारी)	२५	घन	(सारथ्याहः)	७-९, १७, ६१
निपथगा	(नदी)	४१	"	(धेष्टी)	२०
त्रिभुवनपालविहार	(विहारः)	६३	"	(राजपुत्रः)	१०६-१०९
यावधानन्दन	(धेष्टीपुत्रः)	६२	घनञ्जय	(पाण्डवः)	१६६
दधिपर्ण	(राजा)	१२८, १३२, १३३ १४०-१४२	घनद	(लोकपालः)	२८, १२५, १२६, १५३
दधिमुय	(विद्याधरः)	१४४	घनदत्त	(वणिग्)	८८
दमधर	(आचार्यः)	१११	"	(राजपुत्रः)	१०८, १११
दमदन्ती	(रात्री)	१२७-१३१, १३३, १३६-१४१	"	(सारथ्याहः)	१३७
दमयन्ती			"	(नौवणिग्)	७७
दयदन्ती					
दण्डकण्ठर	(प्रतिष्ठासुदेवः)	६३	घनदेव		
दण्डाटं	(राजसमूहः)	१४५, १४७			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
गरुडभ्वज	(राजा)	१६५, १७२	धम्पा	(नगरी)	९५, ११६, ११७, १२८
गरुडव्यूह	(सैन्यव्यूहः)	१६५	चाणूर	(मल्लः)	१४९, १५१, १५२
गाङ्गिल	(श्राधकः)	१५९	चारुदत्त	(श्रेष्ठी)	१२०-१२३
गाण्डीय	(धनुः)	१६७	चित्रकनका	(दिक्कुमारी)	२६
गारुड	(बल्लभम्)	१७०	चित्रगति	(विद्याधरः)	१०९, १११
गुणधर	(आचार्यः)	११७	चित्रगुप्ता	(दिक्कुमारी)	२५
गुणाकर	(श्रेष्ठिपुत्रः)	२०	चित्रा	(दिक्कुमारी)	२६
गूर्जरत्रा	(जनपदः)	६३	चूतरमण	(उद्यानम्)	१५७
गोपालगूर्जरी	(रासकप्रकारः)	१४९	चौलुक्य	(वंशः)	२
गोमुख	(यक्षः)	३६	जनानन्द	(नगरम्)	११३
गोव्रत	(व्रतभेदः)	१४८	जनार्दन	(वासुदेवः)	१५०, १५५-१५७, १६२, १६८, १७२, १७८, १७९
गोविन्द	(वासुदेवः)	१४९-१५१, १५५, १५७, १६१, १६९-१७१, १७६, १८२	जम्बू	(श्रेष्ठिपुत्रः मुनिश्च)	६५, ६८
गौड	(राजा)	६८	जम्बूकुमार	(श्रेष्ठिपुत्रः)	७१, ७३, ७४, ७८, ८३, ८४, ८६, ८८, ८९, ९२, ९४-९६
गौतम	(गणघटः)	१	जम्बूस्वामिन्	(द्वीपः)	२०, २३, १०६, ११५, १४२, १५७, १५८
गौरी	(विद्या)	१५९	जम्बूद्वीप	(द्वीपः)	२०, २३, १०६, ११५, १४२, १५७, १५८
घनवाहन	(राजा)	१७	जम्मारि	(वासुदेवः)	१६९
चक्रपुर	(नगरम्)	१०९, ११०	जयद्रथ	(राजा)	१६७
चक्रव्यूह	(व्यूहरचना)	१६५, १६६	जयन्ती	(दिक्कुमारी)	२५
चक्षुष्कान्ता	(कुलकरी)	२४	"	(नगरी)	८७
चक्षुष्मान्	(कुलकरः)	२४	जयपुर	(नगरम्)	७०
चण्डेप	(वस्तुपाल-पितामहपितामहः)	२	जयश्री	(श्रेष्ठिनी)	६८
चण्डप्रसाद	(वस्तुपाल-प्रपितामहः)	२	"	(जम्बूपत्नी)	६९, ९१
चतुरिका	(दासी)	९३	जयसेन	(राजा)	१६७, १६८
चन्दनदास	(श्रेष्ठी)	२३	जयसेना	(श्रेष्ठिनी)	६९
चन्द्रकान्ता	(कुलकरी)	२४	जरा	(जराकुमारमाता)	१४४
चन्द्रकान्ता	(राज्ञी)	१८	जराकुमार		१४४
चन्द्रमती	(राजपुत्री)	१३७	जरापुत्र	(राजपुत्रः)	१८०-१८३
चन्द्रयशस्	(कुलकरी)	२४	जरासन्तु		
चन्द्रयशस्	(राज्ञी)	१३७-१३९	जरासन्ध	(प्रतिवासुदेवः)	११८, ११९, १४४, १४५, १५२, १५३, १६४-१६६, १६८-१७०
चन्द्रशिशिरा	(नदी)	११५	जलावर्ष	(पस्वलम्)	११९, १२०
चन्द्रशेखर	(राजा)	१२८	जयन	(युवराजः)	१६९
चन्द्रहास	(विद्याधरः)	१२३	जयनद्वीप	(द्वीपः)	१६४
चन्द्रापीड	(?)	१२५	जाम्बवती	(राज्ञी)	१६२, १६३
चन्द्रामा	(राज्ञी)	१५७, १५८	जायड-डि	(श्रेष्ठी)	६३
चपलगति	(विद्याधरः)	१११, ११५	जादवी	(नदी)	७५
चम्पक	(इभः)	१४९, १५१			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
पञ्चम्यादितपः	(तपः)	९८, १०२	पुण्यहीन	(वणिकपुत्रः)	८७, ८८
पञ्चासर	(प्रासादः)	३, १९८	पुरन्दर	(राजपुत्रः)	१११
पण्डिता	(धावमाता)	१९, २०	पुरिमताल	(नगरम्)	३३
पद्म	(जनपदः)	१११	पुष्कल	(विजयम्)	६७
"	(राजपुत्रः)	१०९, ११०	"	(राजपुत्रः)	१४३
पद्मरथ	(राजा)	६७	पुष्कलपाल	(राजपुत्रः)	२०
पद्मवती	(दिक्कुमारी)	२५	पुष्कलावती	(विजयम्)	९, २१, २२
पद्मश्री	(जम्बूपत्नी)	६८, ७५	पुष्पदन्ती	(राक्षी)	१२७, १३७
पद्मसेना	(जम्बूपत्नी)	६८, ७८	पुष्पपुर	(नगरम्)	११, १७, १०१
पद्महृद	(हृदः)	२७	पुष्पमाला	(दिक्कुमारी)	२५
पद्मावती	(श्रेष्ठिनी)	६८	पूतना	(व्यन्तरी)	१४८
पद्मोत्तर	(हस्ती)	१४९, १५१	पूरण	(दशार्हः)	११८
परासर	(ब्राह्मणः)	१७९	पूर्णमद्र	(सार्धवाहपुत्रः)	२०
पर्वमित्र	(कल्पितं नाम)	८९, ९०	"	(श्रेष्ठिपुत्रः)	२३
परुहव	(जनपदः)	१८१	पूर्वविदेह	(क्षेत्रम्)	३२
पवनञ्जय	(विद्याधरः)	१२०	पृथिवी	(दिक्कुमारी)	२५
पवनयोग	(विद्याधरः)	१०३, १०४	पृथिवीजय	(प्रासादः)	१५३
पाञ्चजन्य	(शङ्खः)	१५३, १५५, १७२	पृथ्वीपाल	(राजा)	२०
पाटलीपुत्र	(नगरम्)	८९, ९७, १०७	पेढालपुर	(नगरम्)	१२४, १२५
पाण्डक	(उद्यानम्)	२७	पोतनपुर	(नगरम्)	१४३
पाण्डु	(राजा)	१५९	पौरस्त्यरुचक	(पर्वतः)	२५, २६
पाण्डुकम्बला	(शिला)	२७	प्रहसि	(विद्या)	३२, १५९, १६०, १६२, १६३,
पाण्डुपत्तन	(नगरम्)	१८१	प्रह्मलोक	(मन्त्री)	१७
पार्थ	(राजा)	१६६, १६७	प्रणाममित्र	(कल्पितं नाम)	८९, ९०
पार्थ्व	(तीर्थकरः)	१, ६३	प्रतिरूपा	(कुलकरपत्नी)	२४
पालक	(देवः)	२६	पतीचीरुचक	(पर्वतः)	२५
"	(विमानम्)	२६	प्रत्यग्विदेह	(क्षेत्रम्)	७, १११
"	(राजपुत्रः)	१७९	प्रद्युम्न	(राजपुत्रो मुनिश्च)	६२, १५७, १६३, १६५, १७०, १८०, १८५, १८६
पालित	(नगरम्)	१८६	प्रम	(राजपुत्रः)	७०
पालितपालित	(नगरम्)	६१	प्रमव	(राजपुत्रः चौरश्च)	७०, ७१, ७३, ९४, ९५
पिङ्गल	(दासपुत्रः)	१३८, १३९	प्रमासेन्द्र	(देवः)	३८
पीठ	(अमात्यपुत्रः)	२१, २२, २८, ३३	प्रमद	(उद्यानम्)	१९
पुण्डरीक	(गणघट)	३५, ३६, ५४, ५५, ६२	प्रसन्नचन्द्र	(राजा)	७
"	(पर्वतः)	६४	प्रसेनजित्	(कुलकरः)	२४
"	(राजपुत्रः)	११७	प्राग्विदेह	(क्षेत्रम्)	१९, २१, १५७
पुण्डरीका	(दिक्कुमारी)	२६			
पुण्डरीकिणी	(नगरी)	९, १२, १९, २१, ६७			
पुण्यसार	(श्रेष्ठिपुत्रः)	७६, ७७			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
धनदेव	(राजपुत्रः)	१०८, १११	नन्दोत्तरा	(दिक्कुमारी)	२५
"	(सार्यवाहः)	१३७, १४२	नभस्तिलक	(पर्वतः)	१९
धनपति	(लोकपालः)	१२५	नभःसेना	(जम्बूपत्नी)	६९, ८५
धनवती	(राजपुत्री)	१०७	नमि	(विद्याधरः)	३१, ३२, ४०, ६२
धनाधिप	(लोकपालः)	१४४, १५३	"	(जिनः)	१२५, १७२
धनावह	(श्रेष्ठी)	७६, ७७	नरचन्द्र	(आचार्यः)	१, १८९, १९०
"	(वणिग्)	८८	नल	(राजा)	१२८-१३६, १३८-१४४
धनुप्	(राजा)	१५०	नयमिका	(दिक्कुमारी)	२५
धन्य	(आभीरपुत्रः)	१४३	नाग	(देवता)	१५५
धम्मिलाम	(आभीर)	१४३	"	(अस्त्रम्)	१७०
धरण	(नागपतिः)	३२	"	(वणिग्)	१४७, १७६
"	(दशारराजः)	११८	नागकुमार	} (भयनपतिः)	२४
धर्मघोष	(मुनिः)	७, ८, १८	नागलोक		
धर्मचक्र	(स्थापना)	३३	नागदत्त	(राष्ट्रकूटः)	६५
धर्मश्री	(साध्वी)	१५९	नागशर्मन्	(माणवः)	९१
धर्माभ्युदय	(काव्यनाम)	१८९, १९०	नागश्री	(माणवा)	९१, ९२
धवल	(राजा)	११४	नागिल	(गृहपतिः)	१९
धवलकक	(नगरम्)	१८६	नागिला	(राष्ट्रकूटी)	६५-६७
धातकी	(द्वीपः)	१९	"	(इभ्यपानी)	७३
धान्यपुर	(ग्रामः)	१७९	नारोन्द्र	(गच्छः)	३, १८८
धारिणी	(यज्ञसेनस्य राज्ञी)	२१	नाट्यमाल	(देवः)	४१
"	(श्रेष्ठिनी)	६८	नामि	(कुलकरः)	२४, २५, २८
"	(विक्रमधनस्य राज्ञी)	१०६	नाभिनन्दन	} (तीर्थकरः)	३२, ४३, ४५, ४८ ५१, ५२, ६३, १८४, १८७
"	(जितशपुराजराज्ञी)	११३	नामैय		
"	(उग्रसेनराजराज्ञी)	११९	नारद	(ऋषिः)	६२, १५५, १५८, १६०, १६१
धूमकेतु	(देवः)	१५७-५९	नारायण	(वासुदेवः)	१७०
धूमशिख	(विद्याधरः)	१२१	निमग्ना	(नदी)	३९
धूसरी	(आभीरी)	१४३	निर्नामिका	(गृहपतिपुत्री)	१९
नकुल	(पाण्डवः)	१५९, १६७	निर्वृति	(देवता)	१४१
नन्द	(गोपालः)	१४७, १४८, १५१, १५२	नियध	(राजा)	१२७, १२८, १४२, १८०
नन्दक	(अंसिः)	१५४	"	(राजपुत्रः)	१८०
नन्दन	(उचानम्)	१८, २९, ३०, ४३	निहृतारि	(राजपुत्रः)	१४७
"	(मेरुगतं धनम्)	५७	शुसिह	(राजा)	११, १२
नन्दा	(दिक्कुमारी)	२५	नेमि-नाथ-जिन	(तीर्थकरः)	१, ६३, १०६, ११३, १४९, १५३, १५५, १६५, १६६, १६९, १७०, १७२-१८१, १८३
नन्दिग्राम	(ग्रामः)	१९, ८५	नेमपिन्	(देवः)	२६, १६१, १७६
नन्दिपुर	(नगरम्)	११३	नेपथ	(राजा)	१३०, १३१
नन्दिधर्मना	(दिक्कुमारी)	२५			
नन्दीश्वर	(द्वीपः)	२६, २७, ५७, ११०, १४९, १८३, १८७			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
पञ्चम्यादितपः	(तपः)	२८, १०२	पुण्यहीन	(घणिकपुत्रः)	८७, ८८
पञ्चासर	(प्रासादः)	३, १९८	पुरन्दर	(राजपुत्रः)	१११
पण्डिता	(घाघमाता)	१९, २०	पुरिमताल	(नगरम्)	३३
पद्म	(जनपदः)	१११	पुष्कल	(विजयम्)	६७
"	(राजपुत्रः)	१०९, ११०	"	(राजपुत्रः)	१४३
पद्मरथ	(राजा)	६७	पुष्कलपाल	(राजपुत्रः)	२०
पद्मवती.	(दिक्कुमारी)	२५	पुष्कलावती	(विजयम्)	९, २१, २२
पद्मश्री	(जम्बूपत्नी)	६८, ७५	पुष्पदन्ती	(राक्षी)	१२७, १३७
पद्मसेना	(जम्बूपत्नी)	६८, ७८	पुष्पपुर	(नगरम्)	११, १७, १०१
पद्महृद	(हृदः)	२७	पुष्पमाला	(दिक्कुमारी)	२५
पद्मावती	(श्रेष्ठिनी)	६८	पूतना	(घ्यन्तरी)	१४८
पद्मोत्तर	(हस्ती)	१४९, १५१	पूरण	(दशार्हः)	११८
परासर	(ब्राह्मणः)	१७९	पूर्णभद्र	(सार्थवाहपुत्रः)	२०
पर्वमित्र	(कल्पितं नाम)	८९, ९०	"	(श्रेष्ठिपुत्रः)	२३
परुहव	(जनपदः)	१८१	पूर्वविदेह	(क्षेत्रम्)	३२
पवनक्षय	(विद्याघरः)	१२०	पृथिवी	(दिक्कुमारी)	२५
पवनवेग	(विद्याघरः)	१०३, १०४	पृथिवीजय	(प्रासादः)	१५३
पाञ्चजन्य	(शङ्खः)	१५३, १५५, १७२	पृथ्वीपाल	(राजा)	२०
पाटलीपुत्र	(नगरम्)	८९, ९७, १०७	पेढालपुर	(नगरम्)	१२४, १२५
पाण्डक	(उद्यानम्)	२७	पोतनपुर	(नगरम्)	१४३
पाण्डु	(राजा)	१५९	पौरस्त्यरुचक	(पर्वतः)	२५, २६
पाण्डुकम्बला	(शिला)	२७	प्रहसति	(विद्या)	३२, १५९, १६०, १६२, १६३,
पाण्डुपत्तन	(नगरम्)	१८१	प्रक्षालोक	(मन्त्री)	१७
पार्थ	(राजा)	१६६, १६७	प्रणाममित्र	(कल्पितं नाम)	८९, ९०
पार्श्व	(तीर्थकरः)	१, ६३	प्रतिरूपा	(कुलकरपत्नी)	२४
पालक	(देवः)	२६	पतीचीरुचक	(पर्वतः)	२५
"	(विमानम्)	२६	प्रत्यग्विदेह	(क्षेत्रम्)	७, १११
"	(राजपुत्रः)	१७९	प्रद्युम्न	(राजपुत्रो मुनिश्च)	६२, १५७, १६३, १६५, १७०, १८०, १८५, १८६
पालित	(नगरम्)	१८६	प्रभ	(राजपुत्रः)	७०
पालितपालित	(नगरम्)	६१	प्रभव	(राजपुत्रः चौरश्च)	७०, ७१, ७३, ९४, ९५
पिङ्गल	(दासपुत्रः)	१३८, १३९	प्रभासेन्द्र	(देवः)	३८
पीठ	(अमात्यपुत्रः)	२१, २२, २८, ३३	प्रमद	(उद्यानम्)	१९
पुण्डरीक	(गणघटः)	३५, ३६, ५४, ५५, ६२	प्रसन्नचन्द्र	(राजा)	७
"	(पर्वतः)	६४	प्रसेनजित्	(कुलकरः)	२४
"	(राजपुत्रः)	११७	प्रग्विदेह	(क्षेत्रम्)	१९, २१, १५७
पुण्डरीका	(दिक्कुमारी)	२६			
पुण्डरीकिणी	(नगरी)	९, १२, १९, २१, ६७			
पुण्यसार	(श्रेष्ठिपुत्रः)	७६, ७७			

नाम	किम् ?	यत्रम्	नाम	किम् ?	यत्रम्
प्राग्वट	(शातिः)	२	भारत	(क्षेत्रम्)	५२, १५७,
प्रियङ्गुपुर	(नगरम्)	१२१	भारती	(देवी)	१८९
प्रियदर्शना	(धेष्टिपुत्री)	२३	भीम	(राजा) ११४, १३८, १४०-	
"	(राक्षी)	१११		१४२, १५७, १५९, १६६-१६९	
प्रीतिमती	(राजपुत्री)	११३, ११५	भीमरथ	(राजा)	१२७, १४१
यन्धुदत्त	(धेष्टी)	७७	भीमपुरी	(नगरी)	१४१
यन्धुमती	(धेष्टिपुत्री)	७७	भीष्क	(राजपुत्रः)	१६९, १६३
यर्वर	(प्रजामेदः)	३९	भीष्मक	(राजा)	१५५
यल-देव	(राजपुत्रः) १५०-१५२, १६१,		भुयनचन्द्र	(")	११४, ११५
	१६९, १७२, १७३, १८०-१८३		भूता	(धेष्टिपत्नी)	७३
यलाहिका	(दिक्कुमारी)	२५	भूरिथवस्	(राजा)	१६८
यदली	(जनपदः) ३३, ४३, ४६, १४३,		भृगुकच्छ	(नगरम्)	१५८
यहुला	(इभ्यपत्नी)	७३	भोगङ्करा	(दिक्कुमारी)	२५
यालचन्द्रा	(राक्षी)	१४५	भोगपुर	(नगरम्)	७६, ७७
याहु	(राजपुत्रः)	२१, २२, २८	भोगमालिनी	(दिक्कुमारी)	२५
याहुवलिन	(राजा) २८-३३, ४३, ४५, ५१		भोगवती	(")	२५
युदि	(वृद्धा)	८५, ८६	भोजकट	(")	१५६, १६२
युद्धय	(राजा)	११८	भोजनन्दनी	(राजपुत्री)	१७९
युद्धलोक	(द्वलोकः) ६५, ६८, १८०, १८३		भोजवृष्णि	(राजा)	११८
प्राक्षी	(क्रमभजिनपुत्री) २८, २९,		भोलिग	(यक्षः)	८५
	३५, ५१, ५२		मगध	(जनपदः)	६५, १५८,
मद्रशाल	(मेदगतं यनम्)	२७		१६९, १७९	
मद्रा	(दिक्कुमारी)	२५	मणिचूड	(राजा)	१०३-१०५, १११
"	(राक्षी)	१०९, ११०	मणिशेखर	(विद्याधरः)	११६
मद्रिलपुर	(नगरम्)	१४७, १७६,	मतिप्रम	(मन्त्रिपुत्रः)	११५
भरत-वर्ध	(क्षेत्रम्) २३, २७, ३८, ३९		मतिसागर	(मन्त्री)	९७
	४३, १०६, ११५, १४२, १७१		मथुरा	(नगरी) ७२, ११८, ११९,	
भरत	(चक्रवर्ती) २८-३२, ३४, ३५,			१४६, १४७, १४९-१५३	
	३७, ३८, ४०, ४२, ४७,		मदनरेखा	(राक्षी)	९७
"	५०, ५२-५५, ६०, ६३,		मदनवेगा	(राक्षी)	१५०
"	(दाशरथिः)	६२	मदनावली	(राक्षी)	१०३
भयदत्त	(राष्ट्रौढपुत्रः)	६५, ६६	मधु	(राजपुत्रः)	१५७, १५८
भयदेव	(")	६५, ६६	मधुमती	(नगरी)	६३
भानु	(धेष्टी)	१२१	मनोगति	(राजपुत्रः)	१११, ११५
"	(राजपुत्रः)	१५३	मनोरमा	(राक्षी)	१२३
भानुक	(राजपुत्रः)	१५६, १६०,	मन्दिरपुर	(नगरम्)	११३
	१६१, १६३		मम्मण	(राजा)	१४२, १४३
धामर	(")	१५३	मरीचि	(राजपुत्रः)	३५, ५४
धामा	(राक्षी) १५५-१५७, १६०-१६४		मरुदेव	(कुलकरः)	२४

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
मरुदेवा-यी	(कुलकरपत्नी)	२५, २६, ३४	मौष्टिक	(मल्लः)	१४९, १५१, १५२
मलघारिन्	(गच्छः)	१८९	यक्षणी	(राजपुत्री)	१७६
मल्लदेव	(वस्तुपालभ्राता)	२, १८४	यज्ञदेव	(राजा)	१२८
महाकच्छ	(राजपुत्रः)	३१	यमक	(उद्यानपालः)	३४
महाघोषा	(घण्टा)	२७	यमुना	(नदी)	७१, ११९, १५१, १५२
महानेमि	(राजपुत्रः)	१६६	यवन	(प्रजाभेदः)	३९
महापीठ	(सार्थवाहपुत्रः)	२१, २२, २८	यशस्विन्	(कुलकरः)	२४
महायल	(राजा)	१८	यशोग्रीध	(वीणाचार्यः)	१२०, १२१
महाविदेह	(क्षेत्रम्)	१९, ६७	यशोदा	(गोपपत्नी)	१४७, १४८, १५०, १५१
महावीर	(तीर्थकरः)	९५	यशोधर	(राजपुत्रः)	११७
महाशुक्र	(कल्पः)	१४६, १५६, १५८, १६२	यशोधरा	(दिग्कुमारी)	२५
महीधर	(राजपुत्रः)	२०	"	(राक्षी)	६७
महीसेन	(")	१६८	यशोभद्र	(आचार्यः)	१३६, १३८
महेन्द्रचरि	(आचार्यः)	३, १८८,	यशोमती	(राक्षी)	१०९, ११६, ११७
महेन्द्रविक्रम	(राजा)	१२१	युगन्धर	(धमणः)	१९
महेश्वर-दत्त	(इभ्यः)	७३	युगवाहु	(राजपुत्रः)	९७, ९८, १००, १०२-१०५
मागध	(तीर्थम्)	३७-३८	युगादिजिन	(तीर्थकरः)	१, २७, ३४, ४३, ४७, ५५, ६१, ६२, १८७
माणिभद्र	(श्रेष्ठी)	८, १८	युधिष्ठिर	(पाण्डवः)	१५९, १६५, १६७
मातङ्गी	(विद्या)	८३	योनक	(प्रजाभेदः)	३९
मातलि	(सारथिः)	१६५, १६९	रतिकर	(पर्वतः)	२६
माद्री	(राक्षी)	१५९	रत्नचूड	(विद्याधरः)	१०३
माघव	(वासुदेवः)	१७३	रत्नद्वीप	(द्वीपः)	७७
मानस	(सरः)	१०	रत्नमाला	(राजपुत्री)	११२
मासाहस	(पक्षी)	८९	रत्नवती	(")	१०९-१११, ११३
माहेन्द्र	(कल्पः)	१११, ११३	रथनूपुर	(नगरम्)	११२
मित्रकेशी	(दिक्कुमारी)	२६	रथनेमि	(राजपुत्रः)	१७५, १७९
मित्रवती	(राक्षी)	१२१, १२३	रमणीय	(नगरम्)	९१
मुरारि	(वासुदेवः)	१५२, १८३	रम्भा	(अप्सरः)	३१
मुनिसेन	(मुनिः)	२०	"	(राजपुत्री)	११३
मृत्तिकावती	(नगरी)	१४६	राजगृह	(नगरम्)	६८, १६४
मेघकूट	(नगरम्)	१५७	राजपुर	(")	१२१
मेघङ्गरा	(दिक्कुमारी)	२५	राजीमती	(राजपुत्री धमणी च)	१७३-१७५, १७७, १७९
मेघमाला	(")	२५	राम	(धलदेवः)	६२, ६३
मेघमालिनी	(")	२५			१४८-१५६, १५९, १६१, १६९, १७३, १७४, १८१, १८२
मेघमुख	(देवाः)	३९, ४०			
मेघरथ	(विद्याधरः)	८३			
मेघवाहन	(राजा)	१३			
मेघ	(पर्वतः)	२५, २६, ४२			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
राष्ट्रकूट	(वंशः)	६५	यज्ञमेदिनी	(प्रदेशः)	१२२
राहवीयाख	(अखम्)	१७०	यज्ञसेन	(चक्रवर्ती जिनश्च)	१९, २०, २१, २२, ३२
रुक्मिन्	(राजा)	१५५, १५६, १६२, १६३, १६६	यज्ञायुध	(राजा)	८९
रुक्मिणी	(राज्ञी)	१५५, १५७, १५८, १६०-१६२, १७३, १८०	वटपुर	(नगरम्)	१५७
रुचक	(द्वीपः)	२६	वत्समित्रा	(दिक्कुमारी)	२५
रुद्रदत्त	(यणिग्)	१२२, १२३	वनमाला	(राज्ञी)	६७
रुधिर	(राजा)	१४४, १४५	वनमालिन्	(वासुदेवः)	१७०
रूपा	(दिक्कुमारी)	२६	वनराज	(राजा)	३
रूपासिका	(")	२६	वनराजविहार	(चैत्यम्)	१८९
रूपिकावती	(")	२६	वरदत्त	(द्विजः गणधरश्च)	१७५, १७६
रेणुका	(आभीरी)	१४३	वरदाम	(तीर्थम्)	३८
रेवती	(राष्ट्रौदान्वया)	६५, ६६	वराहग्रीव	(विद्याधरः)	१२३
रेवा	(नदी)	७४, ७५, ८४, १५८	वलमी	(नगरी)	६३
रैवत	(उद्यानम्)	१७२	वसन्त	(राजा)	१३८, १४२
रैवत-क	(पर्वतः)	१५३, १७२, १७५ १७९, १८०, १८३, १८५, १८८	वसन्तपुर	(नगरम्)	७, १८, ८३, ८६, ८७
रोहिणी	(राज्ञी)	१४४-१४६, १५१, १७७, १८१	वसन्तसेना	(गणिका)	१२१, १२३
रोहित	(जनपदः)	१२८	यसुदेव	(राजा)	११८-१२१, १२३, १२५, १२६, १४४-१४८, १५०-१५२, १६४, १६५, १७०, १७७, १८१
लक्ष्मी	(राज्ञी)	१९	यसुधर	(भ्रमणः)	१०८
लक्ष्मी	(मन्त्रिपत्नी)	२०	यसुधरा	(दिक्कुमारी)	२५
लक्ष्मीग्राम	(ग्रामः)	१५८	यसुपालित	(श्रेष्ठी)	६९
लक्ष्मीपुर	(नगरम्)	१७	यसुमती	(यणिकपत्नी)	८८
लक्ष्मीरमण	(वनम्)	१२५	वस्तुपाल	(मन्त्री)	२, ६, २२, ३६, ५०, ५६, ६०, ६४, ९६, १०५, ११७, १४५, १५४, १७१, १८३, १८७-१९०
लक्ष्मीवती	(दिक्कुमारी)	२५	यत्नापथ	(गिरिनारगत- स्थानविशेषः)	१८७
"	(राज्ञी)	१२४	यद्विकुमार	(भवनपतिः)	५७, १८०
"	(ब्राह्मणी)	१५८, १५९	याम्देवी	(देवी)	१०१
ललित	(श्रेष्ठिपुत्रः)	१४६	याम्भट	(मन्त्री)	६३
ललिताङ्ग	(देवः)	१८, १९	यामनस्थली	(नगरी)	१८५
"	(श्रेष्ठिपुत्रः)	९२-९४	यायुकुमार	(भवनपतिः)	५७
ललितासरः	(सरः)	१८६	यारिषेणा	(दिक्कुमारी)	२५
लघणप्रसाद	(राजा)	२	यावणी	(")	२६
लीलावती	(राज्ञी)	९२, ९३			
लोहागल	(नगरम्)	१९, २०			
यज्ञजह	(राजा)	१९, २०			
यज्ञदत्त	(चक्रवर्ती)	६७			
यज्ञनाम	(राजपुत्रः)	२१, २२, २४, ३२			

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
वालि	(धमणः)	६२	वीर	(तीर्थकरः)	१, ६८, ९५
वालिखिल	(धमणः)	६२	वीरक	(शालापतिः)	१७८
वासवमण्डपः	(शत्रुञ्जयमण्डपः)	१८५	वीरधवल	(राजा)	२, १८६
वासुकी	(राष्ट्रकूटान्वया)	६५, ६७	वीरमती	(श्रेष्ठिपत्नी)	६९
वासुदेव	(राजा)	१७०	"	(राक्षी)	१४२, १४३
वासुपूज्य	(तीर्थकरः)	१२०	वृकोदर	(पाण्डवः)	१६७
विक्रमघन	(राजा)	१०६, १०७	वृन्दारक	(वनम्)	१४९
विक्रमबाहु	(,,)	१०३, १०४	वृषभ	(तीर्थकरः)	४५
विचित्रा	(दिक्कुमारी)	२५	वृष्णि	(राजा)	१२०, १२५, १४५
विजयघेट	(नगरम्)	११९	वेगवती	(राक्षी)	१४४, १४५, १५९
विजयध्री	(श्रेष्ठिनी)	६८	वेत्रवण	(वनम्)	१२२
विजयसेनसूरि	(आचार्यः)	१, ३, १८५, १८८, १८९,	वेमति	(शालापतिः)	१७८
विजयसेना	(राक्षी)	११९, १२३	वैकुण्ठ	(कृष्णः)	१६१
विजया	(दिक्कुमारी)	२५	वैजयन्ती	(दिक्कुमारी)	२५
"		१२१, १५९	वैताल्य	(पर्वतः)	१४, १८, ३२, ३८, ८३
विदर्भ	(जनपदः)	१२७, १३१, १३९, १४१	वैताल्यकुमार	(देवः)	३८, ४०
विदेह	(क्षेत्रम्)	२०, १४४	वैदर्भी	(राजपुत्री)	१३०, १३४, १३५, १३७-१४१, १४३, १४४, १६२
विद्युन्मती	(विद्याधरी)	१०८, १११	वैमार	(पर्वतः)	६८, ६९, ८१
विद्युन्मालिन्	(देवः)	६८, ८३	वैरोचन	(नृपः)	१७०
विनिमि	(राजपुत्रः)	३१, ३२, ४०, ६२	शकटव्यूह	(युद्धव्यूहः)	१६५
विनीता	(नगरी)	२८, ४४, ४६, ५३	शकटानन	(वनम्)	३४
विन्ध्य	(पर्वतः)	७, ७०, ७४, ८४, ८८, १५३	शकुनि	(व्यन्तरी)	१४८
विमल	(,,)	६२, १८४	"	(राजा)	१६७
विमलबोध	(मन्त्रिपुत्रः)	१११, ११५	शङ्ख	(राजपुत्रः)	११५-११७, १४९
विमलवाहन	(कुलकरः)	२४	शङ्खपुर	(नगरम्)	१०३
"	(धमणः)	१५८	शतपल्ली	(ग्रामः)	१६५
विमलस्वामिन्	(तीर्थकरः)	१४४	शतयल	(राजा)	१८
विशालशृङ्ग	(पर्वतः)	११५, ११६	शतायुध	(राजा)	९२
विश्वप्रिय	(जनपदः)	६७	शत्रुञ्जय	(पर्वतः)	५४, ५५, ६१, ६२, १८६-१८८
विष्णु	(वालुदेवः)	१५१-१५४, १६२, १६५, १६९, १७०, १७२, १७३, १७६-१७९, १८२	शत्रुन्तप	(राजा)	१६६
विष्णुकुमार	(धमणः)	१२०	शत्रुमर्दन	(,,)	९७, ९८
विष्वक्सेन	(राजा)	१५७	शत्रुसेन	(राजपुत्रः)	१४७
"	(,,)	१७३	शब्दविद्या	(प्रतीहारी)	१००
धीतशोका	(नगरी)	६७	शमक	(आयुधामाररक्षकः)	३४
			शल्य	(राजा)	१६७

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
शशालक्ष्मा	(राजा)	१२८	शेयांस	(राजा)	३२, ३३
शशान्	(राजपुत्रः)	१११	श्वेताम्बर	(सम्प्रदायः)	६३
शशिप्रमा	(राक्षी)	१०९	सगर	(चक्रवर्ती)	६३
शंकर	(राजा)	१५९	सङ्ख्याविद्या	(विद्या)	१४१
शान्तिनाथ	(तीर्थकरः)	१, १३५, १३६	सङ्गरपुर	(नगर)	१४२
शान्तिसूरि	(आचार्यः)	३, १८८	सङ्गापुरी	(नगरी)	१३६
शाम्ब	(राजपुत्रः)	१६५, १७०, १७९, १८०, १८६	सङ्घपतिचरित	(काव्यनाम)	२
शारदा	(देवी)	९८, १००, १०३	सङ्घाधीश्वरचरित	(")	१८८
शार्ङ्ग	(घनुः)	१४९, १५०, १५४	सतेरा	(दिक्कुमारी)	२६
शालिग्राम	(ग्रामः)	८४	सत्यभामा	} (राक्षी) १५०, १५२, १५३, १५६, १६१-१६४, १७३	
शिलादित्य	(राजा)	६३	सत्या		
शिव	(राजपुत्रः)	६७	समरकेतन	(राजा)	१३४
शिवमन्दिर	(नगरम्)	१०२, ११०, १२१	समाधिगुप्त	(भ्रमणः)	१५८
शिवादेवी	(राक्षी)	११९, १४९, १७३, १७४, १७७	समाहारा	(दिक्कुमारी)	२५
शिशुपाल	(राजपुत्रः)	१५५, १५६, १६४, १६८, १६९	समुद्र	(श्रेष्ठी)	६८
शीलवती	(श्रेष्ठिपत्नी)	२०	समुद्रदत्त	(")	६८, ७३
शुक	(भ्रमणः)	६२	समुद्रप्रिय	(")	९३
शूर	(राजा)	११८	समुद्रविजय	(दशार्हः) ११८, ११९, १४४, १४५, १४९, १५१-१५३, १५९, १६४, १६५, १७३-१७५, १८०	
शूरकान्त	(विद्याधरः)	११२	समुद्रश्री	(जम्बूपत्नी)	६८, ७३
शोपयती	(दिक्कुमारी)	२५	सर्वप्रमा	(दिक्कुमारी)	२६
शैलक	(भ्रमणः)	६२	सर्वार्थ	(श्रेष्ठी)	१२१, १२३
शौरि	(राजा) ११८, १२६, १४४, १४६, १४८, १५०, १५२		सर्वार्थसिद्धि	(विमानम्)	२२, २४, २८
शौरिपुर	(नगरम्)	११८, ११९, १४९	सहदेव	(पाण्डवः)	१५९, १६४, १६७
शौर्यपुर	(")	१८०	सहमित्र	(कल्पितं नाम)	८९, ९०
श्यामा	(राक्षी)	११९-१२१	सहस्राभ्रवण	(उद्यानम्)	१७५
भ्रमणदत्त	(श्रेष्ठी)	६९	संवर	(विद्याधरः)	१५७
श्री	(दिक्कुमारी)	२६	साकेतपुर	(नगरम्)	८३
श्रीकान्ता	(कुलकरपत्नी)	२४	सागर	(दशार्हः)	११८
श्रीपति	(यासुदेवः)	१७७	सागरचन्द्र	(श्रेष्ठी)	२३
श्रीप्रम	(विमानम्)	१८	सागरदत्त	(सार्धपतिः)	२०
श्रीमती	(राजपुत्री)	१९, २०	"	(राजपुत्रः)	६७
"	(राक्षी)	११५	"	(श्रेष्ठी)	६८
श्रीपेण	(राजा)	११२, ११५-११७	सागरसेन	(भ्रमणः)	२०
श्रुतदेवता	(देवी)	१	सात्यकि	(सारथिः)	१६८
श्रेणिक	(राजा)	६८, ९५	सात्यत	(राजा)	१५३
			साम्य	(राजपुत्रः)	१६२-१६४, १८५
			सारण	(")	१६९, १८०

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
सिद्धराज	(राजा)	६३, १८८	सुमद्र	(तैलिकः)	११८, ११९
सिद्धसेनदिवाकर	(आचार्यः)	१	सुमद्रा	(श्रेष्ठिनी)	१२१
सिद्धाधिप	(राजा)	६३	"	(राजपुत्री)	१५९
सिद्धार्थ	(उद्यानम्)	३१	सुमङ्गला	(राज्ञी)	२८
"	(सारथिः)	१५४,	सुमति	(मन्त्री)	१२
"	(राजपुत्रो देवश्च)	१८०, १८२	सुमित्र	(राजपुत्रः)	१०९, ११०
सिद्धि	(वृद्धा)	८५, ८६	सुमेघा	(दिक्कुमारी)	२५
सिन्धु	(नदी)	२३, ३८-४०, ११८,	सुपदास्	(केवलीश्रमणः)	२२
सिन्धुदेवता	(देवी)	३८	सुरादेवी	(दिक्कुमारी)	२५
सिंह	(राजा)	१०६	सुराष्ट्रा	(जनपदः)	६३, १५३
सिंहकेसरिन्	(राजपुत्रः)	१३७	सुरुपा	(कुलकरपत्नी)	२४
सिद्धनिपद्य	(प्रासादः)	५८	"	(दिक्कुमारी)	२६
सिद्धपुर	(नगरम्)	१४, १६, १७, १११	सुरेन्द्रदत्त	(श्रेष्ठी)	१२१
सिंहयशस्	(राजपुत्रः)	१२३	सुलसा	(श्रेष्ठिनी)	१४७
सिंहरथ	(राजा)	११८, ११९	सुवत्सा	(दिक्कुमारी)	२५
सिद्धल	(प्रजाविशेषः)	३९	सुवर्णजङ्घ	(राजा)	१९, २०
सीता	(दिक्कुमारी)	२५	सुविधि	(वैद्यः)	२०
सीमन्धर	(तीर्थकरः)	१५७	सुवीर	(राजा)	११८
सुकुमारिका	(राजपुत्री)	१२१	सुपेण	(श्रेष्ठी)	६९
सुकुशल	(")	१२३-१२५	सुपेण	(मन्त्री)	३८-४२, ४७
सुग्राम	(ग्रामः)	६५, ६६	सुपेणा	(श्रेष्ठिनी)	६९
सुग्रीव	(राजा)	१०९, ११०	सुपेणा	(ग्रामः)	७३
"	(")	११९-१२१	सुसीम	(लवणाधिपतिदेवः)	
सुघोष	(शङ्खः)	१५३, १५५	सुस्थित		६५, ७७, १५३
सुघोषा	(घण्टा)	२६	सुहिरण्या	(राजपुत्री)	१६३
सुधर्मस्वामिन्	(गणघरः)	६८-७१, ९५	सुंसमारपुर	(नगरम्)	१२८, १३२, १४०
सुनन्दा	(राज्ञी)	२८	सूर	(राजपुत्रः)	१०८, १११, ११४, ११५, ११७
सुनासीर	(मन्त्री)	२०		(नगरम्)	१०८
सुन्दरा	(राज्ञी)	१२७	सूरतेजस्	(व्यन्तरः)	१४४, १४८
सुन्दरी	(राजपुत्री श्रमणी च)	२८, २९, ३५, ४१, ५१, ५२	सूर्यक	(रत्नवतीभेदः)	१३३, १४०, १४१
सुपर्ण	(भवनपतिः)	२४, ३७	सूर्यपाका		
सुप्रतिष्ठ	(श्रमणः)	११८	सूर्यपुर	(नगरम्)	७३, १५३
सुप्रदत्ता	(दिक्कुमारी)	२५	सैन्धव	(राजा)	१६५
सुप्रयुद्धा	(")	२५	सोम	(धस्तुपालपूर्वजः)	२
सुषाहु	(मन्त्रिपुत्रः)	२१, २२ २८	सोम	(राजपुत्रः)	११५, ११७
सुसुद्धि	(")	२०	"	(द्विजः)	१७७
"	(श्रेष्ठिपुत्रः)	३२	सोमक	(राजा)	१५२, १५३

नाम	किम् ?	पत्रम्	नाम	किम् ?	पत्रम्
सोमदेव	(द्विजः)	१५८	हरिणन्दिन्	(राजा)	१११-११५
सोमप्रम	(राजपुत्रः)	३२	हरिभद्रस्वरि	(याकिनीसूनुः)	१
"	(राजा)	११४	हरिभद्रस्वरि	(आचार्यः)	१,३,१८८
सोमयशस्	(राजपुत्रः)	५०	हरिमित्र	(द्विजः)	१३८,१३९
सोमशर्मन्	(पुरोहितः)	८९	हरिवंश	(वंशः)	११८
"	(द्विजः)	१७६	हरिश्चन्द्र	(राजा)	१२४,१२५
सोमथी	(माणवपत्नी)	९१	हस्तिनागपुर	(नगरम्)	७५
सोमा	(द्विजपुत्री)	१७६	हस्तिनापुर	(")	११५,१४६, १५७,१८१
सौश्रामणी	(दिक्कुमारी)	२६	हस्तिपुर	(नगरम्)	१५७
सौधर्म	(कल्पः)	२०,६७,१०८, १०९,१२३,१३९,१४२	हंस	(मन्त्री)	१६५
"	(इन्द्रः)	२६-२८,६०,१४९	हासा	(दिक्कुमारी)	२६
सौमनस	(मेरुवनम्)	२७	हिरण्यकुम्भ	(श्रमणः)	१२३
सौवीर	(नगपम्)	११८	हिरण्यनाभ	(राजा)	१६५,१६७,१६८
स्तम्भन-क	(जिनः)	१८६	हिरण्यरोम	(")	१२१
स्तम्भनी	(विद्या)	७०	द्विमवत्कुमार	(देव)	४०
स्निमित	(दशाहः)	११८	द्विमवान्	(पर्वतः)	११८
स्वर्णकुम्भ	(श्रमणः)	१२३	द्विमाचल	(")	४०
स्वर्णमूमी-मही	(जनपदः)	१२२	द्विमाचलकुमार	(देवः)	४०
स्वयम्प्रमा	(राजपुत्री)	१९	हुण्डिक	(वाचकः)	१३३
स्वयम्बुद्ध	(धर्माध्यक्षः)	१८	हृषीकेश	(घासुदेवः)	१७७
दृष्टि	(घासुदेवः)	१५०, १५१, १५३, १५५-१५७, १६१-१६४, १६९- १७३, १७६-१७९, १८१, १८२	हेमस्वरि	(आचार्यः)	१
			हेमाश्रद	(राजा)	१६३
			द्विमवत्	(क्षेत्रम्)	१४३
			क्षी	(दिक्कुमारी)	२६

